

نُورُ الْمُفَصِّلِ بْنِ عَبَّاسٍ

“15 Hadis Kaynağından Derlenen”

TENVÎRÜ'L-MİKBÂS MİN
TEFSÎR-İ
İBN
ABBÂS

DERLEYEN:

Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b.

MUHAMMED FİRUZÂBÂDÎ

©İlkharf Yayınevi, 2016

Kitabın tüm yayın hakları "İlkharf Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti."ne aittir.
Sertifika No: 33723

› Yararlanılan Nüshalar

- Ezû Tâhir b. Yakub el-Firuzâbâdî, *Tenvîrû'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs*, Beyrut; Mektebetü'l-Asriyye, 2006.
- Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Firuzâbâdî, *Tenvîrû'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs*, Beyrut; Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Abdülazîz b. Abdullâh Humeydî, *Tefsîru İbn Abbâs ve Merviyâtuhû fi't-Tefsîr min Kutubi's-Sünne*, Riyad; Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, (ts).

› İlk Harf Yayınevi, 31
Tefsir Serisi, 2/1

› ISBN
978-605-5457-89-8 (cilt: 1)
978-605-5457-88-1 (takım)

› Editör
Ersan Güngör

› Tercüme
Cevher Caduk

› Sayfa Düzeni
DBY Ajans

› Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

› Basım Tarihi
1. Baskı, İstanbul, 2016

› Baskı / Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd. Şti.
Gümüüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi No: 19/102
Topkapı / İstanbul Tel: 0212 483 47 91-92
(Sertifika No: 11964)

› İLK HARF YAYINEVİ
www.ilkharf.com.tr • info@ilkharf.com.tr

› Genel Dağıtım
Çelik Yayınevi San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No, 14710)
İkitelli O.S.B. Mah. Milas Cad. İş Batı İş Merkezi
No: 29/12-A Başakşehir - İSTANBUL
Tel: +90 212 511 28 11 - 513 73 19 • Fax: +90 212 511 28 12
www.celikyayinevi.com.tr • info@celikyayinevi.com

Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b.
Muhammed Firuzâbâdî

Tenvîrü'l-Mikbâs Min
Tefsîr-i İbn Abbâs
-1-

Tercüme
Cevher Caduk

Âyetler Fihristi

Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No
FÂTİHA SÜRESİ (s. 41-44)		25	63	62	88	99	118	136	148	173	180
1	42	26	64	63	90	100	119	137	150	174	181
2	42	27	66	64	90	101	119	138	150	175	182
3	43	28	66	65	91	102	120	139	151	176	183
4	43	29	67	66	91	103	123	140	151	177	184
5	43	30	68	67	92	104	123	141	152	178	186
6	43	31	68	68	93	105	124	142	153	179	190
7	44	32	69	69	93	106	125	143	154	180	190
BAKARA SÜRESİ (s. 45-348)		33	70	70	94	107	126	144	159	181	191
1	46	34	70	71	94	108	126	145	161	182	191
2	46	35	71	72	95	109	127	146	162	183	192
3	47	36	72	73	96	110	128	147	163	184	193
4	48	37	72	74	96	111	129	148	163	185	202
5	48	38	73	75	97	112	129	149	164	186	204
6	48	39	74	76	98	113	130	150	164	187	205
7	49	40	74	77	99	114	131	151	166	188	210
8	49	41	75	78	99	115	132	152	166	189	211
9	50	42	76	79	100	116	133	153	167	190	212
10	50	43	76	80	101	117	134	154	167	191	213
11	51	44	76	81	101	118	134	155	168	192	214
12	51	45	77	82	102	119	135	156	168	193	214
13	52	46	77	83	103	120	136	157	169	194	215
14	52	47	78	84	104	121	137	158	169	195	215
15	53	48	78	85	104	122	138	159	170	196	217
16	54	49	79	86	106	123	138	160	171	197	223
17	54	50	80	87	107	124	139	161	172	198	226
18	55	51	80	88	108	125	140	162	172	199	228
19	56	52	81	89	108	126	141	163	172	200	228
20	58	53	81	90	109	127	142	164	173	201	229
21	60	54	81	91	110	128	143	165	175	202	230
22	61	55	83	92	111	129	143	166	176	203	230
23	61	56	83	93	112	130	144	167	176	204	231
24	62	57	83	94	113	131	145	168	177	205	232
		58	84	95	113	132	146	169	178	206	232
		59	85	96	114	133	146	170	178	207	233
		60	85	97	115	134	147	171	179	208	234
		61	86	98	118	135	148	172	180	209	234

Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No
210	235	249	299	ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ (s. 349-512)		36	377	75	406	114	440
211	235	250	301			37	378	76	407	115	441
212	236	251	302			38	379	77	408	116	441
213	237	252	303			39	379	78	409	117	442
214	239	253	303	1	349	40	380	79	410	118	443
215	240	254	305	2	349	41	380	80	412	119	444
216	241	255	306	3	350	42	381	81	413	120	445
217	242	256	307	4	350	43	382	82	414	121	446
218	244	257	311	5	351	44	382	83	415	122	447
219	245	258	312	6	351	45	384	84	416	123	447
220	249	259	313	7	352	46	384	85	417	124	448
221	253	260	316	8	354	47	385	86	418	125	448
222	254	261	317	9	354	48	386	87	419	126	449
223	255	262	318	10	355	49	386	88	420	127	450
224	261	263	319	11	356	50	388	89	420	128	450
225	262	264	319	12	356	51	389	90	420	129	451
226	262	265	322	13	357	52	389	91	421	130	451
227	263	266	323	14	359	53	390	92	422	131	452
228	264	267	324	15	360	54	390	93	423	132	452
229	268	268	325	16	361	55	391	94	424	133	452
230	272	269	326	17	362	56	393	95	424	134	453
231	273	270	327	18	362	57	393	96	424	135	454
232	276	271	327	19	363	58	394	97	425	136	454
233	277	272	328	20	364	59	395	98	429	137	455
234	280	273	329	21	365	60	395	99	429	138	455
235	283	274	330	22	366	61	396	100	430	139	456
236	287	275	331	23	366	62	397	101	430	140	457
237	288	276	333	24	367	63	398	102	431	141	457
238	289	277	333	25	368	64	398	103	432	142	458
239	290	278	334	26	368	65	399	104	433	143	458
240	290	279	334	27	369	66	400	105	434	144	459
241	292	280	335	28	370	67	401	106	434	145	460
242	292	281	336	29	371	68	401	107	435	146	461
243	292	282	337	30	372	69	402	108	435	147	462
244	293	283	342	31	373	70	403	109	435	148	463
245	294	284	343	32	374	71	403	110	436	149	463
246	295	285	345	33	374	72	404	111	437	150	464
247	296	286	347	34	375	73	404	112	437	151	464
248	298			35	376	74	406	113	439	152	465

Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No	Âyet No	Sayfa No
153	468	191	504	26	554	64	592	102	642	140	675
154	469	192	505	27	555	65	593	103	645	141	676
155	472	193	506	28	555	66	593	104	646	142	678
156	473	194	506	29	556	67	594	105	647	143	679
157	474	195	507	30	556	68	595	106	647	144	679
158	474	196	509	31	557	69	595	107	648	145	680
159	475	197	509	32	557	70	596	108	648	146	680
160	476	198	509	33	559	71	596	109	649	147	681
161	476	199	510	34	562	72	597	110	650	148	682
162	480	200	511	35	564	73	597	111	650	149	683
163	480	NİSÂ SÛRESİ (s. 513-707)		36	566	74	598	112	651	150	683
164	481			37	567	75	599	113	651	151	684
165	482			38	568	76	601	114	653	152	684
166	482	1	513	39	568	77	602	115	653	153	685
167	483	2	514	40	569	78	605	116	654	154	686
168	484	3	515	41	569	79	607	117	655	155	687
169	485	4	517	42	570	80	608	118	655	156	688
170	485	5	518	43	571	81	609	119	656	157	688
171	486	6	519	44	575	82	610	120	656	158	689
172	486	7	521	45	575	83	610	121	657	159	690
173	487	8	522	46	576	84	612	122	657	160	690
174	488	9	524	47	577	85	613	123	658	161	691
175	489	10	525	48	578	86	613	124	659	162	692
176	489	11	526	49	579	87	614	125	659	163	693
177	490	12	529	50	579	88	615	126	660	164	693
178	490	13	531	51	580	89	617	127	660	165	694
179	491	14	532	52	581	90	618	128	662	166	695
180	493	15	532	53	581	91	620	129	665	167	695
181	494	16	535	54	582	92	621	130	668	168	696
182	495	17	537	55	582	93	624	131	668	169	696
183	495	18	538	56	583	94	628	132	669	170	696
184	496	19	538	57	584	95	631	133	670	171	697
185	497	20	541	58	585	96	635	134	670	172	699
186	498	21	541	59	586	97	636	135	671	173	700
187	499	22	542	60	588	98	637	136	672	174	701
188	500	23	543	61	589	99	638	137	673	175	701
189	503	24	547	62	590	100	640	138	674	176	702
190	503	25	552	63	591	101	641	139	675		

Firuzâbâdî'nin Tercüme-i Hâli **(d.729/1329-817/1415)**

Muhammed ibn Ya'kûb ibn Muhammed ibn İbrahim ibn Ömer ibn Ebîbekir ibn Ahmed ibn Mahmmud ibn İdris ibn Fadlullah el-Firuzâbâdî eş-Şirâzî eş-Şâfî (Mecdüddin Ebû Tâhir) lügat ve edeb imamlarındandır.

Şiraz yakınlarındaki Kazerun kasabasında dünyaya gelmiştir. Memleketinde yetişip büyümüş, edeb ve lügat/dil ilimlerini babasından ve Şiraz'ın diğer bilginlerinden elde etmiştir.

Irak'a göç etmiş, kendisinden de Safdî, İbn Akîl, Cemal el-İsnevi ve İbn Hişam ilim almışlardır. Firuzâbâdî daha sonraki dönemlerde Kahire'ye gelmiş ve bölgenin bilginlerinden ilim tahsil etmiştir. Şark diyarlarında ve Şam bölgesinde gezip durmuş, Rum şehirlerine ve Hind bölgesine de gitmiştir. Birçok faziletli ve bilgin kişilerle tanışıp konuşma olanağını bulmuştur. H. 796 yılında Zebid şehrine gelmiş, Zebid'in Kralı Eşref İsmail kendisine ikramda ve aşırı saygıda bulunmuş, Firuzâbâdî de eserini kendisine okumuştur. Eşref İsmail, Firuzâbâdî'yi Zebid'de yerleştirmiş, oranın kadılığına tayin etmiş, Eşref İsmail'in korumasında yaşamını sürdürmüş, ilim yaymış, kendisinden çokça yararlanılmış, buna ek olarak bütün Yemen'in kadılığı da kendisine verilmiştir. Zebid bölgesinde 20 yıl kadar kalmıştır. Bu süre Eşref İsmail'in ömrünün geriye kalan kısmı ile oğlu Nasır'ın dönemine denk gelmektedir.

Şöhreti çeşitli bölgelere yayıldı, öyle ki dil, hadis ve tefsir sahasında kendi asrının başvurulmuş kişisi oldu. Bu süre zarfında defalarca Mekke'ye geldi. Ona Tebriz mâliki, Şah Mansur ibn Şucca', Mısır mâliki Eşref, Bayezid ibn Osman, Bağdat'ın sahibi İbn Üveys, Timurlenk vd. çok aşırı hürmet ve tazim göstermişlerdir.

Hicretin 817 yılında 20 Şevval tarihinde Zebid'de vefat etmiştir. Birçok tasnifi bulunmaktadır:

- *el-Kâmusu'l-Muhît.*
- *el-Kâbusu'l-Vasît el-Câmi' lima zehebe min kelami'l-Arabî Şemâtî.*
- *Basair-ü Zevi't-Temyiz fî Letâif-i Kitâbi'l-Aziz.*
- *Fethü'l-Bâri bi's-Seyli'l-fesîhi'l-cari fî Şerh-i Sahihi'l-Buhârî.*
- *el-İs'ad bi'l-Es'ad ila Derecetü'l-İctihad.*
- *el-Bulgat-ü fî Tercümet-i Eimmeti'n-Nuhati ve'l-Luga'.*
- *Nüzhetü'l-Ezhan fî Tarih-i İsbahan.*
- *ed-Dürrü'l-Gevâli fî'l-Ehâdîsi'l-Avâlî.*
- *el-Celiysü'l-Eniys fî Esmâi'l-Handeris,*
- *Sifrü's-Saadet.*
- *el-Mirkâtü'l-Vefiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye,*
- *Tahbîr-ü'l-Müşin fî mâ yukâlû bi's-Sîn ve's-Şîn.*
- *el-Müsellesü'l-Müttefakü'l-Me'na.*
- *el-İşârât-ü İla mâ fî Kütübi'l-Fıkhi mine'l-Esmâ' ve'l-Emâkini ve'l-Lugat.*

Firuzâbâdî çok güçlü bir belleğe sahipti. Her gün yatmadan önce yüz satır ezberlerdi.

İnsan türünü bu dünyada varlık sahasına getiren, onları ba-şboş bırakmayıp kendilerine Sırat-ı Müstakim'e iletecek hidayet edici yolu açıklayan, iyiliği emredip kötülükten engelleyen müjdeleyici ve uyarıcı resûller gönderen, insanların resûllerin ardından Allah Teâlâ'ya karşı kanıtları kalmasın diye resûllerle birlikte yolu aydınlatıcı kitaplar indiren Allah'a hamd olsun.

Salât ve selâm varlıkların efendisi, Allah'ın kendisini yükümlü kıldığı emaneti tebliğ eden, ümmetine nasihat eden Allah Teâlâ'nın kelimesi en yüce oluncaya kadar O'nun yolunda bilfiil tam olarak cihad eden Hz. Yüce Peygamber'e, âline ve bütün sahabelerine olsun.

İmam Buhârî'nin tahriciyle Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in *"Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir"* şeklinde bildirdiği gibi ilimlerin en yüce ve en şerefli Kur'an ilimleridir.¹

Tefsir ilmi de Kur'an ilimlerindendir. Tefsir sözcüğü, sözlükte beyan etme ve keşf etme anlamlarına gelmektedir. Fiilin sülâsi mücerred birinci ve ikinci bâbdan olmak üzere (fesere- yefsuru- fesran) ile (fesere- yefsiru- fesran) şeklinde gelir. Sözcük "tef'îl" bâbında bir şeyi açık seçik kılmak ve açıklamak anlamlarına gelir. Fesr sözcüğü, örtülü olan bir şeyi açmak anlamını ifade eder.²

Tefsir sözcüğü İslam âlimlerinin terminolojisinde Kur'an-ı Kerim'in anlamlarını açıklamaya çalışmak, onun anlamlarından kastedileni beyan etmeye çalışmak, Kur'an kıraatinin beyanının kapsadığı çeşitli yönler ve olayları, iniş nedenlerini bilmek, Kur'an lafızlarının muhkem müteşabih, nasih mensuh, hâs ve âmm, mutlak ve mukayyed, mücmel ve müfesser gibi bunun dışında Kur'an'ın anlamlarından kastedileni açıklamaya çalışmaktır.³

Kur'an Arap dilinin gereklerine göre nazil olmuştur. Sahabe Kur'an'ın açık anlamını kavramaktaydı. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)

¹ Buhârî, Kitâb-ü Fezâilî'l-Kur'an, 21. Bâb, No: 5027.

² Lisânü'l-Arab, "Fesr" maddesi.

³ Zerkeşî, el-Burhan, c. 2, s. 148-149; Suyûtî, İtkan, c. 2, s. 174.

de Allah Teâlâ'nın kalamından murad edilen noktalardan sahabeye örtülü kalan yerleri kendilerine açıklamaktaydı. Çünkü Allah Teâlâ, (بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) “*Apa-çık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik.*”⁴ buyruğuyla Hz. Peygamber'e bunu emretmişti.

Buhârî ve Müslim'in Abdullah ibn Mesud kanalıyla rivayet ettikleri şu hadis de Hz. Peygamber'in yerine getirmiş olduğu bu görevinin bir örneğidir.

“(الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ...)” *“İman edenler ve imanlarına da zulüm buluşturmamayanlar...”* âyeti nazil olunca bu, Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabına ağır geldi ve “Bizden hangimiz nefsinde zulmetmiyor ki” dediler? Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Durum sizin zannettiğiniz gibi değildir. Fakat Lokman'ın oğluna; (وَإِذْ قَالَ لُقْمَنُ لِبْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ) *“Oğulcağızım Allah'a ortak koşma. Çünkü şirk hiç şüphesiz çok büyük bir zulümdür.”*⁵ sözünde zikrettiği gibidir.”⁶

Ashab âyetten, bütün masiyetleri/günahları kapsayan zulüm sözcüğünün genel mefhumunu anlamaktaydılar. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) kendilerine âyette geçen zulüm sözcüğünden kastedilenin Allah'a ortak koşmak olduğunu açıkladı. Bu bölüm içerisinde Hz. Peygamber'in ashabına Allah'ın Kitabı'ndan açıkladığı birtakım örnekler ileride gelecektir.

Hız. Peygamber'in ashabı Allah'ın Kitabı'nın öğrenimi ve incelenip irdelenmesi noktasında Kur'an'da geçen ilahî tekliflerle amel etme konusunda doğru bir tavır geliştirmişlerdi. Nitekim İmam ibn Cerîr, Şakîk kanalıyla, Abdullah ibn Mesud'dan şöyle rivayet etmektedir: “Bizden bir adam, on âyet öğrendiğinde, onların anlamla-

⁴ 16 Nahl, /44.

⁵ 31 Lokman, /13.

⁶ Buhârî, Enbiyâ, 41. Bâb, Hd No; 3429; Müslim, İman, 56. Bâb, 124. Hadis.

rını öğrenip onlarla amel etmedikçe o âyetleri bırakıp başkalarına geçmezdi.”⁷

Taberî'nin rivayet ettiği bu haberin senedini oluşturan ricaller sikadır. Zira bu haberin senedindeki her bir şahıs bir öncekinden haberi dinlemiştir.⁸ Buna göre, haberin isnadı sahihtir.

Ayrıca sahabe bu açıklamaların yanı sıra Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e yöneltilen bir takım sorulara cevap veren veya haklarında Kur'an'ın nazil olduğu bir takım konular hakkında Allah Teâlâ'nın hükmünü açıkladığı bir takım Kur'an âyetlerinin nüzulünden de yararlanmaktaydılar. Bu tutum, ele almış oldukları âyetlerdeki murad-ı ilahînin anlaşılması noktasında sahabeye yardımcı olmaktadır. Sebeb-i nüzûlun aktarılması Allah'ın Kitabı'nın anlamlarının anlaşılması noktasında müfessirlerin kendilerinden yararlandığı önemli kaynaklardan birisine dönüşmüştür.

Sahabeden tefsirde şöhrete ulaşan müfessirler on tanedir. Bunlar: Dört Halife, İbn Mesud, İbn Abbâs, Übeyy ibn Ka'b, Zeyd ibn Sabit, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Abdullah ibn Zübeyr'dir. Suyûtî bunu zikreder.

Dört Halife içinde kendisinden en çok rivayet edilen Ali ibn Ebî Tâlib (kerremallâhu vechehu)'dir. Diğer üçünden aktarılan rivayetler ise çok azdır. Bunun nedeni önceden vefat etmiş olmalarıdır.⁹

⁷ *Tefsiru't-Taberî*, c. 1, s. 35.

⁸ İbn Mesud'dan rivayet eden Şakîk Ebû Vâil, Şakîk ibn Seleme el-Esedî'dir. Bu zât güvenilir ve bilgin bir şahsiyettir. Cahiliyye döneminin yedi yılını idrak etmiş olması nedeniyle Muhadramûn'dan kabul edilmektedir. Âlimlerden bir grubun da kendisinden rivayeti bulunmaktadır. (Bkz. *Takrîbü't-Tehzîb*, c. 1, s. 354, 96 nolu madde. *El-Kâşif*, c. 2, s. 15, 2322 nolu madde.) Senedi oluşturan Muhammed ibn Ali ibn Hüseyin ibn Şakîk el-Mervezî, Ali ibn Hüseyin ibn Şakîk el-Mervezî, Hüseyin ibn Vakîd ve A'meş'in tercüme-i halleri ilerleyen sayfalarda gelecektir. Senedi oluşturanların hadisi birbirinden dinlemiş olmaları konusunda ise *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 4, s. 361, 609 nolu tercüme-i hale bakınız.

⁹ *İtkan*, c. 2, s. 187.

İbn Abbâs'ın tefsiri hakkındaki bu risalenin önsözünde onun hayatından, ilmî kariyerinden, rical âlimlerinin onun hakkındaki değerlendirmelerinden, tefsirinin tâbiûn ulemâsı arasında revaç bulmasından bir nebze bahsetmek ve açıklamalarda bulunmak uygun düşmektedir.

İbn Abbâs'ın Biyografisi

Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in amcası oğlu Abdullah ibn Abbâs ibn Şeybe el-Hâşimî'dir.

Doğumu

Sahih kabul edilen görüşe göre, İbn Abbâs, Hz. Resûl-u Azam (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) Ebû Tâlib koyağında muhasara altındayken hicretten üç yıl önce Mekke'de dünyaya geldi.

Hâfız ibn Hacer şöyle der: "Siyer âlimleri bu görüşü kesin bir görüş olarak kabul etmiştir. İbn Abdülberr de bu görüşü sahih saymıştır. O, sahih bir senedle İbn Abbâs'tan şöyle bir rivayette bulunmaktadır: 'Ben Haşim oğulları Ebû Tâlib koyağındayken dünyaya geldim.'"¹

Hafız ibn Kesir şöyle der: "Müslim ibn Hâlid ez-Zencî el-Mekkî, İbn Ebî Nuceyh'den o da Mücahid'den, o da İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: 'Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem), Şi'b-i Ebî Tâlib'te boykot altında bulunduğu zaman, babam, Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in yanına gelip ona şöyle dedi: 'Ey Muhammed, öyle sanıyorum ki, karım Ümmü Fadl hamiledir.' Hz. Resûlullah (sallallâhu

¹ *Fethu'l-Bârî*, c. 11, s. 90. *Kitâbü'l-İsti'zân*'ın 51. bâbının şerhinde bu haberi rivayet etmektedir. Bkz. *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. 3, s. 62, 338 nolu tercüme-i hal. *Üsdü'l-Ğabe*, c. 3, s. 193; *el-İstiâb*, c. 2, s. 343.

'aleyhi ve sellem) de: 'Umarım ki, Allah onun doğuracağı çocukla gözle-
rinizi aydın kılar' buyurdular. Annem beni doğurduğunda beni bir
beze sararak kundaklayıp Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'a gö-
türmüşler. Resûlullah da tükürüğünü benim ağzıma sürmüş.”

Mücahit de dedi ki: “Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in, Abdul-
lah ibn Abbâs'tan başka bir kimsenin ağzına kendi tükürüğünü sür-
düğünü bilmiyoruz.”²

Abdullah ibn Abbâs'ın Hayatı

Mekke'de İslam dini üzere yetişti. İslam, Abbâs'ın evine gir-
diğinde babası ve annesi Müslüman olmuştur. Nitekim İbn İshak
şöyle der: “Bana Hüseyin ibn Abdullah ibn Ubeydullah ibn Abbâs,
İbn Abbâs'ın mevlası İkrime'den şöyle rivayet etti: 'Hz. Resûlullah
(sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in mevlası Ebu Râfîi şöyle dedi: Ben Abbâs ibn
Abdûlmuttalib'in kölesiydim. İslam ev halkının arasına girince Abbâs
da Ümmü Fadl da ben de Müslüman olduk. Abbâs, kavminden kor-
kuyor, onlara karşı gelmeyi hoş görmüyordu. Bu nedenle de Müs-
lüman olduğunu gizliyordu.”

Daha sonra Bedir Gazvesi ile ilgili haberi, Müslümanların zafer
haberini Ebû Leheb'in önünde izhar edişini zikreder.³

İbn Abbâs sonraki süreçte babası Abbâs ile birlikte Mekke'nin
fethinden az önce Medine'ye hicret eder. Cuhfe'de Hz. Resûlullah
(sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ile karşılaşır. Hazret, Mekke'nin fethi için
harekete koyulmuştu. İbn Abbâs Mekke'nin fethinde, Huneyn ve
Taif Gazvelerinde yer almış, Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)
ile sohbetle bulunmuş ve artık O'ndan ayrılmamıştır.

² *el-Bidâyetü ve'n-Nihâye*, c. 8, s. 295. Bu haberin isnadında Müslim ibn Halid ez-
Zenci el-Mekkî, İbn Ebî Nuceyh ve Mücahid bulunmaktadır. Müslim ibn Halid
ez-Zencî el-Mekkî hakkında Hâfız İbn Hacer şöyle der: Fakîhtir, sâduktur. An-
cak yanlışları çoktur. *Takrîb*, c. 2, s. 245, 1079 nolu madde.

³ *Siret-ü İbn Hişam*, c. 2, s. 338. Haberin senedinde geçen Hüseyin ibn Abdullah
rical âlimlerince zayıf sayılmıştır. Bkz. *Takrîb*, c. 1, s. 176; *el-Kâşif*, c. 1, s. 231.

İlme Olan Tutkusu

İbn Abbâs küçüklüğünden itibaren ilim elde etme noktasında aşırı bir hırsa sahipti. Bu amacını gerçekleştirmek için büyük bir özenle çalıştı, çok büyük bir gayret gösterdi. Hicretinin ardından sürekli bir şekilde Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ile birlikte bulundu ve O'ndan ilim aldı. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in yakını olması nedeniyle sürekli olarak kendisiyle birlikte bulunması onu öne geçirmiştir. Nitekim teyzesi mü'minlerin annesi Meymûne bint Hâris de onu bu konuda cesaretlendirmiştir. Annesi Ümmü'l-Fadl Lübâbe el-Kübrâ bint Hâris el-Hilâlî'dir. İbn Abbâs Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in evine varır, kimi zaman orada yatar, O'nun hizmetinde bulunur ve Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den birçok şey öğrenirdi.

İmam Buhârî'nin Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan aktardığı şu haber bu örneklerden birisini teşkil etmektedir: "İbn Abbâs şöyle demiştir: 'Bir gece teyzem, Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in eşi Meymûne bint el-Hâris'in evinde kaldım. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) o gece (sıra Meymûne'de olduğu için) onun yanındaydı. Hz. Peygamber yatsı namazını (mescitte) kıldırdı, sonra evine gelerek dört rekât namaz kıldı. Sonra uyudu. Sonra kalktı ve 'çocuk uyudu mu?' (yahut buna benzer bir söz) dedi. Sonra namaza durdu, ben de (kalkıp) O'nun sol tarafına durdum, O beni sağına aldı, beş rekât namaz kıldı. Sonra iki rekât daha kıldı. Sonra uyudu, öyle ki, O'nun nefes alış verişini duydum. Sonra da namaza çıktı.'"⁴

Bu örnek, açık bir şekilde İbn Abbâs'ın ilme duyduğu iştiyaka delalet etmektedir. İbn Abbâs, Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in evindeki yaşantısının bilinmesine yönelik diğer insanların muttali olamadıkları şeylere muttali olduğu bu dönemde henüz

⁴ Buhârî, İlm, 51. Bâb. Hd. No: 117. İbn Hacer'in ifade ettiği gibi İbn Abbâs'ın sözünde geçen "beş rekât namaz kıldı" sözü ise gece namazının kalanı, vitir namazını ifade etmektedir. "Sonra iki rekât daha kıldı." ifadesi ise sabah namazını ifade etmektedir.

gençtir. Öyle ki, İbn Abbâs bu gecede ilim elde edebilmek amacıyla uykuyu kendisine haram kılmıştır. Bundan sonra insanların ondan sormaya güç yetiremedikleri şeyleri elde edebilmek için bu davranışta bulunmuştur.

Allah Teâlâ'nın Kitabı ve Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in sünnetinden ezberledikleri hakkında sormak gayesiyle sürekli olarak sahabenin âlimleriyle bir arada bulunmuştur. Sonunda onların bilgilerinin en çok taşıyıcısı olmuştur.

Kendilerine sorabilmek amacıyla onların dönemlerinde yanlarına varır, bu konuda başa gelen yorgunluk ve meşakkate aldırış etmezdi. İmam Dârimî'nin rivayet ettiği şu haber bu örneklerdendir:

Dârimî der ki: "Bize Yezid ibn Harun haber verip (dedi ki), bize Cerîr ibn Hazm, Ya'la ibn Hakim'den, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan naklen rivayet etti ki, İbn Abbâs şöyle dedi: 'Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) vefat edince, Ensar'dan bir adama; 'Ey falan! Gel, Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ashabına bilmediklerimizi soralım. Çünkü onlar bugün çoktur, (yarın azalır giderler)' dedim. O, 'Hayret sana, ey İbn Abbâs! Halkın içinde, Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ashabından gördüğün kimseler bulunmaktayken, halkın sana muhtaç olacağını mı sanıyorsun?' dedi ve bunu yapmadı. Ben ise sormaya yöneldim. Artık bir adamdan bana hadis rivayet ulaşırdı da ben ona, öğle uykusundayken gelir, kapısının yanı başında kaftanımı yastık yapar (ve dışarı çıkıncaya kadar yatardım). Rüzgâr da yüzüme toprak savururdu. Sonunda adam dışarı çıkıp beni görür ve: 'Ey Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in amcazadesi! Niçin geldin? Bana (haber) salsaydın da sana ben gelseydim ya!' derdi. Ben de; 'Benim sana gelmem daha uygundur' derdim ve ona hadis sorardım."

İbn Abbâs dedi ki: "(Önceden kendisine arkadaşlık teklif etmiş olduğum) adam (öylece) kaldı. Sonraları, halk etrafımda toplanmış olduğu halde beni gördü ve 'bu delikanlı, benden daha akıllıymış!' dedi."⁵

⁵ Dârimî, Mukaddime, c. 1, s. 141.

İbn Abbâs ilim talebi konusunda son derece alçak gönüllü idi. Öyle ki bir keresinde Zeyd ibn Sâbit'in bineğinin üzengisini tutunca Zeyd ibn Sabit kendisine şöyle dedi: "Ey Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in amcazadesi kenara çekilsen." İbn Abbâs da "Bizler büyüklerimize ve âlimlerimize bu şekilde davranırız" dedi. Bu haberi Beyhakî rivayet etmiştir.⁶

İbn Abbâs, Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in hadislerinden ancak sahih olanları almaktaydı. İmam Müslim'in rivayet ettiği Tâvus hadisi bu örneklerdendir.

Tâvus'tan naklen haber verdi. Tâvus, Buşeyr ibn Ka'b'ı kastederek demiş ki: "Bu zât, İbn Abbâs'a geldi de ona hadis rivayet etmeğe başladı." Bunun üzerine İbn Abbâs kendisine: "Filan ve filan hadisi tekrarla" dedi. O da tekrarlardı. Sonra yine ona hadis rivayet etti. İbn Abbâs yine "Filan ve filan hadisi tekrar eyle" dedi. O da tekrar etti. Bu sefer İbn Abbâs'a hitaben; "Bilmiyorum; acaba benim bütün hadislerimi bildin de yalnız bunu mu tanımadın? Yoksa bütün hadislerimi bilmedin de yalnız bunu mu tanıdın?" dedi. İbn Abbâs ona şu cevabı verdi: "Vakıa bizler Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in üzerinden yalan uydurulmazken O'ndan hadis rivayet ederdik. Fakat insanlar hırçın deveye de uysal deveye de binmeğe başlayınca (yani insanlar iyi, kötü demeyerek her mesleğe girmeye başlayınca) biz de O'ndan hadis rivayet etmekten vazgeçtik."⁷

İbn Abbâs sahabenin âlimlerinden en çok üç kişiden ilim alırdı. Bunlar Hz. Ömer, Hz. Ali ve Übeyy ibn Ka'b'dır. Mamer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İbn Abbâs'ın sahip olduğu ilmin büyük bir kısmı şu üç kişiden kendisine geçmiştir: Ömer, Ali ve Übeyy ibn Ka'b."⁸

⁶ *es-Sünenü'l-Kübra*, c. 6, s. 211, Ferâiz, "Zeyd ibn Sabit'in sözünün tercih edilmesi" bâbı.

⁷ Müslim, Mukaddime, Bâbü'n-Nehyi Anî'r-Rivayeti Anî'd-Duafa, Hd. No: 7.

⁸ *el-Bidayet-ü ve'n-Nihaye*, c. 8, s. 298.

Hazret-i Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Kendisi Hakkındaki Duası

Anlayışının ve idrakinin kuvvetli oluşu, derin anlamlara dalması, akıl sahiplerini hayrete düşüren problemleri süratli bir şekilde çözmesinin nedenlerinden birisi, Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in kendisi hakkında dinde fıkhi elde etmesi, tevilde ilim elde etmesi için ettiği duadır. Bu anlamı ifade eden birçok rivayet aktarılmıştır.

İmam Ahmed ibn Hanbel'in Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet ettiği şu haber bunlardandır: Teyzem Meymune'nin evinde geceledim. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e, gecedен yıkanma suyu koydum. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem): "Bunu kim koydu?" diye sorduğunda annemiz Meymune "Abdullah ibn Abbâs koydu." dediler. O da şöyle dua buyurdu: "Allah'ım! Ona te'vili öğret ve onu dinde fakîh kıl."⁹

Bu haberi Taberânî benzer bir kanalla aktarır. İmam Buhârî, Müslim ve Tirmizî de hadisi muhtasar olarak rivayet eder. Rivayetlerde İbn Abbâs hakkında şu ifadeler geçmektedir: "Allahümme fakkıhhü fi'd-Dîn", "Allahümme allimhü'l-Kitab", "Allahümme allimhü'l-Hikmete."¹⁰

İmam Tirmizî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre, Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) kendisine iki defa dua etmiştir.¹¹ Galiba bunun nedeni bu hadisin rivayetlerinde geçen sözcüklerdeki farklılıktır.

Hâfız ibn Hacer şöyle der: "el-Bağavî *Mu'cemu's-Sahabe* adlı kitabında Zeyd ibn Eslem'in ibn Ömer'den şu rivayetine yer vermiştir:

⁹ *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 328, 314 ve 335.

¹⁰ *Mucemü's-Sağir*, c. 1, s. 197. Buhârî, Kitâb-ü Fezâil-i Ashabi'n-Nebî, Bâb-ü Zikr İbn Abbâs, 3756 nolu hadis. İlim, Bâb-ü Kavli'n-Nebî Allahümme ellimhü'l-Kitab, hadis no: 75. Vudu', Bâb-ü Vadi'l-Mai İnde'l-Helâ, 143 nolu hadis. Müslim, Kitâb-ü Fezâil-i Sahabe, Bâb-ü Fezâil-i Abdullah İbn Abbâs, 2477 nolu hadis. *Sünen-i Tirmizî*, Menâkıb, Bâb-ü Menâkıb-ı Abdillâh İbn Abbâs, 3824 nolu hadis.

¹¹ *Sünen-i Tirmizî*, Menâkıb, 3822 nolu hadis.

‘Ömer, İbn Abbâs’ı çağırır ve onu yanında bulundururdu. Onun hakkında ‘Ben Hz. Peygamber’in bir gün sana dua ettiğini ve başını okşayarak ‘Allah’ım onu dinde bilimlerde derin bilgi sahibi kıl ve ona tevili öğret’ dediğini duydum.”¹²

Bu rivayet Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in İbn Abbâs’a tekrar tekrar dua ettiğine delalet etmektedir. Zira önceki hadiste İbn Abbâs’ın Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) abdest alsın diye gece koymuş olduğu su, teyzesi Meymûne’nin evinde gerçekleşmişti. Bu, O’nun huzurunda gerçekleşmişti. Beğavî’nin rivayet ettiği hadis ise Ömer’in Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in İbn Abbâs’ın başını mesh edip ve kendisine dua edişini gördüğünü içermektedir. Bu ise Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in duasının tekrarına delalet etmektedir.

İbn Abbâs’ın İlminden Örnekler

Bu bölümde ve yapacağımız çalışmada İbn Abbâs’ın büyüklüğüne, anlayıştaki üstünlüğüne ve kavrayıştaki derin görüşlülüğüne delalet eden birçok örnek gelecektir. Biz bu bölümde tefsire ekeceğimiz dipnotlarda geçmeyecek bir takım örnekler sunmak istiyoruz.

1- Abdürrezzak, Yezid ibn Esamm kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet eder:

“Ömer’in huzuruna bir şahıs vardı. Ömer kendisine insanların durumlarını sormaya başladı. O da cevaben: ‘Ey mü’minlerin Emiri! İnsanların bir bölümü Kur’an-ı Kerim’i şöyle şöyle okuyor’ diye karşılık verdi.”

İbn Abbâs der ki: “Ben: ‘Vallahi, onların bu kendi dönemlerinde Kur’an hakkında bu derece acelece koşuşmalarını sevmiyorum’ dedim.” İbn Abbâs devamla der ki: “Ömer bu sözüm üzerine

¹² Fethü’l-Bâri, c. 1, s. 170.

beni azarladı ve 'Yavaş ol' dedi. Ben de ailemin yanına üzüntülü ve tasalı bir şekilde vardım. Dedim ki: "Ben bu adamdan ötürü konumumu yitirdim. O, benim değerimi yitirdiğimi gördü."

İbn Abbâs der ki: "Evime döndüm. Yatağıma uzandım. Nihayet ailemin kadınları beni ziyarete geldiler. Bende hiçbir acı da yoktu. Bu durumumun nedeni, Ömer'in bana karşı sergilemiş olduğu tavrıdır."

İbn Abbâs der ki: "Ben bu durumda iken bir adam bana gelerek şöyle dedi: 'Mü'minlerin emirine icabet et.' Ben de dışarı çıktım bir de baktım ki, Ömer ayakta beni bekliyor. Ellerimi tutarak benimle yalnız kaldı ve şöyle dedi: 'Az önce adamın söylediklerinden senin hoşlanmadığın şey nedir?'"

İbn Abbâs der ki:

"Dedim ki: 'Ey mü'minlerin emiri! Eğer yanlış yaptıysam, Allah Teâlâ'dan bağışlanma diliyor ve O'na tevbe ediyorum. Sevdiğim konumumu yitirdim.' Ömer şöyle dedi: 'Adamın dile getirdiklerinden hoşlanmadığın şeyi bana anlat.' Ben de cevaben: 'Ey mü'minlerin emiri! İnsanlar bir şeyi ne kadar süratli yaparlarsa o kadar haksızlıkta bulunurlar. Ne zaman haksızlıkta bulunurlarsa davalaşmaya başlarlar. Davalaşmaya başladıklarında ise ihtilafa düşerler. İhtilafa düştüklerinde ise çarpışırlar.' dedim. Bunun üzerine Ömer: 'Allah için baban yaşayasıca! Senin dile getirmiş olduğun görüşü insanlardan gizleyesin' dedi."¹³

Bu haberin isnadında Ma'mer, Ali ibn Büzeyme el-Cezerî, Yezid ibn Esamm bulunmaktadır.

Ma'mer ibn Raşid el-Ezdî sika ve sebt bir kişidir.

Ali ibn Büzeyme el-Cezerî, sikadır, ancak Şiilikle itham edilmiştir. *et-Takrib*, c. 2, s. 32, 297 nolu madde.

¹³ *Musannef-i Abdürrezzak*, c. 11, 20386 nolu hadis.

Yezid ibn Esamm ibn Ubeyd el-Muaviye el-Bekkai. Ümmü'l-Mü'minin Meymune'nin kız kardeşinin oğludur. Sikadır. *et-Takrib*, c. 2, s. 362, 222 nolu madde.

Bu ravilerin hepsi sikadır ve haberi birbirinden dinlemiş olduklarından dolayı haber isnad bakımından muttasıldır. Bkz. *el-Kâşif*, c. 2, s. 279, 3937; *Takribü't-Tehzib*, c. 11, s. 313, 600; Ali ibn Büzeyme'nin tercüme-i hali için bkz. *Tehzibü'l-Kemal*.

2- İmam Ahmed ibn Hanbel, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

“Ali (kerremallâhu vechehu), İslam'dan dönmelerinden dolayı bazı kimseleri ateşle yaktı. Bu haberi duyan İbn Abbâs şöyle dedi: 'Ben olsaydım onları ateşle yakmazdım. Zira Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem): '*Allah'ın azabı ile azaplandırmayın.*' demiştir. Ben olsaydım, Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in: '*Her kim dinini değiştirirse on-ları öldürün.*' demesinden ötürü onları öldürürdüm.' İbn Abbâs'ın böyle dediğini duyan Hz. Ali de şöyle demişti: 'Yazıklar olsun İbn Abbâs'a.'”¹⁴

Bu haberin isnadında İsmail, İkrime ve Eyyûb bulunmaktadır.

İsmail, İmam İsmail ibn İbrahim el-Esedî. İbn Aliyye lakabıyla şöhret bulmuştur. Sika ve hafızdır.

Eyyûb; Eyyûb ibn Ebî Temime es-Sahtiyânî. Sika ve hafızdır.

İkrime, İbn Abbâs'ın mevlasıdır. Sika ve sebtir. Bunların tercüme-i halleri ileride gelecektir.

Haberin isnadında herhangi bir kopukluk yoktur. Ravilerin her biri diğerinden haberi dinlemiştir. *Tehzibü't-Tehzib*, c. 1, s. 275, 397.

3- İmam Abdürrezzak İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet eder:

¹⁴ *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 217.

“Hariciler ayrılıp da bir yerde toplandılar. Bir sayıya ulaşmışlardı. Hz. Ali’ye: ‘Ey mü’minlerin emiri! Öğle namazını serin vakitte kılalım, belki onların yanına varır da onlarla görüşme olanağı bulurum’ dedim. Kendisi de: ‘Ben onların sana bir şey yapmasından korkarım’ diye endişesini dile getirdi. Bunun üzerine ben; ‘İnşallah bir şey olmaz’ dedim ve öğle sıcağında herkes istirahat halinde iken yanlarına gittim, içlerinde bir gruba muttali oldum. Hayatımda onlar kadar kendini ibadete vermiş bir topluluk görmedim. Elleri develerin dizleri gibi, yüzleri ise secdenin oluşturduğu izlerle işaretlenmiş gibiydi. Yanlarına girince: ‘Hoş geldin, ey İbn Abbâs! Buraya gelişinin sebebi nedir?’ diye sordular. Ben de cevaben: ‘Size Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabından bahsetmeye geldim, onlar vahyin nazil oluşuna tanık olan ve Allah’ın indirdiği kelamı en iyi bilenlerdir’ deyince, içlerinden bazıları: ‘Onunla konuşmayın!’ dediler. Bazıları ise: ‘Konuşalım’ dediler. Bunun üzerine onlara dedim ki: ‘Allah aşkına, neden Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in amca oğlu ve damadına karşı kin duyuyor ve onu cezalandırmak istiyorsunuz?! Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ilk iman eden bu insana ve onunla beraber olan ashaba neden böyle davranıyorsunuz?!’ Onlar ise: ‘Ona üç şeyden dolayı kin besliyoruz’ diye cevap verdiler. Bu defa ben: ‘Bunlar nelerdir’ diye sorunca, cevaben: ‘İlki, Allah’ın dini ile ilgili bir konuda hakeme başvurması; halbuki Yüce Allah Kur’an’da: (إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ) ‘Hüküm verme yetkisi sadece Allah’ındır’ (6/En’am/57) buyuruyor’ dediler. Dedim ki: ‘Başka ne var?’ Onlar da: ‘Savaş yapıyor, ancak esir alıp ganimete el koymuyor; şayet savaştığı kimseler kâfir iseler, o zaman mallarına el koymak helal olurdu. Yok eğer mü’min iseler, o zaman kanlarını akıtmak haram olurdu’ karşılığını verdiler. ‘Peki diğeri ne?’ diye sordum, onlar da: ‘Kendisi emir-ü'l-mü’minîn sözcüğünü kendisinden silip atmıştır. Eğer o mü’minlerin emiri değilse o zaman, kâfirlerin emiri demektir’ karşılığını verdiler. Bunun üzerine onlara: ‘Size Allah’ın Kitabı’ndan ve Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sünnetinden sizin de onayladığınız şeyleri okursam söylediklerinizden döner

misiniz?’ diye sorunca onlar: ‘Evet, döneriz’ dediler. Ben de dedim ki: ‘Allah’ın dininde kişilere de hüküm verme yetkisi vermiştir. Çünkü Allah Teâlâ Kur’an’da (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ) وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِه *‘Ey inananlar! İhramlı iken avı öldürmeyin. Sizden bile bile onu öldürene, benzeri hayvanlardan öldürdüğü kadar olduğuna içinizden iki adil kimsenin hükmedeceği, Kâbe’ye ulaşacak bir kurbanı ödeme yahut düşkünlere yemek yedirme şeklinde kefarete ya da yaptığının cezasını tatmak üzere bunlara denk oruç tutma vardır.’* (5/Maide/95) buyuruyor. Yine Allah Teâlâ Kur’an’da karı-koca anlaşmazlığı ile ilgili olarak (وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا) *‘Karı kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin.’* (Nisa, 4/35) buyurmaktadır. Şimdi, Allah aşkına söyleyin, insanların kanları ve canları hakkında ve aralarının bulunması hakkında hakem atanması mı önceliklidir yoksa değeri çeyrek dirhem olan bir tavşan hakkında hakem tayin edilmesi mi daha önceliklidir.’ Bunun üzerine onlar: ‘Allah’ım! Elbette ki, insanların kanları ve aralarının bulunması hakkında hakem tayin edilmesi daha önemlidir.’ dediler.”

İbn Abbâs der ki: “Dedim ki: ‘Bu meselenin üstesinden geldim mi!’ Onlar: ‘Evet geldin’ dediler. Sizin, ‘Savaşıyor, ancak ne esir ne de ganimet alıyor’ şeklindeki sözünüze gelince: Sizler Ümmü’l-Mü’minin Aişe’yi esir almak ister misiniz? Eğer onun Ümmü’l-Mü’minin olmadığını iddia ediyorsanız kuşkusuz kâfir olmuş ve İslam sancağının dışına çıkmış olursunuz. Zira Allah Teâlâ (النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ) *‘Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır’* (33/Ahzâb/6) buyurmaktadır. Sizler iki sapkınlık arasındasınız. Dilediğinizi seçiniz.”

İbn Abbâs der ki: “Dedim ki: ‘Bu meselenin üstesinden geldim mi!’ Onlar: ‘Evet geldin’ dediler. Sizin, ‘Kendisi emirü’l-mü’minin sözcüğünü kendisinden silip atmıştır.’ sözünüze gelince: Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Hudeybiye Barışı’nın yapıldığı gün Kureys’e kendisi ile onlar arasında bir yazı yazması için davet ederek şöyle buyurdu: ‘Yaz. Bu, Allah’ın Resûlü Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in vardığı hükümdür.’ Kureysliler: ‘Vallahi, Eğer bizler senin Allah’ın Resûlü olduğunu bilseydik, Kâbe’yi ziyaret etmeden seni engellemez ve seninle savaştık’ dediler. Bunun üzerine Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem): ‘Yaz, Muhammed ibn Abdullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’ dedi ve ardından şöyle buyurdu: ‘Allah’a yemin olsun ki, sizler beni yalanlasanız da ben Allah’ın gerçekten Resûlüyüm! Yaz ey Ali! Muhammed ibn Abdullah.’ Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Ali (kerremallâhu vechehu)’den daha faziletlidir.”

İbn Abbâs der ki: “Dedim ki: ‘Bu meselenin üstesinden geldim mi!’ Onlar: ‘Evet geldin’ dediler. Onlardan 20.000 tanesi ordudan ayrıldılar, geriye 4.000 tanesi kaldı. Onlar da öldürüldüler.”¹⁵

Bu haberin isnadında İkrime ibn Ammar, Zemil el-Hanefî, Abdullah ibn Abbâs bulunmaktadır.

İkrime ibn Ammar el-Hanefî el-Yemamî, İmam Zehebî Yahya ibn Übeyy’den rivayetleri hariç onu sika kabul etmiştir. Yahya’dan rivayetleri ise muzdariptir. *el-Kâşif*, c. 2, s. 276, 3920 nolu madde.

Ebû Zemîl, Semmak ibn Velid el-Hanefî, Hâfız ibn Hacer onun hakkında herhangi bir sakıncası yoktur demiştir. *et-Takrib*, c. 1, s. 332, 523 nolu madde.

Kitap Ehli’nden İlim Alma Konusundaki Tavrı

İmam Buhârî, Zührî kanalıyla Abdullah ibn Abbâs’tan şöyle rivayet eder:

¹⁵ *Musannefi Abdürrezzak*, c. 10, s. 157; *es-Sünenü’l-Kübrâ*, c. 8, s. 179, Kitâb-ü Kital-ı Ehli’l-Bağî, “Harcilerle savaşa başlanmaz” bâbı; *Mecmeü’z-Zevaid*, c. 6, s. 239.

“Ey Müslümanlar topluluğu, aranızda Allah'ın peygamberine gönderdiği kitabı bulunurken Ehl-i Kitab'a nasıl soru soruyorsunuz? Bu kitap, Allah'ın haberlerinin en yenisidir ve siz onu doğrudan doğruya okuyorsunuz. O, yaşlanmış değildir ve Allah Teâlâ size; Kitap Ehlî'nin Allah'ın kitabını değiştirdiklerini ve kendi elleriyle kitaplar yazıp az bir pahaya satabilmek için 'bu, Allah'ın katındandır' dediklerini bildiriyor. Size gelen bilgiler onlara sual sormanızı yasaklamıyor mu? Allah'a and olsun ki, onların hiç birisi size indirilen kitap hakkında size sual sorduğunu görmedik.”¹⁶

Bu hadisi Abdürrezzak ve Beyhakî de rivayet etmişlerdir.¹⁷

Bu haberde İbn Abbâs'ın Ehl-i Kitab'tan ilim almadığına dair bir delil bulunmaktadır. Öyle ki, kendisi Müslümanları Ehl-i Kitab'a sual sormaktan sakındırmıştır. Sakındırdığı şeyi sonradan kendisinin yapması tasavvur edilebilir bir şey değildir.

Kâbü'l-Ahbar vb. Kitap Ehlî'ne sormasının kesin oluşu konusunun yorumu ise şu şekildedir: İbn Abbâs onların bilgi dünyasındaki bilgileri elde etmeyi severdi. Yoksa bu müracaat ediş, İbn Abbâs Allah Teâlâ'nın kitabını onların sahip olduğu bilgiye göre tefsir ederdi anlamına gelmemektedir.

Öğretim ve Öğüt Sahasındaki İrşadları

İbn Abbâs öğrencilerine önem verir, kendilerinden sonrakilere tebliğ etsinler diye ilmi iyice ezberleyebilecekleri kanalları kendilerine gösterirdi.

Dârimî'nin rivayet ettiği şu haber bu sahadaki öğrencilerine vasiyetlerinden bir örnektir.

¹⁶ Buhârî, Şehâdât, 39. Bâb, hd. No: 2685; İ'tisam, 25. Bâb, 7363. Hadis; Tevhid, 42. Bâb, 7523. hadis.

¹⁷ Musannef-i Abdürrezzak, c. 5, 10159 nolu hadis; c. 11, 20060 nolu hadis; es-Sünenü'l-Kübrâ, c. 8, s. 249, Hudud, “Allah Teâlâ'nın indirdiği şeyle hükmettiğinde aralarında hüküm etme” bâbı; Kitabü's-Şehâdât, “Zimmet Ehlinin Şehadati” bâbı.

Dârimî Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet eder: Şu hadisi müzakere ediniz ki, sizden kaçıp kurtulmasın. Çünkü o, Kur'an gibi toplanmış, muhafaza altına alınmış değildir. Şüphe yok ki, şayet siz bu hadisi müzakere etmezseniz, sizden kaçıp kurtulur. Sizden biri, 'dün hadis rivayet etmiştim. Binaenaleyh bugün hadis rivayet etmeyeceğim' demesin. Aksine sen dün de rivayet etmiş ol, bu gün de rivayet et, yarın da rivayet et.¹⁸

Bu haberin kanalında İsmail ibn Eban, Yakub ibn Abdullah el-Kummî, Cafer ibn Ebü'l-Muğire, Said ibn Cübeyr.

İsmail ibn Eban el-Verrak ell-Ezdi. Sikadır. *et-Takrib*, c. 1, s. 65, 470 nolu madde; *et-Tehzib*, c. 1, s. 269, 506 nolu madde.

Yakub ibn Abdullah el-Kummî, sâduktur ve bazen rivayetlerinde yanılır. Bu şahısla ilgili değerlendirmeleri ileride yapacağız.

Cafer ibn Ebü'l-Muğire el-Kummî el-Huzai, sâduktur ve bazen rivayetlerinde yanılır. Bu şahısla da ilgili değerlendirmeleri ileride yapacağız.

Said ibn Cübeyr, sebtir. Bu şahısla da ilgili bilgiyi ileride sunacağız.

Haberin senesinde bulunan Yakub ibn Abdullah el-Kummî ve Cafer ibn Ebü'l-Muğire yanılmakla itham edilen iki ravidir. Ancak bu haberde yanıldıkları tespit edilememektedir. Zira bu konuda aykırı bir haber vârid olmuş değildir.

Haberin rivayet zincirinde de bir kopukluk olmadığından dolayı haber muttasıldır. *Tehzibü't-Tehzib*, c. 1, s. 269, c. 11, s. 390, c. 2, s. 108; Yakub el-Kummî'nin tercüme-i hali için bkz. *Tehzibü'l-Kemal*.

Buna göre, bu haber hasen haber kategorisindedir.

Va'z konusunda İmam Buhârî'nin İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet ettiği şu haber de onun yararlı vasiyetlerindendir.

¹⁸ Dârimî, Mukaddime, c. 1, s. 147.

İbn Abbâs şöyle dedi: “İnsanlara her cuma günü bir kere hadis tahdis et. Eğer bunu az görüp kabul etmezsen, haftada iki kere tahdis et! Eğer daha fazla yapmak istersen, haftada üç defa ders yap! İnsanları bu Kur'an'dan bıktırma! Sakın seni, bir topluluk, kendi hadislerinden bir hadis üzerinde konuşturlarken onların yanına gelip de onlara karşı hadis kıssa eder ve böylece onların konuşmalarını keser ve onları usandırıp bıktırır halde bulmayayım! Lakin kendin onlara kulak verip sus! Onlar sana kendilerine ders anlatmanı isteyip emrederlerse, onlar derse arzulu bulundukları halde onlara hadis ve ders tahdis et! Duadan da secili türünü bırak da böylesinden sakın! Çünkü ben, Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den ve sahabilerinden secili ve kafiyeli dua ile meşgul olmadıklarını görmüşümdür. Yani onlar bunu değil de ancak secili ve kafiyeli sözlerden çekinmeyi yapıyorlardı.”¹⁹

İbn Abbâs'ın “Yani onlar bunu değil de ancak secili ve kafiyeli sözlerden çekinmeyi yapıyorlardı” sözü duada secili söz söylemeyi terk etme anlamını ifade etmektedir. İmam Buhârî'nin isnadında, İsmail'in rivayetinde ise “Bunu yapmazlardı” ifadesi geçmektedir. Yani secili dua etmeyi yapmazlardı.

Bu haber, Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den gelen; “Allâhümme münezzile'l-kitab, serie'l-hisab, hazîme'l-ahzâb/Kitabı bölüm bölüm indiren, hesabı çok çabuk gören ve hizipleri hezimete uğratan Allah'ım”, “Eûzu bike min aynin lâ tedma' ve nefsin lâ teşba' ve kalbin lâ yahşa'/Yaşarmayan gözden, doymayan nefisten ve korkmayan kalpten sana sığınırım” şeklindeki sahih hadislerle de çelişmemektedir. Zira bu ve benzeri dualar kendisinde secinin kastedilmediği ve zorlamanın da olmadığı dualardır.²⁰

¹⁹ Buhârî, Daavât, 20. Bâb, hd. no: 6337.

²⁰ Fethü'l-Bâri, c. 11, s. 139.

Sahabenin İbn Abbâs'ı Övgüyle Anışı

Sahabenin İbn Abbâs hakkındaki sitayişleri çoktur. Biz bu bölümde sadece sahabenin büyüklerinin sitayişleriyle yetineceğiz. Zira sahabenin büyüklerinin onun hakkındaki övgülerinde onun sahip olduğu faziletinin ve öncü oluşunun açıklaması vardır. Ömer ibn Hat-tab onu kendi seçkin dostları arasına yerleştirmiş, Bedir Savaşı'na katılan yaşlı sahabilerin arasına katmış ve müşkül sorunlarda kendisine müracaat etmiştir. İbn Abbâs'ı onların arasına katmasından dolayı kınanınca da şöyle karşılık vermiştir: İşte size yaşlıların genci. Zira onun soran dili ve anlayan kalbi vardır.

Abdullah ibn Mesud da onun hakkında şöyle demiştir: “İbn Abbâs, ne kadar güzel bir Kur'an tercümanı idi. Eğer İbn Abbâs, bizim yaşımıza erseydi bizden hiç kimse onunla muâşeretle bulunamazdı.”²¹

Übeyy ibn Ka'b ise –İbn Abbâs yanında ayaktayken- şöyle der: “Bu şahıs bu ümmetin âlimidir. Ben bir akıl ve kavrayış görüyorum. Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem), onun dinde fakîh olması için kendisine dua etmiştir.”²²

Ali ibn Ebî Tâlib (kerremallâhu vechehu) ise İbn Abbâs hakkında “Sanki aklının ve zekâsının inceliğinin perdesine, gayba bakıyor” der.²³

İbn Abbâs Tefsirinin Kaynakları

İlk olarak; Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den aldığı bilgiler. Zira o, hicret ettiği andan Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) vefat edinceye kadar Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ile sürekli birlikte olmuştur.

İkinci olarak; sahabenin âlimlerinden aldığı haberler. Bu bilgiler de çoktur. İlim talep etmek onun büyük bir meşguliyetiydi. Sahabenin âlimlerinin büyüklerinin ilmini elde etti ve öğrendi.

²¹ Siyer-ü Alami'n-Nübela, c. 3, s. 222; el-Bidayetü ve'n-Nihâye, c. 8, s. 300.

²² İsâbe, c. 2, s. 323.

²³ A.g.e, c. 3, s. 324.

Üçüncü olarak; Arap diline özellikle de cahiliyye dönemi şiirlerine müracaat ettikleri bilgiler. İbn Abbâs bu tür istişhadlarda çokça bulunurdu. Nafi' ibn Ezrak'ın İbn Abbâs'tan sorduğu meseleler bu türdendir. İbn Abbâs bu sorulara cevap verir ve şiirden destekleyici şâhid getirirdi. Hafız Heysemî'nin zikrettiği ve Suyûtî'nin de *el-İtkan* adlı eserinde söz ettiği, Taberânî'nin de tahrir ettiği gibi birçok mesele bulunmaktadır.²⁴ İbn Abbâs'a bu konuda, Arap şiirine, cahiliyye dönemine ilişkin geniş bilgisi, çok çabuk ezberleyişi ve hafızasının kuvvetliliği yardım etmiştir.

Dördüncü olarak; Allah Teâlâ'nın kendisine bağışladığı derin kavrayış ve süratli idrak. O, başkasının kavrayamadığı anlamları idrak eder, kelamın maksatlarını kavradı. İşte bu Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in "Allah'ım! Onu dinde fakîh kıl; te'vili öğret" buyruğuyla kastettiği şeydir. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in bu duası, İbn Abbâs'ın geride bıraktığı kendisine özgü görüşlerinde ve insanların karşılaştıkları problemleri çözerek verdiği birçok fetvasında ve tefsirindeki görüşlerinde gerçekleşti.

İbn Abbâs'ın Tefsirinin Önemi

Öncelikle Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in kendisi hakkındaki duasının kıymetinin bilinmesi İbn Abbâs'ın tefsirinin kıymetini bize açıklamaktadır. İkinci olarak, sahabelerin büyüklerinin ve kendisinden sonra gelen büyük âlimlerden elde ettiği övgü. Üçüncü olarak da sahabenin ve kendisinden sonra gelenlerin Kur'an'ın gizli anlamları ve tefsir problemleri hakkında kendisine müracaat edişleri.

İbn Abbâs'ın İlminin Yayılması

Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in vefatının ardından İbn Abbâs Medine'de ikamet etti. Sahabenin büyüklerinden ilim tahsil etti. Ali ibn Ebî Tâlib (kerremallâhu vechehu) Irak'a gidinceye kadar bu

²⁴ *Mecmeü'z-Zevaid*, c. 6, s. 303; *İtkan*, c. 1, s. 120.

durum böylece devam etti. İbn Abbâs da onunla birlikte oraya gitti. Barışta ve savaşta onun yanında yer aldı. Hz. Emirü'l-Mü'minin Ali onu Basra'ya vali tayin etti. Ali şehid edilinceye kadar Basra valiliğini yürüttü. Geriye, Basra'ya Abdullah ibn Hâris'i bırakarak Hicaz'a gitti. Hâfız ibn Hacer şöyle dedi: "Zübeyr ibn Bekkar kendi senediyle İbn Abbâs'ın Basra emiriyken ramazan ayında insanları topladığını ve ayın bitimine kadar onlara fıkıhı öğrettiğini rivayet etmektedir."²⁵

İbn Abbâs Mekke-i Mükەرreme'de tedris için kaldı. İnsanlar onun yanına gider, kapısının önünde ilim talebeleri izdiham oluşturdular. Hafız ibn Kesir şöyle der: "Yunus ibn Bükeyr, Ebû Hamza es-Sumalî kanalıyla Ebû Sâlih'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: 'İbn Abbâs'ın meclisini gördüm. Eğer bütün Kureyşliler, o meclis sebebiyle övünseler, buna hakları vardır. İnsanların onun kapısında toplandıklarını ve yolu kapattıklarını gördüm. Kimse o yoldan gidip gelemiyordu. Ben yanına girdim ve insanların kapıda beklediklerini haber verdim! Bana: 'Benim için abdest suyu getir' dedi. Getirdiğim su ile abdest alıp oturdu ve 'Dışarı çık. Dışarıda bekleyenlere de ki: Her kim Kur'an'dan, Kur'an harflerinden, Kur'an'ın anlamından sormak istiyorsa içeri gelsin' dedi. Ben de dışarı çıkıp gerekli duyuruyu yaptım. İçeriye girdiler. Evi ve bütün odaları doldurdular. Ona her ne sordularsa fazlasıyla onları bilgilendirdi. Sonra da onlara, 'Siz çıkın diğer kardeşleriniz gelsinler' dedi. Onlar da dışarı çıktılar. Sonra bana şu talimatı verdi: 'Dışarı çık. Dışarıda bekleyenlere de ki, helalden, haramdan ve fıkihtan sormak isteyen varsa içeri gelsinler.' Dışarı çıktım. Onlara gerekli duyuruyu yaptım, içeri girdiler. Evin bütün odalarını doldurdular. Ona her ne sordularsa fazlasıyla onları bilgilendirdi. Sonra onlara, 'Dışarı çıkın ki, diğer kardeşleriniz gelsinler' dedi. Onlar da çıktılar. Sonra bana şu talimatı verdi: 'Dışarı çık ve de ki: Ferâizden ve benzeri meselelerden sormak isteyen varsa içeri gelsin.' Dışarı çıktım ve onlara gerekli duyuruyu yaptım. İçeri girdiler, evin bütün odalarını doldurdular. Ona her ne

²⁵ İsâbe, c. 2, s. 325.

sordularsa onları fazlasıyla bilgilendirdi. Sonra onlara, 'Dışarı çıkın ki, diğer kardeşleriniz gelsinler' dedi. Onlar da dışarı çıktılar. Sonra bana şu talimatı verdi: 'Dışarı çık ve de ki: Arapçadan, şiirden ve bilinmez kelimelerden sormak isteyen varsa içeri gelsin.' Dışarı çıktım ve onlara gerekli duyuruyu yaptım. İçeri girdiler, evin bütün odalarını doldurdular. Ona her ne sordularsa onları fazlasıyla bilgilendirdi, sonra onlara: 'Dışarı çıkın ki, diğer kardeşleriniz gelsinler' dedi. Onlar da çıkıp gittiler.' Ebû Sâlih dedi ki: 'Eğer Kureyşlilerin tamamı bu hâdisе sebebiyle övünecek olurlarsa buna hakları vardır. Çünkü ben bu durumu başka hiçbir kimsede görmedim.'"²⁶

İbn Abbâs'ın Ölümü

İbn Abbâs h. 66 yılına kadar Mekke'de insanlara ilim öğretmek ve fetva vererek ömrünü geçiriyordu. Bu yılda Abdullah ibn Zübeyr ondan hilafet konusunda biat etmesini istedi. O ve Muhammed ibn Hanefiyye bu konuda kararsız kaldı. Sonunda insanların işi bir araya geldi. Abdülmelik ibn Mervan, İbn Zübeyr'in valileriyle çatışma içinde idiler. İbn Zübeyr ve Abdülmelik'ten her birisi hilafete geçmek istiyordu. İbn Zübeyr, İbn Abbâs ve Muhammed ibn Hanefiyye'yi kendisine biat etmeye zorladı ve ikisini kuşatma altına aldı. Muhtar ibn Ebî Ubeyd, Ehl-i Beyt'ten olanları koruma altına almak istiyordu. Bu nedenle Irak'tan bir ordu göndererek İbn Hanefiyye, İbn Abbâs ve beraberindekileri kuşatma altından kurtardı. O ikisini Taif'e gönderdiler. İbn Abbâs hicretin 68. yılında vefat edinceye kadar Taif'te kaldı. Namazını Muhammed ibn Hanefiyye kıldırdı. O şöyle dedi: "Bugün bu ümmetin Rabbânî âlimi (Rabbın yolunda giden bir âlim) vefat etti."²⁷

Vefatıyla Yüce Allah'a yolculuk yapanların kendisiyle yol buldukları dinî ve dünyevî meselelerin hallini kendisine sundukları parlak bir yıldız kayıp gitti. Ancak geriye asırlar boyunca âlimlerin

²⁶ *el-Bidayet-ü ve'n-Nihaye*, c. 8, s. 302.

²⁷ *A.g.e.*, c. 8, s. 277 ve 305.

aktarımıyla ilmi kaldı. Onunla sözünü dirilttikleri ilmi kaldı. Allah ondan razı olsun ve razı kılsın.

Meşhur öğrencileri

İbn Abbâs'tan tefsir rivayetinde üç tane büyük öğrencisi şöhret kazanmıştır. Bunlar mevlası İkrime, Mücahid ibn Cübeyr ve Saîd ibn Cübeyr. Bunlar sika ve hafız şahsiyetlerdir. Bu âlimler İbn Abbâs'tan çokça rivayette bulunmuşlardır.²⁸

Ayrıca Tâvus el-Yemânî de İbn Abbâs'tan rivayet etmiş olup, bu şahıs da sika ve hafızdır. Ancak İbn Abbâs'tan çokça rivayette bulunmamıştır.²⁹

Atiyye el-Avfi de İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bu âlim İbn Abbâs'tan çokça rivayette bulunmuş olmasına rağmen zayıf bir ravidir.³⁰

İmam ibn Cerîr et-Taberî tefsirinin birçok yerinde Avfi'nin tefsirinden rivayet etmiştir. Biz bu çalışmamızda “metnin sağlamlığını ispat için, değerli eserlerden örnek göstermek (istişhad)” amacıyla Avfi'nin tefsirinin bir bölümünü zikredeceğiz.

İbn Abbâs'tan Ali ibn Ebî Talha da rivayet de bulunmuştur. Bu şahıs sâduktur (çok doğru sözlü). Ancak şu kadar var ki, bu zât İbn Abbâs ile karşılaşmamıştır. İbn Abbâs'ın rivayetlerini Mücahid'den almıştır.³¹ Bu şahsın tefsir hakkında bir sahifesi vardır. İmam Buhârî'nin *Sahih*'inde İbn Abbâs'tan naklen aktardığı rivayetlerde bu sahifeden birçok tahrir vardır. Nitekim bu çalışmamızda birçok yerde bunun örnekleri gelecektir. İbn Cerîr de tefsirinde bu eserden birçok rivayette bulunmuştur. İmam Ahmed, Mısır'da Ali ibn

²⁸ Bu şahısların tercüme-i hallerini ileride sunacağız.

²⁹ Bu şahsın da tercüme-i halini ileride sunacağız.

³⁰ Bu şahsın da tercüme-i halini ileride sunacağız.

³¹ *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 7, s. 339, 567 nolu tercüme-i hal. Tercüme-i hali ileride gelecektir.

Ebî Talha'nın rivayet ettiği İbn Abbâs'a ait bir tefsir nüshası bulunduğunu, bir kimsenin bu tefsir nüshasının görmek üzere yolculuğa çıkması halinde çok şey yapmış sayılmayacağını söyler.³²

Kimi âlimler de Ali ibn Ebî Talha'nın tefsirini, İbn Abbâs'ı dinlememiş olması nedeniyle munkatı olması yönüyle eleştirmişlerdir. Ancak şu kadar var ki, bu eleştirinin reddi bağlamında Hâfız ibn Hacer şöyle der: "Seneddeki ravilerin sika olduğu bilindikten sonra bunlardan herhangi biriyle rivayette bulunmasının herhangi bir sakıncası bulunmamaktadır."³³

Dahhak ibn Müzahim el-Hilâlî de İbn Abbâs'tan rivayet edenlerdendir. Ancak onun rivayetleri zayıftır. Zira ne ondan dinlemede bulunmuş ne de onunla görüşmüştür. Bîşr ibn Ammâre'nin Ebû Ravk'tan rivayeti de ilave edilirse senedin zayıflığı pekişecektir. Bîşr'in zayıf ravi olmasından dolayı sened de zayıf senedlerden sayılır.

İbn Cerîr ve İbn Ebî Hatem, bu nüshadan çokça rivayette bulunmuşlardır. Ancak bu rivayet zincirine Cüveybir'in Dahhak'tan yaptığı rivayetler de eklenirse, bu kanal daha zayıf bir kanal olmuş olur. Zira Cüveybir, son derece zayıf ve terk edilmiş bir ravidir. Ne İbn Cerîr ne de İbn Ebî Hatem bu kanalla rivayette bulunmuşlardır. Ancak İbn Merdeveyh ve Ebü's-Şeyh ibn Hibban bu kanalla yapılan rivayetleri almışlardır. Suyûtî bu bilgileri sunmaktadır.³⁴

İbn Abbâs'tan tefsir rivayet edenlerden birisi Ebâ Mâlik Gazvan el-Gaffârî'dir. Yahya ibn Maîn bu zâtı sika birisi olarak nitelendirir. Kûfeli olduğunu söyler.³⁵

Bir diğeri Ümmü Hânî'nin mevlası Ebû Sâlih Bazam'dır. Ancak bu şahıs üçüncü tabakadan olarak zayıf bir ravidir.³⁶

³² *İtkan*, c. 2, s. 188.

³³ *A.g.e.*, c. 2, s. 189.

³⁴ *A.g.e.*, c. 2, s. 189. Dahhak ibn Müzahim'in, Bîşr ibn Ammâre'nin ve Cüveybir'in tercüme-i halleri ileride gelecektir.

³⁵ *el-Cerh ve't-Tadil*, c. 7, s. 55.

³⁶ *Takrîbü't-Tehzîb*, c. 1, s. 93, 1 nolu tercüme-i hal; *Mizânü'l-İtidâl*, c. 1, s. 296.

Bu iki raviden tefsir tahrir eden Süddî-i Kebir İsmail ibn Abdurrahman ibn Ebî Kerime'dir. Bu şahıs doğru sözlü olmasına rağmen yanlışları vardır. Ayrıca Şîi olmakla da itham edilmiştir. Dördüncü tabakadandır.³⁷

Muhammed ibn Saib el-Kelbî, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'tan birçok âyet tefsiri rivayet etmiştir. Ancak Kelbî yalancılıkla itham edilmiştir. Süfyanü's-Sevrî şöyle der: "Sana Ebû Sâlih'ten hadis diye naklettiğim her rivayet yalandır."

Ebû Hatem ise şöyle der: "Âlimler onun hadisinin terk edilmesi konusunda icma etmişlerdir."³⁸

Suyûtî şöyle der: "İbn Abbâs'tan yapılan rivayet senedlerinin en zayıfı, Kelbî'nin Ebû Sâlih'ten rivayet ettiği kanaldır. Bu kanal, Muhammed ibn Mervan es-Süddî es-Sagir'in rivayeti de katılırsa, rivayet silsilesi bütünüyle yalan olmuş olur. Salebi ve Vâhidî'nin çoğu rivayetleri bu kanalladır."³⁹

Çevirisini yaptığımız İbn Abbâs tefsiri *Tenvîr-ü'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs* olarak tanınmaktadır. Bu tefsirin sened zinciri Muhammed ibn Mervan es-Süddî es-Sagir'in Kelbî'den, onun da İbn Ebû Sâlih'ten, Ebû Sâlih'in İbn Abbâs'tan rivayetiyle oluşmaktadır. Nitekim Firuzâbâdî kitabın başında ve bazı yerlerinde tefsirin isnadını zikretmektedir. Kamus sahibi Firuzâbâdî, Salebî ve Vâhidî gibi müfessirlerin tefsirlerinde bu kanalla rivayet ettikleri bilgileri de derleyip toplamıştır.⁴⁰

Ele aldığımız tefsirin İbn Abbâs'a nispetinin tartışılır olması nedeniyle bizler tefsirin sağlamasını yapma maksadıyla farklı kanallardan İbn Abbâs'a ulaşan âyet tefsirlerini de okuyucuya sunmayı gerekli gördük. Ancak birebir Kur'an-ı Kerim'in bütün âyetlerinin

³⁷ *Takrîbü't-Tehzîb*, c. 1, s. 71; *Mizânü'l-İtidâl*, c. 1, s. 236.

³⁸ *Mizânü'l-İtidâl*, c. 3, s. 556. 7574 nolu madde; *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 9, s. 178.

³⁹ *İtkan*, c. 2, s. 189; Tercüme-i hali için bkz. *Mizânü'l-İtidâl*, c. 4, s. 32.

⁴⁰ *Ed-Davü'l-Lami'*, c. 10, s. 81. *el-Bedr-ü't-Tali*, c. 2, s. 281; *Şezeratü'z-Zeheb*, c. 7, s. 127.

ele alınıp sunumu çok uzun ve okuyucu açısından çok sıkıcı olacağından dolayı örnek olan bazı âyetleri seçtik. Bu âyetler hakkında hadis mecmualarında ve tefsirlerde İbn Abbâs'tan yapılan nakilleri sened değerlendirmesi yaparak sunduk. Böylece, okuyucu tefsirlerde ve hadis mecmualarında sahih kanallarla yapılan nakilleri *Tenvîrû'l-Mikbâs*'la karşılaştırma olanağı bulacaktır. Fakat şu husus da göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar tefsirin İbn Abbâs'a nispeti sıkıntılı görülüyorsa da muteber kaynaklarda İbn Abbâs'tan yapılan nakillerle birçok noktada örtüştüğünü, hatta çoğu zaman aynı olduğunu görecektir. Ancak bazen ana metinle taban tabana zıt olan yerleri de fark edecektir.

Müfessirlerin İbn Abbâs'ın Tefsirlerine Bakışları

Bu sunumun ardından İbn Abbâs tefsirinin bir bölümünün sahih, bir bölümünün zayıf ve bir bölümünün de uydurma olduğu sonucu açığa çıkmaktadır. Müfessirlerin İbn Abbâs'tan aktarılan tefsir ve tefsir dışı merviyat hakkında üç gruba ayrıldıklarını görmekteyiz.

İlk gruptakiler, bu tefsirden aktarılan her şeyi alanlar. Bunlar, birçok mevzu habere de dalmışlardır. Yukarıda değindiğimiz gibi Salebi ve Vâhidî bunlardandır. Bu konuda kimi müfessirler de onları takip etmiştir. İkinci grup ise sadece İbn Abbâs'tan sahih olarak aktarılanlarla yetinenler. Ancak bu grup İbn Abbâs'ın tefsirinden çok azını rivayet etmişlerdir. İmam Buhârî ve İmam Müslim bunların en bariz simalarındandır.

Üçüncü grup ise ravilerinin yalancı olmaları konusunda şöhrete ulaşmış olan uydurma hadislerden kaçınanlar. Ancak bunlar, sahih hadisler ile zayıf hadisleri birbirine karıştırmışlardır. Müfessirlerin çoğu bu şekildedir. Bunlar sahabe ve tâbiûn tefsirinin nakline önem verirler. İmam İbn Cerîr ve İbn Ebî Hatem bunlardandır. Hadis âlimlerinden bazıları da İbn Abbâs'ın tefsirinin bir kısmını

rivayet etmişlerdir. İmam Ahmed, Abdürrezzak es-Sananî, Tirmizî, Hâkim ve Beyhakî bunlardandır.

Müteahhirun dönemi müfessirlerinin birçoğu bu rivayetleri ayırt etmeksizin aktarmaktadırlar. Kimi zaman da bu haberleri isnadsız olarak rivayet etmektedirler. Ancak bu dönemin kimi müfessirleri konu önemli olduğunda bazen rivayetlerin zayıf olanlarını açıklamaktadırlar. İbn Kesir gibi, inançla ve hükümle ilgili âyetleri tefsir ederken İbn Abbâs'tan aldığı rivayetleri isnadlı bir şekilde ve zayıf oluşunu belirterek aktaranlar da bulunmaktadır.

Tefsir sahasında aktarılan rivayetlerin sahih olanla olmayanın iç içe girmişliğine bakarak, Kur'an tefsiri ilmini talep eden bir kimsenin şu üç yoldan birisini seçmesi gerekmektedir.

a -Bütün rivayetleri almak. Âlimler bu rivayetlerin senedlerine bakmadan sahih hadisi zayıf rivayetlerden ayırt etmemişlerdir. Böyle bir metod bazı peygamberlere, sahabelere eleştiriye, şeriatın asıllarına veya âyetlerin siyakının delalet ettiği şeylere aykırılık gibi kabul edilmesi mümkün olmayan şeyleri kapsayan bazı rivayetleri de içerdiğinden dolayı içinde tehlikeyi barındıran bir tutumdur.

b-Sahih olanla olmayan rivayeti ayırt edebilecek kudreti veya böyle bir araştırmayı yapabilecek yeterli zamanı olmadığından bu rivayetlerin bütününe terk etmek. Müfessirlerin sözleri arasında rivayetlere bakmaksızın sahabeden aktarılanları tercih ederek almak.

Böyle bir tutumda büyük bir zarar vardır. Zira İslam mirasından muazzam bir servetin ta'til edilmesine neden olur. Nitekim bu tutum müteahhirun dönemi müfessirlerinin görüşlerinin, vahye en yakın kuşak olan Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in açıklamalarını dinlemiş olan sahabenin görüşlerine takdim edilmesini de barındırmaktadır.

c- Rivayetleri birbirinden ayırt edebilmek için rivayetlerin senedleri hakkında bir araştırma yapmak. Bu tür bir araştırma ise

çok meşakkatli bir iş olduğu için, ancak konuya fazlasıyla ilgi duyan kişiler tarafından gerçekleştirilebilir.

Abdullah İbn Abbâs müfessirlerin imamı ve “Tercümânü'l-Kur'an”dır. Âlimler onun tefsirine önem vermişlerdir. Aynı zamanda kendisinden yapılan rivayetler de çoktur. Kimi araştırmacılar, İbn Abbâs'ın şöhretinden dolayı kendisinden aktarılan âyet yorumlarını toplayıp bir araya getirerek ün elde etmeye çalışmışlar ve İbn Abbâs'ın dile getirmediği görüşleri ona nispet etmişlerdir. Maalesef bu, İbn Abbâs'ın yaptığı sahih tefsirin zayıfıyla karışması sonucunu beraberinde getirmiştir. Ayrıca, İbn Abbâs'a nispeti sahih olan ile olmayanın karışımı sonucunu da doğurmuştur. Yine aynı mesele, İbn Abbâs'ın dışındaki diğer sahabe ve tâbiûnun tefsiriyle de karışma sonucunu da ortaya çıkarmıştır.

Gayretlerini, sahabe ve tâbiundan oluşan Selefın tefsirinin aktarımına sarf eden tefsir âlimleri İbn Abbâs'ın tefsirini rivayet etmişlerdir. Bunların başında İmam İbn Cerîr et-Taberî, İbn Ebî Hatem ve Abdürrezzak es-Sananî bulunmaktadır.

Hadis âlimlerinden bir kısmı da İbn Abbâs'ın tefsirinden bir bölüm tahrir etmişlerdir.

Tefsirin Çevirisinde İzlediğimiz Metod

Tenvîrü'l-Mikbâs adlı tefsir İbn Abbâs'a nispet edilmektedir. Bu tefsirin İbn Abbâs'a nispetini sıkıntılı gören birçok âlim vardır. Önceki sayfalarda Suyûtî'nin eserle ilgili değerlendirmesini aktarmıştık. Ancak bu çalışmamızda da görüleceği gibi tefsirini sunduğumuz âyetlerle ana metin üzerinde karşılaştırma yapan okuyucu şunu rahatlıkla görebilecektir: *Kütüb-i Sitt*e de veya diğer hadis mecmualarında İbn Abbâs'tan aktarılan rivayetlerle *Tenvîrü'l-Mikbâs*'daki rivayetler hatırı sayılır bir oranda sözsel olarak uyuşmaktadır. Bazı bölümlerde de içerik olarak uyuştüğünü okuyucu bizzat görecektir. Fakat seçtiğimiz âyetlerin bir bölümünde okuyucu İbn Abbâs'tan birkaç farklı

naklin de bulunduğunu görecektir. Bütün bunlar, *Tenvîrû'l-Mikbâs* gibi ilk dönem kuşağına nispet edilen bir tefsirin değersiz ve şüpheli gösterilmesini kanaatimizce engellemektedir.

Bizler olabildiğince, tefsirin çevirisinde orijinaline bağlı kalmaya özen gösterdik. Tefsir için Hamdi Döndüren hocanın mealini temel kabul ettik. Sayı itibarıyla nadir sayılabilecek bazı âyetlerin son kelimelerinin tefsiri yapılmadığından dolayı bu sözcükleri ilgili bölüme eklemek suretiyle okuyucuya kolaylık sağladık. Ayrıca bazı âyetlerin çeviri ve tefsirinde zorunlu olarak tasarruflarda bulunduk. Bir diğer husus da tefsir metni âyetten bazen sadece tek bir sözcüğü veya iki sözcüğü açıklama şeklinde olduğundan, okuyucuya kolaylık olsun diye âyetin çevirisine uygun bir şekilde bir cümle içinde göstermeye gayret ettik. Başka bir ifadeyle tek bir sözcüğü değil, sözcüğün âyetin hangi bölümünü tefsir ettiğini âyetin çevirisindeki kelimelerle birlikte sunmaya da çalıştık.

Çeviride el-Mektebetü'l-Asriyye'nin 2006 basımlı nüshasını temel aldık. Bunun yanı sıra Doktor Abdulaziz b. Abdullah el-Humeydî'nin *Tefsîru İbn Abbâs ve Merviyâtuhû fi't-Tefsîr min Kutubî's-Sünne* adlı iki ciltlik eserinden de büyük oranda istifade ettik.

Temel kaynaklardan yararlanarak, İbn Abbâs'a nispet edilen bu tefsirin sağlaması sayılabilecek düzeyde ikinci bir çalışma yapıp bunu dipnotta göstermemiz çalışmamıza değer katan bir noktadır. Böylece okuyucu *Tenvîrû'l-Mikbâs* adlı tefsirin kıymet-i harbiyesini de görecektir. Müfessirlerin tahrir ettiği İbn Abbâs'ın tefsirine ulaşım kolaydır. Zira Kur'an-ı Kerim'in âyet dizilişine göre araştırmacılar mesur tefsirlere bakarak âyetlerle ilgili İbn Abbâs'ın görüşüne ulaşabilirler. Ancak bizler *Kütüb-i Sitte*'de yayılmış bulunan, muhaddislerin tahrir ettiği hadisleri de ilgili âyetin dipnotuna ekledik. Bu yöntem genellikle araştırmacı açısından meşakkatli bir çalışmayla elde edilebilir.

Bizler dipnot bölümünde, İbn Abbâs'ın tefsirini daha çok hadis mecmualarından derlemeye gayret ettik. Ayrıca bazı tefsir

kaynaklarından da ekleme yoluna gittik. Bazen de müfessirlerin âyetle ilgili önemli gördüğümüz değerlendirmelerini de sunmaya çalıştık. Okuyucu tefsiri okurken İbn Abbâs'ın tarihten siyere, dil-den belagata, fıkıhtan geçmiş ümmetlere kadar birçok sahada derin bilgi sahibi olduğunu müşahade edecektir.

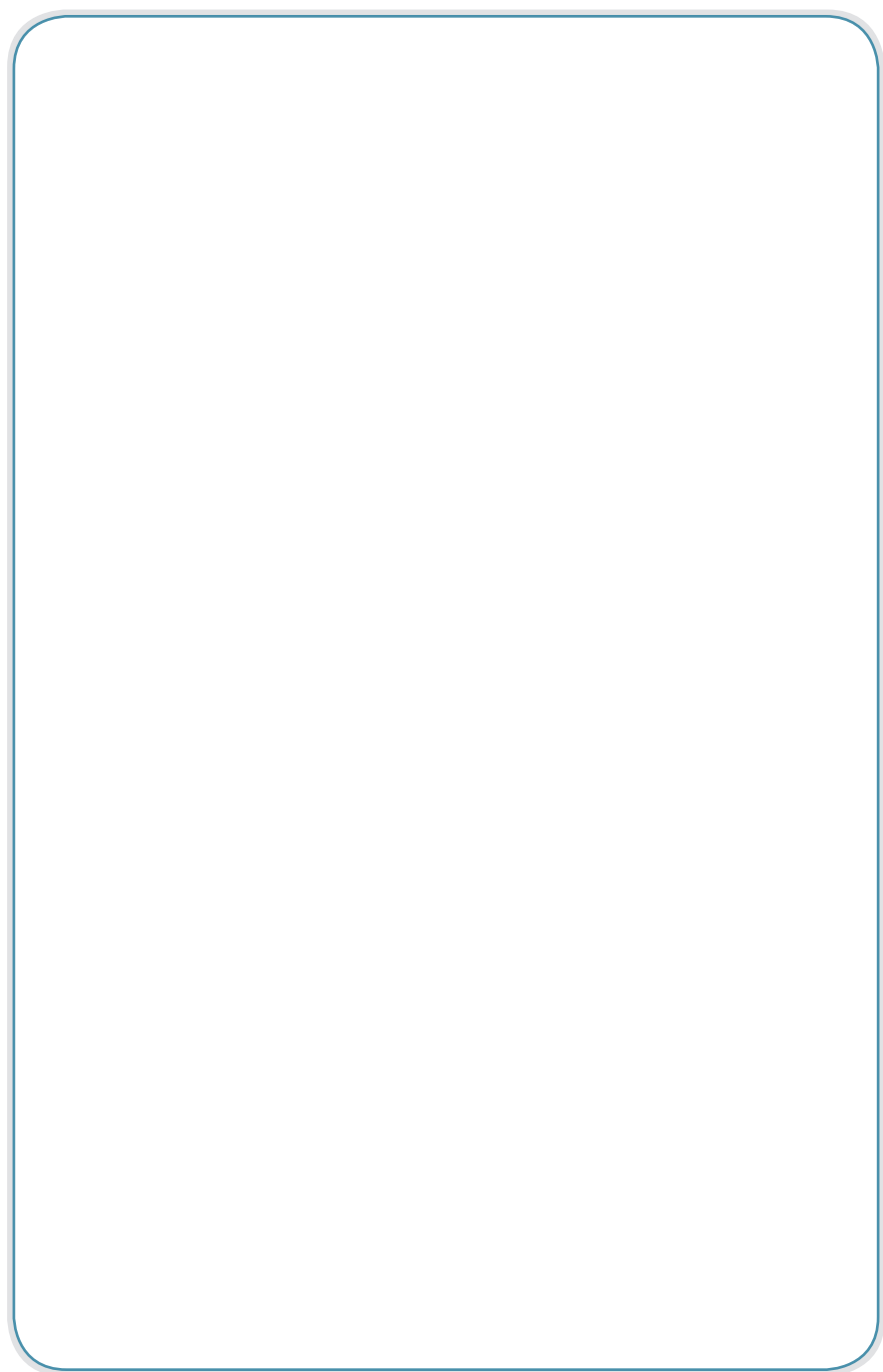
Bu çalışmamızda yararlandığımız kaynaklar kısaca şu şekildedir: *Sahih-i Buhârî, Sahih-i Müslim, Muvatta, Sünen-i Ebû Dâvûd, Sünen-i Neseî, Sünen-i Tirmizî, İbn Mâce, Müsned-i Ahmed, Müsned-i Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Mûsânnef-i Abdürrazık, Ebû Cârud'un Münteka'sı, Müsned-i Şafî, Sünen-i Dârekutnî, Sünen-i Dârimî, Müsned-i Humeydî.*

Şunu belirtmeden edemeyeceğiz. Bir tefsire müracaat eden kimse İbn Abbâs'tan çeşitli ve farklı görüşlerin rivayet edildiğini rahatlıkla görecektir. Bizler bu durumda genellikle rivayetlerin en sağlamını aktarmaya özen gösterdik. Bazen de birçok bilgiyi içermesinden ötürü sened bakımından alt seviyede olanı aktardık. Ancak şu var ki, bu tür durumlarda sahih olan bölümü de belirttik.

İbn Abbâs'tan aktarılan rivayetlerin tearuzu durumunda elden geldiğince cem yoluna gitmeye çalıştık. Cemin olanaksız olduğu durumlarda ise isnadlı olanı veya âyetlerin siyakına uygun olanını tercih ettik.

İbn Abbâs'ın tefsirinin cumhurun tefsirine aykırılık gösterdiği yerlerde bunu da açıklama yolunu seçtik. Cumhurun delilini de sunmaya özen gösterdik.

Allah azze ve celleden bu çalışmamızda muvafakat talep etmekteyiz.

1- FÂTIHA SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ۝
إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۝ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“Râhman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.”

Salât, Efendimiz Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve bütün âline olsun.

Bize Abdullah es-Sika ibn el-Me’mun el-Herevî haber verdi, dedi ki: Bana babam haber verdi, dedi ki; bana Ebû Abdullah haber verdi, dedi ki; bana Ebû Ubeydullah Mahmud ibn Muhammed er-Râzi haber verdi, dedi ki; bana Ammâr ibn Abdülmecîd el-Herevî haber verdi, dedi ki; bana Ali ibn İshak es-Semerkindî, Muhammed ibn Mervan’dan o da Kelbî’den o da Ebû Sâlih’den o da İbn Abbâs’tan naklen haber verdi, dedi ki:

{بِسْمِ} “Adıyla.” {بِ} “ba” harfi, Allah’ın güzelliği, behçeti, sınaması, bereketi ve Bârî’ isminin ilk harfi; {سِ} “sin” harfi Allah’ın senası,

yüceliği ve Semi' isminin ilk harfi, {م} "mim" harfi Allah'ın mecdi/ululuğu, Allah Teâlâ'nın kendilerini imana hidayet ettiği lütfu ve Mecîd isminin ilk harfidir.

{الله} "Allah." Anlamı varlığın kendisine iltica ettiği ve kulluk ettiği. Yani gereksinimler anında ve musibetlerin indiği sıradada kendisine yakarıldığı zâttır.

{الرَّحْمَنُ} "Rahmân." Salihe, facire rızık vermekle acıyıp merhamet eden, afetleri kendilerinden bertaraf edendir.

{الرَّحِيمُ} "Rahîm." Özel olarak mü'minleri bağışlayan, onları cennete sokandır. Dünyada onların günahlarını örten ve ahrette de cennete yerleştirmek suretiyle kendilerine rahmet eden demektir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

1- "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla."

İbn Abbâs kendi isnadıyla Fâtiha Sûresi'nin tefsiri hakkında şöyle rivayet eder:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

2- "Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

{الْحَمْدُ لِلَّهِ} "Hamd, Allah'a mahsustur." Anlamı şudur: Şükür Allah Teâlâ'ya özgüdür. Bu Allah Teâlâ'nın yaratıklarına lütüfta bulunmasıdır. Öyle ise O'na hamd ediniz.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Kendilerini imana hidayet ettiği kullarına bol nimetler verdiği için şükür ona özgüdür.

Âyete şöyle de anlam verilmiştir: Şükür, vahdaniyet ve ilâhlık hiçbir çocuğu, ortağı, yardımcısı ve veziri bulunmayan Yüce Allah'a özgüdür.

{رَبِّ الْعَالَمِينَ} "Âlemlerin Rabbi." Yeryüzünde hareket eden ve gök ehlinde ruh sahibi olan her varlığın Rabbi.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Cinlerin ve insanların efendisi, varlıkların yaratıcısı, onların rızıklandırıcısı, onları bir halden diğer hale dönüştüren.

٣ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

3- “Rahmân ve Rahîm olan.”

{الرَّحْمَنُ} “*Rahmân olan.*” Rikkat kökünden gelen rakîk sözcüğü anlamına gelmektedir. Rikkat ise rahmettir.

{الرَّحِيمُ} “*Rahîm.*” Rafiktir, çok merhametli, pek şefkatli demektir.

٤ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

4- “Hesap gününün sahibi bulunan.”

{مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ} “*Hesap gününün sahibi bulunan.*” Din gününün hükmedicisi. Bu gün hesap günüdür ve yaratılmışlar arasında hüküm verildiği gündür. Yani bugünde insanlar amellerine göre karşılık görür. Ondan başka kadı/hüküm edici yoktur.

٥ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

5- “(Rabbimiz!) Ancak sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz.”

{إِيَّاكَ نَعْبُدُ} “(Rabbimiz!) Ancak sana ibadet eder.” Sadece seni bir tanır ve sadece sana itaat ederiz.

{وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ} “Ve yalnız senden yardım isteriz.” Sana ibadet etme konusunda senden yardım ister; sana taatte bulunmak için sana dayanıp güveniriz.

٦ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

6- “Bizi doğru yola, ilet.”

{ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ } “Bizi doğru yola, ilet.” Kendisinden razı olduğun dosdoğru dine –ki bu din İslam’dır- bizi irşad et.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Bizi Sırât-ı Müstakîm üzere sabit kıl. Sırât-ı Müstakîm, Allah’ın Kitabıdır. Bizi Kitabın helal ve haramına ve ondaki şeylerin beyanına ilet, demektir.

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا
الضَّالِّينَ

7- “Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, gazaba uğrayanların ve sapanların yoluna değil.”

{ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ } “Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna.” Kendilerine dinle nimet verdiğin kimselerin dinine ilet. Bunlar Allah Teâlâ’nın kendilerine bahsettiği nimetleri değiştirmeden önceki Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın ahabıdır. Allah Teâlâ onları bulutlarla gölgelendirmiş, onlara kudret helvası ve bıldırcın etini çölde indirmiştir.

Nimet verilenlerin peygamberler olduğu da söylenmiştir.

{ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ } “Gazaba uğrayanların yoluna değil.” Kendilerine gazap gelip de rezil rüsva kıldığın, kalplerini korumayıp da haktan ayrılan Yahudilerin dinine değil.

{ وَلَا الضَّالِّينَ } “Ve sapanların.” İslam’dan sapan Hristiyanların dinine değil.

“Amin.” İşte senin güvenceye aldığın böyle olur.

Amin’in şu anlama geldiği de söylenmiştir: Bu şekilde olsun. Senden istekte bulunduğumuz gibi bizi kıl. Allah en iyisini bilir.

2- BAKARA SÛRESİ

Kendisinde Bakara'nın zikredildiği sûrelerdendir. Sûrenin bütününü Medenîdir. Mekki olduğu da söylenmiştir. Âyet sayısı 286, sözcük sayısı 3.100 ve harf sayısı ise 25.500'dür.

Kendi isnadıyla Abdullah ibn Mübarek'ten rivayet eder. O der ki: Bize Ali ibn İshak es-Semerkindî, Muhammed ibn Mervan'dan, o da Kelbî'den, o da Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan Bakara Sûresi hakkında şöyle rivayet eder:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“Râhman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.”

آلَمْ ۝۱ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۝۲ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۝۳ وَالَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ
۝۴ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝

1- “Elif, Lâm, Mîm.”

{**آلَم**} “*Elif, Lâm, Mîm.*” Diyor ki: “Elif” Allah’tır; “Lâm” Cebrail’dir; “Mîm” ise Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’dir.

“Elif lam mim”in anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “*Elif*” Allah’ın nimetleri. “*Lâm*” lütfü; “*Mîm*” ise mülküdür.

Söyle de denilmiştir: “Elif” Allah lafza-i celâlinin ilk harfi, “Lâm” Allah Teâlâ’nın Latîf isminin ilk harfi, “Mîm” ise Mecîd isminin ilk harfidir.

Söyle de anlam verilmiştir: Ben Allah’ım, bilirim. “Elif lam mim”in kendisiyle yemin edilen bir kase ifadesi olduğu da söylenmiştir.

2- “Bu kitapta hiç şüphe yoktur. O, takvâ sahiplerine (sakınanlara) doğru yolu gösterir.”

{**ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ**} “*Bu kitapta.*” Yani Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in size okuduğu bu kitap.

{**لَا رَيْبَ فِيهِ**} “*Hiç şüphe yoktur.*” Bu Kitap’ta hiçbir kuşku söz konusu değildir. O, benim katımdandır. Eğer ona iman ederseniz sizi hidayete erdiririm. Eğer ona iman etmezseniz size azap ederim.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “*Bu Kitap’ta.*” Yani Levh-i Mahfuz’da.

Âyete şöyle de anlam vermiştir: “*Bu Kitap,*” Misak gününde sana vahyedeceğimi vadettiğim bu kitap.

Âyete şöyle de anlam vermiştir: “*Bu Kitap’ta.*” Yani Tevrat ve İncil’de. “*Hiç şüphe yoktur.*” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in özellikleri ve niteliklerinin bulunduğu dair hiçbir kuşku bulunmamaktadır.

{هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ} “O, takvâ sahiplerine (sakınanlara) doğru yolu gösterir.” Yani Kur’an muttakilere küfür, şirk ve hayâsızlıkları için bir açıklamadır.

Âyetin “Mü’minler için bir keramettir” anlamına geldiği söylenmiştir.

Âyete şöyle de anlam verilmiştir: “O Doğru yolu gösterir,” rahmettir. “Takvâ sahiplerine (sakınanlara),” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ümmetine.

﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾

3- “Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine vermiş olduğumuz rızıktan Allah yolunda harcarlar.”

{الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ} “Onlar gayba inanırlar.” Kendilerine gâib olan cennet, cehennem, sırat, mizan, öldükten sonra diriliş, hesap vb. diğer gaybî şeylere iman ederler.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Onlar gayba inanırlar.” Kur’an’da indirilmiş olana ve indirilmemiş olana.

Gaybın mahza Allah olduğu da söylenmiştir.

{وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ} “Namaz kılarlar.” Beş vakit namazı abdestiyle, rükûuyla, secdeleriyle ve kendisinde vacip olan şeylerle eksiksiz bir şekilde yerine getirirler.

{وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ} “Kendilerine vermiş olduğumuz rızıktan Allah yolunda harcarlar.” Kendilerine bağışladığımız mallardan tasaddukta bulunurlar.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Mallarının zekâtlarını verirler.

Âyette söz konusu edilenlerin Ebûbekir ve Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabı olduğu da söylenmiştir.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ
يُوقِنُونَ ﴿٤﴾

4- “Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; ahiret gününe de kesin olarak inanırlar.”

{وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ} “Yine onlar, sana indirilene iman ederler.” Kur’an’a.

{وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ} “Ve senden önce indirilene.” Diğer Peygamberlere indirilen Kitaplara.

{وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ} “Ahiret gününe de kesin olarak inanırlar.” Ve öldükten sonra dirilişe, cennetin nimetlerine inanırlar. Bunlar tasdik edenlerdir ki, Abdullah ibn Selam ve Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabıdır.

﴿٥﴾ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

5- “İşte bunlar, Rablerinden gelen bir hidayet üzeredirler ve kurtuluşa erecek olanlar da işte bunlardır.”

{أُولَٰئِكَ} “İşte bunlar.” Bu niteliklere sahip olanlar.

{عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ} “Rablerinden gelen bir hidayet üzeredirler.” Rablerinden indirilmiş olan keramet, rahmet ve beyan üzeredirler.

{وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ} “Ve kurtuluşa erecek olanlar da işte bunlardır.” Hışım ve azaptan kurtulacak olanlar da bunlardır.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Talep ettikleri şeyleri idrak edip de bulanlar, kaçtıkları şeyin şerrinden kurtulanlar da bunlardır. Ki bunlar Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabıdır.

﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

6- “Gerçekten o inkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir. İman etmezler.”

{إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا} “Gerçekten o inkâr edenleri.” Ve küfür üzere sabit olanları.

{سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ} “Onlar için birdir.” Öğüt vermen.

{ءَاذَنَّاكَ} “Uyarsan da.” Kur’an’la onları korkutsan da.

{أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ} “Uyarmasan da.” Onları korkutmasan da.

{لَا يُؤْمِنُونَ} “İman etmezler.” İman etmeyi istemezler.

Âyetin, “Allah Teâlâ’nın ezeli ilminde iman etmezler” anlamına geldiği de söylenmiştir.

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

7- “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de bir perde inmiştir. Onlar için büyük bir azap vardır.”

{خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ} “Allah onların kalplerine mühür vurmuştur.” Allah Teâlâ kalplerini mühürlemiştir.

{وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً} “Kulaklarına da. Gözlerine de bir perde inmiştir.” Örtü çekmiştir.

{وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ} “Onlar için büyük bir azap vardır.” Ahirette şiddetli bir azap vardır. Bunlar Yahudilerdir. Ka’b ibn Eşref, Huyey ibn Ahtab, Cüdey ibn Ahtab hakkında nazil olmuştur.

Bunların, Mekke müşriklerinden Utbe, Şeybe ve Velid olduğu da söylenmiştir.

﴿٨﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالْيَوْمَ الْأَخِيرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

8- “İnsanlardan öyleleri vardır ki, iman etmedikleri halde, ‘Allah’a ve ahiret gününe iman ettik.’ derler.”

{وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ} “İnsanlardan öyleleri vardır ki Allah’a iman ettik, derler.” Kalben, “Allah Teâlâ’ya imanımızda sâdıkız” derler.

{وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ} “Ahiret gününe.” Amellerin karşılığının verileceği ölümden sonraki diriliş gününe.

{وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ} “İman etmedikleri halde.” Kalben iman etmiş degillerdir. İmanlarında sâdık kişiler degillerdir.

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

9- “Onlar güya, Allah’ı ve mü’minleri aldatırlar; oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar; ama onlar bunun farkında degildirler!”

{يُخَادِعُونَ اللَّهَ} “Onlar güya Allah’ı aldatırlar.” Allah Teâlâ’ya karşı gelir ve kalben O’nu yalanlarlar. “Allah Teâlâ’ya karşı o derece cürrette bulunurlar ki, kendilerinin Allah Teâlâ’yı aldattıklarını sanırlar” anlamına geldiği de söylenmiştir.

{وَالَّذِينَ آمَنُوا} “Ve mü’minleri.” Ebûbekir ve Hz. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in diğerk ashabını aldatmaya çalışırlar.

{وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ} “Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar.” (Kendilerinden başkasına) yalan söylemezler.

{وَمَا يَشْعُرُونَ} “Ama onlar bunun farkında degildirler!” Allah Teâlâ’nın onların kalplerinin sırlarını Peygamberine bildireceğini bilmezler.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا

يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾

10- “Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah onların hastalıklarını daha da arttırmıştır. Yalan söylediklerinden dolayı da onlara can yakıcı bir azap vardır.”

{فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ} “Onların Kalplerinde hastalık vardır.” Kuşku, nifak, muhalefet ve zulmet bulunmaktadır.

{فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا} “Allah onların hastalıklarını daha da arttırmıştır.” Kuşkularını, nifaklarını, muhalefetlerini ve zulmetlerini arttırdı.

{وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ} “Onlara can yakıcı bir azap vardır.” Ahirette acı-tıcı bir azap vardır. Azabın acıtması kalplerine özgüdür.

{بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ} “Yalan söylediklerinden dolayı da.” Kalben. Bun-lar Abdullah ibn Übeyy, Cedd ibn Kays, Ma'teb ibn Kuşeyr gibi mü-nafıklardır.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾

11- “Onlara, ‘Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın’ denildiği zaman, ‘Hayır! Biz ancak ıslah edicileriz!’ derler.”

{وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ} “Onlara denildiği zaman.” Yahudilere.

{لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ} “Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.” İnsan-ları Muhammed’in (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) dininden uzaklaştırmakla fesad çıkarmayın.

{قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ} “Hayır, biz ancak ıslah edicileriz, derler.” İtaat etmekle yeri ıslah edicileriz.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾

12- “Dikkat edin! Onlar bozgunculuk yapanların ta kendileridir, ama bunun farkında değildirler.”

{أَلَا إِنَّهُمْ} “Dikkat edin! Onlar.” Evet onlar.

{هُمُ الْمُفْسِدُونَ} “Onlar bozgunculuk yapanların ta kendileridir.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in dininden uzaklaştırmakla yer-yüzünü ifsad edicilerin ta kendileridir.

{وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ} “Ama bunun farkında değildirler.” Liderlerinin kendilerini saptırma sefilliklerini bilmezler.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنْتُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ
{وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ} ١٣

13- “Onlara, ‘İnsanların iman ettikleri gibi siz de iman edin!’ denildiği zaman, ‘Biz, akılsız insanların inandıkları gibi mi inanacağız?’ derler. Dikkat edin! Asıl akılsız olanlar kendileridir. Ama (bunu) bilmezler!”

{وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ} “Onlara denildiği zaman.” Yahudilere.

{آمِنُوا} “Siz de iman edin.” Muhammed’e (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve Kur’an’a iman edin.

{كَمَا آمَنَ النَّاسُ} “İnsanların iman ettikleri gibi.” Abdullah ibn Selam ve Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabı gibi.

{قَالُوا أَنْتُمُ} “Biz inanacağız mı? derler.” Muhammed’e (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve Kur’an’a.

{كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ} “Akılsız insanların inandığı gibi.” Beyinsiz cahiller gibi.

{آلَا} “Dikkat edin!” Evet, asıl onlar.

{إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ} “Asıl akılsız olanlar kendileridir.” Ahmak cahiller onlardır.

{وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ} “Ama bilmezler.” Bunu.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا
إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُونَ ١٤

14- “Onlar, mü’minlerle karşılaştıkları zaman, ‘Biz de iman ettik.’ derler. Şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında ise, ‘Hiç şüphesiz biz sizlerle birlikteyiz. Biz, onlarla sadece alay ediyoruz.’ derler.”

{وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ} “Onlar karşılaştıkları zaman.” Yani münafıklar karşılaştıklarında.

{أَمْنُوا} “Mü’minlerle.” Yani Ebûbekir ve Hz. Resûlullah’ın (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ashabıyla.

{قَالُوا أَمَنَّا} “İman ettik, derler.” Kalben. Sizin kalben iman ettiğiniz ve O’nu tasdik ettiğiniz gibi biz de kalben imanımızda sadık kim-seleriz derler.

{وَإِذَا خَلَوْا} “Başbaşa kaldıklarında ise.” Döndüklerinde.

{إِلَى شَيْطَانِهِمْ} “Şeytanlarıyla.” Kâhinleriyle ve reisleriyle. Bunlar şu beş kişidir: Medine’de Ka’b ibn Eşref, Benî Eslem kabilesinde Ebû Berde el-Eslemi, Şam’da İbn Sevda, Cuheyne’de Abdüddar, Benî Amr’da Avf ibn Amir.

{قَالُوا} “Derler.” Başkanlarına/liderlerine.

{أَنَا مَعَكُمْ} “Hiç şüphesiz biz sizlerle birlikteyiz.” Kalben sizin di-niniz üzereyiz.

{أَنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ} “Biz onlarla sadece alay ediyoruz.” Lâ ilâhe il-lallah sözü vesilesiyle Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve asha-bıyla alay etmekteyiz.

﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ ١٥

15- “Gerçekte Allah, taşkınlıkları içinde serserice dolaşmalarına fır-sat vererek, onlarla alay etmektedir!”

{اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ} “Gerçekte Allah onlarla alay etmektedir.” Ahirette. Yani onlara cennete giden bir kapı açar, ardından kapıyı yüzlerine kapatır. Böylece mü’minler onlarla alay edip eğlenirler.

{وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ} “Taşkınlıkları içinde serserice dolaş-malarına fırsat vererek.” Onları dünyada inkârları ve sapıklıkları içinde terk eder. Bocalarlar, şaşkınlık içinde ömürlerini geçirirler, görmezler.

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

16- “İşte bunlar doğruluk yerine sapıklığı satın almış olanlardır. Fakat ne ticaretleri onlara bir kazanç sağlamış, ne de doğru yolu bulabilmişlerdir!”

{أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ} “İşte bunlar doğruluk yerine sapıklığı satın almış olanlardır.” Yani imana karşı küfrü tercih etmişler, hidayet karşılığı sapıklığı satın almışlardır.

{فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ} “Fakat ne ticaretleri onlara bir kazanç sağlamış.” Ticaretlerinde kâr elde etmemişler, aksine zarara uğramışlardır.

{وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ} “Ne de doğru yolu bulabilmişlerdir.” Sapıklıktan kurtulamamışlardır.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾

17- “Onların (münafıkların) durumu, ateş yakmak isteyen kimse-nin durumu gibidir. Ancak ateş etrafını aydınlatığında, Allah onların ışıklarını giderip, kendilerini karanlıklar içinde bırakır; artık görmezler.”

{مَثَلُهُمْ} “Onların (münafıkların) durumu.” Münafıkların Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e karşı durumu.

{كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا} “Ateş yakmak isteyen kimsenin durumu gibidir.” Karanlıkta ailesi, malı ve kendisi güvencede olsun diye ateş yakan bir kimse gibidir.

{فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ} “Ancak ateş etrafını aydınlatığında.” Ateş aydınlatığında ve çevresini görmeye başladığında ve bu ateşle kendisi, ailesi ve malı güvenceye erişmeye başlayınca ateşi söndü. Münafıklar

da bu şekildedir. Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a iman ettiler. İman etmeleri nedeniyle kendilerinin, mallarının ve ailelerinin sürgün edilmekten ve öldürülmekten güven içinde oldular. Öldüklerinde ise;

{ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ} “Allah onların ışıklarını giderip.” İmanlarının faydalarını giderdi.

{وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ} “Kendilerini karanlıklar içinde bırakır.” Kabrin şiddetli sıkıntıları içinde.

{لَا يَبْصُرُونَ} “Artık görmezler.” Bundan sonra genişliği görmezler.

Âyetin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: {مَثَلُهُمْ} “Onların misali.” Yahudilerin Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’a karşı durumu, yenilgi halinde bir bayrak diken kimse gibidir. Yenilgiye uğrayanlar ona yönelip toplanırlar. Bayraklarını çevirirler. Böylece menfaatleri ve onunla sağlamış oldukları emniyeti gider. Yahudiler de bu şekildedir. Hz. Resûlullah’ın çıkışından önce Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve Kur’an ile yardım istiyorlardı. Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) zuhur ettiğinde O’nu inkâr ettiler. “Allah onların ışıklarını giderip.” İmanlarına olan rağbetlerini ve imanlarının yararlarını giderdi. Zira Yahudiler, Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e iman etmek istiyorlardı. Ancak Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e iman etmediler. “Kendilerini karanlıklar içinde bırakır.” Yahudiliğin sapıklığında. “Artık görmezler.” Hidayeti.

۱۸ ضَمُّ بَكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

18- “(Onlar) sağırdılar, dilsizdirler, kördürler. Bu yüzden, artık geri de dönemezler.”

{ضَمُّ} “(Onlar) Sağırdılar.” Sağırlık gösteriminde bulunurlar.

{بَكُمْ} “Dilsizdirler.” Dilsizlik gösteriminde bulunurlar.

{عُمِّي} “Kördürler.” Körlük gösteriminde bulunurlar.

{فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ} “Bu yüzden, artık geri de dönemezler.” Küfürlerinden ve sapıklıklarından.

أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ
أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ
بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾

- 19- “Yahut onların durumu; gökten, karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşekle birlikte boşalan yağmura tutulmuş kimsenin durumu gibidir. Öyle ki onlar, çakan şimşeklerin yol açtığı ölüm korkusuyla, parmaklarını kulaklarına tıkarlar. İşte Allah, inkâr edenleri (böyle) çepeçevre kuşatmıştır.”

{أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ} “Yahut gökten boşalan yağmura tutulmuş kimsenin durumu gibidir.” Bu da diğer bir örnektir. Diyor ki; münafıkların ve Yahudilerin Kur’an’a karşı konumu, geceleyin çölde bulunan bir topluluğun üzerine gökten boşalan yağmur gibidir.

{فِيهِ} “Birlikte.” Gecede.

{ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ} “Karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşekle.” Kur’an’da bu şekildedir. Allah Teâlâ katından indirilmiştir. Bünyesinde fitnelerin, engelleyici sarsıntıların, korkutmaların açıklaması bulunmaktadır. Kapsamında hakikati gösterme ve va’din açıklaması da bulunmaktadır.

{يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ} “Öyle ki onlar, çakan şimşeklerin yol açtığı parmaklarını kulaklarına tıkarlar.” Gök gürlemesinin sesinden.

{حَذَرَ الْمَوْتِ} “Ölüm korkusuyla.” Afetler ve ölümün korkusundan. Münafıklar ve Yahudiler de bu şekildedir. Onlar da Kur’an’ın açıkladığı yıldırımların, va’d ve void/tehditlerin nedeniyle oluşan ölüm korkusundan ve kalbin ona meyiletme korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar.

{وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ} “İşte Allah, inkâr edenleri (böyle) çepeçevre kuşatmıştır.” Ve münafıkları da. Yani onların bütününi bilen ve onları cehennem ateşinde toplayandır.¹

¹ a) Buhârî der ki: İbn Abbâs dedi ki: Âyette geçen “Sayyib” sözcüğü yağmur anlamına gelmektedir. Bkz. Buhârî, İstiska, “Sema yağmur yağdırdığında söylenecek söz” bâbı. Buhârî’nin İbn Abbâs’tan aktardığı bu rivayet mevkuftur. Buhârî bu rivayeti cezm sigasıyla muallak olarak rivayet etmiştir. Cezm sigası (قَالَ) “dedi” şeklinde aktarılan rivayettir. İmam Buhârî’nin İbn Abbâs’tan aktardığı nakillerde illet bildiren ifadelerle aktarımı çok azdır. Hâfız ibn Hacer, *Fethûl-Bârî*’nin mukaddimesinde şöyle der: İmam Buhârî’nin *Sahihi*’inde kendi kanatına göre sahih olan mevkuf rivayetler konusunda cezm/kesinlik sigasıyla rivayet etmesi İmam Buhârî’nin uygulamasındandır. İsnadında zayıflık veya inkıta bulunan rivayeti cezm sigasıyla getirmez. Ancak şu kadar var ki, rivayet ya başka bir kanalla desteklenmek veya söyleyen kimseden yapılan aktarımdan dolayı şöhrete ulaşmak suretiyle zayıflık giderilmişse cezm sigasıyla getirir. (*Hedyü’s-Sâri*, s. 19). Buhârî genelde İbn Abbâs tefsirinden aktardığı nakillerin çoğunluğunu cezm/kesinlik sigasıyla sunmuştur. Cezm sigası (قَالَ) “dedi” sözüyle rivayet edilen haberdur. İlet ifade eden –ki bu yüzkerü/zikrolunmuştur ki veya yurva/rivayet olunmuştur ki şeklinde yapılan nakildir- sigayla gerçekten çok az yerde geçmektedir. Bizler inşaallah kendi özel yerinde temriz/illet ifade eden sigayla gelen rivayetleri açıklayacağız. Ancak “Sabb” sözcüğü yukarıdan aşağıya akmak, akıtmak anlamlarına gelir. Yağmur indiğinde ve aktığında Arapların söylediği “Sâbe’l-matarü yesûbü” ifadesi bu anlamdadır. İbn Abbâs’tan aktarılan bu rivayetin isnadı hasendir. (*Tefsiru’t-Taberî*, c. 1, s. 154). Bu haberin isnadında Müsenna, Abdullah ibn Sâlih, Muaviye ibn Sâlih ve Ali ibn Ebî Talha bulunmaktadır. Abdullah ibn Sâlih ibn Muhammed ibn Müslim el-Cüheni için bkz. *Takrîbü’t-Tehzîb*, c. 1, s. 423. Muaviye ibn Sâlih için bkz. *Takrîb*, c. 2 s. 259. Ali ibn Ebî Talha için bkz. *Tehzîb*, c. 7, s. 339; *el-Mizan*, c. 3, s. 143; *Takrîb*, c. 2, s. 39.

b) “Yahut onların durumu; gökten, karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşekle birlikte boşalan yağmura tutulmuş kimsenin durumu gibidir.” İbn Abbâs yukarıda sunduğumuz haberde görüldüğü gibi “Sayyib” sözcüğünü yağmur olarak tefsir etmiştir. Yağmur yağmaya başladığında Arapların kullanmış olduğu “Sâbe’l-matarü yesûbü/Yağmur yağdı, yağıyor” sözünden alınmıştır. Şair Alkame ibn Abede de aynı sözcüğü şu şiirinde kullanır: “Felâ ta’dili beyne ve beyne mugammerin Sekayti Revaya’l-Müznî hine tesûbü/Yağmur yüklü bulutlar, bol bol seni sulayasıca beni cahil bir kimse ile eş tutma.”

c) Bu âyet-i kerime اللَّهُ يُنَوِّرُهُمْ دَٰخِلُ مَا خَوَّلَهُ دَٰخِلُ مَا خَوَّلَهُ اللَّهُ يُنَوِّرُهُمْ (مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يَبْصُرُونَ) “Onların (münafıkların) durumu, ateş yakmak isteyen kimsenin durumu gibidir. Ancak ateş etrafını aydınlattığında, Allah onların ışıklarını giderip, kendilerini karanlıklar içinde bırakır; artık görmezler.” (2/el-

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطُفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا
 أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ
 اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

- 20- “Şimşegin çakması, neredeyse gözlerini alacak gibi olur. Şimşek onlara aydınlık verdikçe ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık çökünce de (oldukları yerde) kalırlar. Allah dileyseydi, onların kulaklarını sağır ve gözlerini de kör ederdi. Gerçekten de Allah, her şeye gücü yetendir.”²

Bakara/17) âyetine matuftur. Meselühüm sözcüğünde geçen hümm/onlar zamiri (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالْيَوْمَ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ) “İnsanlardan öyleleri vardır ki, iman etmedikleri halde, Allah’a ve ahiret gününe iman ettik, derler.” (2/el-Bakara/8) buyruğunda geçen münafıklara dönmektedir.

d) Bu âyetin münafıklar hakkında nazil olduğuna dair bilgi, yukarıda Ali ibn Ebî Talha’nın İbn Abbâs’tan yaptığı nakilde geçmişti.

- ² İmam İbn Cerîr Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet eder: “Yahut onların durumu, gökten karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşekle birlikte boşalan yağmura tutulmuş kimsenin durumu gibidir.” Sayyib sözcüğü yağmur anlamındadır. Bu darb-ı mesel Kur’an hakkındadır. “Şimşegin çakması, neredeyse gözlerini alacak gibi olur.” Kur’an’ın muhkem âyetleri neredeyse münafıkların ayıplarına delalet eder ve ortaya koyar. “Onları aydınlattıkça da ışığında yürürler” ifadesi ise şu anlama gelmektedir: Münafıklara İslam’dan bir izzet dokunduğunda itminana erişirler. İslam’a bir musibet dokunduğunda “küfre dönünüz” derler. İbn Abbâs diyor ki: وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ) “Başlarına karanlık çökünce dikilip kalırlar” ifadesi Allah Teâlâ’nın “İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah’a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse, onunla mutmain olur. Şayet ona bir bela isabet ederse, yüzü üzüre döner. Dünyayı da, ahireti de kaybetmiş olur. İşte bu, apaçık ziyanın tâ kendisidir” (22/el-Hac/11) buyruğu gibidir. Tefsîr-ü’t-Taberî, c. 1, s. 154. İbn Abbâs’tan aktarılan bu rivayetin isnadı hasendir. Bu haberin isnadında Müsenna, Abdullah ibn Sâlih, Muaviye ibn Sâlih ve Ali ibn Ebî Talha bulunmaktadır. Müsenna ibn İbrahim Taberî’nin şeyhidir ve Taberî kendisinden çokça rivayet eder. Taberî tefsirinde bazı yerlerde ismini tam olarak zikir eder. Rical kitapları arasında ismini bulamadık. Ancak şu kadar var ki, Hâfız İbn Kesir isnad yönünden onu güzel görür. Tefsîr-i İbn Kesir, c. 1, s. 555. Ebû Sâlih, Abdullah ibn Sâlih ibn Muhammed ibn Müslim el-Cühenî. Leys ibn Sa’d’ın kâtibidir. Sâduktur. Ezberden rivayet ettiklerinde yanlışları çoktur, ancak yazdıklarından rivayet ettiğinde sebtir/sağ-

{يَكَادُ الْبَرْقُ} “Şimşegin çakması, neredeyse.” Ateş.

{يَحْطِفُ أَبْصَارَهُمْ} “(Gibi olur) Gözlerini alacak.” Kâfirlerin gözlerini de aynı şekilde kapıp alacak. Açıklama onların sapıklıklarının gözlerini gidermeyi amaçlamaktadır.

{كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ} “Şimşek onlara aydınlık verdikçe.” Şimşek aydınlattığında.

{مَشَوْا فِيهِ} “Işığında yürürler.” Şimşegin aydınlığında.

{وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا} “Üzerlerine karanlık çökünce de (oldukları yerde) kalırlar.” Karanlıkta kalırlar. Münafıklar da bu şekildedir.

lamdır. Ancak yazdığı şeylerde gaflet vardır. Buhârî'nin kendisinden tâlikan rivayeti vardır. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de kendisinden rivayet de bulunurlar. *Takrîbü't-Tehzîb*, c. 1, s. 423. Ancak İbn Hacer *Tehzîbü't-Tehzîb* adlı eserinde onun çokça yanlışlığının nedenini ve türünü belirtir. Onun Leys'den Leys'in de Ebû Züeyb'den yaptığı nakillerde itham edilmiştir. Zira Leys, İbn Ebî Züeyb'den hadis dinlemiş değildir. Ebû Sâlih'in itham edildiği nokta burasıdır. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Ebû Sâlih'in Muaviye'den aktardığı bu rivayetinde ve bu çalışmada sunacağımız diğer İbn Abbâs'tan aktarılan tefsiri rivayetlerde sıkıntı yoktur. Zira Ebû Sâlih'in Muaviye ibn Sâlih'ten aktardığı rivayetlerde kendisi itham edilmiş değildir. İbn Hacer onun Muaviye'den aktardığı rivayetlerde yanlışlığına ilişkin bir kayıt düşmemiştir. Muaviye ibn Sâlih ibn Cedir el-Hadrâmî, el-Hımsî, Endülüs kadısıdır. Sâduktur ve bazı yanlışları vardır. Buhârî dışında *Kütüb-ü Sitte* müelliflerinin kendisinden rivayetleri vardır. *Takrib*, c. 2, s. 259; *el-Kâşif*, c. 3, s. 157. Kendisi Ali ibn Ebî Talha'dan rivayet dinlemiş kendisinden de Leys'in Kâtibi Ebû Sâlih rivayet dinlemiştir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 10, s. 209. Ali ibn Ebî Talha, Abbâs oğullarının mevlasıdır. Babasının ismi, Sâlim ibn Meharik'tir. Tefsir sahasında İbn Abbâs'tan rivayetleri vardır. Ondan çokça rivayet de bulunmasına rağmen ona ulaşamamış ve onunla karşılaşmamıştır. Tefsiri Mücahid kanalıyla İbn Abbâs'tan aktarmıştır. Aradaki vasitanın bilinmesi nedeniyle –ki söz konusu şahıs Mücahid'dir ve sika bir kişidir-. Âlimler Ali ibn Ebî Talha'nın İbn Abbâs'tan hadis dinlemeksizin rivayette bulunmasını yaralayıcı bir unsur olarak kabul etmemişlerdir. Bunun en büyük kanıtı İmam Buhârî'nin *Sahih*'inde isnad zikretmeksizin İbn Abbâs'tan çokça talikte bulunmasıdır. Ali ibn Ebû Talha: Sâduktur, bazen yanlışları olur. *Tehzîb*, c. 7, s. 339; *el-Mizan*, c. 3, s. 134; *Takrib*, c. 2, s. 39. Bu haberin isnadı rical tabakasının da incelenmesinde görüldüğü gibi hasendir. Hâfız İbn Hacer bu kanaldan rivayet edilen bir hadisi sahih sayar. *Fethü'l-Bâri*, c. 13, s. 271. Galiba sahih saymasının nedeni o hadisi hasen hadis kategorisinden sahih hadis kategorisine yükseltecek bazı şahidlerin bulunuşudur.

İman ettiklerinde mü'minlerin arasında yürürler. Zira mü'minler onların imanlarını kabul eder. Öldüklerinde ise kabrin karanlığında kalırlar.

{وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ} “Allah dileseydi, onların kulaklarını sağır ederdi.” Şimşekle.

{وَأَبْصَارِهِمْ} “Ve gözlerini de kör.” Yıldırımla. İşte bu şekildedir. Şayet Allah Teâlâ dileseydi Kur'an'da geçen engellemelerle, tehditlerle münafıkların ve Yahudilerin işitmesini giderir ve açıklamalarla da gözlerini giderirdi.

{إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ} “Gerçekten ki Allah herşeye gücü yetendir.” İşitmeyi ve görmeyi gidermeye gücü yetendir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾

21- “Ey İnsanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin. Umulur ki sakınırsınız.”

{يَا أَيُّهَا النَّاسُ} “Ey İnsanlar!” Ey Mekke ehli! Bunların Yahudiler olduğu da söylenmiştir.

{اعْبُدُوا رَبَّكُمُ} “Rabbinize ibadet edin.” Rabbinizi birleyiniz.

{الَّذِي خَلَقَكُمْ} “Sizi yaratan.” Nutfeden bir can yaratan.

{وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ} “Ve sizden öncekileri.” Sizden öncekileri de yaratan.

{لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ} “Umulur ki sakınırsınız.” Ta ki gazaba/hışma ve azaba uğramaktan sakınıp da Allah Teâlâ'ya itaat edersiniz.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا
وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

22- “Sizin için, yeryüzünü bir döşek, göğü (üzerinize) bir tavan yapan, gökten su indirip, onunla size rızık olarak ürünler çıkaran O’dur. Öyleyse, bunu bile bile Allah’a eşler koşmayın.

{الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا} “O’dur. Sizin için, yeryüzünü bir döşek,” Bir sergi ve yatak kılan.

{وَالسَّمَاءَ بَنَاءً} “Göğü (üzerinize) bir tavan yapan.” Yükseltilmiş bir tavan kılan.

{وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً} “Gökten su indirip.” Yağmur.

{فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ} “Onunla size rızık olarak ürünler çıkaran.” Yağmurla bitiren.

{الثَّمَرَاتِ} “Ürünler.” Çeşitli meyveler.

{رِزْقًا لَّكُمْ} “Size rızık olarak.” Sizin için ve diğer varlıklar için yiyecek olmak üzere.

{فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا} “Öyleyse Allah’a eşler koşmayın.” Allah Teâlâ’nın ortaklar, benzerler ve şekillerinin olduğunu söylemeyiniz.

{وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ} “Bunu bile bile.” Bu şeyleri yaratan olduğumu bildiğiniz halde.

Şöyle de denilmiştir: Kitabınızda onun bir oğlu, benzeri ve eşinin olmadığını yazılı olduğunu bildiğiniz halde.

وَأَنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ

وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٣﴾

23- “Eğer kulumuz (Muhammed)’e indirdiğimizden, kuşku içinde iseniz, onun benzeri bir sûre de siz getirin! Eğer doğru sözlü iseniz, Allah’tan başka tanıklarınızı (yardımcılarınızı) da çağırın!”

{وَأَنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ} “Eğer kuşku içinde iseniz.” Kuşku içinde iseniz.

{وَمِمَّا نَزَّلْنَا} “İndirdiğimizden.” Cebrail (‘alehyi’s-selâm) ile peyderpey indirdiğimizden.

{ عَلَى عَبْدِنَا } “(Muhammed)’e kulumuza.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e. O’nun kendi yanından uydurduğunu düşünüyorsanız.

{ فَاتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ } “Onun benzeri bir sûre de siz getirin!” Bakara Sûresi’nin benzeri gibi bir sûre getiriniz.

{ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ } “Tanıklarınızı (yardımcılarınızı) da çağırın!” İbadet etmiş olduğunuz ilahlarınızdan yardım isteyiniz.

{ مِّنْ دُونِ اللَّهِ } “Allah’tan başka.” Ve reisleriniz/liderleriniz olduğu da söylenmiştir.

{ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ } “Eğer doğru sözlü iseniz.” Sözüünüzde.

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ
وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

24- “Eğer bunu yapamazsanız -ki, kesinlikle yapamayacaksınız- öyleyse inkârcılar için hazırlanmış bulunan, yakıtı insanlar ve taşlar olan, cehennem ateşinden sakının.

{ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا } “Eğer bunu yapamazsanız -ki kesinlikle yapamayacaksınız-.” Âyetin bu bölümünde takdim ve tehir bulunmaktadır. (Yani cümlelerin dizilişi Len tef’alû fe in lem tef’alû) Diyor ki: “Kesinlikle yapamayacaksınız.” Yani benzerini getirmekten. “Eğer bunu yapamazsanız”, benzerini getirmeye güç yetirememişseniz.

{ فَاتَّقُوا النَّارَ } “Öyleyse cehennem ateşinden sakının.” Eğer inanmıyorsanız ateşten korkunuz.

{ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ } “Yakıtı insanlar olan.” Odunu kâfirler olan.

{ وَالْحِجَارَةُ } “Ve taşlar.” Kibrit taşı olan.

{ أُعِدَّتْ } “Hazırlanmış bulunan.” Yaratılmış, hazırlanmış, amade edilmiş ve takdir edilmiştir.

{ لِلْكَافِرِينَ } “İnkârcılar için.” Daha sonra Allah Teâlâ mü’minlerin cennetteki kerametini zikretmek için şöyle buyurdu.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي
رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

25- “İman edip iyi işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! Orada, ne zaman kendilerine bir meyve rızık olarak yedirilse, ‘Bu, daha önce de bize rızık olarak verilen şeydir.’ derler. Bu rızıklar, onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.”

{ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا } “İman edenleri müjdele.” Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ } “İyi iş yapanlara.” Kendileriyle Rableri arasındaki taatte. Amellerden sâlih olanlar olduğu da söylenmiştir.

{ أَنَّ لَهُمْ } “Onlara olduğunu.”³ Onlara şunun ait olduğunu tasvir et.

{ جَنَّاتٍ } “Cennetler.” Bahçeler vardır.

{ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا } “Altlarından akan.” Ağaçlarının ve meskenlerinin altından.

{ الْأَنْهَارُ } “Irmaklar.” Şarap, süt, bal ve su ırmakları.

{ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا } “Orada ne zaman kendilerine yedirilse.” Cennette ondan her tattıklarında.

{ مِنْ ثَمَرَةٍ } “Bir meyve.” Çeşitli meyvelerden.

{ رِزْقًا } “Rızık olarak.” Bir yiyecek olarak.

³ Tarafımızdan eklenmiştir.

{ قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ } “Bu, daha önce de bize rızık olarak verilen şeydir, derler.” Önceden bundan tatmıştık.

{ وَاتُوا بِهِ } “Bu rızıklar, onlara verilmiştir.” Kendilerine yiyecek getirilir.

{ مُتَشَابِهًا } “(Dünyadakine) benzer olarak.” Tatta farklı renkte benzer.

{ وَلَهُمْ فِيهَا } “Onlar için orada.” Cennette.

{ أَزْوَاجٌ } “Eşler de.” Cariyeler.

{ مُطَهَّرَةٌ } “Tertemiz.” Aybaşı ve kirlerden arındırılmış.

{ وَهُمْ فِيهَا } “Ve Onlar orada.” Cennette.

{ خَالِدُونَ } “Sürekli olarak kalacaklar.” Daimi olarak kalıcıdır. Ölmezler ve çıkartılmazlar.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا

الْفَاسِقِينَ ﴿٣٦﴾

26- “Hiç kuşkusuz Allah, bir sivrisineği hatta ondan daha üstününü örnek vermekten çekinmez. Artık iman edenler bilirler ki, şüphesiz bu gerçektir, Rablerinden. İnkâr edenler ise, ‘Allah böyle bir örnekle ne demek istedi?’ derler. Allah bu örnekle birçoklarını şaşırtır. Yine bununla birçoklarını da doğru yola iletir. Allah bununla ancak fâsıkları şaşırtır.”

Allah Teâlâ ardından Yahudilerin Kur’an’ın mesellerini inkâr etmelerini zikrederek şöyle buyurdu:

{ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي } “Hiç kuşkusuz Allah çekinmez.” Terk etmez; bütün mahlûkatın kendisini yaratmak için bir araya gelip de güç

yetiremedikleri bir şeyi zikretmekten nasıl çekinsin ki? Hayâ etmek de O'nu böyle bir örneği vermekten engellemez.

{ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا } “Birşeyi örnek vermekten.” Mahlûkata/insanlara açıklamak için örnek vermekten çekinmez.

{ بَعُوضَةً } “Bir sivrisineği.” Sivrisinek hakkında.

{ فَمَا فَوْقَهَا } “Hatta ondan daha üstününü.” Nitelikte ondan daha üstününü. Yani sineği ve örümceği.

Âyetin “Niteliksel olarak sivrisinekten daha düşük olanını” anlamına gediği de söylenmiştir.

{ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا } “Artık iman edenler.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a iman edenler.

{ فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ } “Bilirler ki, şüphesiz bu.” Yani bu darb-ı mesel.

{ الْحَقُّ } “Gerçektir.” Yani o haklır.

{ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا } “Rablerindendir. İnkâr edenler ise.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an’ı inkâr eden kâfirler.

{ فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا } “Allah böyle bir örnekle ne demek istedi, derler.” Yani bu misalle. De ki: Ey Muhammed! Allah azze ve celle bu misalle.

{ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا } “Bununla birçoklarını şaşırır.” Dinen Yahudi olanlardan birçoğunu.

{ وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا } “Yine bununla birçoklarını da doğru yola iletir.” Mü’minlerden birçoğunu.

{ وَمَا يُضِلُّ بِهِ } “(Allah) bununla şaşırılmaz.” Bu misalle.

{ إِلَّا الْفَاسِقِينَ } “Ancak fâsıkları şaşırır.” Yahudilerden başkasını saptırmaz.

الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ
أَنْ يُوَصَّلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

27- “Onlar, Allah’a kesin olarak söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah’ın birleştirilmesini istediği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte bunlar ziyana uğrayanlardır.”

{الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ} “Onlar Allah’a sözlerinden dönerler.” Bu peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) hakkında.

{مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ} “Kesin olarak söz verdikten sonra.” Pekiştirildikten, sınıksı bir şekilde bağlandıktan ve kuvvetlendirilmesinin ardından.

{وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ} “Allah’ın istediği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler.” İman edışı ve akrabalık bağlarını keserler.

{أَنْ يُوَصَّلَ} “Birleştirilmesini.” Muhammed’e (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{وَيَفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ} “Ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar.” İnsanları Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den ve Kur’an’dan uzaklaştırmakla.

{أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ} “İşte bunlar zarara uğrayanlardır.” Dünya ve ahireti kaybetmeleri nedeniyle aldanmışlardır.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ
ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

28- “Siz Allah’ı nasıl inkâr edersiniz ki, ölüler idiniz, sizi diriltti. Sonra sizi yine O öldürecek, sonra yine diriltecek. Sonra döndürülüp O’na götürüleceksiniz.”

{كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ} “Siz Allah’ı nasıl inkâr edersiniz ki.” Bu soru tabii yönü bulunan bir sorudur.

{وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا} “Ölüler idiniz de.” Babalarınızın sulblerinde nutfeler iken.

{فَأَحْيَاكُمْ} “Sizi diriltti.” Annelerinizin rahimlerinde.

{ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ } “Sonra sizi yine O öldürecek.” Ecellerinizin kesilmesi anında.

{ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ } “Sonra yine diriltecek.” Diriltiliş için.

{ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ } “Sonra döndürülüp O’na götürüleceksiniz.” Ahirette O’na döndürüleceksiniz de O da amellerinize göre size karşılık verecektir.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

29- “O ki, yeryüzünde ne varsa, hepsini sizin için yarattı. Sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. Allah her şeyi bilir.”

Ardından onlara verdiği nimetleri zikrederek şöyle buyurdu:

{ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ } “O ki, ne varsa, sizin için yarattı.” Size amade kıldı.

{ مَا فِي الْأَرْضِ } “Yeryüzünde ne varsa.” Yerdeki hayvanları, bitkileri ve bunun dışındakileri.

{ جَمِيعًا } “Hepsini.” Yerden size lütuf olarak yarattı.

{ ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ } “Sonra göğe yöneldi.” Yani sonra göğü yaratmayı kastetti.

{ فَسَوَّيَهُنَّ } “Onları düzenledi.” Onları kıldı.

{ سَبْعَ سَمَوَاتٍ } “Yedi gök olarak.” Yere paralel olarak.

{ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ } “Allah her şeyi bilendir.” Göklerin ve yerin yaratılmalarını.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

30- “Hani bir zamanlar Rabbin meleklerle, ‘Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım.’ dedi. Onlar, ‘Biz seni överek tesbih ve takdis edip dururken, sen orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?’ dediler. Allah da onlara, ‘Hiç kuşkusuz, ben sizin bilmediklerinizi bilirim.’ demişti.”

Ardından Allah Teâlâ Âdem’e secde etmeyi emrettiği meleklerin kıssasını aktararak şöyle buyurdu:

{وَإِذْ قَالَ} “Hani bir zamanlar demişti.” Muhakkak demişti.

{رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ} “Rabbin meleklerle.” Yeryüzünde olan meleklerle.

{إِنِّي جَاعِلٌ} “Ben yaratacağım.” Ben yaratacağım.

{فِي الْأَرْضِ} “Yeryüzünde.” Yerden.

{خَلِيفَةً} “Bir halife.” Sizden bedel.

{قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا} “Onlar, ‘Sen orada mı yaratacaksın?’ dediler.”

Orada yaratacak mısın?

{مَنْ يَفْسُدُ فِيهَا} “Orada bozgunculuk yapacak birini.” Masiyetler işlemekle.

{وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ} “Ve Kan dökecek.” Zulüm ile.

{وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ} “Biz seni överek tesbih edip dururken.” Senin emrinle sana namaz kılıp durur iken.

{وَنُقَدِّسُ لَكَ} “Ve takdis edip.” Taharetle seni zikrederken.

{قَالَ إِنِّي أَغْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ} “Allah da onlara, ‘Hiç kuşkusuz, ben sizin bilmediklerinizi bilirim.’ demişti.” Bu halifeden gerçekleşecek şeyleri.

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي

بِأَسْمَاءٍ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

31- “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti, sonra o âlemleri meleklerle gösterip, ‘Eğer doğru söylüyorsanız, bana şunları isimleriyle haber verin!’ dedi.”

{ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا } “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti.” Zürriyetin isimleri. Canlıların/hayvanların isimleri ve tencere, kap, kaçağa varıncaya kadar bunun dışındakilerinin isimleri olduğu da söylenmiştir.

{ ثُمَّ عَرَضَهُمْ } “Sonra o âlemleri gösterip.” Bir mezhebe göre şahısları sundu.

{ عَلَى الْمَلَائِكَةِ } “Meleklerle.” Secde etmekle emrolunan meleklerle.

{ فَقَالَ أَنبِئْنِي } “Bana haber verin, dedi.” Bana haber verin.

{ بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ } “Şunları isimleriyle.” Mahlûkatı ve zürriyeti.

{ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ } “Eğer doğru söylüyorsanız.” İlk sözünüzde.⁴

﴿ ٣٣ ﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

32- “(Melekler) dediler: ‘(Ey Rabbimiz!) Seni tenzih ederiz! Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Hiç şüphesiz sen bilensin, tam hüküm ve hikmet sahibi olansın.’”

{ قَالُوا سُبْحَانَكَ } “Dediler ki: ‘(Ey Rabbimiz) Seni tenzih ederiz.’” Bu davranışımızdan sana tevbe ettik.

{ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا } “Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur.” İlham ettiğinden başka.

{ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ } “Hiç şüphesiz sen bilensin.” Bizim ve onların kalplerini.

{ الْحَكِيمُ } “Tam hüküm ve hikmet sahibi olansın.” Bize ve onlara emrettiğin şeyle.

⁴ İlk sözünüzden kasıt meleklerin söylemiş olduğu ‘Biz seni överek tesbih ve takdis edip dururken, sen orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?’ sözdür.

قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ
لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا
كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

33- “(Allah), ‘Ey Âdem! Onlara bunları isimleriyle haber ver!’ dedi. (Âdem) eşyanın isimlerini onlara haber verince de, ‘Ben size; göklerin ve yerin gaybını ben bilirim, sizin açıkladığınızı da, içinizde gizlediğinizi de bilirim.’ dememiş miydim?’ dedi.”

{ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ } “(Allah) ‘Ey Âdem, onlara haber ver.’ diye buyurdu.” Onlara haber ver.

{ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ } “Bunları isimleriyle. (Âdem) onlara haber verince.” Onlara haber verdiğinde.

{ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ } “Eşyanın isimlerini. ‘Ben size; göklerin ve yerin gaybını ben bilirim, dememiş miydim?’ dedi.” Göklerde ve yerde olan şeylerin gaybını.

{ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ } “Sizin açıkladığınızı da, bilirim.” Âdem(‘aleyhi’s-selâm)’a taat için Rabbinize karşı açığa vurduğunuz şeyi.

{ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ } “İçinizde gizlediğinizi de.” Allah Teâlâ’dan.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: İblis’in onlara karşı açığa vurduğu şeyi de. Onlardan gizlediği şeyi de ben bilirim.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى
وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾

34- “O zaman meleklerle, ‘Âdem’e secde edin!’ dedik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı ve büyüklük tasladı, böylece inkârcılardan oldu.”

{ وَإِذْ قُلْنَا } “O zaman demiştik.” Muhakkak demiştik.

{لِّلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ} “Meleklerle Âdem’e secde edin.” Selam secdesinde bulunun.

{فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ} “Hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı.” Allah’ın emrini yerine getirmekten kaçındı.

{وَاسْتَكْبَرَ} “Ve büyüklük tasladı.” Âdem (‘aleyhi’s-selâm)’a secde etmekten kaçınarak büyüklendi.

{وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ} “Böylece inkârcılardan oldu.” Bundan sonra Allah’ın emrini yerine getirmekten kaçınarak kâfirlerden oldu.

Âyetin “Allah Teâlâ’nın ilminde onun kâfirlerden olacağı” anlamına geldiği de denilmiştir. Kâfirlerin ilki olduğu da söylenmiştir.

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾

35- “Biz dedik ki: ‘Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) birlikte cennette oturun; orada dilediğiniz yerden bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.”

Ardından Allah Teâlâ Âdem (‘aleyhi’s-selâm) ile Havva (‘aleyhi’s-selâm)’ın kıssasını anlatarak şöyle buyurdu:

{وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ} “Biz dedik ki: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) birlikte cennette oturun.” Sen ve Havva cennete giriniz.

{وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا} “Orada bol bol yiyin.” Siz ikinize bollaştırmış olarak.

{حَيْثُ شِئْتُمَا} “Dilediğiniz yerden.” Ve ne zaman dilerseniz.

{وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ} “Fakat şu ağaca yaklaşmayın.” Bu ağaçtan yemeyiniz. Bu ağaç ilim ağacıdır. Üzerinde her renk ve fenn bulunmaktadır.

{فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ} “Yoksa zalimlerden olursunuz.” Kendinize zarar verenlerden olursunuz.

فَازَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾

36- “Sonra şeytan, orada onların ayaklarını kaydırды ve böylece onları içinde bulundukları yerden (cennetten) uzaklaştırdı. Bunun üzerine, ‘Birbirinize düşman olarak inin; çünkü yeryüzünde belli bir süreye kadar, sizin için bir barınma ve bir yararlanma vardır.’ dedik.”

{ فَازَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا } “Sonra onların ayaklarını kaydırды. Bunun üzerine onları kaydırıp.” O ikisini kaydırmak istedi.

{ الشَّيْطَانُ عَنْهَا } “Şeytan, oradan.” Cennetten.

{ فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ } “Ve böylece onları içinde bulundukları yerden (cennetten) uzaklaştırdı. İçinde bulundukları halden çıkardı.” Bolluktan.

{ وَقُلْنَا } “Bunun üzerine; dedik.” Âdem, Havva, tavus, yılan ve İblis’e.

{ اهْبِطُوا } “İnin.” Yeryüzüne ininiz.

{ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ } “Birbirinize düşman olarak. Çünkü yeryüzünde sizin için bir barınma vardır.” Bir menzil.

{ وَمَتَاعٌ } “Ve bir yararlanma.” Yarar ve yaşam.

{ إِلَىٰ حِينٍ } “Belli bir süreye kadar.” Ölüm anına kadar.

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

37- “Derken Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler aldı, O’ndan günahının bağışlanmasını istedi, O da onun tevbesini kabul etti. Çünkü O, tevbeyi çok kabul eden, çok merhametli olandır.”

{ فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ } “Derken Âdem, Rabbinden aldı.” Âdem Rabbinden ezberledi.

Âyetin “Allah Teâlâ telkin etti o da telkini kabul etti” anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ كَلِمَاتٍ } “Birtakım kelimeler.” Kendisi için ve evladları için tevbe etmeye neden olsun diye.

{ فَتَابَ عَلَيْهِ } “O’ndan günahının bağışlanmasını istedi, O da onun tevbesini kabul etti.” Onun günahını bağışladı.

{ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ } “Çünkü O, tevbeyi çok kabul eden.” Günahları geçendir.

{ الرَّحِيمِ } “Çok merhametli olandır.” Tevbe üzere ölen kimseye.

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبَعَ هُدَايَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾

38- “Dedik ki: Hepiniz inin oradan, benden size ne zaman bir yol gösterici gelir de kim o yol göstericimin izince giderse, onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır.”

{ قُلْنَا } “Dedik.” Âdem, Havva, tavus, yılan ve İblis’e.

{ اهْبِطُوا مِنْهَا } “İnin oradan.” Gökten.

{ جَمِيعًا } “Hepiniz.” Ardından Âdem (‘aleyhi’s-selâm) zürriyetini zikrederek şöyle buyurdu.

{ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ } “Ne zaman size gelir de.” Geldiğinde, geldiği anda ve her ne zaman gelirse.

{ مِنِّي هُدًى } “Benden bir yol gösterici.” Kitap ve resûl.

{ فَمَنْ تَبَعَ هُدَايَ } “Kim o yol göstericimin izince giderse.” Kitap ve Resûl’e.

{ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ } “Onlara bir korku yoktur.” İlerde onların karşısına çıkacak olan azap husus konusunda.

{ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ } “*Ve onlar mahzun da olmayacaklardır.*” Geriye bıraktıkları şeylere karşılık.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Onlara bir korku yoktur.” Süreklilikle. “*Ve onlar mahzun da olmayacaklardır.*” Süreklilikle. “Onlara devamlı korku olmaz ve onlar sürekli mahzun olmazlar.” anlamına geldiği de söylenmiştir.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Onlara bir korku yoktur.” Ölüm boğazlanıp kesildiği anda “*ve onlar mahzun da olmayacaklardır.*” Cehennem ateşinin üstü kapandığında.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾

39- “İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir. Orada sürekli olarak kalacaklardır.”

{ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا } “*İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince.*” Kitap ve Resûl’ü.

{ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ } “*İşte onlar cehennemliklerdir. İşte bunlar ateşin arkadaşlarıdır.*” Ateş ehlidirler.

{ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ } “*Orada sürekli olarak kalacaklardır.*” Ateşte sürekli kalıcıdır, ölmezler ve oradan çıkartılmazlar.

يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

40- “Ey İsrail oğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü tutun ki, ben de size verdiğim sözü tutayım. O halde yalnız benden korkun!”

Ardından Benî İsrail’e olan nimetlerini zikretti ve şöyle dedi:

{ يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ } “*Ey İsrail oğulları!*” Ey Yakub’un çocukları.

{ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ } “Nimetimi hatırlayın.” Şükrediniz ve nimetimi ko-
ruyunuz.

{ اَلَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ } “Size verdiğim.” Size kitap ve resûl gönder-
mekle sizi Firavun’dan ve boğulmaktan kurtarmakla, kudret hel-
vası ve bildircin eti vb. diğer nimetleri vermekle.

{ وَاَوْفُوا بِعَهْدِي } “Bana verdiğiniz sözü tutun ki.” Bu peygamber
(sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) hakkındaki ahdimi tamamlayınız.

{ اَوْفِ بِعَهْدِكُمْ } “Ben de size verdiğim sözü tutayım.” Sizi cennete
koymakla.

{ وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ } “O halde yalnız benden korkun!” Ahdi bozmak hu-
susunda benden korkunuz. Benden başka kimseden korkmayınız.

وَامِنُوا بِمَا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا اَوَّلَ كَاْفِرٍ بِهٖ
وَلَا تَشْتَرُوا بِاَيَاتِي ثَمَنًا قَلِيْلًا وَاِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾

41- “Yanınızdakini (Tevrat’ı) tasdik edici olarak indirdiğim(Kur’an)e
iman edin, onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın, benim âyetlerimi az
bir değer karşılığında değiştirmeyin ve ancak benden sakının!”

{ وَامِنُوا بِمَا اَنْزَلْتُ } “İndirdiğim(Kur’an)e iman edin.” Cebrail (‘aleyhi’s-
selâm) ile indirdiğim.

{ مُصَدِّقًا } “Tasdik edici olarak.” Tevhid ve Muhammed (sallallâhu
‘aleyhi ve sellem)’in özelliklerine, niteliklerine ve şeriatların bir bölü-
münü muvafakat gösterici olarak.

{ لِّمَا مَعَكُمْ } “Yanınızdakini (Tevrat’ı).” Kitabı.

{ وَلَا تَكُونُوا اَوَّلَ كَاْفِرٍ بِهٖ } “Onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın.” Hz.
Muhammed’i (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve Kur’an’ı.

{ وَلَا تَشْتَرُوا بِاَيَاتِي } “Benim âyetlerimi değiştirmeyin.” Hz. Muhammed’in
sıfatını ve özelliklerini gizlemekle.

{ تَمَنَّا فَلَيْلًا } “Az bir değer karşılığında.” Az bir yiyeceğe karşılık.
 { وَإِنِّي فَاتَّقُونَ } “Ve ancak benden sakının!” Bu peygamber hakkında benden korkunuz.

﴿٤٢﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

42- “Gerçeği bâtila karıştırıp, bile bile gerçeği gizlemeyin!”

{ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ } “Gerçeği bâtila karıştırıp.” Deccal’in sıfatını Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sıfatıyla karıştırmak suretiyle hakkı bâtila karıştırmayınız.

{ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ } “Gerçeği gizlemeyin!” Hakkı gizlemeyiniz.

{ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ } “Bile bile.” Gizlemekle.

﴿٤٣﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ

43- “Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû’edenlerle birlikte rükû edin!”

Ardından imandan sonra onlara şeriatların gerekliliğini zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ } “Namazı dosdoğru kılın.” Beş vakit namazı tamamlayınız.

{ وَآتُوا الزَّكَاةَ } “Zekâtı verin.” Mallarınızın zekâtını veriniz.

{ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ } “Ve rükû’ edenlerle siz de rükû’ edin.” Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ashabıyla cemaatle birlikte beş vakit namazı kılınız.

اتَّمُرُوا عَلَى النَّاسِ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا

﴿٤٤﴾ تَعْقِلُونَ

44- “Şimdi siz başkalarına iyiliği emredip de kendinizi unutur musunuz? Oysa kitabı(Tevrat) okuyup duruyorsunuz! Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”

Ardından Yahudilerin reislerinin kıssalarını zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ } “Şimdi siz başkalarına emredip de.” İnsanların sefillerine.

{ بِالْبَرِّ } “İyiliği.” Tevhidi ve Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e uymayı.

{ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ } “Kendinizi unutur musunuz?” Nefislerinizi terk edip de O’na uymuyor musunuz?

{ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ } “Oysa okuyup duruyorsunuz!” Kiraat ediyorsunuz.

{ الْكِتَابِ } “Kitabı (Tevrat’ı)da.” Onlara.

{ أَفَلَا تَعْقِلُونَ } “Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?” Sizin için insanîyet zihniyeti bulunmamaktadır.

﴿٤٥﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ

45- “Sabırla ve namaz kılmakla Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz bu, (Allah’a) saygılı olanlardan başkasına ağır gelir!”

{ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ } “Sabırla Allah’tan yardım isteyin.” Allah’ın farzlarını eda etme ve masiyetleri terk etme hususunda.

{ وَالصَّلَاةِ } “Ve namaz kılmakla.” Günahların temizlenmesi hususunda çokça namaz kılmakla.”

{ وَإِنَّهَا } “Şüphesiz bu,” Yani namaz.

{ لَكَبِيرَةٌ } “Ağır gelir.” Ağır gelir.

{ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ } “(Allah’a) saygılı olanlardan başkasına.” Mütevazilerden başkasına.

﴿٤٦﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

46- “Onlar, kesinlikle Rablerine kavuşacaklarını ve O’na döneceklerini bilen ve bunu kabullenen kimselerdir.”

{ الَّذِينَ يَظُنُّونَ } “Onlar bilen ve bunu kabullenen kimselerdir.” Bilirler ve yakîn getirirler.

{ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ } “Kesinlikle Rablerine kavuşacaklarını, gerçekten Rablerine kavuşacaklarını.” Rablerini gözleriyle göreceklerini.

{ وَانَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ } “Ve O’na döneceklerini.” Ölümünden sonra.

يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي
فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾

47- “Ey İsrail oğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi bir zamanlar âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın!”

Ardından yine Benî İsrail’e olan nimetini zikrederek şöyle buyurdu:

{ يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ } “Ey İsrail oğulları!” Ey Yakub’un çocukları.

{ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ } “Nimetimi hatırlayın.” Nimetimi koruyunuz.

{ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ } “Size verdiğim nimetimi.” Size verdiğim nimetleri.

{ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ } “Ve sizi bir zamanlar üstün kıldığımı.” Kitap, resûl ve İslam’ı göndermekle.

{ عَلَى الْعَالَمِينَ } “Âlemlere.” Kendi zamanınızın âlemlerine.

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ
وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾

48- “Öyle bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası için bir ödemede bulunamaz, kimseden şefaât kabul olunmaz, kimseden fidye alınmaz; onlara hiçbir yardım da yapılmaz.”

{ وَاتَّقُوا يَوْمًا } “Öyle bir günden sakının ki.” İman etmeyip de Yahudilikten dönüş yapmazsanız o günün azabından korkunuz.

{ لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا } “O günde hiç kimse başkası için bir ödemedede bulunamaz.” Kâfir bir nefis diğer kâfir bir nefisten Allah Teâlâ’nın azabından hiçbir şeyi gideremez.

{ وَلَا يَقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةً } “Kimseden şefaât kabul olunmaz.” Kâfir bir nefise şefaât edici şefaât edemez.

{ وَلَا يُؤْخَذُ } “Alınmaz.” Kabul olunmaz.

{ مِنْهَا عَذْلٌ } “Kimseden fîdye.” Fîdye.

{ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ } “Onlara hiçbir yardım da yapılmaz.” Allah’ın azabından engellenmezler de.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

49- “Hani sizi Firavun ailesinden kurtarmıştık. Onlar size azabın en kötüsünü reva görüyor, oğullarınızı boğazlıyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı!”

{ وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ } “Hani sizi Firavun ailesinden kurtarmıştık.” Firavun’dan ve kavminden.

{ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ } “Onlar size azabın en kötüsünü reva görüyor.” En şiddetli azap ile size azap ediyorlar. Ardından Allah Teâlâ Firavun’un onlara yaptığı azabını zikretmek için şöyle buyurdu.

{ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ } “Oğullarınızı boğazlıyor.” Küçük.

{ وَيَسْتَحْيُونَ } “Sağ bırakıyorlardı.” Hizmet için kullanıyorlardı.

{ نِسَاءَكُمْ } “Kadınlarınızı.” Büyük.

{ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ } “Bunda size bir imtihan vardı.” Bir bela.

{ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ } “Rabbiniz tarafından, büyük.” O büyük bir belâ. Âyetin “Rabbinizden büyük bir intikam vardır” anlamına geldiği de söylenmiştir.

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ

تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

50- “Hani bir zamanlar sizin için denizi yarıp, sizi kurtarmış ve Firavun’un adamlarını suda boğmuştuk. Siz de bakıp duruyordunuz!”

Ardından boğulmaktan kurtulma ve Firavun’un ve kavminin hanedanının boğuluşu nimetini zikretmek için şöyle buyurdu:

{وَإِذْ فَرَقْنَا} “Hani bir zamanlar yarıp.” Ayırdık.

{بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ} “Sizin için denizi, sizi kurtarmış.” Boğulmaktan.

{وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ} “Firavun’un adamlarını suda boğmuştuk.” Ve kavmini.

{وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ} “Siz de bakıp duruyordunuz!” Üç gün sonra onlara bakıp dururken.

وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ

وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

51- “Hani Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik; ama siz, onun ardından, kendinize yazık ederek, buzağıyı tanrı edinmiştiniz.”

{وَإِذْ وَعَدْنَا} “Hani sözleşmiştik.” Muhakkak vaat ettik.

{مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً} “Mûsâ ile kırk gece için.” Kitabı vermekle.

{ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ} “Ama siz, buzağıyı tanrı edinmiştiniz.” Buzağıya ibadet ettiniz.

{مِنْ بَعْدِهِ} “Onun ardından.” Dağa doğru varmak için ayrıldıktan sonra.

{وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ} “Kendinize yazık ederek.” Zarar vererek.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾

52- “Sonra bunun ardından şükredersiniz diye sizi yine de bağışlamıştık!”

{ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ} “Sizi yine de bağışlamıştık!” Sizi terk ettik ve kökünü kazımadık.

{مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ} “Sonra bunun ardından.” Buzağıya ibadet etmeniz ardından.

{لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ} “Şükredersiniz diye.” Affıma şükredesiniz diye.

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

53- “Hani bir zamanlar doğru yolu bulasınız diye Mûsâ’ya o Kitabı ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri verdik!”

{وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ} “Hani bir zamanlar Mûsâ’ya o Kitabı verdik.” Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’a Tevrat’ı verdik.

{وَالْفُرْقَانَ} “Ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri.” Yani onda helali, haramı, emri, nehyi ve bunun dışındakileri açıkladık. Firavun’a karşı yardım ve devlet olduğu da söylenmiştir.

{لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ} “Doğru yolu bulasınız diye.” Sapıklıktan kurtulup hidayete erişesiniz diye.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

54- “O zaman Mûsâ kavmine demişti ki: ‘Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı tanrı edinmekle kendinize yazık ettiniz. Bu yüzden Rabbinize tevbe ile dönün de nefislerinizi öldürün (eğitin). Bu, Rabbiniz katında sizin için daha hayırlıdır.’ Böylece O, tevbenizi

kabul etmişti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.”

Ardından Mûsâ ('aleyhi's-selâm)'ın kavmiyle olan kıssasını zikretmek için şöyle buyurdu:

{ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ } “O zaman Mûsâ kavmine şöyle demişti: ‘Ey kavmim, şüphesiz kendinize yazık ettiniz.’” Kendi nefislerinize zarar verdiniz.

{ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ } “Siz buzağıyı tanrı edinmekle.” Buzağıya tapmanızla. Hz. Mûsâ ('aleyhi's-selâm)'a “Bize neyi emretmektesin?” diye sorunca Hz. Mûsâ ('aleyhi's-selâm) onlara şöyle buyurdu:

{ فَتَوْبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ } “Bu yüzden Rabbinize tevbe ile dönün de.” Yaradanınıza tevbe ediniz. Benî İsrail “Bizler nasıl tevbe edelim?” diye sorunca Hz. Mûsâ ('aleyhi's-selâm) onlara şöyle buyurdu:

{ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ } “Nefislerinizi öldürün (eğitin).” Buzağıya tapmayan kimse, buzağıya tapan kimseyi öldürsün.

{ فَتَابَ عَلَيْكُمْ } “O, tevbenizi kabul etmişti.” Tevbe ve öldürme.

{ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ } “Bu, böylece Rabbiniz katında sizin için daha hayırlıdır.” Yaradanınız katında.

{ فَتَابَ عَلَيْكُمْ } “O, tevbenizi kabul etmişti.” Bundan dolayı tevbenizi kabul eyledi.

{ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ } “Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden.” O tevbe eden kimsenin günahından vaz geçendir.

{ الرَّحِيمِ } “Çok merhametli olandır.” Tevbe üzere ölen kimseye rahimdir.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ

الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾

55- “Ancak siz o zaman, ‘Ey Mûsâ! Biz Allah’ı açıkça görmedikçe senin sözüne asla inanmayız!’ demiştiniz de sizi yıldırım çarpmıştı ve siz de bakakalmıştınız!”

{وَإِذْ قُلْتُمْ} “Ancak siz o zaman, demiştiniz.” Muhakkak demiştiniz.

{يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ} “Ey Mûsâ, biz senin sözünle iman etmeyiz.” Söylemiş olduğun konularda seni asla tasdik etmeyiz.

{حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً} “Allah’ı açıkça görmedikçe.” Senin gördüğün gibi bize açıkça göstermeyince.

{فَاَخَذْنَاكُمُ الصَّاعِقَةَ} “Sizi yıldırım çarpmıştı.” Ateş sizi yakmıştı.

{وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ} “Ve siz de bakakalmıştınız!” Ateşe bakıp dururken.

﴿٥٦﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

56- “Sonra şükredersiniz diye ölümünüzün ardından sizi yeniden diriltmiştik.”

{ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ} “Sonra sizi yeniden diriltmiştik.” Sizi dirilttik.

{مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ} “Ölümünüzün ardından.” Yakılışınızdan sonra.

{لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ} “Şükredersiniz diye.” Sizi diriltmeme karşılık şükredesiniz diye.

وَوَهَبْنَا لَكُمْ السَّلَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوىَ كُلَّاءَ مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

57- “Ve üstünüze o bulutu gölge yaptık, size kudret helvası ile bıldırcın kuşu gönderdik, ‘Size rızık olarak verdiğimiz güzel şeylerden yiye!’ (dedik). Gerçekte onlar bize değil, asıl kendilerine zulmediyorlardı.

{وَوَهَبْنَا لَكُمْ السَّلَامَ} “Ve üstünüze o bulutu gölge yaptık.” Çölde.

{وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوىَ} “Size kudret helvası ile bıldırcın kuşu gönderdik.” Çölde.

{ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ } “Güzel şeylerden yiyin! (dedik).” Helal rızıklardan.

{ مَا رَزَقْنَاكُمْ } “Size rızık olarak verdiğimiz.” Size verdiklerimizden. Yarın için kaldırmayınız diyorduk ancak onlar kaldırıyorlardı.

{ وَمَا ظَلَمُونَا } “Gerçekte onlar bize değil.” Yarına sakladıkları şeylerle bizden bir şey eksiltemediler.

{ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ } “Asıl kendilerine zulmediyorlardı.” Zarar veriyorlardı.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا
وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ

الْمُحْسِنِينَ

58- “O vakit (İsrail Oğullarına), ‘Şu kasabaya girin de onun nimetlerinden dilediğiniz şekilde bol bol yiyin ve kapıdan secde ederek girin ve ‘hıttâ (bağışla!)’ deyin ki, kusurlarınızı bağışlayalım! Biz iyilik yapanlara nimetlerimizi daha da arttıracacağız.’ dedik.”

{ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ } “O vakit (İsrail oğullarına), Şu kasabaya girin, dedik.” Eriha kasabasına.

{ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ } “Onun nimetlerinden dilediğiniz şekilde yiyin.” Ne zaman derseniz.

{ رَغَدًا } “Bol bol.” Size genişletilmiş olarak.

{ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا } “Ve kapıdan secde ederek girin.” Rûku ederek.

{ وَقُولُوا حِطَّةً } “Ve ‘hıttâ (bağışla)’ deyin ki.” Hatalarımızı bağışla.

“Hıttâ”nın “Lâ ilâhe illallah” sözü olduğu da söylenmiştir.

{ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ } “Kusurlarınızı bağışlayalım! Biz iyilik yapanlara nimetlerimizi daha da arttıracacağız.” İyiliklerinde.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

59- “Ama o zulme devam edenler sözü, kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de, bozgunculuk yaptıkları için o zalimlerin üzerine gökten murdar bir azap indirmiştik.”

{ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا } “Ama o zulme devam edenler değiştirdiler.”
Kendilerine zulmedenler. Bunlar Hıttı Ashabıydı.

{ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ } “Sözü, kendilerine söylenenden başkasıyla.”
Kendilerine emredileni değiştirerek “Hintaten şemkaten” (kırmızı buğday) dediler.

{ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا } “Biz de o zalimlerin üzerine indirmiştik.”
Sözü değiştirenlerin üstüne. Bunlar Hıttı Ashabıdır.

{ رِجْزًا } “Murdar bir azap.” Taun.

{ مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ } “Bozgunculuk yaptıkları için gökten.”
Kendilerine emrolunan şeyi değiştirdikleri için.

وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

60- “Hani Mûsâ, çölde kavmi için su istemişti de biz ona, ‘Asanla taş vurun!’ demiştik. Bunun üzerine taştan oniki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği yeri bildi. (Onlara), ‘Allah’ın rızkindan yiye, iç, sakın yeryüzünde bozgunculuk yapmayın!’ (dedik).”

{ وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ } “Hani Mûsâ, çölde kavmi için su istemişti de.” Çölde.

{ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ } “Biz ona ‘Asanla taş vurun’ demiştik.” Be-raberinde bulunan asan ile. Allah Teâlâ ona bir taş verdi. Kadının

göğsü gibi on iki pınar verildi. Asasını vurduğunda her bir göğsü-ten bir nehir çıktı.

{ فَأَنْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا } “Bunun üzerine taştan oniki kaynak fışkırdı.” Nehir fışkırdı.

{ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ } “Her bölük bildi.” Topluluk.

{ مَسْرَبُهُمْ } “İçeceği yeri.” Nehirlerinden. Allah Teâlâ onlara şöyle buyurdu:

{ كُلُوا } “(Onlara)Yiyin (dedik).” Menn ve selvadan (bıldırcın eti ve kudret helvası).

{ وَاشْرَبُوا } “İçin.” Bütün nehirlerden.

{ مِنْ رِزْقِ اللَّهِ } “Allah’ın rızıkından.” Allah’ın size verdiği rızıktan.

{ وَلَا تَعَثُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ } “Sakin yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.” Yeryüzünde fesadla ve Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın emrine kar-sılık gelmekle yürümeyiniz.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَضْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا
وَبَصْلِهَا قَالَ أَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ إِهْبَطُوا
مِضْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ
وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ
وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

61- “Hani Mûsâ’ya, ‘Ey Mûsâ! Biz bir tek yemekle yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et de, bize yerin bitirdiği şeylerden; sebze, acur, sarımsak, mercimek ve soğandan versin!’ dediniz. Bunun üzerine Mûsâ, ‘Daha iyiyi, daha kötü olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse kasabaya (Mısır’a) geri dönün; çünkü istedikleriniz sizin

için orada var.' dedi. İşte (bundan sonra) onların üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve peygamberleri haksız yere öldürüyorlardı. Bütün bunlar, sadece isyan etmeleri ve taşkınlık yapmaları yüzünden idi."

{ وَاذْ قُلْتُمْ } "Hani Mûsâ'ya dediniz." Muhakkak demiştiniz.

{ يَا مُوسَى لَنْ نُصِيبَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ } "Ey Mûsâ! Biz bir tek yemekle yetinemeyiz." Sadece bildircin eti ve kudret helvası yemek gibi tek bir yemek yemeye sabredemeyiz.

{ فَادْعُ } "Dua et de." İste.

{ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا تُنْتَبِئُ الْأَرْضُ } "Bizim için Rabbine. Yerin bitirdiği şeylerden versin." Yerin çıkardığından.

{ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا } "Sebze, acur, sarımsak." Sarımsağından.⁵

{ وَعَدْسِهَا وَيَصْلِهَا قَال } "Mercimek ve soğanından. Dedi ki." Hz. Mûsâ ('aleyhi's-selâm) onlara buyurdu.

{ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي } "Daha kötü olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?" Sarımsak ve soğandan daha alçak.

{ هُوَ خَيْرٌ } "Daha iyiyi." Daha faziletli ve daha şerefli. Bildircin eti ve kudret helvasından Yani banal, sıradan olanı istiyorsunuz; değerli olanı de terk ediyorsunuz.

{ إِهْبِطُوا مِصْرًا } "Öyleyse kasabaya (Mısır)'a geri dönün." Kendisinden çıktığınız şehre. Herhangi bir şehir olduğu da söylenmiştir.

{ فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ } "Çünkü istedikleriniz sizin için orada var." Orada istediğiniz şeyler size aittir.

{ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ } "İşte (bundan sonra) onların üzerlerine aşağılık damgası vuruldu." Cizye vermekle zillet kendilerine vuruldu.

⁵ İbn Abbâs, "fûm" sözcüğünün "sum" sözcüğünün bozulmuş hali olduğunu belirtmektedir.

{وَالْمُسْكِنَّةُ} “Ve yoksulluk.” Fakirliğin rüsvalığı.

{وَبَأَوْ بِغَضَبٍ} “Ve gazabına uğradılar.” Laneti hakettiler.

{مِنْ اللَّهِ} “Allah’ın.”

{ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ} “Çünkü onlar, Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an-ı Kerim’i inkâr etmelerinden dolayı.

{وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ} “Ve peygamberleri haksız yere öldürüyorlardı.” Haksızca ve herhangi bir suçları olmaksızın.

{ذَلِكَ} “Bütün bunlar.” Gazap.

{بِمَا عَصَوْا} “Sadece isyan etmeleri.” Cumartesi günü hakkında Allah’a isyan etmeleri.

{وَكَانُوا يَعْتَدُونَ} “Ve taşkınlık yapmaları yüzünden idi.” Peygamberleri öldürmeleri ve masiyetleri helal saymaları nedeniyle.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

62- “İman edenlere, Yahudi olanlara, Hıristiyanlara ve Sâbiîlere gelince; (bunlardan) her kim Allah’a ve ahiret gününe iman edip sâlih amel işlerse, onlar için Rableri katında mükâfat vardır. Onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”

Allah Teâlâ onlardan iman edenleri zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا} “İman edenlere gelince.” Hz. Mûsâ’ya ve diğer peygamberlere iman edenlere.

{فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ} “Onlar için mükâfat vardır.” Sevapları vardır.

{عِنْدَ رَبِّهِمْ} “Rableri katında.” Cennette.

{وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ} “Onlara bir korku yoktur.” Ebedi bir şekilde.

{وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ} “Ve onlar üzülmeyeceklerdir.” Ebedi bir şekilde.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Karşılıklarına çıkacak olan azaplarda onlar için bir korku bulunmamaktadır ve geriye bıraktıkları hususlarda mahzun da olmazlar.

Âyete şöyle de anlam verilmiştir: “Onlara bir korku yoktur.” Ölüm kurban edildiğinde ve “Onlar üzülmeyeceklerdir.” Ateş bütünüyle kapatıldığında.

Sonra Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’a ve diğer peygamberlere iman etmeyenleri açıklamak üzere şöyle buyurdu: {هَٰؤُلَاءِ} “Yahudi olanlara.” Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın dinine meylettiler. Bunlar Yahudilerdir.

{وَالنَّصَارَى} “Hıristiyanlara.” Hıristiyanlık dininde bulunanlar.

{وَالصَّابِئِينَ} “Sâbiîlere.” Hıristiyanlardan bir grupturlar. Bunlar başlarının ortasını tıraş eder, Zebur’u okur, meleklerle ibadet ederler.

Araplar kalplerimiz Allah Teâlâ’ya rücû etmiştir anlamında; “Sabeet kulûbünâ” derler.

{مَنْ آمَنَ} “(Bunlardan) her kim İman edip.” Onlardan.

{بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا} “Allah’a ve ahiret gününe sâlih amel işlerse.” Kendileriyle Rableri katında.

{فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ} “Onlar için mükâfat vardır Rableri katında. Onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.” Mükâfatları da.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ

وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

63- “Hani sizden sapasağlam söz almış, Tûr’u da üstünüze kaldırmıştık. ‘Size verdiğimiz kuvvetle alın ve içindekileri hatırlayın, olur ki sakınırsınız.”

Allah Teâlâ daha sonra onlardan misak alındığını belirtmek üzere şöyle buyurdu:

{ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ } “Hani biz sizden kesin bir söz almış.” Sizin ikrarınızı aldık.

{ وَرَفَعْنَا } “Kaldırmıştık.” Söktük ve hapsettik.

{ فَوَقَّعْنَا } “Üstünüze.” Başlarınızın üstüne.

{ الطُّورَ } “Tûr’u da.” Tur Dağı’nı. Misakı almakla.

{ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ } “Size verdiğimizize sarılın.” Size verdiğimiz kitapla amel ediniz.

{ بِقُوَّةٍ } “Kuvvetle.” Çalışarak ve nefsin muvazebe edilmesiyle.

{ وَادْكُرُوا مَا فِيهِ } “Onda bulunanları daima hatırlayın.” İçindeki sevabı, cezalandırmayı hatırlayınız. İçindeki helal ve haramı koruyunuz.

{ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ } “Olur ki sakınırsınız.” Gazaptan ve azaptan sakınasınız ve Allah Teâlâ’ya itaat edesiniz diye.

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ

مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾

64- “Ancak siz, bunun ardından yine sözünüzden döndünüz. Size, Allah’ın lütuf ve acıması olmasaydı, şüphesiz en büyük zarara uğrayanlardan olurdunuz.”

{ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ } “Ancak siz yine sözünüzden döndünüz.” Ardından miksaktan yüz çevirdiniz.

{ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ } “Bunun ardından, Allah’ın lütuf olmasaydı.” Allah Teâlâ katından gelen lütuf olmamış olsaydı.

{عَلَيْكُمْ} “Size.” Azabı tehir etmekle.

{وَرَحْمَتُهُ} “Ve acıması” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i size göndermekle.

{لَكُنتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ} “Şüphesiz en büyük zarara uğrayanlardan olurdunuz.” Cezalandırılarak aldananlardan olurdunuz.

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا

قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾

65- “İçinizden Cumartesi günü yasağını çiğneyip de bu yüzden kendilerine, ‘Aşağılık maymunlar (gibi) olun!’ dediklerimizi elbette bilmektesiniz!”

{وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ} “Elbette bilmektesiniz!” Cezalandırılanları bildiniz ve işittiniz.

{الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ} “İçinizden yasağını çiğneyip de.” Misakı almakla.

{فِي السَّبْتِ} “Cumartesi günü.” Davud (‘aleyhi’s-selâm) döneminde cumartesi günü hakkında.

{فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ} “Bu yüzden kendilerine, ‘Aşağılık maymunlar (gibi) olun!’ dediklerimizi.” Küçültölmüş, zelil edilmiş maymunlara dönüşünüz dedik.

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

66- “Böylece biz bunu, hem o olayı yaşamış olanlara hem de onlardan sonra geleceklere bir ibret ve Allah’tan sakınanlara da bir öğüt vesilesi yaptık!”

{فَجَعَلْنَاهَا} “Böylece biz, bunu yaptık.” Maymun kıldık.

{نَكَالًا} “Bir ibret.” Cezalandırma.

{ لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا } “Hem o olayı yaşamış olanlara.” Önceki günahlara.
 { وَمَا خَلْفَهَا } “Hem de onlardan sonra geleceklere.” Onların ardından gelenler için ibret olsun ve böylece onlara uymasınlar diye.
 { وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ } “Ve Allah’tan sakınanlara da bir öğüt vesilesi.”
 Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem), O’nun ashabı ve muttakiler için öğüt ve nehyedici olsun.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا
 اتَّخَذْنَا هُزُوءًا قَالِ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾

67- “Hani Mûsâ kavmine, ‘Allah size, bir sığır boğazlamanızı emreliyor’ demişti de, onlar, ‘Sen, bizimle alay mı ediyorsun?’ demişlerdi. O da, ‘Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım’ demişti.”

Allah Teâlâ daha sonra bakara/inek kıssasını zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ وَإِذْ قَالَ } “Hani demişti de.” Muhakkak demişti.
 { مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً } “Mûsâ kavmine: Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor.” İneklerden bir ineği.
 { قَالُوا اتَّخَذْنَا هُزُوءًا } “Onlar sen bizimle alay mı ediyorsun? dediler.”
 Ey Mûsâ bizimle dalga mı geçiyorsun?

{ قَالَ } “O da demişti.” Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm) da şöyle buyurdu:
 { أَعُوذُ بِاللَّهِ } “Allah’a sığınırım.” Allah Teâlâ’ya sığınırım.
 { أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ } “Cahillerden olmaktan.” Mü’minlerle istihza edenlerden olmaktan. İsrailoğulları Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın dosdoğru olduğunu anladıklarında.

قَالُوا اذْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا
 فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾

68- “(Bunun üzerine onlar, Mûsâ’ya), ‘O halde, bizim için Rabbine dua et de onun ne olduğunu bize açıklasın!’ dediler. (Mûsâ) Allah diyor ki: ‘O, ne yaşlı ne genç, ama ikisinin arasında bir sığır. Size emredileni yapın!’ dedi.”

{ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ } “(Bunun üzerine onlar, Mûsâ’ya), o halde bizim için Rabbine dua et de dediler.” Bizim için Rabbine sor.

{ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ } “Onun ne olduğunu bize açıklasın!” Büyük mü küçük mü olduğunu açıklasın.

{ قَالَ } “(Mûsâ) Dedi.” Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm) şöyle buyurdu:

{ إِنَّهُ يَقُولُ } “Allah diyor ki:” Yani Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

{ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ } “O, ne yaşlı bir sığır.” Yani ne büyüktür.

{ وَلَا بَكْرٌ } “Ne genç.” Ne de küçüktür.

{ عَوَّانٌ بَيْنَ ذَلِكَ } “Ama ikisinin arasında.” Yarısidir. Yani küçük ile büyük arasında tam ortasıdır.

{ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ } “Size emredileni yapın!” Ve soru sormayınız.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْئُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ

صَفْرَاءُ فَاقْع لَوْئُهَا تَسُرُّ النَّاطِرِينَ

69- “Onlar yine Mûsâ’ya, ‘Bizim için Rabbine dua et de, onun renginin ne olduğunu bize açıklasın!’ dediler. Mûsâ, ‘(Rabbim) onun, bakanların içini açan sapsarı bir sığır olduğunu söylüyor.’ dedi.”

{ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ } “Onlar yine Mûsâ’ya, Bizim için Rabbine dua et de dediler.” Bizim için Rabbine sor.

{ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْئُهَا } “Onun renginin ne olduğunu bize açıklasın.” İneğin renginin ne olduğunu.

{ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ } “Mûsâ, ‘(Rabbim) onun, sapsarı bir sığır olduğunu söylüyor.’ dedi.” Boynuz ve tırnakları sarı bedeni siyah.

{ صَفْرَاءُ } “Sapsarı.” Rengi katışıksız.

{ تَسْرُ النَّاطِرِينَ } “Bakanların içini açan.” Kendisine bakanların hoşuna giden.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِنِ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾

70- “Yine onlar, ‘Bizim için Rabbine dua et de, onun nasıl olduğunu bize iyice açıklasın; çünkü biz onu gerçekten karıştırıyoruz. Ama Allah dilerse elbette (onu) buluruz.’ dediler.”

{ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ } “Yine onlar, bizim için Rabbine dua et de dediler.” Bizim için Rabbine sor. Bu inek çalışıyor mu çalışmıyor mu?

{ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ } “Onun nasıl olduğunu bize iyice açıklasın.” Çalışmış mı çalışmamış mı.

{ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا } “Çünkü biz bu ineği gerçekten karıştırıyoruz.” Bizim için problem teşkil ediyor.

{ وَإِنَّا إِنِ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ } “Ama Allah dilerse elbette (onu) buluruz.” İneğin niteliği hakkında. “Amîl adlı şahsın katilini bulmayı” anlamına geldiği de söylenmiştir.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْإِنِّ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

71- “(Mûsâ) dedi: ‘Rabbim, o bir sığırdır ki ne koşulur arazi sürer, ne de ekin sular, salma gezer ve hiç alacası yoktur’ diyor. ‘İşte şimdi gerçeği söyledin’ dediler. Bunun üzerine o sığırı boğazladılar ki, az kalsın bunu yapmayacaklardı!”

{ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ } “(Mûsâ) dedi: ‘Rabbim, o bir sığırdır ki.’” Bo-yunduruk altına alınmamıştır.

{ لَا ذُلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ } “Ne koşulur arazi sürer.” Yeri ekmemiş.

{ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ } “Ne de ekin sular.” Sulama araçlarıyla yeri ekinle sulamamıştır.

{ مُسَلَّمةٌ } “Salmadır.” Her türlü kusurdan.

{ لَا شَيْءَ فِيهَا } “Ve hiç alacası yoktur.” Herhangi bir beyazlığı bulunmamaktadır.

{ قَالُوا النَّجِثَ بِالْحَقِّ } “İşte şimdi gerçeği söyledin, dediler.” İşte şimdi sen bize nitelikleri açıkladın. Onlar bu özellikte bir inek araştırdılar, o ineğin derisinin içini altın doldurmak karşılığında satın aldılar.

{ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ } “Bunun üzerine o sığırı boğazladılar ki, az kalsın bunu yapmayacaklardı!” Ta işin başlangıcında bunu yapmayacaklardı.

Değerinin pahalılığından dolayı yapamayacaklardı, anlamına geldiği de söylenmiştir.

﴿٧٢﴾ **وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَرَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ**

72- “Hani siz, birini öldürmüştünüz de, onunla ilgili olarak suçu bir-birinizin üzerine atmıştınız. Oysa Allah, gizlemekte olduğunuzu açığa çıkaracaktı.”

Ardından Allah Teâlâ maktulü zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا } “Hani siz birini öldürmüştünüz de.”

{ فَادَرَأْتُمْ فِيهَا } “Onunla ilgili olarak suçu birbirinizin üzerine atmıştınız.” Onun öldürülmesi hususunda ihtilafa düşmüştünüz.

{ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ } “Oysa Allah, açığa çıkaracaktı.” İzhar edendir.

{ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ } “Gizlemekte olduğunuzu.” Amîl’in öldürülmesinde gizlenen şeyi.

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

73- “Bunun üzerine dedik ki: ‘Boğazlanmış olan sığırın bir parçasıyla öldürülen kişiye vurun!’ İşte Allah, ölüleri böyle diriltir ve size âyetlerini gösterir. Belki aklınızı kullanırsınız!”

{ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ } “Bunun üzerine dedik ki: Boğazlanmış olan sığırın öldürülen kişiye vurun!” Yani öldürülen kişi kastedilmiştir.

{ بِبَعْضِهَا } “Bir parçasıyla.” İneğin azalarından herhangi bir organ ile. Bu uzvun ineğin kuyruğu ya da dili olduğu söylenmiştir.

{ كَذَلِكَ } “İşte.” Allah Teâlâ Amil’i dirilttiği gibi.

{ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى } “Allah ölüleri böyle diriltir.” Diriliş için.

{ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ } “Ve size âyetlerini gösterir.” Bu şahsın diriltilmesini.

{ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ } “Belki aklınızı kullanırsınız!” Böylece ölümden sona dirilişi tasdik edesiniz diye.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً
وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقُقُ
فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

74- “Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, şimdi onlar taşlar gibi, hatta daha da duygusuz. Çünkü taşların öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar; öylesi var ki çatlar da bağrından su fışkırır ve öylesi de var ki, Allah korkusundan yerlerde yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.”

{ ثُمَّ قَسَتْ } “Sonra katılaştı.” Kurudu.

{ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ } “Bunun arkasından kalpleriniz.” Amîl’in dirltilip size katilini bildirmesinden sonra.

{ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ } “Şimdi onlar taşlar gibi.” Şiddette.

{ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً } “Hatta daha da duygusuz.” Daha katı. Ardından taşın mazur gördü ve taşın faydasını zikretti. Kalpleri de kınadı.

{ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ } “Çünkü taşların öylesi var ki.” Taşlar.

{ لَمَّا يَتَفَجَّرُ } “Kaynar.” Çıkar.

{ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَشَقُّ } “İçinden. Öylesi var ki çatlar da.” Diyor ki; parçalanır.

{ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَنْهَبُ } “Bağrından su fışkırır ve öylesi de var ki, yerlerde yuvarlanır.” Dağın en üst noktasından en alt noktaya doğru yuvarlanır.

{ مِنْ حَشِيَّةِ اللَّهِ } “Allah korkusundan.” Ve sizin kalpleriniz ise Allah Teâlâ’nın korkusundan dolayı hareket etmemektedir.

{ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ } “Allah gafil değildir.” Cezalandırmayı terk etmez.

{ عَمَّا تَعْمَلُونَ } “Yapmakta olduklarınızdan.” İşlemiş olduğunuz masiyetleri. “Gizlemiş olduğunuz masiyetlerden” olduğu da söylenmiştir.

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ

اللَّهِ ثُمَّ يَحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75- “Şimdi siz hâlâ, (Yahudilerin) -içlerinden bir grup, Allah’ın kela-
mını dinleyip anladıktan sonra, onu bile bile tahrif edip durur-
ken- size inanmalarını mı bekliyorsunuz?”

{ أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ } “Şimdi siz hâlâ, (Yahudilerin) size inan-
malarını mı bekliyorsunuz?” Ey Muhammed! Sana Yahudilerin iman
edeceğini ummakta mısın?

{ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ } “İçlerinden bir grup.” Onlar Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm) ile birlikte bulunan yetmiş kişi idiler.

{ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ } “Allah’ın kelâmını dinleyip.” Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın Allah Teâlâ’nın Kelamını kıraat edişini.

{ ثُمَّ يَحْزَنُونَ } “Onu tahrif edip dururken.” Değiştiriyorlarken.

{ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ } “Anladıktan sonra.” Bildikten ve anladıktan sonra.

{ وَهُمْ يَعْلَمُونَ } “Bile bile.” Onu değiştirdiklerini bildikleri halde.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِغُضُوبِهِمْ إِلَى بَعْضٍ
قَالُوا اتَّخَذُوا آلَهُمُ الْبَيْنَ أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيَمَكِّنُ لِلَّذِينَ يَكُونُ
أَفْلا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

76- “Onlar, iman edenlerle karşılaştıkları zaman, ‘Biz de inandık!’ derler. Birbirleriyle baş başa kalınca da, ‘Rabbimiz katında, size karşı delil olarak kullanmaları için mi, Allah’ın size açıkladıklarını, onlara anlatıyorsunuz? Buna aklınız ermiyor mu?’ derler.”

Daha sonra Ehl-i Kitab’ın münafıklarını zikretmek üzere -Ehl-i Kitab’ın sefilleri olduğu da söylenmiştir- şöyle buyurdu:

{ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا } “Onlar, İman edenlerle karşılaştıkları zaman.” Yani Ebûbekir ve Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabıyla.

{ قَالُوا آمَنَّا } “Biz de inandık derler.” Peygamberinize ve bizim Kitabımızdaki peygamberinizin sıfatına ve niteliklerine.

{ وَإِذَا خَلَا بِغُضُوبِهِمْ إِلَى بَعْضٍ } “Birbirleriyle başbaşa kalınca da.” Sefiller reislerine döndüklerinde.

{ قَالُوا } “Derler.” Reisleri sefillere dediler.

{ اتَّخَذُوا آلَهُمُ الْبَيْنَ } “Onlara mı anlatıyorsunuz?” Muhammed ve ashabına haber mi veriyorsunuz?

{ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ } “Allah’ın size açıkladıklarını.” Allah Teâlâ’nın kitaplarınızda size açıklamış olduğu Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sıfatını ve özelliklerini.

{ لِيَحْجُوكُمْ بِهِ } “Size karşı delil olarak kullanmaları için.” Size karşı tartışınlar diye.

{ عِنْدَ رَبِّكُمْ } “Rabbiniz katında.” Rabbinizin katından. Cümlede takdim ve tehir vardır.

{ أَفَلَا تَعْقِلُونَ } “Buna aklınız ermiyor mu?” İnsanî zihniyet sizde bulunmamakta mıdır?

﴿٧٧﴾ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

77- “Onlar bilmezler mi ki, Allah onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bilmektedir.”

Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ أَوَلَا يَعْلَمُونَ } “Onlar bilmezler mi ki.” Yani reisler/liderler.

{ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ } “Allah onların gizlediklerini de bilmektedir.”

Kendi aralarındaki konularda.

{ وَمَا يُعْلِنُونَ } “Açıkladıklarını da.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ashabına ilişkin.

﴿٧٨﴾ وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِي وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ

78- “Bunlardan bir de ümmi kısmı vardır ki, Kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler. Bütün bildikleri bir takım kuruntu ve boş saplantılardan ibarettir. Onlar sadece, zan içinde dolaşıp dururlar.”

{ وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ } “Bunlardan bir de ümmi kısmı vardır ki, Kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler.” Kitabın kıraatini ve kitabın yazımını iyi yapamazlar.

{ إِلَّا آمَانِي } “Bütün bildikleri bir takım kuruntu ve boş saplantılardan ibarettir.” Asılsız sözlerdir.

{ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ } “Onlar sadece, zan içinde dolaşıp dururlar.” Onlar ancak reislerinin telkin edilişiyle zann üzere konuşurlar.

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيُشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

79- “Elleriyle bir kitap yazıp, sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, ‘Bu, Allah katındandır!’ diyenlerin vay haline! Vay ellerinin yazdıklarından dolayı onlara, vay kazandıkları o vebal yüzünden onlara!”

{ فَوَيْلٌ } “Vay haline!” Şiddetli azap. Veyl’in cehennemde bir vadi olduğu da söylenmiştir.

{ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ } “Bir kitap yazıp.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in Kitaptaki sıfatını ve özelliklerini değiştirenler.

{ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا } “Elleriyle. Sonra ‘bu’ diyenlerin.” Getirmiş olduğu Kitabı.

{ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيُشْتَرَوْا بِهِ } “Allah katındandır. Onu karşılığında satmak için.” Değiştirmek ve yazmak sureti ile.

{ ثَمَنًا قَلِيلًا } “Az bir bedel.” Biraz yiyecek ve fazlalık türü az bir mal ile.

{ فَوَيْلٌ لَهُمْ } “Vay onlara.” Onlara şiddetli azap vardır.

{ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ } “Ellerinin yazdıklarından dolayı.” Ellerin de-ğiştirdiği şeyden dolayı.

{ وَوَيْلٌ لَهُمْ } “Vay onlara!” Onlara şiddetli azap vardır.

{ مِمَّا يَكْسِبُونَ } “Kazandıkları o vebal yüzünden.” Elde ettikleri haram ve rüşvet dolayısıyla.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

80- "(İsrail oğulları), 'Sayılı bir kaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacak!' dediler. De ki: 'Böyle olacağına dair Allah katından bir söz mü aldınız? -ki Allah verdiği sözden dönmez-, yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?'"

{ وَقَالُوا } "(İsrail oğulları), dediler." Yani Yahudiler.

{ لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ } "Bize asla ateş dokunmayacak." Asla bize cehennem ateşi isabet etmez.

{ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً } "Sayılı birkaç gün dışında." Babalarımızın buzağıya ibadet ettiği kırk gün müddeti dışında.

{ قُلْ } "De ki." Ey Muhammed!

{ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا } "Böyle olacağına dair Allah katından bir söz mü aldınız?" Dediğinize karşılık.

{ فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ } "Ki Allah verdiği sözden dönmez." Eğer Allah Teâlâ'nın katında size ait bir ahid varsa.

{ أَمْ تَقُولُونَ } "Yoksa ... mı söylüyorsunuz?" Aksine sizler mi söylüyorsunuz.

{ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ } "Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri" Kitabınızda.

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾

81- "Hayır! Kim bir kötülük işler de, günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa, işte o kimseler cehennemliklerdir. Orada sürekli olarak kalacaklardır."

{ بَلَىٰ } "Hayır." Onların düşüncelerine reddiyedir.

{ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً } “Kim bir kötülük işler de.” Kim Allah Teâlâ’ya ortak koşarsa.

{ وَأَخَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتَهُ } “Günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa.” Şirk koşması onu helake sürüklerse. Yani bu hal üzere ölürse.

{ فَأُولَٰئِكَ } “İşte o kimseler.” Bu özellikteki kişiler.

{ أَصْحَابُ النَّارِ } “Cehennemliklerdir.” Ateş ehlidirler.

{ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ } “Orada sürekli olarak kalacaklardır.” Daimidirler. Orada ölmezler. Oradan çıkartılmazlar da.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ

فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

82- “İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince; onlar cennetliklerdir. Onlar da orada sürekli olarak kalacaklardır.”

Ardından Allah Teâlâ iman edenleri zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَالَّذِينَ آمَنُوا } “İman edip.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ } “Sâlih ameller işleyenlere gelince.” Kendileriyle Rableri arasında taat davranışlarında bulunanlara.

{ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ } “Onlar cennetliklerdir. Onlar da orada sürekli olarak kalıcıdır.” Daimidirler. Orada ölmezler. Oradan çıkartılmazlar da.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا
وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

83- “Hani İsrail oğullarından şöyle söz almıştık: ‘Yalnız Allah’a kul-luk edin, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyi-luk edin ve insanlara güzel söz söyleyin; namazı kılın, zekâtı ve-ririn!’ Sonra pek azınız dışında sözünüzden döndünüz, hâlâ da yüz çeviriyorsunuz!”

Ardından Allah Teâlâ yine Benî İsrail’den almış olduğu misakı zikrederek şöyle dedi:

{ وَاذْأَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ } “Hani İsrailoğullarından, şöyle söz almıştık: Yalnız Allah’a kulluk edin.” Sadece Allah Teâlâ’yı birleyin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayınız.

{ وَابَالُوا الدِّينَ إِحْسَانًا } “Anaya, babaya iyilik yapın.” İkisine iyilik ya-pınız.

{ وَذِي الْقُرْبَىٰ } “Yakınlara.” Akrabaya sıla-i rahim yapınız.

{ وَالْيَتَامَىٰ } “Yetimlere.” Yetimlere iyilikte bulunmak.

{ وَالْمَسْكِينِ } “Ve Yoksullara.” Yoksullara iyilikte bulunun.

{ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا } “Ve insanlara güzel söz söyleyin.” Hz. Resûlullah (sallallahu ‘aleyhi ve sellem)’in durumu hakkında hak sözü söyleyiniz.

Doğru, güzel söz söyleyiniz, anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ } “Namazı kılın.” Beş vakit namazı tam kılınız.

{ وَأَتُوا الزَّكَاةَ } “Zekâtı verin.” Mallarınızın zekâtını veriniz.

{ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ } “Sonra sözünüzden döndünüz.” Alınan misaktan yüz çevirdiniz.

{ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ } “Pek azınız dışında.” Babalarınızdan çok azı müs-tesna.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Pek azınız dı-şında.” Abdullah ibn Selam ve ashabı gibi.

{ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ } “Hâlâ da yüz çeviriyorsunuz.” Onu terk ederek yalanlamaktasınız.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ
 مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

84- “Hani yine sizden, ‘Birbirinizin kanlarını dökmeyeceksiniz ve birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız’ diye kesin söz almıştık. Sonra siz bunu kabul ettiniz ve ikrarınıza şâhid de oldunuz!”

{وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ} “Hani yine sizden ... diye kesin söz almıştık.” Kipta.

{لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ} “Birbirinizin kanlarını dökmeyeceksiniz.” Birbirinizi öldürmeyeceksiniz.

{وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ} “Ve birbirinizi çıkarmayacaksınız.” Birbirinizi çıkarmayacaksınız.

{ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ} “Yurtlarınızdan.” Evlerinizden. Yani Benî Kurayza ve Benî Nadir’i.

{وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ} “Sonra siz bunu kabul ettiniz.” Kabul ettiniz.

{وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ} “Ve ikrarınıza şâhid de oldunuz!” Bunu biliyorsunuz da.

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتِوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾

85- “Sonra sizler öyle kimselersiniz ki, birbirinizi öldürüyorsunuz, içinizden bir kısmınızı yurtlarından çıkarıyorsunuz, kötülük ve

düşmanlıkta onlara karşı yardımlaşıyorsunuz! Onların yurtlarından çıkarılması size haram kılındığı halde, onlar size esir olarak gelirlerse, fidye almaya kalkışıyorsunuz. Yoksa siz, Kitabın bir kısmına inanıyor, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Şu halde içinizden böyle yapanlar, dünya hayatında zilletle düşmekten başka ne kazanırlar? Kıyâmet günü de en şiddetli azaba itilirler. Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.”

{ ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ } “Sonra sizler öyle kimselersiniz ki.” Ey şu özellikteki kişiler!

{ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ } “Birbirinizi öldürüyorsunuz.” Kiminiz kiminizi.

{ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ } “Ve içinizden bir kısmını yurtlarından çıkarıyorsunuz.” Evlerinden.

{ تَتَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ } “Onlara karşı yardımlaşıyorsunuz.” Birbirinize karşı yardım ediyordunuz.

{ بِالْإِثْمِ } “Kötülük.” Zulümle.

{ وَالْعُدْوَانِ } “Ve düşmanlıkta.” Haddi aşmakla.

{ وَإِنْ يَأْتِوكُمْ أُسَارَى } “Onlar size esir olarak gelirlerse.” Yani dininizin esirlerini.

{ تُفَادُوهُمْ } “Fidye almaya kalkışıyorsunuz.” Düşmanlarınızdan. Cümlede takdim ve tehir vardır.

{ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ } “Onların yurtlarından çıkarılması size haram kılındığı halde.” Onları çıkartıp öldürmeniz size haram kılındığı halde.

{ أَتَقُولُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ } “Yoksa siz Kitabın bir kısmına inanıyor.” Kitapta bulunanların bir bölümüne. Düşmanlarınızdan esirlerinizi fidyeleşerek alıyorsunuz.

{ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضِ } “Bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?” Ashabınızın esirlerini terk mi ediyorsunuz. Onlar için fidye vermiyor musunuz?

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Yoksa siz Kitabın bir kısmına inanıyor.” Nefislerinizin hevâsına uygun olana. “Bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?” Kitabın hevânıza uymayan bölümünü.

{ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا } “Şu halde içinizden böyle yapanlar, dünya hayatında zilletle düşmekten başka ne kazanırlar?” Ancak dünya hayatında öldürme ve esir edilme yoluyla azaptan başka.

{ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرْذَوْنَ } “Kıyâmet günü de itilirler.” Döndürülürler.

{ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ } “En şiddetli azaba.” Azabın en alt tabakasına.

{ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ } “Allah gafil değildir.” Cezalandırmayı terk etmekle.

{ عَمَّا تَعْمَلُونَ } “Yaptıklarınızdan.” İşlemiş olduğunuz masiyetlerden. Âyetin “Gizlemiş olduğunuz şeylerden gafil değildir” anlamına geldiği de söylenmiştir.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ

الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾

86- “İşte bunlar ahiret karşılığında, dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden, onların ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir.”

{ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ } “İşte bunlar ahiret karşılığında dünya hayatını satın alan kimselerdir.” Ahiret karşılığında dünyayı, iman karşılığında küfrü seçen kimselerdir.

{ فَلَا يُخَفَّفُ } “Bu yüzden, hafifletilecek.” Kolaylaştırılmaz. Âyetin “(azapları) kaldırılmaz” anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ } “Onların ne azapları. Ne de kendilerine yardım edilecektir.” Allah Teâlâ’nın azabından engellenmezler.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

87- “Andolsun biz Mûsâ’ya Kitabı verdik, arkasından da peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa’ya da apaçık mucizeler verdik ve onu Rûhu’l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Size ne zaman nefislerinizin hoşlanmadığı bir emirle bir peygamber gelse, her defasında ona karşı büyüklük taslarsınız. Onlardan bir kısmını yalanlar, bir kısmını da öldürürsünüz.”

{ وَلَقَدْ آتَيْنَا } “Andolsun ki Biz verdik.” Verdik.

{ مُوسَى الْكِتَابَ } “Mûsâ’ya kitabı.” Tevrat’ı.

{ وَقَفَّيْنَا } “Gönderdik.” Ardı sıra gönderdik.

{ مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا } “Arkasından da peygamberler. Verdik.” Verdik.

{ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ } “Meryem’in oğlu İsa’ya da apaçık mucizeler.” Emir ve yasaklar, harikulade olaylar ve alametler.

{ وَأَيَّدْنَاهُ } “Ve onu destekledik.” Onu kuvvetlendirdik ve Ona yardım bahsettik.

{ بِرُوحِ الْقُدُسِ } “Rûhu’l-Kudüs(Cebrail) ile.” Mutahhar/tertemiz Cebrail ile.

{ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ } “Size ne zaman gelse.” Ey Yahudi topluluğu!

{ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ } “Nefislerinizin hoşlanmadığı bir emirle bir peygamber.” Kalplerinize ve dininize uymayan şeyi.

{ اسْتَكْبَرْتُمْ } “Her defasında ona karşı büyüklük taslarsınız.” Bu şeye iman etmekten büyüklük tasladınız.

{ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ } “Onlardan bir kısmını yalanlar.” Hz. Resûlullah (sallâllâhu ‘aleyhi ve sellem) ve Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) gibi bir kısmını yalanladınız.

{ وَفَرِيقًا نَقْتُلُونَ } “Bir kısmını da öldürürsünüz.” Yahya ve Zekeriyya (‘aleyhi’s-selâm) gibi bir kısmını da öldürdünüz.

﴿٨٨﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ

88- “(Yahudiler), ‘Kalplerimiz perdelidir.’ dediler. Hayır, aksine Allah inkârları yüzünden onlara lânet etmiştir. Bu yüzden onlar pek az imana gelirler!”

{ وَقَالُوا } “(Yahudiler) dediler.” Yani Yahudiler dediler.

{ قُلُوبُنَا غُلْفٌ } “Kalplerimiz perdelidir.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) senin sözüne. Yani kalplerimiz bütün ilimlerin kaplarıdır. Senin ilmini ve sözünü kavrayamamaktadır.

{ بَلْ } “Hayır aksine.” Onlara bir reddir.

{ لَعَنَهُمُ اللَّهُ } “Allah, onlara lanet etmiştir.” Allah Teâlâ kalplerine mühür vurmuştur.

{ بِكُفْرِهِمْ } “İnkârları yüzünden.” İnkâr etmelerine ceza olsun diye.

{ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ } “Bu yüzden onlar pek az imana gelirler!” Ne az, ne de çok iman ediyorlar.

“Azına da çoğuna da iman etmiyorlar” anlamına geldiği de söylenmiştir.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

89- “Onlara, Allah katından, yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayan bir Kitap (Kur’an) gelince; önceleri, inkâr edenlere karşı yardım isteyip dururlarken, o bildikleri (Kur’an) kendilerine

geldiği zaman, onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun!"

{ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ } "Onlara Allah katından doğru-
layan bir Kitap(Kur'an) gelince." Uygun olan.

{ لِمَا مَعَهُمْ } "Yanlarında bulunanı." Kitaba uygun olan. Tevhid ve Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in özellikleri ve nitelikleri bazı şeri hükümleri gibi hükümler gelince inkâr ettiler.

{ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ } "Önceleri." Hz. Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den ve Kur'an'dan önce.

{ يَسْتَفْتِحُونَ } "Yardım isteyip dururlarken." Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ve Kur'an ile yardım istiyorlarken.

{ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا } "İnkâr edenlere karşı." Düşmanları olan Esed, Gatafan, Müzeyne ve Cuheyne kabilelerine karşı.

{ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا } "O bildikleri (Kur'an) kendilerine geldiği zaman." Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in kendi kitaplarındaki sıfatı ve nitelikleri.

{ كَفَرُوا بِهِ } "Onu inkâr ettiler." İnkâr ettiler.

{ فَلَعَنَهُ اللَّهُ } "Artık Allah'ın laneti." Allah Teâlâ'nın hışmı ve azabı.

{ عَلَى الْكَافِرِينَ } "İnkârcıların üzerine olsun!" Yahudilerin üzerine.

بِشَسْمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ
اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَآؤُا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ
وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩٠﴾

90- "Uğruna kendilerini sattıkları şey ne kadar çirkindir ki onlar, Allah'ın kullarından dilediğine lütfuyla vahiy indirmesini kısarak, Allah ne indirdiyse hepsini inkâr ettiler. İşte bu yüzden

gazap üstüne gazaba uğradılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.”

{ بِسْمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ } “Uğruna kendilerini sattıkları şey ne kadar çirkindir ki.” Karşılığında nefislerini sattıkları şey.

{ أَنْ يَكْفُرُوا } “İnkâr ettiler.” İnkâr etmek suretiyle.

{ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ } “Allah ne indirdiyse hepsini.” Kitap ve resûlü.

{ بَغِيًّا } “Kıskanarak.” Kıskanarak.

{ أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ } “Allah’ın lütfuyla vahiy indirmesini.” Allah Teâlâ’nın Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ı fazlıyla, kitap ve nübüvveti indirmesi suretiyle.

{ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ } “Kullarından dilediğine.” Yani Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e.

{ فَبَاؤُ بِغَضَبِ عَلَى غَضَبٍ } “İşte bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar.” Peşisıra laneti hak ettiler.

{ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ } “Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.” Alçaltıldıkları. Âyetin “Şiddetli bir azap” anlamına geldiği de söylenmiştir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُوْمِنُۢ بِمَاۤ اُنْزِلَ عَلَيْنَا
وَيَكْفُرُوْنَ بِمَاۤ وَّرَاۤءَهُۥ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًاۢ لِّمَاۤ مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ
تَقْتُلُوْنَ اَنْبِيَآءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُۙ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٩١﴾

91- “Onlara, ‘Allah ne indirdiyse ona iman edin!’ denildiği zaman, ‘Biz, sadece bize indirilmiş olana inanırız.’ dediler ve ondan başkasını inkâr ettiler. Oysa o (Kur’an), onların yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayan gerçektir. De ki: ‘Eğer siz gerçekten inanıyor idiyse, daha önce, Allah’ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?’”

{ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ } “Onlara, denildiği zaman.” Yani Yahudilere.
 { أَمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ } “Allah ne indirdiyse ona iman edin.” Yani Kur’an’a.

{ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا } “Biz, sadece bize indirilmiş olana inanırız.” dediler.” Yani Tevrat’a.

{ وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ } “Ve ondan başkasını inkâr ettiler.” Yani Tevrat’ın dışındakileri inkâr ederek.

{ وَهُوَ الْحَقُّ } “Oysa o gerçektir.” Yani Kur’an.

{ مُصَدِّقًا } “Doğrulayan.” Tevhide uygun olarak.

{ لِمَا مَعَهُمْ } “Onların yanlarında bulunanı (Tevrat’ı).” Kitabı. Dediler ki: “Ey Muhammed! Babalarımız mü’minler idiler.”

Allah Teâlâ buyurdu ki:

{ قُلْ } “De ki.” Ey Muhammed!

{ فَلِمَ تَقْتُلُونَ } “Niçin öldürüyordunuz?” Öldürdünüz.

{ أَنْبِئَا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ } “Daha önce Allah’ın peygamberlerini.” Bundan önce.

{ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ } “Eğer siz gerçekten inanıyor idiyse.” Sözlerinizde dosdoğru kişilerden idiyse.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ

ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾

92- “Andolsun Mûsâ size apaçık mucizelerle gelmişti de onun ardından, kendinize yazık ederek o buzağıya tapmıştınız.”

{ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ } “Andolsun Mûsâ size apaçık mucizelerle gelmişti de.” Emirler, yasaklar ve alametlerle.

{ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ } “O buzağıya tapmıştınız.” Buzağıya ibadet ettiniz.

{ مِنْ بَعْدِهِ } “Onun ardından.” Dağa gitmek için ayrıldığında.

{ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ } “Kendinize yazık ederek.” Kâfirler olarak.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَأَسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ
بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

93- “Hani bir zaman, ‘Size verdiğimiz Kitaba sımsıkı sarılın ve dinleyin!’ diye, Tur Dağı’nı sizin üstünüze kaldırıp kesin söz almıştık. Onlar, ‘İşittik ve isyan ettik.’ dediler. İnkârları yüzünden, o buzağı sevgisini kalplerinde besleyip büyüttüler. De ki: ‘Eğer inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şeyler emrediyor?’”

{ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ } “Hani bir zaman kesin söz almıştık.” İkrar almıştık.

{ وَرَفَعْنَا } “Ve kaldırıp.” Söktük, kaldırdık ve hapsettik.

{ فَوْقَكُمْ } “Sizin üstünüze.” Başlarınızın üstüne.

{ الطُّورَ } “Tur Dağı’nı.” Tur Dağı’nı.

{ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ } “Size verdiğimiz Kitaba sarılın.” Size verdiğimiz kitap ile amel ediniz.

{ بِقُوَّةٍ } “Sımsıkı kuvvetle.” Nefsinizi zorlayarak ve didinerek.

{ وَأَسْمِعُوا } “Ve dinleyin.” Emrolunduğunuz şeye itaat ediniz.

{ قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا } “Onlar; işittik ve isyan ettik, dediler.” Sanki şöyle demişlerdi: Şu dağ olmamış olsaydı senin sözünü dinler ve emrine isyan ederdik.

{ وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ } “İnkârları yüzünden, o buzağı sevgisini kalplerinde besleyip büyüttüler.” Küfürleri nedeniyle küfürlerine ceza olsun diye kalplerine buzağıya ibadet etme sevgisi yerleştirildi.

{ قُلْ } “De ki:” Ey Muhammed! Eğer buzağıya ibadet etme sevgisi Yaradanınıza duyduğunuz sevgiye eş değerde ise.

{ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ } “İmanınız size ne kötü şeyler emrediyor?” Yani (imanınız) buzağıya ibadet etmeyi.

{ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ } “Eğer inanıyorsanız.” “Babalarımız mü’minler idiler” şeklinde dile getirmiş olduğunuz sözünüzde doğru sözlülerden iseniz.

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

94- “De ki: ‘Allah katında ahiret yurdu, başkalarına değil de sadece size ait ise, bu inancınızda da samimi iseniz, hemen ölümü isteyin!’”

{ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ } “De ki: Ahiret yurdu size ait ise.” Cennet.
{ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً } “Allah katında sadece.” Özelse.

{ مِنْ دُونِ النَّاسِ } “Baskalarına değil de.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve ashabı olan Mü’minlere ait olmaksızın.

{ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ } “Hemen ölümü isteyin.” Ölümü isteyiniz.

{ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ } “Bu inancınızda da samimi iseniz.” Sözlerinizde.

﴿٩٥﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

95- “Fakat onlar, elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman isteyemezler. Allah zalimleri bilir.”

{ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا } “Ölümü hiçbir zaman isteyemezler.” Asla ve kat’a ölümü istemezler.

{ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ } “Fakat onlar elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden.” Yahudilikte elleriyle işlemiş olduğu şey nedeniyle.

{ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالظّٰلِمِيْنَ } “Allah zalimleri bilir.” Yahudileri.

وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا يَوَدُّ
اَحَدُهُمْ لَوْ يَّعْمُرُ اَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرْخِرٍ حَتّٰى مِنَ الْعَذَابِ اَنْ
يُّعْمَرَ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ بِمَا يَّعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾

96- “Şüphesiz onları yaşamaya karşı insanların en düşkününü ve kimi müşriklerden de daha hırslı bulursun! Onlardan her biri ister ki bin yıl yaşatılsın! Oysa uzun yaşaması kendisini azaptan uzaklaştıracak değildir. Allah onların neler yapmakta olduklarını görür.”

{ وَلَتَجِدَنَّهُمْ } “Şüphesiz onları bulursun.” Ey Muhammed! Yani Yahudileri.

{ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيٰوةٍ } “Yaşamaya karşı insanların en düşkününü daha hırslı.” Dünyada sürekli kalmak konusunda en düşkününü.

{ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا } “Ve kimi müşriklerden de.” Arapların Müşriklerinden daha tutkun kimseler.

{ يَوَدُّ اَحَدُهُمْ } “Onlardan her biri ister ki.” Onlardan birisi temenni eder.

{ لَوْ يَّعْمُرُ اَلْفَ سَنَةٍ } “Bin yıl yaşatılsın.” Bin Nevruz ve Mihrican (yılı) yaşamayı ister.

{ وَمَا هُوَ بِمُرْخِرٍ حَتّٰى } “Oysa kendisini uzaklaştıracak değildir.” Uzaklaştıracı.

{ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُّعْمَرَ } “Uzun yaşaması azaptan.” Bin yıl yaşasa dahi.

{ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ بِمَا يَّعْمَلُوْنَ } “Allah onların neler yapmakta olduklarını görür.” İşledikleri isyanları ve düşmanlıklarını, Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sıfatı ve niteliklerini gizlemelerini de görür.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾

97- “De ki: “Her kim Cebrail’e düşman ise bilsin ki, onu (Kur’an’ı) Allah’ın izniyle kendinden öncekileri doğrulayıcı, iman edenler için bir yol gösterici ve bir müjdeci olarak senin kalbine o indirmiştir.”

Ardından Allah azze ve celle onların sözleri hakkında âyet indirdi. Bu söz Abdullah ibn Suriya’nın “Cebrail(‘aleyhi’s-selâm) bizim düşmanımızdır” sözüdür.

{ قُلْ } “De ki:” Ey Muhammed!

{ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ } “Her kim Cebrail’e düşman ise bilsin ki.”

Bu kişi Allah Teâlâ’nın düşmanıdır.

{ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ } “Onu (Kur’an’ı) senin kalbine o indirmiştir.” Allah Teâlâ Cebrail(‘aleyhi’s-selâm)’ı sana Kur’an ile indirmiştir.

{ بِإِذْنِ اللَّهِ } “Allah’ın izniyle.” Allah Teâlâ’nın emriyle.

{ مُصَدِّقًا } “Doğrulayıcı.” Tevhide uygun olarak.

{ لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ } “Kendinden öncekileri.” Kitabı.

{ وَهُدًى } “İman edenler için bir yol gösterici olarak.” Sapıklıktan hidayete.

{ وَبُشْرَى } “Ve bir müjdeci.” Mü’minler için cenneti müjdeci olarak.⁶

⁶ a) İmam Ahmed ibn Hanbel, Hâşim ibn Kasım’dan o da Abd el-Humeyd’den o da Şehr ibn Havşeb’den şöyle nakleder: İbn Abbâs dedi ki: “Yahudilerden bir topluluk, Hz. Peygamber’in yanına geldi ve dedi ki: ‘Ey Ebû’l-Kasım, biz sana peygamberden başka kimsenin bilemeyeceği bazı şeyleri soracağız.’ Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: ‘İstediğinizi sorun, ancak bana Allah adına ve Yakub (‘aleyhi’s-selâm)’ın çocuklarından aldığı söz adına ahid verin ki, ben sizin sorduğunuzu bilirim, benim kim olduğumu kabul edip İslam konusunda bana tabi olacaksınız.’ Onlar: ‘Öyle olsun’ dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)

'İstedığınızı sorun' dedi. Onlar: 'Sana soracağımız şu dört hususu bize bildir... Tevrat indirilmezden önce İsrail oğullarının kendi kendilerine haram kıldıkları yemek neydi? Bize bunu bildir. Erkeğin suyu ve kadının suyu nasıldır? Bundan erkek ve dişi nasıl olur? Bize bunu bildir. Bize şu ümmi peygamberden ve onun dostu meleklerden haber ver' dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) buyurdu ki: 'Ben size bunları haber verirsem bana muhakkak uyacağınıza dair Allah üzerine and içer misiniz?' Onlar: 'Hz. Peygamber'e istediği sözü ve ahdi verdiler. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) buyurdu ki: 'Hz. Musa ('aleyhi's-selâm)'a Tevrat'ı indiren Allah hakkı için söyleyin bana! Biliyor musunuz ki, Hz. İsrail (Yakub) bir seferinde şiddetli hastalanmış ve rahatsızlığı uzamıştı. Bu nedenle Allah'ın kendisini bu hastalıktan kurtarması halinde yemeklerin ve içeceklerin en güzelini kendisine haram kılacığına dair Allah adına yemin etti. Kendisine yemeklerin en güzeli deve eti, içeceklerin en güzeli de deve sütü gelmekteydi.' Onlar: 'Evet, Allah için doğru söylersin' dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem): 'Allah'ım! Sen şahid ol' buyurdu. Ben size kendisinden başka ilah bulunmayan ve Tevrat'ı Musa ('aleyhi's-selâm)'a indiren Allah adına şu hususu dile getiriyorum: Bilir misiniz ki erkeğin suyu beyaz ve ağırdır, kadının suyu sarı ve incedir. Bu sulardan hangisi diğerine galip gelirse çocuğun, Allah'ın izniyle onun cinsinden ve benzerinden olduğunu, eğer erkeğin suyunun kadının suyuna galip gelirse; Allah'ın izniyle çocuğun erkek, kadının suyu erkeğin suyuna galip gelirse, Allah'ın izniyle çocuğun kız olacağını biliyor musunuz?' Onlar: 'Allah'a and olsun ki evet' dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) 'Allah'ım, şahid ol' buyurdu. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) devamla şöyle buyurdu: 'Ve size Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına dile getiriyorum ki, bu ümmi peygamberin gözleri uyuyup, kalbinin uyumadığını biliyor musunuz?' Onlar: 'Allah'a and olsun ki evet' dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) 'Allah'ım, şahid ol.' buyurdu. Onlar: 'Sen bize şimdi meleklerden dostun olanı anlat; Bu konuda, ya seninle birleşiriz veya ayrılırız.' dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: 'Benim dostum Cebrail'dir. Allah hangi peygambere bir elçi olarak göndermişse Cebrail onun dostudur.' Yahudiler dediler ki: 'İşte burada sizden ayrılırız. Eğer senin dostun ondan başka bir melek olsaydı sana uyar ve seni tasdik ederdik.' Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) buyurdu ki: 'Onu tasdik etmekten sizi engelleyen nedir?' Onlar dediler ki: 'Cebrail bizim düşmanımızdır.' Bunun üzerine Allah Teâlâ ﴿قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ (٩٧) ﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ﴾ (٩٨) ﴿وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ﴾ (٩٩) ﴿أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا تَبَلَغْنَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ (١٠٠) 'Kim Cebrail'in düşmanı ise bilsin ki, geçmiş kitapları tasdik eden, mü'minler için bir hidayet ve müjde olan Kur'an'ı, Allah'ın izniyle senin kalbine o indirmiştir.' âyetinden 'Onlara, ne zaman Allah tarafından yanlarındaki Kitabı tasdik edici bir

peygamber geldiyse, kendilerine Kitap verilenlerden bir gruh, sanki bilmiyorlar-mış gibi, Allah'ın Kitabını arkalarına atıverdi' âyetine kadar bölümü indirdi. (2/el-Bakara/97-100). İşte bu olay nedeniyle (فَبَايُغْضَبُ عَلَى غَضَبٍ) 'Yahudiler ga-zap üstüne gazaba uğradılar.' (2/el-Bakara/90)." *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 278. Bu hadisin sened zincirindeki raviler Hâşim ibn Kasım, Şehr ibn Havşeb'ten oluş-maktadır. Hâşim ibn Kasım Ebû Nadir Hâşim ibn Kasım ibn Müslim el-Leysî. Sika ve sebtir. Hâşim ibn Kasım için bkz. *Takrîbü't-Tehzîb*, c. 2, s. 314, 39 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 217, 6030 nolu madde. Abdülhamîd ibn Behram el-Fezarî el-Medainî. Şehr ibn Havşeb'in arkadaşıdır. Sâduktur. *Edebü'l-Müfred* adlı ese-rinde İmam Buhârî'nin, Tirmizî ve İbn Mace'nin kendisinden rivayetleri vardır. *Takrib*, c. 1, s. 467, 804 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 331. Şehr ibn Havşeb el-Eşarî eş-Şamî. Esmâ bint Yezid es-Seken'in mevlasıdır. Sâduktur. Çokça mürsel riva-yetleri vardır. Yanılgıları da bulunmaktadır. *Edebü'l-Müfred* adlı eserinde İmam Buhârî'nin, Müslim, Ebû Dâvûd, Neseî, Tirmizî ve İbn Mace'nin kendisinden ri-vayetleri vardır. *Takrib*, c. 1, s. 355, 112 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 169. Raviler birbirinden hadisi dinlemiş olması nedeniyle hadis muttasıldır. Ancak şu ka-dar var ki, Şehr ibn Havşeb yanılgıları çok olan bir şahıstır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 11, s. 18, 39 nolu madde; c. 6, s. 109, 120 nolu madde. Sened zincirinde ge-çen Abd el-Humeyd ile Şehr ibn Havşeb'in tercüme-i halleri için bkz. *Tehzîbü'l-Kemal*. Bu haberi Ebû Dâvûd Tayalisi Abdülhamîd ibn Behram'dan o da Şehr ibn Havşeb'den o da İbn Abbâs'tan tahrir etmiş aynısını rivayet etmiştir. *Münhetü'l-Mabud fî Tertib-i Müsnedi't-Tayalisi Ebî Davud*, c. 2, s. 11.

b) Ancak bu hadisi İmam İbn Cerîr Taberî başka bir kanalla da rivayet etmiş-tir. Taberî, "De ki: Her kim Cebrail'e düşman ise..." buyruğu hakkında Dahhak kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre o şöyle demiştir: "Bu âyet Yahu-diler hakkındadır. Onlar Hz. Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e birçok konuda soru sormuşlardı. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) onlara on-ların yanında bulunan bilgiye göre cevap vermişti. Ancak Hz. Cebrail ('aleyhi's-selâm) istisnadır. Cebrail ('aleyhi's-selâm) Yahudilere göre azap ve katılık sahi-bidir. Onlara göre Hz. Cebrail ('aleyhi's-selâm) vahyi getiren elçi değildi. Yani Allah Teâlâ'dan resûllere elçi getirmezdi. Merhamet sahibi de değildi. Hz. Pey-gamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) onların kendisinden sormuş oldukları Ceb-rail konusunda onun Allah'ın vahyinin getiricisi, intikamının ve merhametinin elçisi olduğunu belirtince Yahudiler: 'O vahy elçisi değildir. Merhamet haber-cisi de değildir. O bizim düşmanımızdır' dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ (قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ) 'De ki: Her kim Cebrail'e düşman ise bil-sin ki, onu (Kur'an'ı) senin kalbine o indirmiştir.' (2/el-Bakara/97) âyetini in-dirdi." Diyor ki: Kur'an'ı Cebrail ('aleyhi's-selâm) indirdi. Diyor ki: Kur'an Allah'ın emriyle gönlünü pekiştirmek ve kalbini sapa sağlam kılmak için nazil olmuş-tur. *Tefsîru't-Taberî*, c. 1, s. 435. Bu haberin isnadında kopukluk vardır. Zira Dahhak, İbn Abbâs'tan haber dinlemiş değildir. Ayrıca hadisin senedinde za-yıf olan Bişr ibn Ammâre el-Hasami de bulunmaktadır. Buna göre rivayet za-yıf olmaktadır. Ancak diğer taraftan İmam Ahmed'in bir önceki maddedeki ri-vayetini kuvvetlendirdiğinden dolayı itibara alınabilmektedir. O rivayette Şehr

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ
لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

98- “Her kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail’e ve Mikail’e düşman olursa bilsin ki Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır.”

{ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ } “Her Kim Allah’a ve meleklerine, düşman olursa.” Ve meleklerine.

{ وَرُسُلِهِ } “Peygamberlerine.” Resûllerine.

{ وَجِبْرِيلَ } “Cebrail’e.” Cebrail’e.

{ وَمِيكَالَ } “Ve Mikail’e.” Mikail’e.

{ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ } “Bilsin ki Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır.” Yahudilere. Aynı şekilde Resûlleri, Cebrail, Mikail ve diğer mü’minler de onlara düşmandır.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾

99- “Hiç kuşkusuz, biz sana öyle apaçık âyetler indirdik ki, onları fâsıklardan başkası inkâr etmez.”

ibn Havşeb’in rivayet ettiği söz konusu hadiste yanılmadığını anlıyoruz. Buna göre o rivayet hasendir. İmam Taberî’nin rivayetinin desteklemesiyle de sahih li-gayrihi kategorisine yükselmektedir. Bu son rivayetin senesinde Ebû Kureyb, Osman ibn Said, Bişr ibn Ammâre, Ebû Revk ve Dahhak bulunmaktadır. Ebû Kureyb, Muhammed ibn Ala ibn Kureyb el-Hemedanî. Sikadır. *Takrib*, c. 2, s. 195, 601 nolu madde; *Tezkiretü’l-Hüffâz*, c. 1, s. 497, 512 nolu madde. Osman ibn Said el-Ezdi ez-Zeyyat. Doktordur, Küfî. Rivayetlerinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. *Takrib*, c. 2, s. 9, 63 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 259. Bişr ibn Ammâre el-Hasamî el-Küfî. Neseî onu zayıflar arasında sayar. Buhârî, *Tarihü’l-Kebîr*, c. 2, s. 80, 1759 nolu madde; Neseî, *ed-Duafâ*, 6. Ebû Revk Atiyye ibn Hâris el-Hemedanî; Tefsir sahibi, sâduktur. *Takrib*, c. 2, s. 24, 215 nolu madde; *el-Cerh ve’t-Tadil*, c. 6, s. 386, 2122 nolu madde. Dahhak ibn Müzahim el-Hilali. Sâduktur. Çokça mürsel haberleri vardır. *Takrib*, c. 1, s. 273, 17 nolu madde; *el-Keşşâf*, c. 3, s. 36.

{ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ } “Hiç kuşkusuz biz sana öyle âyetler indirdik ki.” Cebrail’i âyetlerle.

{ بَيِّنَاتٍ } “Apaçık.” Emir ve yasağı açıklayıcı ve tebyin edici.

{ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا } “Onları inkâr etmez.” Âyetleri inkâr etmez.

{ إِلَّا الْفَاسِقُونَ } “Fâsıklardan başkası.” Kâfir Yahudilerden başkası.

﴿١٠٠﴾ أَوْ كَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

100- “Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, içlerinden bir kısmı onu bozup atmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler.”

{ أَوْ كَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا } “Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa ... mı?” Yani Yahudilerin liderleri Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile ne zaman bir anlaşma yapmışsa.

{ نَبَذَهُ } “Onu bozup atmadı.” Ahdi atıp bozmadı mı?

{ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ } “İçlerinden bir kısmı. Zaten onların çoğu iman etmezler.” Onların bütünü.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانْتَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

101- “Onlara Allah katından, yanlarındakini doğrulayan bir peygamber gelince, Ehl-i Kitap’tan bir kısmı, sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi, Allah’ın Kitabını arkalarına atıp terk ettiler!”

{ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ } “Onlara Allah katından doğrulayan bir peygamber gelince.” Sıfata ve niteliklere uygun.

{ لِمَا مَعَهُمْ } “Yanlarındakini.” Kitabı.

{ نَبَذَ } “Atıp terk ettiler!” Atmışlardır.

{ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ } “Ehl-i Kitap’tan bir kısmı.” Kitap verilenler.

{ كِتَابِ اللَّهِ } “Allah’ın Kitabını.” Yani Tevrat’ı.

{ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ } “Arkalarına.” Sırtlarının arkasına. İçindeki Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sıfatına ve niteliklerine inanmadılar ve onu açıklamadılar.

{ كَانَهُمْ } “Sanki ... gibi.” Onlar cahiller gibidirler.

{ لَا يَعْلَمُونَ } “Onlar (gerçeği) bilmiyorlarmış.” Yahudiler, peygamberlerin kitaplarının tümünü terk ettiler.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَنَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَنُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينُ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾

102- “Süleyman’ın hükümrânlığına dair onlar, şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Oysa Süleyman büyü yapıp inkârcı olmadı. Fakat şeytanlar inkârcı oldular. Çünkü onlar insanlara sihri öğretiyorlardı. Bâbil’de Hârut’la Mârut adlı iki meleğe indirilmedi.⁷ Oysa bu iki melek, ‘Biz ancak bir imtihan için gönderildik. Sakın sihir yapmayı caiz görüp de inkârcı olma!’ demedikçe bir kimseye öğretmezlerdi. İşte bunlardan koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Fakat Allah’ın

⁷ İbn Abbâs’ın tefsirini temel alarak Hamdi Döndüren’in “Çünkü onlar insanlara sihri ve Bâbil’de Hârut’la Mârut adlı iki meleğe indirilene öğretiyorlardı.” şeklindeki mealinde değişikliğe gittik ve meal metnini şöyle düzenledik: “Bâbil’de Hârut’la Mârut adlı iki meleğe indirilmedi.”

izni olmadıkça bununla kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar kendilerine zarar verecek, ama hiçbir yarar sağlamayacak bir şey öğreniyorlardı. Andolsun ki o sihri satın almış olanın, ahirette hiçbir nasibi olmayacağını biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötü bir şeydir! Keşke bunu bilselerdi!"

{ وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ } "Onlar şeytanların uydurup söylediklerine uydular." Şeytanların yazdıklarıyla amel ettiler.

{ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ } "Süleyman'ın hükümranlılığına dair." Süleyman ('aleyhi's-selâm)'ın mülkünün kırk gün sihir ve efsunlarla gitmesi hakkında.

{ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ } "Oysa Süleyman büyü yapıp inkârcı olmadı." Süleyman ('aleyhi's-selâm) sihir ve efsunlar yazmadı.

{ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا } "Fakat şeytanlar inkârcı oldular." Yazdılar.

{ يُعَلِّمُونَ النَّاسَ } "Çünkü onlar insanlara öğretiyorlardı." Yani şeytanlar. Bunların Yahudiler olduğu da söylenmiştir.

{ السِّحْرِ وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ } "Sihri. İki meleğe indirilmedi." İki meleğe de sihir ve efsunlar indirilmedi.

"İki meleğe ilham olunan şeyleri de öğretiyorlardı" anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ } "Bâbil'de Hârut'la Mârut adlı. Oysa hiçbir kimseye öğretmezlerdi." Yani iki melek hiçbir kimseye vasfetmezlerdi.

{ حَتَّى يَقُولَا } "Bu iki melek demedikçe." İlk olarak demedikçe.

{ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ } "Biz ancak bir imtihan için gönderildik." Biz bu çağrıyla imtihan edildik. Bununla kendi nefislerimize azabı şiddetlendirmeyelim diye biz buna davet ederiz.

{ فَلَا تَكْفُرْ } "Sakın sihir yapmayı caiz görüp de inkârcı olma!" Bunu öğrenme ve bununla amel etme.

{ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا } “İşte bunlardan öğreniyorlardı.” O iki melek öğretmeksizin onlardan öğreniyorlardı.

{ مَا يَفْرُقُونَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ } “Koca ile karısının arasını ayıracak şeyler.” Kendisiyle adamın kadına karşı alacağı şeyleri.

{ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ } “Fakat bununla zarar verebilecek değillerdi.” Sihir ve ayrılık ile.

{ مِنْ أَحَدٍ } “Kimseye.” Hiçbir kimseye.

{ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ } “Allah’ın izni ile olmadıkça.” Ancak Allah Teâlâ’nın murad etmesi ve bilgisiyle.

{ وَيَتَعَلَّمُونَ } “Onlar kendilerine bir şey öğreniyorlardı.” Yani şeytanlar, Yahudiler ve sihirbazlar birbirlerinden öğreniyorlardı.

{ مَا يَضُرُّهُمْ } “Zarar verecek.” Ahirette zarar verecek.

{ وَلَا يَنْفَعُهُمْ } “Ama hiçbir yarar sağlamayacak.” Dünyada da ahirette de.

{ وَلَقَدْ عَلِمُوا } “Andolsun ki biliyorlardı.” Yani iki melek biliyorlardı. “Yahudiler kendi kitaplarında biliyorlardı” anlamına geldiği de söylenmiştir. “Şeytanlar biliyorlardı” anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ لَمَنْ اشْتَرَاهُ } “O sihri satın almış olanın.” Sihir ve efsunları seçen kimsenin.

{ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ } “Ahirette hiçbir.” Cennette.

{ مِنْ خَلْقٍ } “Nasibi olmayacağını.” Payının olmadığını.

{ وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ } “Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötü bir şeydir!” Kendi nefisleri için seçtikleri sihir ne kadar kötüdür.

{ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ } “Keşke bunu bilselerdi!” Ancak bilmezler. Âyetin “Kendi kitaplarında öğrendiklerini biliyorlardı” anlamına geldiği de söylenmiştir.

وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

103- “Eğer iman edip korunmuş olsalardı, elbette Allah katından bir mükâfat (kendileri için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi!”

{ وَلَوْ أَنَّهُمْ } “Eğer.” Yani Yahudiler.

{ آمَنُوا } “İman edip.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a iman edip.

{ وَاتَّقَوْا } “Korunmuş olsalardı.” Yahudilikten ve sihirden tevbe etmiş olsalardı.

{ لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ } “Elbette Allah katından bir mükâfat (kendileri için).” Kuşkusuz Allah Teâlâ katında onların sevabı.

{ خَيْرٌ } “Daha hayırlı olurdu.” Sihir ve Yahudilikten.

{ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ } “Keşke bilselerdi.” Allah Teâlâ’nın sevabını tasdik etselerdi. Ancak bilmezler ve tasdik de etmezler. “Kitaplarında olduğunu biliyorlardı” anlamına geldiği de söylenmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا

وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

104- “Ey iman edenler! (Allah’ın elçisine), ‘Râinâ (Bizi gözet)’! demeyin; ‘Ünzurnâ (Bize bak)’! deyin ve sözü dinleyin! Çünkü inkârcılar için can yakıcı bir azap vardır.”

Ardından Allah Teâlâ mü’minlere Yahudilerin lehçesini kullanmanın yasak olduğunu zikrederek şöyle buyurdu:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا } “Ey iman edenler.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ لَا تَقُولُوا } “(Allah’ın elçisine), demeyin.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e.

{ رَاعِنَا } “*Râinâ (Bizi gözet).*” Ey Allah’ın Peygamberi senin işitmen.

{ وَقُولُوا انْظُرْنَا } “*Unzurnâ (Bize bak) deyin.*” Yani bize yönel. Bizi dinle, ey Allah’ın Peygamberi!

Yahudilerin lehçesine göre “*Râinâ*” sözcüğü, “bizi dinle dinlemez olasıcı” anlamına gelmektedir. Bundan dolayı da Allah Teâlâ Yahudilerin lehçesini mü’minlere yasakladı.

{ وَاسْمَعُوا } “*Ve sözü dinleyin.*” Emrolunduğunuz şeyleri ve itaat ediniz.

{ وَلِلْكَافِرِينَ } “*Çünkü inkârcılar için.*” Yahudiler için.

{ عَذَابٌ أَلِيمٌ } “*Can yakıcı bir azap vardır.*” Acıtması kalplerine özgülü olan acıtıcı bir azap.

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

105- “Kitap Ehli’nden ve Allah’a ortak koşanlardan inkâr edenler, size Rabbinizden bir iyilik indirilmesini istemezler. Ancak Allah rahmetini dilediğine verir. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.”

{ مَا يَوَدُّ } “*İstemezler.*” Temenni etmezler.

{ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ } “*Kitap Ehli’nden inkâr edenler.*” Ka’b ibn Eşref ve avâneleri.

{ وَلَا الْمُشْرِكِينَ } “*Ve Allah’a ortak koşanlardan.*” Müşrik Araplar. Ebû Cehil ve ashâbı gibi.

{ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ } “*Size indirilmesini.*” Allah Teâlâ’nın Cebrail (‘aleyhi-s-selâm)’ı Peygamberinize indirmesini.

{ مِنْ خَيْرٍ } “*Bir iyilik.*” Peygamberlik, İslam ve Kitap hayrını.

{ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ } “Rabbinizden. Ancak Allah rahmetini verir.” Dini, peygamberliği, İslam’ı ve Kitabı için seçer.

{ مَنْ يَشَاءُ } “Dilediğine.” Buna ehil olan kişiyi. Yani Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i.

{ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ } “Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e İslam ve peygamberliği bahşetmekle büyük fazl sahibidir.

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ
 اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾

106- “Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, ondan daha iyisini veya benzerini getiririz. Sen bilmez misin ki Allah’ın her şeye gücü yeter.”

Ardından Kureys’in “Ey Muhammed! Sen bize bir gün bir şey emrediyorsun ardından da o şeyi yasaklıyorsun” tarzındaki sözleriyle dile getirdikleri hususta Allah Teâlâ Kur’an’da nesh edilen şeyi nesh edilmeyen şeyleri zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ } “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır.” Kendisi ile amel edilmiş bir âyeti silersek onunla amel etme.

{ أَوْ نُنسِهَا } “Veya onu unutturursak.” Kendisi ile amel edilsin diye nesh edilmeksizin bırakırsak.

{ نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا } “Ondan daha iyisini getiririz.” Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ı nesh edilen hükümden/ayetten daha faydalısı ve amel etme noktasında daha kolay olanıyla göndeririz.

{ أَوْ مِثْلَهَا } “Veya benzerini.” Sevap, fayda ve amel etme konusunda benzerini.

{ أَلَمْ تَعْلَمْ } “Sen bilmez misin ki.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ } “Allah’ın her şeye gücü yeter.” Nasih ve mensuha.

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُوْنِ
اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيْرٍ ﴿١٠٧﴾

107- “Yine bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Sizin için Allah’tan başka ne bir koruyucu ne de bir yardımcı vardır!”

{ اَلَمْ تَعْلَمْ } “Yine bilmez misin ki?” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)!

{ اِنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ } “Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır.” Göklerin ve yerin hazineleri. Kullarına dilediği şeyi emreder. Zira O, onların faydasına olan şeyleri bilendir.

{ وَمَا لَكُمْ } “Sizin için vardır.” Ey Yahudi topluluğu.

{ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ } “Allah’tan başka.” Allah’ın azabından.

{ مِنْ وَلِيٍّ } “Ne bir koruyucu.” Size fayda sağlayacak bir yakınınız ve sizi koruyacak bir koruyanınız.

{ وَلَا نَصِيْرٍ } “Ne de bir yardımcı.” Kötülüğe karşı sizi koruyacak.

اَمْ تُرِيْدُوْنَ اَنْ تَسْئَلُوْا رَسُوْلَكُمْ كَمَا سِئِلَ مُوْسٰى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ
يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿١٠٨﴾

108- “Yoksa siz peygamberinizi, daha önce Mûsâ’ya sorulduğu gibi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim imanı, küfürle değiştirirse, hiç kuşkusuz düz yolun ortasında sapmış olur.”

{ اَمْ تُرِيْدُوْنَ } “Yoksa siz istiyorsunuz.” İstiyor musunuz?

{ اَنْ تَسْئَلُوْا رَسُوْلَكُمْ } “Peygamberinizi sorguya çekmek mi?” Rab Teâlâ’yı görmeyi, kalamını işitmeyi ve bunun dışında diğer şeyleri.

{ كَمَا سُئِلَ مُوسَى } “Mûsâ’ya sorulduğu gibi.” Benî İsrail’in Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’dan istediği gibi.

{ مِنْ قَبْلَ } “Daha önce.” Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den önce.

{ وَمَنْ يَتَّبِلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ } “Her kim imanı küfürle değiştirirse.” İmana karşılık küfrü seçerse.

{ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ } “Hiç kuşkusuz düz yolun ortasında sapmış olur.” Hidayet yolunu kastetmeyi terk etmiş olur.

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا
حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا
وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

109- “Kitap Ehli’nden çoğu, gerçek kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan dolayı, sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz Allah’ın buyruğu gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve hoşgörülü olun. Hiç kuşkusuz Allah, her şeye kadirdir.”

{ وَدَّ } “İsterler.” Temenni ederler.

{ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ } “Kitap Ehli’nden çoğu.” Ka’b ibn Eşref ve ashabı, Finhas ibn Azura ve ashabı.

{ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ } “Sizi döndürmek.” Ey Ammar, ey Huzeyfe, ey Muaz ibn Cebel sizi döndürmek isterler.

{ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ } “İmanınızdan sonra.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a imanınızdan sonra.

{ كُفَّارًا } “Küfre.” Ta ki kâfir olarak onların dinine dönesiniz.

{ حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ } “Sırf içlerindeki kıskançlıktan dolayı.” Kendilerinden meydana gelen kıskançlıktan.

{ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْحَقُّ } “Gerçek kendilerine apaçık belli olduktan sonra.” Kitaplarında Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in, dininin, niteliklerinin ve vasıflarının hak olduğu geçtiği halde.

{ فَاعْمُوا } “Siz (onları) bağışlayın.” Onları terk ediniz.

{ وَاصْفَحُوا } “ve hoşgörülü olun.” Yüz çeviriniz.

{ حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ } “Allah’ın buyruğu gelinceye kadar.” Benî Ku-reyza’ya ve Benî Nâdir’e öldürme, esir alma ve bu yurtlarından sürülme gibi Allah Teâlâ’nın azabı gelinceye kadar.

{ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ } “Hiç kuşkusuz Allah herşeye kadirdir.” Öldürmeye ve yurtlarından sürmeye.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ

تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

110- “Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin! Kendiniz için önceden gönderdiğiniz her hayrı, Allah katında bulursunuz. Hiç kuşkusuz Allah, yapmakta olduklarınızı görür.”

{ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ } “Namazı dosdoğru kılın.” Beş vakit namazı tamamlayınız.

{ وَآتُوا الزَّكَاةَ } “Zekâtı verin.” Mallarınızın zekâtını veriniz.

{ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ } “Kendiniz için önceden gönderdiğiniz.” Kendi nefisleriniz için önceden ne gönderirseniz.

{ مِنْ خَيْرٍ } “Her hayrı.” Amel-i sâlih, zekât ve sadaka.

{ تَجِدُوهُ } “Bulursunuz.” Sevabını bulacaksınız.

{ عِنْدَ اللَّهِ } “Allah katında.” Allah Teâlâ’nın katından.

{ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ } “Hiç kuşkusuz Allah işlediklerinizi.” İnfak ettiğiniz sadakayı ve zekâtı.

{ بِصِيرٌ } “Görür.” Niyetlerinizi.

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ

أَمَانِيهِمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾

111- “Onlar, ‘Yahudilerden ve Hristiyanlardan başkası asla cennete giremeyecek.’ dediler. Bu, onların kuruntularıdır! De ki: ‘Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, delilinizi getirin!’”

{ وَقَالُوا } “Dediler.” Yani Yahudiler.

{ لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا } “Yahudilerden başkası asla cennete giremeyecek.” Kendi zanlarına göre ancak Yahudilik üzere ölen.

{ أَوْ نَصَارَى } “Ve Hristiyanlardan.” Hristiyan olanlar da aynı şekilde söylediler.

{ تِلْكَ أَمَانِيهِمْ } “Bu, onların kuruntularıdır.” Bu onların temennileridir. Kendi kitaplarında olmayan bir şeyi Allah Teâlâ’ya karşı temenni de bulundular.

{ قُلْ } “De ki.” Ey Muhammed her iki gruba da.

{ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ } “Delilinizi getirin.” Kendi kitabınızdan kanıtınızı getiriniz.

{ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ } “Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız.” Sözü-
nüzde doğrulardan iseniz.

بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا

خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

112- “Hayır! Her kim iyilik yaparak, bütün benliğini Allah’a teslim ederse, onun ecri Rabbi katındadır. Onlar için bir korku yoktur ve onlar mahzun da olacak değildir.”

{ بَلَىٰ } “Hayır.” Deddiğiniz gibi değildir. Ancak.

{ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ } “Her kim iyilik yaparak, bütün benliğini Allah’a teslim ederse.” Dinini ve amelini salt olarak sadece Allah Teâlâ’ya özgü kılsa.

{ وَهُوَ مُحْسِنٌ } “İyilik yaparak.” Sözde ve davranışta.

{ فَلَا أَجْرُهُ } “Onun ecir.” Sevabı.

{ عِنْدَ رَبِّهِ } “Rabbi katındadır.” Cennette.

{ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ } “Onlar için bir korku yoktur.” Ateşte ebedi kalmak konusunda.

{ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ } “Ve onlar mahzun da olacak değillerdir.” Cenneti kaybetmek konusunda.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى
لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

113- “Yahudiler dedi ki: ‘Hristiyanlar (inanç bakımından) bir temel üzerinde değiller.’ Hristiyanlar da, ‘Yahudiler bir temel üzerinde değiller’ dediler. Halbuki hepsi de kitabı (Tevrat ve İncil’i) okuyorlar. Bilgisi olmayanlar da birbirleri hakkında tıpkı onların söyledikleri gibi söylediler. Allah ayrılığa düştükleri konularda kıyâmet günü aralarında hükmünü verecektir.”

Ardından Allah Teâlâ Yahudilerin ve Hristiyanların dinde husumetleri konusundaki sözlerini aktararak şöyle buyurdu:

{ وَقَالَتِ الْيَهُودُ } “Yahudiler, dedi ki.” Medine ehlinin Yahudileri.

{ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ } “Hristiyanlar (inanç bakımından) bir temel üzerinde değiller.” Allah Teâlâ’nın dininden hiçbir şey üzere değildirler. Din ancak Yahudiliktir.

{ وَقَالَتِ النَّصَارَى } “Hristiyanlar da dediler.” Necran ehlinin Hristiyanları.

{ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ } “Yahudiler bir temel üzerinde değiller.” Allah Teâlâ’nın dininden hiçbir şey üzere değildirlir. Din ancak Hıristiyanlıktır.

{ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ } “Halbuki hepsi de Kitabı (Tevrat ve İncil’i) okuyorlar.” Her iki fırka da Kitabı okurlar, iman etmezler ve Kitapta bulunmayan şeyleri söylerler.

{ كَذَلِكَ } “Da.” İşte bu şekilde.

{ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ } “Bilgisi olmayanlar birbirleri hakkında söylediler.” Allah Teâlâ’yı birlemeyi bilmeyen babaları da. Âyetin “Bunların dışındaki Allah Teâlâ’nın kitabını bilmeyen kimseler” anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ مِثْلَ قَوْلِهِمْ } “Tıpkı onların söyledikleri gibi.” Onların sözlerinin benzerleri.

{ فَاللَّهُ يَحْكُمُ } “Allah hükmünü verecektir.” Hükmünü verecektir.

{ بَيْنَهُمْ } “Aralarında.” Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında.

{ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا } “Kıyâmet günü. Hususta.” Din hakkında.

{ كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ } “Ayrılaşmışlar.” Karşılıklı muhalefet ettikleri hususlarda.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

114- “Allah’ın mescidlerinde, O’nun adının anılmasını engelleyen ve mescidlerin harap olması için çalışan kimselerden daha zalim kim olabilir? Aslında onların, oralara ancak korka korka girmeleri gerekir! Onlar için bu dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır.”

Ardından Allah Teâlâ Beytül-Mukaddes'i viraneye çeviren Hıristiyanların kralı Natus ibn İsbiyanus er-Rumî'yi zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَمَنْ أَظْلَمُ } “Daha zalim kim olabilir?” İnkârında.

{ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ } “Allah'ın mescidlerinde ... engelleyen.” Beytül-Mukaddes'i tahrip edip viraneye çeviren.

{ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ } “O'nun adının anılmasını.” Allah Teâlâ'nın isminin tevhid ve ezanla orada anılmaması için.

{ وَسُغِيَ } “Ve çalışan kimselerden.” Didinen.

{ فِي خَرَابِهَا } “Mescidlerin harap olması için.” Beytül-Mukaddes'in harabeye çevrilmesi konusunda. İçine ciyfe bırakılmasıyla. Beytül-Mukaddes Ömer'in dönemine kadar harabeye dönüşmüştü.

{ أُولَئِكَ } “Ashında.” Rum ehli.

{ مَا كَانَ لَهُمْ } “Onların, ... gerekir!” Güven bulunmamaktadır.

{ أَنْ يَدْخُلُوهَا } “Oralara girmeleri.” Yani Beytül-Mukaddes'e.

{ إِلَّا خَائِفِينَ } “Ancak korka korka.” Öldürülme korkusuyla mü'minlerden saklanarak. Eğer onu bilse korkusuz öldürürdü.

{ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَزْرٌ } “Onlar için bu dünyada rezillik vardır.” Kons-taniyye, Amuriye ve Rumiyye şehirlerinin harap edilip viraneye çevrilmesi azabı bulunmaktadır.

{ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ } “Ahirette de büyük bir azap vardır.” Dünyadakinden daha şiddetli bir azap bulunmaktadır onlar için.

وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَإِنَّمَا تَوَلَّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ

عَلِيمٌ ۱۱۵

115- “Doğu da batı da Allah'ındır. Nereye yönelirseniz yönelin, Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Hiç kuşkusuz Allah, rahmeti geniş olan, her şeyi bilendir.”

Ardından Allah Teâlâ kiblesini zikrederek şöyle buyurdu:

{وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ} “Doğu da batı da Allah’ındır.” Kibleyi bilmeyen kimse için her yön kibledir.

{فَإَيْنَمَا تُوَلُّوا} “Nereye yönelirseniz yönelin.” Araştırmakla namazda yüzlerinizi döndürmeye çalışınız.

{فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ} “Allah’ın yüzü (Zâtı) oradadır.” Bu namaz Allah Teâlâ’nın rızasındadır. Âyet-i kerime Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabından bir grup hakkında nazil olmuştur. Bunlar yolculuk esnasında araştırmalarına rağmen kibleyi yanlış tahmin edip namazı kiblenin dışında başka bir yöne yönelerek kıldılar.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Doğu da batı da Allah’ındır.” Allah Teâlâ doğudakilere ve batıdakilere “Harem olan kibleye yöneliniz” demektedir. “Nereye yönelirseniz yönelin.” Yüzünüzü namazda Harem bölgesine çeviriniz. “Allah Teâlâ’nın yüzü (Zâtı) oradadır.” Allah Teâlâ’nın kiblesi oradadır.

{إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ} “Hiç kuşkusuz Allah, rahmeti geniş olan.” Kible konusunda.

{عَلِيمٌ} “Her şeyi bilendir.” Onların niyetlerini.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
كُلُّ لَهُ قَانِثُونَ ﴿١١٦﴾

116- “Onlar, ‘Allah çocuk edindi.’ dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Ama göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Hepsisi O’na boyun eğmiştir.”

Ardından Allah Teâlâ, Yahudilerin “Uzeyr Allah Teâlâ’nın oğludur” ve Hristiyanların “Mesih Allah Teâlâ’nın oğludur” şeklinde söyledikleri sözlerini aktardı ve şöyle buyurdu:

{وَقَالُوا} “Onlar, dediler.” Yani Yahudiler ve Hristiyanlar.

{اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا} “Allah çocuk edindi.” Uzeyr ve Mesih’i.

{ سُبْحَانَهُ } “Hâşâ O bundan münezzehtir.” Allah Teâlâ kendisini çocuk ve ortak edinmekten münezzehtir kıldı.

{ بَلْ } “Ama.” Sizin dediğiniz gibi değildir. Ancak O.

{ لَهُ } “O’nundur.” Kullarıdır.

{ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ } “Göklerde ve yerde ne varsa.” Yaratılmış olan.

{ كُلُّ لَهُ قَاتِنُونَ } “Hepsi O’na boyun eğmiştir.” Kulluğun ve tevhidin O’na ait olduğunu ikrar edicidirler.

بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

117- “O, göklerin ve yerin yoktan var edicisidir ve O, bir şeyin olmasını dilediği zaman, ona sadece ‘ol!’ der, o da olur.”

{ بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ } “O göklerin ve yerin yoktan var edicisidir.” Gökler ve yer hiçbir şey değil iken onları eşsiz bir şekilde yarattı.

{ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا } “Ve O, bir şeyin olmasını dilediği zaman.” Mesih (‘aleyhi’s-selâm) gibi babasız bir şekilde bir çocuğu yaratmak istediğinde.

{ فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ } “Ona sadece ‘ol!’ der, o da olur.” Âdem (‘aleyhi’s-selâm) gibi babasız ve annesiz bir çocuk olmuş olur.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾

118- “Bilgiden yoksun olanlar, ‘Allah bizimle konuşmalı veya bize bir mucize gelmeli değil miydi?’ dediler. Bunlardan öncekiler de tıpkı onların söyledikleri gibi söylemişlerdi. Kalpleri nasıl

da birbirine benzedi! Oysa biz, kesin bilgiye ulaşmak isteyenlere, mucizeleri açık bir şekilde göstermişizdir.”

{ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ } “Bilgiden yoksun olanlar, dediler.” Allah Teâlâ’nın tevhidini bilmeyenler. Yani Yahudiler.

{ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ } “Allah bizimle konuşmalı değil miydi?” Açıkça.

{ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ } “Veya bize bir mucize gelmeli.” Kendisine inanalım diye Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in peygamberliği için bir alamet gelmeli değil miydi?

{ كَذَلِكَ } “Tıpkı.” İşte bu şekilde.

{ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ } “Bunlardan öncekiler de onların söyledikleri gibi söylemişlerdi.” Babaları.

{ مِثْلَ قَوْلِهِمْ } “Tıpkı onlar gibi.” Onların sözlerinin benzeri.

{ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ } “Kalpleri nasıl da birbirine benzedi.” Açıklamaları/sözleri aynı olmuş, kalpleri babalarının kalplerine uygun olmuş.

{ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ } “Oysa biz mucizeleri açık bir şekilde göstermişizdir.” Emir ve nehyin alametleri ve senin Tevrat’taki sıfatlarını.

{ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ } “Kesin bilgiye ulaşmak isteyenlere.” Tasdik edenlere.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحَابِ

الْبَحِيمِ

119- “Hiç şüphesiz biz seni bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gerçekte gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.”

{ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ } “Hiç şüphesiz biz seni gönderdik.” Ey Muhammed!

{ بِالْحَقِّ } “Gerçekle.” Kur’an ve tevhid ile.

{ بَشِيرًا } “Bir müjdeci olarak.” Allah Teâlâ’ya iman eden kimseye cenneti müjdeleyici olarak.

{ وَنَذِيرًا } “*Ve bir uyarıcı olarak.*” Allah Teâlâ’yı inkâr eden kimseyi ateşten uyarıcı olarak.

{ وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ } “*Sen Cehennemliklerden sorumlu değilsin.*” Cehennem ashabından sorumlu tutulman yaraşır bir durum değildir.

“*Sen Cehennemliklerden sorumlu değilsin.*” Cehennem ashabının bağışlanmasından sorumlu değilsin.

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنْ هَدَى اللَّهُ هُوَ الْهَدَى وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

120- “*Sen onların dinine uymadıkça, ne Yahudiler ne de Hristiyanlar senden asla razı olmazlar. (Onlara) de ki: ‘Asıl doğru yol, Allah’ın yoludur.’ Sana vahiyle gelen bu kadar ilimden sonra, eğer onların arzu ve isteklerine uyarsan, Allah’tan sana ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulunur!’*”

{ وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ } “*Ne Yahudiler senden asla razı olmazlar.*” Medine ehlinin Yahudileri.

{ وَلَا النَّصَارَى } “*Ne de Hristiyanlar.*” Necran ehlinin Hristiyanları.
{ حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ } “*Sen onların dinlerine uymadıkça.*” Dinlerine ve kiblelerine.

{ قُلْ } “*(Onlara) De ki.*” Ey Muhammed!
{ إِنَّ هَدَى اللَّهُ هُوَ الْهَدَى } “*Asıl doğru yol, Allah’ın yoludur.*” Yani Allah Teâlâ’nın dini İslam’dır. Allah Teâlâ’nın kiblesi Kâbe’dir.

{ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ } “*Eğer onların arzu ve isteklerine uyarsan.*” Onların dinlerine ve kiblelerine.

{ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ } “*Sana vahiyle gelen bu kadar ilimden sonra.*” Allah Teâlâ’nın dininin İslam ve Allah Teâlâ’nın kiblesinin Kâbe olduğuna ilişkin açıklama geldikten sonra.

{ مَا لَكَ مِنْ اللَّهِ } “Allah’tan sana bulunur yoktur.” Allah Teâlâ’nın azabından.

{ مِنْ وَلِيِّ } “Ne bir koruyucu.” Sana yarar sağlayacak bir yakının.

{ وَلَا نَصِيرَ } “Ne de bir yardımcı.” Azabı senden engelleyecek bir engelleyici.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ
يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾

121- “Kendilerine kitap verdiğimiz, onu hakkını vererek okumakta olanlar var ya; işte Kitaba iman edenler onlardır. Ama her kim onu inkâr ederse, işte onlar da ziyana uğrayanlardır.”

Ardından Allah Teâlâ, Abdullah ibn Selam ve ashabı, Rahip Bahira ve ashabı, Necâşi ve ashabı gibi Ehl-i Kitab’ın mü’minlerini zikrederek şöyle buyurdu:

{ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ } “Kendilerine kitap verdiğimiz olanlar var ya.” Kendilerine kitap ilmini yani Tevrat’ı verdiğimiz kimseler.

{ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ } “Onu hakkını vererek okumakta.” Gerçek nite-likleriyle onu nitelendirirler ve Kitabı tahrif etmezler. Yani soran kimseler için helal ve haramını, emir ve nehyini açıklar, muhke-miyle amel eder ve müteşabihine de iman ederler.

{ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ } “İşte Kitaba iman edenler onlardır.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a iman ederler.

{ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ } “Ama her kim onu inkâr ederse.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an’ı inkâr ederse.

{ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ } “İşte onlar da ziyana uğrayanlardır.” Dünya ve ahireti kaybetmeleriyle aldananlardır.

يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي
فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾

122- “Ey İsrail oğulları! Size verdiğim nimetimi ve (bir zamanlar) sizi diğer halklara üstün kıldığımı hatırlayın!”

Ardından Allah Teâlâ Benî İsrail’e bahsettiği nimetlerini zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ } “Ey İsrailoğulları.” Ey Yakub (‘aleyhi’s-selâm)’ın evladı.

{ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ } “Nimetimi hatırlayın.” Fazlımı koruyunuz.

{ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ } “Size verdiğim.” Babalarınızı Firavun’dan ve kavminden kurtarmak ve bunun dışındaki size verdiğim nimetlerimi hatırlayın.

{ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ } “Ve (bir zamanlar) sizi üstün kıldığımı.” İslam ile.

{ عَلَى الْعَالَمِينَ } “Diğer halklara.” Zamanının âlemlerine.

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ
وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

123- “Öyle bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası için bir ödemede bulunamaz, kimseden fidye kabul edilmez ve hiç kimseye şefaate fayda vermez. Onlar hiçbir yardım da görmezler!”

{ وَاتَّقُوا يَوْمًا } “Öyle bir günden sakının ki.” Bir günün azabından –ki bu gün Kıyâmet günüdür- korkunuz.

{ لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا } “O günde hiç kimse başkası için bir ödemede bulunamaz.” Kâfir bir kişi diğer kâfir bir kişiye hiçbir şekilde fayda veremez.

Sâlih bir kişinin de sâlih bir kişiden Allah Teâlâ'nın azabından hiçbir şeyi gideremeyeceği anlamına geldiği de söylenmiştir.

Babanın oğlundan, oğlun da babasından Allah Teâlâ'nın azabından hiçbir şeyi gideremeyeceği anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ } “Kimseden fîdye kabul edilmez.” Bir fîdye.

{ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ } “Ve hiç kimseye şefaât fayda vermez.” Melek-i mukarrebîn, nebiyy-i mürselin ve sâlih bir kul gibi şefaât ediciler de ona şefaât etmeyeceklerdir.

{ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ } “Onlar hiçbir yardım da görmezler!” Onlar için murad edilen şeyler/azaplar de engellenmez.

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾

124- “Bir zamanlar Rabbi İbrahim’i birtakım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince, ‘Ben seni insanlara önder yapacağım.’ demişti. ‘Soyumdan da (önderler yap!)’ deyince, (Rabbi ona) ‘Benim sözüm zalimlere ulaşmaz.’ dedi.”

Ardından Allah Teâlâ, Hz. İbrahim Halil (‘aleyhi’s-selâm)’a bahşettiği nimetini zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ } “Bir zamanlar Rabbi İbrahim’i birtakım kelimelerle sınamış” Yani Ona on tane hasleti emretmişti. Bu on taneden beş tanesi başta, beş tanesi de bedende idi.

{ فَأَتَمَّهُنَّ } “Onları tam olarak yerine getirince.” İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) da bunlarla amel edince.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Bir zamanlar Rabbi İbrahim’i birtakım kelimelerle sınamış.” Kur’an’da kendisiyle Rabbine dua ettiği bütün kelimelerle. “Onları tam olarak yerine getirince.” Onları tastamam yerine getirdi.

Bunlarla dua etmişti anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ قَالَ } “*Demışti.*” İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’a.

{ اِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا } “*Ben seni insanlara önder yapacağım.*” Seni uyulacak bir halife kılacağım.

{ قَالَ } “*Demışti.*” İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) demişti.

{ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي } “*Soyumdan da (önderler yap!)deyince.*” Yani benim zürriyetimden de kendilerine uyulacak imamlar kıl, diye dua edince.

{ قَالَ } “*(Rabbi ona) dedi.*” Allah Teâlâ.

{ لَا يَنَالُ عَهْدِي } “*Benim sözüm ulaşmaz.*” Sana olan ahdim, va’dim, sana bahsettiğim kerametim ve sana gösterdiğim rahmetim ulaşmaz.

{ الظَّالِمِينَ } “*Zalimlere.*” Senin zürriyetinden olan zalimlere.

Âyetin “*Yani senin zürriyetinden zalim imam kalmayacağım*” anlamına geldiği de söylenmiştir.

Âyete şöyle de anlam verilmiştir: Ahdim ahirette zalimlere erişmez; ancak dünyada onlara nail olur.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ
مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ
وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

125- “Biz, Beyt’i (Kâbe’yi) insanlara bir toplanma yeri ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim’in makamından bir namaz yeri edinin! İbrahim’e ve İsmail’e; ‘Evimi tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için temiz tutun!’ diye emretmiştik.”

Ardından Allah Teâlâ insanlara ona uymalarını emretmek için şöyle buyurdu:

{ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً } “Biz, Beyt’i (Kâbe’yi) bir toplanma yeri... bir yer kıldık.” Dönüş yeri.

{ لِلنَّاسِ } “İnsanlara.” O’na dönsünler ve O’na iştiaak/arzu duyusunlar diye.

{ وَأَمْنًا } “Ve güvenli.” Kendisine giren kimseler için.

{ وَاتَّخِذُوا } “Siz de edinin.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ümmeti.

{ مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُضَلَّى } “İbrahim’in makamından bir namaz yeri.” Kible edinin.

{ وَعَهْدَنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ } “İbrahim’e emretmiştik.” İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’a emrettik.

{ وَاسْمِعِلْ أَنْ طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ } “Ve İsmail’e. Evimi tavaf edenler için temiz tutun diye.” Putlardan.

{ وَالْعَاكِفِينَ } “Kendini ibadete verenler.” İkâmet edenler için.

{ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ } “Rükû ve sücûd edenler.” Beldelerin bütününden beş vakit namaz kılanlar için.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ أَمِنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

126- “O vakit İbrahim demişti ki: ‘Ey Rabbim! Burasını güvenli bir belde kıl! Halkından, Allah’a ve ahiret gününe iman edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır!’ (Allah) Dedi: ‘Kim inkâr ederse, onu az bir süre yararlandırır, sonra onu cehennem azabına sürüklerim. Orası ne kötü varılacak yerdir!’”

{ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا } “O vakit İbrahim demişti ki: ‘Ey Rabbim! Burasını güvenli bir belde kıl!’” Kendisinde saldırılmasından.

{ وَازْرُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ } “Halkından çeşitli meyvelerle rızıklandır.” Çeşitli ürünlerle.

{ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ } “Allah’a ve ahiret gününe iman edenleri.” Ölümünden sonra dirilişe iman eden.

{ قَالَ } “(Allah) dedi.” Allah Teâlâ buyurdu.

{ وَمَنْ كَفَرَ } “Kim inkâr ederse.” De.

{ فَأَمَّتْهُ قَلِيلًا } “Onu az bir süre yararlandırır.” Dünyada bir gece onu rızıklandır.

{ ثُمَّ أَصْطَرَّهُ } “Sonra onu sürüklerim.” Koyarım.

{ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ } “Cehennem azabına. Orası ne kötü varılacak yerdir!” Döneceği yer.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا

إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

127- “Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile birlikte, Kâbe’nin temellerini yükseltiyor, (şöyle diyorlardı): ‘Ey Rabbimiz! Bunu bizden kabul et; şüphesiz sen işitensin, bilensin.’”

{ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ } “Bir zamanlar İbrahim Kâbe’nin temellerini yükseltiyor.” İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) evin temelini bina ettiğinde.

{ وَإِسْمَاعِيلُ } “İsmail ile birlikte.” İsmail (‘aleyhi’s-selâm) ona yardım ediyor. Evin temelini yükseltme işlemini bitirdiklerinde şöyle dua ettiler:

{ رَبَّنَا } “(Şöyle diyorlardı): Ey Rabbimiz.” Ey Rabbimiz!

{ تَقَبَّلْ مِنَّا } “Bunu bizden kabul et.” Senin evini bina edişimizi.

{ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ } “Şüphesiz Sen işitensin.” Dualarımızı.

{ الْعَلِيمُ } “Bilensin.” İcabet etmeyi bilensin. “Bilensin.” Senin evini yapma niyetimizi, anlamına geldiği de söylenmiştir.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَارِنَا

﴿١٢٨﴾

مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

128- “Ey Rabbimiz! Hem bizi yalnız sana boyun eğen Müslümanlar kıl, hem de soyumuzdan yalnız sana boyun eğen bir toplum meydana getir ve bize ibadetimizin yollarını (hac menâsikini) göster! Tövbemizi kabul et; çünkü sen tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olansın!”

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Ey Rabbimiz!

{ وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ } “Hem bizi yalnız boyun eğen Müslümanlar kıl.”

İhlaslı ve itaat edici iki kişi kıl.

{ لَكَ } “Sana.” Tevhid ve kullukla.

{ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً } “Hem de soyumuzdan yalnız boyun eğen bir toplum meydana getir.” İhlaslı ve itaat edici.

{ لَكَ } “Sana.” Tevhid ve kullukla.

{ وَارِنَا مَنَاسِكَنَا } “Ve bize ibadetimizin yollarını (hac menâsikini) göster!” Haccımızın sünnetlerini bize öğret.

{ وَتُبْ عَلَيْنَا } “Tövbemizi kabul et.” Kusurlarımızı bağışla.

{ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ } “Çünkü sen tevbeleri çok kabul eden.” Sorguya çekmeyensin.

{ الرَّحِيمُ } “Çok merhametli olansın!” Mü'minlere.

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ

﴿١٢٩﴾

الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

129- “Ey Rabbimiz! Bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki; kendilerine senin âyetlerini okusun, Kitabı ve hikmeti öğretsin ve içlerini dışlarını tertemiz yapsın! Çünkü mutlak üstün, tam hikmet sahibi olan sensin sen!”

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Ey Rabbimiz!

{ وَابْعَثْ فِيهِمْ } “Onlara içlerinden gönder ki.” İsmail (‘aleyhi’s-selâm)’ın zürriyetinde.

{ رَسُولًا مِنْهُمْ } “Onlara öyle bir peygamber.” Onların soylarından.

{ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ } “Kendilerine senin âyetlerini okusun.” Kur’an-ı Kerim’i.

{ وَاعْلَمُهُمُ الْكِتَابَ } “Kitabı öğretsin.” Kur’an-ı Kerim’i.

{ وَالْحِكْمَةَ } “Ve hikmeti.” Helal ve haramı.

{ وَتُزَكِّيهِمْ } “Ve içlerini dışlarını tertemiz yapsın!” Onları tevhid ve zekât ile günahla temizlesin.

{ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ } “Çünkü mutlak üstün, sensin sen!” Kendilerine göndermiş olduğun resûlü icabet etmeyen kimselerden intikam almakla azizsin.

{ الْحَكِيمُ } “Tam hikmet sahibi olan.” Resûl gönderme konusunda hâkimsin. Böylece Allah Teâlâ Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın duasına icabet etti ve onların sulbünde Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i gönderdi. İşte bunlar Allah Teâlâ’nın kendisiyle sınıdığı kelimelerdir. “Fe-etemmehünne (onları tam olarak yerine getirince)” onlarla dua etti.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾

130- “İbrahim’in dininden, kendini bilmezden başka kim yüz çevirir! Biz onu dünyada seçip elçi yaptık; kuşkusuz o, ahirette de iyilerdendir.”

{ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ } “İbrahim’in dininden kim yüz çevirir!” İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) dini ve sünnetleri konusunda bunları kim değersiz görebilir?

{إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ} “Kendini bilmezden başka.” Ancak nefisini hüsrana uğratan, akli giden, düşüncesi beyinsizce olan kimse müstesna.

{وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ} “Biz onu seçip elçi yaptık.” Onu seçmişizdir. Yani İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’1.

{فِي الدُّنْيَا} “Dünyada.” Dostlukla.

Dünyada peygamberlik, İslam ve tertemiz bir zürriyet ile anlama geldiği de söylenmiştir.

{وَأَنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ} “Kuşkusuz o, ahirette de iyilerdendir.” Cennette resûl olan babalarıyla birlikte.

﴿١٣﴾ اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

131- “Çünkü Rabbi ona, ‘Müslüman ol!’ emrini verince, ‘Kendimi âlemlerin Rabbine teslim ettim.’ demişti.”

{اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ} “Çünkü Rabbi ona, emrini verince.” Tünelden/izbe yerden çıktığında.

{أَسْلِمَ} “Müslüman ol.” Söylediğin sözünde birle ve “La ilahe ilallah” de.

{قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ} “Kendimi âlemlerin Rabbine teslim ettim, demişti.” Sözümde Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ’yı birledim.

Şu anlama geldiği de söylenmiştir: O kavmini tevhide davet ettiğinde Rabbi ona “İslam ol, dinini ve amelini halis olarak Allah Teâlâ için kıl” buyurdu. O da “Teslim oldum, dinimi ve amelimi Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ’ya özgü kıldım” demiştir.

Şöyle de denilmiştir: O, ateşe atıldığında Rabbi ona nefisini bana teslim kıl dediğinde o da “Nefsimi Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ’ya teslim kıldım” diye karşılık vermiştir.

وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ
الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾

132- “Bu dini, İbrahim kendi oğullarına vasiyet ettiği gibi, Yakub da vasiyet etti. ‘Ey oğullarım! Allah, sizin için bu dini seçti, öyleyse sadece Müslüman olarak can verin!’ dedi.”

{ وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ } “Bu dini, İbrahim kendi vasiyet ettiği gibi.” Lâ ilâhe illallah’ı vasiyet etti.

{ بَنِيهِ } “Oğullarına.” Ölüm anında.

{ وَيَعْقُوبُ } “Yakub da vasiyet etti.” O da oğullarına şöyle buyurdu:

{ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ } “Ey oğullarım, Allah sizin için bu dini seçti, dedi.” Allah Teâlâ sizin için İslam dinini seçti.

{ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ } “Öyleyse sadece Müslüman olarak can verin.” İslam üzere sabit kalınız ki tevhid ve kulluğu ona ait kılarak Müslüman ve muhlisler olarak vefat ediniz.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ

مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَالِاهُ أَبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ

وَإِسْحَاقَ إِلَهِهَا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

133- “Yoksa Yakub’a ölüm anı gelip çatığında, siz orada mı idiniz? O zaman o, oğullarına, ‘Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?’ demişti. Onlar, ‘Senin ilâhına, ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilâhı olan tek Allah’a kulluk edeceğiz. Çünkü biz ancak ona boyun eğen Müslümanlarız.’ dediler.”

Ardından Allah Teâlâ Yahudilerin Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dinine olan husumetlerini zikretti ve şöyle buyurdu:

{ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ } “Yoksa siz orada mı idiniz?” Ey Yahudi topluluğu! Sizler hazır mı idiniz?

{ اِذْ حَضَرَ يَاقُوبَ الْمَوْتُ } “Yakub’a ölüm anı gelip çattığında.” Oğullarına Yahudiliği mi ya da İslam’ı mı vasiyet ettiğinde.

{ اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي } “O zaman o, oğullarına, ‘Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?’ demişti.” Benim vefatımdan sonra.

{ قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ } “Onlar, Senin ilahına, demişlerdi.” İbadet etmiş olduğun ilaha.

{ وَالْهَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهُهَا وَاحِدًا } “Ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilahı olan tek Allah’a kulluk edeceğiz.” Yani tek bir ilahına.

{ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ } “Çünkü biz ancak ona boyun eğen Müslümanlarız.” Tevhidin ve kulluğun Allah Teâlâ’ya ait olduğunu ikrar ediciyiz.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ
عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

134- “Bunlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.”

{ تِلْكَ أُمَّةٌ } “Bunlar bir ümmetti.” Bir topluluk idiler.

{ قَدْ خَلَتْ } “Gelip geçti.” Gelip geçtiler.

{ لَهَا مَا كَسَبَتْ } “Onların kazandıkları kendilerine.” Kazandıkları hayır.

{ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ } “Sizin kazandıklarınız da size.” İşlediğiniz hayır.

{ وَلَا تُسْأَلُونَ } “Siz sorguya çekilecek değilsiniz.” Kıyâmet gününde.

{ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ } “Onların yaptıklarından.” Ve söylediklerinden.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

135- “(Yahudi ve Hristiyanlar): Yahudi veya Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: ‘Hayır! Biz hanîf olan İbrahim’in dinine uyarız. O, Allah’a ortak koşanlardan değildir.’”

Ardından Allah Teâlâ Yahudi ve Hristiyanların mü’minlere karşı duydukları husumeti zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{وَقَالُوا} “(Yahudi ve Hristiyanlar): Dediler.” Yani Yahudiler mü’minlere.

{كُونُوا هُودًا} “Yahudi olun.” Sapıklıktan kurtulup hidayete erişesiniz.

{أَوْ نَصَارَى} “Veya Hristiyan olun ki.” Cümlede takdim-tehir bulunmaktadır. Hristiyanlar da aynı ifadeleri kullandılar.

{تَهْتَدُوا قُلْ} “Doğru yolu bulasınız. De ki:” Ey Muhammed, gerçek onların dediği gibi değildir.

{بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا} “Hayır, Biz hanîf olarak İbrahim’in dinine (uyarız).” Müslüman olarak uyarız. Muhlis, müslim ve hanîf olarak İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dinine uyunuz ki, hidayete ulaşasınız.

{وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ} “O Allah’a ortak koşanlardan değildi.” Onların dini üzere değildi.

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ
النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

136- “Yine deyin ki: ‘Biz; Allah’a, bize indirilene, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlara indirilmiş olana, Mûsâ ve İsa’ya

verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbirisi arasında fark gözetmeksizin iman ettik ve sadece Allah'a teslim olduk."

Ardından Allah Teâlâ Yahudi ve Hıristiyanlar için tevhide delalet olsun diye mü'minlere tevhidin mecrasını öğretti ve şöyle buyurdu:

{ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا } "Yine deyin ki: Biz Allah'a, bize indirilene iman ettik." Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e ve Kur'an'a.

{ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ } "İbrahim'e indirilmiş olana." Yani İbrahim ('aleyhi's-selâm)'a ve Kitabına.

{ وَاسْمَعِيلَ } "İsmail'e." İsmail ('aleyhi's-selâm)'a ve Kitabına.

{ وَإِسْحَاقَ } "İshak'a." İshak ('aleyhi's-selâm)'a ve Kitabına.

{ وَيَعْقُوبَ } "Yakub'a." Yakub ('aleyhi's-selâm)'a ve Kitabına.

{ وَالْأَسْبَاطَ } "Ve torunlara indirilene." Yakub ('aleyhi's-selâm)'ın evladlarına ve Kitaplarına.

{ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى } "Mûsâ'ya verilenlerle." Yani Mûsâ ('aleyhi's-selâm)'a ve Tevrat'a.

{ وَعِيسَى } "İsa'ya." Yani Hz. İsa ('aleyhi's-selâm)'a ve İncil'e.

{ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ } "Diğer peygamberlere verilenlere." Yani Peygamberlerin bütününe ve kitaplarına.

{ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ } "Rableri tarafından. Onlardan hiçbirisi arasında fark gözetmeksizin iman ettik." Onlarla Allah Teâlâ arasında peygamberlik ve tevhid konusunda ayırım yapmayız.

Peygamberlerden hiçbirisini inkâr etmeyiz anlamında olduğu da söylenmiştir.

{ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ } "Ve sadece Allah'a teslim olduk." Kulluğun ve tevhidin O'na özgü olduğunu ikrar ediciyiz.

فَإِنْ أَمَّنُوا بِمِثْلِ مَا أَمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

137- “Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Ancak yüz çevirirlerse, mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. Çünkü O, işitendir, bilendir.”

{ فَإِنْ أَمَّنُوا } “Eğer onlar da inanırlarsa.” Yani Ehl-i Kitap.

{ بِمِثْلِ مَا أَمَنْتُمْ بِهِ } “Sizin inandığınız gibi.” Peygamberlerin bütününe ve Onların Kitaplarına.

{ فَقَدْ اهْتَدَوْا } “Doğru yolu bulmuş olurlar.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ve Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’in diniyle sapıklıktan kurtulur.

{ وَإِنْ تَوَلَّوْا } “Ancak çevirirlerse.” Peygamberlere ve onların kitaplarına iman etmekten yüz çevirirlerse.

{ فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ } “Mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar.” Dinde muhalefet içindedirler.

{ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ } “Onlara karşı Allah sana yeter.” Diyor ki Allah Teâlâ senden onların öldürme ve sürme ile külfetlerini kaldıracaktır.

{ وَهُوَ السَّمِيعُ } “Çünkü O işitendir.” Onların söylediği sözleri.

{ الْعَلِيمُ } “Bilendir.” Cezalandırılmalarını bilendir.

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾

138- “Allah’ın boyasına bak, (vaftiz ne ki?). Kim, Allah’tan daha güzel boya vurabilir? Biz, ancak O’na ibadet edenleriz. (deyin).”

{ صِبْغَةَ اللَّهِ } “Allah’ın boyasına bak (vaftiz ne ki?).” Yani Allah Teâlâ’nın dinine tabi olunuz.

{ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً } “Kim, Allah’tan daha güzel boya vurabilir?” Dinden.

{ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ } “Biz, ancak O’na ibadet edenleriz (deyin).” De-yiniz ki biz kulluk ve tevhid ile O’nu birleyenleriz.

قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

139- “De ki: ‘Allah hakkında bizimle tartışmaya mı gireceksiniz? Oysa O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz O’na gönülden bağlananlarız.’”

{ قُلْ } “De ki: (Ey Muhammed!)” Yahudilere ve Hristiyanlara.

{ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ } “Allah hakkında bizimle tartışmaya mı gireceksiniz?” Allah Teâlâ’nın dini hakkında bizimle tartışıyor musunuz?

{ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ } “Oysa O bizim de Rabbimiz sizin de Rabbinizdir.” Allah Teâlâ bizim de sizin de Rabbinizdir.

{ وَلَنَا أَعْمَالُنَا } “Bizim yaptıklarımız bizedir.” Dinimiz.

{ وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ } “Sizin yaptıklarınız sizedir.” Amelleriniz dininiz ilgili sorumluluğunuz sizedir.

{ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ } “Biz O’na gönülden bağlananlarız.” Biz kulluk ve tevhidin O’na ait olduğunu ikrar edenleriz.

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ
كَانُوا يَهُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ
كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

140- “Yoksa siz, İbrahim’in, İsmail’in, İshak’ın, Yakub’un ve torunlarının Yahudi ya da Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De

ki: ‘Siz mi daha iyi bileceksiniz, yoksa Allah mı?’ Allah’ın tanıklık ettiği bir gerçeği, bilerek gizleyenden daha zalim kim olabilir? Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”

{ أَمْ تَقُولُونَ } “Yoksa siz, mı söylüyorsunuz?” Ey Yahudiler ve Hristiyanlar topluluğu.

{ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ } “İbrahim’in, İsmail’in, İshak’ın, Yakub’un ve torunlarının.” Hz. Yakub (‘aleyhi’s-selâm)’ın evladlarının.

{ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى } “Yahudi ya da Hristiyan olduklarını.” Dediğiniz gibi.

{ قُلْ } “De ki:” Ey Muhammed!

{ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ } “Siz mi daha iyi bileceksiniz?” Dinlerini.

{ أَمْ اللَّهُ } “Yoksa Allah mı?” Muhakkak Allah Teâlâ bize Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın Yahudi ve Hristiyan olmadığını bildirmiştir.

{ وَمَنْ أَظْلَمُ } “Daha zalim kim olabilir?” Küfründe. Allah Teâlâ’ya karşı daha azgın ve daha cüretli.

{ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةَ عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ } “Allah’ın tanıklık ettiği bir gerçeği, bilerek gizleyenden.” Tevrat’ta bu peygamber hakkında gizleyenden.

{ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ } “Allah haberdardır.” Sehv edici değildir.

{ عَمَّا تَعْمَلُونَ } “Yapmakta olduklarınızdan.” Şehadeti gizlemenizden.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ

عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

141- “Bunlar bir ümmetti, gelip geçtiler. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da sizedir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.”

{ تِلْكَ أُمَّةٌ } “Bunlar bir ümmetti.” Bir topluluk idiler.

{ قَدْ خَلَتْ } “Gelip geçtiler.” Gelip geçtiler.

{ لَهَا مَا كَسَبَتْ } “Onların kazandıkları kendilerine.” Kazandıkları hayır.

{ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ } “Sizin kazandıklarınız da sizedir.” İşlediğiniz hayır.

{ وَلَا تُسْأَلُونَ } “Siz sorguya çekilecek değilsiniz.” Kıyâmet Gününde.

{ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ } “Onların yaptıklarından.” Dünyada.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيَهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا
عَلَيْهَا قُلُوبُ اللَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ

مُسْتَقِيمٍ ۝۱۴۲

142- “İnsanlardan bir kısım beyinsizler, ‘Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir?’ diyecekler. De ki: ‘Doğu da batı da Allah’ındır. O dilediğini doğru yola iletir.’”

{ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ } “İnsanlardan bir kısım beyinsizler, diyecekler.” Yahudilerden ve Müşrik Araplardan cahil olanlar.

{ مَا وَلَّيَهُمْ } “Çeviren nedir?” Onları döndüren nedir?

{ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا } “Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları.” Ancak babalarının dinine dönmelerinden başka bir şey değildir.

“Onları çeviren şey” buyruğunun anlamının şu olduğu da söylenmiştir: Yani onları yönelmiş oldukları ve kendisine yönelerek namaz kıldıkları kiblelerinden –ki bu Beytül-Mukaddes’tir- çeviren şey nedir.

{ قُلْ } “De ki:” Ey Muhammed!

{ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ } “Doğu da Allah’ındır.” Kâbe’ye doğru kıldığınız namazlar.

{وَالْمَغْرِبُ} “Batı da.” Beytü'l-Mukaddes’e doğru kıldığınız namaz. Bu her iki namaz da Allah Teâlâ’nın emriyledir.

{يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} “O dilediğini doğru yola iletir.” Dilediğini kible ve dosdoğru kible üzere sabit kılar.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ
الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا
لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةٌ
إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ
بِالنَّاسِ لَرَوُّفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

143- “İşte böylece sizi doğru bir yola iletip, orta yolu izleyen bir ümmet kıldık ki, bütün insanlara adalet örneği ve hakkın şâhidleri olasınız; o Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun. Biz daha önce yöneldiğin kibleyi, sırf peygambere uyanları, ökçesi üzerinde dönecek olanlardan ayırt edelim diye kible yaptık! Bu, elbette Allah’ın doğru yola ilettiği kimselerden başkasına ağır gelecekti. Ama Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildi! Çünkü Allah, insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir!”

{وَكَذَلِكَ} “İşte böylece.” Yani size İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dini İslam ve onun kiblesi ile size ikramda bulunduğumuz gibi.

{جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا} “Sizi doğru bir yola iletip, orta yolu izleyen bir ümmet kıldık ki.” Adaletli.

{لِتَكُونُوا} “Olasınız.” Olmanız için.

{شُهَدَاءَ} “Adalet örneği ve hakkın şâhidleri.” Peygamberler için.

{عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ} “İnsanlara. O Peygamber de olsun.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) olsun diye.

{ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا } “Sizin üzerinize bir şâhid.” Sizi tezkiye edici ve adaletli kılıcı.

{ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ } “Biz kible yaptık.” Dönderdik.

{ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا } “Daha önce yöneldiğin kibleyi.” On dokuz ay kendisine yönelerek namaz kıldığın.

{ إِلَّا لِنَعْلَمَ } “Sırf ayırt edelim diye.” Bilelim⁸ ve ayırt edelim diye.

{ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ } “Peygambere uyanları.” Kible konusunda.

{ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ } “Dönecek olanlardan.” Dönenlerden.

{ عَلَى عَقِبَيْهِ } “Ökçesi üzerinde.” Dinine ve ilk kiblesine.

{ وَإِنْ كَانَتْ } “Bu, elbette idi.” Kiblenin değiştirilmesi idi.

{ لَكَبِيرَةً } “Ağır gelecektir.” Ağırdır.

{ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ } “Allah’ın doğru yola ilettiği kimselerden başkasına.” Allah Teâlâ’nın kalplerini koruduklarından başkasına.

{ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ } “Ama Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir.” Şer’i emirlerin neshinden önceki gibi imanınızı iptal edecek değildir.

Su anlama geldiği de söylenmiştir: “Allah Teâlâ boşa çıkaracak değildir.” İmanlarınızı nesh edici değildir. Ancak imanlarınızın şeriatlarını nesh etti.

Söyle de denilmiştir: “İmanınız nesh edilmiş değildir.” yani Beytül-Mukaddes’e doğru kıldığınız namazlarınız nesh edilmiş değildir. Sadece kibleniz olan Beytül-Mukaddes nesh edilmiştir.

{ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ } “Çünkü Allah insanlara karşı.” Mü’minlere.

⁸ “Bilelim” diye çevirdiğimiz sözcüğün orijinali “nera”dır. Nera sözcüğü her ne kadar görme anlamına gelmekteyse de Arapların görme sözcüğünü bilme yerine çokça kullandıkları vakidir.

{لَوْفٌ رَحِيمٌ} “Çok şefkatli, çok merhametlidir!” Önceden şeriatların nesh edilmesi gibi imanlarınızı nesh edilmez.⁹

- ⁹ a) İmam Ahmed ibn Hanbel, İkrime kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayetine göre o şöyle demiştir: “İçki haram kılınca ashab ‘Ey Allah’ın Resûlü! İçki içerken vefat eden dostlarımızın durumu ne olacak?’ diye sorunca ‘İman eden ve iyi işler yapanlara, hakkıyla sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları, sonra yine hakkıyla sakınıp iman ettikleri, sonra da hakkıyla sakınıp yaptıklarını, ellerinden geldiğince güzel yaptıkları takdirde (haram kılınmadan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur.’ âyeti indirildi.” Dedi ki: “Kible değiştirilince ashab şöyle dedi: ‘Ey Allah’ın Resûlü, Beyt-ü'l-Makdis’e doğru namaz kılarken vefat eden kardeşlerimizin/dostlarımızın durumu ne olacak?’ Bunun üzerine (وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ) ‘Allah imanınızı zayi edecek değildir’ âyeti nazil oldu.” Bu rivayetin senedinde Şâzan, İsrail, Semmak ibn Harb ve İkrime bulunmaktadır. Şâzan; İmam Ahmed’in şeyhidir. Ebû Abdurrahman Esved ibn Amir eş-Şamî. Sikadır. *Takrib*, c. 1, s. 76, 753 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 3. İsrail; İsrail ibn Yunus ibn Ebî İshak. Yahya ibn Kattan, Yakub ibn Şeybe ve Ali ibn Medîni hakkında her ne kadar ileri geri konuşmuşlarsa da cerh ve ta’dil ulemasının çoğunluğu onu sika olarak kabul etmişlerdir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 1, s. 211; *Takrib*, c. 1, s. 64, 460; *Tezkiret-ü'l-Huffâz*, c. 1, s. 214, 301 nolu madde. Ebû'l-Mugire Semmak ibn Harb ibn Evs ez-Züheli el-Bekri el-Küfî. Doğru sözlüdür. Ancak özellikle İkrime’den rivayetinde ızdırab bulunmaktadır. Ömrünün son demlerinde hafızasında değişiklik meydana gelmiştir. *Kütüb-ü Sitte* müelliflerinin bütünüünün kendisinden rivayeti vardır. Ancak Buhârî’nin kendisinden rivayeti talikendir. *Takrib*, c. 1, s. 332, 519 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 403. İkrime; İbn Abbâs’ın kölesi Ebû Abdullah el-Medenî sikadır ve tefsir sahasında âlimdir. Ancak hakkında olumsuz yönde çok şey söylenmiştir. Eleştirilerin bütünüün şu üç konuda toplamak mümkündür: Hadiste yalan hadis rivayet etmesi, Haricîlerin görüşünü benimsemesi ve sultanın hediyesini kabul etmesi. İbn Hacer bütün bu eleştirilere cevap verir. Yalancılıkla itham edilmiş olması İbn Ömer’den sabit değildir. Bazı tâbiinden sabittir. Yalan/kizb sözcüğü hataya hamledilir ki bu özellikle Hicaz ehlinin dilinde çokça kullanılmaktadır. Bunun delili şudur ki, onu yalancılıkla suçlayanlar başka konularda onu övmüşlerdir. Bid’atçilikle suçlanması da kesin değildir. Bid’at ehlinde olmuş olsa dahi bu kendisine zarar vermez. Zira o, bid’at mezhebine davet edici değildi. Sultanların hediyesini kabul edişi de cumhura göre ondan yapılan nakillerin kabulü noktasında hiçbir olumsuz tesire sahip değildir. Ayrıca İmam Buhârî’nin kendisinden rivayeti bulunması da bu ithamlara aldırış etmediğine delil olarak kabul edilebilir. *Feth-ü'l-Bârî*’nin mukaddimesi (*Hedyü’s-Sâri*, s. 425); *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 7, s. 263, 475 nolu madde; *Takrib-ü't-Tehzîb*, c. 2, s. 30, 277 nolu madde; *Tezkiret-ü'l-Huffâz*, c. 1, s. 95, 87 nolu madde. Raviler rivayeti birbirinden dinlemiş olduklarından dolayı hadisin isnadı muttasıldır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 1, s. 261, 496 nolu madde; c. 4, s. 232, 395 nolu madde; c. 7, s. 263, 457 nolu

madde; İsrail ibn Yunus'un tercüme-i hali için bkz. *Tehzibü'l-Kemal*. İsnad zincirindeki raviler Semmak ibn Harb hariç sikadır. O sâduktur. Onun İkrime'den rivayetinde belirttiğimiz gibi ıstırap bulunmaktadır. Bu rivayette de görüldüğü gibi İkrime'den rivayet etmiştir. Bu rivayeti Ebû Dâvûd Tayalisî, Semmak ibn Harb'den ve İmam Ahmed Veki kanalıyla İsrail'den bu isnadla rivayet etmiştir. *Münhetü'l-Mabud fî Tertibi Müsnedi't-Tayalisî Ebî Dâvud*, Kitab-ı Fedâilü'l-Kur'an, c. 2, s. 12, 1924 nolu hadis; *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 347. Bu rivayeti ayrıca İmam Ahmed, Neseî, Hâkim ve İbn Hibban da rivayet etmişlerdir. Mu-haddislerin bütünü Semmak ibn Harb'den o da İkrime'den o da İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Hâkim bu rivayet kanalını sahih kabul etmiş, Zehebi de onu doğrulamıştır. *el-Müsned*, c. 1, s. 295; *Sünen-i Neseî*, Kitabü's-Sünnet, 16. Bâb, 4680 nolu hadis; *el-Müstedrek*, c. 2, s. 269, Tefsir, Sûretü'l-Bakara.

b) Buhârî de kiblenin değişimi ile Bera ibn Azib'den bir hadis aktarır. Bera şöyle der: "Kible Beytullah'a doğru değiştirilmeden önce eski kibleye doğru namaz kılıp öldürülmüş (şehid düşmüş) birtakım kimseler vardı ki, onlar hakkında ne diyeceğimizi bilemiyorduk. Bunun üzerine Allah Teâlâ *إِنَّ إِيْمَانَكُمْ* (وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ) 'Ama Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir! Çünkü Allah, insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir!' (2/el-Bakara /143) âyetini inzal buyurdu." Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, "Seyekulu's-Süfêhau" âyeti. Hâkim'in Semmak ibn Harb'ın rivayetini sahih kabul etmesi ve Zehebi'nin de bu sahih kabul edişi onaylamasına göre bu rivayette Semmak ibn Harb yanlışla düşmemiştir. Bizler Semmak'ın İkrime'den rivayetinde ızdırap olduğunu belirtmiştik. Ancak Semmak'ın İkrime'den bu rivayetinde sıkıntı bulunmamaktadır. Semmak sâduktur. Semmak'ın bu rivayetini İmam Buhârî'nin Ebû Hureyre'den konuyla ilgili aktardığı rivayet desteklemektedir. Buna göre Semmak'ın rivayeti sahih li-gayrihi kategorisine yükselmektedir.

c) "İşte böylece sizi doğru bir yola iletip, orta yolu izleyen bir ümmet kıldık ki."

Âyette bundan önceki âyette geçen hidayete bir işaret söz konusudur. *يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ* "O dilediğini doğru yola iletir." (2/el-Bakara/142) Buna göre âyetin anlamı şöyle şekillenmektedir: Sizi kible meselesinde dosdoğru yola ilettiğimiz gibi sizleri ümmetlerin en hayırlısı ve en adili kıldık.

d) "Bütün insanlara adalet örneği ve hakkın şahidleri olasınız diye." Yani Kıyâmet gününde resûllerin ümmetlerine tebliğde bulunduklarına dair şahadette bulunasınız diye. Nitekim bu anlam İmam Buhârî'nin Ebû Said el-Hudrî'den rivayet edilen şu hadiste geçmektedir. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Kıyâmet gününde Nûh ('aleyhi's-selâm) çağırılır. O da: 'Buyur, huzurundayım, emrine itaat etmeye hazırım Rabbim' der. Allah Teâlâ: 'Tebliğ ettin mi?' diye sorar. O. 'Evet' deyince; ümmetine: 'Size tebliğ etti mi?' diye sorulur. Onlar: 'Bize uyarın bir kimse gelmedi' derler. Allah Teâlâ: 'Peki senin lehine kim şahitlik edecek?' diye soracak Hz. Nûh ('aleyhi's-selâm) 'Hz. Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ve ümmeti' diye cevap verir. Onlar da Hz. Nûh'un tebliğ ettiğine dair şahidlik edecekler." "Peygamber de size şahid olsun diye." İşte Allah Teâlâ'nın "İşte böylece sizi doğru bir yola iletip, orta yolu izle-

yen bir ümmet kaldık ki, bütün insanlara adalet örneği ve hakkın şahidleri olasınız; o Peygamber de sizin üzerinize şahid olsun.”

e) (وَيَكُونُ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا) “O Peygamber de sizin üzerinize şahid olsun.” Yani adalet ve doğru bir şekilde size şahadette bulunsun diye. Âyette geçen “aley-küm” sözcüğündeki “alâ” harf-i cerri “lam” harf-i cerrinden bedeldir. Rakib/gözetleyen ve Müheymîn/koruyan kimse gibi meşhudun lehe “şehid” olabilmesi için. (إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ) “Çünkü Allah her şeye şahiddir.” (22/el-Hac/17) âyetinde de durum aynıdır. Tefsiru’z-Zamahşerî, c. 1, s. 317; Tefsir-u Ebû’s-Suud, c. 1, s. 277.

f) (وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ) “Biz daha önce yöneldiğin kibleyi, sırf peygambere uyanları, ökçesi üzerinde dönecek olanlardan ayırt edelim diye kible yaptık!” Bu ifadede geçen kibleden kasıt Beytül-Mukaddes’tir. Zira Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) kendisini Kâbe’ye döndürmeden önce Beytül-Mukaddes’e doğru namaz kılıyordu. Bu konuda Hâkim en-Nisâbü’r’nin İbn Abbâs’tan tahrir ettiği şu hadis de bunu desteklemektedir: “Kur’an’dan ilk neshedilen bölüm kible mevzuudur. Allah Teâlâ (فَإِنَّمَا تَوَلَّوْا فَنَمَّ وَجْهُ اللَّهِ) ‘Nereye yönelirseniz yönelin, Allah’ın yüzü (zâtı) oradadır.’ (2/el-Bakara/115) buyurunca Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) namazda Beytül-Mukaddes’e yöneldi ve Kâbe’ye doğru namaz kılmayı terk etti. Daha sonra Allah Teâlâ ‘İnsanlardan bir kısım beyinsizler, yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir?’ diyecekler.’ âyetini indirdi. Bu âyette geçen kible-den kasıt Beytül-Mukaddes’tir. Bu âyet nesh edildi. Allah Teâlâ Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i namazda Kâbe’ye doğru namaz kılmamasını sağlamak üzere şöyle buyurdu: (وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ) ‘Her nereden yola çıkarsan çık, yüzünü (namazda) Mescid-i Haram yönüne çevir. Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü onun tarafına çevirin.’ (2/el-Bakara/150) Hâkim bu hadisin Buhârî ve Müslim’in şartına göre sahih olduğu halde bu siyakla tahrir etmediklerini belirtir. El-Müstedrek, Tefsir, Bakara Sûresi, c. 2, s. 268. Buna göre âyetin anlamı şöyle şekillenmektedir: Senin şu an yönelmiş olduğun kibleye –ki bu kible Beytül-Mukaddes’tir- yönelmeni teşri kılmamız, ardından bu kiblede seni Kâbe’ye yöneltmemizin yegâne gerekçesi halis sâdık Allah Teâlâ’nın emirlerini emir edinen ve onlar hakkında hiçbir tartışmaya düşmeyen mü’minleri akıllarının idrak etmediği bazı teşriiler karşısında imanları sarsılan ve ardından bu nedenden ötürü İslam’dan dönen zayıf imanlılardan ayırt etmemizi sağlayan insanlar için bir sınama olması içindir. g) (إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ) “Ökçesi üzerinde dönecek olanlardan ayırt edelim diye kible yaptık.” Bu âyette geçen ilimden maksat, ortaya koymanın bilinmesidir. Yani kendi dinleri üzere sabit olanları ortaya çıkarmak, şekk ve şaşkınlık ehlinden ayırt etmektir. Yoksa Allah Teâlâ’nın ilminde bir değişikliğin meydana gelmesi anlamında değildir. Allah Teâlâ’nın bilgisinde hiçbir değişiklik meydana gelmez. Nitekim İbn Cerîr’in İbn Abbâs’tan tahrir ettiği şu haberde de bu anlama işaret etmektedir. “O Peygambere uyanları ök-

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

144- “Hiç kuşkusuz biz senin, yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görmekteyiz. İşte şimdi seni hoşnut olacağın bir kibleye döndürüyoruz. O halde (bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram

çeleri üzerinde geri döneceklerden ayırt etmemiz için” ilahî buyruğu hakkında İbn Cerîr Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet eder: “Yakîn ehlini kuşku ve şüphe duyanlardan ayırt edelim diye.” *Tefsîru’t-Taberî*, c. 2, s. 13. Taberî’nin Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan yaptığı tahrirlerin hasen olduğunu önceden belirtmiştik.

h) Bütün bu açıklamalar ışığında âyet hakkında şunları söyleyebiliriz. Kiblenin Beytü’l-Mukaddes’ten Kâbe’ye çevrilmesi şaşkınlık içinde hayatlarına yön verenlere ve yarım yamalak bir imana sahip olanlar için o derece önemli büyük ve çetin bir meseledir. Bu mesele onların kuşkuları ve şaşkınlıkları için geniş alanlar ortaya çıkardı. Şeytanların kendilerine vehimler ve vesveselerle tesir edebilmesi için ortamlar hazırladı. Teşride nesh meselesinde şaşkınlığa götüren bir tavır geliştirdiler. Bu tavırları nedeniyle kalpleri şüphelerle dolup taşı. Bu emrin arkasındaki ilahî hikmeti tasavvur edemediler. Ancak Allah Teâlâ’nın kalplerini iman nuruyla bayındır hale getirdiği dağ gibi imana sahip olan yakîn ehli mü’minler Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in Allah Teâlâ katından tebliğ ettiği bütün emirlere ve ilkelere iman ederler. Hikmetini bilsinler bilmesinler Allah Teâlâ’nın kendilerini yükümlü kıldıkları bütün emirleri yerine getirdiler.

i) (وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ) “Ama Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir! Çünkü Allah, insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir!” Beytü’l-Mukaddes’i kible edinme şeklindeki Allah Teâlâ’nın emrini yerine getirişiniz ve O’na taatte bulunuşunuza terettüp eden imanınızın Allah Teâlâ tarafından zayıf kılınması Allah’ın şeraitinde doğru değildir ve olası değildir. Zira sizler kâblenin değişiminden önce de bu sıfatla nitelendirilmiş idiniz kâblenin değiştirilmesinden sonra da bu sıfat özelliğinzdir. Sizler her iki durumda da Allah Teâlâ’nın emrini yerine getirdiniz.

j) (إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ) “Çünkü Allah, insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir!” Allah Teâlâ dostlarını zarara düşmekten koruyan ve onları hoşlanmayacağı şeylerden de kollayandır. (رَحِيمٌ) “Çokmerhametlidir.” O dostlarına karşı merhametlidir. Zira onları işlemiş oldukları amellerinin sevabından mahrum kılmaz. Aksine onların her bir davranışına bolca ödül verir.

tarafına (Kâbe'ye) çevir. Siz de (ey mü'minler) nerede olursanız olun, yüzlerinizi onun tarafına çevirin. Şüphe yok ki, Ehl-i Kitap, bunun Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından gafil değildir."

Ardından Allah Teâlâ kiblenin Kâbe'ye çevrilmesi konusunda Peygamberinin duasını zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ } "Hiç kuşkusuz biz senin, yüzünü göğşe doğru çevirip durduğunu görmekteyiz." Cebrail ('aleyhi's-selâm)'ın kiblenin değişimi haberini indirmesi için gözünün semaya dikildiğini.

{ فَلَنُؤَلِّيَنَّكَ } "İşte şimdi seni döndürüyoruz." Namazda seni döndüreceğiz.

{ قِبْلَةً } "Bir kibleye." Bir kibleye.

{ تَرْضَاهَا } "Hoşnut olacağın." Gönlünün istediği İbrahim ('aleyhi's-selâm)'ın kiblesine.

{ قَوْلَ وَجْهِكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ } "O halde (bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram (Kâbe'ye) çevir." Namazda yüzünü çevir.

{ شَطْرَ } "Tarafına." Yönüne.

{ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ } "Mescid-i Haram (Kâbe'ye). Siz de (ey mü'minler) nerede olursanız olun." Denizde veya karada olmanız.

{ قُولُوا وَجُوهَكُمْ } "Yüzlerinizi çeviriniz." Namazda.

{ شَطْرَهُ } "Onun tarafına." Onun yönüne.

{ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ } "Şüphe yok ki Ehl-i Kitap." Kendilerine kitap verilenler.

{ لَيَعْلَمُونَ } "Bunu pek iyi bilirler." Mescid-i Haram'ın.

{ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ } "Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu." Bunun İbrahim ('aleyhi's-selâm)'ın kiblesi olduğunu. Ancak bunu gizlemektedirler.

{ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ } “Allah gafıl değildir.” Unutkan değildir.

{ عَمَّا يَعْمَلُونَ } “Onların yapmakta olduğundan.” Gizlediklerinden.

وَلَئِنْ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنْ ائْتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

145- “Yemin olsun ki sen Ehl-i Kitab’a her türlü delili getirsen de yine onlar senin kıblene dönmezler. Sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Aslında onlar birbirlerinin kıblesine de dönmezler. Sana bu bilgiler geldikten sonra, eğer onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman sen kendine yazık edenlerden olursun.”

{ وَلَئِنْ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ } “Yemin olsun ki sen Ehl-i Kitab’a getirsen de.” Kendilerine kitap verilenlere getirsen.

{ بِكُلِّ آيَةٍ } “Her türlü delili.” Senden istedikleri alametleri/mucizeleri.

{ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ } “Yine onlar senin kıblene dönmezler.” Senin kıblene doğru namaz kılmazlar ve senin dinine de girmezler.

{ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ } “Sen de dönecek değilsin.” Namaz kılacak değilsin.

{ قِبْلَتَهُمْ } “Onların kıblesine.” Yahudilerin ve Hristiyanların.

{ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ } “Aslında onlar da dönmezler.” Namaz kılıcı değildir.

{ قِبْلَةَ بَعْضٍ } “Birbirlerinin kıblesine.” Yani Yahudiler ve Hristiyanlar birbirlerinin kıblesine.

{ وَلَئِنْ ائْتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ } “Eğer onların arzularına uyacak olursan.” Seni bu engellememizden sonra onların kiblelerine doğru namaz kılacak olursan.

{ مِنْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ } “Sana bu bilgiler geldikten sonra.” Harem’in İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın kiblesi olduğuna dair açıklamadan sonra.

{ إِنَّكَ إِذَا } “İşte o zaman sen.” Eğer bunu yapacak olursan bu durumda sen.

{ لِمَنِ الظَّالِمِينَ } “Kendine yazık edenlerden olursun.” Nefsine zarar verenlerden.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾

146- “Kendilerine kitap verdiklerimiz, o Peygamberi kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Buna rağmen, içlerinden bir grup gerçeği bile bile gizlerler!”

Ardından Allah Teâlâ Ehl-i Kitab’ın mü’minlerini zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ } “Kendilerine kitap verdiklerimiz.” Tevrat’ın ilmini kendilerine verdiğimiz Abdullah ibn Selam ve ashabı gibileri.

{ يَعْرِفُونَهُ } “O peygamberi tanır.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in niteliğini ve özelliklerini.

{ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ } “Kendi oğullarını tanıdıkları gibi.” Oğulları arasında.

{ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ } “Buna rağmen içlerinden bir grup.” Kitap Ehli’nden bir grup.

{ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ } “Gerçeği gizlerler.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in niteliklerini ve özelliklerini.

{ وَهُمْ يَعْلَمُونَ } “Bile bile.” Kitaplarında (geçen Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in niteliklerini ve özelliklerini).

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

147- “O gerçek, Rabbindendir. Artık kuşkuya düşenlerden olma.”

{ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ } “O gerçek, Rabbindendir.” Yani Şüphesiz sen Allah Teâlâ katından gönderilmiş bir peygambersin.

{ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ } “Artık kuşkuya düşenlerden olma.” Onların bilmediklerinden kuşkuya düşenlerden olma.

وَلِكُلِّ وِجْهَةً هُوَ مُوَلِّيُّهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

148- “Herkesin kendisine yöneldiği bir yön vardır. Siz hayırlı işlerde birbirinizle yarışın! Nerede olursanız olun, sonunda Allah sizi mutlaka bir araya getirir. Çünkü Allah’ın her şeye gücü yeter!”

{ وَلِكُلِّ وِجْهَةً } “Herkesin kendisine yöneldiği bir yön vardır.” Her din ehlinin bir kiblesi bulunmaktadır.

{ هُوَ مُوَلِّيُّهَا } “O yüzünü ona doğru döndürür.” Nefsinin hevasıyla oraya yönelicidir.

İlahî buyruğun şu anlama geldiği de söylenmiştir “Herkesin bir yönü vardır.” Her peygamberin bir kiblesi vardır. Bu kiblede Kâbe’dir. “O yüzünü ona doğru döndürür.” Allah Teâlâ ona yönelmeyi emretmiştir.

{ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ } “Siz hayırlı işlerde birbirinizle yarışın!” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ümmeti! Taatleri yerine getirmede bütün ümmetlerden acele davranınız.

{ أَيْنَ مَا تَكُونُوا } “Nerede olursanız olun.” Karada ve denizde olsanız.

{ يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ } “Sonunda Allah sizi getirir.” Sizi bir araya getirir ve Allah Teâlâ sizi toplar.

{ جَمِيعًا } “Bir araya.” Sizi hayırlarla mükâfatlandırır.

{ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ } “Çünkü Allah’ın her şeye gücü yeter!” Sizi toplamaya ve başka şeylere.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ
لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾

149- “Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü (namazda) Mescid-i Haram yönüne çevir. Şüphe yok ki bu, Rabbinden sana gelen gerçektir. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.”

{ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ } “Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü (namazda) çevir.” Namazda.

{ شَطْرُ } “Yönüne.” Tarafına.

{ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ } “Mescid-i Haram. Şüphe yok ki bu.” Yani Mescid-i Haram.

{ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ } “Rabbinden sana gelen gerçektir.” O, Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın kiblesidir.

{ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ } “Allah habersiz değildir.” Gaflet edici değildir.

{ عَمَّا تَعْمَلُونَ } “Yaptıklarınızdan.” İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın kiblesini ve bunun dışındaki şeyleri gizlemenizden.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ
مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ
إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلَا تَمْنُوا بَعَثَ
عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

150- “Her nereden yola çıkarsan çık, yüzünü (namazda) Mescid-i Haram yönüne çevir. Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü onun tarafına çevirin ki, insanlar için aleyhinize bir delil olmasın!

Ancak içlerinden kendilerine yazık edenler bunun dışındadır. Onlardan korkmayın, benden korkun! Böylece size olan nime-timi tamamlayayım. Umulur ki doğru yolu bulursunuz!”

{ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ } “Her nereden yola çıkarsan çık.” Olursan.

{ قَوْلِ وَجْهَكَ } “Yüzünü (namazda) çevir.” Namazda.

{ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ } “Mescid-i Haram yönüne. Siz de nerede olursanız olun.” Denizde ve karada.

{ قَوْلُوا وَجْهَكُمْ } “Yüzünüzü çevirin.” Namazda.

{ شَطْرَهُ } “Onun tarafına.” Onun yönüne.

{ لِّئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ } “İnsanlar için olmasın!” Abdullah ibn Selam ve ashabı için.

{ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ } “Aleyhinize bir delil.” Kiblenin değiştirilmesi konu-sunda. Zira Onların kitaplarında Harem’in İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın kiblesi olduğu bilgisi bulunmaktadır. Ona yönelerek namaz kıldığınızı onların sizin aleyhinize karşı bir kanıtları bulunmaz.

{ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا } “Ancak kendilerine yazık edenler bunun dışındadır.” Söylediği sözlerde zulmedenlerin de.

{ مِنْهُمْ } “İçlerinden.” Ka’b ibn Eşref ve ashabı ile müşrik Araplar.

{ فَلَا تَحْشَوْهُمْ } “Onlardan korkmayın.” Kiblenin değiştirilmesi ko-nusunda.

{ وَاحْشَوْنِي } “Benden korkun.” Kibleyi terk etme konusunda.

{ وَلَا تَمْنُوا بِمِثْلِ بَيْعَتِي } “Böylece nimetimi tamamlayayım.” Size fazlımı ta-mamlamam için.

{ عَلَيْكُمْ } “Size olan.” Size din aracılığıyla nimetimi tamamladı-ğım gibi kible ile de.

{ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ } “Siz de hidâyete kavuşmayı ümit edebilirsiniz.” İb-rahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın kiblesine.

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾

151- “Nitekim aranızdan sizden bir Resûl gönderdik ki size âyetlerimizi okuyor, sizi tertemiz yapıyor, size Kitabı ve hikmeti öğretiyor ve size bilmediğiniz şeyleri de öğretiyor.”

{ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ } “Nitekim aranızdan bir Resûl gönderdik ki.” Diyor ki: Size Resûl gönderdiğimiz gibi beni zikrediniz.

{ مِنْكُمْ } “Sizden.” Soyunuzdan.

{ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ } “Size okuyor.” Size kıraat ediyor.

{ آيَاتِنَا } “Âyetlerimizi.” Yani emir ve nehiy ile Kur’an’ı.

{ وَيُزَكِّيكُمْ } “Sizi tertemiz yapıyor.” Tevhid, zekât ve sadaka ile günahlardan sizi arındırarak tertemiz kılıyor.

{ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ } “Size Kitabı öğretiyor.” Yani Kur’an-ı Kerim’i.

{ وَالْحِكْمَةَ } “Ve hikmeti.” Helal ve haramı.

{ وَيُعَلِّمُكُم } “Ve size öğretiyor.” Hükümleri, hadleri ve geçmiş ümmetlerin haberlerini/kıssalarını.

{ مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ } “Bilmediğiniz şeyleri de.” Kur’an’dan ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den önce bilmediğiniz şeyleri.

فَاذْكُرُونِيْ اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِيْ وَلَا تَكْفُرُوْنَ ﴿١٥٢﴾

152- “Öyleyse beni anın, ben de sizi anayım; bana şükredin, bana karşı nankörlük etmeyin!”

{ فَاذْكُرُونِيْ } “Öyle ise siz beni zikredin.” Taat ile.

{ اَذْكُرْكُمْ } “Ben de sizi zikredeyim.” Cennet ile.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Öyle ise siz beni zikredin.” Bollukta ben de sizi “zikredeyim” sıkıntılı hallerde.

{ وَاشْكُرُوا لِي } “Ve bana şükredin.” Nimetime.

{ وَلَا تَكْفُرُونَ } “Nankörlük etmeyin.” Nimetime şükretmeyi terk etmeyiniz.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ

الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾

153- “Ey iman edenler! Sabır ve namazla benden yardım isteyin. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ } “Ey iman edenler, sabırla yardım dileyin.” Allah Teâlâ’nın farzlarını eda, masiyetleri terk etmede ve sıkıntılara karşılıkla.

{ وَالصَّلَاةِ } “Ve namazla.” Günahların temizlenmesi için gece ve gündüz çokça nafilâ namaz kılmakla.

{ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ } “Şüphesiz ki Allah sabredenlerle beraberdir.” Başa gelen musibetlere sabredenleri yardım edip koruyandır.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ

لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

154- “Allah yolunda öldürülenlere, ‘ölüler’ demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz anlayamazsınız.”

Ardından Allah Teâlâ, münafıkların muhlis kullar gam çeksin diye Bedir, Uhud ve diğer yerlerde bütün şehid olan herkes için söyledikleri “Falanca öldü. Nimetler ve sevinç ondan gitti” sözleri üzerine. Allah azze ve celle şöyle buyurdu:

{ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Allah yolunda öldürülenlere demeyin.” Bedir Savaşı’nda ve başka yerlerde Allah Teâlâ’ya taat yolunda şehid olanların bütünü hakkında.

{ أَمْوَاتٌ } “Ölüler.” Diğer ölüler gibi.

{ بَلْ أَحْيَاءٌ } “Hayır onlar diridirler.” Aksine onlar cennet ehlinin cennette diri olmaları gibi diridirler. Hediyelerle rızıklandırılırlar.

{ وَلَكِنْ لَا تَسْعُرُونَ } “Fakat siz anlayamazsınız.” Onların kerametlerini ve hallerini bilemezsiniz.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالْثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾

155- “Hiç şüphesiz, biz sizi biraz korku, biraz açlık, biraz mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenlere müjdele!”

Ardından Allah Teâlâ mü'minleri imtihan edişini zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ } “Hiç şüphesiz biz sizi imtihan edeceğiz.” Muhakkak sizleri sınayacağız.

{ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ } “Biraz korku.” Düşman korkusuyla.

{ وَالْجُوعِ } “Biraz açlık.” Kıtık yıllarında.

{ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ } “Biraz mallardan, eksiltme ile.” Malların gitmesi ile.

{ وَالْأَنْفُسِ } “Canlardan.” Öldürülme, ölüm ve hastalıkla nefislerin gitmesi ile.

{ وَالْثَّمَرَاتِ } “Ve ürünlerden.” Ürünlerin yok olması ile ardından Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ } “Sabredenlere müjdele.” Ey Muhammed!

﴿١٥٦﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

156- “Onlar, başlarına bir musibet geldiği zaman, ‘Biz Allah’tan geldik ve sonunda O’na döneceğiz’ derler.”

{الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ} “Onlar başlarına bir musibet geldiği zaman.” Yukarıda belirtilen şeylerden.

{قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ} “Biz Allah’tan geldik, derler.” Bizler Allah Teâlâ’nın kulcağızlarıyız.

{وَأَنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ} “Ve sonunda O’na döneceğiz.” Ölümden sonra. Eğer O’nun hükmüne razı olmaz isek O da bizim amellerimizden razı olmaz.

﴿١٥٧﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ

157- “İşte onlara, Rablerinden mağfiret ve rahmet vardır. Doğru yolu bulanlar da onlardır.”

{أُولَٰئِكَ} “İşte onlara.” Bu sıfatın ehline.

{عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ} “Mağfiret vardır.” Bağışlanma.

{مِنْ رَبِّهِمْ} “Rablerinden.” Dünyada.

{وَرَحْمَةٌ} “Ve rahmet.” Ahirette de azaptan kurtuluş.

{وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ} “Doğru yolu bulanlar da onlardır.” İstirca konusunda.

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا

﴿١٥٨﴾ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

158- “Safâ ile Merve (tepeleri), Allah’ın nişanlarındandır. Her kim hac için Kâbe’yi ziyaret eder veya umre yaparsa, (Safâ ile Merve) arasını tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Her kim isteyerek bir hayır işlerse, şüphesiz Allah iyiliğin karşılığını verir, O her şeyi bilir.”

Ardından Allah Teâlâ Mü’minlerin Safâ ve Merve tepelerinin üzerinde bulunan iki put nedeniyle Safâ ve Merve arasında tavaf yapmayı kerih görmelerini zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ } “Safâ ile Merve (tepeleri).” Diyor ki: Safâ ile Merve arasında tavaf etmek.

{ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ } “Allah’ın nişanlarındandır.” Allah Teâlâ’nın emrettiği hacın menâsiklerindendir.

{ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ } “Her kim hac için Kâbe’yi ziyaret eder veya umre yaparsa, bir sakınca yoktur.” Kendisi için günah bulunmamaktadır.

{ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا } “(Safâ ile Merve) arasını tavaf etmesinde.” İkişinin arasında.

{ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا } “Her kim isteyerek bir hayır işlerse, şüphesiz.” Kim farz/vacip tavafın üzerine fazladan tavaflar yaparsa.

{ فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ } “Allah iyiliğin karşılığını verir.” Allah Teâlâ onu kabul eder.

{ عَلَيْهِ } “O her şeyi bilir.” Niyetlerinizi.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Allah Teâlâ az amele nimet bahşeden ve karşılığını bolca verendir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾

159- “İndirdiğimiz açık delilleri ve doğru yolu, insanlara kitapta açıklamamızdan sonra gizleyenlere gelince; onlara hem Allah lânet eder, hem de lânet edenler lânet ederler.”

{ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا } “İndirdiğimizi gizleyenlere gelince.” Açıkladıklarımızı.

{ مِنَ الْبَيِّنَاتِ } “Açık delilleri.” Tevrat’taki emir, nehiy ve alametleri.

{ وَالْهُدَىٰ } “Ve doğru yolu.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in özelliğini ve niteliğini.

{ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ } “İnsanlara açıklamamızdan sonra.” İsrailoğullarına.

{ فِي الْكِتَابِ } “Kitapta.” Tevrat’ta.

{ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ } “Onlara hem Allah lanet eder.” Allah Teâlâ kabirde onlara azap eder.

{ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ } “Hem de lanet edenler lanet ederler.” Onların kabirde haykırıp da seslerini işittiklerinde cinler ve insanlar dışında diğer mahlûklar.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا

التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

160- “Ancak tevbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği söyleyenler bunun dışındadır. İşte ben, onların tevbelerini kabul ederim. Çünkü ben, tevbeleri çok kabul eden, çok merhamet edenim.”

{ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا } “Ancak tevbe edenler bunun dışındadır.” Yahudilikten dönerek tevbe edenler.

{ وَأَصْلَحُوا } “Ve durumlarını düzeltenler.” Ve birleyenler.

{ وَبَيَّنُّوا } “Ve gerçeği söyleyenler.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in niteliğini ve özelliğini.

{ فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ } “İşte ben, onların tevbelerini kabul ederim.” Onları bağışlarım.

{ وَأَنَا التَّوَّابُ } “Çünkü ben, tevbeleri çok kabul eden.” Tevbe edenin kusurunu görmezlikten gelenim.

{ الرَّحِيمُ } “Çok merhamet edenim.” Tevbe üzere vefat eden kimse için.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ
وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾

161- “Ama âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlara gelince; işte Allah’ın, meleklerin ve insanların lâneti onların üzerine olsun!”

{ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ } “Ama âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlara gelince.” Allah Teâlâ’yı ve Resûlünü.

{ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ } “İşte Allah’ın laneti onların üzerine olsun.” Allah Teâlâ’nın azabı.

{ وَالْمَلَائِكَةِ } “Meleklerin.” Meleklerin laneti.

{ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ } “Ve insanların.” Mü’minlerin birbirlerine laneti kendilerine döner.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

162- “Onda ebedî kalıcıdır. Üzerlerinden azap ne hafifletilir ne de onlara mühlet verilir.”

{ خَالِدِينَ فِيهَا } “Onda ebedî kalıcıdır.” Lanette.

{ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ } “Üzerlerinden azap ne hafifletilir.” Kaldırılmaz, Allah Teâlâ da azabı kaldırmaz ve onlara azap hafifletilmez de.

{ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ } “Ne de onlara mühlet verilir.” Azaptan ertelenmezler.

وَالْهُكْمُ إِلَهُ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

163- “Sizin ilâhınız, bir tek İlâh’tır. Ondandır başkası ilâh yoktur. O Rahmân’dır, Rahîm’dir.”

Ardından Allah Teâlâ Onlar kendi vahdaniyetini inkâr etmelerini dile getirdiği esnada kendi Zatını birledi ve şöyle buyurdu:

{وَالْهَكْمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ} “Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır.” Oğlu ve ortağı bulunmaksızın.

{لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ} “O’ndan başka ilâh yoktur. O Rahmandır.” Acıyan.

{الرَّحِيمُ} “Rahimdir.” Çokça merhamet edendir.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ
الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ
فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَضْرِيفِ الرِّيَّاحِ
وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

164- “Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı olan şeylerle denizde yüzen gemide, Allah’ın gökten bir su indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, orada her türlü canlıyı yaymasında, rüzgârları evirip çevirmesinde, yerle gök arasında emre hazır bekleyen bulutta, elbette düşünen bir toplum için nice deliller vardır!”

Allah Teâlâ vahdaniyetinin alametini açıklamak üzere şöyle buyurmaktadır:

{إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ} “Göklerin ve yerin yaratılmasında.” Diyor ki; ikisinin yaratılmasında.

O ikisinde yaratılan şeylerde anlamına geldiği de söylenmiştir.

{وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ} “Gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde.” Gece ile gündüzün ardısıra birbirini takip etmesi ve gece ve gündüzün uzayıp kısalmasında.

{وَالْفُلْكِ} “Gemide.” Gemilerde.

{الَّتِي تَجْرِي} “Yüzen.” Seyr eden.

{ فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ } “İnsanlara yararlı olan şeylerde denizde.” Yaşamlarında/geçimlerinde.

{ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ } “Allah’ın indirip de.” Allah Teâlâ’nın indirdiği şeyde.

{ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ } “Gökten bir su.” Yağmur.

{ فَأَحْيَا بِهِ } “Onunla diriltmesinde.” Yağmur ile.

{ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا } “Yeryüzünü ölümünden sonra.” Kıtılığından ve kuruluşundan sonra.

{ وَبَثَّ فِيهَا } “Orada yaymasında.” Orada yarattığında.

{ مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ } “Her türlü canlıyı.” Erkek olsun dişi olsun.

{ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ } “Rüzgârları evirip çevirmesinde.” Rüzgârların sağa ve sola, sabâ yelinde ve debur rüzgârında,¹⁰ öne ve arkaya bazen azap bazen de rahmet ile estirilişinde.

{ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ } “Emre hazır bekleyen bulutta.” Emir altına alınıp yönlendirilen bulutlarda.

{ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ } “Yerle gök arasında.” Bunların bütününde diyor ki.

{ لآيَاتٍ } “Nice deliller vardır.” Rab Teâlâ’nın vahdaniyetinin alametleri bulunmaktadır.

{ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ } “Elbette düşünen bir toplum.” Bunların Allah Teâlâ tarafından gerçekleştirildiğini tasdik eden.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ أُمِتُوا حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

(160)

¹⁰ Debur, batı tarafından esen rüzgârın adıdır.

165- “İnsanlardan kimisi Allah’tan başka şeyleri eşler ediniyorlar da onları Allah’ı sever gibi seviyorlar. Oysa mü’minler, en çok Allah’ı severler. Kendilerine yazık edenler, azabı görecekləri zaman, bütün gücün Allah’a ait bulunduğunu ve Allah’ın azabının pek çetin olduğunu keşke anlayabilselelerdi!”

Ardından Allah Teâlâ kâfirlerin dünyada ibadet ettikleri varlıkları sevmelerini ahirette ise birbirlerinden teberri etmelerini zikretmek için şöyle buyurdu:

{ وَمِنْ النَّاسِ } “İnsanlardan kimisi.” Yani kâfirler.

{ مَنْ يَتَّخِذْ } “Ediniyorlar da.” İbadet eden kimseler.

{ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا } “Allah’tan başka şeyleri eşler.” Putlar.

{ يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ } “Onları Allah’ı sever gibi seviyorlar.” Allah Teâlâ’ya karşı muhlis mü’minlerin sevgileri gibi.

{ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ } “Oysa mü’minler en çok.” Daha devamlı.

{ حُبًّا لِلَّهِ } “Allah’ı severler.” Kâfirlerin putlarına karşı duyduğu sevgiden.

Âyetin, dirhemleri ve dinarları hazine edip biriktiren münafıklar hakkında indiği söylenmiştir.

Âyetin, kendi liderlerini, Allah Teâlâ’dan başka ilahlar edinen kimseler hakkında indiği söylenmiştir.

{ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا } “Kendilerine yazık edenler keşke anlayabilselelerdi.” Keşke şirk koşanlar bilselerdi.

{ إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ } “Azabı görecekləri zaman.” Kıyâmet gününde.

{ لِلَّهِ جَمِيعًا الْقُوَّةُ } “Bütün gücün Allah’a ait bulunduğunu.” Kudret ve gücün.

{ وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ } “Ve Allah’ın azabının pek çetin bulunduğunu.” Ahirette (azabın çetin bulunduğunu bilselerdi) dünyada iman ederlerdi.

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ

166- “İşte o zaman, kendilerine uyulan kimseler, azabı görerek, uyanlardan kaçıp uzaklaşmışlar ve aralarındaki bağlar bütünüyle kopmuştur!”

{ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا } “İşte o zaman kendilerine uyulan kimseler kaçıp uzaklaşmışlar.” Yani liderler.

{ مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا } “Uyanlardan.” Sefillerden.

{ وَرَأَوْا } “Görerek.” Yani öncüler ve alt tabakadakiler.

{ الْعَذَابَ } “Azabı.” Ahirette.

{ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ } “Ve aralarındaki bağlar bütünüyle kopmuştur.” Dünya hayatında aralarında bulunan sevgi ve ahd.

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّا كَرِهْنَا فَنَتَّبِعَهُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ أَعْمَالُهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ

167- “(Bu durum karşısında) uymuş olanlar, ‘Keşke, dünyaya bir kez daha dönmemiz mümkün olsaydı da onların bizi terk ettikleri gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık!’ diyecekler. İşte böylece Allah onlara bütün yaptıklarını, üzerlerine yığılmış hasretler halinde gösterecektir! Onlar bu ateşten çıkacak değillerdir!”

{ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا } “(Bu durum karşısında) uymuş olanlar, diyecekler.” Toplumun alt tabakasındakiler.

{ لَوْ أَنَّا كَرِهْنَا } “Keşke, dünyaya bir kez daha dönmemiz mümkün olsaydı da.” Dünya hayatına bir defa dönüş.

{ فَتَتَّبِعُهُم } “Biz de onlardan uzaklaşsaydık.” Dünyada toplumun üst tabakadakilerinden/yöneticilerden.

{ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا } “Onların bizi terk ettikleri gibi.” Ahirette.

{ كَذَلِكَ } “İşte böylece.” İşte bu şekilde.

{ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ } “Allah onlara bütün yaptıklarını, üzerlerine yığılmış hasretler halinde gösterecektir.” Ahirette pişmanlıklar.

{ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ } “Onlar bu ateşten çıkacak değillerdir.” Toplumun öncüleri ve alt tabakadakileri.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا

خُطُوتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾

168- “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yeyin ve şeytanın peşine düşmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.”

Ardından Allah Teâlâ ekinin ve hayvanlardan helal kılınanları açıklamak için şöyle buyurdu:

{ يَا أَيُّهَا النَّاسُ } “Ey İnsanlar!” Ey Mekke ahalisi.

{ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ } “Yeryüzünde bulunanlardan yiyin.” Ekin ve hayvanlardan.

{ حَلَالًا طَيِّبًا } “Helâl ve temiz olanlarından.” Allah Teâlâ tarafından haram kılınmaksızın.

{ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوتِ الشَّيْطَانِ } “Ve şeytanın peşine düşmeyin.” Ekinlerin ve hayvanların haram kılınışı hakkında şeytanın süslemesine.

{ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ } “Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.” Düşmanlığı açık.

إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا

تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

169- “O size hep kötü ve çirkin işleri emreder ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi ister.”

{ اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ } “O size hep emreder.” Şeytan.

{ بِالسَّوِّءِ } “Kötü.” Çirkin fiilleri.

{ وَالْفَحْشَاءِ } “Ve çirkin işleri.” İsyan eylemlerini.

{ وَانْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ } “Ve Allah hakkında söylemenizi ister.” Yalan.

{ مَا لَا تَعْلَمُونَ } “Bilmediğiniz şeyleri.” Bunu.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
 آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

170- “Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun!’ denildiğinde, ‘Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız’ dediler. Ama ya ataları bir şey akıl edememiş ve doğru yolu da bulamamışlarsa?”

{ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ } “Onlara denildiğinde.” Müşrik Araplara.

{ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ } “Allah’ın indirdiğine uyun.” Allah Teâlâ’nın açıklayarak helal kıldığı ekin ve hayvanlara uyun.

{ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ } “Hayır, biz ... üzerinde bulduğumuz yola uyarız’ dediler.” Bulduğumuz şeye.

{ آبَاءَنَا } “Atalarımızı.” Haram kılıştan. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ } “Ama ya ataları.” Babaları değil midir? Muhakkak babaları idi.

{ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا } “Bir şey akıl edememiş.” Dinden hiçbir şeye akıl erdiremeyen.

{ وَلَا يَهْتَدُونَ } “Ve doğru yolu da bulamamışlarsa.” Peygamber’in sünnetine. Buna göre nasıl onlara uyarsınız.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Eğer babaları “Bir şey akıl edememiş.” Dünyadan. “Ve doğru yolu da bulamamışlarsa.” Ve bir peygamberin sünnetine ulaşamayan kimseler iseler nasıl onlara uyarınız?

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Ama ya ataları.” Din-den. “Bir şey akıl edememiş.” Hiçbir şeyi. “Ve doğru yolu da bulamamışlarsa.” Bir peygamberin sünnetine de ulaşamayan kimseler iseler kendileri onlara nasıl uyarlar?

وَمَثَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ
وَنِدَاءَ صُمٍّ بُكْمٍ عُمًى فَهُمْ لَا يَهْتَفُونَ ﴿١٧١﴾

171- “O inkârcıların durumu, sadece bir çağırma ve bağırmandan başkasını işitmeyerek haykıranın durumuna benzer. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden akıllarını da kullanmazlar.”

Ardından Allah Teâlâ Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in çağırısı karşısında kâfirlerin takınmış olduğu tavır hususunda bir darb-ı mesel vererek şöyle buyurdu:

{وَمَثَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا} “O inkârcıların durumu.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) karşısında tutumları.

{كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ} “İşitmeyerek haykıranın durumuna benzer.” Allah Teâlâ buyuruyor ki; bağırılıp çağırılanın misali gibidir. Bu da deve ve koyunun bağırana karşı konumudur. Bağırana, dinlenilmeyen bir ses ile bağırana karşı konumudur. Yani sözü anlaşılmaz demektir. Yani çobanın ona ye veya iç dediğinde telaffuz ettiği sözleridir.

{إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ صُمٍّ} “Sadece bir çağırma ve bağırmandan başkasını. Onlar sağırdırlar.” Hakka karşı sağırdırlar.

{بُكْمٍ} “Dilsizdirler.” Hakka karşı.

{عُمًى} “Kördürler.” Hidayete karşı. Yani hak ve hidayet karşısında sağırlık, dilsizlik ve körlük tezahüründe bulunurlar.

{ فَهُمْ لَا يَغْفُلُونَ } “Bu yüzden akıllarını da kullanmazlar.” Deve ve koyunun çobanın sözünü anlamayışları gibi Allah Teâlâ’nın emrini ve Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in çağrısını anlayamazlar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنَّ
كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

172- “Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi olanlarından yiyin. Eğer gerçekten Allah’a ibadet ediyorsanız, O’na şükredin!”

Ardından Allah Teâlâ ekinin ve hayvanların helal kılınışını zikrederek şöyle buyurdu:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ } “Ey iman edenler! İyi olanlarından yiyin.” Helallerinden.

{ مَا رَزَقْنَاكُمْ } “Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin.” Size verdiğimiz ekinlerden ve hayvanlardan.

{ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ } “O’na şükredin” Bununla.

{ إِنْ كُنتُمْ } “Eğer.” Olduğunuz zaman.

{ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ } “Gerçekten Allah’a ibadet ediyorsanız.” Eğer haram kılınışıyla O’na ibadet etmeyi murad ediyorsanız bunu haram kılmanız. Zira Allah Teâlâ’ya ibadet ediş bunların helal oluşundadır.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ
فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

173- “(Allah) size yalnız şunları haram kıldı: Ölmüş hayvan, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvan. Bununla birlikte kim darda kalırsa, başkasının hakkına saldırmamak ve sınırı aşmamak şartıyla ona bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”

Ardından Allah Teâlâ kendilerine haram kılınan şeyleri açıklamak için şöyle buyurdu:

{ **إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ** } “(Allah) size yalnız şunları haram kıldı ölmüş hayvan.” Boğazlanması emredilen hayvanın kendiliğinden ölmüş olanını.

{ **وَالْدَّمَ** } “Kan.” Akıtılmış kanı.

{ **وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ** } “Domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvan. Bununla birlikte.” Putlara sunulmak kastıyla Allah Teâlâ’nın isminin anılmadan boğazlanan hayvanı.

{ **فَمَنْ اضْطُرَّ** } “Kim darda kalırsa.” Laşe yemek zorunda kalırsa.

{ **غَيْرِ بَاغٍ** } “Başkasının hakkına saldırmamak.” Çıkmaksızın ve helal de görmek istemeksizin.

{ **وَلَا عَادٍ** } “Ve sınırı aşmamak şartıyla.” Diyor ki; yol kesmeksiniz. Zaruret halinin dışında yemeyi de kastetmeksiniz.

{ **فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ** } “Şartıyla ona bir günah yoktur.” Zaruret halinde laşe etini doyararak yemekle ve ondan hiçbir şeyi azık olarak almakla üzerine herhangi bir sıkıntı bulunmamaktadır.

{ **إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ** } “Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan.” Geçimin üstünde yemeye karşı.

{ **رَحِيمٌ** } “Çok merhamet edendir.” Kendisi için laşe etini yemekle ruhsat verildiğinde.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا
قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ
يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

174- “Allah’ın Kitap’ta indirdiğini gizleyenler ve onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yeyip de, karınlarına doldurdıkları ateşten başka bir şey değildir. Kıyâmet günü Allah

onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.”

{ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ } “Allah’ın Kitap’ta indirdiğini gizleyenler yok mu.” Allah Teâlâ’nın Tevrat’ta açıkladığı Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sıfatlarını ve niteliklerini.

{ وَیَشْتَرُونَ بِهِ } “Ve onu değişenler.” Gizlemekle.

{ ثَمَنًا قَلِيلًا } “Az bir paha ile.” Az bir karşılıkla. Bu âyet Ka’b ibn Eşref, Huyey ibn Ahtab ve Cüdey ibn Ahtab hakkında nazil olmuştur.

{ أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ } “İşte onların yiyip de ... değildir.” Doldurdukları.

{ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ } “Karınlarına doldurdukları ateşten başka bir şey.” Ancak haramdan başka.

Âyetin Kiyâmet gününde karınlarında ancak ateş olacaktır anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ وَلَا يَكَلِمُهُمُ اللَّهُ } “Allah onlarla konuşmaz.” Bir sözle.

{ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ } “Kiyâmet günü. Ve Onları temize çıkarmaz.” Günahlardan temizlemez.

Âyetin anlamının “Güzel bir övgü ile onları övmez” anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ } “Onlar için can yakıcı bir azap vardır.” Acısı sadece kalplerine özgü olan acıtıcı bir azap.

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾

175- “İşte bunlar doğru yol karşılığında sapkınlığı ve bağışlanma yerine azabı satın alan kimselerdir Bunlar ateşe karşı ne kadar da sabırlıdılar!”

{ أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَى } “İşte bunlar doğru yol karşılığında sapkınlığı satın alan kimselerdir.” İmana karşılık küfrü.

{وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ} “*Ve bağışlanma yerine azabı.*” İslam’a karşı-
lık Yahudiliği.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Kendilerine cenneti vacip kılacak şeye karşılık kendilerine cehennem azabını vacip kılacak şeyleri seçenlerdir.

{فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ} “*Bunlar ateşe karşı ne kadar da sabırlıdır-
lar!*” Ateşe karşı ne derece de cüretliler.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir; onları ateşe karşı cüretli kılan şey nedir?

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir; onlar cehennem ehlinin amelini nasıl da işlemektedirler.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ

لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ

176- “Bu böyledir, çünkü Allah, Kitabı gerçek olarak indirmiştir. Kitap konusunda görüş ayrılığına düşenler, şüphesiz haktan uzak bir çekişme içindedirler!”

{ذَٰلِكَ} “*Bu böyledir,*” Azabın nedeni.

{بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ} “*Çünkü Allah, Kitabı indirmiştir.*” Yani Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ın Kur’an ve Tevrat’ı indirmesidir.

{بِالْحَقِّ} “*Gerçek olarak.*” Hakkın ve bâtılın açıklanması ile. Onlar bunu inkâr ettiler.

{وَأَنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ} “*Kitap konusunda görüş ayrılığına düşenler.*” Kitapta geçen Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in nite-liklerini ve vasıflarına muhalefet edenler ve gizleyenler.

{لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ} “*Şüphesiz haktan uzak bir çekişme içindedirler!*” Hidayetten uzak bir muhalefet içindedirler.

لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ
الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ
وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ
السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ
وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ
وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

177- “Yüzlerinizi doğu ve batıya döndürmeniz birr değildir. Fakat birr, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, Kitaba ve peygamberlere iman eden, ona olan sevgisine rağmen malı akrabasına, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilenenlere, kölelere veren, namazını dosdoğru kılan, zekâtını verenin, ahidleşince ahidlerini yerine getirenlerin, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerinkidir. İşte sâdık olanlar da bunlardır, takvâ sahibi olanlar da bunlardır.”

{ لَيْسَ الْبِرُّ } “Birr değildir.” İyiliğin/birrin bütünü değildir.

“Birr değildir” ifadesinin “İman değildir” anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ } “Yüzlerinizi döndürmeniz.” Namazda.

{ قِبَلَ الْمَشْرِقِ } “Doğuya.” Kâbe yönüne.

{ وَالْمَغْرِبِ } “Ve batıya.” Beyt-ü'l-Mukaddes yönüne.

{ وَلَكِنَّ الْبِرَّ } “Fakat birr.” İkrarın ta kendisi olan imandır.

{ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ } “Allah’a iman eden.” Birr, barr/iyilikte bulunan değildir, anlamına geldiği söylenmiştir. Birr, ancak berrdir (iyilikte bulunandır). Yani Mü’min Allah Teâlâ’ya iman edendir.

{ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ } “Ahiret gününe.” Ölümden sonra dirilişe.

{ وَالْمَلَكَةِ } “Meleklerle.” Meleklerin bütününe.

{ وَالْكِتَابِ } “Kitaba.” Kitapların bütününe.

{ وَالنَّبِيِّنَ } “Ve peygamberlere.” Peygamberlerin bütününe. Ardından Allah Teâlâ imandan sonraki vacipleri zikretmek üzere şöyle buyurdu:

{ وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ } “Ona olan sevgisine rağmen malı veren.” Diyor ki; imandan sonraki birr, malın az oluşuna ve ona karşı duyulan tutkuya rağmen vermektir.

{ دَوِيَ الْقُرْبَى } “Akrabasına.” Yakınına.

{ وَالْيَتَامَى } “Yetimlere.” Mü'minlerin yetimlerine.

{ وَالْمَسْكِينِ } “Yoksullara.” İffetli davranıp dilenmekten çekinenlere.

{ وَأَيْنِ السَّبِيلِ } “Yolculara.” Yola çıkan zayıf ve konaklayanlara.

{ وَالسَّائِلِينَ } “Dilenenlere.” Senin malını isteyenlere.

{ وَفِي الرِّقَابِ } “Kölelere.” Mükâtep kölelere ve gazilere.

Sonra Allah Teâlâ vaciplerden sonraki şer'i emirleri açıklamak için şöyle buyurdu:

{ وَأَقَامِ الصَّلَاةَ } “Namazını dosdoğru kılan.” Diyor ki; vaciplerden sonraki birr beş vakit namazı tamam kılmak.

{ وَأَتَى الزُّكَاةَ } “Zekâtını verenin.” Zekâtı ve buna benzeyen şeyleri veren.

{ وَالْمُؤْفُونَ بِعَهْدِهِمْ } “Ahidlerini yerine getirenlerin.” Kendileriyle Rableri ve kendi aralarındaki ahidlerini kusursuz yerine getirenler.

{ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ } “Ahidleşince. Sıkıntıda, sabredenlerinkidir.” Yani korku, belalar ve şiddetli durumlarda.

{ وَالضَّرَّاءِ } “Hastalıkta.” Hastalıklarda, acılarda ve açlıkta.

{ وَجِينَ الْبَأْسِ } “Ve savaşın kızıdığı zamanlarda.” Savaş anında ve haletinde.

{أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا} “İşte sâdik olanlar da bunlardır.” Sakınanlar.
 {وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ} “Takvâ sahibi olanlar da bunlardır.” Ahidleri bozmaktan sakınanlar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحَرْ
 بِالْحَرْ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ
 شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ
 رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾

178- “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle ve kadına kadın kısas yapılır. Ama her kim, ölenin kardeşi (velisi) tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa, o zaman örf'e uyması ve ona diyeti güzellekle ödemesi gerekir. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve bir rahmettir. Her kim bunun ardından saldırırsa, artık ona can yakıcı bir azap vardır.”

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ} “Ey iman edenler! Farz kılındı.” Farz kılındı.
 {عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ} “Size kısas.” Öldürme eyleminde kısasın uygulanması.

{فِي الْقَتْلِ الْحَرْ بِالْحَرْ} “Öldürülenler hakkında. Hüre hür kısas yapılır.” Kasten öldürülse.

{وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ} “Köleye köle.” Kasten öldürülse.

{وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى} “Kadına kadın.” Kasten öldürülse. Bu âyet Arapların iki kabilesi hakkında nazil olmuştur. Bu âyet Allah Teâlâ'nın “cana can” buyruğuyla nesh edilmiştir.

{فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ} “Ama her kim, ölenin kardeşi (velisi) tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa.” Diyor ki; kim kardeşinin hakkından kendisine ait olan bir şeyi terk ederse –yani öldürmeyi-. Yani öldürmeyi affeder ve diyeti alırsa.

{ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ } “O zaman örfe uyması gerekir.” Diyet talep edenin işi eğer diyet tam ise isteyen ondan iyilikle üç yıl içinde ödemesini ister. Eğer diyet 2/3 veya yarısı ise iki yıl içinde ödemesini ister. Eğer diyet 1/3 ise aynı yıl içinde ödemesini ister.

{ وَأَدَاءُ إِلَيْهِ } “Ve ona diyeti ödemesi.” Kendisinden diyet istenilen kişi öldürülenin velisine haklarını ödemekle emrolunur.

{ بِإِحْسَانٍ } “Güzellikle.” Yormaksızın ve ikide bir talep etmeksizin.

{ ذَلِكَ } “Bu.” Bağışlama/affetme.

{ تَخْفِيفٌ } “Bir hafifletme.” Kolaylaştırma.

{ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ } “Rabbiniz tarafından. Ve bir rahmettir.” Katil için öldürmeye karşı.

{ فَمَنْ اعْتَلَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ } “Her kim bunun ardından saldırırsa.” Diyeti aldıktan sonra. Haddi aşması, hem diyeti alması hem de öldürmesidir.

{ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ } “Artık ona can yakıcı bir azap vardır.” Öldürüp, affetmeyen ve üstüne de diyeti alan kimseye.¹¹

¹¹ a) İmam Buhârî der ki: Bize Humeydi anlattı, bize Süfyan anlattı, bize Amr anlatarak dedi ki: “Ben Mücahid’i şöyle derken dinledim: O dedi ki: Ben İbn Abbâs’ı şöyle derken dinledim: İsrail oğulları arasında kısas vardı, fakat diyet yoktu. Allah bu ümmete hitaben: ‘Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hür kimse hür ile köle köle ile dişi dişi iledir. Her kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa’ buyurmuştur. Affetmek, kasten öldürmede maktulün velisinin katilden diyeti kabul etmesi demektir. ‘Artık örfe uymak ve ona güzellelikle ödemek gerekir.’ Maktulün velisi marufa uyarak diyeti ister ve katil de güzellelikle ödemeyi yerine getirir. ‘Bu Rabbinizden’ sizden öncekilere farz olarak yazdıklarına göre ‘bir hafifletme ve bir rahmettir. Kim bundan sonra haddi aşarsa’ yani diyeti kabul ettikten sonra (katili) öldürürse ‘onun için pek acıklı bir azap vardır.’” (Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, 4498, Diyât, 8, hadis no: 6881). Bu haberi İmam Neseî, Abdürrezzak, Ebû'l-Cârud, Dârekutnî ve Beyhakî de rivayet etmiştir. *Sünen-i Neseî*, Kasame, “Her kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa” bâbı, c. 8, s. 36; *Musannef-i Abdürrezzak*, “Öldürülenin ailesinin diyeti kabul etmesi” bâbı, c. 10, s. 85, 18450-1 nolu hadis; İbn Cârud, *el-Münteka*, Bâbü'd-Diyât, 775 nolu hadis; *Sünen-i Dârekutnî*, Hudud ve'd-Diyât, c. 3, s. 199, 347 nolu hadis; *Sünen-i Beyhakî*, Cinayât, Bâbü'l-Hıyar fî'l-Kısas, c. 8, s. 51-2. İbn Abbâs bu âyeti, şeriatlar arasında neshin olabileceği bir şekilde İsrail oğullarıyla ilişkilendirerek bize tefsir etmektedir. Ayrıca âyetten geçen afv, maruf sözcükleri ve bunların uygulanması hakkında da açıklamalarda bulun-

rak hem fâkihlik yönünü göstermekte hem de diğer dinler hakkındaki bilgisini konuşturmaktadır.

b) (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ) “*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı.*” Yani öldürülenler hakkında kısası uygulamanız size farz kılındı. Âyette geçen (كُتِبَ) sözcüğü furida/farz kılındı anlamındadır. Kısas, katilin maktul karşısında öldürülmesidir. Kısas sözcüğünün kökü hakkında Allâme Kurtubî şu bilgileri vermektedir: “Kısas kelimesi izi takip etmek anlamına gelen ‘kassa’l-esere’den alınmıştır. Geçmişlerin eser ve haberlerini izleyen hikâye ve kısas anlatana ‘el-kas’ denilmesi buradan gelmektedir. Katil sanki öldürmekte belli bir yol izlemiş, bu hususta onun izi takip edilip onun izlediği yoldan gidilerek ‘kısas’ kelimesi kullanılmış gibidir. Kısas’ın ‘Kass’ kökünden geldiği de söylenmiştir. ‘Kass’ sözcüğü koparmak anlamına gelmektedir. Çünkü cinayet işleyenin açtığı yara gibi o da yaranılır veya öldürdüğü kimseye karşılık olarak o da öldürülür.” *Tefsiru’l-Kurtubî*, c. 2, s. 245; *Lisân-ü’l-Arab*, K-S-S maddesi.

c) (الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى) “*Hür kimse hür ile köle köle ile dışı dışı ile dir.*” İmam Kurtubî âyetin bu bölümü hakkında ise şu bilgileri sunmaktadır: Bir kesim şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime belli bir türden olan bir kişinin kendi türünden olan bir diğerini öldürmesinin hükmünü açıklamaktadır. Böylece bu âyet, hür bir kimsenin hür bir kimseyi, kölenin köleyi, dişinin dişiyi öldürmesinin hükmünü açıklamakta ve bu türlerden birisinin bir diğerini öldürmesi halinde hükmün ne olacağını ele almamaktadır. Buna göre bu âyet-i kerime muhkemdir ve bunda bir dereceye kadar mücmellik vardır ki, bunu Allah Teâlâ’nın şu buyruğu açıklamaktadır: (وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ) “*Biz Tevrat’ta onlara şöyle yazdık: Can cana, göz göze...*” (5/el-Maide/45).

d) İbn Abbâs’tan aktarılan başka bir hadiste ise bu âyetin ve Maide/45. âyetin sebep-i nüzûlü de rivayet edilmiştir. İmam İbn Cerîr Taberî, “*dışı dışı ile dir*” ilahî buyruğu hakkında Ali ibn Ebî Talha kanalıyla Abdullah İbn Abbâs’tan nakline göre o şöyle demiştir: “Başlangıçta insanlar kadının karşılığında erkeği öldürmüyorlardı, ancak erkeğin karşılığında erkeği, kadının karşılığında da kadını öldürüyorlardı. Daha sonra ise Allah Teâlâ, Maide Sûresi’nin kırk beşinci âyetini indirerek ister cana, ister candan aşağıya tecavüz etmiş olsunlar, kasıtlı oldukları takdirde hür erkekle hür kadını kendi aralarında eşit kıldı. Aynı şekilde köleler arasında da kasıtlı olarak cana ve candan aşağıya tecavüz halinde erkeklerle kadınları eşit kıldı.” *Tefsiru’t-Taberî*, c. 2, s. 105. Bu haberin isnadının hasen olduğunu önceden belirtmiştik.

e) (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءَ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ) “*Fakat kime onun kardeşi tarafından bir şey affolunursa, artık örfe uymak ve ona güzellikle ödemek gerekir.*” İbn Abbâs yukarıda geçen rivayette şöyle demektedir: “Marufa uyar ve güzellikle ödemeyi yerine getirir.” Hadisin orijinal metni şöyledir: “Yettebiu bi’l-maruf ve yueddi bi-ihsan.” Yettebiu/uyar sözcüğünün zamirinin mercii ve dönüşü diyeti talep eden kişidir ki, bu, maktulün velisidir. “Yüeddi/ödemeyi yerine getirir” sözcüğündeki o zamirinin mercii ise kendisinden diyet talep edilen kim-

sedir. Bu anlama Taberî'nin İbn Abbâs'tan şu rivayeti de delalet etmektedir. (فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءَ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ) *"Fakat kime onun kardeşi tarafından bir şey affolunursa, artık örfe uymak ve ona güzellikle ödemek gerekir."* İlahî buyruğu hakkında İmam Cerîr Taberî birkaç kanaldan İbn Abbâs'tan şöyle rivayet eder: "Öldürülenin velisi bununla birlikte katile kısas yaptırmaktan vazgeçerek katile iyilikte bulunur ve ondan diyet talep eder. 'Ve ona/katile güzellikle ödemek gerekir.' Fakat böyle bir affa muhatap olan katil, öldürdüğü kişinin diyetini güzellikle vermelidir." *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 107.

f) (فَمَنْ اغْتَدَى بِغَدِّ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ) *"Kim bundan sonra haddi aşarsa onun için pek acıklı bir azap vardır."* İlahî buyruğu hakkında İbn Abbâs şu açıklamalarda bulunur: "Âyette geçen haddi aşmaktan murad, diyeti kabul ettikten sonra katili öldürmedir." Âyetin son bölümünde geçen (فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ) *"Onun için can yakıcı bir azap vardır"* ilahî buyruğundan murad ahiret azabıdır. Bu ifade mutlak olarak kullanıldığında hemen akla gelen bu anlamdır. Ayrıca İmam Dârimî'nin Ebû'l-Avca es-Sülemî kanalıyla Ebû Şurayh el-Huzaî'den rivayet ettiği şu hadis de bu anlamı desteklemektedir. Ebû Şurayh el-Huzaî şöyle der: "Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: 'Kime bir kan (yani öldürme) veya habl -ki habl, yaralama demektir-, belası ulaşır o, şu üç şeyden birini, yani kısas etmeyi veya bağışlamayı yahut diyet almayı seçmede serbesttir. Artık o dördüncü (başka bir şey) isterse, ona engel olunur. Ayrıca o, bunlardan bir şey alır, ondan sonra da haddini aşarsa, ona ebedi kılınarak içinde sonsuza kadar kalacağı cehennem vardır.'" Dârimî, Diyât, "Kasten öldürmede diyet" bâbı, c. 2, s. 188. Dârimî'nin hadisin orijinalinde geçen el-akl sözcüğü diyet anlamına gelmektedir. Hadiste geçen muhalled/ebedi kalıstan maksat çok çok uzun bir süre kalıştır. İnşaaallah, günahkâr mü'minin ebedi cehennem azabında kalıp kalmayacağı konusunu (وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا) *"Ancak kim mü'min bir kimseyi kasten öldürürse, (bilsin ki) cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir."* (4/en-Nisa/93) İlahî buyruğunu incelerken açıklayacağız. Ayrıca bu hadisi İmam Ahmed bu isnadla tahrir etmiş ve aynıısını zikretmiştir. *Müsned-i Ahmed*, c. 4, s. 31. Bu hadisin isnadında Yezid ibn Harun, Muhammed ibn İshâk, Haris ibn Fudayl, Süfyan ibn Ebû'l-Avca es-Sülemî ve Ebû Şurayh el-Huzaî vardır. Yezid ibn Harun ibn Zadan. Sika, mutkin ve âbid bir kişiliktir. *Takrib*, c. 2, s. 372, 340 nolu madde. Muhammed ibn İshâk. Meğazî imamı Muhammed ibn İshâk ibn Yesar Ebûbekir el-Mutallibi. Sâduktur, bazen tedlis yapar. Buhârî kendisinden talikan rivayette bulunur. Müslim, Ebû Dâvûd, Neseî, Tirmizî ve İbn Mace'nin kendisinden rivayetleri vardır. *Takrib*, c. 2, s. 144, 40 nolu madde. Hâris ibn Fudayl el-Ensarî el-Hatmî, Ebû Abdullah el-Medenî. Sikadır. *Takrib*, c. 1, s. 143, 58 nolu madde. Süfyan ibn Ebû'l-Avca es-Sülemî, Ebû Leyla el-Hicazî. Zayıftır. *Takrib*, c. 1, s. 312, 217 nolu madde. Ebû Şurayh el-Huzaî el-Kabî. Mekke'nin fethinden önce Müslüman oldu. Mekke'nin fethinde Huza kabilesinin sancağı onun elindeydi. Meşhur görüşe göre ismi Huveylid ibn Amr'dır. H. 68'de vefat etti. *İsâbe*, c. 4, s. 121; *Takrib*, c. 2, s. 343, 3 nolu madde. Görüldüğü gibi, Süfyan ibn Ebû'l-Avca'nın isnadından dolayı hadis zayıftır.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

179- “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için bir hayat vardır. Belki sakınırsınız!”

{وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ} “Kısasta sizin için bir hayat vardır.” Hayatta kalış ve ibret vardır.

{يَا أُولِي الْأَلْبَابِ} “Ey akıl sahipleri.” İnsanlardan akıl sahipleri olanlar.

{لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ} “Belki sakınırsınız.” Kısas korkusuyla birbirinizi öldürmekten sakınasınız diye.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ

لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾

180- “Sizden birisine ölüm geldiğinde, bir hayır (mal) bırakacaksa, babası, anası ve en yakın akrabası için örfe göre vasiyet etmek, Allah’tan korkan kimseler üzerine, yerine getirilmesi gereken bir hak olarak size farz kılındı.”

{كُتِبَ عَلَيْكُمُ} “Size farz kılındı.” Size farz kılındı.

{إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ} “Sizden birisine ölüm geldiğinde.” Ölüm haletinde.

{إِنْ تَرَكَ خَيْرًا} “Bir hayır (mal) bırakacaksa.” Mal.

{الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ} “Babası, anası ve en yakın akrabası için vasiyet etmek.” Akrabaya.

{بِالْمَعْرُوفِ} “Örfe göre.” Anne-babaya daha faziletli ve daha çokça bıraksın.

{حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ} “Allah’tan korkan kimseler üzerine, yerine getirilmesi gereken bir hak olarak size farz kılındı.” Allah Teâlâ’yı birleyen muvahhidler için. Bu âyet miras âyetleriyle nesh edilmiştir.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ

سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾

181- “Her kim öğrendikten sonra (vasiyeti) değiştirirse, bunun günahı, onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphe yok ki Allah her şeyi işitir ve bilir.”

{فَمَنْ بَدَّلَهُ} “Her kim (vasiyeti) değiştirirse.” Ölünün vasiyetini değiştirirse.

{بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَنَّمَا إِثْمُهُ} “Öğrendikten sonra. Bunun günahı.” Sorumluluğu/yükümlülüğü.

{عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ} “Onu değiştirenlerin boynunadır.” Onu değiştirenlerin üzerinedir. Ölü bu sorumluluktan kurtulmuştur.

{إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ} “Şüphe yok ki Allah her şeyi işitir.” Ölünün vasiyetini ve sözünü.

{عَلِيمٌ} “Ve bilir.” Eğer haksızlık eder ya da adaletli davranırsa.

Âyetin “Vasînin eylemlerini bilir. Böylece onlar vasiyeti olduğu gibi yürürlüğe koyarlar” anlamına geldiği de söylenmiştir. Nihayet Allah Teâlâ'nın şu buyruğu nazil oldu.

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

182- “Her kim, vasiyet edenin bir hata işlemesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder de tarafların arasını düzeltirse, ona bir günah yoktur. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhametli olanıdır.”

{فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ} “Her kim, vasiyet edenin ...endişe, eder de.” Ölünün... bilirse.

{جَنَفًا} “Bir hata işlemesinden...” Meyletmesi ve hata etmesinden.

{أَوْ إِنَّمَا} “Veya bir günaha girmesinden.” Günah işlemeyi kastedeceğinden.

{فَاضْلَحَ بَيْنَهُمْ} “Tarafların arasını düzeltirse.” Vârisler ile lehine vasiyet edilen kişinin arasını. Yani lehine vasiyet edilen kişiye üçte birine kadar verirse ve adaletle hükmederse.

{فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ} “Ona bir günah yoktur.” Üçte bire döndürmesinde kendisine herhangi bir sıkıntı bulunmamaktadır.

{إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ} “Çünkü Allah çok bağışlayan.” Ölü için. Ölü haksızlık eder ve hata ederse.

{رَحِيمٌ} “Çok merhametli olandır.” Vasiyet edenin eylemine karşı.

Âyetin vasiyet edene karşı Allah Teâlâ'nın bağışlayıcı ve üçte bire döndürmesinde ve adaletli davranmasında ona ruhsat tanımasından dolayı rahîm olduğu anlamına geldiği de söylenmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾

183- “Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ} “Ey iman edenler! Oruç farz kılındı size de.” Farz kılındı.

{كَمَا كُتِبَ} “Farz kılındığı gibi.” Farz kılındığı gibi.

{عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ} “Sizden öncekilere.” Sayı ile.

“Kütibe aleykümü's-Siyâmu” ibaresinin yemeyi, içmeyi ve yatsı namazından sonra ilişki kurmayı terk etmekle ya da yatsı namazından önce uyumakla üzerinize oruç farz kılındı, anlamına geldiği de söylenmiştir. Kitap Ehli'ne.

{لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ} “Umulur ki, korunursunuz.” Ta ki yemekten, içmekten ve yatsı namazından sonra münasebet kurmak ya da yatsı namazından önce uykudan sakınasınız diye. Bu âyet Allah Teâlâ'nın

“أحل لكم ليلة الصيام الرفث” / *Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı.*” Ve “وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الأبيض” / *Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan ayırt edilinceye kadar yiye için*” buyruklarıyla nesh edilmiştir.

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

184- “Sayılı günlerde olmak üzere (farz kılındı). Sizden her kim hasta olur veya yolculukta bulunursa, tutamadığı günler sayısınca, diğer günlerde tutar. Orucu tutmakta zorlananlara ise, bir yoksulu doyuracak kadar bir fidye gerekir. Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa, bu kendisi için daha hayırlıdır. Bununla birlikte eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”

{ أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ } “Sayılı günlerde olmak üzere (farz kılındı).” Otuz gün. Âyetle takdim ve tehir bulunmaktadır.

{ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ } “Sizden kim hasta olur veya yolculukta bulunursa tutamadığı günler sayısınca, diğer günlerde tutar.” Ramazanda oruç tutmadığı günler miktarınca diğer günlerde oruç tutsun.

{ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ } “Orucu tutmakta zorlananlara ise.” Yani oruç tutmaya gücü çok zor bir şekilde yetenlere.

{ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ } “Bir yoksulu doyuracak kadar bir fidye gerekir.” Her bir güne karşılık yarım sa’ buğday ile bir yoksulu doyursun. Bu ayet Allah Teâlâ’nın “فمن شهد منكم الشهر فليصمه” / *Sizden her kim bu aya yetişirse, onda oruç tutsun*” buyruğu ile nesh edilmiştir.¹²

¹² Öyle anlaşılıyor ki, İbn Abbâs’a göre oruç hakkındaki ilk hüküm orucu zorlanarak tutanlara yönelik idi. Orucu zorlanarak tutanlara fidye verme ruhsatı verildi. Fakat daha sonra bu hüküm “فمن شهد منكم الشهر فليصمه” / *Sizden her kim bu aya yetişirse, onda oruç tutsun*” buyruğu ile nesh edildi. Bu ikinci hükme göre

{فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا} “Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa.” Kim iki ölkeden fazla verirse.

{فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ} “Bu, kendisi için daha hayırlıdır.” Sevap konusunda.

{وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ} “Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.” Oruç tutmanız fidye vermenizden daha hayırlıdır.

{إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ} “Bununla birlikte eğer bilerseniz.” Şayet biliyorsanız.¹³

bunların da oruç tutması gerekiyordu. Fidyeye hükmü ise oruç tutamayan kişi ile güçten düşmüş kadına yöneliktir. Bunlar oruç tutamadıklarında fidye verme hükmünü uyguladılar.

¹³ a) İmam Abdürrezzak es-San’ânî der ki: “Bize Ma’mur Zührî’den, o da Ubeydullah ibn Abdullah ibn Utbe’den, o da İbn Abbâs’tan naklen şöyle haber verdi: ‘Onu dilediği şekilde tut. Zira Allah Teâlâ ‘Onlar sayısınca başka günlerde (oruç tutsun)’ buyurmaktadır.” *Musannef-i Abdürrezzak*, c. 4, s. 243, Kitabü’s-Sıyam, 7665 nolu hadis. Hadisin isnadında Ma’mur, Zührî, Ubeydullah ibn Abdullah ibn Utbe bulunmaktadır. Senedi oluşturan ricalin bütünü sikadır. Senedi oluşturan ricalin değerlendirmesi hakkında: Ma’mur ibn Râşid el-Ezdî, Ebû Urve el-Basrî. Yemen’de ikamet etmiştir. Sika, sebt ve faziletli bir kişidir. Ancak şu kadar var ki Sâbit, Ameş ve Hişam ibn Urve’den rivayetinde bazı kusurlar vardır. *Takrîb*, c. 2, s. 266, 1284 nolu tercüme-i hal; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 190. Zührî, Muhammed ibn Müslim ibn Ubeydullah ibn Abdullah ibn Şihab ez-Zührî. Fakih ve hâfız bir kişiliktir. Celaletinde ve sağlamlığında cerh ve tadil bilgileri ittifak etmişlerdir. c. 2, s. 207, 702 nolu tercüme-i hal; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 108. Ubeydullah ibn Abdullah ibn Utbe ibn Mesud el-Hüzeli, Ebû Abdullah el-Medenî, c. 1, s. 535. 1469 nolu tercüme-i hal; *el-Kâşif*, c. 3, s. 338. Ricalin bütünü hadisi birbirinden dinlemişlerdir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 9, s. 445, 732 nolu madde; c. 7, s. 23, 50 nolu madde. Buna göre hadisin isnadı sahihtir.

b) Atâ, İbn Abbâs’tan âyeti “ve aillezîne yutavvakühû fidyetun taâmu mis-kin” şeklinde okuduğunu işitmiş ve şöyle demiştir: “Bu âyet mensuh değildir. Âyet yaşlı erkekler ile yaşlı kadınlar hakkında geçerlidir. Zira bunlar oruç tutmaya güç yetiremezler. Bundan dolayı da her bir güne karşılık bir yoksulu doyururlar.” Buhârî, Tefsîr, “Sayılı günler âyeti” bâbı, 4505 nolu hadis. Dârekutnî de bu hadisi aynı sözcüklerle rivayet etmiş ancak İbn Abbâs’ın kıraatine değinmemiştir. *Sünen-i Dârekutnî*, c. 2, s. 205, Kitabü’s-Sıyam, “Güneşin doğuşundan sonra iftar etme” bâbı. İmam Abdürrezzak es-San’ânî bu haberi İbn Abbâs’tan dört kanalla rivayet eder. Hadise şu eklemede bulunur: Yarım sa’ buğday diye eklemede bulunur. *Musannef-i Abdürrezzak*, Kitabü’s-Sıyam, “Yaşlı adam” bâbı, c. 4, s. 7572, 3, 4 ve 5. hadisler.

c) Beyhakî aynı haberi Buhârî'nin lafzıyla rivayet etmiştir. Yine Beyhakî, Atâ kanalıyla İbn Abbâs'tan başka bir rivayet de aktarır. Rivayette kıraat farklılığı da ele alınır. Bu rivayete göre İbn Abbâs şöyle der: "*Yutavvakûnehu*" yani oruç tutmakta çok zorlanır ve güç yetiremezse "*bir yoksulu doyuracak kadar bir fidye gerekir.*" "*Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa*" ilahî buyruğu başka bir yoksul daha doyurursa "*bu kendisi için daha hayırlıdır*" anlamındadır. Oruç tutmama konusunda sadece oruç tutmaya güç yetiremeyen ve iyileşmeyeceğini bilen hastaya ruhsat verilmiştir. Yine Buhârî Mücahid kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre, İbn Abbâs âyeti "*ve alellezîne yutavvakûnehu*" şeklinde kıraat ederdi. O şöyle dedi: "Bu şahıs, son derece yaşlı olan, oruç tutmaya güç yetiremeyen ve bu nedenle de oruç tutmayan pîr-i fanidir. Böyle bir kişi her bir güne karşılık bir sa' buğday yedirir." İbn Abbâs'tan şöyle de rivayet edilmiştir: "Bir müdd yiyeceği için ve bir müdd de katığı için yedirir." *Sünen-i Beyhakî*, Kitabü's-Siyam, "*Oruç tutmaya güç yetiremeyen yaşlı adam*" bâbı, c. 4, s. 270-1.

d) Hâkim, *el-Müstedrek* adlı eserinde İkrime kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Pîr-i faniye her bir güne karşılık bir yoksulu doyurma şartıyla oruç tutmama ruhsatı verilmiştir. Bu durumda üzerine orucu kaza etme yükümlülüğü de bulunmamaktadır." Hâkim "Bu hadis Buhârî'nin şartına göre sahihtir" der. Bu hükmü noktasında Hâfız Zehebâ de ona muvafakat eder, *el-Müstedrek*, c. 1, s. 440, Kitabü's-Siyam.

e) İmam Neseî, Atâ kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmiştir:

(وَعَلَى الذَّيْنِ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ) "*Orucu tutmakta zorlananlara ise bir yoksulu doyuracak kadar bir fidye gerekir*" âyetindeki '*Yutîkûnehü*' kelimesi, oruç kendilerine zor gelen kimseler, demektir. (فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ) demek, bir yoksulu doyuracak fidye miktarıdır. (فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا) demek, fakir ve yoksulu doyurma konusunda fazladan gönlünden koparak iyilik ve ikramı artırırsa demektir. Bu âyet neshedilmiş değildir. '*Bu onun için daha hayırlıdır.*' Bu âyet i kerimede sadece oruç tutmaya güç yetiremeyenlere ve şifa bulmayan hastalar için ruhsat vardır." *Sünen-i Neseî*, Kitabü's-Siyam, (وَعَلَى الذَّيْنِ يُطِيقُونَهُ) buyruğu bâbı. Bu haberin isnadında Muhammed ibn İbrahim ibn İsmail, Yezid, Verka, Amr ibn Dinar ve Atâ bulunmaktadır. Muhammed ibn İbrahim ibn İsmail ibn Miksam el-Esedî. İbn İliyye lakabıyla tanınmaktadır. Dimaşk'da yaşamış ve kadılığını yapmıştır. Sikadır. Neseî'nin kendisinden tahriri vardır. *Takrib*, c. 2, s. 144, 44 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 31. Yezid ibn Harun ibn Zadan es-Sülemî. Sikadır, mutkindir, âbiddir. *Takrib*, c. 2, s. 372, 340 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 317, 298 nolu madde. Verka, Ebû Bişr Verka ibn Ömer el-Yeşkurî. Sâduktur. *Takrib*, c. 2, s. 330, 29 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 235, 6149 nolu madde. Amr ibn Dinar el-Mekkî Ebû Muhammed el-Esrem el-Cumahî. Sika ve sebtir. *Takrib*, c. 2, s. 69, 575 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 113, 98 nolu madde. Bu haberin isnadında kopukluk yoktur, isnadı muttasıldır, zira ravilerin hepsi haberi bir öncekinden dinlemişlerdir. *Tehzibü't-Tehzib*, c. 9, s. 55, 54 nolu madde; c. 11, s. 366, 711 nolu madde; c. 8, s. 28, 45 nolu madde. İsnad zincirindeki raviler Verka ibn Ömer el-Yeşkurî hariç hepsi sikadır. Verka

da sâduktur. Buna göre haberin isnadı hasendir. Ancak yukarıda geçen İmam Buhârî'nin rivayeti bu haberi desteklemekte ve kuvvetlendirmektedir. Bu durumda bu haber sıhhat derecesine yükselmekte ve sahih li-gayrihi olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, İmam Dârekutnî Yezid ibn Harun kanalından bu isnadla haberi tahrir etmekte ve ardından şöyle demektedir: "Bu haberin isnadı sahih bir isnaddır." Dârekutnî, Kitabü's-Siyam, "İftardan sonra güneşin doğması" bâbı, hadis no: 3 ve 4.

f) Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: "*Orucu tutmakta zorlananlara ise bir yoksulu doyuracak kadar bir fide gerekir*" ilahî buyruğu hakkında şöyle der: "Bu âyet, oruca güçlüklerle dayanabilen yaşlı erkek ve yaşlı kadın için, oruç tutmayıp her günün yerine bir yoksul doyurmalarına ruhsat teşkil etmektedir." Yine bu âyet, korkmaları halinde hamile ve emzikliler için de bir ruhsat idi. Ebû Dâvûd, "*Korkmalarından*" maksadın çocukları hakkında olduğunu bu durumda oruç tutmayıp yoksul doyuracaklarını söyledi. Ebû Dâvûd, Kitabü's-Siyam, 3. Bâb, hadis no: 2318. Bu hadisin senedini oluşturan İbn Müsenna, İbn Ebî Adiy, Said ibn Ebî Arube, Katâde, Uzre ve Said ibn Cübeyr sikadır. İbn Müsenna, Muhammed ibn Müsenna Ubeyd el-Anezi, Ebû Musa el-Basrî. Sika ve sebtittir. *Takrib*, c. 2, s. 204, 666 nolu madde; *Tezkiretü'l-Huffâz*, c. 1, s. 512, 527 nolu madde. İbn Ebî Adiy; Muhammed ibn İbrahim ibn Ebî Adiy sikadır. *Takrib*, c. 2, s. 141, 11 nolu madde; *Tezkiretü'l-Huffâz*, c. 1, s. 324, 305 nolu madde. Said ibn Ebî Arube, Ebû Nadir el-Basrî. Sikadır. Birçok tasnifi bulunmasına rağmen çokça tedlis yapmış ve hadisleri ve rivayetleri birbirine karıştırmıştır. *Takrib*, c. 1, s. 302, 226 nolu madde; *Tezkiretü'l-Huffâz*, c. 1, s. 177, 176 nolu madde. Katade ibn Deame es-Sedusi Ebu'l-Hattab el-Basrî. Sika ve sebtittir. *Takrib*, c. 2, s. 123, 81 nolu madde; Hazrecî, el-Hulâsa, s. 315. Uzre ibn Abdurrahman ibn Zürrare el-Huzaî el-Kufî el-Aver. Sikadır. Buhârî ve İbn Mace dışında bütün *Kütüb-ü sitte* müelliflerinin kendisinden rivayeti bulunmaktadır. *Takrib*, c. 2, s. 20, 173 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 364. Said ibn Cübeyr. Sika, sebt ve fakih bir kişidir. Hicretin 95. yılında elli yaşını tamamlamadan Haccac-ı Zalimin eliyle şehid edilmiştir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 9, s. 425, 696 nolu madde. Hadisin isnadı da muttasıldır. Ravilerin bütünü hadisi bir öncekinden dinlemiştir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 9, s. 425, 696 nolu madde; c. 9, s. 12, 17 nolu madde; c. 4, s. 63, 110 nolu madde; c. 8, s. 351, 635 nolu madde; c. 7, s. 192, 368 nolu madde.

g) İmam Ebû Cârud, Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre, o şöyle demiştir: "Bu konuda Allah Teâlâ orucun kendilerine zor geldiği pîr-i fani erkeğe ve yaşlı kadına dilerlerse her bir güne karşılık bir yoksulu doyurmaları koşuluyla ruhsat vermiştir. Onlar için kaza yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Daha sonra bu hüküm bu âyette geçen '*fe men şehide minkümü şehra fel-yesumhu/ Sizden her kim bu aya yetişirse, onda oruç tutsun.*' buyruğuyla nesh edilmiştir. Pîr-i fani, yaşlı kadın, oruç tutmaya güç yetiremezlerse bu ruhsat onlar için sabit olmuştur. Hamile ve emzikli kadın korkarlarsa oruçlarını bozar ve her bir güne karşılık bir yoksulu doyururlar." *el-Münteka*, Bâbü's-Siyam, 381 nolu hadis. Bu haberi Beyhakî iki kanaldan Said ibn Ebî Arube'den bu isnadla

tahric etmiş ve aynısını zikretmiştir. *Es-Sünenü'l-Kübra*, Kitabü's-Sıyam, "Hamile kadın ve emzikli kadın" bâbı, c. 4, s. 230. Bu hadisin isnadında İbrahim ibn Merzuk, Ruh, Said ibn Ebî Aruba, Katade, Uzre, Said ibn Cübeyr bulunmaktadır. İbrahim ibn Merzuk ibn Dinar el-Emevî el-Basrî, Mısır'da yaşamıştır. Sikadır, ölümünden önce âmâ olmuştur. Bazen yanılır ve hatasından dönmezdi. *Takrib*, c. 1, s. 43, 276 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 33. Ruh ibn Ubade ibn Ala' ibn Hasan el-Kaysî Ebû Muhammed el-Basrî. Sikadır, faziletli bir şahıstır, tasnifleri bulunmaktadır. *Takrib*, c. 1, s. 253, 114 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 313. Said ibn Ebî Arube, Katade, Uzre ve Said ibn Cübeyr'in tercüme-i hallerini bir önceki maddede sunmuştuk. Said sika ve hafızdı, Katade sika ve sebt idi. Uzre, sika idi. Said ibn Cübeyr sika ve sebt idi. Bu hadisin isnadındaki ravilerin bütünü İbrahim ibn Merzuk hariç sikadırlar. İbrahim ise âmâ olduktan sonra yanılmaya başlayan bir şahıs idi. Ancak bu hadis İbrahim'in yanıldığı hadislerden değildir. Yukarıda alıntılarladığımız Ebû Dâvûd'un ve bir alt maddede gelecek olan yine Ebû Dâvûd'un hadisleri onun bu rivayet ettiği hadisinde yanılmadığına tanıklık etmektedir. Bu durumda bu hadisin isnadı sahihtir. Hadisin ravileri hadisi bir öncekinden dinlediklerinden dolayı hadiste bir kopukluk söz konusu değildir. Hadisin isnadı muttasıldır. *Tehzibü't-Tehzib*, c. 1, s. 163, 290 nolu madde; c. 4, s. 63, 110 nolu madde; c. 8, s. 351, 635 nolu madde; c. 7, s. 192, 368 nolu madde; c. 4, s. 11, 14 nolu madde. İbrahim İbn Merzuk, Ruh ibn Abede ve Said ibn Ebî Arube'nin tercüme-i halleri için bkz. *Tehzibü'l-Kemal*.

h) Ebû Dâvûd es-Sicistânî, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: "... (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ) "Orucu tutmakta zorlananlara ise, bir yoksulu doyuracak kadar bir fidye gerekir..." âyeti kerimesi inince ashabdan yoksul doyurmak suretiyle fidye vermek isteyen fidye verir ve orucu tamam olurdu. Bunun üzerine Allah azze ve celle

(فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) 'Bununla beraber kim gönül isteğiyle bir hayır yaparsa işte bu onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız, sizin hakkınızda (yemenizden ve fidye vermenizden)hayırlıdır' ve 'Öyleyse içinizden kim o aya yetişirse, onu (orucunu) tutsun. Kim de hasta olur yahut bir sefer üzerinde bulunursa o halde başka günlerde, oruç tutmadığı günler sayıncı (orucunu kaza etsin)' buyurdu." Ebû Dâvûd, Kitabü's-Sıyam, 2. Bâb, hadis no: 2316. Bu hadisin isnadında Ahmed ibn Muhammed, Ali ibn Hüseyin, Yezid en-Nahvî, İkrime bulunmaktadır. Bu ravilerin bütünü sikadır. Ahmed ibn Muhammed; Ebû'l-Hasan ibn Şibviye Ahmed ibn Muhammed ibn Sabit el-Huzaî el-Mervezî. Sikadır. *Takrib*, c. 1, s. 24, 108 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 68. Ali ibn Hüseyin ibn Vakıd el-Mervezî. Sâduktur, yanılırları vardır. *Takrib*, c. 2, s. 35, 323 nolu madde; *el-Hulâsa*, 373 nolu madde. Hüseyin ibn Vakıd el-Mervezî, Ebû Abdullah el-Kadı. Sikadır vehimleri vardır. *Takrib*, c. 1, s. 180, 398 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 235, 1123 nolu madde. Yezid en-Nahvî, Ebû'l-Hasan Yezid ibn Ebî Said en-Nahvî el-Mervezî. Sika ve âbidir. Burada geçen nahv sözcüğü nahv ilmi anlamında değil de Ezd kabilesinin bir boyudur. Bu boyuna Nahv oğulları denilir. *Takrib*, c. 2, s. 365; 257 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 278, 6416 nolu madde; *Tehzibü't-Tehzib*, c. 11, s. 332. İkrime'nin tercüme-i halini

sunmuştuk. Hadisin isnadı da muttasıldır. Ravilerin bütünü hadisi bir öncekinden dinlemiştir. *Tehhzibü't-Tehzib*, c. 1, s. 71, 124 nolu madde; c. 7, s. 803, 552 nolu madde; c. 11, s. 322, 632 nolu madde; c. 7, s. 263, 475 nolu madde. Ahmed ibn Muhammed ibn Sabit'in tercüme-i hali için bkz. *Tehzibü'l-Kemal*. Ancak hadisin isnadında Ali ibn Hüseyin ibn Vâkıd ve babası bulunmaktadır ki, her iki ravi de vehm etmekle itham edilmişlerdir. Ancak bu hadis de raviler yanlışla düşmemiştir. Zira bu hadis kendisinden önce geçen dördüncü ve beşinci hadis tarafından desteklenmektedir. Bu hadiste yanlış olmadığından dolayı hadis hasen hadistir. Ali ibn Hüseyin doğru sözlü olup sika derecesinde değildir. Bu yönüyle hadis hasen hadis, ancak kendisinden önceki iki hadisçe teyit edilmesinden dolayı sahih li-gayrihi kategorisine girer.

İ) İmam Ebû Dâvûd es-Sicistânî İkrime'den rivayetine göre, İbn Abbâs kendisine şöyle demiştir: “(Bu âyet) hamile ve emzikli kadınlar için sabittir, (neshe-dilmemiştir).” Ebû Dâvûd, *Kitabü's Savm*, 3. Bâb, 2317 nolu hadis. Bu hadisin isnadında Musa ibn İsmail, Ebân, Katade ve İkrime bulunmaktadır. Katade ve İkrime'nin tercüme-i hallerini önceden sunmuştuk. İkisi de sebt idiler. Musa ibn İsmail el-Minkarî, Ebû Seleme Tebüzekî. Sika ve sebtir. *Takrib*, c. 2, s. 280, 1431 nolu madde. Ebân ibn Yezid el-Attâr. Sikadır. Kendisinden ibn Mace dışındaki bütün *Kütüb-ü Sitte* müellifleri tahrice bulunmuşlardır. *Takrib*, c. 1, s. 31, 165; el-Hulâsa, s. 15. Buna göre hadisin isnad zincirindeki bütün raviler sikadır. Böylece hadis sahih bir hadistir. Bu hadisi Müsedded *Müsned*'inde tahrir etmiştir. İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: “Hamile ve emzikli kadın korktuklarında oruç tutmazlar. Her ikisine kaza da gerekmez.” Hâfız ibn Hacer bu hadisin isnadının hasen olduğunu söyler. *Metâlibü'l-Aliye*, c. 1, s. 283, 965 nolu hadis.

J) Sunduğumuz bu rivayetler İbn Abbâs'ın çok yönlü bir kişilik olmasının yanı sıra iyi bir fakih olduğunu da göstermektedir. Kiraat konusundaki bilgisine işaretler vardır.

K) (فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ) “*Tutamadığı günler sayısınca, diğer günlerde tutar*” buyruğu hakkında dilediğin şekilde oruç tutulacağı görüşündedir. Yani Ramazan orucunun kazası belirli bir vakitle sınırlı değildir. Ramazan ayının kazasının peş peşe tutulma zorunluluğu da yoktur anlamındadır.

L) (يُطِيقُونَهُ) “*Orucu tutmakta zorlananlara ise*” buyruğu hakkında İbn Abbâs'ın kıraatine de değinmek gerekir. Rivayetlere baktığımızda İbn Abbâs'tan iki farklı kıraat bize nakledilmiştir. İlki: İmam Buhârî'nin yukarıda geçen rivayetindeki kıraati. İbn Abbâs âyeti te'fil bâbından olmak üzere “*Yutavvakûnehu*” şeklinde kıraat etmiştir. Bu kıraat resmî hatt-ı Osmana muhalefetinden dolayı muteber kıraatlerden değildir. Kıraati aşereden de değildir. Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, c. 2, s. 226; el-Kaysî, *el-Kesfan-Vucuhi'l-Kıraati's-Seb'a*, c. 1, s. 282. Eğer gerçekten İbn Abbâs âyeti bu şekilde kıraat etmişse bu kıraat bir tür tefsir olarak da değerlendirilebilir. İbn Abbâs âyeteki sözcüğü te'fil bâbından olan “*Yutavvikunehu*” şeklinde kıraat etmiştir. Bu fiilin masdarı ‘tatvik’ tir. Tatvik ise teklif anlamına gelmektedir. Şu hadiste de aynı kökten gelen ‘tavvaka’ eylemi kullanılmaktadır. “*Men zaleme şibran min ardın tavvehakullahu min seb'i aradîn/*

Zulmen bir karış toprağı gasp edenin, Allah Teâlâ (Kıyâmet Günü) boynuna yedi kat yeri geçirir.” *En-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis*, T-V-K maddesi. Rağîb el-İsfahanî ise şu bilgileri vermektedir: “Takat, insanın ancak meşakkat ile yapabileceğı mümkün olan bir şey miktarı için isimdir.” İsfahanî daha sonra şöyle der: “*Orucu tutmakta zorlananlara ise*’ yani zorlanarak tahammül edenlere ise.” *Müfredat fî Garîbi'l-Kur’an*, T-V-K maddesi. İkincisi; Neseî’nin, Ebû Dâvûd’un ve Dârekutnî’nin sahih senedlerle aktardığı diğer rivayetlerdeki kıraati. Bu rivayetlere göre ise İbn Abbâs “*Yutikûnehu*” şeklinde kıraat ediyor ve bu rivayetlerde geçtiğı üzere âyeti “*yükellifûnehu/orucun kendisine güç geldiğı kimseler*” olarak tefsir ediyormuş. Bu şekildeki tefsir yukarıda geçen *Yutavvakûnehu* şeklindeki kıraat ile aynı anlamı ifade etmektedir.

m) İmam Buhârî’nin rivayetinde geçtiğı üzere âyetin bu bölümü mensuh değildir. Âyetin bu bölümü oruç tutmaya güç yetiremeyen her bir güne karşılık bir yoksulu doyuran pîr-i fani ve yaşlı kadın hakkındadır. Ebû’l-Cârud ve Ebû Dâvûd’un tahrir ettikleri yukarıda geçen son rivayetlerde ise İbn Abbâs bu âyetin oruç tutmaya güç yetirebilen pîr-i fani ve yaşlı kadın hakkında olduğı görüşündedir. Yani bu iki grup dilerlerse oruçlarını bozup her bir güne karşılık bir yoksulu doyurabilirler ve üzerlerine kaza da gerekmez. Ancak daha sonra bu hükmün (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) “Öyleyse içinizden kim o aya yetişirse, onu (orucunu) tutsun” buyruğıyla nesh edilmiştir. İlk âyetin hükmü, oruç tutmaya zor güç yetirebilen pîr-i fani ve yaşlı kadın, evladlarına zarar gelmesinden korkan hamile ve emzikli kadın hakkında sabittir.

n) Bu rivayetlerin zahirine göre haberler birbiriyle çatışmaktadır. Zira bu haberlerin bir bölümü Allah Teâlâ’nın (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) “Orucu tutmakta zorlananlara ise, bir yoksulu doyuracak kadar bir fide gerekir” buyruğı mensuh değildir. Aksine bu âyet orucun kendilerine meşakkatli geldiğı yaşlı ve oruç tutması halinde hastalığı uzayacak olan kimse hakkındadır. Haberlerin diğer bölümü ise âyetin bu bölümünün (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) “Öyleyse içinizden kim o aya yetişirse, onu (orucunu) tutsun.” buyruğıyla mensuh olduğunu bildirmektedir. Ancak hakikatte biraz dikkatlice incelendiğinde haberler arasında bir çelişkinin olmadığı görülecektir. Zira nesh-i menfi, hükmün büsbütün ortadan kaldırılmasıdır. Müspet nesh ise âmm bir hükmün kapsamına giren fertlerinin bir bölümünün dışta bırakılarak daraltılmasıdır. Zira ilk dönemde neshin bazen tahsisi de kapsayacak bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Bundan dolayı İbn Abbâs’ın yukarıda geçen rivayetlerde kullanmış olduğu nesh hükmün kaldırılması anlamındaki nesh değil, hükmün kapsamının daraltılması anlamındaki tahsistir. Allah Teâlâ’nın (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) “Orucu tutmakta zorlananlara” buyruğı hükmü büsbütün ortadan kaldırılmış değildir. Aksine hükmünün kapsamına giren orucun kendisine zor geldiğı bu nedenle de oruç tutmamanın kendisine mubah olduğu ve tutmadığı her bir güne karşılık bir yoksulu doyurmakla yükümlü olan kimsenin âyetin hükmünün kapsamından çıkartılmasıdır. Âyetin hükmü oruca güç yetiremeyen kimseler hakkında sabittir ve muhkemdir. İbn Abbâs bu görüştedir ve bu görüşünü teyit eden elde karineler mevcuttur. İbn Ebî Hatem’in, Nehhas’ın *Nasih*’inde, İbn

Merdeveyh'in İbn Abbâs'tan tahrir ettikleri rivayet de bunu desteklemektedir. İbn Abbâs şöyle demektedir: "(وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ)" *'Orucu tutmakta zorlananlara'* âyeti nazil olduğunda dileyen oruç tutmakta dileyen ise orucunu bozup yoksul doyurmaktaydı. Ardından (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) *'Öyleyse içinizden kim o aya yetişirse, onu (orucunu) tutsun'* âyeti nazil olunca ilk bölüm –sadece pîr-i fani hakkında geçerli olmak kaydıyla- diğerleri hakkında nesh edilmiş oldu. Pîr-i fani dilerse her bir güne karşılık bir yoksul doyurarak orucunu bozabilir." *Ed-Dürrü'l-Mensur*, c. 1, s. 177. İbn Abbâs'ın "ilk bölüm –sadece pîr-i fani hakkında geçerli olmak kaydıyla- diğerleri hakkında nesh edilmiş oldu. Pîr-i fani dilerse her bir güne karşılık bir yoksul doyurarak orucunu bozabilir" şeklindeki değerlendirmesi neshten muradın tahsis olduğuna delildir. Yoksa İbn Abbâs nesh sözcüğüyle hükmün tümünden kaldırılması anlamındaki neshi değil, hükmün kapsayıcılığının daraltılmasını kastetmiştir.

o) Kimi sahabeler ise Allah Teâlâ'nın (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ) *"orucu tutmakta zorlananlara"* ilahî buyruğunun taşıdığı hükmün bütün insanlar hakkında geçerli olduğu görüşündedirler. Oruç başlangıçta tahyir yönü olan bir ibadet olarak teşri edilmişti. Dileyen oruç tutar dileyen ise oruç tutmayıp her bir güne karşılık bir yoksulu doyururdu. Nihayet (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) *'Öyleyse içinizden kim o aya yetişirse, onu (orucunu) tutsun'* âyeti nazil oldu da oruç vacip oldu ve kendisinden önceki âyette söz konusu edilen orucun tahyirlik yönü nesh edildi. Bu teoriyi kuvvetlendiren veriler bulunmaktadır. İmam Buhârî'nin şu rivayetleri bunlardır. İmam Buhârî'nin Abdurrahman İbn Ebû Leylâ'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ashabı bize şöyle nakletmiştir: 'Ramazan orucu hakkındaki âyet inince ashab epey zorlandı. Sahabeler içerisinde her gün bir yoksulu doyurabilenler oruç tutmuyor ve bu ibadeti oruç tutabilecek güçte olanlara bırakıyorlardı. Onlara bu konuda kolaylık gösterilmiş ve ruhsat tanınmıştı. Sonra bu hüküm, 'Bununla birlikte eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır' âyetiyle nesh edildi. Böylece onlara oruç tutmaları emredildi.'" *ed-Dürrü'l-Mensur*, Kitabü's-Sıyam *"orucu tutmakta zorlananlara..."* âyeti bâbı. İmam Buhârî'nin Seleme ibn Ekvâ'dan rivayet ettiği şu hadis de bunlardır: "(وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ)" *'Orucu tutmakta zorlananlara ise, bir yoksulu doyuracak kadar bir fide gerekir'* âyeti nazil olunca isteyenler oruç tutmaz, oruç tutmak yerine fide verirlerdi. Nihayet (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) *'Öyleyse içinizden kim o aya yetişirse, onu (orucunu) tutsun'* âyeti nazil oldu da bu uygulamayı nesh etti." Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) *'Öyleyse içinizden kim o aya yetişirse, onu (orucunu) tutsun'* âyeti bâbı.

p) (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) *'Öyleyse içinizden kim o aya yetişirse, onu (orucunu) tutsun'* buyruğunun nasih olması en açık olanıdır. Zira âyetin bu bölümünde tahyire/serbesti mahal bırakmaksızın orucun vacip kılınışı hükmü bulunmaktadır. (وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ) *"Oruç tutmanız ise sizin için daha hayırlıdır"*

buyruğunda oruç tutmanın yoksul doyurmaktan daha faziletli oluşunun beyanı söz konusudur. Orucun vacip oluşu değil.

r) İbn Ömer'den nesh görüşü rivayet edilmiştir. Nitekim İmam Buhârî'nin kendisinden rivayetine göre o, âyeti (فُذِيَّةٌ طَعَامٌ) bölümüne kadar okumuş sonra da şöyle demiştir: "Bu âyet mensuttur." Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, 4506 nolu hadis.

s) Orucun farz kalınış seyrini anlatan İmam Ahmed, Ebû Dâvûd ve Hâkim'in Abdurrahman ibn Ebû Leylâ kanalıyla Muaz ibn Cebel'den rivayet ettikleri hadis de bunlardan birisidir. Muaz ibn Cebel şöyle der: "Namaz ve oruç üç kere değişikliğe uğramıştır." Namazın değişim evrelerini zikretti. Sonra da şöyle dedi: "Oruca gelince ise Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde her ayın üç gününde ve bir de Aşure gününde oruç tutardı. Sonra Allah Teâlâ

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فُذِيَّةٌ طَعَامٌ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

'Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz. Sayılı günlerde olmak üzere (farz kılındı). Sizden her kim hasta olur veya yolculukta bulunursa, tutamadığı günler sayısınca, diğer günlerde tutar. Orucu tutmakta zorlananlara ise, bir yoksulu doyuracak kadar bir fidye gerekir.' (2/el-Bakara/183-184) âyetlerini indirdi." Artık oruç tutmak isteyen tutuyor, oruç yemek isteyen de her gün (için) bir fakir doyuruyordu. Bu doyurma orucun yerini tutuyordu, işte bu (oruçta bir) değişikliktir. Sonra da Allah Teâlâ

(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"O Ramazan ayı ki, insanları doğru yolu göstermek için, hak ile bâtılı ayıracak olan, hidayet rehberi ve deliller halinde bulunan Kur'an onda indirildi. Sizden her kim bu aya yetişirse, onda oruç tutsun" âyetini indirdi. Ravi der ki: "Oruç bu aya erişen sağlığı yerinde herkese farz oldu. Yolcular ve hastalar için Ramazan ayında oruç tutma ruhsatı verildi. Oruca güçleri yetmeyen ihtiyar kadın ve erkekler için de (fakir) doyumaları izni baki kaldı." Dedi ki: "Sahabe uyumadıkları müddetçe yemek yiyor, içeceklerini içiyor ve hanımlarına varıyorlardı. Uyuduklarında ise imtina ediyorlardı." Ravi devamla şöyle der: "Derken bir gün Ensar'dan Sırma adlı birisi bütün gün çalışmış (olarak evine) geldi... Yatsı namazını kıldı. Sonra bir şey yemeksizin ve içmeksizin uykuya daldı da sabah oldu ve bu şekilde sabahladı." Ömer de uyuduktan sonra cariyesiyle veya hanımıyla münasebette bulunmuş, Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e gelerek durumu zikretmişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ

(أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ)

شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

185- “O Ramazan ayı ki, insanlara doğru yolu göstermek için, hak ile bâtılı ayıracak olan, hidayet rehberi ve deliller halinde bulunan Kur’an onda indirildi. Sizden her kim bu aya yetişirse, onda oruç tutsun. Kim de hasta olur veya yolculukta bulunursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde (kaza etsin). Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez. Sayıyı tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah’ı yüceltmenizi ister. Umulur ki şükredersiniz!”

{ شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي } “O Ramazan ayı ki.” O öyle bir aydır ki.

“Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı. Onlar, sizin için bir örtü, siz de onlar için bir örtü durumundasınız. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için müracaatınızı kabul edip, sizi bağısladı. Artık onlarla cinsel ilişkide bulunun ve Allah’ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin siyah ipliği beyaz iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yeyin için; sonra da geceye kadar orucu tamamlayın!” (2/el-Bakara/187) buyruğunu indirdi. *Müsned-i Ahmed*, c. 5, s. 246; Ebû Dâvûd, *Kitâbü’s-Salat*, 507 nolu hadis. Ebû Abdullah bu hadisin isnadının sahih olduğunu, ancak Buhârî ile Müslim’in tahrir etmediklerini belirtir, Zehebî de onun bu yargısına muvafakat eder. *El-Müstedrek*, Tefsir, Bakara Sûresi, c. 2, s. 274. Ancak bu haberin isnadında kopukluk bulunmaktadır. Zira Muaz ibn Cebel h.18 yılında vefat ederken, İbn Ebû Leylâ ise ya o yıl veya onun vefatından birkaç ay önce dünyaya gelmiştir. Sonuç olarak öyle anlaşıyor ki, oruç ilk önce tahyir yönü olan bir ibadet olarak teşri edildi, daha sonra da tahyirlik yönü ortadan kaldırıldı.

t) Âyetin, orucun kendisine meşakkat verdiği pîr-i fani ve benzeri kimseler hakkında hükmünün baki olduğu görüşünde olanlar vardır. Nitekim Enes ibn Malik’ten, yaşlandığında bir veya iki yıl oruç tutmayıp her bir güne karşılık bir yoksul doyurduğu rivayet edilmiştir. Buhârî, Tefsir, 25. Bâb.

{ اُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ } “Kur’ân onda indirilmiştir.” Cebrail (‘aleyhi’s-selâm) Kur’an ile bir defa da dünya semasına indirildi. Ardından Kur’an-ı Kerim’i elçilere yazdırdı. Daha sonrasında Kur’an’ı günden güne bir, iki, üç ayet ve bir sûre indirdi.

{ هُدًى لِّلنَّاسِ } “İnsanlara doğru yolu göstermek için.” Kur’an insanlar için sapıklıktan kurtulmanın bir açıklamasıdır.

{ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى } “Hidayet rehberi ve deliller halinde bulunan.” Dinî emrini açıklamak.

{ وَالْفُرْقَانِ } “Hak ile bâtilı ayıracak olan.” Helalı, haramı, hükümleri, hudutları ve şüphelerden çıkışı.

{ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ } “Sizden her kim bu aya yetişirse.” İkamet halindeyken.

{ فَلْيُضْمَهِ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا } “Onda oruç tutsun. Kim de hasta olur.” Ramazan ayında.

{ أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ } “Veya yolculukta bulunursa tutamadığı günler sayısınca.” Oruç tutsun.

{ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ } “Diğer günlerde (kaza etsin).” Oruç tutmadığı günler adedince.

{ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ } “Allah size kolaylık diler.” Allah Teâlâ yolculuk halinde sizin için iftar etme ruhsatını tanıdı. Diyor ki; Allah Teâlâ sizin için yolculuk halinde iftar etmenizi seçti.

{ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ } “Zorluk dilemez.” Oruçta sizin için güçlük olmasını dilememiştir. Âyetin anlamının “Yolculuk halinde sizin için oruç tutmanızı ihtiyar etmemiştir” olduğu da söylenmiştir.

{ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ } “Sayıyı tamamlamanızı.” Yolculuk halinde tutmayıp da iftar ettiğiniz günler sayısınca ikamet halinde tutasınız.

{ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ } “Allah’ı yüceltmenizi ister.” Allah Teâlâ’yı tazim etmenizi.

{ عَلَى مَا هَدَيْكُمُ } “Size doğru yolu gösterdiğinden dolayı.” Sizi dine ve ruhsatına ilettiği gibi.

{وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ} “Umulur ki şükredersiniz!” Vermiş olduğu ruh-sata şükredesiniz diye.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

186- “Şayet kullarım sana benden sorarlarsa, (de ki) hiç şüphesiz ben onlara çok yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasını kabul ederim. O halde onlar da benim davetime koşsunlar ve bana iman etsinler ki, doğru yola gidebilsinler!”

{وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي} “Şayet kullarım sana sorarlarsa.” Ehl-i Kitap.

{عَنِّي} “Benden.” Ben yakın mıyım yoksa uzak mıyım? diye.

{فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي} “(De ki) hiç şüphesiz ben onlara çok yakınım.” Onlara bildir ki, “Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)! Hiç kuşkusuz ben icabet etmeye yakınım.”

{وَلْيُؤْمِنُوا بِي} “Bana dua edince, dua edenin duasını kabul ederim. O halde onlar da benim davetime koşsunlar.” Resûlûme itaat etsinler.

{وَلْيُؤْمِنُوا بِي} “Ve bana iman etsinler.” Davetten önce Resûlûme iman etsinler.

{لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ} “Doğru yola gidebilsinler!” Böylece hidayete ulaşsınlar da dualarına icabet edilsin.

أَحَلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفَثَ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَسْبَيْنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ

الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُّوا الصَّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ
فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

187- “Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı. Onlar, sizin için bir örtü, siz de onlar için bir örtü durumundasınız. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için müracaatınızı kabul edip, sizi bağışladı. Artık onlarla cinsel ilişkide bulunun ve Allah’ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin siyah ipliği beyaz iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyeceğinizi için; sonra da geceye kadar orucu tamamlayın! Bununla birlikte, siz mescitlerde itikâf halinde iken kadınlarınıza yaklaşmayın. Bunlar, Allah’ın sınırlarıdır, sakın onlara yaklaşmayın! Allah sakınıp korunsunlar diye âyetlerini insanlara böylece açıklıyor!”

{ أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةُ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ } “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı.” Hanımlarınızla münasebette bulunmanız.

{ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ } “Onlar sizin için bir örtü.” Sizler için zevce ve can yoldaşı.

{ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ } “Siz de onlar için bir örtü durumundasınız.” Sizler de onlar için zevce ve can yoldaşıdır.

{ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ } “Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için.” Yatsı namazının ardından cinsel münasebetle.

{ فَتَابَ عَلَيْكُمْ } “Müracaatınızı kabul edip.” Kusurunuzdan dolayı sizleri sorguya çekmekten vazgeçip.

{ وَعَفَا عَنْكُمْ } “Sizi bağışladı.” İhanetinizi. Sizi cezalandırmadı da.

{ فَالْتَمَسُوا } “Artık.” Size helal kılındığında.

{ بَاشِرُوهُنَّ } “Onlarla cinsel ilişkide bulunun.” Onlarla münasebet ediniz.

{وَابْتَغُوا} “*Ve isteyin.*” Talep ediniz.

{مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ} “*Allah’ın sizin için yazdığını.*” Allah Teâlâ’nın sizin için hükmettiği sâlih evladı. Âyet Ömer ibn Hattab hakkında nazil olmuştur.

{وَكُلُوا وَاشْرَبُوا} “*Yiyin için.*” Gecenin girişi anında.

{حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ} “*Siyah ipliği beyaz iplikten sizce ayırt edinceye kadar.*” Yani gündüzün aydınlığının gecenin karanlığından ayrılması sizin için tam açıklığa kavuşuncaya kadar.

{مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ آتُوا الصِّيَامَ إِلَى الْآيِلِ} “*Fecrin. Sonra da orucu geceye kadar tamamlayın.*” Gecenin girişine kadar. Âyet Sırma ibn Malik ibn Adiy hakkında nazil olmuştur.

{وَلَا تَبَاشَرُوهُنَّ} “*Kadınlarınıza yaklaşmayın.*” Onlarla cinsel münasebette bulunmayınız.

{وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ} “*Bununla birlikte, siz itikâf halinde.*” İtikâflı iseniz.

{فِي الْمَسَاجِدِ} “*Mescidlerde iken.*” Geceleyin ve gündüzleyin.

{تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ} “*Bunlar Allah’ın sınırlarıdır.*” Hanıma yaklaşma Allah Teâlâ’ya isyandır.

{فَلَا تَقْرُبُوهَا} “*Sakin onlara yaklaşmayın.*” İtikâfı tamamlayıncaya kadar gece ve gündüz hanımlarla münasebet kurmayı terk ediniz.

{كَذَلِكَ} “*Böylece.*” İşte bu şekildedir.

{يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ} “*Allah âyetlerini açıklar.*” Emrini ve nehyini.

{لِلنَّاسِ} “*İnsanlara.*” Bu şekilde açıkladığı gibi.

{لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ} “*Sakınip korunsunlar diye.*” Allah Teâlâ’ya isyan etmekten sakınsınlar diye. Âyet-i şerife Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabından bir grup hakkında nazil olmuştur. Ali ibn Ebî Tâlib, Ammâr ibn Yâsir gibi bazı sahabiler mescide itikafta olmalarına rağmen ihtiyaç duyduklarında hanımlarına varır, onlarla cinsel

münasebet kurarlar, gusûl abdesti alıp ardından mescide geri dönerlerdi. Allah Teâlâ onları bundan nehyetti.¹⁴

¹⁴ a) Ebû Dâvûd es-Sicistânî, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: *"Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı."* (İslam'ın başlangıcında) Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) devrinde insanlar yatsı namazını kıldıkları zaman, yemek, içmek ve kadınlarla münasebette bulunma kendilerine haram edilmişti. Ertesi akşama kadar oruç tutarlardı. Bir adam kendisine hıyanet edip yatsı namazını kıldığı halde, karısıyla münasebette bulundu ve orucu kesmedi. Allah azze ve celle bu olayı diğer insanlar için bir kolaylık ruhsat ve menfaat kılmayı dileyip, *'Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiğinizden'* buyurdu. Bu, Allah (celle celâlüh)'ın insanları faydalandırdığı onlara ruhsat verdiği ve kolaylaştırdığı şeylerdendir." Ebû Dâvûd, Kitabü's-Sıyam, 1. Bâb, hadis no: 2313. Bu hadisi İmam Beyhakî, Ebû Dâvûd kanalından bu isnadla tahrir etmiş ve aynısını zıkr etmiştir. *Sünen-i Beyhakî*, Kitabü's-Sıyam, c. 4, s. 201. Bu hadisin senediyle ilgili bilgileri Bakara 184. âyetin tefsirinin dipnotunda sunmuştuk. Hadisin senedinde Ali ibn Hüseyin ibn Vâkıd bulunduğundan dolayı rical bilginleri hakkında bazı açıklamalar düşmüşlerdir. Bu şahıs sâduktur ve yanılırları olan bir kişidir. Bu nedenle hadis hasen hadis kategorisine girer. Ancak şu kadar var ki, İmam İbn Cerîr Taberî'nin bu âyetin tefsirinde Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan aktardığı rivayet bu haberi kuvvetlendirmektedir. Ramazan ayında yatsı namazını kıldıktan sonra Müslümanlara ertesi akşama kadar yemek ve eşleriyle birleşmek yasaktı. Sonra Müslümanlardan bazı kişiler ramazan ayında yatsıdan sonra yemek yediler ve eşleriyle birleştiler. Bunlar arasında Ömer ibn Hattab da bulunuyordu. Durumu Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e dertlenerek anlattıklarında, *"Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için müracaatınızı kabul edip, sizi bağışladı. Artık onlarla cinsel ilişkide bulunun ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin siyah ipliği beyaz iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yeyin için; sonra da geceye kadar orucu tamamlayın!"* âyetini indirdi. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 164. Taberî'nin rivayetiyle birlikte değerlendirildiğinde Ebû Dâvûd'un tahrir ettiği bu rivayetinde Ali ibn Hüseyin ibn Vâkıd'ın yanılmadığı açığa çıkmaktadır. Bu durumda hadis başlangıçta hasen iken, İbn Cerîr'in rivayetinin de pekiştirilmesiyle sahîh li-gayrihi kategorisine yükselmiş olur.

b) Ayrıca İmam Buhârî'nin Bera ibn Azîb kanalıyla rivayet ettiği benzer bir hadis vardır ki, içerik olarak da yukarıda geçen hadisle örtüşmektedir. İmam Buhârî, Bera ibn Azîb'ten rivayetine göre o şöyle demiştir: "Hz. Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ashabından herhangi bir adam oruçlu olup da iftar hazır olduğunda iftardan önce eğer uyumuş ise o gece ve ertesi gün akşama kadar oruç açmazdı. Ensar'dan olan Kays ibn Sırma oruçlu idi. İftar vakti gelince hanımının yanına varıp; 'Sende yiyecek bir şey var mı?' diye sorunca hanım: 'Hayır' dedi. 'Fakat senin için yiyecek birşey isteyeyim.' Gün boyunca çalışan birisi idi. Uyku bastırdı. Hanımı gelip onun uyumakta olduğunu görünce: 'Ya-

zık sana' dedi. Ertesi gün, gün ortasında baygın düştü. Bu durumdan Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e söz edildi bunun üzerine: '*Oruç gecesini kadınlara yaklaşmanız size helal kılındı*' âyeti indi. Bundan dolayı da pek çok sevindiler. Yine (bu âyette): '*Fecrin siyah ipliği beyaz iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyin için*' buyruğu da nazil oldu."

c) (أَجَلْ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ) "*Oruç gecesini kadınlara yaklaşmanız size helal kılındı.*" İlahî buyruğunda geçen (الرَّفْتُ) sözcüğü cinsel münasebet ve mukaddimeleridir. Nitekim ileride

(فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ فِي الْحَجِّ) "*Kim, bu aylarda (ihrama girerek) hacı kendine farz kılarsa, artık hac sırasında kadına yaklaşmak, günah işlemek ve kavga etmek yoktur.*" (2/el-Bakara/197) buyruğu incelerken bu sözcüğün üzerinde duracağız.

d) (هَنْ لِيَأْسَ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَأْسَ لَهُنَّ) "*Onlar, sizin için bir örtü, siz de onlar için bir örtü durumundasınız.*" Onların sizlere çok yakın oluşu sizin de onlara çok yakın olunuz nedeniyle onlar sizin için bedenlerinize dokunan ve yapışan bir elbise sizler de kendilerine yapışan bir elbise gibi oldunuz. Bu ifade karı-koca için tam bir korumanın gerçekleştiği evlilik ilişkisinin kemalini ifade etmektedir. Karı-koca arasındaki evlilik bağı bu şekilde devam ettiği müddetçe bu bağı neticelerinden kaçınmak son derece güçtür. Bundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için*" yani kaçınmanın şiddetli meşakkatli oluşundan dolayı bu yasağı işlemekle kendi nefislerinize ihanet edeceğinizi bilmektedir.

e) (فَالْتَقِ بِأَشْرَوْهِنَّ) "*Artık onlarla cinsel ilişkide bulunun.*" Âyetin orijinalinde geçen mübâseret sözcüğü cinsel münasebet anlamına gelmektedir. Nitekim İbn Cerîr Abdullah el-Müzenî kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: "*Mübâseret, cinsel münasebetten kinayedir. Ancak Allah Teâlâ kerim olduğundan kinayeli ifadeler kullanır.*" Bu haberi Taberî Ali ibn Ebî Talha ve Avfî kanalıyla da İbn Abbâs'tan rivayet eder. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 168.

f) (وَإِتَعُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ) "*Ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin.*" Yani evlad sahibi olmayı. Nitekim İbn Cerîr Taberî, Mücahid, İkrime, Hasan-ı Basrî ve diğerlerinden bu tefsiri aktarmıştır. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 169. İbn Cerîr Taberî, Ebü'l-Cevza kanalıyla İbn Abbâs'tan ise şöyle rivayet eder: "*Allah'ın sizin için takdir ettiği şey kadir gecesidir, onu talep ediniz.*" *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 169. Bu haberin isnadı zayıftır. Zira haberin senedinde Amr ibn Malik en-Nükrî bulunmaktadır. Yanılgıları olan bir kişidir. Bu şahıs hakkında bkz. *Takrib*, c. 2, s. 77, 667 nolu tercüme-i hal. İlk olarak bu görüşün isnad bakımından zayıf olması nedeniyle tercih edilmeyen bir görüştür. Zira İbn Abbâs'tan aktarılışı da sabit değildir. İkinci olarak âyetin siyakına da uymamaktadır. Katade ise âyetin anlamı hakkında şöyle der: Sizin için yazdığım ruhsatı talep ediniz. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 170. Bu son anlam âyetin siyakına uygunsuz da ancak âyetin kendisinde de zikr olunmuştur. (فَالْتَقِ بِأَشْرَوْهِنَّ) "*Artık onlarla cinsel ilişkide bulunun.*" Ancak İbn Cerîr Taberî'nin kendisi ilk görüşü tercih etmiştir. Bu görüşü tercih etmesi

hakkında şöyle der: “Ancak bu anlamların içinde âyetin zahirine en çok benzeyeni şu görüştür: Bu bölümün anlamı şudur: Allah Teâlâ’nın sizin için yazmış olduğu çocuğu talep ediniz. Bu bölüm onlarla cinsel münasebette bulununuz anlamına gelen (فَالْتَقُوا بَابِئِوَهُنَّ) ‘Artık onlarla cinsel ilişkide bulunun’ bölümünün hemen arkasından gelmiştir. (وَإِتَّبِعُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ) ‘ve Allah’ın sizin için yazdığını isteyin’ buyruğu şu anlama gelmiş olur: Allah Teâlâ’nın onlarla cinsel münasebette bulunmanız nedeniyle yazmış olduğu çocuk ve nesli talep ediniz. Bu tevil, sıhhatine Kur’an’ın zahirinden ve Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sünnetinden delaletin bulunmadığı diğer tevillerden âyetin zahirine en çok benzeyen tevidir.” *Tefsiru’t-Taberî*, c. 2, s. 170.

g) (وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْحَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْحَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ) “*Fecrin siyah ipliği beyaz iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyin için.*” Bu bölüm Sadr-ı İslam’da yasaklanan ikinci emri açıklamaktadır. Sadr-ı İslam’da geceleyin uyuduktan sonra yemek yeme ve su içme haram idi. Allah Teâlâ bu âyette fecrin ışmasının gecenin karanlığından ayrılacağı vakte değin yemeyi ve içmeyi muhahaza kılmiştir.

h) Âyetin bu bölümünün anlamını açıklayan bir rivayet İmam Buhârî’den gelmektedir. İmam Buhârî’nin Sehl ibn Sa’d’dan rivayetine göre o şöyle demiştir: “Allah Teâlâ’nın, (وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْحَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْحَيْطِ الْأَسْوَدِ) ‘*Siyah ipliği beyaz iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyin için*’ buyruğu nazil oldu, ancak (مِنَ الْفَجْرِ) ‘*fecirden itibaren*’ buyruğu nazil olmadı. Bazı kimseler oruç tutmak istediklerinde ayaklarına bir siyah ve bir beyaz iplik bağlar ve bu iki iplik açık bir şekilde birbirinden ayırt edinceye kadar yiyip içmesine devam ederlerdi. Daha sonra Allah Teâlâ (مِنَ الْفَجْرِ) ‘*fecrin*’ buyruğunu indirdi. Böylelikle onlar bununla (fecrin ağarması ile başlayan) gündüzün beyazlığını kastettiğini öğrenmiş oldular.” Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, 4511 nolu hadis.

i) A maddesinde geçen “Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) döneminde insanlar yatsı namazını kıldıkları zaman, yemek, içmek ve kadınlarla münasebette bulunma kendilerine haram edilmişti. Ertesi akşama kadar oruç tutarlardı.” Bu ifadelerde yemek yeme, su içme ve cinsel münasebette bulunma yasağının yatsı namazından sonra başlanmasıyla bir sınırlandırma vardır. İmam Buhârî’nin yukarıda geçen Bera hadisinde ise bu yasağın uyku ile başladığı bilgisi geçmekteydi. Hâfız İbn Hacer bu iki hadisin arasını şöyle bulmuştur: Yatsı namazının zikrolunmasından muradın yatsı namazından sonra genellikle uykunun gerçekleşmesi nedeniyle olması olasıdır. Hakikatte takyid diğer hadislerde de geçtiği üzere uyku iledir.” *Fethü’l-Bâri*, c. 4, s. 130.

j) İbn Abbâs bu teşriin İslam’ın ilk dönemlerinde olduğu bilgisini vermektedir. İbn Abbâs bunu

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) “*Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz*” (2/el-Bakara/183) buyruğunun tefsirinde söylemektedir. Öyle anlaşıyor ki, Allah Teâlâ bizden öncekilere uyuduktan sonra yemek yemeyi,

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتَذُلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ
لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

188- “Bir de aranızda mallarınızı bâtil yollarla yemeyin ve insanların mallarından bir bölümünü, bile bile günaha girerek yemek için, hâkimlere rüşvet olarak vermeyin!”

Ardından Abdan ibn Eşva ile İmriü'l-Kays hakkında bir âyet nazil oldu.

{ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ } “Bir de aranızda mallarınızı bâtil yollarla yemeyin.” Zulüm, hırsızlık, gasp, yalan yere yemin etme ve bunun dışındaki yollarla.

{ وَتَذُلُوا بِهَا } “Rüşvet olarak vermeyin!” Bunları ilca etmeyiniz.

{ إِلَى الْحُكَّامِ } “Hakimlere.” Yemeleri için.

{ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ } “Ve insanların mallarından, bir bölümünü günaha girerek yemek için.” Yalan yere yemin etmekle. Bir grup yesin diye.

{ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ } “Bile bile.” Bunun üzerine İmriü'l-Kays malı ikrar etti ve bu âyet-i kerime nazil oldu.

icmeyi ve hanımlarla münasebette bulunmaktan kendilerini engellemeyi farz kılmiştir. Oruç gecesı kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kıldı. Onlar, sizin için bir örtü, siz de onlar için bir örtü durumundasınız. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için müracaatınızı kabul edip, sizi bağışladı. Artık onlarla cinsel ilişkide bulunun ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin siyah ipleği beyaz ıplıktan sizce ayırt edilinceye kadar yiyin için; sonra da geceye kadar orucu tamamlayın! Bununla birlikte, siz mescitlerde itikâf halinde iken kadınlarınıza yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır, sakın onlara yaklaşmayın! Allah sakınıp korunsunlar diye âyetlerini insanlara böylece açıklıyor!

k) Halife Ömer'in de bu dönemde hanımıyla münasebette bulunduğu rivayetlerde geçmektedir. Taberî'nin rivayetinde “Sonra bazı Müslümanlar ramazan ayında yatısı namazından sonra yemek yediler ve hanımlarıyla münasebette bulundular. Ömer ibn Hattab da bunlar arasında idi.” ifadeleri geçmektedir. Ömer'in hanımıyla münasebetini ortaya koyan Taberî'nin tahrir ettiği diğer bazı rivayetler vardır. Bu rivayetlerde Ömer'in hanımı Ömer'e kendisinin uyduğunu iddia etti. Ömer de onun bu sözünü tasdik etmedi. Bunun oyalanmak kastiyla söylediğini zannetti ki, kendisinden faydalanılmasın. Ardından hanımıyla münasebette bulundu.” *Tefsîru't-Taberî*, c. 2, s. 164-5.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى وَآتَى الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

189- “Sana yeni ayları soruyorlar. De ki: ‘Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. (Bununla birlikte) iyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Asıl iyilik, Allah’tan sakınan kimsenin yaptığıdır. O halde, artık evlere kapılarından girin ve Allah’tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.”

{يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ} “Sana yeni ayları soruyorlar.” Hilallerin fazlası eksilmesinin nedenini soruyorlar.

{قُلْ} “De ki.” Ey Muhammed!

{هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ} “Onlar insanlar için, vakit ölçüleridir.” Borçlarını ödemek, vadeleşmek, oruçları ve mühlet verişleri için.

{وَالْحَجِّ} “Ve hac için.” Hac içindir. Bu âyet Muaz ibn Cebel hakkında nazil olmuştur. Muaz, Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e hilaller hakkında sormuştu.

{وَلَيْسَ الْبِرُّ} “(Bununla birlikte) iyilik, değildir.” Taat ve takvâ değildir.

{بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا} “Evlere arkalarından girmeniz.” Evlere arkalarından ihram halindeyken girmeniz.

{وَلَكِنَّ الْبِرَّ} “Asıl iyilik.” İhramlı haldeyken takvâ.

{مَنْ اتَّقَى} “Allah’tan sakınan kimsenin yaptığıdır.” Avdan ve bunun dışındaki diğer şeylerden.

{وَأْتُوا الْبُيُوتَ} “O halde artık evlere girin.” Evlere giriniz.

{مِنْ أَبْوَابِهَا} “Kapılarından.” Bundan önce eve girip de çıktığınız yerlerden.

{وَاتَّقُوا اللَّهَ} “*Ve Allah’tan korkun ki.*” İhram halindeyken Allah Teâlâ’dan korkunuz.

{لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ} “*Kurtuluşa eresiniz.*” Gazaptan ve azaptan kurtulasınız. Âyet, Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashâbından Kinane ve Huzaa kabileleri hakkında nazil olmuştur. Zira bunlar Cahiliyye döneminde yaptıkları gibi ihram halindeyken evlerine arkalarından ya da damlarından giriyorlardı.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

190- “Size karşı savaşanlarla Allah yolunda çarpışın; ama haksız saldırıda bulunmayın. Çünkü Allah, haksız saldırıda bulunanları sevmez.”

{وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ} “*Allah yolunda çarpışın.*” Hill¹⁵ ve Harem bölgelerinde Allah Teâlâ’ya taat içinde.

{الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ} “*Size karşı savaşanlarla.*” Sizinle savaşmaya onlar başlarsa.

{وَلَا تَعْتَدُوا} “*Ama haksız saldırıda bulunmayın.*” Sizler savaşa başlamayınız.

{إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ} “*Çünkü Allah, haksız saldırıda bulunanları sevmez.*” Hill ve Harem bölgesinde savaşa ilk başlayanları.

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

¹⁵ Hill; Mekke’ye gelen kişilerin ihrama girmek zorunda oldukları sınırlar içinde kalan ve harem bölgesi dışında olan yerlere verilen isimdir.

191- “Onları (size karşı savaşılanları) nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Çünkü fitne, öldürmekten daha ağırdır. Yalnız Mescid-i Haram yanında onlar sizinle savaşımadıkça siz de onlarla savaşımayın. Eğer sizi öldürmeye kalkıştırlarsa, hemen onları öldürün! İşte inkâr edenlerin cezası budur!”

{وَأَقْتُلُوهُمْ} “Onları (size karşı savaşılanları) öldürün.” Şayet size karşı ilk olarak başlarsa.

{حَيْثُ تَقْعُتُمُوهُمْ} “Nerede yakalarsanız.” Hill ve Harem bölgesinde onları bulursanız.

{وَأَخْرِجُوهُمْ} “Siz de onları çıkarın.” Mekke’den.

{مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ} “Sizi çıkardıkları yerden.” Sizi çıkardıkları gibi.

{وَالْفِتْنَةُ} “Çünkü fitne.” Allah Teâlâ’ya ortak koşmak ve putlara kulluk etmek.

{أَشَدُّ} “Daha ağırdır.” Daha acıdır.

{مِنَ الْقَتْلِ} “Öldürmekten” Haremde öldürmekten.

{وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ} “Onlarla savaşımayınız.” İlk olarak sizler savaşa başlamayınız.

{عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ} “Yalnız Mescid-i Haram yanında.” Harem bölgesinde.

{حَتَّى يُقَاتِلَوكُمْ فِيهِ} “Onlar sizinle savaşımadıkça.” Harem bölgesinde savaşa ilk olarak onların başlamasıyla.

{فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ} “Eğer sizi öldürmeye kalkıştırlarsa.” Savaşa ilk olarak onların başlamasıyla.

{فَأَقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ} “Hemen onları öldürün. İşte budur.” Bu şekilde.

{جَزَاءُ الْكَافِرِينَ} “İnkâr edenlerin cezası.” Öldürülmektir.

﴿١٩٢﴾ فَإِنْ أَنْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

192- “Eğer şirkten vazgeçerlerse, (iyi bilin ki) Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”

{فَإِنْ أَنْتَهَوْا} “Eğer şirkten vazgeçerlerse.” Küfürden ve şirkten vazgeçip tevbe ederler ise.

{فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ} “(İyi bilin ki) Allah çok bağışlayan.” Tevbe eden kimse için.

{رَحِيمٌ} “Çok merhametli olandır.” Tevbe üzere vefat eden kimseye.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ أَنْتَهَوْا فَلَا

﴿١٩٣﴾ غُدُوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ

193- “Hem bir fitne kalmayıp, din yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla çarpışın! Eğer vazgeçerlerse artık düşmanlık ancak zalimlere karşıdır.”

{وَقَاتِلُوهُمْ} “Hem onlarla çarpışın.” Hill ve Harem bölgelerinde sa-
vaşa ilk olarak onların başlamasıyla.

{حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ} “Fitne kalmayıp.” Harem bölgesinde Allah Teâlâ’ya ortak koşmak davranışı kalmayınca kadar.

{وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ} “Din yalnız Allah’ın oluncaya kadar.” Harem böl-
gesinden İslam ve kulluk Allah’a özgü oluncaya kadar.

{فَإِنْ أَنْتَهَوْا} “Eğer vazgeçerlerse.” Sizinle Harem’de savaştıktan.

{فَلَا غُدُوَانَ} “Artık düşmanlık.” Öldürme için onlara karşı size ait
bir yol bulunmamaktadır.

{إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ} “Ancak zalimlere karşıdır.” Savaşmaya ilk baş-
layanlara.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتِ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى
عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

194- "Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler (dokunulmazlıklar) karşılıklıdır. Buna göre kim size saldırırsa, siz de ona, onun saldırdığı ölçüde saldırın. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah sakınanlarla beraberdir!"

{الشَّهْرُ الْحَرَامُ} "Haram ay." Umrenin kaza edileceği aya girildiği haram ay.

{بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ} "Haram aya karşılıktır." Seni ondan engelledikleri aya.

{وَالْحُرُمَاتِ قِصَاصٌ} "Hürmetler (dokunulmazlıklar) karşılıklıdır." Bedeldir.

{فَمَنِ اعْتَدَى} "Buna göre kim saldırırsa." Kim başlarsa.

{عَلَيْكُمْ} "Size." Harem bölgesinde savaşmaya.

{فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ} "Siz de ona saldırın." Başlayınız.

{بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ} "Onun saldırdığı ölçüde." Öldürmekle.

{وَاتَّقُوا اللَّهَ} "Allah'tan korkun." Savaşa başlamak konusunda Allah Teâlâ'dan korkunuz.

{وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ} "Ve bilin ki Allah sakınanlarla beraberdir." Allah Teâlâ muttakilere yardım etmektedir.

وَأَنْفَقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

195- "Allah yolunda mal harcayın, kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın ve iyilik yapın; çünkü Allah, iyilik yapanları sever."

{وَأَنْفَقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ} "Allah yolunda mal harcayın." Kaza umresini yerine getirmekle Allah Teâlâ'ya taat hususunda.

{ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ } “Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayınız.” Diyor ki; Ellerinizi Allah Teâlâ yolunda infak etmekten engellemeyiniz. Yoksa helak olursunuz.

Âyetin kendi ellerinizle kendi nefsinizi tehlikeye atmayınız, anlamına geldiği de söylenmiştir.

Âyetin Allah Teâlâ’nın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz helak olursunuz anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ وَأَحْسِنُوا } “Ve iyilik yapın.” Allah Teâlâ yolunda infak etmekle.

Allah Teâlâ hakkında hüsn-ü zanda bulununuz, anlamına geldiği de söylenmiştir.

Âyetin Allah Teâlâ yolunda nafaka ile iyilikte bulununuz, anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ } “Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.” Allah Teâlâ yolunda infak etmeyi.

“وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ” âyetinden buraya kadar olan bölüm Hudeybiye Barışı yılında Umretü'l-Kaza’yı yerine getirmek için Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile birlikte ihrama girenler hakkında nazil olmuştur.

وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِآدَى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

196- “Hac ve umreyi Allah için tamamlayın! Eğer (hac veya umreden) engellenirseniz, kolayınıza gelen bir kurban gönderin ve bu kurban, kesileceği yere varıncaya kadar, başlarınızı tıraş etmeyin! İçinizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlığı bulunursa, fidye olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Sonra engel kalkıp güvene kavuştuğunuzda, her kim hac zamanına kadar umreden yararlanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurban bulamayan kimse, üç gün hac sırasında, yedi gün de döndüğünde olmak üzere, tam on gün oruç tutar. Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimseler içindir. Allah’tan korkun ve bilin ki, Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”

{ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ } “Hac ve umreyi Allah için tamamlayın.” Allah Teâlâ’nın kabul etmesi için ihlas ile. Hacı sonuna kadar umreyi de Beyt’e kadar tamamlamakla.

{ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ } “Eğer (hac veya umreden) engellenirseniz.” Hacdan ve umreden düşman ya da hastalık nedeniyle engellenirseniz.

{ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ } “Kolayınıza gelen bir kurban gönderin.” Size düşen görev hedyden koyun, inek ya da deveden kolay olanı kesmektir. Harem’i terk etmeniz nedeniyle.

{ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ } “Başlarınızı tıraş etmeyin.” Engellenme durumundayken.

{ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ } “Ve bu kurban, varıncaya kadar.” Göndermiş olduğunuz hedy.

{ مَحَلَّهُ } “Kesileceği yere.” Boğazlanacağı yere.

{ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا } “İçinizden kim hasta olur.” Engellenme döneminde makamında bulunmaya gücü yetmez de gönderdiği hedyi yerine ulaşmadan evine dönerse.

{ أَوْ بِرَأْسِهِ } “Veya başında bir rahatsızlığı bulunursa.” Başında bit bulunursa başını tıraş eder. Bu âyet Ka’b ibn Ucre hakkında

nazil oldu. Ka'b'ın başında bit bulunuyordu, bundan dolayı Haremdeyken başını tıraş etti.

{ فِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ } “Fidye olarak oruç tutması gerekir.” Üç gün oruç tutmakla fidye veriniz.

{ أَوْ صَدَقَةٍ } “Sadaka vermesi.” Mekke ahalisinden altı yoksula.

{ أَوْ نُسْكِ } “Ya da kurban kesmesi.” Mahalline varacak bir koç göndermesi.

{ فَإِذَا أَمِنْتُمْ } “Emin olduğunuz vakit ise.” Düşmandan kurtulur ya da hastalıktan şifa bulursanız Allah Teâlâ'nın size vacip kıldığı hac ya da umreyi gelecek yıl kaza ediniz.

{ فَمَنْ تَمَتَّعَ } “Kim faydalanmak isterse.” Temiz kokudan ve giysiden.

{ بِالْعُمْرَةِ } “Umreden.” Kaza Umresinin ardından.

{ إِلَى الْحَجِّ } “Hac zamanına kadar.” Hacca ihrama girinceye kadar.

{ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ } “Kolayına gelen bir hediye kurbanı (kesmelidir).” Üzerine temettü kanı ya da kır'an kanı dökmesi gerekir. İster bu bir inek olsun, ister bir koç olsun ister bir deve olsun fark etmemektedir.

{ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ } “Fakat kim bulamazsa.” Bu üç şeyden birisini yapmaya güç yetiremeyen.

{ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ } “Üç gün.” Peşisıra üç gün oruç tutar.

{ فِي الْحَجِّ } “Hac günlerinde.” Haccın on gününde, sonu Arefe günüdür.

{ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعْتُمْ } “Döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere.” Ehl-i iyalinize dönerken yolda ya da ehl-i iyalinize vardığınızda.

{ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ } “Tam on gün oruç tutar.” Hedyin yerine.

{ ذَلِكَ } “Bu.” Yani temettu kanı.

{ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ } “Aile ikametgâhı Mescid-i Haram’da olmayanlar içindir.” Ailesi ve evi Harem bölgesinde olmayanlar içindir. Zira Harem bölgesinin halkı için temettu’ hedyi geçerli değildir.

{ وَاتَّقُوا اللَّهَ } “Allah’tan korkun.” Emrolunduğunuz şeyi terk etme hususunda Allah Teâlâ’dan sakınınız.

{ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ } “Ve bilin ki Allah cezası cidden çetin olandır.” Allah Teâlâ’nın emrettiği orucu ya da hedyi terk eden kimseye karşı.¹⁶

¹⁶ a) İmam Buhârî İkrime kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet etmektedir: İbn Abbâs’a hac mut’asına dair soru sorulmuş o da şöyle demiş: “Muhacirler, Ensar ve Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in hanımları Veda haccında telbiye getirip ihrama girdiler, biz de aynı şekilde telbiye getirip ihrama girdik. Mekke’ye geldiğimizde Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) şöyle dedi: ‘Hac için ihrama girip telbiye getirmenizi umre için değiştiriniz. Hediye kurbanlarına gerdanlık takanlar müstesna.’ Biz de Beyt’i tavaf ettik, Safa ile Merve arasında sa’y yaptık, kadınlarla birlikte olduk, dikişli elbiseler giydik. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) şöyle de buyurdu: ‘Hediye kurbanlara gerdanlık takanlara gelince, bunlar kurbanlık yerine ulaşıncaya kadar ihramdan çıkmazlar.’ Daha sonra terviye günü akşamı hac için telbiye getirip ihrama girmemizi emretti. Hac menasikini bitirdikten sonra geldik, Beyt’i tavaf ettik, Safa ile Merve arasında sa’y ettik. Böylelikle hacımız tamamlanmış ve bu halde üzerimize bir kurban kesmek vacip olmuştu. Yüce Allah’ın şu buyruğunda olduğu gibi: (فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ) ‘Kolayına gelen bir hediye kurbanı (kesmelidir). Fakat kim bulamazsa hac günlerinde üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutar.’” İbn Abbâs burada “Vatanlarınıza döndüğünüz vakit” diye açıklamıştır. (Kurban olarak) bir koyun yeterli gelir. Böylelikle aynı yıl hac ve umre menasikini bir arada yapmış oldular. Yüce Allah bunu kitabında inzal buyurmuş, Peygamberinin sünnetinde beyan etmiş ve Mekke halkı dışında kalan insanlar için bunu mubah kılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) “Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram’da olmayanlar içindir.” Allah Teâlâ’nın sözünü ettiği hac ayları ise şevval, zilkade ve zilhiccedir. Her kim bu aylar içerisinde temettü’ hacı yaparsa onun ya bir kurban kesmesi veya oruç tutması gerekir. (Bir sonraki âyette geçen) rafes, cima (kadınlara yaklaşmak)tır. Fusuuk (kötü söz), masiyetlerdir. Cidal (kavga) ise tartışmak demektir. Buhârî, Hac, “Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimseler içindir” âyeti bâbı. Hadis no: 1752. Bu haberi Beyhakî Buhârî kanalından rivayet etmiştir. *Sünen-i Beyhakî*, Hac, c. 5, s. 23.

b) İmam Şafîi, Tâvus kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet eder: İbn Abbâs'a: "Sen hacdan önce umre yapılmasını emrediyormuşsun. Halbuki Allah Teâlâ 'Hac ve umreyi Allah için tamamlayın' buyurmaktadır" diye sorulunca, o da cevaben: "Sizler borçtan önce vasiyet şeklinde mi vasiyetten önce borç şeklinde mi okuyorsunuz?" demiştir. Onlar: "Borçtan önce vasiyet şeklinde okuyoruz" diye karşılık verdiler. İbn Abbâs: "Peki uygulamada hangisiyle başlıyorsunuz?" diye sorunca, onlar: "Borç ile" karşılığını verdiler. İbn Abbâs da: "İşte bu âyet de bu şekildedir" demiştir. İmam Şafîi de: "Hacdan önce umre yapmak caizdir" der. *Bedai'ü'l-Metn fî Tertib-i Müsnedi's-Şafîi ve's-Sünen*, s. 291-2. Bu hadisin senedinde Süfyan ibn Uyeyne, Hişam ibn Hucayr ve Tâvus bulunmaktadır. Süfyan ibn Uyeyne ibn Ebî İmran Ebû Muhammed el-Kûfî. Sika, hâfız, fakih, imam ve hüccettir. Ömrünün son demlerinde hafızasında değişiklik meydana gelmiştir. İnsanların en sağlamlarındandır. Bazen tedlis yaparsa da sika kişilerden tedlis yapmıştır. *Takrib*, c. 1, s. 312, 318 nolu madde; *Tezkiret-ü'l-Huffâz*, c. 1, s. 262, 249 nolu madde. Hişam ibn Hucayr el-Mekkî. Sâduktur. Yanılgıları bulunmaktadır. Buhârî, Müslim ve Neseî'nin kendisinden rivayeti bulunmaktadır. İmam Zehebî de sika olduğunu belirtmiştir. *Takrib*, c. 2, s. 317, 75 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 221. Hâfız ibn Hacer *Takrib*'de İmam Buhârî'nin kendisinden rivayette bulunduğunu söyler. *Fethü'l-Bârî*'nin Mukaddimesinde ise şöyle der: "Tâvus kanalıyla Ebû Hureyre'den rivayet ettiği şu hadisinden başka Buhârî'de ona ait bir rivayet bulunmamaktadır." Süleyman ibn Davud (aleyhi's-selâm) şöyle buyurdular: "Ben bu akşam doksan hanımımla münasebette bulunacağım..." *Hedyü's-Sâri*, s. 448; *el-Kâşif*, c. 3, s. 221. Tâvus ibn Key-san el-Yemenî. Sika, fâzıl ve fakih bir şahsiyettir. *Takrib*, c. 1, s. 377, 14 nolu madde; *Tezkiret-ü'l-Huffâz*, c. 1, s. 90, 79 nolu madde. Bu hadisin isnadı muttasıldır. *Tehzibü't-Tehzib*, c. 5, s. 8, 14 nolu madde; c. 11, s. 33, 74 nolu madde; c. 4, s. 117, 205 nolu madde. Ancak haberin senedinde bazen yanılmakla töhmetlenen Hişam ibn Hucayr el-Mekkî bulunmaktadır. Ancak rivayet ettiği bu hadiste vehme düştüğü sabit değildir. Buna göre bu hadis hasen kategorisindedir. Beyhakî de bu hadisi İmam Şafîi kanalından bu isnad ile tahrir etmiş ve aynısını zikretmiştir. *Sünen-i Beyhakî*, c. 6, s. 268, Vesaya, "Vasiyetten önce borçları ödemekle uygulamaya başlama" bâbı.

c) İmam Taberî, Ali ibn Ebî Talha, İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: "Kim hac veya umre kastıyla ihrama girerse, onları tamamlayıncaya kadar ihramdan çıkması helal olmaz. Haccın tamamlanması, kurban kesmektir. Son cemrede taş atıp Beytullah'ı tavaf ettikten sonra Safa ve Merve'de sa'y edince helal olur." Bu haberin isnadı yukarıda geçtiği üzere hasendir. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 207.

d) (فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَبِذِيَّةٍ مِنْ صَبَاءٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ) (فَإِنْ أَخْصَرْتُمْ) "Eğer (hac veya umreden) engellenirseniz." Yani düşman, hastalık veya benzeri bir neden sizi Mekke'ye ulaşmaktan engellerse demektir. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 215; Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, c. 1, s. 117.

e) İmam İbn Cerîr Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan, (فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) "*Kurbandan kolayınıza geleni gönderiniz.*" âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Koyun ve daha üstündeki şeylerdir. Bu haberin isnadı yukarıda geçtiği üzere hasendir. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 216.

f) (وَلَا تَخْلِفُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ) "*Bu kurban, kesileceği yere varıncaya kadar, başlarınızı traş etmeyin!*" Yani hacı sona erdirmek için takdim etmiş olduğunuz bu kurban kesileceği mahalle varıncaya kadar başınızı traş etmek veya kısaltmak suretiyle ihramdan çıkarak haccınızı sona erdirmeyiniz. Bu da kurbanlık hayvanın olanak varsa Harem bölgesine ulaşmasıdır veya olanak yoksa engellendiği mekânda boğazlanmasıdır. Hacının haccını sonlandırıp ihramdan çıkmak için takdim ettiği bu kurban kendisinin Mekke'ye ulaşmaktan engellenmesi halindedir. Kendisiyle beraber kurbanlığını getirmiş olan kimse de bu şekildedir. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Veda Haccı'nda yaptığı gibi, bu kişi kurbanlığı ulaşması gereken bölgeye ulaşmadan ihramından çıkamaz.

g) (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ آذَى مِنْ رَأْسِهِ) "*İçinizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunursa.*" Bu gerekçeyle başını traş etme zorunda kalan kimse "*fe fidyetüm min siyâmin ev sadekatın ev nüsük/ fide olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir.*" Allah Teâlâ bu âyette böyle bir zorunluluk ve güçlük karşılığında kalan kimsenin yapması gerekenler noktasında en hafifinden ve en kolayından başladı. Ancak en faziletli olan kurban kesimidir. Sonra oruç tutmak sonra da yoksul doyurmaktır. Bu noktayı şu rivayet de desteklemekte ve delalet etmektedir. İmam Buhârî, Abdullah ibn Mugaffel'den şöyle rivayet etmektedir: "Şu mescidde Kab ibn Ucre'nin yanına oturdum da ona şu: '*Fide olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir*' âyeti hakkında sordum. O da dedi ki: 'Ben bitler yüzümü sarmış olduğum halde Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e getirildim. 'Seni bu denli mecalsiz, meşakkatli bir halde görmemiştin. Herhangi bir koyun bulabilir misin?' buyurdu. 'Hayır' dedim. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) buyurdu ki: 'Üç gün oruç tut veya herbir fakir için yarım sa' olmak üzere altı fakiri doyur. Sağını traş et.' Böylece bu âyet benim hakkımda özel olarak, sizin için ise genel olarak inmiştir." Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, 4517 nolu hadis.

h) (فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَإِذَا آمَنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ) "*Sonra engel kalkıp güvene kavuştuğunuzda, her kim hac zamanına kadar umreden yararlanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir.*" Kişi Mekke'ye ulaşma olanaklarını elde ederde hac aylarında temettu hacı yapmak kastiyle umre için ihrama girmek isterse Allah Teâlâ'ya şükür kastiyle kolayına gelen bir kurbanlık takdim etsin. Zira bir seferde iki nüsuku/kurbanlığı cem etmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Veda Haccı'nda yaptığı gibi aynı ihram içinde hac ve umreyi birleştiren için de durum aynı şekildedir. Temettu' nüsuklarının en faziletlisidir. Zira Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) Veda Haccı'nda kurbanlığı kendisi ile beraber getirmeyen kimseye umre için ihram giymesini sonra ihramdan çıkmasını ve bunun ardından ise hac için ihram giyinmesini

emretmiştir. Nitekim yukarıda İbn Abbâs'tan rivayet ettiğimiz ilk hadiste bu açıkça görülmektedir. İbn Abbâs bu hadiste ise hedy için bir koyunun yeterli olduğunu zikretmektedir.

i) (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ) “Kurban bulamayan kimse, üç gün hac sırasında, yedi gün de döndüğünde olmak üzere, tam on gün oruç tutar.” İbn Abbâs bu dipnotun ilk hadisinde “Vatanlarınıza döndüğünüz vakit” şeklinde açıklamıştı.

j) İmam İbn Cerîr Taberî, “Kurban bulamayan kimse, üç gün hac sırasında, yedi gün de döndüğünde olmak üzere, tam on gün oruç tutar” âyeti hakkında Avfi kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: “Bu temettu hacı yapan mütemetti’ hakkındadır. Temettu hacı yapan mütemetti’ eğer kurban bulamazsa hac müddetinde Arefe gününden önce üç gün oruç tutması gerekir. Eğer üçüncü gün Arefe gününe denk gelirse orucu tamamlanmış olur. Yedi gün de ailesine döndüğünde orucunu tutar.” *Tefsîru't-Taberî*, c. 2, s. 248.

k) İmam İbn Cerîr Taberî, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan “Kurban bulamayan kimse, üç gün hac sırasında, yedi gün de döndüğünde olmak üzere, tam on gün oruç tutar” âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: “Mütemetti kimse bu üç günü hac için ihrama girdiği vakit ile Arefe günü arasında tutar.” *Tefsîru't-Taberî*, c. 2, s. 247.

l) İbn Abbâs, (ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) “Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmeyen kimseler içindir” âyeti hakkında temettu hacı yapan sahabe'nin Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile birlikte hac edişini açıklama sadedinde yukarıda geçen ilk hadiste şöyle demişti: Çünkü bu kimse, aynı yıl içinde hem umre hem de hac yapmıştır. Allah Teâlâ bu hükmü Kur'an ile indirmiş, sünnet bunu ortaya koymuş ve bu uygulamayı Mekke'li olmayanlar için mubah kalmıştır. Âyet şöyledir: (ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) “Bu söylenenler, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir.” Buna göre âyette geçen “Zalike” ism-i işareti temettu hacına dönmektedir.

m) Hâfız ibn Hacer şöyle der: “Bu İbn Abbâs'ın mezhebine dayanmaktadır. Onun mezhebine göre Mekke ehli için temettu hacı söz konusu değildir. Bu Hanefîlerin görüşüdür.” Dedi ki: “Diğerlerine göre ise temettua işaret ediş –ki bu fidyedir- Mekke ehline umre yaptıktan sonra ihramlarını çıkardıklarında temettu haccında kurban vacip değildir.” *Fethü'l-Bâri*, c. 3, s. 435.

n) İbn Abbâs'ın “Allah Teâlâ'nın sözünü ettiği hac ayları ise şevval, zilcade ve zilhiccedir.” Yani Allah Teâlâ'nın “Hac bilinen aylardadır.” buyruğunda geçen ayların açıklamasıdır. “Her kim bu aylar içerisinde temettü' hacı yaparsa onun ya bir kurban kesmesi veya oruç tutması gerekir.” Yani kim bu ayların ilk dönemlerinde umre ibadetini yerine getirirse demektir. İmam Buhârî'nin “A” şıkında geçen hadiste İbn Abbâs bilindiğinden dolayı yedirmeye değinmedi. Hâfız İbn Hacer şöyle der: Bu kayıt için mefhum değildir. Zira hac ayları dışında umre yapan kimse mütemetti olarak isimlendirilmez. Kendisine kurban kesmek de gerekmez. *Fethü'l-Bâri*, IV, s. 435.

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا
فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ
وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

197- “Hac, bilinen aylardadır. Kim, bu aylarda (ihrama girerek) hacı kendine farz kılsa, artık hac sırasında kadına yaklaşmak, günah işlemek ve kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. Öyleyse, yanınıza azık alın. Hiç şüphe yok ki azığın en hayırlısı Allah’tan sakınmaktır. Öyleyse benden sakının, ey akıl sahipleri!”

{الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ} “Hac bilinen aylardır.” Haccın belirli ayları vardır. Bu aylarda hac için ihrama girilir. Bunlar şevval, zilkade ayları ve zilhiccenin on günüdür.

{فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ} “Her kim o aylarda hacı farz ederse.” Kim bu aylarda hac için ihrama girerse.

{فَلَا رَفَثَ} “Artık kadına yaklaşmak.” İhram halindeyken cinsel münasebet.

{وَلَا فُسُوقَ} “Günah işlemek.” Sövme/hakaretler ve lakap takmalar.

{وَلَا جِدَالَ} “Kavga etmek yoktur.” Arkadaşıyla tartışmaya girmek.

{فِي الْحَجِّ} “Hacda.” Hac ihramındayken.

Âyetin “haccın farziyetinde hiçbir cedel bulunmamaktadır” anlamına geldiği de söylenmiştir.

{وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ} “Ne hayır işlerseniz.” Harem bölgesinde cinsel münasebeti, sövme ve tartışmayı terk etme gibi şeyleri.

{يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا} “Allah onu bilir. Bir de azık edinin.” Ey Akıl sahipleri. Dünya azığından. Cümlede takdim ve tehir bulunmaktadır. Diyor ki: Dünyadan yüzlerinizi istemekten engelleyecek azık

edininiz, ey insanlardan üstün akıl sahipleri. Eğer azık edinmezseniz Allah Teâlâ'ya tevekkül ediniz.

{ فَانَّ خَيْرَ الرِّادِ التَّقْوَى } “Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır.” Zira tevekkül dünya azığından daha hayırlı olandır.

{ وَاتَّقُونِ } “Benden korkun!” Harem bölgesindeyken benden korkunuz.

{ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ } “Ey üstün akıl sahipleri!” Bu âyet Yemen halkından bir grup insan hakkında nazil olmuştur. Bunlar azıksız bir şekilde hac ediyorlardı. Yolda ise ev halkından onlara zulmederek bir şeyler almaya çalışıyorlardı. Allah Teâlâ onlara bunu yasakladı.¹⁷

¹⁷ a) Taberânî, 196. âyetin dipnotunda Buhârî'den aktarılan hadisin son bölümünü Tâvus kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmiştir: Rafes; kadınlara cinsel münasebet ile ilgili açıktan ve kinayeli söz söyleme. Fusuk, masiyetlerin bütünü, cidal ise kişinin Müslüman kardeşiyile ve arkadaşıyla tartışmasıdır. *el-Mu'cemü'l-Kebir*, c. 11, s. 22, 10914 nolu hadis. Ayrıca bu son yorumu Beyhakî, Tâvus kanalıyla İbn Abbâs'tan tahrir etmiştir. *Sünen-i Beyhakî*, Hac, “Artık hac sırasında kadına yaklaşmak, günah işlemek ve kavga etmek yoktur.” âyeti bâbı. c. 5, s. 67. Hâfız İbn Hacer el-Heysemî'nin zikrettiği gibi Ebû Ya'lâ da bu haberi rivayet etmiştir. *Mecmeü'z-Zevaid*, Tefsir, Sûretü'l-Bakara, c. 6, s. 318.

b) İmam Buhârî, İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Yemenliler haccediyor ve azık edinmiyor bu arada: ‘Bizler mütevekkilleriz’ diyorlardı. Mekke'ye vardıklarında insanlardan dilenmeye koyuluyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah: { فَانَّ خَيْرَ الرِّادِ التَّقْوَى } ‘Bir de azık edinin, şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır’ buyruğunu indirdi.” Buhârî, Hac, 6. Bâb, 1523 nolu hadis. Bu hadisi Ebû Dâvûd ve Beyhakî de tahrir etmişlerdir. Ebû Dâvûd, Hac, ‘Hacda azık edinme’ bâbı, 1730 nolu hadis. *Sünen-i Beyhakî*, Hac, ‘Biniti tercih eden kimse’ bâbı, c. 4, s. 332. Hâfız İbn Hacer şöyle der: “İbn Ebî Hatem İbn Abbâs'tan başka bir kanalla aktarılan yukarıdaki hadise şu eklemede bulunur: Yemenliler şöyle diyorlardı: ‘Bizler Allah Teâlâ'nın evini hac ediyoruz. Bizi doyuran yok mu?’” *Fethü'l-Bâri*, c. 3, s. 384.

c) { فَلاَ رَفَتْ } “kadına yaklaşmak” buyruğu hakkında İbn Abbâs bir önceki ilk maddede geçtiği üzere şöyle demiştir: “Rafes kadınlarla münasebettir.”

d) *Taberânî*'nin Tâvus kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmiştir: { رَفَتْ } kadınlara cinsel münasebet ile ilgili açıktan ve kinayeli söz söylemedir.

e) Rafes sözcüğün aslı çirkin/ahlaksız sözdür. Cinsel münasebet ve mukaddimeleri için kullanılır. *Taberânî*'nin rivayetinde geçen “İrabe” ise cinsel münasebete hazırlayana nedenler, mukaddimelerine dokunmaktır. Aslı ise açıklama ve izah edıştır. *Lisânü'l-Arab; en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis*. R-F-S ve A-R-B maddeleri.

f) Bir önceki dipnotta İbn Abbâs'ın "Fusuk, masiyetlerin bütünüdür" sözleri geçmişti. İbn Cerîr Taberî de Avfî ve Ali ibn Ebî Talha kanalıyla bu rivayeti tahrir etmiştir. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 269. Âyetin bu bölümü hakkında İbn Abbâs'tan başka bir tefsir de rivayet edilmiştir. İbn Cerîr Taberî, Miksem kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: Fusuk sövmedir. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 270. İsnad açısından bakıldığında ilk rivayet daha sahihtir. Zira ilk rivayet İmam Buhârî'nin rivayetidir. İkinci görüşü rivayet eden senede Hasif ibn Abdurrahman el-Cezerî vardır ki, bu şahıs sâduktur ve hafızası kötüdür. *Takrib*, c. 1, s. 224, 126 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 280, 400 nolu madde. Ancak Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den ikinci görüşe uygun bir rivayet aktarılmıştır. Buhârî ve Müslim, Abdullah ibn Mesud'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: "Mü'mine sövmek fık; öldürmek ise küfürdür." Buhârî, İman, 48 nolu hadis; *Sahih-i Müslim*, İman, 64 nolu hadis. Fusuk sözcüğünün bütün masiyetler olarak tefsir edilmesi mü'mine sövmeyi ve bunun dışındaki diğer bütün günahları kapsamaktadır.

g) Masiyetler her vakitte ve her anda haram kılınmıştır. Ancak mekânın hürmetinden dolayı hacda haram oluşu daha şiddetlidir. Zira hacı ihramı giyindiği andan hac amellerini bitirinceye kadar ibadet halindedir. İbadet halinde masiyetin işlenmesi kalbin katılığına ve Allah Teâlâ'nın zikrinden gafil oluştadır. Bir de en mukaddes beldede olduğu da düşünülünce eylemin çirkinliği kat be kat artmaktadır.

h) وَلَا جِدَالَ (وَ لَا جِدَالَ) "*Kavgâ etmek yoktur*" ilahî buyruğunu İbn Abbâs mira/tartışma olarak tefsir etmiştir. Bununla da düşmanlığa ve karşılıklı nefrete yol açan tartışma kast edilmiştir. Nitekim İbn Cerîr Taberî, bu âyetin tefsiri hakkında birkaç kanaldan İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmiştir: "Onu kızdırıncaya kadar arkadaşınla tartışmandır." *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 271.

i) "b" şıkında Yemenliler hakkında İbn Abbâs'ın rivayeti geçmişti.

(وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ) "*Öyleyse, yanınıza azık alın. Hiç şüphe yok ki azığın en hayırlısı Allah'tan sakınmaktır. Öyleyse benden sakının, ey akıl sahipleri!*" buyruğu bunlar (Yemenliler) hakkında nazil olmuştur. Bunlar hac yolculuğu için yiyecek hazırlayarak azık edinmeyi terk etmeyi Allah Teâlâ'ya tevekkül etme ibadeti sanıyorlardı. Bu davranış onların cahilane bir davranışı ve tutumuydu. Zira böyle bir davranış kendilerini haram bir eylem olan insanlardan dilenmeye sevk etmişti. Halbuki Allah Teâlâ bu âyette kendilerine insanlardan dilenmelerini engelleyecek yolculuk için yeterli miktarda azık hazırlamalarını emretmiştir. Bu maksatla (وَتَزَوَّدُوا) "*azık edininiz*" buyurmuştur. Allah Teâlâ daha sonra insanın yaşamı boyunca edineceği en güzel azığın Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmak suretiyle elde edilen takva olduğunu açıklamıştır. Bu amaçla da

(فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ) "*Hiç şüphe yok ki azığın en hayırlısı Allah'tan sakınmaktır*" buyurmuştur. Buna göre âyette geçen iki azık edinme birbirin-

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ
عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ
وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

198- “(Hac sırasında), Rabbinizin lütuf ve kereminden rızık aramanızda size bir günah yoktur. Arafat’tan indiğiniz zaman Meş’ar-i Haram yanında (Müzdelife’de) Allah’ı anın! Hem O’nu size öğrettiği gibi anın. Doğrusu siz daha önce sapmış kimse-lerden idiniz.”

{ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ } “Size bir günah yoktur.” Sıkıntı.

{ أَنْ تَبْتَغُوا } “İstemenizde.” Talep etmeniz.

{ فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ } “Rabbinizin lütfundan.” Harem’de ticaret etmekle. Bunlar Harem bölgesinde alış-veriş yapmayı caiz görmeyen bir grup insanlar hakkında nazil oldu. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara alış-veriş yapma ruhsatını verdi.

{ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ } “Arafat’tan hep birlikte geri döndüğünüz zaman.” Arafat’tan Meş’ari’l-Haram’a döndüğünüzde.

{ فَاذْكُرُوا اللَّهَ } “Allah’ı zikredin.” Kalp ve dil ile.

den farklıdır. İlki hac yolculuğu için azık edinme olayı iken ikincisi ahiret yaşamı için takva azığını elde etmedir.

j) İbn Kesir, (فَإِنْ خَيْرَ الرَّادِ الثَّقَوَى) “Hiç şüphe yok ki azığın en hayırlısı Allah’tan sakinmaktır” buyruğu hakkında şu açıklamalarda bulunur: Allah Teâlâ mü’minlere dünya hayatında yolculuğa çıkarken azık edinmeyi emrettiği gibi, şimdi de ahiret azığına dikkatleri çekmektedir. Ahiretteki azık, Allah korkusudur. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerimde şöyle buyurur:

(يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سُوَآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسَ الثَّقَوَى ذَلِكَ خَيْرٌ) “Ey Âdem oğulları! Biz size ayıp yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise indirdik. Takva elbisesi (duygusu) ise (bunlardan) daha hayırlıdır.” (7/el-A’raf/26) Allah Teâlâ bu âyette de maddî elbiseyi zikrettikten sonra, manevî elbiseye dikkatleri çekmiştir ki; manevî elbise huşu, itaat ve takvadır. Manevî elbisenin maddî elbiseden daha iyi ve daha faydalı olduğunu da hatırlatmaktadır. *Tefsir-i İbn Kesir*, c. 1, s. 248.

{عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَادْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُم} “Meş’ar-ı Haram’da. O sizi hidâyete ulaştırdığı gibi siz de O’nu anın.” Sizi hidayet ettiği şey üzere.

{وَإِنْ كُنْتُمْ} “Muhakkak idiniz.” Muhakkak idiniz.

{مِنْ قَبْلِهِ} “Bundan önce.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den, Kur’an’dan ve İslam’dan önce.

{لِمَنِ الضَّالِّينَ} “Sapıklardan.” Kâfirlerden.¹⁸

¹⁸ a) Buhârî, Amr kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini nakl eder: “Ukaz, Mecenne ve Zülmecaz cahiliyye döneminde (hac mevsiminde) kurulan panayırlar idi. Hac mevsimlerinde ticaret yapmanın günah olacağından çekinmeleri üzerine yüce Allah’ın: (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَقْسَمْتُمْ) ‘(Hac sırasında) Rabbinizin lütuf ve kereminden rızık aramanızda size bir günah yoktur’ âyeti nazil oldu. İbn Abbâs âyeti ‘fi mevâsimi’l-hacci/hac mevsimlerinde’ fazlalığıyla kıraat etmiştir.” Buhârî, Buyu, 1. Bâb, 2050 nolu hadis, 35. Bâb, 2098 nolu hadis. Bu haberi Ebû Dâvûd ve Beyhakî de tahrir etmişlerdir. Ebû Dâvûd, Hac, 5 ve 7. Bâblar, 1731 ve 1734 nolu hadisler; *Sünen-i Beyhakî*, Hac, “Ticaret” Bâbı, c. 4, s. 333.

b) İbn Abbâs’ın âyeti (... لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ) şeklindeki kıraati şaz kıraatlardendir. İbn Hacer’in de belirttiği gibi böyle bir kıraat bilginler nazarında tefsir kategorisinde değerlendirilir. *Fethü’l-Bâri*, c. 3, s. 595. Zira bu kıraat resmi Osman Mushafına aykırıdır. İbn Abbâs’ın “fi Mevâsimi’l-hacci” kıraati İmam Buhârî’nin ilk rivayetinde (فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ) ibaresinden sonra geçmekteyken İmam Buhârî’nin ikinci rivayetinde (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ) ibaresinden sonra geçmektedir. Bu da İbn Abbâs’ın söz konusu eklemesinin bir tefsir olduğuna delildir. Kur’an’dan değildir. İbn Abbâs bu sözlerin Kur’an’dan olduğu kanaatıyla kıraat etmiş değildir.

c) İbn Abbâs’ın “Ukaz, Mecenne ve Zülmecaz cahiliyye döneminde (hac mevsiminde) kurulan panayırlar idi.” sözünde geçen bu panayırlar İslam öncesi Arap panayırlarının en meşhurlarıdır. Yoksa sadece bu panayırlar vardır, anlamına gelmiyor. Ukaz Panayırı; Nahle Vadisi ile Taif arasında Futk denilen yerde kurulurdu. Nitekim İbn İshak’tan ve Hişam ibn Kelbî’den rivayet edildiğine göre bu panayır San’a yolu üzerinde Karnü’l-Menazil mıntıkasının arkasındaydı. Bu panayır Kays ve Sakif kabilelerine ait idi. Mecenne panayırına gelince ise bu Merrü’z-Zahrân’da el-Aşğar denilen bir dağa kadar ait olan sahayı içermektedir. İbn Kelbî’den aktarılan bilgiye göre, bu panayır Kinane kabilesine ait idi. Zülmecaz ise İbn İshak’tan rivayet edildiğine göre, Arafat’a yakın bir bölgede kurulurdu. Bu panayırlar İslam geldikten sonra da bir müddet devam ettiyse de daha sonraları terk edildi. (فَإِذَا أَقْسَمْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَادْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ) “Arafat’tan

ثُمَّ أٰفِضُوا مِنْ حَيْثُ آفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ

رَحِيمٌ ١٩٩

199- “Sonra, insanların akın ettikleri yerden siz de akın edin ve Allah’tan bağışlanmanızı dileyin. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”

{ثُمَّ أٰفِضُوا مِنْ حَيْثُ آفَاضَ النَّاسُ} “Sonra, insanların akın ettikleri yerden siz de akın edin.” Yemen ehlinin döndüğü yerden dönünüz.

{وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ} “Ve Allah’tan bağışlanmanızı dileyin.” Günahlarınız için.

{إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ} “Çünkü Allah, çok bağışlayan.” Tevbe edene.

{رَحِيمٌ} “Çok merhametli olandır.” Tevbe üzere vefat eden kimseye karşı. Bu âyet bir grup insan hakkında nazil olmuştur. Bunlara Humsîler deniliyordu. Yaptıkları hacları için Harem bölgesinden Arafat’a çıkmayı istemiyorlardı.

Bunun üzerine Allah Teâlâ onları bu davranıştan engelledi ve Arafat’a gitmelerini ardından da oradan dönmelerini emretti.

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا
فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ

خَلَاقٍ ٢٠٠

200- “Hac ibadetini bitirdiğiniz zaman, Allah’ı, önceleri babalarınızı andığınız gibi, hatta daha da güçlü olarak anın! İnsanlardan

indiğiniz zaman Meş’ar-i Haram yanında (Müzdelife’de) Allah’ı anın!” âyette geçen Meş’ar-ı Haram Müzdelife’dir. Nitekim İbn Cerîr Taberî, Hâkim ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini nakleder: İki dağ arasındaki bölüm Meş’ar’dır. Cem de denilir. Taberî, İbrahim en-Nehaî kanalından ise şöyle rivayet etmektedir: “İbn Ömer halkın Cem’in yanındaki dağda izdiham yaptığını görünce şöyle dedi: ‘Ey insanlar, buranın her yanı Meş’ar-ı Haram’dır’ dedi.” İbn Cerîr bu görüşü tâbiûndan bir topluluktan rivayet etmiştir. *Tefsîru’t-Taberî*, c. 2, s. 287-9. Cem, Müzdelife’dir.

öyleleri var ki, ‘Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver!’ derler. Öylelerinin ahirette bir payı yoktur.”

{ فَادَا فَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ } “Hac ibadetini bitirdiğiniz zaman.” Haccınızın amellerini/sünnetlerini bitirdikten sonra.

{ فَادْكُرُوا اللَّهَ } “Allah’ı anın.” Deyiniz “Ey Allah.”

{ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ } “Önceleri babalarınızı andığınız gibi.” “Ey baba” demekle.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Allah’ı anın.” Size sunduğu ihsan dolayısıyla “önceleri babalarınızı andığınız gibi” Cahiliye döneminde ihsan ile babalarınızı zikrettiğiniz gibi.

{ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا } “Hatta daha da güçlü olarak.” Babalarınızı zikretmenizden daha çok zikrederek.

{ فَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ } “İnsanlardan öyleleri var ki, derler.” Mevkıfta.

{ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا } “Ey Rabbimiz, bize dünyada bize deve, inek, koyun, köle, cariye ve mal bahşet, der.

{ وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ } “Öylelerinin ahirette bir payı yoktur.” Yaptıkları haclarına karşılık, cennette payları bulunmamaktadır.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾

201- “Onlardan öyleleri de var ki, ‘Ey Rabbimiz! Bize dünyada güzellik, ahirette de güzellik ver ve bizi ateş azabından koru!’ derler.”

{ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا } “Onlardan öyleleri de var ki, ‘Ey Rabbimiz, bize ver’ derler.” Bize ver.

{ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً } “Dünyada güzellik.” İlim, ibadet, günahlardan korunma, şehadet ve ganimet.

{ وَفِي الْأَجْرَةِ حَسَنَةٌ } “Ahirette de güzellik.” Cennet ve nimetlerini.
 { وَقَنَا عَذَابَ النَّارِ } “Ve bizi ateş azabından koru.” Kabir ve cehennem ateşi azabını bizden uzaklaştır.

﴿٢٠٢﴾ أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

202- “İşte kazandıklarından payı olanlar bunlardır. (İyi bilin ki), Allah hesabı çok çabuk görendir.”

{ أُولَئِكَ } “İşte bunlardır.” Bu sıfatın/niteliklerin ehli.

{ لَهُمْ نَصِيبٌ } “Payı olanlar.” Cennet son derece bol bir payı bulunmaktadır.

{ مِّمَّا كَسَبُوا } “Kazandıklarından.” Haclarından.

{ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ } “(İyi bilin ki), Allah hesabı çok çabuk görendir.” Diyor ki: Hesaba çektiğinde hesaba çekmesi çok şiddetlidir.

Âyetin koruması çok süratli olan anlamına geldiği de söylenmiştir.

Âyetin riya ehline karşı cezalandırması çok şiddetlidir anlamına geldiği de söylenmiştir.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

203- “Bir de sayılı günlerde Allah’ı anın (tekbir getirin)! Her kim, (Mina’dan Mekke’ye) iki gün içinde dönmek için acele ederse ona günah yoktur. Her kim de geri kalırsa ona da günah yoktur. Ama bu sakınanlar içindir. Allah’tan sakının ve bilin ki, O’nun huzurunda toplanacaksınız!”

{ وَادْكُرُوا اللَّهَ } “Allah’ı anın (tekbir getirin).” Tekbir, tehlil ve temcid ile.

{ فِي أَيَّامٍ مَّغْلُودَاتٍ } “Bir de sayılı günlerde.” Bilinen Teşrik günlerinde. Bunlar beş gündür. Arefe günü, Kurban Bayramının 1, 2, 3 ve 4. günüdür.

{ فَمَنْ تَعَجَّلَ } “Her kim, (Mina’dan Mekke’ye) dönmek için acele ederse.” Ailesine dönene de.

{ فِي يَوْمَيْنِ } “İki gün içinde.” Nahr gününden sonra.

{ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ } “Ona günah yoktur.” Acele etmesinde.

{ وَمَنْ تَأَخَّرَ } “Her kim de geri kalırsa.” Üçüncü güne kalana da.

{ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ } “Ona da günah yoktur.” Geriye kalmasında günah bulunmamaktadır.

Âyetin anlamının geriye kalmasında kınama bulunmamaktadır, O da bağışlanmaktadır, anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ لِمَنِ اتَّقَى } “Ama bu sakınanlar içindir.” Diyor ki, acele davranmak takvâlı davranan kişiye aittir. Üçüncü güne kadar avlanmak-tan sakınan kimse için.

{ وَاتَّقُوا اللَّهَ } “Allah’tan sakının.” Avı üçüncü güne kadar almada Allah Teâlâ’dan korkunuz.

{ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ } “Ve bilin ki O’nun huzurunda toplanacaksınız.” Ölümden sonra.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى

مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾

204- “İnsanlardan kimi vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi, kalbinde olana Allah’ı şahid tutar. Oysa o, İslâm düşmanlarının en yamanıdır.”

{ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ } “İnsanlardan kimi vardır ki, sözleri senin hoşuna gider.” Sözü, konuşması ve ilan etmesi.

{ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا } “Dünya hayatı hakkındaki.” Dünyada.

{ وَيُشْهِدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ } “Hatta böylesi, kalbinde olana Allah’ı şahid tutar.” Seni sevdiğine ve sana uyduğuna dair Allah Teâlâ adına yemin eder.

{ وَهُوَ الَّذِي خِصَامٌ } “Oysa o, İslâm düşmanlarının en yamanıdır.” Bâtıl için mücadele eder. Düşmanlığı son derece şiddetlidir.

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ
وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿٢٠٥﴾

205- “Senden ayrılıp gidince de, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez.”

{ وَإِذَا تَوَلَّى } “Senden ayrılıp gidince de.” Kızdı mı.

{ سَعَى } “Çalışır.” Yürür.

{ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا } “Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak.” Masiyetlerle.

{ وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ } “Ekini yok etmek için.” Ekini ve harmanı yakmak.

{ وَالنَّسْلَ } “Ve nesli.” Hayvanları öldürerek helak etmek.

{ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ } “Allah ise bozgunculuğu sevmez.” Ve bozguncuyu.

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾

206- “Ona, ‘Allah’tan sakın!’ denilince, gururu onu günaha sürükler. Onun hakkından cehennem gelir. Orası ne kötü yataktır!”

{ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ } “Ona: ‘Allah’tan sakın’ denilince.” Sana yaptığında.

{ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ } “Gururu onu günaha sürükler.” Büyükleterek hamiyete kapılır.

{ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ } “Onun hakkından cehennem gelir.” Varacağı yer cehennemdir.

{ وَلَيْسَ الْمِهَادُ } “Orası ne kötü yataktır!” Sergi ve varacak yerdir. Âyet Ahnes ibn Şureyk hakkında nazil oldu. Ahnes ibn Şureyk yakışıklı, tatlı dilli idi. “Ben seni seviyorum, sana kalben biat ediyorum” sözleriyle Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in gönlünü hoş ediyor ve buna Allah adına yemin de ediyordu. Münafık idi. Âlimler onun bir kavmin harmanını yaktığını, bir topluluğun da eşeğini öldürdüğünü iddia etmektedirler.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ (٣٠٧)

207- “Yine insanlardan kimi de vardır ki, Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için canını feda eder. Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir.”

{ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي } “İnsanlardan öyle kimseler vardır ki ... satar.” Satar.

{ نَفْسَهُ } “Kendi nefsi.” Malıyla.

{ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ } “Allah’ın rızasını arayarak.” Allah Teâlâ’nın rızasını talep ederek. Bu âyet Suheyb ibn Sinan ve Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashâbı hakkında nazil olmuştur. Suheyb Mekke ehlinde malına karşılık nefsi satın aldı.

{ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ } “Allah kullara çok merhametlidir.” Mekke’de öldürülen. Âyet Mekke’nin müşrik halkı tarafından öldürülen Ammar’ın ebeveyni Yâsir ve Sümeyye ve diğer öldürülen sahabe hakkında nazil olmuştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ
الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾

208- “Ey iman edenler! Topluca barışa girin ve şeytanın adımlarına uymayın. O, sizin apaçık düşmanınızdır.”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً } “Ey iman edenler, Topluca barışa girin.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in dininin şeriatlarına topluca.

{ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ } “Şeytanın adımlarına uymayın.” Cumar-tesi gününü tahrim kılınışı, deve etinin haram kılınışı ve bunun dışındaki diğer konularda şeytanın süslemesine.

{ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ } “O, sizin apaçık düşmanınızdır.” Düşmanlığı aşikârdır.

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾

209- “Size apaçık deliller geldikten sonra, yine de doğru yoldan saparsanız, bilin ki, Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

{ فَإِنْ زَلَلْتُمْ } “Ayrılırsanız.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in dininin şeriatından uzaklaşırsanız.

{ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ } “Size bunca apaçık delil geldikten sonra.” Kitabınızda bulunan şeyin açıklaması.

{ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ } “Bilin ki, şüphesiz Allah Azizdir.” Resûlüne tabi olmayan kimseden intikam ile.

{ حَكِيمٌ } “Hakîmdir.” İlk şeriatların neshi hakkında. Âyet cumar-tesi gününü ve deve etini ve bunun dışındaki şeyleri kerih görmeleri nedeniyle Abdullah ibn Selam ve ashabı hakkında nazil olmuştur.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ
وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَالِىَ اللَّهُ تَرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

210- “Onlar bekliyorlar ki Allah buluttan gölgelikler içinde, meleklerle birlikte kendilerine geliversin de iş bitiriliversin! Oysa bütün işler Allah’a götürülür.”

{ هَلْ يَنْظُرُونَ } “Onlar bekliyorlar ki.” Mekke ehli beklemekte midir?

{ الْآ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ } “Allah kendilerine geliversin de.” Kıyâmet gününde niteliği söz konusu olmaksızın Allah’ın gelivermesinden.

{ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ } “Buluttan gölgelikler içinde ve meleklerle birlikte.” Cümlede takdim tehir bulunmaktadır.

{ وَقُضِيَ الْأَمْرُ } “Ve iş bitiriliversin.” İş bitiriliversin. Cennet ehli cennete cehennem ehli cehenneme konulur.

{ وَالِىَ اللَّهُ تَرْجَعُ الْأُمُورُ } “Oysa bütün işler Allah’a götürülür.” Ahirette işlerin sonu.

سَلِّ بَنِي إِسْرَءِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمُ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

211- “İsrail oğullarına sor: Biz onlara nice apaçık mucizeler vermiştik! Kim mucizeler kendisine geldikten sonra Allah’ın nime-tini (âyetlerini) değiştirirse şüphesiz, Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”

{ سَلِّ بَنِي إِسْرَءِيلَ } “İsrailoğullarına sor:” Yakub evladlarına de ki.

{ كَمْ آتَيْنَاهُمُ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ } “Biz onlara nice apaçık mucizeler vermiştik!”

Nice kere emir ve nehiyle onlarla konuştuk. Onlara Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm) döneminde din ile ikramda bulunduk. Ancak onlar bunu küfürle değiştirdiler.

{ وَمَنْ يُدِّلْ نِعْمَةً اللَّهِ } “Kim Allah’ın nimetini (ayetlerini) değiştirirse.” Kim Allah Teâlâ’nın dinini ve kitabını küfürle değiştirirse.

{ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ } “Kendisine geldikten sonra.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in kendisine getirdiği şeyden sonra.

{ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ } “Şüphesiz Allah’ın azabı çok şiddetlidir.” Bunu inkâr edene karşı.

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

212- “Dünya hayatı, inkâr edenler için süslendi de, onlar iman edenlerle alay ediyorlar. Halbuki Allah’tan sakınan o mü’minler, kıyâmet günü onlardan üstündür. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.”

{ زُيِّنَ } “Süslendi de.” Güzelleştirildi.

{ لِلَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenler için.” Ebû Cehil ve dostlarına.

{ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا } “Dünya hayatı.” Dünya hayatındaki geniş yaşam.

{ وَيَسْخَرُونَ } “Onlar alay ediyorlar.” Şu kimselerle ki.

{ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا } “İman edenlerle.” Sıkıntılı bir yaşam geçiren Selman, Bilal, Suheyb ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in as-habıyla.

{ وَالَّذِينَ اتَّقَوْا } “Halbuki Allah’tan sakınan o mü’minler.” Küfür ve şirkten sakınan, yani Selman ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashâbı.

{ فَوْقَهُمْ } “Onlardan üstündür.” Dünyada kanıta sahip olmak, cennette ise konum ve kadr ile.

{ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ } “Kıyâmet günü. Allah dilediğine rızık verir.” Malı dilediği kişiye bolca bahşeder.

{بَغَيْرِ حِسَابٍ} “Hesapsız.” Engellemeksizin ve zorlanmaksızın.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Allah dilediğine rızık verir.” Cennette. “Hesapsız.” Elden çıkmaksızın ve ihtida etmeksizin.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ
وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُخَكِّمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا
فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ
الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ
الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾

213- “(Başlangıçta) insanlar tek bir ümmetti. Ayrılımları üzerine Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi. Anlaşmazlığa düştükleri konularda, insanlar arasında hüküm vermeleri için, onlarla birlikte hak yolu gösteren Kitabı da indirdi. Ancak kitap verilenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden, bunda da anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah kendi izniyle, iman edenleri, onların hakkında anlaşmazlığa düştükleri gerçeğe ulaştırdı. Çünkü Allah, dilediğini doğru yola iletir.”

{كَانَ النَّاسُ} “(Başlangıçta) İnsanlar idi.” Hz. Nûh ve Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) döneminde.

{أُمَّةً وَاحِدَةً} “Tek bir ümmetti.” Tek bir din/küfür üzere idiler.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) döneminde insanlar Müslüman idiler.

{فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ} “Allah peygamberler gönderdi.” Hz. Nûh (‘aleyhi’s-selâm)’ın ve Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın zürriyetinden.

{ مُبَشِّرِينَ } “Müjdeciler olarak.” Allah Teâlâ’ya iman edenleri cennetle müjdelemek için.

{ وَمُنْذِرِينَ } “Ve uyarıcılar olarak.” Allah Teâlâ’ya iman etmeyenleri cehennem azabıyla.

{ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ } “Onlarla birlikte Kitabı da indirdi.” Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ı peygamberlere kitaplarla indirdi.

{ بِالْحَقِّ } “Hak yolu gösteren.” Hakkı ve bâtlı açıklayıcı olarak.

{ لِيَحْكُمَ } “Hüküm vermeleri için.” Her peygamber kendi kitabıyla.

{ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ } “Anlaşmazlığa düştükleri konularda, insanlar arasında.” Dinde.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Kitabın hükmetmesi için. Eğer “Liyehküme” sözcüğünü “Litehküme/hükm edesin” şeklinde “ta” harfi ile okursan bununla Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) murad edilir.

{ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ } “Bunda da anlaşmazlığa düştüler.” Din ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) hakkında.

{ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ } “Ancak kitap verilenler.” Yani kendilerine Kitap verilenler.

{ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ } “Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra.” Kitaplarındaki şeyin açıklamaları.

{ بَغْيًا بَيْنَهُمْ } “Sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden.” Kıskançlıkları dolayısıyla inkâr ettiler.

{ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا } “Bunun üzerine Allah, iman edenleri, ulaştırdı.” Peygamberlerle.

{ لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ } “Onların hakkında anlaşmazlığa düştükleri.” Dinde ihtilafa düştükleri.

{ مِنَ الْحَقِّ } “Gerçeğe.” Hakka.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Allah Teâlâ iman edenleri de hidayete erdirir. Böylece Allah Teâlâ peygamberlerle dinde ihtilafa düşülen konularda onları haktan bâtila düşmekten korur.

{ بِإِذْنِهِ } “Kendi izniyle.” Kerameti ve iradesiyle.

{ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ } “Çünkü Allah dilediğini iletir.” Buna ehil olan kimseyi. Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Dilediği kimseyi sabit kılar.

{ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ } “Doğru yola.” Rız olduğu dosdoğru din üzere.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمْ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

214- “Yoksa siz, kendinizden önce gelip geçenlerin başına gelenin benzeri, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar öyle sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki, sonunda Peygamber ve beraberindeki iman edenler; ‘Allah’ın yardımı ne zaman?’ derlerdi. Dikkat edin! Allah’ın yardımı yakındır!”

{ أَمْ حَسِبْتُمْ } “Yoksa siz, sandınız mı?” Zann mı ettiniz. Ey mü’minler topluluğu! Yani Osman ve ashabi.

{ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ } “Kendinizden önce gelip geçenlerin başına gelenin benzeri, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi.” Sizden önce geçmiş bulunan mü’minlerin başına gelen sıkıntıların/belaların başınıza gelmeden.

{ مَسَّتْهُمْ } “Onlara dokundu.” İsabet etti.

{ الْبَأْسَاءُ } “Öyle yoksulluklar.” Korku, belalar ve şiddetli sıkıntılar.

{ وَالضَّرَّاءُ } “Öyle sıkıntılar.” Hastalıklar, acılar ve açlık.

{ وَزُلُّوا } “Öyle sarsıldılar ki.” Şiddetle sarsıldılar.

{ حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ } “Sonunda, Peygamber derlerdi.” Nihayet peygamberleri dedi.

{ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ } “Ve beraberindeki iman edenler.” Ona iman edenler.

{ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ } “Allah’ın yardımı ne zaman?” Düşmanlara karşı ne zaman yardım edecek. Allah Teâlâ bu peygambere dedi ki:

{ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ } “Dikkat edin! Allah’ın yardımı yakındır.” Düşmanlara karşı sizi kurtarmaya ilişkin yardımı.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ
وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

215- “Sana nereye infak edeceklerini soruyorlar. De ki: ‘Hayır olarak harcayacağınız mal, ana- baba, yakınlar, öksüzler, düşkünlere ve yolda kalmış kimseler içindir. Hayır olarak daha ne yaparsanız, kuşkusuz Allah onu bilir.’”

{ يَسْأَلُونَكَ } “Sana soruyorlar.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)! Bu soru miras âyetlerinin nazil oluşundan önce idi.

{ مَاذَا يُنْفِقُونَ } “Nereye infak edeceklerini.” Kime tasaddukta bulunacaklarını.

{ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ } “De ki: Hayır olarak harcayacağınız mal.” Maldan.

{ فَلِلَّوَالِدَيْنِ } “Ana baba içindir.” Anne-babaya.

{ وَالْأَقْرَبِينَ } “Yakınlar.” Akrabalara. Anne-babaya sadaka veriş daha sonra miras âyetleriyle nesh edildi.

{وَالْيَتَامَىٰ} “Öksüzler.” Diyor ki; yetimlere, insanların yetimlerine tasaddukta bulununuz.

{وَالْمَسَاكِينَ} “Düşkünler.” İnsanların düşkünlerine.

{وَابْنِ السَّبِيلِ} “Ve yolda kalmış kimseler.” Konaklayan misafire.

{وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ} “Hayır olarak daha ne yaparsanız.” Bunlara malda ne infakta bulunursanız.

{فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ} “Kuşkusuz Allah onu bilir.” Yani Allah Teâlâ bunu ve niyetlerinizi bilen ve buna göre karşılık verendir.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ
خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

216- “Hoşunuza gitmediği halde, Allah yolunda savaşmak size farz kılındı. Olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız, oysaki o şey sizin için bir hayırdır. Yine olabilir ki siz bir şeyi seversiniz, oysaki o sizin için bir kötülüktür! Allah bilir siz bilmezsiniz.”

{كُتِبَ} “Farz kılındı.” Farz kılındı.

{عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ} “Allah yolunda savaşmak size.” Hz. Peygamber (sallallahu ‘aleyhi ve sellem) ile birlikte genel seferberliğe çıkmanız.

{وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا} “Hoşunuza gitmediği halde. Olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız.” Allah yolunda cihad etmekten.

{وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ} “Oysaki o şey sizin için bir hayırdır.” Şehadete ve ganimete erişirsiniz.

{وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا} “Yine olabilir ki siz bir şeyi seversiniz.” Cihad-dan geri kalıp oturmayı.

{وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ} “Oysaki o sizin için bir kötülüktür!” Şehadete de ganimete de erişemezsiniz.

{ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ } “Allah bilir.” Cihadın sizin için hayırlı olduğunu.

{ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ } “Siz bilmezsiniz.” Cihaddan geri kalıp oturmanın sizin için şer olduğunu. Bu âyet-i kerime Sa’d ibn Ebî Vakkas, Mikdad ibn Esved ve ikisinin dostları hakkında nazil oldu.

Ardından Abdullah ibn Cahş ve ashabının Amr ibn Hadramî’yi öldürmesi ve onların haram aylarda –yani recep ayında- yapılan savaşı sormaları hakkında bu âyet nazil oldu. Yani recep ayının hı-lalinin görünmesinden önce cemaziye’l-ahirin son gecesinde ger-çekleşen öldürülmesi hakkında soruyorlardı. Bu müşriklerin on-ları kınaması için bir neden oldu. Bunun üzerine Allah azze ve celle şöyle buyurdu:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ
أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يَقَاتِلُونَكُمْ
حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ
عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي
الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

217- “Sana haram ayı ve o ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: ‘O ayda savaşmak büyük bir günahtır. Ancak Allah yolundan alıkoymak, O’nu inkâr etmek, Mescid-i Haram’dan menetmek ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük bir vebaldir. Fitne de adam öldürmekten daha büyük bir günahtır.’ Onlar, eğer güçleri yetse, sizi dininizden döndürmek için, sizinle savaşmak-tan hiçbir zaman geri durmazlar. Sizden her kim dininden dö-ner ve kâfir olarak ölürse, artık onların yaptığı bütün ameller dünyada da ahirette de boşa gitmiştir. İşte onlar cehennem-liklerdir. Onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.”

{ يَسْأَلُونَكَ } “Sana soruyorlar.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)! Hakkında.

{ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ } “Haram ay ve o ayda savaşmayı.” Diyor ki; haram ayda yani receb ayında senden savaşmayı soruyorlar.

{ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ } “De ki: O ayda savaşmak.” Receb ayında.

{ كَبِيرٌ } “Büyük bir günahtır.” Cezalandırılma hususunda.

{ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ } “Ancak Allah yolundan alıkoymak.” Ancak insanları Allah’ın dininden ve Allah Teâlâ’ya itaat etmekten.

{ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ } “O’nu inkâr etmek, Mescid-i Haram’dan menetmek.” İnsanları Mescid-i Haram’a girmekten engellemek.

{ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ } “Ve halkını oradan çıkarmak, daha büyük bir vebaldir.” Cezalandırılma noktasında.

{ عِنْدَ اللَّهِ } “Allah katında.” Amr ibn Hadramî’nin öldürülmesinden.

{ وَالْفِتْنَةُ } “Fitne de.” Allah Teâlâ’ya ortak koşmak.

{ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ } “Adam öldürmekten daha büyüktür.” Amr ibn Hadramî’nin öldürülmesinden.

{ وَلَا يَزَالُونَ } “Onlar hiçbir zaman geri durmazlar.” Yani Mekke ehli.

{ يُفَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرْدُّوكُمْ } “Sizi döndürmek için, sizinle savaşmaktan.” Sizi döndürünceye kadar.

{ عَنْ دِينِكُمْ } “Dininizden.” İslam’dan.

{ إِنْ اسْتَطَاعُوا } “Eğer güçleri yetse.” Güçleri yeterse.

{ وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ } “Sizden her kim dininden döner.” İslam’dan.

{ فَيَمُتْ } “Ölürse.” Ölen.

{ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ } “Kâfir olarak. Artık onların yaptığı bütün ameller boşa gitmiştir.” Amelleri bâtil ve haseneleri de reddedilmiş olur.

{ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ } “Dünyada da ahirette de.” Ahirette bununla mükâfatlandırılmazlar.

{ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ } “İşte onlar cehennemliklerdir.” Cehennem ehlidirler.

{ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ } “Onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.” Mukimdirler, ölmezler ve çıkartılmazlar da.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ
يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

218- “Şüphesiz, iman edenlere, hicret edip Allah yolunda savaşanlara gelince, işte onlar, Allah’ın rahmetini umabilirler. Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”

Allah Teâlâ Abdullah ibn Cahş ve arkadaşları hakkında âyet indirerek şöyle buyurdu:

{ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا } “Şüphesiz iman edenlere.” Allah’a ve Resûlüne.

{ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا } “Hicret edip.” Mekke’den Medine’ye.

{ وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Allah yolunda savaşanlara gelince.” Kâfir Amr ibn Hadramî’nin öldürülmesi konusunda.

{ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ } “İşte onlar Allah’ın rahmetini umabilirler.” Allah Teâlâ’nın cennetine nail olanlar.

{ وَاللَّهُ غَفُورٌ } “Allah çok bağışlayan.” Onların yaptıklarını.

{ رَحِيمٌ } “Çok merhametli olandır.” O mü’minlere karşı. Zira Allah Teâlâ onları cezalandırmaz.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ
وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ
كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

219- “Sana şarabı ve kumarı soruyorlar. De ki: ‘Bu ikisinde büyük bir günah ve insanlar için bir takım yararlar vardır. Fakat bunların günahı yararlarından daha büyüktür!’ Yine sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: ‘İhtiyaçtan fazla olanı (infak edin). İşte böylece Allah size âyetlerini açıklıyor. Umulur ki düşünürsünüz.”

{يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ} “Sana şarabı ve kumarı soruyorlar.” Âyet-i kerime Ömer ibn Hattab hakkında nazil olmuştur. Zira Ömer’in “Allah’ım! Bize içki hakkında reyini göster” sözü üzerine bu âyet nazil olmuştur. Bunun üzerine Allah azze ve celle Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e şöyle buyurdu: “Sana şarabı ve kumarı soruyorlar.” Sana şarabın içilmesini ve kumar oynamayı soruyorlar.

{قُلْ} “De ki.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ} “Bu ikisinde büyük bir günah.” Haram kılınışının ardından.

{وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ} “Ve insanlar için bir takım yararlar vardır.” Haram kılınışından önce ikisi ticaret metayı idi.

{وَالثَّمَهُمَا} “Fakat bunların günahı” Haram kılınışından sonra.

{أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا} “Yararlarından daha büyüktür.” Haram kılınışından önce. Ardından bundan sonra her ikisi de haram kılındı.

{وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ} “Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar.” Bu âyet Amr ibn Cemuh hakkında nazil olmuştur. Amr ibn Cemuh, Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den “Mallarımızdan neyi tasaddukta bulunacağız?” diye sordu. Bunun üzerine Allah azze ve celle, Peygamberine şöyle buyurdu: “Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar.” Mallarından neyi tasaddukta bulunacaklarını soruyorlar.

{قُلِ الْعَفْوَ} “De ki: İhtiyaçtan fazla olanı (infak edin).” Yaşam için gerekli olandan ve ailenin yiyeceğinden arta kalanı. Bu âyet daha sonrasında zekât âyeti ile nesh edildi.

{ كَذٰلِكَ } “İşte böylece.” İşte böyledir.

{ يٰۤاَيُّهَا اللّٰهُ لَكُمْ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ } “Allah size âyetlerini açıklıyor. Umulur ki düşünürsünüz.”¹⁹ Emir ve nehyi. Dünyanın basit ve önem-sizliğini.

¹⁹ a) Ebû Dâvûd es-Sicistânî, İkrime kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini aktarır: “(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجَسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) ‘Ey insanlar; şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve (üzerine yazılar yazılmış) şans okları...’ (5/Maide/90) âyet-i kerimesi; (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ) ‘Ey inananlar; sarhoşken namaza yaklaşmayın...’ (4/Nisa/43) âyeti ile (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعَةٌ) ‘Sana şaraptan ve kumardan soruyorlar. De ki: O ikisinde büyük günah vardır; (bir takım) faydalar da vardır’ âyetini neshetmiştir. Sünen-i Ebû Dâvûd, Eşribe, 1. Bâb, 3672 nolu hadis. Bu haberi Beyhakî, Ebû Dâvûd kanalıyla ve bu isnadla tahrir eder ve aynısını zikreder. Sünen-i Beyhakî, Eşribe, “İçki Hakkında gelen rivayetler” bâbı, c. 8, s. 285. Bu haberin isnadı Ahmed ibn Muhammed el-Mervezî, Ali ibn Hüseyin ibn Vâkîd, Hüseyin ibn Vâkîd, Yezid en-Nahvî ve İkrime bulunmaktadır. Bu isnad zinciri hakkındaki açıklamalar önceden geçmişti. İsnad yukarıda da geçtiği gibi senesinde Ali ibn Hüseyin ibn Vâkîd el-Mervezî bulunmaktadır. Bu şahsın sâdukk olduğu ve yanlışları olan birisi olduğu geçmişti. Bu zâtın senedde bulunması nedeniyle hadisin zayıf olma olasılığı vardır. Bu haberi İbn Cerîr Taberî, Yahya ibn Vâdih’tan o da Hüseyin ibn Vâkîd’dan o da Yezid en-Nahvî’den o da İkrime ve Hasan’dan rivayet etmiştir. Görüldüğü gibi Taberî’nin senesinde İbn Abbâs bulunmamaktadır. Tefsiru’t-Taberî, c. 2, s. 361. Bu senedde bulunan şahıslar hakkındaki açıklamalar -Yahya hariç- geçmişti. Yahya ibn Vâdih Ebû Tümeyle. Sikadır. Takrib, c. 2, s. 359, 193 nolu madde; el-Hulâsa, 439. Onun bu rivayeti Ali ibn Hüseyin ibn Vâkîd’ın rivayetinden daha sahihtir. Buradan da Ebû Dâvûd’un rivayetinin Ali ibn Hüseyin’in yanlışlarından olduğunu söyleyebiliriz. Ali ibn Hüseyin ibn Vâkîd bu haberi yanlışlıkla İbn Abbâs’a nispet etmiştir.

b) (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ) “Sana şarabı ve kumarı soruyorlar.” Yani Müslümanlar senden içki ve kumarın hükmünü. İleride Ömer’in “Allah’ım bize içki konusunda sadra şifa bir açıklama gönder” sözü de bu sorulardan birisidir. Âyette geçen hitap Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e dir.

c) Sarhoşluk verici her içecek hamrdır. Hamr örtmek anlamına gelir. Birşeyi örten her bir şeye “Fekad hammerehu/onu örttü” denilir. Bu bakımdan kadının örtüsüne “hımar” denilir. Dallarını birbirine girip sarılmış ağaca da “el-hamer” denilmesi bundan dolayıdır. Bu tür ağaçlar altında olanı örter, kapatır. Tefsiru’l-Kurtubî, c. 3, s. 51; Tefsiru’t-Taberî, c. 2, s. 357. Nitekim Ömer’in “el-Hamrû ma Hamere’l-akle/hamr akli örten şeydir” sözünde de bu anlam vardır. Buhârî, Tefsir, Maide Süresi, 4619 nolu hadis; Müslim, Tefsir, 3032 nolu hadis.

d) Âyette geçen hamr sözcüğünün kapsamı bağlamında “Sarhoşluk verici her içecek hamıdır” diyebiliriz. Hamrın sarhoşluk verici her şeyi kapsadığına delalet eden rivayetlerden birisi, İmam Müslim’in İbn Ömer kanalıyla rivayet ettiği Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in şu buyruğudur: “*Her sarhoşluk verici şey hamıdır/içkidir.*” Müslim, Eşribe, 7. Bâb, 2003 nolu hadis. Bu hadisi aynı zamanda İmam Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mace de tahrir etmişlerdir. *Müsned-i Ahmed*, c. 2, s. 16; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5. Bâb, 3679 nolu hadis; *Sünen-i Tirmizî*, Eşribe, 1. Bâb, 1861 nolu hadis; İbn Mâce, Eşribe, 9. Bâb, 3390 nolu hadis.

e) Âyette geçen Meysir sözcüğü Taberî’nin Ali ibn Ebû Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet ettiği hadiste geçtiği üzere kumardır. İbn Abbâs der ki: “Cahiliyye döneminde bir kimse bir başkası ile ailesi ve malı üzerinde kumar oynardı. Onlardan hangisi karşındakini yenerse malını ve ailesini alır giderdi.” *Tefsiru’t-Taberî*, c. 2, s. 358. Taberî’nin bu kanalla İbn Abbâs’tan aktardığı haberlerin hasen hadis olduğunu belirtmiştik.

f) Kumar ile ilgili olarak dilci Ezherî şu tahlili yapar: el-Ezherî der ki: “Meysir, Arapların üzerinde kumar oynadıkları devedir. Ona meysir denilmesinin sebebi parçalara bölünmesidir. Adeta parçalara bölünenler olduğu için bu adı almış gibidir. Parça parça ayrılan herşey hakkında bu kökten fiil kullanılır. Yâsir ise câzir (deve kesen) demektir. Çünkü develerin etini parçalara ayıran odur.” el-Ezherî der ki: “İşte yâsir kelimesinde asıl anlam budur, daha sonra oklarla oynayan ve develer üzerinde kumar oynayan kimselere ‘yâsirun/yâsirler, kumarlılar’ denilmiştir. Çünkü bunlar develeri kesip parçalayan kimseler olurlar. Zira bunun sebebi onlardır.” *Tefsiru’l-Kurtubî*, c. 3, s. 53; *Lisânü’l-Arab*, Y-S-R maddesi.

g) İbn Cerir Taberî, meysir sözcüğü hakkında Mücahid’in şöyle dediğini nakleder: “Meysir, kumardır. Kumarın meysir olarak isimlendirilmesinin nedeni ‘Eysiru ve ecziru/bölüşürün’ sözünden alınmıştır.” “Şunu, şunu koy” sözünde olduğu gibi. Nitekim Taberî’nin İbn Sirin’den rivayetine göre o şöyle demiştir: “Kendisinde kumarın olduğu her türlü oyun meysirdir.” *Tefsiru’t-Taberî*, c. 2, s. 357-8.

h) “*Kul fihimâ ismün kebîrun /Bu ikisinde büyük bir günah vardır.*” Bu terettüp eden günah Allah Teâlâ’nın Maide Sûresi’nde “*Şeytan içki ve kumar yoluyla, aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. O halde, (bütün bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*” buyruğuyla açıkladığı içki içme ve kumar oynama eylemlerine aittir. *Edvâü’l-Beyan fî İdâhi’l-Kur’an-i bi’l-Kur’an*, c. 1, s. 123.

i) *قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ* “Bu ikisinde büyük bir günah vardır.” Buyruğu acaba içki ve kumarın haramlığına delil midir? Yoksa daha sonraki süreçte mi tahrir edilmiştir. Kuvvetli olan görüş bu buyrukta bunların tahririne ilişkin bir delaletin söz konusu olmayışıdır. Zira bu âyetin nazil oluşundan önce içki içen kimi sahabeler bu âyetin nazil oluşundan sonra da içki içmeye devam etmişler-

dir. Onlar bu âyetten tahrimi anlamamışlardır. Allah'ın zikrinden ve namazdan yüz çevirmek, düşmanlık ve kin sokarak günaha düşürmeyi almışlardır. Bu âyetten içki içmenin evlanın hilafına bir davranış olduğunu anlamışlardır. Bu âyetle kendisinden sonra nazil olan diğer iki âyetle olduğu gibi herhangi bir nehy bulunmamaktadır. Bu âyetten sahabenin içkinin haram kılınmayışını anladıklarına delalet eden hususlardan birisi de Neseî'nin Ebû Meysere kanalıyla Ömer'den aktardığı rivayettir. İçki haram kılınca Ömer: "Allah'ım! İçki hakkında bize sadra şifa bir açıklama bahşet." demişti. Bunun üzerine Bakara Sûresi 219. âyeti nazil olmuştu. Ömer çağırılıp kendisine bu âyet okunca yine Ömer: "Allah'ım! İçki hakkında bize sadra şifa bir açıklama bahşet." dedi. Bunun üzerine de "Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın" âyeti nazil oldu. Bu âyetin inişinden sonra Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in müezzini namaz için kamet edince, sarhoş iken namaza yaklaşmayın diye ilan etti. Ömer çağırılıp bu âyet kendisine okunca, Ömer yine: "Allah'ım içki hakkında bize sadra şifa bir açıklama bahşet" diye dua etti ve Maide Sûresi 90 ve 91. âyetleri nazil oldu yine Ömer çağırılıp bu inen âyetler sonuna kadar okunup da "O halde, (bütün bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?" bölümüne ulaşınca Ömer: "Vazgeçtik Rabbimiz" dedi. *Sünen-i Neseî*, Eşribe, "İçkinin Haram Kılınışı" bâbı. c. 8, s. 286. Bu hadisin isnadında Ebû Dâvûd, Ubeydullah ibn Musa, İsrail, Ebû İshak ve Ebû Meysere bulunmaktadır. İsrail'in tercüme-i halini önceden sunmuştuk. Sika bir ravidir. Ebû Dâvûd, Neseî'nin şeyhidir. Süleyman ibn Seyf ibn Yahya ibn Dirhem Tâi. Sika ve hafızdır. Sadece Neseî'nin kendisinden rivayeti bulunmaktadır. *Takrib*, c. 2, s. 326, 450 nolu madde; *Tehzib*, c. 4, s. 199, 337 nolu madde. Ubeydullah ibn Musa ibn Ebû'l-Muhtar el-Abesî. Sikadır, Şîi olmakla itham edilmiştir. *Takrib*, c. 1, s. 539, 1512 nolu madde. Ebû İshak es-Sübeyî'dir. Amr ibn Abdullah el-Hemedanî. Sika, âbid ve çokça hadis rivayet eden bir ravidir. Ömrünün son demlerinde rivayetleri birbirine karıştırmıştır. *Takrib*, c. 2, s. 73, 623 nolu madde. Ebû Meysere, Amr ibn Şurahbil el-Hemedanî el-Kûfi. Sika ve âbidir. İbn Mace dışında bütün *Kütüb-ü Sitte* müelliflerinin kendisinden rivayeti vardır. *Takrib*, c. 2, s. 72, 605 nolu madde; *Takrib*, c. 8, s. 47, 78 nolu madde. Hadisin isnad zincirindeki ravilerin bütünü görüldüğü gibi sikadır. Her birisi rivayeti bir öncekinden dinlemiştir. Bkz. *Tehzibü't-Tehzib*, c. 4, s. 199, 337 nolu madde; c. 6, s. 50, 97 nolu madde; c. 1, s. 261, 496 nolu madde; c. 8, s. 63, 100 nolu madde, c. 8, s. 47, 78 nolu madde. Hâfız İbn Kesir de bu rivayet hakkında şöyle der: Ali ibn el-Medînî der ki: "Bu isnad, doğru ve sahih bir isnaddır." *Tefsir-i İbn Kesir*, c. 1, s. 264. Bu haberi Ebû Dâvûd İsrail ibn Yunus kanalından bu isnad ile Tirmizî ise iki kanalla İsrail'den bu isnad ile tahrir etmiş ve aynısını zikretmiştir. Ebû Dâvûd, Eşribe, "İçkinin Haram Kılınışı" bâbı, 3670 nolu hadis; *Sünen-i Tirmizî*, Tefsir, Maide Sûresi, 3049 nolu hadis.

j) (وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) "Ve insanlar için bir takım yararlar vardır." İçkinin içilmesi halinde içen açısından bir lezzet ve bir çıkarkeyiflik vardır. Nitekim İbn Cerîr

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ
وَأَنْ تَخَالَطُوهُمْ فَآخَوَاتُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبْتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾

220- “Dünya ve ahiret konusunda (düşünün)! Bir de sana yetim-leri soruyorlar. De ki: ‘Onların durumlarını düzeltmek, işlerine karışmamaktan daha hayırlıdır; ancak onlarla birlikte yaşarsanız, onlar artık sizin (din) kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzeltene bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi de güçlüğü düşürdü. Gerçekten Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir!’”

{ فِي الدُّنْيَا } “Dünya konusunda (düşünün).” dünyanın fani oluşu hakkında.

{ وَالْآخِرَةِ } “Ve ahiret hakkında.” Ahiretin baki oluşu hakkında.

{ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ } “Bir de sana yetimleri soruyorlar.” Bu âyet-i şerife Abdullah ibn Revaha hakkında nazil oldu. O, Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den yiyecekte, içecekte ve mesken konularında yetimlerin yiyeceklerinin, içeceklerinin ve meskenlerinin kendi yiyecek, içecek ve meskenle karıştırmalarının caiz olup olmadığını sordu. Bunun üzerine Allah azze ve celle Peygamberine

Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan “ve insanlar için bir takım yararlar vardır” buyruğu hakkında şöyle dediğini nakleder: “İçtiklerinde almış oldukları lezzet içtiklerinde bir sevinç vardır.” *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 360. Bu hadisin isnadı hasendir. İçkinin bir faydası da bazı insanlar için kazanç ve rızık vesilesi olmasıdır. Kumarın faydasına gelince ise bazı kumar oynayanlar için yorulmaksızın kazanç elde etmeleridir. Cahiliye dönemi Araplarında kumarın üzerinde oynanmış olduğu develerin etlerinden yoksullara dağıtılması da diğer bir faydadır.

k) (وَأَمُّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا) “Fakat bunların günahı yararlarından daha büyüktür!” Yani bu ikisine terettüp eden günah, kendilerinden elde edilen yarardan zarar açısından daha büyüktür. Zira bu ikisi dine zarar verirken yararları da sadece bazı kişiler için dünyevî şeylerde görülür. Ayrıca bu iki şey dünyevî büyük zararlara da sahiptirler. Ailelerin dağılması, vakit israfı, bedende meydana getirdiği sağlıksal problemler bunlardan bazılarıdır.

şöyle buyurdu: “Bir de sana yetimleri soruyorlar. Yetimlerin yiyeceklerini, içeceklerini ve meskenlerini kendi yiyecek, içecek ve meskenleriyle karıştırmayı soruyorlar”

{ قُلْ } “De ki.” Ey Muhammed!

{ إِصْلَاحٌ لَهُمْ } “Onların durumlarını düzeltmek işlerine karışmaktan.” Mallarını.

{ خَيْرٌ } “Daha hayırlıdır.” Onlarla bir arada olmayı terk etmekten.

{ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ } “Ancak onlarla birlikte yaşarsanız.” Yiyecekte, içecekte ve meskende.

{ فَأَخْوَانُكُمْ } “Onlar artık sizin (din) kardeşlerinizdir.” Onlar dinde sizin kardeşlerinizdir. Onların paylarını koruyunuz.

{ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ } “Allah, işleri bozanla ... bilir.” Yetimin malını.

{ مِنَ الْمُضْلِحِ } “Düzelteni.” Yetimin malını.

{ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَاعْتَمَكُمُ } “Eğer Allah dileseydi sizi de güçlüğü düşürdü.” Onların mallarını sizin malınızla bir arada bulunmasını haram kılardı.

{ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ } “Gerçekten Allah mutlak üstündür.” Yetimin malı hakkında bozgunculuk yapan kimseden intikam alarak.

{ حَكِيمٌ } “Tam hüküm ve hikmet sahibidir!” Yetimin malını ıslah etmeye hükmü eder.²⁰

²⁰ a) Ebû Dâvûd, Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini nakletmiştir: “Şanı yüce Allah: (وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ) ‘Bir de yetimin malına reşid oluncaya kadar en güzel olandan başka bir suretle yaklaşmayın’ (6/el-Enam/152) buyruğu ile (إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا) ‘Şüphesiz ki zulümle yetimlerin mallarını yiyenler...’ (4/en-Nisa/10) buyruklarını indirince, yanlarında yetim bulunan kimseler gidip yetimin yediğini yediklerinden, içtiğini içtiklerinden ayırdılar. Bu sefer onun yemeğinden artan onun için saklanır oldu. Sonunda yetim ya o artanı yedi veya bozulurdu. Bu onlara ağır gelmeye başladı. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e durumdan söz etmeleri üzerine Allah Teâlâ (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَأَخْوَانُكُمْ) ‘Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: Onların durumlarını düzeltmek, işlerine karışmamaktan daha hayırlıdır; ancak onlarla birlikte yaşarsanız, onlar artık sizin (din) kardeşlerinizdir’ âyeti nazil oldu. Bu sefer yediklerini ve içtiklerini ye-

timin yiyip içtikleriyle karıştırdılar. *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Vesaya, “İnsanın kendi yiyeceğini yetimin malıyla karıştırması” bâbı, hadis no: 2871. Bu hadisin isnadında Osman ibn Ebî Şeybe, Cerîr, Ata ve Said ibn Cübeyr bulunmaktadır. Said ibn Cübeyr’in tercüme-i halini önceden sunmuştuk. Osman ibn Ebî Şeybe. Osman ibn Muhammed ibn İbrahim ibn Osman el-Abesî. Ebû’l-Hasan ibn Ebî Şeybe el-Kûfî. Sika, hâfız ve meşhur bir kişiliktir. Ancak yanlışları bulunmaktadır. Tirmizî dışında bütün *Kütüb-i Sitte* müellifleri kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. *Takrib*, c. 2, s. 13, 107 nolu madde; *Tezkiretü’l-Huffâz*, c. 1, s. 444, 450 nolu madde. Cerîr ibn Abdülhamid ibn Kurt ed-Dabbi el-Kûfî. Rey’de yaşamış ve oranın kadılığını üstlenmiştir. Sikadır, yazdıklarından rivayet ettikleri sahihtir. Ömrünün son demlerinde hafızasında problem çıktığı ve yanlışlara düştüğü söylenmiştir. *Takrib*, c. 1, s. 127, 56 nolu madde; *el-Hulâsa*, 61. Ata ibn Ebî’s-Saib es-Sakâfî. Sâduktur. Ömrünün son demlerinde rivayetlerinde karıştırma hastalığına müptela olmuştur. İmam Müslim dışında bütün *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin kendisinden rivayeti bulunmaktadır. Bkz. *Takrib*, c. 2, s. 22, 191 nolu tercüme-i hal; *el-Hulâsa*, s. 369. Kendisinin Buhârî’de tek bir rivayeti vardır. Bu rivayeti de Kevser havuzunun zikriyle ilgilidir. *Hedyû’s-Sârî*, s. 425. Hâfız İbn Hacer onun karıştırma hastalığına müptela olmadan kendisinden rivayet edenlerin şunlar olduğunu zikreder: Süfyânü’s-Sevrî, Şube, Zaide, Hammad ibn Zeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî. Hammad ibn Seleme ise rivayetleri birbirine karıştırma hastalığına tutulmadan önce iki defa, hastalıktan sonra ise bir defa kendisinden hadis dinlemiştir. Bunların dışındakiler ise rivayetleri birbirine karıştırdıktan sonra kendisinden hadis dinlemişlerdir. Cerh ve Tadil imamlarının sözlerinden kendisi hakkında elde edilen hamule budur. *Tehzibü’t-Tehzib*, c. 7, s. 207; *Hedyû’s-Sârî*, s. 425. Hadisin ravileri hadisi birbirlerinden dinlemiş olmaları nedeniyle hadis terimsel olarak muttasıl hadistir. *Tehzibü’t-Tehzib*, c. 7, s. 149, 298 nolu madde; c. 2, s. 75, 116 nolu madde; c. 7, s. 203, 385 nolu madde; c. 4, s. 11, 14 nolu madde. Hadisin senedi sağlam olmakla birlikte ömrünün son demlerinde rivayetlerinde karıştırma hastalığına müptela olan İbn Saib es-Sekâfî bulunmaktadır. Cerîr ibn Abdülhamîd ise bu rivayeti kendisinden rivayetleri birbirine karıştırdığı dönemde dinlemiştir. Ayrıca yine hadisin senedinde Osman ibn Ebî Şeybe ve Cerîr ibn Abdülhamîd bulunmaktadır ki, bunlarda da az da olsa yanlışlar meydana gelmiştir. Ancak bu hadiste ne bunlar ne de Ata yanlışla düşmüşlerdir. Zira bu rivayeti İmam İbn Cerîr Taberî, Ali ibn Ebî Talha ve Avfî kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet etmiş ve bu haberin benzerini zikretmiştir. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 2, s. 371-2. Önceki sayfalarda da belirttiğimiz gibi Taberî’nin Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan aktarımda bulunduğu rivayetler hasen, Avfî kanalıyla aktarımda bulunduğu rivayetler ise zayıftır. Hülâsa; Ebû Dâvûd’un bu rivayetinde herhangi bir yanlış ve hata bulunmamaktadır. Bu durumda bu hadis hasen hadis kategorisine girmektedir. Zira hadisin isnadında Ata ibn es-Saib bulunmaktadır ki bu şahıs sâduktur. Ancak Taberî’nin iki rivayetiyle pekiştikten dolayı hadis sahih li-gayrihi kategorisine yükselmektedir. Ayrıca bu hadisi İmam Neseî, Hâkim en-Nîsâbü’rî

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَا مَؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ
وَلَوْ أَعْبَجَبْتَكُمْ وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبَدٌ مُؤْمِنٌ
خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْبَجَبْتُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوا
إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٣٣﴾

ve Beyhakî de Ata ibn es-Saib kanalıyla rivayet etmişlerdir. Hâkim bu hadisın sahih olduğunu belirtmiş, Zehebî de bu hükmünü doğru bulmuştur. *Sünen-i Neseî*, Vesaya, “İnsanın kendi yiyeceğini yetimin maliyle karıştırması” bâbı, c. 6, s. 256; *el-Müstedrek*, c. 2, s. 103 ve 278; *Sünen-i Beyhakî*, Hac, c. 5, s. 258; Vesaya, “İnsanın kendi yiyeceğini yetimin maliyle karıştırması” bâbı, c. 6, s. 284. b) Bu âyetin sebeb-i nüzûlünden anlaşıyor ki, kimi sahabelere mallarını elleri altındaki yetimlerin mallarıyla karıştırmak, bu mallardan onlara harcamalarda bulunmak ağır gelmiş ve sıkıntıya düşmelerine neden olmuştur. Söz konusu bu sahabeler yetimlerin mallarından harcadıklarında yetimlerin ihtiyaçlarından daha fazla harcadıkları korkusuyla ve dolayısıyla da yetimlere haksızlıkta bulundukları düşüncesiyle böyle bir sıkıntıya düşmüşlerdir. Yetimlerin mallarının ayrılmasında meşakkat ve sıkıntı meydana gelince Allah Teâlâ yetimlerin mallarını kendi mallarına karıştırmaları konusunda yetimlerin velilerinin düş-tüğü bu sıkıntıyı kaldırmak amacıyla bu âyet-i celileyi indirdi.

c) (قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ) “De ki: Onların durumlarını düzeltmek, işlerine karışma-
maktan daha hayırlıdır.” Yani ticaret vb. yapmak suretiyle onların mallarının
artışını sağlama vesilesiyle mallarını ıslah etmeye çalışmak mallarını başıboş
bırakmaktan daha hayırlıdır.

d) (وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ) “Ancak onlarla birlikte yaşarsanız onlar artık sizin
(din) kardeşlerinizdir.” Yani yiyecek, içecek ve giyim vb. konularda onları ken-
dinize katarsanız onlar sizin dinde kardeşlerinizdir. Onların durumlarını dü-
zeltmeyi murad ettiğiniz müddetçe bu konuda sizin için herhangi bir sıkıntı
bulunmamaktadır.

e) (وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ) “Allah, işleri bozanla düzelteni bilir.” Bu konuda
temel dayanak yetimin malını kendi malına katan velinin yetimin durumunu
düzeltmeyi isteme noktasında niyetinin halis oluşudur.

f) (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَغْنَيْنَكُمْ) “Eğer Allah dileyseydi, sizi de güçlüğe düşürürdü.” Yiyecek, iç-
cek vb. konularda yetimlerin mallarını kendi malınızdan ayırmayı zorunlu kıl-
makla size sıkıntı ve meşakkat verirdi. Sizde bu nedenle günaha düşeriniz.

g) İmam İbn Cerîr Taberî, Miksem’den, o İbn Abbâs’tan “Eğer Allah dileyseydi
elbette sizi zahmete sokardı” buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmek-
tedir: “Şayet o dileyseydi yetimlerin mallarından size geçeni, helak edici bir se-
bep kılardı.” *Tefsiru’t-Taberî*, c. 2, s. 375.

221- “Allah’a ortak koşan kadınlarla, onlar iman etmedikçe evlenmeyin! Hoşunuza gitse bile, Allah’a ortak koşan bir kadından, mü’min bir cariyeye daha hayırlıdır. İman etmedikçe Allah’a ortak koşan erkekleri de, (mü’min kadınlarla) evlendirmeyin. Hoşunuza gitse bile, Allah’a ortak koşan bir erkekten, mü’min bir köle daha hayırlıdır. Çünkü bunlar sizi ateşe çağırırlar. Allah ise, izniyle cennete ve bağışlanmaya çağırır. Allah âyetlerini insanlara açıklamaktadır! Umulur ki onlar öğüt alırlar.”

{ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ } “Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin.” Âyet-i şerife Anâk isimli müşrik bir kadınla evlenmek isteyen Mersed ibn Ebî Mersed el-Ganevî hakkında nazil oldu. Allah azze ve celle de bunu yasakladı ve şöyle buyurdu: “Müşrik kadınları nikâhlamayın.”

Diyor ki; Allah Teâlâ’ya ortak koşan kadınlarla evlenmeyiniz.

{ حَتَّى يُؤْمِنَ } “Onlar iman etmedikçe.” Allah Teâlâ’ya iman edinceye kadar.

{ وَلَا مَـمْنَةٌ مُّؤْمِنَةٍ } “Mü’min bir cariyeye.” Allah Teâlâ buyuruyor ki; mü’min bir cariyeyi nikâhlamak.

{ خَيْرٌ مِنْ مُّشْرِكَةٍ } “Allah’a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır.” Hür müşrik bir kadını nikâhlamaktan.

{ وَلَوْ أَحَبَبْتُمْ } “Hoşunuza gitse bile.” Müşrik kadının güzelliği, hoşluğu hoşunuza gitse bile. Aşağıda gelecek ifadelerde geçenler de bu şekildedir.

{ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ } “Allah’a ortak koşan erkekleri de, (mü’min kadınlarla) evlendirmeyin.” Allah Teâlâ’ya ortak koşan müşrik erkeklere nikâhlamayın.

{ حَتَّى يُؤْمِنُوا } “İman etmedikçe.” Allah Teâlâ’ya.

{ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ } “Mü’min bir köle.” Diyor ki; mü’min bir köleye nikâhlamanız.

{ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ } “Allah’a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır.” Hür müşrik bir erkeğe nikâhlamanızdan.

{ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ } “Hoşunuza gitse bile.” Bedeni ve kuvveti.

{ أُولَئِكَ } “Çünkü bunlar.” Müşrikler.

{ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ } “Sizi ateşe çağırırlar.” Küfre ve cehennem ameline.

{ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ } “Allah ise cennete çağırır.” Tevhid ile.

{ وَالْمَغْفِرَةِ } “Ve bağışlanmaya.” Tevbe ile.

{ بِإِذْنِهِ } “İzniyle.” Emriyle.

{ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ } “Allah âyetlerini insanlara açıklamaktadır!” Evlendirmenikâhlama hususunda emrini ve nehyini.

{ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ } “Umulur ki onlar öğüt alırlar.” Ta ki öğüt alsınlar ve haram evlilikten vazgeçsinler.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي
الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ
حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

222- “Sana kadınların âdet halini soruyorlar. De ki: ‘O, rahatsızlık veren bir durumdur. Bu yüzden, âdetli iken kadınlardan uzak durun ve temizlenmedikçe de onlara yaklaşmayın! İyice temizlendikleri zaman ise, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın! Hiç kuşkusuz Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri de sever.”

{ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ } “Sana kadınların âdet halini sorarlar.” Âyet Ebû Dahdah hakkında nazil olmuştur. Ebû Dahdah, Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e aybaşı halini sormuş, bunun üzerine Allah azze ve celle de Peygamberine şöyle buyurmuştur: “Sana ay halinden sorarlar. Aybaşı halinde hanımlarla münasebet kurmaktan.”

{ قُلْ } “De ki:” Ey Muhammed!

{ هُوَ اَدَى } “O, rahatsızlık veren bir durumdur.” Pisliktir, haramdır.

{ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ } “Bu yüzden, âdetli iken kadınlardan uzak durun.” Aybaşı halinde hanımlarla münasebet kurmayı bırakınız.

{ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ } “Ve onlara yaklaşmayın.” Cinsel münasebet kurmakla.

{ حَتَّى يَطْهُرْنَ } “Temizlenmedikçe de.” Aybaşı halinden çıkıncaya kadar.

{ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ } “İyice temizlendikleri zaman ise.” Ve gusül abdesti aldıklarında.

{ فَاتَّوهُنَّ } “Onlara yaklaşın!” Onlarla münasebet kurunuz.

{ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ } “Allah’ın size emrettiği yerden.” Allah Teâlâ bundan önce hanımların normal cinsel organından faydalanma noktasında size ruhsat vermiştir.

{ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ } “Hiç kuşkusuz Allah çok tevbe edenleri sever.” Günahtan dönüş yapanları.

{ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ } “Çok temizlenenleri de sever.” Günahlardan ve kirlerden.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنْتُمْ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

223- “Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Öyleyse, tarlanıza dilediğiniz gibi yaklaşın! Kendiniz için ileriye hazırlık yapın. Allah’tan sakının ve mutlaka O’na kavuşacağınızı bilin! Bunu (mü’minlere) müjdele!”

{ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ } “Kadınlarınız sizin için bir tarladır.” Buyuru-
yor ki; hanımlarınızın organları evlatlarınız için bir ekin yeridir.

{ فَاتُّوا حَرْثَكُمْ } “Öyleyse, tarlanıza yaklaşın!” Ekin yerlerinize varınız.

{ أَنَّى شِئْتُمْ } “*Dilediğiniz gibi.*” Ulaşılan yer bir olması halinde ön-den ve arkadan nasıl dilererseniz.

{ وَقَلِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ } “*Kendiniz için ileriye hazırlık yapın.*” Sâlih evlat.

{ وَاتَّقُوا اللَّهَ } “*Allah’tan sakının.*” Hanımların oturaklarına yaklaş-maktan ve onlarla aybaşı halinde münasebet kurmak noktasında Allah’tan korkunuz.

{ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ } “*Ve mutlaka O’na kavuşacağınızı bilin!*” Ölüm-den sonra onu bizzat gözle göreceğinizi. Allah Teâlâ da size amelle-rinize göre karşılık verecektir.

{ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ } “*Bunu (Mü’minlere) müjdele!*” Allah Teâlâ buyuru-yor ki: Ey Muhammed! Hanımlarıyla arkadan ve aybaşı halinde mü-nasebet kurmaktan sakınan muttaki mü’minlere cenneti müjdele.²¹

²¹ a) İmam Ahmed, Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini nakle-der: Ömer, Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e gelerek “Mahvoldum” dedi. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) de “Seni mahveden nedir?” buyurdu. Ömer: “Bu gece binitime ters bindim, yani hanıma arkasından önüne yak-laştım” dedi. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem), ona bir karşılık ver-medi ve hemen Bakara 223. âyeti nazil oldu ve Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Önden yaklaş veya öne arkadan yaklaş, ancak ma-kad deliğinden ve hayız halinden sakın.” *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 297. Ayrıca bu hadisi İmam Tirmizî ve İbn Hibban Yakub el-Kummî kanalından bu is-nadla tahrir etmişlerdir ve metnin aynısını zikretmişlerdir. *Sünen-i Tirmizî*, Tefsir, Süretü'l-Bakara, 2980 nolu hadis; *Mevâridü'z-Zem'an*, Tefsir, Bakara Sûresi, 1721 nolu hadis. Bu hadisin isnadında Hasan, Yakub el-Kummî, Cafer ve Said ibn Cübeyr bulunmaktadır. Said ibn Cübeyr’in tercüme-i halini ön-ceden sunmuş ve sika olduğunu belirtmiştik. Hasan ibn Musa el-Eşyeb Ebû Ali el-Bağdadî. Musul kadısıdır. Sikadır. *Takrib*, c. 1, s. 171, 323 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 227, 1076 nolu madde. Yakub ibn Abdullah ibn Sad el-Eşarî, Ebû'l-Hasan el-Kummî. Sâduktur, yanlışları vardır. *Takrib*, c. 2, s. 376, 382 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 292, 6502 nolu madde. Cafer ibn Ebû'l-Muğire el-Huzaî el-Kummî. Sâduktur, yanlışları vardır. *Takrib*, c. 1, s. 133, 102 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 64. Hadisin ravileri hadisi bir öncekinden dinlemiş olma-ları nedeniyle hadis terimsel olarak muttasıl hadistir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 1, s. 108, 165 nolu madde; c. 2, s. 323, 560 nolu madde; c. 11, s. 390, 752 nolu madde. Hadisin senedinde hadislerinde yanlışlarıyla töhmetlenen Yakub el-Kummî ve Cafer ibn Muğire bulunmaktadır. Ancak söz konusu bu rivayetle-rinde vehm/yanılgı meydana gelmemiştir. Tirmizî’nin dediği gibi hadis, hasen

sahihtir. Hâfız Heysemî de bu hadisi İmam Ahmed'in rivayetinden zikretmiş ve bu rivayetin rical tabakasının güvenilir olduğunu söylemiştir. *Mecmeü'z-Zevaid*, c. 6, s. 319. Bu durumda bu rivayette herhangi bir yanılmanın olmadığına hamledilir. Hâfız Heysemî'nin hadisin rical tabakası hakkında vermiş olduğu hükme dayanılarak hadisin isnadı sahih olmuş olur. Hâfız İbn Hacer de bu hadisi sahih saymıştır. *Fethü'l-Bâri*, c. 8, s. 191. Galiba İbn Hacer'in hadisi sahih saymasının nedeni aşağıda gelecek olan şu iki hadis olabilir. Bu durumda hadis sahih li-gayrihi olmuş olur.

b) Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Mücahid kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet eder: "İbn Ömer -Allah ona mağfiret buyursun- yanılmıştır. Ensar'dan şu putperest insanlar şu Yahudilerle birlikte idiler. Ve onlar da Kitap Ehli idi. O bakımdan Ensar Yahudilerin ilim itibarıyla kendilerinden üstün oldukları görüşünde idiler. Bu nedenle işlerinden pek çoğunda onlara uyuyorlardı. Bu Kitap Ehli'nin yaptıkları işlerden birisi de kadınlarına ancak yanları üzere yatar-ken yaklaşmaları idi. Bu şekilde kadın en az açılıp saçılırdı. Ensar'dan olan bu kimseler ise bunu onlardan alıp uygulamışlardı. Şu Kureyslilerden olanlar ise görülmedik bir şekilde kadınları yatırıyorlar, yüz yüze, arkalarını dönmüş olarak, sırtları üstünde yatırarak onlardan zevk alıyorlardı. Muhacirler Medine'ye gelince onlardan birisi Ensar'dan bir kadın ile evlendi. Aynı şeyleri ona yapmak isteyince bu konuda ona tepki gösterdi ve bize yanımız üzere yatarak geliyordu. 'Sen de ya böyle yaparsın veya benden uzak dur' dedi. Nihayet aralarındaki anlaşmazlık büyüdü. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e durum ulaşınca Yüce Allah: 'O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın' buyruğunu indirdi. Yani yüz yüze, arkalarını dönmüş olarak ve sırt üstü yatmış olarak. Bununla da çocuğun geldiği yeri kastediyordu." *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Nikâh, "Nikâh'ın tafsilatı" hakkında bir bâb, 2164 nolu hadis. Bu hadisin senedinde Abdülâziz ibn Yahya ibn Yusuf, Muhammed ibn Seleme, Muhammed ibn İshak ibn Yesâr Eban ibn Sâlih ve Mücahid bulunmaktadır. Abdülâziz ibn Yahya ibn Yusuf el-Bekai, Ebû'l-Esbağ el-Harranî. Sâduktur, ancak bazen yanılırları bulunmaktadır. İmam Zehebî kendisini sika saymıştır. *Takrib*, c. 1, s. 513, 1259 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 2, s. 203, 3451 nolu madde. Muhammed ibn Seleme ibn Abdullah el-Bâhilî, sikadır. *Takrib*, c. 2, s. 166, 365; el-Hulâsa, s. 338. Muhammed ibn İshak ibn Yesâr el-Mutallibî, Irak'ta yaşamıştır. Siret sahibi, sâduktur, bazen tedlis yapar. İmam Buhârî'nin kendisinden talikan rivayeti bulunmaktadır. Müslim ve diğer *Sünen-i Erbaa* sahipleri de kendisinden rivayet ederler. *Takrib*, c. 2, s. 144, 40 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 19, 4785 nolu madde. Eban ibn Sâlih ibn Umeyr ibn Abâd el-Kureşî imamların sikasıdır. İbn Hazm'ın ve İbn Abdülberr'in onu zayıf saymaları bir yanılığdan ibarettir. İmam Buhârî kendisinden talikan rivayet etmiştir. *Sünen-i Erbaa* sahiplerinin kendisinden rivayeti bulunmaktadır. *Takrib*, c. 1, s. 30, 159 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 15. Mücahid ibn Cebr el-Mekkî Ebû'l-Haccac el-Mahzumî. Sikadır, tefsirde ve ilimde imamdır. *Takrib*, c. 2, s. 329, 922 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 92. Hadisin ravileri hadisi birbirlerinden dinlemiş olmaları nedeniyle hadis terimsel

olarak muttasıl hadistir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 1, s. 24, 168 nolu madde; c. 6, s. 362, 690 nolu madde. Hadisin senedinde hadislerinde tedlis yapmakla töhmet edilen Muhammed ibn İshak bulunmaktadır. Bu ravi burada dinlediğini açıkça belirtmemiştir. Bu haberi Ebû Abdullah Hâkim en-Nîsâbü'rî de hem söz konusu isnadla hem de başka bir kanalla İbn İshak aracılığıyla İbn Abbâs'tan rivayet etmiş ve ilk kanal için hadise şu notu düşmüştür: Hadis Müslim'in şartına göre uygundur, ancak Müslim haberi rivayet etmemiştir. İmam Zehebî de onun bu hükmüne muvafakat etmiştir. *el-Müstedrek*, Nikâh, c. 2, s. 195. Ancak Hâkim başka bir kanalla Muhammed ibn İshak'tan tahrir etmiştir. Bu hadiste Eban ibn Sâlih'ten açıkça dinlediğini tasrih etmiştir. Ebû Dâvûd'un hadisinin benzerini zikretmiştir. Bu kanal hakkında Hâkim hüküm belirtmemiş, ancak Zehebî haberin Müslim'in şartına göre sahih olduğunu belirtir. *el-Müstedrek*, Tefsir, c. 2, s. 279. Beyhakî de bu hadisi şeyhi Hâkim'den bu isnadla tahrir etmiş ve aynısını zikretmiştir. *Sünen-i Beyhakî*, Nikâh, "Hanımlara Arkalarından Varma" bâbı, c. 7, s. 195. Buna göre bu hadisin isnadı hasendir. Zira hadisin metninde iki tane sâduk ravi bulunmaktadır. Ancak İmam Buhârî bu hadisi muhtasar olarak Cabir'in hadisinden rivayet etmiştir. Buhârî, Tefsir, Bakara Süresi, 39. bâb, 4528 nolu hadis. Şimdi sunacağımız hadis de bu rivayete şahidlik etmektedir. Bu hadisle İbn Abbâs'ın hadisi güçlenmekte ve hadisin isnadı sahih li-gayrihi olmaktadır. Bundan dolayıdır ki Hâkim, İbn Abbâs'ın hadisini sahih kabul etmiş, Zehebî de onaylamıştır.

c) İmam Ahmed, Haneş kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: (نَسَأُكُمْ خَزْتُ لَكُمْ) "Kadınlarınız sizin için bir tarladır" âyeti Ensar'dan bazı kişiler hakkında nazil oldu. Bunlar Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e gelerek bu âyeti sordular. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) cevaben: "Hanımlarınızın ön cinsel organına varmak şartıyla her türlü onlara yaklaşılabilirsiniz." buyurdular. *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 268. Hadisin isnadında Yahya ibn Gaylan, Rişdin, Hasan ibn Sevban, Amr ibn Yahya el-Meafirî ve Haneş bulunmaktadır. Yahya ibn Gaylan ibn Abdullah ibn Esmâ el-Huzaî, Ebû'l-Fazl el-Bağdadî. Sikadır. *Takrib*, c. 2, s. 355, 146 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 265, 6232 nolu madde. Rişdin ibn Sa'd ibn Müflih el-Mihri, Ebû'l-Haccac el-Misri. Gafletinden ve hadisleri birbirine karıştırmamasından dolayı zayıftır. *Takrib*, c. 1, s. 251, 92 nolu madde; *el-Muğni fi'd-Duafa*, c. 1, s. 232, 2123 nolu madde; *Tehzib*, c. 3, s. 277. Hasan ibn Sevban ibn Amir el-Hevzenî. Sâduktur, faziletlidir. *Takrib*, c. 1, s. 114, 254 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 218, 1022 nolu madde. Amir ibn Yahya el-Meafirî ibn Huneys. Sikadır. Müslim, Tirmizî ve İbn Mace'nin kendisinden rivayeti vardır. *Takrib*, c. 1, s. 290, 70 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 185. Haneş, Ebû Rişdin Haneş ibn Abdullah. Kendisine İbn Ali ibn Amr es-Sebaî de denilmektedir. Afrika'da yaşamıştır. Buhârî dışında bütün *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin kendisinden rivayeti vardır. *Takrib*, c. 1, s. 206, 630 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 260, 1282 nolu madde. Bu hadisin ravileri hadisi bir öncekinden dinlemiş olduklarından dolayı hadisin isnadı muttasıldır, kopuk değildir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 3, s. 75; 102 nolu madde; c. 11, s. 263, 528 nolu madde; c. 5, s. 84,

136 nolu madde; *Tehzibü'l-Kemal*, Hasan ibn Sevban'ın tercüme-i haline bkz. Ancak hadisin isnadında zayıf olan Rışdin ibn Sa'd bulunmaktadır. Fakat hadis bir önceki hadis tarafından kuvvetlendiğinden dolayı hasen li-gayrihi kategorisine yükselmektedir.

d) İlk hadiste geçen "*Havveltü Rahli el-Barihe*" sözünde geçen "rahl" sözcüğü devenin üstüne konulup binilen deve palanı anlamındadır. Ev ve barınak için de kullanılır. Ancak bu hadiste kinaye yoluyla hanım hakkında kullanılmıştır. Deve palanının ters çevrilmesinden maksat kişi hanımına arkadan yaklaşip ön cinsel organına ulaşmasıdır. *En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis*, c. 2, s. 209.

e) "*Vetteki'd-dübüre ve'l-hayzate*" kadının oturak organının deliğine yaklaşmaktan ve hayızlı haldeyken kadına yaklaşmaktan sakın anlamındadır.

f) Ebû Dâvûd'un hadisinde İbn Ömer'in vehmettiği/yanıldığı geçmişti. İbn Abbâs, İbn Ömer'in âyetin tefsiri ve tevili bağlamında yapmış olduğu yorumu bir yanlışlık olarak nitelendirmektedir. Hadiste İbn Abbâs tarafından İbn Ömer'e yanlışlığın nispet edildiği anlaşıyor. İbn Abbâs bununla da İbn Ömer'in görüşü olarak yaygın bir şekilde ortalıkta dolaşan "*Enne şitüm/Öyleyse, tarlanıza dilediğiniz gibi yaklaşın*" buyruğunu hanımın oturağına yaklaşılabilceği görüşünü kastediyor. *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 364; *ed-Dürrü'l-Mensur*, c. 1, s. 265. Ancak bu konudaki yanlışlık İbn Ömer'den değil de İbn Ömer'den rivayet Nafi'den rivayet edenlerdendir. Buna İmam Neseî'nin şu hadisi de delalet etmekte ve desteklemektedir. İmam Neseî Ebû Nadir'den rivayet eder ki: Ebû Nadir, Abdullah ibn Ömer'in kölesi Nafi'e şöyle demiş: "Senin aleyhinde çok şey söyleniyor. Sen İbn Ömer'den rivayetle onun kadınlar ile dübürlerinden temasta bulunulabileceğine fetva verdiğini söylemişsin." Nafi: "Benim hakkımda yalan söylüyorlar (benim söylemediğim bir şeyi benim için söyledi diyorlar), fakat sana durumun nasıl olduğunu bildireyim. Bir gün İbn Ömer Mushaf'ı ezberden okuyordu. '*Kadınlarınız sizin için tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın*' âyetine gelince: 'Ey Nafi bu âyetin durumundan bir şey biliyor musun?' dedi. Ben: 'Hayır' dedim. O: 'Biz Kureyşliler, kadınlara emekler vaziyette yaklaşırdık. Medine'ye gelip de Ensar kadınlarını nikâhlayınca daha önce istediğimiz gibi onlardan da istedik (daha önce kadınlarımızla nasıl temasta bulunuyorsak onlarla da aynı şekilde temasta bulunmak istedik.) Bu, onlara eziyet verdi ve bundan hoşlanmadılar. Ensar kadınları Yahudilerin halini almışlar ve sadece yanlarından (yanları üzere iken) temasta bulunmaya alışmışlardı. Allah Teâlâ da '*Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Öyleyse tarlanıza dilediğiniz gibi yaklaşın*' âyetini indirdi. Bu rivayetin isnadı sahihtir. *Tefsir-i İbn Kesir*, c. 1, s. 271. Ancak Neseî'nin belirttiği bu hadisi *Sünen-i Neseî*'de bulamadık. Büyük olasılıkla İmam Neseî'ye ait başka bir eserde geçmiş olabilir.

g) İbn Ömer'in kadınların arkalarına yaklaşmanın helal ve mubah olduğu görüşünde şeklindeki genel ve yanlış kanaate delalet eden hususlardan birisi de Dârimî'nin rivayet ettiği rivayettir. Yukarıda geçen Neseî'nin rivayeti ile Dârimî'nin şimdi sunacağımız rivayeti İbn Ömer'in böyle bir görüşe sahip

olmadığını desteklemektedir. İmam Dârimî, Sa'id ibn Yesar Ebu'l-Hubab'dan, şöyle dediğini rivayet etti: "Ben İbn Ömer'e: 'Cariyeleri çevirdiğimde onlar hakkında, (yani cariyeleri çevirmem hakkında) ne dersin?' demiştim. O da: 'Çevirmek, nedir?' diye sordu. Ben de: 'Oturak deliği olduğunu' söyledim. Bunun üzerine o: 'Bunu bir Müslüman birey yapar mı?' demişti. Dârimî, Taharet, "Kadınlara Oturak Deliğinden Varan Kimse" bâbı, c. 1, s. 260. Bu hadis sahih bir hadistir. Hadisin isnad zincirinde Abdullah ibn Sâlih, Leys, Haris ibn Yakub, Said ibn Yesar Ebu'l-Hubab bulunmaktadır. Abdullah ibn Sâlih el-Cühenî'nin tercüme-i hali önceden geçmişti. Sâduk olduğunu ve çokça yanlışlığını belirtmiştik. Leys. Ebu'l-Haris İmam Leys ibn Sa'd el-Fehmî. Sika ve sebtir. Meşhur bir fâkihtir. *Takrib*, c. 2, s. 138, 8 nolu madde. Haris ibn Yakub el-Ensarî, sika ve âbid bir şahsiyettir. *Takrib*, c. 1, s. 145, 78 nolu madde. Said ibn Yesar Ebu'l-Hubab, sika mutkindir. *Takrib*, c. 1, s. 309, 287 nolu madde. Hadisin isnad zincirindeki raviler haberi bir öncekinden dinlemiş olduklarından dolayı haberde bir inkıta yoktur. Dolayısıyla haber muttasıl bir haberdir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 5, s. 156, 448 nolu madde; c. 8, s. 459, 832 nolu madde; c. 2, s. 164, 288 nolu madde; c. 4, s. 102, 172 nolu madde. Haberin isnadındaki ravilerin bütünü -Abdullah ibn Sâlih hariç- sikadır. Abdullah'ın da sâduk olduğunu ve çokça yanlışlığını söylemiştik. Ancak bu hadiste yanlışlığı ortaya çıkmamıştır. Zira bir önceki maddede sunduğumuz Neseî'nin hadisi de bu haberin içeriğine tanıklık etmektedir. Bu haberin Neseî'nin haberiyle desteklenmesi nedeniyle haber sahih li-gayrihi kategorisine yükselmektedir.

h) Dârimî'nin hadisinde geçen "Tahmid" sözcüğü hamd sözcüğünden alınmıştır. Hamd ise develerin otladığı ekşi bir bitkidir. Bu bitki aslında tatlıdır. Ancak ekşiye dönüşür de deve onunla otlar. Kişinin hanımına varması gereken organdan başkasına varmasında da bir ekşilik bulunmaktadır. Zira böyle bir davranışta hayır olan bir eylemi şerre dönüştürme söz konusudur. *El-Lisan; en-Nihaye fi Garîbî'l-Hadis*, H-M-D Maddesi.

i) Ebû Dâvûd'un İbn Abbâs'tan rivayet ettiği haberde "Bu Kitap Ehli'nin yaptıkları işlerden birisi de kadınlarına ancak yanları üzere yatarken yaklaşmaları idi" cümlesinin orijinalinde geçen harfin sözcüğü yanı üzere anlamına gelmektedir. Her şeyin harfi o şeyin yanı demektir. İbn Esir, *Câmiü'l-Usul*, c. 2, s. 43; Hattabî, *Mealimü's-Sünen*, c. 2, s. 619.

j) İbn Abbâs'ın "Yeşrehune/Yatırıyorlar" sözü hakkında Herevî şöyle der: "Kişi cariyesine arkadan yaklaşıp cinsel münasebette bulunursa 'Şerahe fılanun cariyetehu' denilir. Şerh sözcüğü aslında yayma anlamındadır. Açılması ve uzatılması anlamına gelen emirle göğsün inşirahı/açılması da bu anlamdandır." İbn Esir, *Câmiü'l-Usul*, c. 2, s. 43; Hattabî, *Mealimü's-Sünen*, c. 2, s. 619.

k) "Şeriye emrühüma" ifadesi işleri büyüdü, yükseldi anlamına gelmektedir. Sözcüğün aslı "Şeriye'l-berku" şimşek çaktı anlamındadır. Kişi bir şey hakkında şiddetli bir şekilde ısrar ederse "İsteşra" fiili kullanılır. İbn Esir, *Câmiü'l-Usul*, c. 2, s. 43; Hattabî, *Mealimü's-Sünen*, c. 2, s. 619.

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ

النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

224- “Sözünüzde durmanız, kötülükten sakınmanız ve insanların arasını düzeltmeniz için, Allah’ı yeminlerinize hedef veya siper yapmayın. Allah her şeyi işitendir, bilendir.”

{ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً } “Allah’ı hedef veya siper yapmayın.” İlet/ neden kılmayınız.

{ لَا أَيْمَانِكُمْ } “Yeminlerinize.” Âyet-i kerime Abdullah ibn Revaha hakkında nazil olmuştur. Zira Abdullah kızkardeşine ve damadına iyilikte bulunmayacağına, onlarla konuşmayacağına ve ikisinin arasını bulmayacağına dair yemin etmişti. Bunun üzerine Allah azze ve celle ona bunu yasakladı ve şöyle buyurdu: “Allah’ı yeminlerinize engel yapmayın.” Yani yeminleriniz için bir neden kılmayınız.

{ أَنْ تَبَرُّوا } “Sözünüzde durmanız.” Sözünüzde durmanız.

{ وَتَتَّقُوا } “Sakınmanız.” Sıla-i rahmi kesmekten sakınmamanız için.

{ وَتُصْلِحُوا } “Düzeltilmeniz.” İslah etmemeye.

{ بَيْنَ النَّاسِ } “İnsanların arasını.” Buyuruyor ki; Sizin için hayırlı olan şeylere dönünüz. Yeminlerinizin kefaretlerini de yerine getiriniz.

Âyetin iyilik etmeyiniz anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani birisine iyilikte bulunmayınız ve sakınınız. Diğer bir ifadeyle ihsanı terk etme noktasında Allah Teâlâ adına yemin etmekten sakınınız ve ıslah ediniz. İnsanların arasını ıslah ediniz.

{ وَاللَّهُ سَمِيعٌ } “Allah her şeyi işitendir.” İhsan terk etmek için ettiğiniz yeminlerinizi işitendir.

{ عَلِيمٌ } “Bilendir.” Niyetlerinizi ve yeminin kefaretini.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ

قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

225- “Allah sizi, düşünmeden yaptığınız (lağv) yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz; ama kalplerinizin bilinçli olarak yapmış olduğu yeminlerden sorumlu tutar. Allah çok bağışlayan, çok yumuşak davranandır.”

{ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ } “Allah sizi düşünmeden yaptığınız (lağv) yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz.” Allah Teâlâ buyuruyor ki; yeminlerinizin kefaretiyle. Alışverişte ve bunun dışında yemin kastı bulunmaksızın “لا والله/ Hayır, Vallahi” “وبلى والله/ Evet Valahi” şeklinde dile getirdiğiniz sözleriniz.

{ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ } “Ama kalplerinizin bilinçli olarak yapmış olduğu yeminlerden sorumlu tutar.” Bunu kalbinizde izhar etmeniz.

{ وَاللَّهُ غَفُورٌ } “Allah çok bağışlayan.” Lağv yeminlerinizi.

{ حَلِيمٌ } “Çok yumuşak davranandır.” Zira cezalandırmada aceleyle davranmaz.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Lağv yemin, masiyet üzere yapılan yemindir. Kişi yeminini terk eder ve yeminine kefareti de öderse Allah Teâlâ onu sorumlu tutmaz. Eğer yaparsa onu sorumlu tutar.

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ

غَفُورٌ رَّحِيمٌ

226- “Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler (îlâ yapanlar) için dört ay beklemek vardır. Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”

{ لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ } “Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler (îlâ yapanlar) için.” Hanımlarıyla cinsel münasebet kurmayacaklarına.

{ تَرْبُصَ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ } “Dört ay beklemek vardır.” Allah Teâlâ buyurur ki; dört ay bekleme vardır.

{ فَإِنْ فَأَوْ } “Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse.” Dört aydan önce hanımlarıyla münasebette bulunurlarsa.

{ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ } “Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan.” Tevbe ederlerse yeminlerine karşı bağışlayıcıdır.

{ رَحِيمٌ } “Çok merhametli olandır.” Zira kefaretlerinin arasında.

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

227- “Eğer onlar, boşamaya karar vermişlerse, şüphesiz ki Allah herşeyi işitendir, bilendir.”

{ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ } “Eğer boşamaya karar verirlerse.” Boşamayı gerçekleştirir ve yeminlerini yerine getirirlerse.

{ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ } “Şüphesiz ki Allah herşeyi işitendir.” Yeminini.

{ عَلِيمٌ } “Bilendir.” Dört ayın ardından hanımının kendisinden bir talak ile ayrılmasını ve yeminin kefaretinin bilir. Bu âyet hanımına dört ay veya daha fazla yaklaşmamaya Allah adına yemin eden, yeminini yerine getiren ve dört ayı aşkın bir süre hanımıyla münasebet kurmayı terk eden ve böylece hanımı kendisinden bir talak ile ayrılan bir kişi hakkında nazil olmuştur. Eğer bu kişi bu müddetten önce hanımıyla münasebet kurursa yemininin kefaretinin yerine getirmesi gerekmektedir.

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ أَرْحَامَهُنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

228- “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeden) üç hayız ve temizlenme süresince beklerler ve Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri, kendilerine helal olmaz. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorlarsa gizlemezler. Eğer kocalar barışmak isterlerse, boşadıkları kadınları bu süre içinde geri almaya daha çok hak sahibidirler. İyi bilinen örfe göre, kadınların görevleri gibi, hakları da vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptir. Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

{ وَالْمُطَلَّاتُ } “Boşanan kadınlar.” Bir ya da iki talakla.

{ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ } “Kendi başlarına (evlenmeden) beklerler.” İddetlerinde beklerler.

{ ثَلَاثَةُ فُرُوجٍ } “Üç hayız ve temizlenme süresince.” Üç aybaşı hali.

{ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ } “Kendilerine helal olmaz.” Yükü/hamileliği.

{ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ أَرْحَامَهُنَّ } “Ve Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri.” Çocuğu.

{ إِنْ } “Eğer iseler.” Çünkü inanıyorlarsa.²²

{ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِعَوْلَتِهِنَّ } “Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorlarsa gizlemezler. Eğer Kocalar.” Eşleri.

{ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ } “Boşadıkları kadınları geri almaya daha çok hak sahibidirler.” Onlara dönmekle.

{ فِي ذَلِكَ } “Bu süre içinde.” Bu hamilelik dönemi içinde ya da iddet dönemi içinde.

{ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا } “Barışmak isterlerse.” dönmek. Zira İslam başlangıç döneminde bir kişi hanımını bir ya da iki talakla boşamak istediğinde iddetin bitiminden sonra evlendirmeden önce dönüşüne malik idi. Dönüş hakkı “Boşama iki defadır” âyetiyle nesh edilmiş-

²² Eğer iseler ifadesi tarafımızdan meal bölümüne eklenmiştir.

daha çok hak sahibidirler” (2/el-Bakara/228) buyruğunu kıraat ederek şöyle dedi: Erkek karısını boşadı mı -İsterse onu üç defa boşamış olsun- onu geri almaya herkesten daha çok hak sahibi idi. Ancak Allah Teâlâ bunu neshetti ve (الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ) “Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek vardır” (2/el-Bakara/229) buyurdu. Sünen-i Neseî, c. 6, s. 187 ve 212, Talak, “Talak sayısından istisna edilen şeyler” ve “Üç talak verişten sonra geri dönmenin nesh edilmesi” bâbları.

b) Yine İmam Neseî bu haberi aynı isnadla tahrir etmiş aynısını “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeden) üç hayız ve temizlenme süresince beklerler” buyruğuna kadar aynısını zikr etmiş. İbn Abbâs devamında

(وَالَّتِي يَبْسُ مِنَ الْمَحِيضِ مَنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ يَحْضَنْ) “Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenlerin iddet süresi konusunda şüpheye düşerseniz, onların bekleme süresi üç aydır.” (65/Talak/4) âyetini kıraat etmiş ve şöyle demiştir: Bu âyetteki bazı şeyler de Ahzâb Süresi’ndeki

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَكَحُّمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ

تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمَعَهُنَّ وَسَّرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا)

“Ey iman edenler! Mü’min kadınlarla evlenip de sonra onlara dokunmadan boşadığınız zaman, sizin için onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur. Bu takdirde onları malca

yararlandırıp, kendilerini güzellikle serbest bırakın.” (33/el-Ahzâb/49) Sünen-i Neseî, c. 6, s. 187, Talak, “Boşanmış kadınlardan iddetleri istisna edilenler.” Bu

haber in isnadında Zekerîyya ibn Yahya, İshak ibn İbrahim, Ali ibn Hüseyin ibn Vakıd, Hüseyin ibn Vakıd, Yezid en-Nahvî ve İkrime bulunmaktadır. Ali ibn Hüseyin ibn Vakıd, Hüseyin ibn Vakıd, Yezid en-Nahvî ve İkrime’nin tercüme-i hal-

lerini sunmuştu. Zekerîyya ibn Yahya, Ebû Abdurrahman Zekerîyya ibn Yahya ibn İyas ibn Mesleme es-Sezecî. Şam’da yerleşmiştir. Ehl-i Sünnet’in kefenle-

rini dikmekle şöhret bulmuştur. Sika ve hafızdır. *Tehzib*, c. 3, s. 334; *Takrib*, c. 1, s. 262, 58 nolu madde; *Tezkiret-ü'l-Huffâz*, c. 1, s. 650, 673 nolu madde. İshak ibn İbrahim, İmam Ebû Muhammed İshak ibn İbrahim ibn Muhalled el-Hanzelî, İbn Rahuveyh el-Mervezî. Sika, hâfız ve müctehiddir. İmam Ahmed ibn Hanbel’in akranıdır. Ebû Dâvûd ölümünden önce hafızasında az denilecek bir

seviyede değişikliğin meydana geldiğini belirtmektedir. İbn Mace dışında bütün *Kütüb-ü Sitte* müelliflerinin kendisinden tahrirleri vardır. Hanzeli olarak nispet edilmesinin nedeni Hanzala ibn Malik ibn Zeyd-ü Menat ibn Temim’e nispet edilmesinden dolayıdır. Rahuveyh babasının ismi değildir. Mekke yolunda dünyaya geldiğinden dolayı kendisine Rahuveyh denilmiştir. *Takrib*, c. 1, s. 54, 347 nolu madde; *Tehzib-ü't-Tehzib*, c. 1, s. 216; *Tezkiret-ü'l-Huffâz*, c. 1, s. 433, 440 nolu madde. Hadisin ravileri hadisi bir öncekinden dinlemiş olmaları nedeniyle hadis terimsel olarak muttasıl hadistir. *Tehzib-ü't-Tehzib*, c. 3, s. 334, 622 nolu madde; c. 7, s. 308, 522 nolu madde; c. 1, s. 216, 408 nolu madde; c. 7, s. 308, 522 nolu madde; c. 2, s. 365, 257 nolu madde, c. 7, s. 263, 475 nolu madde. Hadisin senedinde hadislerinde yanılırlarıyla töhmetlenen Ali ibn Hüseyin ibn Vakıd el-Mervezî ile babası bulunmaktadır. Ancak söz konusu bu ri-

vayetlerinde vehm/yanılgı meydana gelmemiştir. Buna göre haber, hasen kate-gorisine girmektedir. Ayrıca bu haberi, Ebû Dâvûd ve Beyhakî rivayet etmiştir. Beyhakî ilk rivayetin sonunu Ali ibn Hüseyin ibn Vakıd el-Mervezî kanalından rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd, Talak, 10. bâb, hadis no: 2195; *Sünen-i Beyhakî*, c. 7, s. 337; *Hul' ve't-Talak*, "Üç talakı tek talak kılan kimse" bâbı.

c) (وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَضُّنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَ قُرُوءٍ) "*Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeden) üç hayız ve temizlenme süresince beklerler.*" Yani boşanan kadınlar boşanmalarının ardından üç kur' dönemi beklerler. Bu bekleme müddetinin ardından kendileriyle evlenilmeleri caizdir. Âyette geçen kur' sözcüğü kar' sözcüğünün çoğuludur. Kar' sözcüğü ise lafz-ı müşterekedendir. Sözcük hem temizlik dönemi hakkında hem de adet dönemi hakkında kullanılmaktadır. Sözcüğün asıl anlamı ise bir şeyin vaktinin yaklaşmasıdır. Kur'lerin âdet dönemi ve temizlik dönemi olması caizdir. *Lisânü'l-Arab*; *en-Nihây-ü fi Garîbi'l-Hadis*, K-R-E mad-desi; Zeccac, *Meani'l-Kur'an*, c. 1, s. 296.

d) Âlimler kur'u sözcüğünden muradın mahiyeti hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Dört Halife'nin, Abdullah ibn Mesud, İbn Abbâs, Übeyy ibn Ka'b'ın da aralarında bulunduğu sahabe'nin çoğunluğu Kar'u sözcüğünden muradın âdet dönemi anlamına geldiği görüşündedirler. Ebû Hanife ve sahih nakilde İmam Ahmed de bu görüştedirler. Şer'i terminoloji de kar' sözcüğünün âdet anlamına kullanımı da bu görüşü destekler mahiyettedir. Bu görüşün savunucuları (وَالَّتِي يَبْسُ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعُدَّتْهُنَّ ثَلَاثَ أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ يَحْضِ) "*Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenlerin iddet süresi konusunda şüpheye düşerseniz, onların bekleme süresi üç aydır.*" (65/Talak/4) âyetini delil olarak ileri sunmuşlardır. Bu, kadınların âdet görmemeleri halinde aylarla iddet beklemeye naklolanmaları kur' sözcüğünün asıl anlamının âdet görme olduğuna delildir. Bu görüşün savunucuları ayrıca Hz. Peygamber (sallallahu 'aleyhi ve sellem)'e, gördüğü (istihaza) kanından dolayı şikâyetle bulunan Fâtıma bint Ebû Hubey's'e söylediği şu sözlerini delil gösterirler: "*Senin o gördüğün kan bir damardır. Bekle. Ay hali (kar') vaktin geldi mi namaz kılma. Ay hali vaktin (kar') gitti mi guslet, sonra da ay hali vaktinden öbür ay hali vaktine kadar süre boyunca namaz kıl!*" Bu haberin kaynağı için bkz. *Müsned-i Ahmed*, c. 6, s. 430; *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Kitabu't-Taharet, 108. bâb, 280 nolu hadis; *Sünen-i Neseî*, Kitabu't-Taharet, "Kar'ların zikri" bâbı; İbn Mâce, Kitabu't-Taharet, 115 nolu bâb, 620 nolu hadis. Zeyd ibn Sabit, Ümmü'l-Mü'minin Aişe, İbn Ömer'in de aralarında bulunduğu bir takım sahabe kar'dan muradın temizlik dönemi olduğu görüşündedirler. İmam Malik ve İmam Şafî de bu görüştedir. Bu görüşte olanlar "*Fe tallikuhunne li iddetihinne*" âyetinde geçen lam harf-i cerrinin fi harf-i cerri anlamına gelmesini kanıt olarak göstermişlerdir. Nitekim lam harf-i cerri (وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقَيْمَةَ) "*Biz, kıyâmet günü için adalet terazileri kurarız*" (21/el-Enbiyâ/47) âyetinde de fi harf-i cerri anlamındadır. Bu görüşte olanların bir diğer delili talakın temizlik döneminde gerçekleştirmenin emredilmesi-dir. Zira İbn Ömer hanımı âdet dönemi'nden kendisini boşamak istemiş, ancak

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكِ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٍ بِاِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّا اَتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْئًا اِلَّا اَنْ يَخَافَاْ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ

الظَّالِمُوْنَ ﴿٢٢٩﴾

229- “Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek vardır. Onlara verdiklerinizden bir şey almanız size helal olmaz. Ancak eşlerin, Allah’ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkmaları durumu bunun dışındadır. Siz de karı ile kocanın, Allah’ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, kadının ayrılmak için fidye vermesinde,

Hız. Peygamber (sallallahu ‘aleyhi ve sellem) Ömer’e şöyle demiştir: “Ona (oğluna) emret, hanımına dönsün, sonra temizleninceye kadar nikâhında tutsun, sonra ay hali olsun, sonra temizlensin. İşte Yüce Allah’ın kendisi sebebiyle (olduğu vakit) kadınların boşanmasını emrettiği müddet budur.” Bu haberin kaynağı için bkz. Buhârî, Kitabu’t-Taharet, İlk hadis, 5251 nolu hadis; Müslim, Kitabu’t-Taharet, İlk hadis, 1471 nolu hadis.

e) Kar’ sözcüğünün anlamı hakkında yukarıda geçen iki görüşten ilk görüşün delili daha fazladır. Sahabenin büyükleri bu görüştedirler. Bundan dolayı Esrem’in kendisinden rivayet ettiği gibi İmam Ahmed de bu görüşe geri dönmüştür. Esrem’in İmam Ahmed’den nakline göre İmam Ahmed şöyle demiştir: “Ben diyorum ki; kur’ temizlik dönemleridir. Ancak büyüklerin görüşüne vâkıf oldum.” İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 7, s. 453.

f) Bu iki görüş arasındaki fark zaman yönündendir. İlk görüşe göre iddet üçüncü âdet döneminin bitiminden dolayı gerçekleşen yıkama eylemi ile sona erer. İkinci görüşe göre ise iddet üçüncü âdet döneminin başlangıcı ile sona erer. Zira boşanmanın kendisinde gerçekleştiği ilk temizlik dönemi iddetin temizlik dönemi olduğu görüşünde olanlara göre iddetten olarak kabul edilir. İlk görüşe göre iddet daha uzundur. Bundan dolayı boşanmış olan bir kadın başka bir eşle evlenmek istiyorsa bu en uzun müddete göre hareket etmesi ihtiyata en uygun olandır. Nitekim bu görüş boşayan kocaya hanımına dönüş için daha uzun bir müddet vermektedir. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 7, s. 451; *el-Mecmu’ Şerhü’l-Mühezzeb*, c. 16, s. 420; *Tefsiru’t-Taberî*, c. 2, s. 438; *Tefsiru’l-Kurtubî*, c. 3, s. 112; *Advâü’l-Beyân*, c. 1, s. 129; Cassas, *Ahkâmü’l-Kur’an*, c. 1, s. 364.

artık ikisine de günah yoktur! İşte bunlar Allah'ın belirlemiş olduğu sınırlardır; sakın bunları aşmayın! Her kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerdir."

{ لَطَّاقُ مَرَّتَانِ } "Boşama iki defadır." Allah Teâlâ buyuruyor ki; rici talak, iki talaktır.

{ فَمِيسَاكُ } "Bundan sonrası ya tutmak." Üçüncü talaktan önce ve üçüncü aybaşı halinden çıkıp da gusül abdesti almadan önce.

{ بِمَغْرُوفٍ } "İyilikle." Sohbet ve muaşeret hakkıyla.

{ أَوْ تَسْرِيحٍ } "Ya da salıvermek vardır." Yahut hanımını üçüncü talakla boşamasıdır.

{ بِإِحْسَانٍ } "Güzellikle." Hanımının hakkını eda ederek.

{ وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ } "Onlara verdiklerinizden almanız sizin için helâl olmaz." Onlara verdiğiniz mehri.

{ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا } "Bir şey. Ancak eşlerin, bunun dışındadır ... korkmaları durumu." Hul'²⁴ (boşama anında) koca ve hanım hul' esnasında bilirlerse.

{ إِلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ } "Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından" Allah Teâlâ'nın koca ve hanım hakkında verdiği hükümlerde.

{ فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ } "Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız," Allah Teâlâ'nın eşler arasında vermiş olduğu hükümleri.

{ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا } "Artık ikisine de günah yoktur!" Özel olarak kocaya vebal bulunmamaktadır.

{ فِيمَا أَفْتَدَتْ بِهِ } "Kadının ayrılmak için fidye vermesinde." Bizzat kadının gönül hoşnutluğuyla verdiği şeyi almada.

Bu ayet-i kerime Sabit ibn Kays ibn Şemmas ve hanımı Cemile bint Abdullah ibn Übey ibn Selül (münafıkların başının kızı) hakkında inmiştir. Bu hanım kocasına aldığı mehri vermekle kendi nefsinin satın aldı.

²⁴ Hanımın kocasına kendisini boşaması için ücret vermesidir. (Çev.)

{ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ } “İşte bunlar Allah’ın belirlemiş olduğu sınırlarıdır.” İşte bunlar Allah Teâlâ’nın karı-koca arasında verdiği hükümlerdir.

{ فَلَا تَعْتَدُوهَا } “Sakin bunları aşmayınız.” Allah Teâlâ’nın sizin için yasakladığı şeyle haddleri aşmayınız.

{ وَمَنْ يَتَعَدَّ } “Her kim aşarsa.” Aşarsa.

{ حُدُودُ اللَّهِ } “Allah’ın sınırlarını.” Allah Teâlâ’nın yasakladığı şeyle Allah’ın hükümlerini.

{ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ } “İşte onlar zalimlerdir.” Nefislerine zarar verenlerdir.²⁵

²⁵ a) İmam Abdürrezzak, Tâvus’tan şöyle rivayet etmektedir: “Eğer bir bilgiyi gizlemenin benim için helal olmadığı bilgisi olmamış olsaydı şu hadisi kimseye aktarmazdım.” Tâvus dedi ki: “İbn Abbâs âyette geçen fidyeyi/hul’u (Kadının ödemeyi kabul ettiği bedel karşılığında evlilik akdine son vermek) boşama gerçekleşmeyinceye kadar boşama olarak girmezdi.” Sonra şöyle diyordu: “Talakın fidyeden önce zikredildiği sonra da fidyeye değinildiği ve onun talak sayılmadığını görmüyor musun?” Daha sonra ikinci talak hakkında: “Allah Teâlâ’nın ‘erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, bundan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe, onu alması kendisine helal olmaz’ buyurduğunu ve fidyeye veriş bu iki talak arasında sayarak talak saymadığını görmüyor musun?” *Musannef-i Abdürrezzak*, Talak, bâbü’l-fida, c. 6, s. 486, 11767 nolu hadis. Bu haberin isnadında Mamer, Eyyûb ve Tâvus bulunmaktadır. Mamer ve Tâvus’un tercüme-i halleri önceden geçmişti. Mamer’in sika ve sebt, Tâvus’un da sika ve fakih olduğunu söylemiştik. Eyyûb ibn Ebî Temime Keysan es-Sahtiyanî Ebûbekir el-Basrî. Sika, sebt ve hüccettir. Âbid olup büyük fakihlerden birisidir. *Takrib*, c. 1, s. 89, 688 nolu madde; *Tezkiretü’l-Huffâz*, c. 1, s. 130. Haberi rivayet eden ravilerin her birisi haberi bir öncekinden dinlemiş olduklarından dolayı haber muttasıldır ve haberde bir kopukluk söz konusu değildir. *Tehzîbü’l-Tehzîb*, c. 10, s. 243. İsnad zincirindeki bütün raviler de imam ve sika olduğundan dolayı haber sahihtir.

b) İmam Abdürrezzak, Tâvus’tan şöyle dediğini nakleder: “İbrahim ibn Sa’d ibn Ebî Vakkas, İbn Abbâs’a sorarak şöyle dedi: ‘Bir adam karısını iki talakla boşayıp sonra kadın hul’ ile ondan ayrılırsa o kişi, o kadınla tekrar evlenebilir mi?’ İbn Abbâs: ‘Evet’ dedi. ‘Hul’ talak (boşama) değildir, çünkü Allah Teâlâ talak âyetin başında ve sonunda, hul’u da ikisinin arasında zikretmiştir, hul’ bir şey değildir.’” *Musannef-i Abdürrezzak*, Talak, “Fidyeye” bâbı, c. 6, s. 487, 11771 nolu hadis. Bu haberin isnadında Süfyan ibn Uyeyne, Amr ibn Dinar ve Tâvus bu-

lunmaktadır. Bunlarrın tercüme-i hallerini önceden zikretmiş, Süfyan'ın sika, Amr ibn Dinar'ın sika ve sebt, Tâvus'un da sika ve fakih olduğunu belirtmiş-tik. Hadisi rivayet eden raviler de haberi bir öncekinden işitmiş olduklarından dolayı hadis muttasıldır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 4, s. 217, c. 8, s. 28. Buna göre haber sahih haber kategorisine girer.

c) İmam Abdürrezzak, Tâvus'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: "Ben İbn Abbâs'ın yanındaydım. İbrahim ibn Sa'd ibn Ebî Vakkas kendisine şöyle di-yerek soru sordu: 'Ben şurada görevliyim. İbn Zübeyr kendisini Yemen'de zekâtları toplama konusunda görevlendirmişti. Bana talakı öğret. Zira onların genelini boşaması fidyе/hul' ile dir.' İbn Abbâs cevaben: 'Hul' bir boşama de-ğildir' dedi. Ravi dedi ki: 'İbn Abbâs diyordu ki: 'Fidyе/hul ancak bir fidyе ve-rıştır. Ama insanlar ismi hakkında hataya düştüler.'" İbn Cüreyc der ki: "Ha-san ibn Müslim bana dedi ki: 'Tâvus şöyle demiştir: 'Ben bundan sonra birkaç defa daha İbn Abbâs'a dönüp sordum. O cevaben şöyle dedi: 'Fidyе/hul' ta-lak değildir.'" Tâvus der ki: "Ben İbn Abbâs'ın (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) 'Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeden) üç hayız ve temizlenme sü-resince beklerler' (2/el-Bakara/228) âyetini kıraat ettiğini ardından da (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ) 'Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını koruya-mayacaklarından korkarsanız, kadının ayrılmak için fidyе vermesinde, artık iki-sine de günah yoktur!' (2/el-Bakara/229) âyetini kıraat ettiğini daha sonra da hul'un ardından talaka değindiğini işittim." Tâvus der ki: "İbn Abbâs şöyle di-yordu: 'Allah Teâlâ boşamayı hul'dan önce ve sonra zikretmiştir. Allah Teâlâ hul'u bu ikisinin arasında zikretmiştir.'" Tâvus der ki: "İbn Abbâs talakı bir bo-şama olarak görmüyordu." *Musannef-i Abdürrezzak*, Talak, fidyе/hul bâbı, c. 6, s. 485, 11765 nolu hadis. Bu haberin isnadında İbn Cüreyc, Hasan ibn Müs-lim ve Tâvus bulunmaktadır. Tâvus'un tercüme-i hali geçmişti. İbn Cüreyc, Ab-dülmelik ibn Abdülaziz İbn Cüreyc. Sika, fakih ve fâzıl bir şahıstır. Ancak tedlis yapar ve mürsel rivayetlerde bulunur. *Takrib*, c. 1, s. 520, 1324 nolu madde, *Tezkiretü'l-Huffâz*, c. 1, s. 169, 164 nolu madde. Hasan ibn Müslim ibn Yenak. Sikadır. *Takrib*, c. 1, s. 171, 321 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 227, 1074 nolu madde. Görüldüğü gibi sened zincirindeki raviler sikadır ve isnada da bir ko-pukluk bulunmamaktadır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 6, s. 402,855 nolu madde; c. 2, s. 322, 558 nolu madde. Ancak İbn Cüreyc, Hasan ibn Müslim'den rivayet ettiği bu hadisinde dinlediğini açıkça söylememiştir. İbn Cüreyc tedlis yapan bir ravidir. Çokça tedlis yapanlardandır. Çokça tedlis yapanların hadisleri ise ancak şeyhle-rinden hadisi işitmiş olduklarını belirtmeleri halinde muteber sayılabilir. Hâfız ibn Hacer, İbn Cüreyc hakkında şöyle der: "Tedlisin en kötüsü İbn Cüreyc'in tedlisidir. Zira onun tedlisi çirkin bir tedlistir. O ancak cerh ve tadil âlimleri ta-rafindan eleştiriye tabi olan bir kişiden hadis dinlediğinde tedlise başvurur." *Tabakatü'l-Müde'llisin*, s. 13. Buna göre bu rivayetin zayıf olma olasılığı söz ko-nusudur. Ancak şu kadar var ki, Abdürrezzak'ın sahih olan iki hadisinin içeri-ğinin de desteklemesiyle bu hadis kuvvet kazanmakta ve tedlis olasılığı kalk-maktadır. Bu durumda bu hadis isnad bakımından sahih olmaktadır.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ
حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

230- “Erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, bundan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe, onu alması kendisine helal olmaz. Bu (yeni koca) da onu boşarsa, Allah’ın sınırlarını koruyabileceklerine inandıkları takdirde, öncekilerin birbirlerine dönmelerinde her ikisine de günah yoktur. İşte bunlar, Allah’ın sınırlarıdır. Bunları bilen bir toplum için açıklıyor.”

Ardından Allah Teâlâ “Boşama iki defadır” buyruğuna geri dönüş yaptı ve şöyle buyurdu.

{ فَإِنْ طَلَّقَهَا } “Erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa.” Üçüncü defa.

{ فَلَا تَحِلُّ لَهُ } “Onu alması kendisine helâl olmaz.” Bu hanım.

{ مِنْ بَعْدُ } “Bundan sonra.” Bu üçüncü boşamadan sonra.

{ حَتَّى تَنْكِحَ } “Kadın evlenmedikçe.” Evlenmedikçe.

{ زَوْجًا غَيْرَهُ } “Bir başka erkekle” İkincisi kendisiyle münasebet kurar.

{ فَإِنْ طَلَّقَهَا } “Bu (yeni koca) da onu boşarsa,” İkinci koca da boşarsa. Âyet-i kerime Abdurrahman ibn Zübeyr hakkında nazil olmuştur.

{ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا } “Her ikisine de günah yoktur.” İlk kocaya ve hanıma.

{ أَنْ يَتَرَاجَعَا } “Öcekilerin birbirlerine dönmelerinde.” Mehir ve yeni bir nikâh ile.

{ إِنْ ظَنَّا } “İnandıkları takdirde.” Bildikleri takdirde.

{ أَنْ يَبْلُغَ الْخُدُودَ } “Allah’ın sınırlarını koruyabileceklerine.” Allah Teâlâ’nın karı-koca arasında verdiği hükümler.

{ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ } “İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır.” Bunlar Allah Teâlâ’nın hükümleri ve farzlarıdır.

{ يَبْلُغُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ } “Bunları bilen bir toplum için açıklıyor.” Bunların Allah Teâlâ tarafından olduğunu bilen. Bunu tasdik eden.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَخُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣١﴾

231- “Kadınları boşadığınız zaman iddet süreleri sona erince, artık onları ya iyilikle tutun veya güzellikle serbest bırakın. Fakat haksızlık ederek zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Her kim bunu yaparsa kendisine zulmetmiş olur. Allah’ın âyetlerini alay konusu yapmayın! Allah’ın üzerinizdeki nime-tini ve size öğüt vermek için indirdiği Kitabı ve hikmeti düşü-nün! Allah’tan sakının ve bilin ki Allah her şeyi bilir!”

{ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ } “Kadınları boşadığınız zaman.” Bir defa.

{ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ } “İddet süreleri sona erince.” İddetlerini. Üçüncü defa aybaşı halinden çıkıp yıkanmadan önce.

{ فَأَمْسِكُوهُنَّ } “Artık onları ya tutun.” Onlara dönmeniz.

{ بِمَعْرُوفٍ } “İyilikle.” Güzel sohbet ve muâşeretle.

{ أَوْ سَرَخُوهُنَّ } “Veya serbest bırakın.” Onları terk ediniz ki yıkan-sınlar ve iddetten çıksınlar.

{ بِمَعْرِوْفٍ } “Güzellikle.” Haklarını öder.

{ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَازًا } “Fakat haksızlık ederek onları nikâh altında tutmayın.” Zararla.

{ لَتَغْتَدُوا } “Zarar vermek için.” Onlara zulmetmeniz ve iddeti onlara uzatmanız için.

{ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ } “Her kim bunu yaparsa.” Zarar verirse.

{ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ } “Kendisine zulmetmiş olur.” Kendi kendisine zarar vermiştir.

{ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ } “Allah’ın âyetlerini yapmayın!” Allah Teâlâ’nın emrini ve nehyini.

{ هُرُؤًا } “Alay konusu.” İstihza. Bilmediğiniz.

{ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ } “Allah’ın nimetlerini düşünün.” Allah Teâlâ’nın fazlını koruyunuz.

{ عَلَيْكُمْ } “Üzerinizdeki.” İslam’ı.

{ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ } “Ve indirdiği Kitabı.” Kitapta indirdiği emir ve nehyi.

{ وَالْحِكْمَةِ } “Ve hikmeti.” Helal ve haramı.

{ يَعْطُكُمْ بِهِ } “Ve size öğüt vermek için.” Sizi zarar vermekten engelliyor.

{ وَاتَّقُوا اللَّهَ } “Allah’tan sakının.” Zarar verme konusunda Allah Teâlâ’dan korkunuz.

{ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ } “Ve bilin ki Allah herşeyi bilir.” Zarar vermeyi ve başka şeyleri.²⁶

²⁶ a) İmam Abdürrezzak, İbn Cüreyc’den o da İbn Tâvus’dan o da Tâvus kanalıyla İbn Abbâs’tan naklen: “Bir kadının hamile iken boşanıp doğumunu gerçekleştirmesi” konusunda şöyle rivayet eder: “İşte bu durum iddet süresinin sona ermesidir.” İbn Abbâs daha sonra Bakara, 231. âyetin baş bölümünü okudu: (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغُنَّ أَجَلَهُنَّ) “Kadınları boşadığınız zaman iddet süreleri sona

erince.” İbn Tâvus şöyle der: “Doğum düşük olsa dahi durum bu şekildedir.” Eğer kadın hamile değilse âdet döneminden temizlenmesiyle iddet süresi sona ermiş demektir. İbn Abbâs bu hükümle ilgili olarak da (فَبَلَّغُنَّ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَخُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ) “*İddet süreleri sona erince, artık onları ya iyilikle tutun veya güzellikle serbest bırakın*” bölümünü tilavet etti. İbn Abbâs şöyle dedi: “Bu durumda ya hanımına geri dönsün veya onu boşayıp da şahid tutsun.” İbn Cüreyc şöyle der: “Ben babasından aktardığı bu kıssayı İbn Tâvus’a anlattım o da bunu ikrar etti.” *Musannef-i Abdürrezzak*, Talak, “Hamile kadının boşanması” bâbı, c. 6, s. 304, 10936 nolu hadis. Bu haberin isnadında İbn Cüreyc, İbn Tâvus ve Tâvus bulunmaktadır. İbn Cüreyc ile Tâvus’un tercüme-i halleri geçmişti. İbn Cüreyc’in sika olduğunu ancak çokça tedlis yaptığını tedlis yapan bir ravinin ancak semai açıkça bildirdiği rivayetlerinin kabul edileceğini belirtmiştik. Tâvus-u Yemani’nin de sika, fakih ve fâzıl bir kişilik olduğunu da belirtmiştik. İbn Tâvus, Abdullah ibn Tâvus ibn Keysan el-Yemani. Sika, fâzıl ve âbid bir şahsiyettir. *Takrib*, c. 1, s. 424, 391 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 303. Bu haberin isnadında yer alan raviler sikadır ve ravileri haberi birbirinden dinlemiş olmaları nedeniyle haber muttasıldır. Ancak sadece İbn Cüreyc tedlis yapmakla tanınan bir şahıstır. Tedlis yapan ravinin rivayet ettiği haberde haberi açıkça dinlediğini bildirmesi halinde haberi kabul edilir. İbn Cüreyc de bu haberi dinlediğini açıkça belirtmiştir. Zira haberin sonundaki “Ben babasından aktardığı bu kıssayı İbn Tâvus’a anlattım o da bunu ikrar etti” bölümü semaa delalet etmektedir. Bu haberin ravileri haberi bir öncekinden dinlemiş olduklarından dolayı haber muttasıldır. *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 5, s. 267.

b) Bu haberden talakı verilen hanımın hamile olması durumunda iddetin doğum olduğu anlaşılmaktadır. İbn Abbâs’ın bu görüşte olduğu ortaya çıkmaktadır. İbn Abbâs’ın hamile olmaması halinde ise son âdet döneminden (yani üçüncüsünden) çıkması ile sona erdiği görüşüne sahip olduğu anlaşılıyor. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) “*Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeden) üç hayız ve temizlenme süresince beklerler.*” (2/el-Bakara/228).

c) İbn Tâvus’un “Doğum düşük olsa dahi durum bu şekildedir” açıklaması şu anlama gelmektedir. Hamileliğin başlangıcı ile sonu arasında cenin düşerse hamilenin iddeti de sona erer.

d) (وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضَرَاءًا لِّتَعْتَدُوا) “*Fakat haksızlık ederek zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın.*” Yani onları bir defa daha boşamak istiyorsanız bu konuda onların hukukuna taşkınlıkta bulunarak kendilerine zarar verme kastıyla onlara dönüş yapmayınız. Nitekim İbn Cerîr Taberî, bu âyet hakkında Avfî kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini nakletmektedir: “Erkek hanımını boşar, sonra iddetin bitiminden önce o kadına ric’at yapardı. Daha sonra talakını verirdi. Böyle yapmaktan kastı ise kadına zarar vermek ve kadının başkısıyla evlenmesini engellemektir. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.” *Tefsîru’t-Taberî*, c. 2, s. 480.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنِ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ
 أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ
 مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَمَ آزَكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
 وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣٢﴾

232- “Kadınları boşadığınız zaman iddet süreleri sona erince, aralarında meşru şekilde anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. Bu, içinizden Allah’a ve ahiret gününe iman etmiş olanlara verilen bir öğüttür. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”

{ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ } “Kadınları boşadığınız zaman.” Bir ya da iki takla.

{ فَبَلَّغْنِ أَجَلَهُنَّ } “İddet süreleri sona erince.” İddetlerini bitirir ve ilk kocalarına mihr ve yeni bir nikâh ile varmak isterlerse.

{ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ } “Engel olmayınız.” Onları engellemeyiniz. Eğer “Ta’diluhunne” şeklinde dad harfinin esresiyle okunursa ifade engelleme anlamına gelir.

{ أَنْ يَنْكِحْنَ } “Onların evlenmelerine.” Evlenmelerine.

{ أَزْوَاجَهُنَّ } “(Eski) kocalarıyla.” İlk kocalarına.

{ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ } “Aralarında anlaştıkları takdirde.” Kendi aralarında ittifak ettikleri takdirde.

{ بِالْمَعْرُوفِ } “Meşru şekilde.” Mihr ve yeni bir nikâh ile.

{ ذَلِكَ } “Bu.” Zikredilen şey.

{ يُوعَظُ بِهِ } “Verilen bir öğüttür.” Verilen bir emirdir.

{ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ } “İçinizden Allah’a ve ahiret gününe iman etmiş olanlara. Bu.” Zikredilen.

{ آزَكَى لَكُمْ } “Sizin için daha hayırlı.” Sizin için daha sahihtir.

{وَأَطْهَرُ} “*Ve daha temizdir.*” Kuşkudan ve düşmanlıktan kurtulmak için kalpleriniz ve onların kalpleri için.

{وَاللَّهُ يَعْلَمُ} “*Allah bilir.*” Hanımın kocasını sevmesi.

{وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ} “*Siz bilmezsiniz.*” Bunu bilemezsiniz. Âyet-i kerime kızkardeşi Cemile’yi ilk kocası Abdullah ibn Asım’a mihr ve yeni bir nikâh ile evlenerek dönmeyi engelleyen Ma’kıl ibn Yesar el-Müzenî hakkında nazil olmuştur. Allah Teâlâ da ona bunu nehyetti.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْفِسَ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233- “Anneler, çocuklarını -emzirmenin tamamlanmasını isteyenler için- iki bütün yıl emzirirler. Çocuk kendisine ait babaya da iyi bilinen örfe uygun olarak emzirenlerin yiyecek ve giyecekleri, bir borçtur. Bununla birlikte herkes ancak gücüne göre yükümlü olur. Ne çocuğu yüzünden bir anne, ne de çocuğu yüzünden bir baba zarara sokulmasın! (Babanın) mirasçısına düşen de buna denk bir borçtur. Eğer anne ve baba birbirleriyle istişare edip, her ikisinin rızasıyla çocuğu memeden ayırmak isterlerse, kendilerine bir günah yoktur. Eğer çocuklarınızı başkalarına (sütanneye) emzirtmek isterseniz, ona vereceğiniz ücreti örfe uygun olarak verdiğiniz takdirde, yine size bir günah yoktur. Bununla birlikte Allah’tan korkun ve bilin ki Allah her ne yaparsanız görür!”

{ وَالْوَالِدَاتُ } “*Anneler.*” Boşanan hanımlar.

{ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ } “*Çocuklarını iki bütün yıl emzirirler.*” Tam iki yıl.

{ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنِمَّ الرِّضَاعَةَ } “*Emzirmenin tamamlanmasını isteyenler için.*” Bebeğin emzirilmesi.

{ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ } “*Çocuk kendisine ait babaya da, bir borçtur.*” Babaya.

{ رَزَقْنَهُنَّ } “*Emzirenlerin yiyecek.*” Emzirme üzere o kadınların nafakaları.

{ وَكَسَوْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ } “*Ve giyecekleri iyi bilinen örfe uygun olarak.*” Ne israfa kaçılarak ne de kısılarak.

{ لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ } “*Bununla birlikte herkes ... yükümlü olur.*” Emzirmeye nafaka vermekle.

{ إِلَّا وُسْعَهَا } “*Ancak gücüne göre.*” Ancak Allah Teâlâ’nın kendisine bahsetmiş olduğu mal miktarınca.

{ لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا } “*Ne bir anne, zarara sokulmasın!*” Kadın razı olduğu halde emzirmek için başka birisine verilmek üzere ondan alınmak suretiyle anneye zarar verilmesin.

{ وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ } “*Ne de bir baba.*” Yani baba.

{ بِوَلَدِهِ } “*Çocuğu yüzünden.*” Annesinin göğsünden başka göğüs kabul etmediği bilindiği halde çocuğu babaya bırakmak ile ona zarar verilmesin.

{ وَعَلَى الْوَارِثِ } “*(Babanın) mirasçısına düşen de bir borçtur.*” Baba için vâris olan.

Âyetin çocuğun vârisi olduğu anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ مِثْلُ ذَلِكَ } “*Buna denk.*” Eğer baba yok ise nafaka ve zarar vermeyi terk etme bakımından babaya düşen görev gibidir.

{ فَإِنْ أَرَادَا } “Eğer anne ve baba isterlerse.” Yani koca ve hanım.

{ فَصَلَا عَنْ } “Çocuğu memeden ayırmak.” Çocuğu iki yılın tamamlanmasından önce sütten ayırmak. Yani sütten kesmek.

{ تَرَاضٍ مِنْهُمَا } “Her ikisinin rızasıyla.” Baba ve annenin karşılıklı razı olması ile.

{ وَتَشَاوُرَ } “Birbirleriyle istişare.” Kendi aralarında müşavere etmeleri ile.

{ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا } “Kendilerine bir günah yoktur.” Eğer iki yıl çocuklarını emzirmezlerse anne ve babaya günah bulunmamaktadır.

{ وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ } “Eğer çocuklarınızı başkalarına (sütanneye) emzirtmek isterseniz.” Anneden başkasına ve anne de evlenmek isterse.

{ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ } “Yine size bir günah yoktur.” Baba ve anneye bir sıkıntı bulunmamaktadır.

{ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ } “Ona vereceğiniz ücreti verdiğiniz takdirde.” Onlara verdiğiniz şeyleri infak ettiğinizde.

{ بِالْمَعْرُوفِ } “Örfe uygun olarak.” Muhalefet olmaksızın muvafakat ile.

{ وَاتَّقُوا اللَّهَ } “(Bununla birlikte) Allah’tan korkun.” Zarar verme ve muhalefet etme hususunda Allah Teâlâ’dan sakınınız.

{ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ } “Ve bilin ki, Allah, her ne yaparsanız.” Sizin işlediğiniz muvafakati ve zarar vermek için muhalefet etmeyi.

{ بِصِيرٍ } “Görür.”

وَلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾

234- “İçinizden vefat edip de geride eşler bırakan kimselerin hanımları, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün iddet beklerler. İddet süreleri sona erince, artık kendileri hakkında meşru bir şekilde yapacakları hareketten dolayı size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”

{ وَلَٰذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ } “İçinizden vefat edip.” Vefat eden erkekleriniz.

{ وَيَتَذَرُونَ } “Bırakan.” Terk ederek.

{ أَزْوَاجًا } “Geride eşler bırakan kimselerin.” Ölüm(lerin)den sonra.

{ يَتَرَبَّصْنَ } “Hanımları, iddet beklerler.” Süre beklerler.

{ بَأَنْفُسِهِنَّ } “Kendi başlarına (evlenmeden).” İddet halinde.

{ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا } “Dört ay on gün.” Yani on gün. (Tefsirinden amaç âyetin orijinalinde geçmeyen gün kelimesini eklemektir. –çev.-).

{ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ } “İddet süreleri sona erince.” İddetlerini bitirdiklerinde.

{ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ } “Artık size bir günah yoktur.” O hanımları terk etme konusunda ölünün velilerine.

{ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ } “Kendileri hakkında yapacakları hareketten dolayı.” Süslenme.

{ بِالْمَعْرُوفِ } “Meşru bir şekilde.” Evlenmek için.

{ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ } “Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.” Hayır ve şerden.²⁷

²⁷ a) Bakara Sûresi 234 ile 240. âyet arasında nesh ilişkisi olup olmadığına dair İmam Buhârî İbn Abbâs’tan şöyle rivayet eder: “Birinci âyet (234.), ikinci âyette zikredilen kadının ailesi yanındaki iddetini nesh etti. Artık kadın istediği yerde iddetini bekler. Ve bunun gibi Yüce Allah’ın ‘Çıkarılmaksızın...’ kavli de neshedilmiştir.” Bu haberi Neseî, Ebû Dâvûd ve Hâkim de rivayet etmiştir. Hâkim bu haberin Buhârî’nin şartına göre sahih olduğunu belirtir, Zehebî de onun bu yargısına muvafakat eder. Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, 41. bâb, 4531 nolu hadis, Talak, 50. bâb, 5344 nolu hadis; *Sünen-i Neseî*, Talak, c. 6, s. 200; Ebû Dâvûd, Talak, “Kocası ölen bir kadına bir yıllık nafaka ve mesken ihtiyacının kocası ta-

rafından temin edilmesi (için vasiyet etmesi) hükmü miras âyeti ile nesh edilmiştir” bâbı 2298 ve 2301 nolu hadis; *el-Müstedrek*, c. 2, s. 211.

b) Bu haberde İbn Ebî Nuceyh, İbn Abbâs’ın Bakara 234 ve 240. âyetleri tefsirini sevk etmiştir. (وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَزْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا) “İçinizden vefat edip de geride eşler bırakan kimselerin hanımları, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün iddet beklerler” (2/el-Bakara/234) âyeti kocası vefat eden kadının kocasının evinde iddet beklemesini vacip kılmaktadır.

Bu vaciplik Allah Teâlâ’nın (وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ غَفِيرٌ حَكِيمٌ) “Sizden hanımlarını geride bırakarak vefat edecek olanlar, eşleri için bir yıl boyunca, evlerinden çıkarılmayarak geçimlerini sağlayacak bir malı vasiyet etsinler. Ancak, kendileri çıkarılarsa, kendi başlarına, meşru şekilde yapacaklarından dolayı, size bir sorumluluk yoktur. Allah mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (2/el-Bakara/240) âyetiyle nesh edilmiştir. Zira Allah Teâlâ hanımların kocalarının evlerinde kalmalarını eşleri tarafından vasiyet edilmiş olarak, vacip olarak kalmalarını teşri etmiştir. Eğer boşanan hanımlar çıkacak olurlarsa bu konuda herhangi bir günah söz konusu değildir.

c) İbn Abbâs’ın açıklamalarından anlaşıldığına göre; 240. âyette geçen “eşleri için bir yıl boyunca, evlerinden çıkarılmayarak geçimlerini sağlayacak bir malı vasiyet etsinler” buyruğu muhkem olup nesh edilmiş değildir. Âlimlerin çoğunluğu ise âyetin bu bölümünün “içinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşler; kendi kendilerine dört ay on gün beklerler” buyruğu ile nesh edildiği görüşündedirler. İmam Buhârî’nin rivayet ettiği İbn Ebî Muleyke haberi de bu görüşü desteklemektedir. İbn Ebî Muleyke der ki: İbn ez-Zübeyr şöyle demiştir: ‘Ben Osman’a Bakara Sûresi’nde yer alan ‘İçinizden geride eşler bırakarak vefat edecekler, eşlerine çıkarılmayarak bir yılına kadar faydalanmalarını vasiyet etsinler’ âyetini diğer âyet-i kerime neshetmiş bulunmaktadır. Niye onu yazdın?’ dedim. Dedi ki: ‘Kardeşimin oğlu, onu olduğu gibi bırakmalısın. Çünkü ben Kur’an’dan hiçbir şeyi yerinden değiştirmem.’” Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, 45. bâb, 4536 nolu hadis. Ancak İbn Abbâs’ın nesh görüşünde olduğu da aktarılmıştır. Nitekim İbn Cerîr, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan bu görüşte olduğunu ifade eden bir rivayet aktarır. İbn Cerîr Taberî (وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ) “Sizden hanımlarını geride bırakarak vefat edecek olanlar, eşleri için bir yıl boyunca, evlerinden çıkarılmayarak geçimlerini sağlayacak bir malı vasiyet etsinler” (2/el-Bakara/240) buyruğu hakkında Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayetine göre o şöyle demiştir: “Kişi ölüp de geriye hanımını dul olarak bıraktığında hanımı kocasının evinde bir yıl boyunca iddet bekler ve hanımına kocasının malından infakta bulunulurdu. Daha sonra Allah Teâlâ (وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَزْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا) ‘İçinizden vefat edip de geride eşler bırakan kimselerin hanımları, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün iddet beklerler.’ (2/el-Bakara/234) âyetini indirdi. Bu iddet kocası vefat edenin iddetidir. Ancak şu kadar var ki, hamile

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عِلْمَ اللَّهِ أَنْتُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَغْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

235- “(İddet beklemekte olan) bu kadınlara, kapalı bir biçimde evlenme isteğinizi belli etmenizden ya da bu isteği içinizde saklamanızdan dolayı, size bir günah yoktur. Çünkü Allah, gerçekten sizin onlarla evlenmek isteyeceğinizi bilir. Ancak, örfe uygun olan söz söylemeniz dışında, onlara gizlice buluşma sözü vermeyin. Bekleme süresi sona ermeden de, evlilik akdi yapmaya kalkışmayın. Allah’ın, sizin içinizdekileri bilmekte olduğunu bilin ve O’ndan sakının ve yine bilin ki, Allah çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.”

{ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ } “Size bir günah yoktur.” İstemede herhangi bir sıkıntı bulunmamaktadır.

{ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ } “(İddet beklemekte olan) bu kadınlara, kapalı bir biçimde evlenme isteğinizi belli etmenizden dolayı.” Kocasını vefat etmiş kadını iddetinin bitiminden önce kendisiyle iddetinin bitiminden sonra kendisiyle evlenmek için o kadına kinayeli söz söylemekte.

Hanıma söylenecek bu kinayeli söz şöyle olabilir: Allah Teâlâ aramızı helalle birleştirebilirse bu benim hoşuma gider.

{ أَوْ أَكْنَنْتُمْ } “Ya da bu isteği saklamanızdan.” Bunu içinde gizlersiniz.

{ فِي أَنْفُسِكُمْ } “İçinizde.” Kalplerinizde.

{ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ } “Çünkü Allah, gerçekten sizin onlarla evlenmek isteyeceğinizi bilir.” Onları nikâhlamayı zikredeceğinizi.

{ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ } “Onlara gizlice buluşma sözü vermeyin.” Cinsel münasebet ile.

{ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا } “Ancak, örfe uygun olan söz söylemeniz dışında.” Sahih ve zahir söz. Hanıma şöyle söylemek gibi: Allah Teâlâ aramızı helalle birleştirebilirse bu benim hoşuma gider. Bundan bir adım ötesine geçmez.

{ وَلَا تَغْرِمُوا } “Kalkışmayın.” Gerçekleştirmeyin.

{ عُقْدَةُ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ } “Bekleme süresi sona ermeden de, evlilik akdi yapmaya.” Ta ki iddet, vaktine ulaşınca kadar.

{ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ } “Allah’ın, sizin içinizdekileri bilmekte olduğunu bilin.” Kalplerinizdeki vefa ve söylediklerinizin hilafına.

{ فَاخْذَرُوهُ } “Ve O’ndan sakının.” Allah Teâlâ’ya karşı gelmekten sakının.

{ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ } “Ve yine bilin ki, Allah çok bağışlayan.” Kendisine karşı muhalefet etmekten tevbe edene karşı.

{ حَلِيمٌ } “Ve çok yumuşak davranandır.” Zira cezalandırma hususunda acele etmez.²⁸

²⁸ a) Buhârî, İbn Abbâs’tan (وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ) “Böyle iddet bekleyen kadınları nikâhlamak istediğinizi bildirirkenizden dolayı size bir vebal yoktur” âyeti hakkında “Ta’rîz, kişinin; ben evlenmek istiyorum. İsterdim ki bana salih bir kadın müyesser olsun” demesidir. Buhârî, Nikâh, 34 nolu bâb, 5124 nolu hadis. Bu haberi Beyhakî, İmam Buhârî kanalıyla İbn Abbâs’tan tahrir etmiş ve aynısını zikretmiştir. *Sünen-i Beyhakî*, Nikâh, “Kız isterken kinayeli söz söyleme” bâbı, c. 7, s. 178.

b) İmam Abdürrezzak es-San’ânî, “Ancak, örfe uygun olan söz söylemeniz dışında” âyeti hakkında Mücahid kanalıyla İbn Abbâs’ın şöyle dediğini nakleder: “Kadına ‘Sen güzelsin, sen bana hayırlısın, kadınlara ihtiyacım var’ demesidir.” *Musannef-i Abdürrezzak*, Talak, c. 7, s. 53, 12153 nolu hadis. Ancak Abdürrezzak’ın kitabına aldığı bu hadis isnadında metruk bir ravi olan Abdül-

vehhab ibn Mücahid'in bulunması nedeniyle reddedilmiştir. Bu konuda doğru olan İmam Buhârî'nin Mücahid kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet ettiği haberdır. Bu haberin isnadında İbn Mücahid ve Mücahid bulunmaktadır. Mücahid ibn Cübeyr'in tercüme-i halini önceden sunmuş, sika ve tefsir ve ilim sahasında imam olduğunu belirtmiştik. İbn Mücahid. Abdülvehhab ibn Mücahid ibn Cübeyr el-Mekkî, metruktur. Sevrî onu yalanlamıştır. Babasından hadis dinlemiş kendisinden de Abdürrezzak hadis dinlemiştir. Ancak Abdürrezzak onu ismiyle anmaz. *Takrib*, c. 1, s. 528, 1407; Zehebî, *el-Muğni fi'd-Duafa*, c. 2, s. 413, 3897 nolu madde; *Divanü'd-Duafave'l-Metrukîn*, s. 204, 2679 nolu madde; *Tehzibü't-Tehzib*, c. 6, s. 453, 926 nolu madde. Bu açıklamalar ışığında hadisin merdud bir hadis olduğunu görüyoruz. Zira hadisin isnadında Abdülvehhab ibn Mücahid ibn Cübeyr el-Mekkî bulunmaktadır. Bu konuda İbn Abbâs'tan aktarılan Buhârî'nin Mücahid kanalıyla İbn Abbâs'tan aktardığı bir önceki haberdır.

c) İmam Buhârî (حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ) “Bekleme süresi sona ermeden” buyruğu hakkında şöyle rivayet etmektedir: “İbn Abbâs'tan zikredildiğine göre; bu, iddetin sona ermesidir.” Buhârî, Nikâh, 24. bâb, 5124 nolu hadis. Buhârî bu rivayeti temriz/zayıflık bildiren yüzkerü/zikr olunuyor ki sigasıyla rivayet etmiştir. Bu da söz konusu haberin sıhhat derecesine ulaşmadığına delalet etmektedir.

d) İbn Cerîr Taberî, İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: (حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ) “Bekleme süresi sona ermeden” iddeti bitirir.” *Tefsiru't-Taberî*, c. 2, s. 527. Bu hadisin isnadı zayıftır. Hadisin isnadında Muhammed ibn Sa'd, Sa'd, Sa'd'ın amcası Hüseyin ibn Hasan, Hüseyin'in babası Hasan ibn Atiyye, Hasan'ın babası Atiyye bulunmaktadır. Muhammed ibn Sa'd ibn Muhammed ibn Hasan ibn Atiyye. Taberî'nin şeyhidir. Hatib el-Bağdadî onun hakkında “Hadiste yumuşak idi” der. *Lisanü'l-Mizan*, c. 5, s. 147; *Tarih-i Bağdat*, c. 5, s. 322. Sa'd ibn Muhammed ibn Hasan ibn Atiyye el-Avfi. Cehmidir. Zayıftır. *Tarih-i Bağdat*, c. 9, s. 126; *Lisanü'l-Mizan*, c. 3, s. 18. Sa'd'ın amcası Hüseyin ibn Hasan ibn Atiyye ibn Sa'd el-Avfi. Bağdat kadısıdır. İbn Ebî Hatem der ki: “Babama onun hakkında sordum. Babam ‘Hadisi zayıftır’ dedi.” *El-Cerh ve't-tadil*, c. 3, s. 48; *el-Muğni fi'd-Duafa*, c. 1, s. 170. Hasan ibn Atiyye ibn Sa'd el-Avfi. Zayıftır. *Takrib*, c. 1, s. 168; *el-Cerh ve't-Tadil*, c. 3, s. 26. Hasan'ın babası Atiyye ibn Sa'd ibn Cenade el-Avfi. Sâduktur, çoğu defa hata eder. Şii'dir, çokça tedlisde bulunur. İbn Abbâs'tan, Ebû Said el-Hudrî'den, Ebû Hureyre'den ve İbn Ömer'den vd. tefsir rivayet etmektedir. *Takrib*, c. 2, s. 24; *el-Mizan*, c. 3, s. 79; *Tehzib*, c. 7, s. 224. Hadisi rivayet eden raviler hadisi birbirinden dinlemişlerse de hadisin isnad zincirindeki birçok ravi zayıf olduğundan hadis de zayıf hadis kategorisindedir. *Lisanü'l-Mizan*, c. 7, s. 145, 603 nolu madde; c. 3, s. 18, 67 nolu madde; *Tarih-i Bağdat*, c. 5, s. 332, 2845 nolu madde; c. 9, s. 126 4743 nolu madde; *el-Cerh ve't-Tadil*, c. 3, s. 48, 215 nolu madde; *Tehzibü't-Tehzib*, c. 2, s. 294, 524 nolu madde; c. 7, s. 224, 413 nolu madde.

e) (وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَحْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ) “(İddet beklemekte olan) bu kadınlara, kapalı bir biçimde evlenme isteğinizi belli etmenizden size bir günah

yoktur.” Murad, kocaları vefat etmiş olup iddet bekleyen hanımlardır. Allah Teâlâ bundan önceki âyette (وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَتَذَرُونَ أَرْوَاجًا يَتَرَضَّضْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا) “İçinizden vefat edip de geride eşler bırakan kimselerin hanımları, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün iddet beklerler.” (2/el-Bakara/234) buyurarak onları zikretmiştir. Ayrıca talak-ı bain-i beynune-i kübra ile boşanan hanımlar da aynı şekildedir. Onlara da iddet bekledikleri dönemde tarizli sözlerle kendilerine talip olmak caizdir. Ancak talak-ı rici ile boşanan hanıma tarizde bulunmak caiz değildir. Bu konuda icma bulunduğu gibi talak-ı rici evlilik kategorisindedir. *Tefsîru'l-Kurtubî*, c. 3, s. 188; *Tefsîr-i İbn Kesir*, c. 1, s. 297.

f) Tariz, kadını istemeyi kastetmeksizin kadında rağbeti olduğunu tembih etmesidir. Nitekim yukarıdaki, İmam Buhârî'nin hadisinde de bu anlam hâkimdir. İmam İbn Cerîr birkaç kanaldan Mücahid aracılığıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: “Tariz, iddet bekleyen bir kadına erkeğin şöyle demesidir: ‘Ben Allah dilerse senden başkasıyla evlenmek istiyorum. Saliha bir kadın bulmayı ne kadar da çok istiyorum.’ Kadın iddeti beklediği müddetçe açıkça kadına kendisini sunamaz.” *Tefsîru't-Taberî*, c. 2, s. 517. Kadını bu dönemde açıkça kastederek isteyemez. Buna göre âyetin anlamı şöyle oluşmaktadır: Kocasını vefat etmiş ya da üç talakla boşanmış olan hanıma iddet müddeti içinde onlarla açıkça evlenmeyi kast etmeksizin bir kastınla nikâhlama arzusunda bulunduğu zaman açığa vurmanızda bir sakınca yoktur.

g) (أَوْ أَكُنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ) “Ya da bu isteği içinde saklamanızdan.” Yani kadınlarla nikâhlanma arzusunun kalplerinizde taşıyıp açığa vurmamanızda ve bunu gizlemenizde bir sakınca bulunmamaktadır.

h) (عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ) “Çünkü Allah, gerçekten sizin onlarla evlenmek isteğinizi bilir.” Yani nefislerinizde. Bunun için sizden zorluğu kaldırmıştır. *Tefsîr-i İbn Kesir*, c. 1, s. 297.

i) (وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا) “Onlara gizlice buluşma sözü vermeyin” âyeti hakkında İbn Cerîr Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle nakleder: “Ona (kadına): ‘Ben aşığım, benden başkasıyla evlenmeyeceğine bana söz ver’ tarzında sözler söylemektir.” Nitekim İbn Cerîr Taberî, Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakline göre o şöyle demiştir: “Kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen boşanmış kadından, kendisinden başka bir erkekle evlenmeyeceğine dair söz almasıdır.” *Tefsîru't-Taberî*, c. 2, s. 523.

j) Âyet erkek ile iddet bekleyen boşanmış veya kocası ölmüş kadının gizlice evlilik akdini kurma konusunda sözleşmeyi de içermektedir.

k) (لَا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَغْرُوفًا) “Ancak, örfe uygun olan söz söylemeniz dışında.” Yani istediğinizi açıkça belirtmeksizin veya evlenmeyi kendisine vadetmeksizin onlara rağbetinizi bildiren kinayeli sözler söylemeniz.

l) (وَلَا تَغْرِمُوا غَدَّةَ النِّكَاحِ) “Evlilik akdi yapmaya kalkışmayın.” Yani iddet bekleyen kadınla nikâh akdini gerçekleştirmeye yeltenmeyiniz.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا
لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ
مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٣٦﴾

236- “Eğer kadınları nikâhtan sonra henüz kendilerine dokunmadan veya onlara bir mihr belirlemeden boşarsanız, (bunda) size bir günah yoktur. Bu durumda onlara mut’a (teselli hediyesi) verin. Eli geniş olan durumuna göre, eli dar olan da kendi durumuna göre, iyi bilinen örfе uygun olarak versin. Bu iyiler üzerine bir borçtur.”

{ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ } “(Bunda) size bir günah yoktur.” Size herhangi bir sıkıntı bulunmamaktadır.

{ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ } “Eğer kadınları nikâhtan sonra henüz kendilerine dokunmadan boşarsanız.” Cinsel münasebet kurmadığınız.

{ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً } “Veya onlara bir mihr belirlemeden.” Veya kendileri için mihr belirlemediğiniz.

{ وَمَتَّعُوهُنَّ } “Bu durumda onlara mut’a (teselli hediyesi) verin.” Boşama mutasıyla (mut’atü’t-talak).

{ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ } “Eli geniş olan durumuna göre versin.” Zengin olan malının ölçüsünce.

{ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ } “Eli dar olan da kendi durumuna göre.” Malının ölçüsünce.

m) { حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ } “Bekleme süresi sona ermeden de.” Yani iddetini sona erdirmekten. Nitekim İbn Cerir’in Avfi ve Ata el-Horasanî kanalıyla İbn Abbâs’tan tahrir ettiği hadiste de İbn Abbâs bu açıklamada bulunmuştur. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 2, s. 527.

n) Âyette geçen kitap sözcüğü sınır ve farz kılma anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ { إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا } “Çünkü namaz, mü’minlere vakitli olarak farz kılınmıştır” (4/en-Nisa/103) buyurmaktadır.

{ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ } “Örfe uygun olarak.” İstenilen mihrin üstünde. Bunun en alt sınırı bir kadın ev giysisi, örtü ve yorgan/battaniye.

{ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ } “Bu iyiler üzerine bir borçtur.” Muvahhidler üzerine bir vacip. Zira bu mihrin bedelidir.

وَأَنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً
فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ
النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٧﴾

237- “Eğer onları, kendilerine dokunmadan önce boşar ve mehri de belirlemiş bulunursanız, o zaman, onlar için belirlediğiniz mehrin yarısı vardır. Ancak kadınların haklarından vazgeçmesi veya nikâh düğümü elinde bulunanın bu hakkı bağışlaması durumu müstesnadır. Sizin bağışlamanız takvaya daha yakındır. Birbirinize karşı faziletli davranmayı elden bırakmayın. Çünkü Allah, yapmakta olduklarınızı görür.”

Ardından Allah Teâlâ mehri belirlenmiş olan hanımın hükmünü açıklayarak şöyle buyurdu:

{ وَأَنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ } “Eğer onları, kendilerine dokunmadan önce boşar.” Onlarla cinsel münasebet kurmadan önce.

{ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً } “Ve mihri de belirlemiş bulunursanız.” Onların mihrlerini açıklamışsanız.

{ فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ } “O zaman, onlar için belirlediğiniz mihrin yarısı vardır.” Onların belirlemiş olduğunuz mihrlerin yarısını ödemeniz üzerinize bir sorumluluktur.

{ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ } “Ancak kadınların haklarından vazgeçmesi bu hakkı bağışlaması durumu müstesnadır.” Ancak hanımın kendi hakkını kocasına terk etmesi durumu müstesna.

{ أَوْ يَغْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ } “Veya nikâh düğümü elinde bulunanın vazgeçmesi.” Yahut kadına mihri tam olarak versin diye kocanın kendi hakkını kadına terk etmiş olması durumu müstesna.

{ وَأَنْ تَعْفُوا } “Sizin bağışlamanız.” Hakkınızı (kocanın) terk etmesi.

{ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى } “Takvaya daha yakındır.” Muttakiler için takvaya daha yakın bir durumdur.

Allah Teâlâ koca ve hanıma buyuruyor ki; kocanın hakkını hanıma terk etmesi takvâ için daha önceliklidir.

{ وَلَا تَتَسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ } “Birbirinize karşı faziletli davranmayı elden bırakmayın.” Allah Teâlâ koca ve hanıma buyuruyor ki; birbirinize fazl ve ihsanı terk etmeyiniz.

{ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ } “Çünkü Allah, yapmakta olduklarınızı görür.” Fazl ve ihsanı.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

238- “Namazlara ve (özellikle) orta namaza devam edin. Allah için boyun eğerek kalkıp namaza durun!”

Ardından Allah Teâlâ beş vakit namaza özendirmek için şöyle buyurdu:

{ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ } “Namazlara devam edin.” Beş vakit namaza abdestiyle, rükûuyla, secdesiyle ve kendilerinde vacip olan şeylerle, vakitleriyle.

{ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ } “Ve özellikle orta namaza.” Özellikle de ikinci namazına.

{ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ } “Allah için boyun eğerek kalkıp namaza durun!” Rükû, secdeyi ikamet edici olarak Allah Teâlâ için namaz kılınız.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir; konuşmak vesileyle isyan ederek değil namazda ona itaat edici/mûtî olunuz.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

239- “Eğer korku içinde bulunursanız, (namazlarınızı) yürürken veya binek üzerinde giderken (kılın)! Güvene eriştiğinizde, bilmediğinizi size öğrettiğinden dolayı Allah’ı anın!”

{ فَإِنْ خِفْتُمْ } “Eğer korku içinde bulunursanız.” Kılıçla vuruşmada düşmandan.

{ فَرِجَالًا } “(Namazlarınızı) yürürken kılın.” İma ile ayaktaiken namaz kılınız.

{ أَوْ رُكْبَانًا } “Veya binerek.” Yönünüz neresi olursa olsun binit üstüdeyken.

{ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ } “Güvene eriştiğinizde, Allah’ı anın!” Rükû ve secde ile Allah için namaz kılınız.

{ كَمَا عَلَّمَكُم } “Size öğrettiğinden dolayı.” Kur’an’da yolcu için iki rekât ve mukim için dört rekât namaz olduğunu.

{ مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ } “Bilmediğinizi.” Kur’an’dan önce.

وَالَّذِينَ يَتُوفُّونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

240- “Sizden hanımlarını geride bırakarak vefat edecek olanlar, eşleri için bir yıl boyunca, evlerinden çıkarılmayarak geçimlerini sağlayacak bir malı vasiyet etsinler. Ancak, kendileri çıkarlarsa, kendi başlarına, meşru şekilde yapacaklarından dolayı, size bir sorumluluk yoktur. Allah mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

{ وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ } “Sizden vefat edecek olanlar.” Ruhları alınan erkekleriniz.

{ وَيَذَرُونَ } “Geride bırakarak.” Terk edenler.

{ أَزْوَاجًا } “Hanımlarını.” Ölümden sonra.

{ وَصِيَّةً } “Vasiyet etsinler.” Allah Teâlâ buyuruyor ki; o erkeklerin vasiyet etmeleri gerekir.

Eğer “Vasiyyeten” şeklinde nasp kıraatıyla okunursa âyetin anlamı şöyle olur: Allah Teâlâ buyuruyor ki; onların vasiyette bulunmaları gerekir.

{ لَأَزْوَاجِهِمْ } “Eşleri için.” Mallarında.

{ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ } “Bir yıl boyunca geçimlerini sağlayacak bir malı.” Bir yıla kadar nafaka ve sükna/oturum/mesken.

{ غَيْرِ اخْرَاجِ } “Evlerinden çıkarılmayarak.” Hanımları meskenlerinden çıkmaksızın.

{ فَإِنْ خَرَجْنَ } “Ancak, kendileri çıkarlarsa.” Bir yıldan önce hanımların kendileri çıkarlarsa ya da evlenirlerse.

{ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ } “Size bir sorumluluk yoktur.” Kocasının evinden çıktıktan ya da evlendikten sonra nafakayı ve süknayı vermeme hususunda ölünün velilerine.

{ فِي مَا فَعَلْنَ } “Yapacaklarından dolayı.” Ve (yapması gerekip de -çev.-) yapmadıkları şey.

{ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ } “Kendi başlarına, meşru şekilde.” Evlenmek için süslenip bezenmeleri. Bu âyet hanımın miras almasını bildiren âyetle mensuhtur. Yani vefat eden kişinin nafakası.

{ وَاللَّهُ عَزِيزٌ } “Allah mutlak üstün.” Emrettiği şeyi terk edenden intikam almakla.

{ حَكِيمٌ } “*Tam hüküm ve hikmet sahibidir.*” Vefat eden kocadan bir yıla kadar nafaka alma ve sükna hakkından yararlanma hükmünün nesh edilmesiyle. Mirastaki payları olan dörtte bir ya da sekizde bir nasibini vermekle.

وَلِلْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

241- “Boşanmış kadınlar için de, iyi bilinen örfe göre bir yararlanma hakkı vardır ki, bu Allah’tan sakınanlar üzerinde bir borçtur.”

{ وَلِلْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ } “*Boşanmış kadınlar için de, iyi bilinen örfe göre bir yararlanma hakkı vardır ki.*” İhsan ve fazl ile.

{ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ } “*Bu Allah’tan sakınanlar üzerinde bir borçtur.*” Ve vacip de değildir. Zira bu yararlanma mihirden ayrı olarak ihsan boyutlu bir lütuftur.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

242- “Allah, akıl erdirmeniz için size âyetlerini açıklıyor.”

{ كَذَلِكَ } “*Böylece.*” Bu şekildedir.

{ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ } “*Allah size âyetlerini açıklıyor.*” Bunu açıkladığı gibi emrini ve nehyini.

{ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ } “*Akıl erdirmeniz için.*” Emrolunduğunuz şeyi.

لَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ
فَقَالَ لَهُمْ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾

243- “Sen, sayıları binlerce olmasına rağmen, yine de ölümden korktukları için yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah onlara, ‘ölün!’ diye seslenmiş ve sonra da onları yeniden hayata

döndürmüştü. Hiç kuşku yok ki, Allah, insanlara karşı çok lütuf sahibidir; ama insanların çoğu yine de şükretmezler.”

Ardından Allah Teâlâ İsrailoğullarının ölüm haberlerini zikretmek için şöyle buyurdu:

{ اَلَمْ تَرَ } “*Sen görmedin mi?*” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Kur’an’da sana haber verilmedi mi?

{ اِلَى الَّذِيْنَ خَرَجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ } “*Yurtlarını terk edenleri.*” Düşmanlarıyla savaşmak için evlerinden çıkanları.

{ وَهُمْ اَلْوَفَّ } “*Sayıları binlerce olmasına rağmen.*” Sekiz bin kişi idiler. Savaşmaktan korktular.

{ حَذَرَ الْمَوْتِ } “*Yine de ölümden korktukları için.*” Savaşmaktan korkarak.

{ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مَوْتُوا } “*Allah onlara: ‘Ölün’ diye seslenmiş.*” Allah Teâlâ onları yerlerinde öldürdü.

{ ثُمَّ اَحْيَاهُمْ } “*Ve sonra da onları yeniden hayata döndürmüştü.*” Sekiz gün sonra.

{ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ } “*Hiç kuşku yok ki, Allah, çok lütuf sahibidir.*” Fazl/nimet sahibidir.

{ عَلَى النَّاسِ } “*İnsanlara karşı.*” Kendilerini dirilttiğinden dolayı onlara.

{ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ } “*Ama insanların çoğu yine de şükretmezler.*” Hayata.

Allah Teâlâ onları dirilttikten sonra onlara şöyle buyurdu:

﴿٢٤٤﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

244- “Allah yolunda savaşın ve bilin ki, Allah işiten, bilendir.”

{ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ } “*Allah yolunda savaşın.*” Allah Teâlâ’ya taat içinde düşmanlarınızla.

{ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ } “Ve bilin ki Allah işiten.” Sözlerinizi.

{ عَلِيمٌ } “Bilendir.” Niyetlerinizi ve emrolunduğunuz şeyi yapmazsanız cezalarınızı bilir.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً
وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

245- “Kim Allah’a güzel bir ödünç verirse, Allah da ona birçok katlarını verir. Allah hem darlık verir hem de bolluk verir. Siz O’na döndürülüp götürüleceksiniz.”

Ardından Allah Teâlâ mü’minleri sadaka vermeye teşvik etmek için şöyle buyurdu:

{ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا } “Kim Allah’a güzel bir ödünç verirse.” Sadaka konusunda. Sadakayı vermeden önce doğru bir niyetle ve sevabını umarak.

{ فَيُضَاعِفُهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً } “Allah da ona birçok katlarını verir.” Bire iki bin çarpı bin.

{ وَاللَّهُ يَقْبِضُ } “Allah hem darlık verir.” Kısar.

{ وَيَبْصِطُ } “Hem de bolluk verir.” Dilediğine dünyada malı genişçe verir.

{ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ } “Siz O’na döndürülüp götürüleceksiniz.” Ölümden sonra O’na döndürülecek ve amellerinizle de karşılık göreceksiniz.

Âyet-i kerime Ensar’dan Ebû Dahdah ya da Ebû Dahdaha künyesiyle tanınan bir kişi hakkında nazil olmuştur.

لَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ
لَهُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ

عَلَيْكُمْ الْقِتَالُ إِلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا إِلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَيْنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا
إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

246- “Mûsâ’dan sonraki İsrail oğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Hani onlar, Peygamberlerine, ‘Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım!’ demişlerdi. O da ‘Ya size savaşmanız emrolunur da savaşmazsanız!’ dediğinde, onlar, ‘Bizler, yurtlarımızdan çıkarılmışız ve çocuklarımızdan (uzaklaştırmışız) Allah yolunda niçin savaşmayalım?’ dediler. Kendilerine savaş yazılınca da içlerinden pek azı dışında geri dönüp kaçtılar. Allah o zalimleri bilir.”

{ اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ } “İleri gelenlerini görmedin mi?” Şu topluluktan sana haber verilmedi mi?

{ مِنْ بَنِي إِسْرَآءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّ } “Mûsâ’dan sonraki İsrailoğullarının. Hani onlar peygamberlerine: demişlerdi.” Eşmoil’e.²⁹

{ لَهُمْ اِبْعَثْ لَنَا مَلِكًا } “Bize bir hükümdar gönder de.” Bize ordunun melikini/komutanını açıkla.

{ نُقَاتِلْ } “Savaşalım.” Onun emriyle düşmanlarımıza karşı.

{ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Allah yolunda” Allah Teâlâ’ya itaat içinde.

{ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ } “O da: Ya size ... dediğinde” Gücünüz yeter mi? Eğer “Asiytüm” şeklinde cerr ile okursan anlam, “sandınız mı?” olur.

{ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمْ } “Emrolunur da.” Farz kılınır da.

{ الْقِتَالُ } “Savaşmanız.” Düşmanlarınıza karşı savaş.

{ اِلَّا تُقَاتِلُوا } “Savaşmazsanız.” Düşmanlarınızla.

{ قَالُوا وَمَا لَنَا اِلَّا نُقَاتِلَ } “Onlar: ‘Niçin savaşmayalım?’ demişlerdi.”

Niçin düşmanla savaşmayalım?

²⁹ Eşmoil, İsrail oğulları peygamberlerindendir. (Çev.)

{ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا } “Allah yolunda, yurtlarımızdan çıkarılmışız.” Evlerimizden çıkartıldık.

{ وَأَبْنَانَا } “Ve çocuklarımızdan (uzaklaştırılmışız).” Çocuklarımız esir edildi.

{ فَلَمَّا كُتِبَ } “Yazılınca.” Vacip kılınınca.

{ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا } “Kendilerine savaş. Geri dönüp kaçtılar.” Düşmanlarıyla savaşmaktan yüz çevirdiler.

{ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ } “İçlerinden pek azı dışında.” 313 kişi.

{ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ } “Allah o zalimleri bilir.” Düşmanlarıyla savaşmaktan yüz çevirenleri.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

247- “Peygamberleri onlara, ‘Allah, Tâlut’u size hükümdar olarak gönderdi’ demişti. Onlar, ‘Biz hükümdarlığa ondan daha lâayık iken ve ona da bol mal verilmemişken, nasıl olur da bize hükümdar olur?’ dediler. Peygamber de ‘Hiç şüphesiz Allah onu sizin başınıza seçmiş ve ona bilgi ve beden bakımından bir güç, bir genişlik vermiştir’ dedi. Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah’ın lütfu geniştir, o her şeyi bilir.

{ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ } “Peygamberleri onlara dedi.” Eşmoil.

{ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ } “Allah gönderdi.” Açıklamıştır.

{ طَالُوتَ مَلِكًا } “Tâlut’u size hükümdar olarak.” Onu size melik kılmıştır.

{ قَالُوا أَنَّى يَكُونُ } “Onlar dediler ki: Nasıl olur da.” Nereden olur?

{ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا } “Bize hükümdar olur?” O kral soyundan değildir.

{ وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ } “Biz hükümdarlığa ondan daha lâayık iken.”

Zira biz melik soyundanız.

{ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ } “Ve ona da bol mal verilmemişken.” Onun mal bolluğu bulunmamaktadır ki askerine infakta bulunsun.

{ قَالَ } “(Peygamber de) dedi.” Eşmoil.

{ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ } “Hiç şüphesiz Allah onu sizin başınıza seçmiş.”³⁰

Meliklik ile onu seçmiş ve onu sizin başınıza melik kılmıştır.

{ وَزَادَهُ بَسْطَةً } “Ve ona bir güç, bir genişlik vermiştir.” Fazilet vermiştir.

{ فِي الْعِلْمِ } “Bilgi bakımından.” Savaş bilgisi.

{ وَالْجِسْمِ } “Ve beden.” Uzunluk ve kuvvet.

{ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ } “Allah mülkünü verir.” Mülkünü verir. (İbn Abbâs âyetin orijinalinde geçen yû’ti sözcüğünü yu’ti sözcüğü ile tefsir etmiştir.)³¹

{ مَنْ يَشَاءُ } “Dilediğine.” Dünyada. Her ne kadar melik soyundan gelmese de.

³⁰ Âyet ve tefsir metni göz önüne alınarak bir sonraki bölümde yer alması gereken { عَلَيْكُمْ } “sizin başınıza” ifadesi bu bölüme alınmış ve meal ve tefsir metni buna göre anlamlandırılmıştır.

³¹ Kur’an’î sözcüklerden olan “yû’ti” (hemzeli) ile “yu’ti” (aynî) sözcükleri arasında fark bulunmaktadır. Cüveynî’ye göre, Kitabullah’ın belagatine dayanan bir fark bulunmaktadır. Âyette geçen “yû’ti” sözcüğünün mefulü İbn Abbâs’ın verdiği anlam olan “yu’ti” fiilinden daha kuvvetlidir. “Yu’ti” fiilinin mefulü mu-tavaat (dönüşlülük) ifade ederken “yû’ti” fiilinin mefulünden böyle bir anlam söz konusu değildir. Bu bilgiler ışığında âyete bakıldığında İbn Abbâs’ın tefsiri pek de tutarlı görünmüyor. Çünkü hikmette geri dönüş yok gibidir. Bir yere hikmet yerleşince süreklilik arz eder. O’nun şanı çok yücedir. Menna Halil el-Kattan, *Mebahisu fi Ulumi’l-Kur’an*, Müessesetü’r-Risale, s. 208.

{ وَاللَّهُ وَاسِعٌ } “Allah’ın lütfu geniştir.” Bağış ile.

{ عَلِيمٌ } “O her şeyi bilir.” Dilediğine vermekle. Demişlerdir ki: “Onun mülkü Allah Teâlâ’dan değildir, aksine sen onu bize melik/kral kıldın.”

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

248- “Yine peygamberleri onlara, ‘Onun hükümdarlığının işareti, sandığın (tâbûtun) size gelmesidir. Meleklerin taşıyacağı o sandığın içinde, Rabbinizden gelen bir gönül huzuru, Mûsâ ailesi ile Harun ailesinin bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer iman etmiş kimselerseniz, kuşkusuz bunda sizin için kesin bir delil vardır.”

{ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ } “Yine Peygamberleri onlara dedi.” Eşmoil.

{ إِنَّ آيَةَ } “İşareti.” Alameti.

{ مُلْكِهِ } “Onun hükümdarlığının.” Bunun Allah Teâlâ tarafından olduğunun.

{ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ } “Sandığın (tâbûtun) size gelmesidir.” Sizden alınmış bulunan tâbûtun size geri döndürülmesidir.

{ فِيهِ سَكِينَةٌ } “O sandığın içinde, bir gönül huzuru.” Rahmet ve gönül huzuru bulunmaktadır. Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: İçinde yardım kazancı bulunmaktadır. İnsan yüzü gibi sarı renge sahiptir.

{ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ } “Rabbinizden gelen. Mûsâ ailesi bıraktıklarından bir kalıntı vardır.” Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın terekesinden. Yani Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın Kitabı.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Hz. Mûsâ ('aleyhi's-selâm)'ın levhaları ve asası.

{ وَآلْ هَارُونَ } “İle Harun ailesinin.” Hz. Harun ('aleyhi's-selâm)'ın te-rekesi olan ridası ve imamesi.

{ تَحْمِلُهُ } “Taşıyacağı.” Onu sürükleyip getireceği.

{ الْمَلَائِكَةُ } “Meleklerin.” Size.

{ إِنَّ فِي ذَلِكَ } “Kuşkusuz bunda vardır.” Size Tâbût'u geri getir-medeyi.

{ لَآيَةٍ } “Kesin bir delil.” Alamet.

{ لَكُمْ } “Sizin için.” Onun krallığının Allah Teâlâ katından olma-sına dair.

{ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ } “Eğer iman etmiş kimselerseniz.” Tasdik edici-lerden iseniz. Kendilerine tâbût geri döndürülünce kabul ettiler ve onunla birlikte çıktılar.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِأَمْرِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

249- “Sonra Tâlut, ordusuyla birlikte hareket etti. (Askerlerine), ‘Al-lah sizi bir ırmakla deneyecek. Kim ondan su içerse benden değil, kim de ondan içmezse işte o bendendir, ancak eliyle bir avuç alan müstesna’ dedi. (Derken varır varmaz) içlerinden pek azı dışında, hepsi de ondan içtiler. Tâlut ve beraberinde

olan mü'minler ırmağı geçince, 'Bugün bizim Câlut ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok!' dediler. Allah'a kavuşacaklarına iman edip, bilenler ise şu cevabı verdiler: 'Nice sayıca az topluluklar, Allah'ın izniyle, sayıca çok olan toplulukları yenmişlerdir. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.'"

{ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ } "Sonra Tâlut, hareket etti." Tâlut çıktığında.

{ بِالْجُنُودِ } "Ordusuyla birlikte." Askerleriyle. Onlarla birlikte çöl/çorak bir yerde yürümeye başladı.

{ قَالَ } "(Askerlerine), dedi." Tâlut onlara dedi ki:

{ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ } "Allah sizi bir ırmakla deneyecek." Sizi bir akarsu ile deneyecektir.

{ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ } "Kim ondan su içerse." O akarsudan.

{ فَلَيْسَ مِنِّي } "Benden değildir." Düşmanıma karşı benimle birlikte değildir ve nehri geçemeyecektir de.

{ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ } "Kim de ondan içmezse." Ondan içmeyen ise.

{ فَإِنَّهُ مِنِّي } "İşte o bendendir." Düşmanıma karşı. Ardından istisna ederek şöyle buyurdu:

{ إِلَّا مَنِ اعْتَرَفَ غُرْفَةً بَيْنَهُ } "Ancak eliyle bir avuç alan müstesna." Sözcük "Garfeten" şeklinde okunursa anlam tek bir avuç su olmuş olur. Bu bir avuç su içecekleri, hayvanları ve yükleri için onlara yeterdi.

{ فَشَرَبُوا مِنْهُ } "(Derken varır varmaz) ondan içtiler." Nehire ulaştıklarında nehirde durdular. Diledikleri kadar içtiler.

{ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ } "İçlerinden pek azı dışında." 313 kişi. Bunlar ancak Allah Teâlâ'nın kendilerine gösterdiği gibi içtiler.

{ فَلَمَّا جَاوَزَهُ } "Irmağı geçince." Yani nehri.

{ هُوَ } "Tâlut." Yani Tâlut.

{ وَالَّذِينَ آمَنُوا } "Ve mü'minler." Tasdik edenler.

{ مَعَهُ قَالُوا } “Beraberinde olan. Dediler.” Kendi aralarında.

{ لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ } “Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok! İman edip bilenler ise şu cevabı verdiler:” Bilenler ve kesin yakîn getirenler.³²

{ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ } “Allah’a kavuşacaklarına.” Ölümünden sonra Allah Teâlâ’yla karşılaşacak olanlar.

{ كَم مِّن فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ } “Nice sayıca az topluluklar.” Mü’minlerden az bir topluluk.

{ غَلَبَتْ فِتْنَةٌ } “Toplulukları yenmişlerdir.” Bir grubu.

{ كَثِيرَةٍ } “Sayıca çok olan.” Kâfirlerden.

{ بِإِذْنِ اللَّهِ } “Allah’ın izniyle.” Allah Teâlâ’nın yardımıyla.

{ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ } “Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.” Savaş halinde sabredenlere zafer bağışlamakla yardımcıdır.

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ
أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

250- “Câlût ve ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde de şöyle dediler: ‘Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sabit tut ve şu inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!’”

{ وَلَمَّا بَرَزُوا } “Karşı karşıya geldiklerinde de.” Karşılıklı savaş düzenine geçtiklerinde.

{ لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا } “Câlût ve ordusuyla. Şöyle dediler:” Yani şu tasdik ediciler.

{ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا } “Ey Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır.” Yani bizi sabırla keremli kıl.

{ وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا } “Ayaklarımızı sabit tut.” Savaşta.

³² İbn Abbâs âyetin orijinalinde geçen zann sözcüğünü ilim ve yakîn anlamında tefsir etmiştir.

{ وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ } “Ve şu inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!” Câlut ve ordusuna karşı.

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاتَّيَهُ اللَّهُ الْمَلِكُ
وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

251- “Böylece Allah’ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud da Câlut’u öldürdü. Allah, Davud’a hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediği şeylerden öğretti. Eğer Allah’ın, insanları birbirleriyle savması olmasaydı, yeryüzü mutlaka bozulur, giderdi. Fakat Allah, âlemlere karşı lütuf sahibidir.”

{ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ } “Böylece Allah’ın izniyle onları bozguna uğrattılar.” Allah Teâlâ’nın yardımıyla.

{ وَقَتَلَ دَاوُدُ } “Dâvûd da öldürdü.” Davud Peygamber (‘aleyhi’s-selâm).

{ جَالُوتَ } “Câlût’u.” Câlut kâfirini.

{ وَاتَّيَهُ اللَّهُ الْمَلِكُ } “Allah da Davud’a hükümdarlık verdi.” Allah Teâlâ Benî İsrail’in krallığını Hz. Davud (‘aleyhi’s-selâm)’a bahşetti.

{ وَالْحِكْمَةَ } “Ve hikmeti.” Anlayış ve peygamberliği.

{ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ } “Ve Ona dilediği şeylerden öğretti.” Zırhlar yapmayı.

{ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ } “Eğer Allah’ın, insanları birbirleriyle savması olmasaydı.” Davud (‘aleyhi’s-selâm) vesilesiyle Câlut’un şerrini İsrailoğullarından def etmesi gibi.

{ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ } “Yeryüzü mutlaka bozulur, giderdi.” Ehliyle feda.

Diyor ki; “Eğer Allah’ın,... savması olmasaydı.” Peygamberler aracılığıyla mü’minlerden düşmanlarının, mücahidler aracılığıyla cihad

etmekten geri kalanlardan da düşmanlarının şerlerini bertaraf etmesi. “Yeryüzü mutlaka bozulur, giderdi.” Ehliyle.

{ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ } “Fakat Allah lütuf sahibidir.” Lütuf.

{ عَلَى الْعَالَمِينَ } “Âlemlere karşı.” Bertaraf etmek ile.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

252- “İşte bunlar Allah’ın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Hiç şüphesiz sen, gönderilen peygamberlerdensin.”

{ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ } “İşte bunlar Allah’ın âyetleridir.” İşte bunlar Allah Teâlâ’nın âyetleridir. Yani geçmiş ümmetlerin haberlerini veren Kur’an.

{ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ } “Onları sana okuyoruz.” Katımızdan Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ı sana indiriyoruz.

{ بِالْحَقِّ } “Gerçek olarak.” Hakkı ve bâtlı açıklamak için.

{ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ } “Hiç şüphesiz sen, gönderilen peygamberlerdensin.” Cin ve insanların bütününe.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

253- “İşte biz bu peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık. İçlerinden kimi var ki, Allah onunla bizzat konuştu, kimini de derecelerle daha yükseklerle çıkardı. Meryem oğlu İsa’ya da açık deliller verdik ve kendisini Ruhu’l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onların arkasından gelen ümmetler,

kendilerine o açık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Ancak onlar kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler, kimi iman etti, kimi inkâr etti. Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Ama Allah dilediğini yapar.”

{ تِلْكَ الرُّسُلُ } “İşte biz bu peygamberlerden.” Sana isimlerini belirttiğimiz.

{ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ } “Kimini kiminden üstün kıldık.” Kera-
met ile.

{ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ } “İçlerinden kimi var ki Allah onunla bizzat ko-
nuştun.” Ki bu Mûsâ (‘alehyi’s-selâm)’dır.

{ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ } “Kimini de derecelerle daha yükseklerle
kardı.” Faziletler ile. Bu da Hz. İbrahim (‘alehyi’s-selâm)’dır. Allah Teâlâ
onu saf bir dost edinmiştir. Hz. İdris (‘alehyi’s-selâm)’ı ise yüce bir
mekâna yüceltmıştır.

{ وَآتَيْنَا } “Verdik.” Bahsettik.

{ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ } “Meryem oğlu İsa’ya da açık deliller.” Emir,
nehy ve harikuladelikler.

{ وَآتَيْنَاهُ } “Ve kendisini destekledik.” Kuvvetlendirdik ve ona yar-
dım ettik.

{ بِرُوحِ الْقُدُسِ } “Ruhu’l-Kudüs (Cebrail) ile.” Tertemiz Cebrail
(‘alehyi’s-selâm) ile.

{ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَلَلْ } “Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmez-
lerdi.” Anlaşmazlığa düşmezlerdi.

{ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ } “Onların arkasından gelen ümmetler.” Hz. Mûsâ
(‘alehyi’s-selâm)’ın ve Hz. İsa (‘alehyi’s-selâm)’ın ardından.

{ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ } “Kendilerine o açık deliller geldikten sonra.”
Kitaplarında bulunan Hz. Muhammed (sallallâhu ‘alehyi ve sellem)’in özel-
liklerinin ve vasıflarının açıklanmasından sonra.

{ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا } “Ancak onlar kendi aralarında anlaşmazlığa düş-
tüler.” Dinde.

{ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ } “Kimi iman etti.” Bütün kitaplara ve resûllere.

{ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ } “Kimi inkâr etti.” Kitapları ve Resûlleri.

{ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَتَلُوا } “Allah dileyseydi birbirlerini öldürmezlerdi.”
Dinde anlaşmazlığa düşmezlerdi.

{ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ } “Ama Allah dilediğini yapar.” Kullarını di-
lediği gibi.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ يَوْمٌ لَا
بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

254- “Ey iman edenler! İçinde ne alış-verişin, ne dostluğun, ne de
şefaatin bulunmadığı bir gün gelmezden önce, size rızık ola-
rak verdiklerimizden Allah yolunda harcadığınız! İnkâr edenlere
gelince, onlar zalimlerdir!”

Ardından Allah Teâlâ mü’minleri sadaka vermeye teşvik ede-
rek şöyle buyurdu:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ } “Ey iman edenler! Size rızık ola-
rak verdiklerimizden Allah yolunda harcadığınız!” Size verdiğimiz mal-
lardan Allah yolunda tasaddukta bulununuz.

{ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ يَوْمٌ } “İçinde bir gün gelmezden önce.” Ki bu gün
kıyâmet günüdür.

{ لَا بَيْعَ فِيهِ } “Ne alışverişin.” Kendisinde fidye vermenin olmadığı.

{ وَلَا خُلَّةٌ } “Ne dostluğun.” Dostluk kurmanın.

{ وَلَا شَفَاعَةٌ } “Ne de şefaatin bulunmadığı.” Kâfirler için.

{ وَالْكَافِرُونَ } “İnkâr edenlere gelince.” Allah Teâlâ’yı inkâr edenler.

{ هُمُ الظَّالِمُونَ } “Onlar zalimlerdir!” Allah Teâlâ’ya ortak koşanlardır.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

255- “Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O daima diridir, yaratıklarını koruyup gözetendir. O’nu ne bir uyuklama ne de bir uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. İzni olmadan, O’nun katında şefaât edecek olan kimdir? O, kullarının önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir. Onlar ise, O’nun ilminden, ancak O’nun dilediğini kavrarlar. O’nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onların her ikisini de koruyup gözetmek O’na ağır da gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür.”

Ardından Allah Teâlâ kendi zatını överek şöyle buyurdu:

{ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ } “Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O daima diridir.” Ölmeyen Hayy’dır.

{ الْقَيُّومُ } “Yaratıklarını koruyup gözetendir.” Başlangıcı olmayan kaimdir.

{ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ } “Onu ne bir uyuklama alır.” Hafif bir uyku alır.

{ وَلَا نَوْمٌ } “Ne de bir uyku.” Ağır bir uyku almaz ki, O’nu tedbiri-nden ve emrinden engellesin.

{ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ } “Göklerde ne varsa hepsi O’nundur.” Melekler.

{ وَمَا فِي الْأَرْضِ } “Ve yerde ne varsa.” Varlıklar.

{ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ } “O’nun katında şefa’at edecek olan kimdir?”

Gök ehlinden ve yer ehlinden Kıyâmet gününde.

{ إِلَّا بِإِذْنِهِ } “İzni olmadan.” O’nun emri olmadan.

{ يَغْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ } “Kullarının önlerinde ne varsa hepsini bilir.”

Meleklerin önündeki ahiretin işinden şefaatin kimin için olduğu.

{ وَمَا خَلْفَهُمْ } “Ve arkalarında.” Dünya işinden.

{ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ } “Onlar ise O’nun ilminden, ancak O’nun dilediğini kavrarlar.” Diyor ki; Melekler dünya ve ahiret işinden ancak Allah Teâlâ’nın kendilerine öğrettiği şeyi bilebilirler.

{ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ } “O’nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır.” Diyor ki: O’nun kürsisi göklerden ve yerden daha geniştir.

{ وَلَا يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا } “Onların her ikisini de koruyup gözetmek O’na ağır da gelmez.” Arş’ın ve Kürsî’nin korunması melekler söz konusu olmaksızın kendisine ağır gelmez.

{ وَهُوَ الْعَلِيُّ } “O çok yücedir.” Her şeyden daha yücedir.

{ الْعَظِيمُ } “Çok büyüktür.” Her şeyden daha azametlidir.

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ

سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

256- “Dinde zorlama yoktur! Çünkü doğrulukla eğrilik apaçık ayrılmıştır. Artık her kim tâğûtu inkâr edip, Allah’a iman ederse, kopması mümkün olmayan sağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah her şeyi işitendir, bilendir.”

{ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ } “Dinde zorlama yoktur.” Arap’ın Müslüman oluşundan sonra Ehl-i Kitap’tan ve Mecûsîlerden hiçbir kimse tevhide zorlanamaz.

{ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ } “Çünkü doğrulukla eğrilik apaçık ayrılmıştır.” İman küfürden, Hak bâtıldan. Bu âyet Münzir ibn Savi et-Temimî hakkında nazil olmuştur.

{ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ } “Artık her kim tâğûtu inkâr edip.” Şeytan’ın emrini ve putlara ibadet etmeyi.

{ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ } “Allah’a iman ederse.” Allah Teâlâ katından gelen şeylere.

{ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى } “Sağlam bir kulpa yapışmış olur.” La ilahe illallah güvencesine tutunmuştur.

{ لَا انْفِصَامَ لَهَا } “Kopması mümkün olmayan.” Hiç kopması, zevali ve helaki olmayan.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Sahibi için cennet nimetlerinden kesilmeksizin, cennetten zail olmaksızın ve ateşte beka ile helak olmaksızın.

{ وَاللَّهُ سَمِيعٌ } “Allah her şeyi işitendir.” Bu sözü.

{ عَلِيمٌ } “Bilendir.” Bu sözün sevabını ve nimetlerini.³³

³³ a) Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle nakleder: “Çocuğu yaşamayan bir kadın bu sefer çocuğu yaşarsa onu Yahudi yapacağına dair söz verirdi. Nadiroğulları Medine’den sürülünce aralarında Ensar çocuklarından çok kimse vardı. ‘Çocuklarımızı bırakmayız!’ demeleri üzerine Allah Teâlâ (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ) ‘Dinde zorlama yoktur, doğruluk ile sapıklık gerçekten apaçık meydana çıkmıştır’ buyruğunu indirdi.” Ebû Dâvûd, Cihad, “Esirin İslâm’ı kabule zorlanması” bâbı, 2682 nolu hadis. İmam Ebû Dâvûd bu hadisi sonunda tek bir isnada toplanan üç isnad ile rivayet etmiştir. Hadisin senedinde Muhammed ibn Amr ibn Ali, Eşas ibn Abdullah es-Sicistânî, İbn Beşar, İbn Ebî Adiy, Hasan ibn Ali ibn Muhammed el-Hüzeli, Vehb İbn Cerîr ibn Hazım ibn Zeyd, Şube, Ebû Bîşr Cafer ibn İyas ve Said ibn Cübeyr. Said ibn Cübeyr’in tercüme-i halini önceden sunmuş, sika, sebt ve fâkih bir kişilik olduğunu belirtmiştik. Muhammed ibn Amr ibn Ali el-Basrî. Sâduktur. Eşas ibn Abdullah’tan rivayet etmiştir ki, bu şahıs sikadır. *Takrib*, c. 2, s. 194, 563 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 353. Eşas ibn Abdullah el-Horasani es-Sicistânî. Sikadır. *Takrib*, c. 1, s. 80, 604 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 135, 451 nolu madde. İbn Beşar; Ebûbekir Muhammed ibn Beşar el-Abdi el-Basrî. Bindar lakabıyla tanınmaktadır. Sikadır. *Takrib*, c. 2, s. 147, 71 nolu madde; *Tezkiretü’l-Hüffâz*,

c. 1, s. 511, 526 nolu madde. İbn Ebî Adiy; Ebû Amr Muhammed ibn İbrahim ibn Ebî Adiy el-Basrî. Sikadır. *Takrib*, c. 2, s. 141, 11 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 324, 305 nolu madde. Hasan ibn Ali ibn Muhammed el-Hüzeli, Ebû Ali Hallal el-Hulvanî. Mekke'de yaşamıştır. Sikadır, hâfızdır ve tasnifleri bulunmaktadır. Neseî dışında bütün *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin kendisinden rivayeti vardır. *Takrib*, c. 1, s. 168, 296 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 522, 539 nolu madde. Vehb ibn Cerîr ibn Hazım ibn Zeyd Ebû Abdullah el-Ezdi el-Basrî. Sikadır. *Takrib*, c. 1, s. 328, 109 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 44, 6207 nolu madde. Bu üç şeyh –ki bunlar Eşas ibn Abdullah, İbn Ebî Adiy ve Vehb ibn Cerîr'dir- bu hadisi Şube ibn Haccac ibn Verd el-Ateki'den rivayet etmişlerdir. Şube; Şube ibn Haccac ibn Verd. Sikadır, hâfızdır, mutkindir. Sevrî, Şube'nin hadiste emirü'l-mü'minin olduğunu söyler. Âbid bir şahsiyettir. Şube Irak'ta ravilerin durumunu ilk olarak sorgulamaya başlayan şahıstır. Sünnette erimiştir. *Takrib*, c. 1, s. 351, 67 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 193, 187 nolu madde. Şube de hadisi Ebû Bîşr'den rivayet etmiştir. Ebû Bîşr Cafer ibn İyas. Sikadır. Said ibn Cübeyr hakkında insanların en sağlamlarındandır. *Takrib*, c. 1, s. 129, 70 nolu madde; *el-Cerh ve't-Tadil*, c. 2, s. 473, 1927 nolu madde. İmam Ebû Dâvûd bu haberi tahvil suretiyle üç senedle rivayet etmektedir. Bu üç isnadın kendisinde toplandığı isnadın ricalinin sika olduğunu anlıyoruz. Bu isnadın ravileri; Şube, Ebû Bîşr Cafer İbn İyas ve Said ibn Cübeyrdir. Diğer üç isnada gelince ilk isnad Muhammed ibn Amr el-Mukaddemi –ki bu şahıs Sâduktır- ve Eşas ibn Abdullah es-Sicistânî'den ki bu şahıs sikadır, oluşmaktadır. İkinci isnad ise Muhammed ibn Beşar ile ibn Ebî Adiy'den oluşmaktadır ki bu iki ravi de sikadır. Üçüncü isnad ise Ebû Ali Hallal ve Vehb ibn Cerîr'den oluşmaktadır ki bunlar da yukarıda gördüğümüz gibi sikadırlar. Senedlerin kendisinde toplandığı bu haberin isnadının ricali sika kişilerdir. Haberin ilk isnadına göre haber hasen haberdur. Ancak diğer iki isnadın sahih olması nedeniyle ilk kanal dahi sahih li-gayrihiye yükselmektedir. Hadis ayrıca muttasıldır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 9, s. 361, 600; c. 9, s. 70, 87 nolu madde; c. 11, s. 161, 273 nolu madde; c. 4, s. 338, 580 nolu madde; c. 1, s. 356, 649 nolu madde; c. 3, s. 83, 129 nolu madde. Ayrıca bu hadisi İbn Cerîr Taberî Ebû Dâvûd'un isnadıyla rivayet eder ve aynısını zikreder. *Tefsiru't-Taberî*, c. 3, s. 14.

b) Ebû Dâvûd'un İbn Abbâs'tan rivayet ettiği bu hadisinden Bakara 256. ayetin, Yahudi olan çocuklarını İslam'a girmeye zorlayan Ensar hakkında nazil olmuştur.

c) Bu âyetin sebab-i nüzülü hakkında da İbn Abbâs'tan bir rivayet bulunmaktadır. Bu haberi İmam İbn Cerîr Taberî, İkrime veya Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet etmektedir: "Bu âyet Ensar'dan Salim oğullarından iki tane oğlu bulunan Ebû Husayn hakkında nazil olmuştur. Babaları Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e 'Onları zorlamayayım mı? Çünkü onlar Hıristiyan kalmakta diretiyorlar.' diye sordu. Allah Teâlâ da bu konuda bu âyet-i kerime'yi indirdi." *Tefsiru't-Taberî*, c. 3, s. 14. Bu hadisin isnadında İbn Humeyd, Seleme, İbn İshak, Muhammed ibn Ebî Muhammed, İkrime veya Said ibn Cü-

beyr bulunmaktadır. İbn İshak, İkrime ve Said ibn Cübeyr'in tercüme-i halleri geçmişti. İbn İshak'ın sâdukt olduğunu ve tedlis yaptığını, İkrime ve Said ibn Cübeyr'in ise imam ve sika iki ravi olduğunu belirtmiştik. İbn Humeyd. Muhammed ibn Humeyd ibn Heyyan er-Razî. Hâfız ve zayıftır. İbn Main'in onun hakkında görüşü güzeldir. *Takrib*, c. 2, s. 156, 159 nolu madde. Seleme. Ebu'l-Fazl el-Ebraş. Reyî kadısıdır. Sâduktur, çokça hataya düşerdi. *Takrib*, c. 1, s. 318, 377 nolu madde. Muhammed ibn Ebî Muhammed el-Hareşî. Zeyd ibn Sabit'in mevlası. Medenîdir, meçhuldur. Ondan sadece İbn İshak rivayette bulunmuştur. *Takrib*, c. 2, s. 205, 679 nolu madde; *Mizânü'l-İtidâl*, c. 4, s. 26, 8129 nolu madde. Ancak bu haberin isnadı senedinde meçhul bir ravi olan Muhammed ibn Ebî Muhammed bulunduğundan dolayı zayıftır. Nitekim hadisin senedinde zayıflıkla töhmetlenen İbn Humeyd er-Razî de bulunmaktadır. Bu bakımdan Ebû Dâvûd'dan rivayet ettiğimiz ilk haber dayanak olma bakımından daha çok takdire şayandır.

d) Âyetin tefsiri bağlamında İbn Kesir'in güzel bir değerlendirmesi bulunmaktadır. O şöyle der: "Allah Teâlâ (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ) '*Dinde zorlama yoktur.*' yani kimseyi İslâm dinine girmeye zorlamayınız, buyurmaktadır. Çünkü bu din son derece açıktır, burhanları ve delilleri açık olduğundan kimsenin ona girmeye zorlanmasına ihtiyacı yoktur. Allah'ın İslâm'a ilettiği, göğsünü açtığı ve basiretini aydınlattığı kişiler İslâm'a kendiliklerinden girerler. Allah'ın kalblerini körelttiği, gözlerine ve kulaklarına damga vurduğu kişilerin ise zorlanma ile bu dine girmeleri bir anlam taşımaz." *Tefsir-i İbn Kesir*, c. 1, s. 322.

e) Aziz İslâm dininin hak olduğu açıktır. Kim bu dine sarılır ve tutunursa doğruya ulaşmış, bu dinden sapan ise bedbahtlık girdabına yuvarlanmıştır. İslâm dinine hakken ve gönülden inanan bir mü'minin insanlara Allah Teâlâ'nın indirdiği şekilde İslâm'ı sunması bir yükümlülüktür. Onlar ise bu sunum ve tebliğin ardından inanma noktasında hürdürler. Dilerlerse gönülden ve isteyerek bu dine girerler, dilerlerse İslâm dininin hükmünü anlamalarının ardından eski dinleri üzere kalırlar. Bu âyet ile Müslümanlara kâfirlerle cihad etmeyi emreden âyetler ve hadisler arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Zira cihad insanları zorla İslâm dinine girmek için teşri edilmiş değildir. Cihad insanlara davetin kendilerine ulaşmasına engel olan ve onları Allah'ın Dinine girmekten engelleyen hükmeden kuvvetlerin ve engellerin bertaraf edilmesi için teşri kılınmıştır. Cihad aziz İslâm dininin yeryüzünde yayılması ve yeryüzünde en yüce sözün kelimetullah olması için bağlamında bu dine çağırının bir himayesidir, koruyucusudur.

﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ "*Dinde zorlama yoktur! Çünkü doğrulukla eğrilik apaçık ayrılmıştır. Artık her kim tâğûtu inkâr edip, Allah'a iman ederse, kopması mümkün olmayan sağlam bir kulba yapışmış olur. Allah her şeyi işitendir, bilendir.*" Tağût sözcüğü tuğyan kökünden gelmektedir. Tuğyan ise haddi aşmadır. İmam İbn Cerîr Tağût sözcüğünün anlamı hakkında şöyle der: "Kanaatimizce

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا أُولِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ
أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

257- “Allah, iman edenlerin velisidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri ise tâğûttur, onları aydınlıktan karanlıklara sürükler. İşte onlar cehennemliklerdir ve orada sürekli olarak kalırlar.”

{ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا } “Allah iman edenlerin velisidir.” İman edenlerin koruyucusudur ve yardım edicisidir. Yani Abdullah ibn Selam ve ashabının.

{ يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ } “Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.” Onları çıkarmıştır ve onları muvaffak kılmıştır ki küfürden imana çıkartır.

{ وَالَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenlerin.” Yani Ka'b ibn Eşref ve ashabının.

{ أُولِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ } “Velileri ise tâğûttur.” Şeytandır.

tâğût hakkında söylenecek en doğru görüş, onun, ‘Allah’a karşı azgınlaşan ve Allah’ın dışında kendisine tapınılan şeydir’ diyen görüştür. İsterse tâğût, kendisine tapanları zorla taptırmış olsun, isterse onun zoru olmadan insanlar kendilerinden ona tapmış olsunlar. Bu nedenle, kendisine tapılan bu varlık insan da olabilir şeytan da olabilir. Heykel de put da yahut başka herhangi bir şey de.” *Tefsiru't-Taberî*, c. 3, s. 19. Taberî'nin zikretmiş olduğu bu anlam âyetle imanla birlikte inkâr edilmesi istenen küfrün birlikte getirildiği göz önüne alınırsa açıktır. Zira iman, ancak tâğûtu inkâr ile gerçekleşebilir. Buna göre âyetin anlamı şöyle şekillenmektedir: Kim Allah’ın dışında kendisine ibadet edilen bütün mabudları inkâr eder ve sadece Allah azze ve celleye iman ederse kuşkusuz kendisini bedbahtlıktan necata ulaştıracak, mutluluğu elde etmesini sağlayacak, ebedi olarak kopması mümkün olmayan iplerin en sağlamına tutunmuş olur. Bu ip onu dünyanın ve ahiretin en korkunç hallerinden kurtarır.

g) Ebû Dâvûd’un İbn Abbâs’tan rivayet ettiği hadiste geçen “*Kaneti'l-Mer'etu tekunu miklaten/Kadın çocuğu yaşamayan biri olursa*” miklat sözcüğü Ebû Dâvûd’un da belirttiği gibi çocuğu yaşamayan kadın demektir. Sözcüğün aslı kalt kökündendir. Kalt ise helak anlamına gelmektedir.

{ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ } “Onları aydınlıktan karanlıklara sürükler.” Onlar bunları imandan küfre davet ederler.

{ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ } “İşte onlar cehennemliklerdir.” Ateş ehlidirler.

{ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ } “Ve orada sürekli olarak kalırlar.” Ölmezler ve oradan ebedî olarak da çıkamazlar.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ
إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ
فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ
الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾

258- “Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımararak), İbrahim ile Rabbi hakkında tartışmaya giren (Nemrut'u) görmedin mi? İbrahim ona: ‘Benim Rabbim hem diriltir ve hem öldürür’ dediği zaman, ‘Ben de diriltir ve öldürürüm’ demişti. İbrahim: ‘Allah, güneşi doğudan getiriyor, haydi sen de onu batıdan getir!’ deyince, o inkârcı şaşırıp kalmıştı. Allah zalimler toplumunu doğru yola iletmez.”

{ أَلَمْ تَرَ } “Görmedin mi?” Sana haber verilmedi mi?

{ إِلَى الَّذِي } “O kimse ki.” Nemrut.

{ حَاجَّ } “Tartışmaya giren.” Tartışanı.

{ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ } “İbrahim ile Rabbi hakkında.” Rabbinin dini hakkında.

{ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ } “Allah kendisine hükümdarlık verdi diye.” Allah Teâlâ ona hükümdarlık bahşetti diye. Bu kişi Nemrud ibn Kenan’dır.

{ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ } “İbrahim ona, ‘Benim Rabbim hem diriltir ve hem öldürür’ dediği zaman.” Ölümden sonra dirilişi diriltir ve dünyayı da öldürür.

{ قَالَ أَنَا أُخِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ } “Ben de diriltir ve öldürürüm.” demişti. İbrahim, deyince.” Ona bana bunun açıklamasını getir. O da emretti kendisine zindandan iki kişi getirildi. Birisini öldürdü diğerini de bıraktı ve şöyle dedi: İşte sözümün açıklaması budur. İbrahim dedi:

{ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ } “Allah güneşi doğudan getiriyor.” Doğu yönünden.

{ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ } “Haydi sen de onu batıdan getir.” Sen de batı yönünden getir.

{ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ } “O inkârcı şaşırıp kalmıştı.” Kâfir olan şahıs yenildi ve helak oldu.

{ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي } “Allah doğru yola iletmez.” Hüccete.

{ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ } “Zalimler toplumunu.” Kâfirlere. Yani Nemrud’a.

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

259- “Yahut o kimse gibisini (Üzeyir’i) görmedin mi ki, duvarları çatıları üstüne çökmüş bir kasabaya uğramış, ‘Ölümünden sonra Allah bunu nasıl diriltir?’ demişti. Bunun üzerine Allah onu yüz yıl öldürdü, sonra diriltti. Ona: ‘Ne kadar kaldın?’ diye sordu. O da: ‘Bir gün veya birkaç saat kaldım’ dedi. Allah dedi: ‘Hayır, yüz yıl kaldın; öyle iken yiyeceğine, içeceğine bak, henüz bozulmamış! Bir de merkebine bak! Bütün bunlar seni insanlara

bir ibret kılalım diyedir. Kemiklere bak ki, onları nasıl yerli yerine koyuyoruz! Onlara nasıl et giydiriyoruz!’ Böylece gerçek ona apaçık belli olunca o: ‘Artık biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir’ dedi.”

{ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ } “Yahut o kimse gibisini (Üzeyr’i) görmedin mi ki, bir kasabaya uğramış.” Diyor ki: Deyr Hirakl adlı beldeye uğrayan kişiyi –ki bu kişi Üzeyr ibn Şerahil’dir. Bir beldeye uğramıştı-

{ وَهِيَ خَاوِيَةٌ } “Çökmüş” Düşmüş.

{ عَلَى غُرُوشِهَا } “Duvarları çatıları üstüne.” Tavanlarına.

{ قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا } “Ölümünden sonra Allah bunu nasıl diriltir, demişti.” Demişti ki; Allah Teâlâ bu beldenin ahalisini ölüm-lerinin ardından nasıl diriltecek?

{ فَأَمَاتَهُ اللَّهُ } “Bunun üzerine Allah da öldürmüştü.” Orada. Böylece o da ölü oldu.

{ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ } “Onu yüzyıl. Sonra diriltti.” Günün sonunda dirilterek.

{ قَالَ } “Ona diye sormuştu.” Allah Teâlâ.

{ كَمْ لَبِثْتَ } “Ne kadar kaldın?” Ey Aziz ne kadar kaldın?

{ قَالَ لَبِثْتُ } “O da ‘kaldım’ dedi.” Kaldım.

{ يَوْمًا } “Birgün” Ardından güneşe baktı. Güneşten az bir şey kalmıştı. Ardından şöyle dedi:

{ أَوْ بَعْضُ يَوْمٍ قَالَ } “Veya birkaç saat. Allah dedi.” Allah Teâlâ.

{ بَلْ لَبِثْتُ } “Hayır, kaldın.” Ölü olarak kaldın.

{ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ } “Yüzyıl. Öyle iken yiyeceğine bak!” İncir ve üzüm.

{ وَشَرَابِكَ } “İçeceğine.” Şıra.

{ لَمْ يَتَسَنَّهْ } “Henüz bozulmamış.” Değişmemiş/bozulmamıştır.

{ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ } “Bir de merkebine bak!” Merkebinin kemiklerine bak. Nasıl da beyaz olarak belirmektedir.

{ وَلَنَجْعَلَكَ } “Bütün bunlar seni insanlara kılalım diyerdir!” Seni kılalım diye.

{ آيَةً } “Bir ibret.” Alamet kılalım (İbn Abbâs âyetinde geçen âyet sözcüğünü alamet olarak tefsir etmiştir)

{ لِلنَّاسِ } “İnsanlara.” Ölüleri diriltme konusunda. Onlar öldükleri üzere dirileceklerdir. Zira bir kişi genç olarak ölürse genç olarak dirilir.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Onu insanlara ibret olsun diye böyle yapmıştır. Zira o, kırk yaşında idi. Oğlu ise 120 yaşında oldu.

{ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ } “Kemiklere bak ki.” Merkebin kemiklerine.

{ كَيْفَ نُنشِزُهَا } “Onları nasıl yerli yerine koyuyoruz.” Bazısını bazısının üstüne yükselteceğiz. Eğer sözcük “nenşürü” şeklinde “ze” harfi ile değil de “ra” harfi ile okunursa anlam “Nasıl yaratıyoruz” olur.

{ ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا } “Onlara nasıl et giydiriyoruz!” Bunun ardından. Buyuruyor ki, üzerine sinirleri, damarları, eti, cildi ve tüyü giydirir ve bundan sonra da ona ruh veririz.

{ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ } “Böylece gerçek ona apaçık belli olunca.” Allah Teâlâ’nın ölülerin kemiklerini nasıl bir araya getirdiği.

{ قَالَ أَعْلَمُ } “O, artık biliyorum ki, dedi.” Muhakkak bildim ki.

{ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ } “Allah herşeye kadirdir.” Hayat ve ölüme.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ
قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ
إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا
وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

260- “Bir zamanlar İbrahim: ‘Ey Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster!’ demişti. Allah: ‘Yoksa inanmıyor musun?’ dedi. İbrahim: ‘Elbette inanıyorum; fakat bunu kalbimin iyice yatışması için istiyorum.’ dedi. Allah dedi: ‘Öyleyse, dört tane kuş al ve onları kendine alıştır, sonra onları (kesip) her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır, sana koşma koşma gelirler. Bil ki Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

{ وَإِذْ قَالَ } “Bir zamanlar demişti.” Muhakkak demişti.

{ إِبْرَاهِيمَ } “İbrahim.” De.

{ رَبِّ اٰرْبٰى كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتٰى } “Ey Rabbim ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster.” Ölülerin kemiklerini nasıl bir araya getirdiğini.

{ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ } “Allah, ‘Yoksa inanmıyor musun?’ dedi.” Buna yakîn getirmedin mi?

{ قَالَ بَلٰى } “İbrahim, ‘Elbette inanıyorum’ dedi.” Ben yakîn getiriyorum.

{ وَلٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي } “Fakat bunu kalbimin iyice yatışması için istiyorum.” Kalbimin ateşinin sükûnete ermesi ve benim senin duası isticabet olunan dostun olduğunu bilmem için.

{ قَالَ } “Allah dedi.” Sana. Cümlede takdim ve tehir bulunmak-tadır.

{ فَخَذَّ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ } “Öyleyse, dört tane kuş al.” Farklı/çeşitli. Yani çeşitli. Horoz, karga, ördek ve tavus.

{ فَضَرَّهُنَّ } “Ve onları alıştır.” Onları kes.

{ اِلَيْكَ ثُمَّ اَجْعَلْ } “Kendine ... sonra onları (kesip) koy.” Sonra koy.

{ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ } “Her dağın başına.” Dört dağın.

{ مِنْهُنَّ جُرْءًا } “Onlardan bir parça.” Bazısını.

{ ثُمَّ ادْعُهُنَّ } “Sonra da onları kendine çağır.” İsimleriyle.

{ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا } “Sana koşa koşa gelirler.” Yürüyerek.

{ وَاعْلَمَ } “Bil ki.” Ey İbrahim.

{ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ } “Allah, mutlak üstündür.” Ölülerin diriltilmesini ikrar etmeyen kimseden intikam almakla.

{ حَكِيمٌ } “Tam hüküm ve hikmet sahibidir.” Bu kuşları bir araya getirip dirilttiği gibi ölülerin kemiklerini bir araya getirip dirilterek.

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ

وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

261- “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başağında yüz tane bulunan bir buğday tanesinin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Çünkü Allah'ın lütfu çok geniştir, O, her şeyi bilir.”

Ardından Allah Teâlâ Allah yolunda mü'minlerin infakta bulunuşunu zikrederek şöyle buyurdu:

{ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu.” Diyor ki: Allah yolunda mallarını infak edenlerin mallarının misali.

{ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ } “Bitiren bir buğday tanesinin durumu gibidir.” Çıkartan.

{ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ } “Yedi başak ve her başağında bulunan.” Her bir başaktan.

{ مِائَةٌ حَبَّةٌ } “Yüz tane.” Bu şekilde mü'minlerin Allah yolundaki infakı halinde biri yedi yüze çıkartır.

{ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ } “Allah kat kat verir.” Bunun üstünde.

{ لِمَنْ يَشَاءُ } “Dilediğine.” Buna ehil olan kimseye. Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Ondan kabul ettiği kişiye.

{ وَاللَّهُ وَاسِعٌ } “Çünkü Allah’ın lütfu çok geniştir.” Kat kat vermekle.

{ عَلِيمٌ } “O, her şeyi bilir.” Mü’minlerin infakını ve niyetlerini.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٦﴾

262- “Mallarını Allah yolunda harcayanlar, sonra da harcadıklarını başa kakmayanlar ve incitmeyenler için, Rableri katında ecirleri vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”

{ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Mallarını Allah yolunda harcayanlar.” Bu âyet-i kerime Osman ibn Affan ve Abdurrahman ibn Avf hakkında nazil olmuştur.

{ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا } “Sonra da harcadıklarını.” Harcamalarının ardından.

{ مَنًّا } “Başa kakmayanlar.” Allah Teâlâ’ya karşı.

{ وَلَا أَذًى } “Ve incitmeyenler için.”³⁴ Sahibine karşı.

{ لَهُمْ أَجْرُهُمْ } “Ecirleri vardır.” Ecirleri/mükâfatları.

{ عِنْدَ رَبِّهِمْ } “Rableri katında.” Cennette.

{ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ } “Onlar için hiçbir korku yoktur.” İleride karşılaşılabacakları azap konusunda.

{ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ } “Ve onlar üzülmeyeceklerdir.” Arkalarında bıraktıkları şeylere karşı.

³⁴ Normalde mealde geçen “İçin” sözcüğünün bulunması gereken bölüm “ecirleri vardır”dır. Ancak anlam bütünlüğü sağlamak için belirtilen bölümde sunmayı daha uygun gördük.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

263- “Güzel bir söz ve bağışlama, ardından incitme gelen sadakadan daha hayırlıdır. Çünkü Allah hiçbir şeye muhtaç değildir çok yumuşak davranandır.”

{ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ } “Güzel bir söz.” Kardeşinin bulunmadığı bir ortamda dua ve övgü ile onun için güzel bir söz söylemen.

{ وَمَغْفِرَةٌ } “Ve bağışlama.” Onun yapmış olduğu zulmünü/haksızlığını affetmen.

{ خَيْرٌ } “Daha hayırlıdır.” Senin için ve onun için.

{ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى } “Ardından incitme gelen sadakadan.” Yaptığın sadaka ile onun başına kakmandan ve bu sadakan ile ona eziyet etmeden.

{ وَاللَّهُ غَنِيٌّ } “Çünkü Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.” Başa kakmanın sadakasından.

{ حَلِيمٌ } “Çok yumuşak davranandır.” Zira başa kakmanın cezasını hemen vermez.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي
يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ
صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ
عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

264- “Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde, malını, insanlara sırf gösteriş olsun diye dağıtan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakarak ve inciterek boşa çıkarmayın! Böyle bir kimsenin durumu, üzerinde toz toprak bulunan kayanın durumuna benzer ki, üzerine bir sağanak yağmur yağdığında, onu, çıplak bir taş haline getirir. İşte böyle kimseler de

kazandıklarından bir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola iletmez.”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ } “Ey iman edenler! Sadakalarınızı boşaya çıkarmayın.” Sadakalarınızın ecirlerini.

{ بِالْمَنِّ } “Başa kakarak.” Allah Teâlâ’ya karşı. Anlamı sadaka-sını beğenmek.

{ وَالْأَذَى } “Ve inciterek.” Sahibine eziyet etmekle.

{ كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ } “Malını, insanlara sırf gösteriş olsun diye dağıtan kimse gibi.” İnsanlara sum’a/gösteriş/şöhret olsun diye.

{ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ } “Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde.” Ölümünden sonra dirilişe.

{ فَمَثَلُهُ } “Böyle bir kimsenin durumu.” Başa kakan kimsenin ve müşrikin sadakası.

{ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ } “Kayanın durumuna benzer ki.” Taşın durumuna.

{ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاصَابُهُ وَابِلٌ } “Üzerinde toz toprak bulunan. Üzerine bir sağanak yağmur yağdığı anda.” Şiddetli yağmur.

{ فَتَرْكُهُ صَلْدًا } “Onu, çıplak bir taş haline getirir.” Topraksız dümdüz bir şeyi olmayan.

{ لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ } “İşte böyle kimseler de bir şey elde edemezler.” Ahirette bir şeyin sevabı.

{ مِمَّا كَسَبُوا } “Kazandıklarından.” Dünyada infak ettiklerinden. Diyor ki; kendisine şiddetli bir yağmurun isabet etmesinin ardından üzerinde toprak bulunmayan kaygan bir kaya gibi başa kakanın ve eziyet eden kişi de sadakasının sevabını bulamaz.

{ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي } “Allah doğru yola iletmez.” Sevap vermez.

{ الْقَوْمُ الْكَافِرِينَ } “Kâfirler topluluğunu.” Nafakalarını şirkte ve gösterişte kılan ikiyüzlüleri. Başa kakanlar da bu şekilde olup Allah Teâlâ onların harcamalarına sevap bahşetmez.³⁵

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَشْيِئًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

³⁵ a) İmam Buhârî der ki: “İbn Abbâs şöyle dedi: ‘Âyette geçen (صَفْوَان) sözcüğü taş anlamına gelmektedir.’” Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, 21. Bâb.

b) İmam Buhârî der ki: “İbn Abbâs şöyle dedi: ‘Âyette geçen (صَلْدًا) sözcüğü üzerinde hiçbir şey bulunmayan şey anlamına gelmektedir.’” Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, 44. bâb. Bu iki haberi Taberî de Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet etmektedir. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 68. Sald taşı; pürüzsüz, katı ve yumuşak taş anlamına gelmektedir. *Lisânü’l-Arab*, S-L-B maddesi.

c) Allah Teâlâ bu âyette bize sâlih amellerin yapısını ayırıp boş bir harabeye, bir kum yığınına çeviren ve böylece sahibine hiçbir şekilde yarar sağlamayan hastalıklardan birisini gösteriyor. Böyle bir hastalığa sahip olan kimsenin ahirette fayda vermesi umulan o amelleri kendisine yarar sağlamaz. Bu hastalık, bir kişiye infakta bulunanın infakta bulunduğu kimseye karşı yaptığı yardımı başa kakmasıdır. İster bu başa kakış insanların huzurunda anlatmak suretiyle olsun isterse de infak etmiş olduğu kimseye üstünlük taslamak, ondan kendisine hürmet göstermesinin gerekliliğini kendisine hissettirmek suretiyle olsun isterse de bir şekilde ona eziyet etmek suretiyle olsun fark etmemektedir.

d) Allah Teâlâ sadakasının ecrini tasaddukta bulunduğu kimsenin başına kakmakla ve insanlara gösteriş olsun ve onların hoşnutluğunu elde etsin ve onların nazarında bir yakınlık bir konum elde etsin diye malını infak etmek suretiyle iptal eden ve Allah Teâlâ’nın hoşnutluğunu ve ahiret yurdunu elde etmeyi istemeyenler hakkında bir benzetmede bulunmaktadır. İnsanlar için amel eden riyakâr hakkında ki bu Allah’a ve ahiret gününe iman etmemektedir, Allah Teâlâ bir darb-ı mesel vermektedir. (فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا) “Böyle bir kimsenin durumu, üzerinde toz toprak bulunan kayanın durumuna benzer ki, üzerine bir sağanak yağmur yağdığında, onu, çıplak bir taş haline getirir.” Yani böyle bir kişinin misali ekinini dımdızlak bir taşın üstüne ekmiş, ekini gelişip yarar verme ümidi başladığında ise yağmur gelip bu toprağı ve içindekileri silip süpürmüş ve taşı dımdızlak bir hale dönüştürmüştür. Hayır amel işlediğini düşünen riyakâr kimse de bu şekildedir. Böyle bir kişi dirilip de hesap vermek için Allah Teâlâ’nın huzurunda durduğunda ve amelinin sevabını umduğunda hiçbir şey bulamaz. Ameli büsbütün boşa gitmiştir.

(لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ) “İşte böyle kimseler de kazandıklarından bir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola iletmez.”

265- “Allah’ın rızasını aramak ve içlerindeki (inancı) sağlamlaştırmak için mallarını harcayanların durumu, bir tepe üzerindeki güzel bir bahçenin durumuna benzer ki, güçlü bir yağmur düşmüş de ürününü iki kat vermiştir. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese bile mutlaka bir çisenti vardır. Allah yapmakta olduklarınızı görür.”

{ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ } “Mallarını harcayanların durumu.” Mallarını infak edenlerin mallarının misali.

{ اِبتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ } “Allah rızasını aramak için.” Allah Teâlâ’nın rızasını talep ederek.

{ وَتَثْبِيْتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ } “Ve içlerindeki (inancı) sağlamlaştırmak.” Tasdik, hakikat ve kalplerinden sevaba bir kesin iman ile.

{ كَمَثَلِ جَنَّةٍ } “Güzel bir bahçenin durumuna benzer ki.” Bahçeye.

{ بِرَبْوَةٍ } “Bir tepe üzerindeki.” Yüksek düz bir mekânda.

{ أَصَابَهَا وَابِلٌ } “Güçlü bir yağmur düşmüş de.” Şiddetli bol yağmur.

{ فَاتَتْ أَكْلَهَا } “Ürününü vermiştir.” Meyvelerini ortaya koymuştur.

{ ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصْنَهَا وَابِلٌ } “İki kat. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese bile.” Bol yağmur düşmese dahi.

{ فَطَلٌّ } “Mutlaka bir çisenti vardır.” Bir çisenti gibi hafif bir su serpintisi. Yani çığ, hafif yağmur. Bu halisane olması halinde mü’minin yaptığı harcamadır. Bahçenin ürününün kat kat olması gibi haşyet az ya da çok olursa sevabı kat kat verilir.

{ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ } “Allah yapmakta olduklarınızı görür.” İn-fak ettiklerinizden.

أَيُّوْدُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ
ضُعْفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ
الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٣٦٦﴾

266- “Sizden biriniz ister mi ki, altlarından ırmaklar akan, hurma ağaçları ve üzüm bağlarıyla dolu, içinde her türlü ürün bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çocukları varken, kendisine yaşlılık gelip çatsın. Derken bahçeye de ateşli bir kasırğa isabet etsin de o bahçe yanıversin! İşte Allah âyetlerini size böyle açıklıyor. Umulur ki, düşünürsünüz.”

{ اَيُّدُ اَحَدُكُمْ } “Sizden biriniz ister mi ki.” Sizden biriniz temenni eder mi ki.

{ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ } “Bir bahçesi olsun da.” Bahçesi.

{ مِنْ نَخِيلٍ وَاعْنَابٍ } “Hurma ağaçları ve üzüm bağlarıyla dolu.” Üzüm bahçesi.

{ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ } “Altlarından ırmaklar aksın.” Ağaçlarının, evlerinin ve odalarının altından nehirler aksın.

{ لَهُ فِيهَا } “İçinde bulunan.” Bahçede.

{ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ } “Her türlü ürün.” Türlü meyvelerden.

{ وَاصَابُهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضِعْفَاءُ } “Bakıma muhtaç çocukları varken, kendisine yaşlılık gelip çatsın.” Çözüm bulmaktan aciz olsun.

{ فَاصَابَهَا } “Derken bahçeye de isabet etsin de.” Yani bu bahçeye.

{ اِعْصَارًا } “Bir kasırğa.” Yani sıcak ya da soğuk bir rüzgâr.

{ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْاَيَاتِ } “Ateşli. O bahçe yanıversin. İşte Allah âyetlerini size böyle açıklıyor.” Emir ve nehiylerle alametler.

{ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ } “Umulur ki, düşünürsünüz.” Kur'an'ın meselleri hakkında tefekkür edesiniz diye. İşte bu ahirette kâfirlerin meselidir. Bu yaşlı adamın çaresiz olması ve kuvvetine ve gençliğine dönememesi gibi kâfirler de çaresiz olacaklar ve dünyaya da dönemeyeceklerdir.³⁶

³⁶ a) İmam Buhârî, Abdullah ibn Ebî Muleyke'nin İbn Abbâs'tan şu rivayeti aktardığını nakleder: “Ömer ibn el-Hattab bir gün, Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا
لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ
إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

267- “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, göz yummadan alamayacağınız kötü malı da hayır diye vermeyin! Bili-
niz ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmeye lâyıktır.”

ve sellem)’in ashabına sordu: ‘Size göre şu (أَيُّدُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ) *‘Sizden biriniz ister mi ki, altlarından ırmaklar akan bir bahçesi olsun...’* buyruğu kim hakkında nazil olmuştur?’ Onlar: ‘Allah ve Resûlü daha iyi bilir’ dediler. Ömer kızdı ve dedi ki: ‘Biliyoruz veya bilmiyoruz’ deyiniz. İbn Abbâs dedi ki: ‘Ey mü’minlerin emiri, bu konuda benim bir kanaatim var.’ Ömer: ‘Söyle kardeşimin oğlu, kendini küçük görme!’ İbn Abbâs dedi ki: ‘Bu âyet bir amele örnek vermiştir.’ Hz. Ömer: ‘Hangi amele?’ diye sorunca İbn Abbâs dedi ki: ‘Allah’a itaat üzere amel eden zengin bir kimsenin ameline. Bu kimseye daha sonra yüce Allah şeytanı gönderir (musallat olur) o da (önceki) amelini yakıncaya kadar masiyet işler.’” Buhârî, Tefsir, Bakara Sûresi, 4538 nolu hadis. Taberî bu haberi çeşitli kanallardan İbn Ebî Müleyke’den tahrir etmiş ve aynısını zikretmiştir. b) Taberî, Ata’dan şöyle rivayet etmektedir: “Bir gün Halife Ömer ibn Hattab, Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sahabelerine şöyle dedi: ‘Bu âyet-i kerimenin anlamı hakkında sordu. Hiçbir kimse ona yeterli derecede bir cevap veremedi. Sonunda İbn Abbâs ki, Ömer’in arkasında duruyordu ‘Ey mü’minlerin emiri, bu âyet hakkında benim bir kanaatim var.’ dedi. Ömer ona yönelerek şöyle dedi: ‘Söyle yeğenim kendini küçük görme.’ dedi. İbn Abbâs dedi ki: ‘Bu âyet, Allah Teâlâ’nın verdiği bir misaldir.’ İbn Abbâs cevaben şöyle dedi: ‘Sizden hiçbir kimse ister mi ki, ömrünü hayır ehlinin ve ehl-i saadetin ameliyle geçirsın, nihayet ömrünün sona ereceği ve ecelinin yakınlığı demde ömrünü hayırla sonlandırmaya en çok muhtaç olduğu anda ömrünü ehl-i şekavetin amelini işlemek suretiyle sonlandırsın da bütün önceki amellerini ifsad etsin. Kendisine en çok ihtiyaç duyduğu şeyleri yaksın.’” *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 75. c) Bu âyet İbn Abbâs’ın Kur’an mesellerinden en güzel bir şekilde anladığına ve Allah’ın kitabının gizli anlamlarını idrak etme hakkındaki derin anlayışına delalet etmektedir. d) (فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ) “*Derken bahçeye de ateşli bir kasırga isabet etsin de o bahçe yanversin.*” Yani içinde zehirli şiddetli bir ateş bulunan şiddetli kasırga isabet etsin demektir. Nitelik İbn Cerîr’in çeşitli kanallardan İbn Abbâs’tan tahrir ettiği haberde de bu şekilde geçmektedir. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 78.

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا مِنْ طَبَائِعِ } “Ey iman edenler! İyilerinden hayra harcayın.” Helallerinden.

{ مَا كَسَبْتُمْ } “Kazandıklarınızın.” Biriktirmiş olduğunuz altın ve gümüşün.

{ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ } “Ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan.” Bitkilerden. Yani hububat ve ürünlerden.

{ وَلَا تَيَمَّمُوا الْحَيْثُ } “Kötü malı da vermeyin!”³⁷ Mallarınızın değersiz olan şeyleri vermeye kast etmeyiniz.

{ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيهِ } “Alamayacağınız.... hayır diye.” Onu kabul etmeyeceğiniz. Yani adi olanı. Sizin arkadaşınız üzerinde hakkınız olduğunuzda.

{ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ } “Göz yummadan.” Gözünüz kendiliğinden yumulmadan ve hakkınızın bir bölümünü terketmeden. İşte bu şekilde Allah Teâlâ sizin basit şeyleri vermenizi kabul etmez.

{ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ } “Biliniz ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.” Nafakalarınıza muhtaç değildir.

{ حَمِيدٌ } “Övülmeye lâyıktır.” Fiillerinde övülendir.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Azı kabul eder ve çok mükâfat verir. Bu âyet-i kerime basit hurma sahibi olan Medineli bir kişi hakkında nazil olmuştur.

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً
مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

268- “Şeytan, sizi yoksullukla korkutur ve size hayâsızlığı fısıldar. Allah ise size kendi katından bir bağışlanma ve bir lütuf vaat eder. Çünkü Allah’ın lütfu geniştir, O, her şeyi bilir.”

³⁷ Tefsirin bu bölümünde anlam bütünlüğü sağlamak amacıyla meali bu şekilde düzenledik.

{الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ} “Şeytan sizi yoksullukla korkutur.” Sadaka vermeniz esnasında fakirlikle sizi korkutmaktadır.

{وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ} “Ve size hayâsızlığı fısıldar.” Zekâtı engellemeyi.

{وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ} “Allah ise size kendi katından bir bağışlanma vaat eder.” Zekât vermenizle günahlarınızın bağışlanmasını.

{وَفَضْلًا} “Ve bir lütuf.” Yerinin doldurulmasını ve ahirette ise sevabı.

{وَاللَّهُ وَاسِعٌ} “Çünkü Allah’ın lütfu geniştir.” Yerini doldurmakla ve günahları bağışlamakla.

{عَلِيمٌ} “O, her şeyi bilir.” Niyetlerinizi ve sadakalarınızı.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا

كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

269- “Hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse gerçekten ona pek çok hayır verilmiştir. Özlü akıl sahiplerinden başkası da iyice düşünemez.”

Ardından Allah Teâlâ kerametini zikrederek şöyle buyurdu:

{يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ} “Hikmeti dilediğine verir.” Yani peygamberliği Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Kur’an tefsiri.

Söyle de tefsir edilmiştir: İsaletli söz, eylem ve doğru görüş.

{وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ} “Kime hikmet verilirse.” İsaletli söz, eylem ve doğru görüş.

{فَقَدْ أُوتِيَ} “Gerçekten ona verilmiştir.” Bahşedilmiştir.

{خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ} “Pek çok hayır. İyice düşünemez.” Kur’an’ın meselleriyle ve hikmetleriyle öğüt almaz.

{ اُولُوا الْاَنْبَابِ } “Özlü akıl sahiplerinden başkası da.” İnsanlardan akıl sahipleri.

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

270- “Yaptığınız her harcamayı veya adadığınız her adağı, hiç şüphelyok ki Allah bilir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.”

{ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ } “Yaptığınız her harcamayı.” Allah yolunda.

{ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ } “Veya adadığınız her adağı.” Allah Teâlâ’ya taatte ona kavuşacaksınız.

{ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ } “Hiç şüphelyok ki Allah bilir.” Allah için olduğunda Allah Teâlâ onu kabul eder ve ona sevap bahşeder.

{ وَمَا لِلظَّالِمِينَ } “Zalimlerin yoktur.” Müşrikler için.

{ مِنْ أَنْصَارٍ } “Hiç yardımcıları.” Allah Teâlâ’nın azabını engelleyecek.

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

271- “Sadakaları (zekât ve benzeri hayırları) açıkça verirsiniz ne güzel! Yok eğer onları gizler de yoksullara öyle verirsiniz bu sizin için daha hayırlıdır ve bir kısım günahlarınıza kefarete olur. Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”

Ardından Onların gizlilikte sadaka vermek mi aleni olarak mı sadaka vermek daha faziletlidir sözlerinden dolayı gizlilik içinde ve aleni verilen sadakayı konu edinerek şöyle buyurdu:

{ إِنْ تُبْدُوا } “Açıkça verirsiniz.” Açıkça ortaya koyarsanız.

{ الصَّدَقَاتِ } “Sadakaları (zekât ve benzeri hayırları).” Vacip sadakaları.

{ فَنِعْمًا هِيَ } “Ne güzel!” Bu şey ne kadar güzeldir.

{ وَإِنْ تُخْفُوهَا } “Yok eğer onları gizler de.” Onları gizlerseniz yani tatavvu’ sadakayı.

{ وَتُؤْتُوهَا } “Öyle verirsiniz.” Verirsiniz.

{ الْفُقَرَاءِ } “Yoksullara.” Bu nitelikteki kişilere.

{ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ } “Bu, sizin için daha hayırlıdır.” Aleni vermekten. Sizden meydana gelen bu her iki davranış da makbuldür.

{ وَيَكْفُرْ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ } “Ve bir kısım günahlarınıza kefaret olur.” Sadakalarınızın miktarınca günahlarınız.

{ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ } “Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.” Verdiğiniz sadakalardan.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ
خَيْرٍ فَلَا تُنْفِسْكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ
خَيْرٍ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٣٧٦﴾

272- “Onları doğru yola iletmek senin görevin değildir; ancak Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır, olarak yapacağınız her harcama kendiniz içindir. Zaten siz sadece Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için harcarsınız. Bu şekilde hayır olarak yaptığınız her harcamanın karşılığı size tam olarak verilir ve siz hiç haksızlığa uğratılmazsınız.”

Ardından onların, “Ey Allah’ın Resûlü! Dinimizden olmayan akrabalarımıza tasaddukta bulunmamız bizim için caiz midir?” şeklindeki sorularını cevaben Allah Teâlâ Ehl-i Kitab’ın ve müşriklerin fakirlerine sadaka vermeye ruhsat verdi. Bunu soran Esma

binti Ebûbekir'dir. Bu soruyu soranın Ebû Nadir'ın kızı olduğu da söylenmiştir.

Allah Teâlâ peygamberine şöyle buyurdu:

{ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ } “Onları doğru yola iletmek senin görevin değil-dir.” Dinde Ehl-i Kitab'ın fakirlerinin hidayete erişmesi.

{ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ } “Ancak Allah dilediğini doğru yola iletir.” Dinine.

{ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ } “Hayır olarak yapacağınız her harcama.” Fakirlere maldan.

{ فَلَا تُفْسِكُمْ } “Kendiniz içindir.” Bunun sevabı.

{ وَمَا تُنْفِقُونَ } “Zaten siz, harcarsınız.” Fakirlere.

{ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ } “Sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için.” Allah Teâlâ'nın rızasını isteyerek.

{ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ } “Bu şekilde hayır olarak yaptığınız her harcamanın.” Suffa ashabının fakirlerine mal.

{ يَوْفَ الْيَكْمِ } “Karşılığı size tam olarak verilir.” Bunun sevabı ahirette size bolca verilir.

{ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ } “Ve siz hiç haksızlığa uğratılmazsınız.” İyiliklerinizden bir şey kısılmaz ve günahlarınıza bir şey eklenmez.

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

273- “(Yapacağınız hayırlar) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu yüzden kazanç için yeryüzünde dolaşamayan yoksullar için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetli davranışlarından dolayı onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. Çünkü onlar

insanlardan yüz­süz­lük ederek bir şey istemezler. Hayır olarak ne harcarsanız, Allah onu elbette bilir.”

{لِلْمُقْرَأِ الَّذِينَ أُخْصِرُوا} “(Yapacağınız hayırlar) kendilerini adanmış, yoksullar için olsun.” Buyuruyor ki; sadakalar ancak kendi nefislerini engelleyen fakirler içindir.

{فِي سَبِيلِ اللَّهِ} “Allah yoluna.” Allah Teâlâ’ya taatte, Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in mescidine taatte olanlar. Bunlar Suffa ashabıdır.

{لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا} “Bu yüzden dolaşamayan.” Gezmeye gücü yetmeyen.

{فِي الْأَرْضِ} “Kazanç için yeryüzünde.” Ticaretle.

{يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ} “Bilmeyen kimseler onları sanır.” Onları tanımayan.

{أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ} “İffetli davranışlarından dolayı zengin.” Güzel göstermeye çalışmalarından.

{تَعْرِفُهُمْ} “Sen onları tanırsın.” Ey Muhammed!

{بِسِيمَنِهِمْ} “Yüzlerinden.” Süslerinden.

{لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا} “Çünkü onlar insanlardan yüz­süz­lük ederek bir şey istemezler.” Buyuruyor ki; ısrar etmeksizin.

{وَمَا تُنْفِقُوا} “Ne harcarsanız.” Suffa ashabının fakirlerine.

{مِنْ خَيْرٍ} “Hayır olarak.” Maldan.

{فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ} “Allah onu elbette bilir.” Malı ve niyetlerinizi.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

274- “Mallarını gece ve gündüz, gizlice ve açıkça hayra harcayanların Rableri katında ecir ve mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.”

{ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ } “Mallarını harcayanların.” Sadaka verme konusunda.

{ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا } “Gece gündüz, gizlice.” Gizlilikte.

{ وَعَلَانِيَةً } “Açıkça.” Aleniyeten.

{ فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ } “Ecir ve mükâfatları vardır.” Sevapları.

{ عِنْدَ رَبِّهِمْ } “Rableri nezdinde.” Cennette.

{ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ } “Onlara korku yoktur.” Sürekli.

{ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ } “Onlar üzölmeyeceklerdir.” Onlardan başkaları üzüldüklerinde. Bu âyet-i kerime Ali ibn Ebî Tâlib hakkında nazil olmuştur.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ
مِنَ الْمَمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ
وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ
إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

275- “Faiz (riba) yiyenler, (kafirlerden) ancak şeytanın çarpmış olduğu kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, ‘Alış-veriş de faiz gibidir.’ demelerinden ötürüdür. Oysa Allah alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra, kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisidir ve artık onun işi Allah’a kalmıştır. Kim de yeniden faize dönerse, işte onlar cehennemliklerdir ve orada sürekli olarak kalırlar.”

Allah Teâlâ faiz yiyen kimsenin cezasını belirterek şöyle buyurdu:

{ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا } “Faiz (Riba) yiyenler.” Helal görmek isteyerek.

{ لَا يَتُومُونَ } “Kabirlerinden kalkarlar.” Kıyâmet gününde kabirlerinden.

{ إِلَّا كَمَا يَقُومُ } “Ancak kalktığı gibi.” Dünyada.

{ الَّذِي يَتَحَبَّطُهُ } “Çarpmış olduğu kimsenin.” delirttiği.

{ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ } “Şeytanın.” Delilik.³⁸

{ ذَلِكَ } “Bu.” Delilik ahirette faiz yiyicilerin emaresidir.

{ بَأْتَهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا } “Onların: ‘Alışveriş de ancak faiz gibidir’ demelerinden ötürüdür.” Bir şey nesieyle satıldığında süre sona erdikten sonra alışverişin sonunda istenen fazlalık, alışverişin basındaki fazlalık gibidir.

{ وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ } “Oysa Allah alışverişini helal kılmıştır.” İlk fazlalığı.

{ وَحَرَّمَ الرِّبَا } “Ribayı haram kılmıştır.” Son fazlalığı.

{ فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ } “Bundan sonra, kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da.” Rabbinden faizi yasaklayan bir nehiy.

{ فَأَتَتْهُ } “Faizden vazgeçerse.” Faiz yemekten vaz geçerse.

{ فَلَهُ مَا سَلَفَ } “Geçmişte olan kendisinedir.” Haram kılıştan önce geçen şeyden dolayı üzerine herhangi bir şey bulunmamaktadır.

{ وَأَمْرُهُ } “Ve artık onun işi.” Ömründen geriye kalan şeyde.

{ إِلَى اللَّهِ } “Allah’a kalmıştır.” Dilerse onu korur, dilerse onu rezil rüsva eder.

{ وَمَنْ عَادَ } “Kim de yeniden faize dönerse.” Haram kılınışının ardından “alışveriş de ancak faiz gibidir” sözüne geri dönerse.

{ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ } “İşte onlar cehennemliklerdir.” Ateş ehlidir.

{ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ } “Ve orada sürekli olarak kalırlar.” İhlaslı olduklarında Allah Teâlâ’nın dilediği kadar sürekli kalıcıdırlar.

³⁸ İbn Abbâs âyette geçen mess/dokunma sözcüğünü delilik olarak tefsir etmektedir.

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيهِ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾

276- “Allah ribayı eksiltir, sadakaları ise artırır. Allah hiçbir günahkâr nankörü sevmez.”

{يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا} “Allah ribayı eksiltir.” Helak eder ve dünyada ve ahirette bereketini giderir.

{وَيُزِيهِ} “Artırır.” Kabul eder ve kat kat fazlaştırır.

{الصَّدَقَاتِ} “Sadakaları ise.” Allah Teâlâ için olduğunda vacip ve tatavvu’ sadakalar.

{وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ} “Allah hiçbir nankörü sevmez.” Faizin haram kılınışını inkâr eden kâfiri.

{أَثِيمٍ} “Günahkâr.” Yiyerek facir olanı.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

277- “İman edip iyi işler yapan, namazı dosdoğru kılıp zekâtı verenlerin Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.”

{إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا} “İman edip.” Allah’a, Resûlüne, kitaplarına ve faizin haram kılınışına.

{وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ} “İyi işler yapan.” Kendileriyle Rableri arasında sâlih amel işleyenler ve faizi terk edenler.

{وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ} “Namazı dosdoğru kılıp.” Beş vakit namazı kendisindeki vaciplerle birlikte eksiksiz yerine getirenler.

{وَأَتَوُا الزَّكَاةَ} “Zekâtı verenlerin.” Mallarının zekâtlarını verenlerin.

{لَهُمْ أَجْرُهُمْ} “Mükâfatları vardır.” Sevapları.

{عِنْدَ رَبِّهِمْ} “Rableri katında.” Cennette.

{وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ} “Onlara korku yoktur.” Ölüm boğazlandığı esnada.

{وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ} “Onlar üzölmeyeceklerdir.” Cehennem ateşi kapatıldığında.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾

278- “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve gerçekten iman etmişseniz, faizin kalanından vazgeçin.”

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا} “Ey iman edenler.” Yani Sakif, Hubeyb, Abd Yalil ve Rabia.

{اتَّقُوا اللَّهَ} “Allah’tan korkun.” Faiz konusunda Allah Teâlâ’dan sakının.

{وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا} “Faizin kalanından vazgeçin.” Benî Mahzum’da ribadan kalan size ait olan şeyi terk ediniz.

{إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ} “Ve gerçekten iman etmişseniz.” Faizin haram kılınışını tasdik edicilerden iseniz.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

279- “Eğer böyle yapmazsanız, o zaman Allah ve Resûlü tarafından size karşı savaş açılmış olduğunu bilin! Eğer tevbe ederseniz, anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.”

{فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا} “Eğer böyle yapmazsanız.” Faizi terk etmezseniz.

{ فَادُّنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ } “O zaman Allah ve Resûlü tarafından size karşı savaş açılmış olduğunu bilin!” Ahirette Allah Teâlâ’dan gelecek olan ateşle azaba, dünyada ise Resûlünden gelecek olan kılıçla azaba hazırlık yapınız.

{ وَإِنْ تُبْتُمْ } “Eğer tevbe ederseniz.” Faizden.

{ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ } “Anaparanız sizindir.” Benî Mahzum’a karşı verdiğiniz malların anaparası sizindir.

{ لَا تَطْلُمُونَ } “Böylece ne haksızlık etmiş olursunuz.” Fazlalık talep etmek ile bir kimseye.

{ وَلَا تُظْلَمُونَ } “Ne de haksızlığa uğramış.” Sermayelerinizi size verdiklerinde size hiçbir kimse zulmetmesin.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Ne haksızlık etmiş olursunuz” eksiltmiş olursunuz. Zulmetmeyiniz. “Ne de haksızlığa uğramış” ne de borçlarınız eksiltilmiş olur.

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

280- “Eğer borçlu darlık içindeyse, ona ödeme kolaylığına kadar bir süre tanıyın. Ancak borçluya alacağınızı sadaka olarak bağışlamanız, eğer bilerseniz, sizin için daha hayırlıdır.”

{ وَإِنْ كَانَ } “Eğer borçlu.” Alacaklarınız nedeniyle Benî Mahzumular.

{ ذُو عُسْرَةٍ } “Darlık içindeyse.” Şiddet.

{ فَنَظِرَةٌ } “Bir süre tanıyın.” Onlar için süre veriniz.

{ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ } “Ona ödeme kolaylığına kadar.” Kolaylaşınca kadar.

{ وَأَنْ تَصَدَّقُوا } “Ancak borçluya alacağınızı sadaka olarak bağışlamanız.” Sermayelerinizi onlara sadaka olarak vermeniz.

{ خَيْرٌ لَّكُمْ } “Sizin için daha hayırlıdır.” Borcu almaktan ve erteleyp süre vermekten.

{ إِنْ كُنْتُمْ } “Eğer.” İdiyseniz.

{ تَعْلَمُونَ } “Bilirseniz.” Bunu.

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

281- “Öyle bir günden sakının ki, o günde Allah’a döndürülürsünüz. Sonra da herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilir ve onlar asla haksızlığa uğratılmazlar! Kendisinde Allah’a döndürüleceğiniz bir günden korkun. Sonra herkese kazandığı eksiksiz verilecek ve onlara zulmedilmeyecektir.”

{ وَاتَّقُوا يَوْمًا } “Öyle bir günden sakının ki.” Bir günün azabından sakınınız.

{ تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى } “O günde Allah’a döndürülürsünüz. Sonra da karşılığı tam olarak verilir.” Bolca verilecek.

{ كُلُّ نَفْسٍ } “Herkes.” İyiye ve kötüye.

{ مَا كَسَبَتْ } “Kazandığının.” İşlemiş olduğu hayır ve şer.

{ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ } “Ve onlara zulmedilmeyecektir.” İyiliklerinden eksiltilmeyecektir, günahlarına da eklemeye bulunulmayacaktır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ
وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ
اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ
مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ
أَنْ يُمْلَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ

فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَفْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَزْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فَسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٨﴾

282- “Ey iman edenler! Belli bir süre ile birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Aranızda doğruluğu ile tanınmış yazı bilen biri yazsın. Yazıcı, Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın da yazsın! Borçlu olan kimse de söyleyip yazdırsın ve herbiri yazarken Rabbi olan Allah’tan korksun da haktan birşey eksiltmesin. Eğer üzerinde hak olan beyinsiz veya zayıf olur yahut bizzat yazdırmaya gücü yetmezse, onun velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden hazırda olan iki kişiyi de şâhid yapın. Şayet iki tane erkek hazırda yoksa, o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şâhidlerden bir erkekle -birinin şaşırması durumunda, diğerinin hatırlatması için- iki kadın şâhid olsun. Şâhidler de çağrıldıklarında (şâhidlik etmekten) kaçınmasınlar! Siz yazanlar da az olsun, çok olsun borcu süresi ile birlikte yazmaktan kaçınmayın! Bu, Allah katında adalete daha uygun; şâhidlik için daha sağlam ve şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Ancak aranızda yapmakta olduğunuz ticaret, peşin bir ticaretse, onu yazmamanızdan dolayı size bir günah yoktur. Alım-satım yaptığınızda da şâhid tutun! Bir de ne yazan, ne de şâhidlik yapan zarara uğratılmasın! Eğer onlara zarar verirsiniz, o işte mutlaka size dokunacak bir günah olur. Allah’tan sakının. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.”

Ardından Allah Teâlâ onlara muamelelerinde kendileri için yararlı olan durumu öğretmek için şöyle buyurdu:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا } “Ey iman edenler!” Allah’a ve Resûlüne.

{ إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى } “Belli bir süre ile birbirinize borçlandığınız zaman.” Belirli bir vakte kadar.

{ فَاتُّبَوْهُ } “Onu yazın.” Yani borcu.

{ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ } “Aranızda yazsın.” Alacaklı ile borçlu arasında.

{ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ } “Doğruluğu ile tanınmış yazı bilen biri.” Hakkaniyetle.

{ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ } “Yazıcı, yazmaktan kaçınmasın da.” Alacaklı ile borçlu arasında.

{ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ } “Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde.” Yazmayı.

{ فَلْيَكْتُبْ } “Yazsın.” Yazıyı eklemeksizin ve eksiltmeksizin.

{ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ } “Borçlu olan kimse de söyleyip yazdırsın.” Yazdırsın. Yani borçlu, kâtime üzerindeki borcu açıkça belirtsin.

{ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ } “Ve herbiri yazarken Rabbi olan Allah’tan korksun da.” Borçlu Rabbinden sakınsın.

{ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا } “Haktan birşey eksiltmesin.” Yazdırma konusunda üzerinde bulunan borçtan hiçbir şeyi kıymasın.

{ فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ } “Eğer üzerinde hak olan.” Yani borçlu.

{ سَفِيهًا } “Beyinsiz.” Yazdırmayı bilmez.

{ أَوْ ضَعِيفًا } “Veya zayıf olur.” Yazdırmaktan aciz olur.

{ أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ } “Yahut gücü yetmezse.” Güzel yazamazsa.

{ أَنْ يُمْلَ هُوَ } “Bizzat yazdırmaya.” Kâtime.

{ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ } “Onun velisi yazdırsın.” Malın velisi ki bu da alacaklıdır.

{ بِالْعَدْلِ } “Adaletle.” Fazlalaştırmaksızın.

{ وَاسْتَشْهِدُوا } “Şâhid yapın.” Haklarınıza.

{ شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ } “Erkeklerinizden hazırda olan iki kişiyi de.” Hür erkeklerinizden. Hür, Müslüman ve razı olunmuş iki kişi.

{ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ } “Şayet iki tane erkek hazırda yoksa, o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şâhidlerden bir erkekle - iki kadın şâhid olsun.” Şehadete güvenilir olanlardan.

{ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا } “Birinin şaşırması durumunda.” İki kadından birisi unutursa.

{ فَتَذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا } “Berikinin hatırlatması için.” Şehadeti unutmayan.

{ الْأُخْرَى } “Öncekine.”³⁹ Unutan kadına.

{ وَلَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ } “Şâhidler de (şâhidlik etmekten) kaçınmasınlar!” Şehadeti ikame etmekten.

{ إِذَا مَا دُعُوا } “Çağrıldıklarında.” Hâkimlere.

{ وَلَا تَسْمَعُوا } “Siz yazarlar da kaçınmayın.” Sıkılmayın/bıkmayın.

{ أَنْ تَكْتُوبَهُ } “Borcu yazmaktan.” Yazmamaktan, yani borcu.

{ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا } “Az olsun, çok olsun.” Az olsun çok olsun.

{ إِلَى أَجَلِهِ } “Süresi ile birlikte.” Vaktine kadar.

{ ذَلِكَمُ } “Bu.” Borcu yazmak için size açıklanan şey.

{ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ } “Allah katında adaletle daha uygun.” Allah Teâlâ katında daha doğru ve daha adil.

{ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ } “Şâhidlik için daha sağlam.” Unuttuğunda şâhid için şehadete daha açık.

{ وَأَدْنَى } “Daha elverişlidir.” Sizin için daha yaraşır olandır.

³⁹ “Berikinin ve Öncekine” sözcükleri İbn Abbâs’ın tefsiri temel alınarak meale tarafımızdan yerleştirilmiştir.

{ اَلَّا تَزَاتَبُوا } “*Ve şüpheye düşmemeniz için.*” Borç ve süre hakkında kuşkuya düşmemenizde.

{ اَلَّا اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً حَاضِرَةً } “*Ancak ticaret, peşin bir ticaretse.*” Peşinen yapılan.

{ تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ } “*Aranızda yapmakta olduğunuz.*” Elden ele (peşinen).

{ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ } “*...Dolayı size bir günah yoktur.*” Güçlük.

{ اَلَّا تَكْتُبُوهَا } “*Onu yazmamanızdan.*” Yani ticareti.

{ وَاشْهَدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ } “*Alım-satım yaptığınızda da şahid tutun!*” Süreye.

{ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ } “*Bir de ne yazan, zarara uğratılmasın!*” Yazıyı yazan.

{ وَلَا شَهِيدٌ } “*Ne de şahidlik yapan.*” Şehadet ile. Yani onu buna zorlamayınız.

{ وَانْ تَعْلُوا } “*Eğer onlara zarar verirsiniz.*” Zarar verirsiniz.

{ فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ } “*O işte mutlaka size dokunacak bir günah olur.*” Sizden meydana gelen bir isyan olmuş olur.

{ وَاتَّقُوا اللَّهَ } “*Allah’tan sakının!*” Zarar verme konusunda Allah Teâlâ’dan sakınınız.

{ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ } “*Allah size gerekli olanı öğretiyor.*” Muamelede sizin için faydalı bulunan şeyleri.

{ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ } “*Allah her şeyi bilmektedir.*” Maslahatlarınızı ve başka şeyleri.⁴⁰

⁴⁰ a) İmam Abdürrezzak, Ebû Hassan kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayetine göre o şöyle demiştir: “Ben şehadet ederim ki belli bir va’de taşıyan selefî (va’deli satış) Allah Teâlâ helal kılmuş ve buna izin vermiştir.” İbn Abbâs (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَعْتُمْ بَيْنَ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاتَّخَبُوا) ‘Ey iman edenler! Belli bir süre ile birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın.’ âyetini okudu. Abdürrezzak, Mu-

sannef, Buyu, 14064 nolu hadis. Bu hadisin isnadında Mamer, Katade ve Ebû Hassan geçmektedir. Mamer ile Katade'nin tercüme-i halini önceden sunmuş-tuk. Mamer'in Abdürrezzak'ın kendisinden dinlediği kendisinden de Katade'den dinlediğini rivayetler hakkında açıklamalarda bulunmuş ve sika olduğunu söylemiştik. Ayrıca Katade'nin de sika olduğunu belirtmiştik. Ebû Hassan el-Arec. Müslim ibn Abdullah el-Ecred el-Basrî. Sâduktur, Haricilerin görüşünü benimsemekle itham edilmiştir. Buhârî'nin talikan diğer *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin de kendisinden rivayetleri bulunmaktadır. *Takrib*, c. 2, s. 411, 35 nolu madde; *el-Hulâsa*, 447. Kendisi haberi İbn Abbâs'tan dinlemiş kendisinden de Katade dinlemiştir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 12, s. 72, 287 nolu madde. Görüldüğü gibi bu haber hasendir. Zira haberin senedinde sâduk olan Ebû Hassan el-Arec bulunmaktadır. Haricilerin görüşünü benimsemiş olması da rivayetine hiçbir tesir etmemektedir. Zira onun bu rivayeti bid'atini destekleyen bir rivayet değildir. Bu haberi Hâkim ve Beyhakî Ebu'l-Hassan el-Arec kanalıyla rivayet etmiştir. *El-Müstedrek*, c. 2, s. 286, Tefsir, c. 6, s. 18; *Sünen-i Beyhakî*, c. 6, s. 18-9, Buyu, "Selefin caiz oluşu" bâbı ve "Rehnin caiz oluşu" bâbı. Taberî de bu haberi İbn Ebî Nuceyh kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: "Bu âyet ölçüsü ve zamanı belli olan selem hakkında nazil olmuştur." *Tefsiru't-Taberî*, c. 3, s. 116.

b) Ebû Dâvûd Tayalisi, *Müsned*'inde Hammad ibn Seleme'den, o Ali ibn Zeyd'den, o Yusuf ibn Mihran'dan, o İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) aziz ve celil olan Allah'ın '*Ey iman edenler! Belli bir süre ile birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın.*' ayeti hakkında dedi ki: 'İlk kabul etmeyen kişi Hz. Âdem ('aleyhi's-selâm)'dır. Allah ona zürriyetini gösterdi. Nuru yukarılara doğru yükselen parlak beyaz tenli bir adam gördü. 'Rabbim bu kimdir?' dedi. 'Bu, senin oğlun Davud'dur' dedi. 'Rabbim onun ömrü ne kadardır?' diye sorunca; altmış yıl, diye buyurdu. 'Rabbim, ömrünü artır' deyince; 'Hayır' diye buyurdu. 'Ancak sen ona kendi ömründen verirsen (olur).' 'Peki benim ömrüm ne kadardır?' diye sorunca; 'Bin yıl' diye buyurdu. Hz. Âdem: 'Ben ona kırk yıl bağışlıyorum' dedi. Yüce Allah ona dair bir yazı yazdı ve meleklerini ona şahid tuttu. Hz. Âdem ('aleyhi's-selâm)'ın vefatı gelince melekler yanına geldi. O: 'Benim ömrümden daha kırk yıl kalmıştır' deyince melekler: 'Sen bunu oğlun Davud'a bağışladın' dediler. Âdem: 'Kimseye ben bir şey bağışlamadım' deyince Yüce Allah o yazılı belgeyi çıkardı ve melekleri ona karşı da şahidlik etti." *Minhatu'l Ma'bûd fî Tertîbi Müsnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvud*, c. 2, s. 15, 1935 nolu hadis. Bakara Sûresi tefsiri. Hadisin isnadında Hammad ibn Seleme, Ali ibn Zeyd, Yusuf ibn Mihran bulunmaktadır. Hammad ibn Seleme ibn Dinar el-Basrî, Ebû Seleme. Sika ve âbidir. Ömrünün son demlerinde hafızasında değişiklik meydana geldi. Buhârî'nin talikan kendisinden rivayeti vardır. Diğer *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin kendisinden isnadla rivayeti vardır. *Takrib*, c. 1, s. 197, 542 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 202, 197 nolu madde. Ali ibn Zeyd. İbn Cüdan'dır. Zayıftır. *Takrib*, c. 2, s. 37, 342 nolu tercüme-i hal; *el-Muğni fi'd-Duafa*, c. 1, s. 447, 4265 nolu madde. Yusuf

وَأَنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

283- “Eğer siz yolculukta iseniz ve bir yazıcı da bulamadınızsa o vakit teslim alınmış rehinler de yeter. Şayet birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen kimse Rabbi olan Allah’tan korksun da üzerindeki emaneti (borcu) ödesin. Bir de şahidliğinizi inkâr edip gizlemeyin, onu kim gizlerse, mutlaka onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.”

{ وَأَنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا } “Eğer siz yolculukta iseniz ve bir yazıcı da bulamadınızsa” Yahut yazım aletini bulamazsanız.

{ فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ } “O vakit teslim alınmış rehinler de yeter.” Alacaklı borçludan borcuna karşılık rehin alsın.

ibn Mihran el-Basrî. Leyyinü'l-hadistir. Zayıftır. Kendisinden sadece İbn Cüdan rivayet etmiştir. *Takrib*, c. 2, s. 382, 457 nolu tercüme-i hal. Hadisin senedini oluşturan ravilerin hadisi birbirlerinden dinlemelerinden ötürü isnadı muttasıldır. *Takrib*, c. 2, s. 322, 544 nolu madde; c. 11, s. 424, 829 nolu madde. Ancak hadis buna rağmen zayıftır. Zira senedde zayıf raviler olarak kabul edilen Ali ibn Zeyd ibn Cüdan ve Yusuf ibn Mihran bulunması nedeniyle hadis zayıf hadis kategorisindedir.

c) “Ben şahadet ederim ki belli bir va'de taşıyan selefi (va'deli satış) Allah Teâlâ helal kılmış ve buna izin vermiştir.” Hadiste geçen selef sözcüğü belirli bir müddete kadar teslim edilmek üzere ücreti peşin verilmek koşuluyla bir şeyin satışından ibarettir. Bu akde selem akdi de denilir. İslam hukukçuları selem/selef akdinin caiz olduğu konusunda İbn Abbâs'ın âyeti tefsiriyle birlikte bu âyeti delil olarak kullanmışlardır. Sünnette de selem akdinin mubah olduğunu bildiren rivayetler vardır. İmam Buhârî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiği hadis bunlardandır. İmam Buhârî âyetin kapsamına giren selem muamelesi hakkında İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: “Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) Medine'ye vardığında Medine halkı iki ve üç yıllığına meyvelerde selem yapıyorlardı. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) buyurdu ki: ‘Her kim herhangi bir hurma hakkında selef (selem) yaparsa, ölçeği belli ve tartısı belli miktarda ve bilinen bir vadeye kadar selef yapsın.’” Buhârî, *Kitabü's-Salem*, 2253 nolu hadis. Âyet hem selemi hem de selem akdi dışındaki diğer borç türlerini de kapsamaktadır.

{ فَانْ أَمِنْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا } “Şayet birbirinize güveniyorsanız.” Rehin-siz olarak borçla.

{ فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِيَ } “Kendisine güvenilen kimse ödesin.” Borcu.

{ أَمَانَتُهُ } “Üzerindeki emaneti (borcu).” Sahibinin hakkını.

{ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ } “Rabbi olan Allah’tan korksun da.” Borçlu borcunu ödeme konusunda sakınsın.

{ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ } “Bir de şâhidliğinizi inkâr edip gizlemeyin.” Hâkimlerin huzurunda.

{ وَمَنْ يَكْتُمْهَا } “Onu kim gizlerse.” Yani şehadeti.

{ فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ } “Mutlaka onun kalbi günahkârdır.” Kalbi fâcirdir.

{ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ } “Allah yapmakta olduklarınızı bilir.” Şeha-deti gizlemenizi ve hakkıyla yerine getirmenizi.

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْذُورُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ
أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

284- “Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah’ındır. İçinizde olanı açığa vursanız da, onu gizli tutsanız da Allah onunla sizi he-saba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Çünkü Allah her şeye kadirdir.”

{ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ } “Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah’ındır.” Yaratılmışlar, harikuladelikler. Kullarına dilediğini em-reder.

{ وَإِنْ تُبْذُورُوا } “Açığa vursanız da.” Zahir ederseniz.

{ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ } “İçinizde olanı.” Kalplerinizdeki şeyleri –ki bu vesvesenin ardından açığa vurmada önce gerçekleşen içten ge-len konuşmadır.

{ أَوْ تُخْفُوهُ } “Onu gizli tutsanız da.” Onu gizleseniz de.

{ يُحَاسِبْكُمْ } “Sizi hesaba çeker.” Size karşılık verir.

{ بِهِنَّ } “Allah onunla.” Hatırlamanın ardından gerçekleşen unutmama, doğruya ulaşmanın ardından gelen hata, içtihadın ardından gerçekleşen istikrah da bu şekildedir.

{ فَيَغْفِرَ لِمَن يَشَاءُ } “Sonra dilediğini bağışlar.” Diğer günahlardan tevbe eden kişiye.

{ وَيُعَذِّبَ مَن يَشَاءُ } “Dilediğine de azap eder.” Tevbe etmeyen kimseyi.

{ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ } “Çünkü Allah herşeye.” Bağışlama ve azap.

{ قَدِيرٌ } “Kadirdir.” Bu âyet-i kerime nazil olduğunda bu âyette geçen söz konusu hususlar mü'minlere çok ağır geldi.⁴¹

⁴¹ a) İmam Müslim, Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet eder: “Yüce Allah'ın: (وَأَن تَبْذُوهَا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ) ‘İçinizde olanı açığa vursanız da, onu gizli tutsanız da Allah onunla sizi hesaba çeker’ (2/el-Bakara/284) buyruğu nazil olunca ashabin kalplerine öyle bir duygu yerleşti ki, hiçbir şeyden dolayı benzeri bir duygu kalplerine girmiş değildir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem): ‘Dinledik, itaat ettik ve teslim olduk, deyiniz’ buyurdu. Allah kalplerine imanı yerleştirdi daha sonra da yüce Allah şu buyrukları indirdi: (لَا يَكْفُلُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَلَا تُؤْخِذْنَا بِمَنَاسِكِنَا يَا رَبَّنَا إِنَّنَا لَمَن ذُكِّرُوا وَلَٰكِنَّا نَسْنَأْ) ‘Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemesin. Kişinin hayırdan kazandığı kendi lehine, yaptığı kötülük de kendi aleyhinedir. Ey Rabbimiz! Eğer unuttuk veya yanıldıysak, (bu yüzden) bizi sorumlu tutma’ (2/el-Bakara/286) Allah Teâlâ: ‘Ben de bunu yaptım’ der. ‘Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır bir yük yükleme! Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği yükü taşıtma!’ Allah azze ve celle: ‘Ben de yaptım’ diye buyurur. ‘Bizi bağışla ve bize rahmet et! Sen bizim Mevla’mızsn.’ Allah Teâlâ da: ‘Yaptım’ diye buyurur.” Müslim, İman, 57. bâb, 126 nolu hadis. Bu hadisi ayrıca Tirmizî, Hâkim, İmam Ahmed ve Ebû Avane de tahrir etmiştir. *Sünen-i Tirmizî*, Tefsir, Bakara Sûresi, 2992 nolu hadis; *el-Müstedrek*, c. 2, s. 286 Tefsir, Bakara Sûresi; *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 332-223; *Müsned-i Ebû Avane*, c. 1, s. 75, “Hatanın ve unutkanlığın sorumluluğunun kaldırılması” bâbı.

b) Hadiste geçen “Ashabin kalplerine öyle bir duygu yerleşti ki, hiçbir şeyden dolayı benzeri bir duygu kalplerine girmiş değildir” ifadeleri ashabin kalbine

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ
وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا
سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

285- "Peygamber, Rabbinden kendisine ne indirildi ise ona iman etti. Mü'minlerin hepsi de Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler. 'Biz, Allah'ın elçileri arasında bir ayırım yapmayız.' (dediler). Ve yine dediler ki: 'İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz, bağışlamamı dileriz. Dönüş ancak sanadır.'"

Hız. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) miraca çıktığında Rabbine secde etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ da peygamberini överek şöyle buyurdu:

sıkıntı ve kederin girdiğini ifade etmektedir. Zira âyet kişinin eylem safhasına dökmese dahi kendi içinden konuşmuş olduğu şeyleri dahi kapsamaktadır.

c)Âyette geçen (أَوْ تُخْفَوُہُ) "Onu gizli tutsanız da" buyruğunun anlamını açıklayan bir rivayet Taberî'de geçmektedir. Bu hadiste şu ifadeler geçmektedir: "Ey Allah'ın Resûlü, bizler kendi içimizden geçenlerden sorguya çekilecek olursak hiç kuşkusuz helak olurduk."

d)Âyetin anlamı hakkında İbn Abbâs'tan Allah Teâlâ'nın bu ümmetin kendi içinden geçirdiklerinden sorguya çekilme sorumluluğunun kaldırdığına dair bir rivayet aktarılmıştır. Taberî Said ibn Mercane'den aktarır: Said ibn Mercane der ki: "(Bir gün) Abdullah ibn Ömer ile birlikte otururken Abdullah ibn Ömer : (لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوُہُ يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ) 'Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır. İçinizde olanı açığa vursanız da, onu gizli tutsanız da Allah onunla sizi hesaba çeker' (2/el-Bakara/284) âyetini okumuş ve 'Allah'a yemin olsun ki şayet Allah Teâlâ bizi bununla muaheze ederse muhakkak helak oluruz.' deyip o kadar ağlamış ki hıçkırıkları işitilmiş." İbn Mercane devamla şöyle anlatır: "Kalkıp İbn Abbâs'a vardım ve ona İbn Ömer'in söylediklerini, âyeti okuduğunda ne yaptığını anlattım. Abdullah İbn Abbâs: 'Allah Ebû Abdurrahman'ı bağışlasın. Yemin ederim ki Müslümanlar bu âyet indiğinde Abdullah ibn Ömer'in hissettiklerini hissettiler de Allah Teâlâ bu âyetten sonra sûrenin sonuna kadar olmak üzere (لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا) 'Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemez' âyetini indirdi, deyip şöyle devam etti: 'Şu vesvese, Müslümanların güç yetireceklerinden değildi. Sonunda iş Allah'ın verdiği hükme vardı ki, söz ve fiillerden kazandıkları lehine, aleyhine kazandıkları da aleyhinedir.'" Tefsiru't-Taberî, c. 3, s. 144.

{ اٰمَنَ الرَّسُوْلُ } “Peygamber, iman etti.” Resûlullah Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) tasdik eyledi.

{ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهِ } “Rabbinden kendisine ne indirildi ise ona.” Yani Kur’an’a ve Kur’an’daki ilahi öğretilere. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Allah Teâlâ’dan gelen şeyi söyledi.

{ وَالْمُؤْمِنُوْنَ كُلُّ } “Mü’minlerin hepsi de.” Yani onlardan herbirisi.

{ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نَفَرَقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُّسُلِهٖ } “Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler. ‘Biz, Allah’ın elçileri arasında bir ayırım yapmayız’ (dediler).” Diyorlar ki; peygamberlerden hiçbirisini inkâr etmeyiz.

{ وَقَالُوا } “Ve yine dediler ki.” Ve yine.

{ سَمِعْنَا } “İşittik.” Rabbimizin buyruğunu.

{ وَاطَعْنَا } “Ve itaat ettik.” Rabbimizin emrine. Yani Rabbimize itaat eder ve dinleriz. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

{ غُفْرَانُكَ } “Bağışlamayı dileriz.” İçimizde konuştuğumuz şeylerden dolayı senden bağışlanma dileriz.

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz!” Ey Rabbimiz.

{ وَالْيَاكُمُ الْمَصِيْرُ } “Dönüş ancak sanadır.” Ölümünden sonra varış.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِيْنَا اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلٰى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰنَا فَاَنْصُرْنَا عَلٰى الْقَوْمِ

286- “Allah hiç kimseye gücünün yeteyeğinden başka yük yüklemez. Kişinin hayırdan kazandığı kendi lehine, yaptığı kötülük de kendi aleyhinedir. Ey Rabbimiz! Eğer unuttuk veya yanıldıysak, (bu yüzden) bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır bir yük yükleme! Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği yükü taşıtma! Bizi affet, bizi bağışla ve bize rahmet et! Sen bizim Mevlâ’mızısın. Artık kâfirler toplumuna karşı da bize yardım et!”

Bunun üzerine Allah azze ve celle şöyle buyurdu:

{ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا } “Allah hiç kimseye başka yük yüklemez.” Ta-
atten.

{ إِلَّا وُسْعَهَا } “Gücünün yeteyeğinden.” Ancak takatince.

{ لَهَا مَا كَسَبَتْ } “Kişinin hayırdan kazandığı kendi lehine.” Hayır-
dan, kendi içinden konuşması, unutkanlık, hata ve istikrahi.

{ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ } “Yaptığı kötülük de kendi aleyhinedir.” Şerr-
den, kendi içinde konuştuklarından, unutkanlık, hata ve istikrahi.
Ardından Allah Teâlâ onlara kendilerinden kendi içlerinden ko-
nuştuklarını, hatayı, unutkanlığı ve istikrahın sorumluluğunu kal-
dırması için Rablerine nasıl dua edeceklerini öğretmek için onlara
şöyle buyurdu: Deyiniz ki:

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Ey Rabbimiz!

{ لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا } “Eğer unuttuk (bu yüzden) bizi sorumlu tutma!”
Taatini.

{ أَوْ أَخْطَأْنَا } “Veya yanıldıysak.” Emrinde.

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Ey Rabbimiz!

{ وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا } “Bize ağır bir yük yükleme.” Ahid. Bize bunu
terk etmekle tertemiz şeyleri haram kılma.

{ كَمَا حَمَلْتَهُ } “Yüklediğin gibi.” Hürmetini.

{ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا } “Bizden öncekilere.” İsrailoğullarına. Tertemiz şeyler hususunda, develerin etleri, ineklerin iç yağları ve bunun dışındaki senin ahdini bozmalarıyla.

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Ey Rabbimiz.

{ وَلَا تُحْمِلْنَا } “Bize taşıtma.” Yani bir de bize yükleme.

{ مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ } “Gücümüzün yetmeyeceği yükü.” İçinde rahatın menfaatin bulunmadığı şeyleri ki bu da istikrahtır.

{ وَاعْفُ عَنَّا } “Bizi affet.” Bundan.

{ وَاعْفِرْ لَنَا } “Bizi bağışla.” Bunu.

{ وَارْحَمْنَا } “Ve bize rahmet et!” Bununla.

{ أَنْتَ مُؤَلِّينَا } “Sen bizim mevlamızsın.” Sen bizim velimizsin.

{ فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ } “Artık kâfirler toplumuna karşı da bize yardım et!”

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Bizi affet.” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın kavminin mesh edilmesi gibi mesh etmeyerek (şeklimizi değiştirilmeyerek). “Bizi bağışla.” Kârun’un yere batırıldığı gibi bizi yere batırmayarak. “Ve bize rahmet et.” Hz. Lut (‘aleyhi’s-selâm)’ın kavminin taşlanma cezasına uğradığı gibi bizi de bu cezaya uğratmayarak.

Mü’minler bu dua ile dua ettiklerinde Allah Teâlâ onlardan kendi içinden konuşmanın, unutmanın, hatanın ve istikrahın sorumluluğunu kaldırmış ve onları ve onlara uyanları bununla şekil değiştirme, yere batırma ve taş cezasına uğramaktan affetmiştir.

سورة آلِ عِمْرَانَ

3- ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Âl-i İmrân'ın içinde zikredildiği sûrelerdendir. Bütünüyle Medenî bir sûredir. Âyet sayısı 200, kelime sayısı 3.460 ve harf sayısı ise 14.525'dir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“Râhman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.”

İbn Abbâs kendi isnadıyla Âl-i İmrân Sûresi'nin tefsiri hakkında şöyle rivayet eder:

آلَمْ

1- “Elif, Lâm, Mim.”

{ آلم } “Elif, Lâm, Mim.”

Ben Allah Teâlâ'yım. Benî Necran heyetinin haberini bilirim.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Allah Teâlâ bu sözcüklerle Allah Teâlâ'nın bir olduğuna ve oğlunun ve herhangi bir ortağının bulunmadığına kasem etmiştir.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

2- “Allah, kendisinden başka ilâh olmayan, daima diri ve her şey O'nunla var olandır.”

{ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ } “Allah, kendisinden başka ilâh olmayan, da-
ima diri.” Ölmeyen ve zail olmayan.

{ الْقَيُّومُ } “Ve her şey O’nunla var olandır.” Başlangıcı olmayan
kaimdir.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ
وَالْإِنْجِيلَ ۝

3- “O, sana kendisinden öncekileri tasdik edip doğrulayan bu Kitabı
gerçek olarak indirdi. Tevrat’ı ve İncil’i de O indirmişti.”

{ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ } “O sana bu Kitabı, indirdi.” Cibril’i Kitap ile.

{ بِالْحَقِّ } “Gerçek olarak.” Hak ve bâtlı açıklamak için.

{ مُصَدِّقًا } “Tasdik edip doğrulayan.” Tevhide uygun olarak.

{ لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ } “Kendisinden öncekileri.” Öncesindeki kitapları.

{ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ } “Tevrat’ı O indirmişti.” Mûsâ ibn İmran (‘aleyhi’s-
selâm)’a bir defadan.

{ وَالْإِنْجِيلَ } “Ve İncil’i de.” İsa ibn Meryem (‘aleyhi’s-selâm)’a bir de-
fadan.

مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ۝

4- “Daha önce insanlara hidayet rehberi olarak. Evet, bu hak ile
bâtlı ayıran Furkan’ı da O indirdi. Allah’ın âyetlerini inkâr eden-
ler için şiddetli bir azap vardır. Allah, mutlak üstündür, suçludan
intikamını alır!”

{ مِنْ قَبْلُ } “Daha önce.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den
ve Kur’an’dan önce.

{ هُدًى لِلنَّاسِ } “İnsanlara hidâyet rehberi olarak.” Benî İsrail’i sapıklıktan kurtarmak için.

{ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ } “Evet bu hak ile bâtilı ayıran Furkan’ı da O indirdi.” Helal ve haramla bölüm bölüm olarak Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ } “Allah’ın âyetlerini inkâr edenler.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i, Kur’an’ı inkâr edenler ki, bunlar Benî Necran heyetidir.

{ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ } “İçin şiddetli bir azap vardır.” Dünyada ve ahirette.

{ وَاللَّهُ عَزِيزٌ } “Allah mutlak üstündür.” İntikam ile.

{ ذُو انتِقَامٍ } “Suçludan intikamını alır!” Onlardan intikam alıcıdır.

﴿ ٥ ﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ

5- “Şüphesiz ki ne yerde ne de gökte olan hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.”

{ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ } “Şüphesiz ki ne yerde hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.” Benî Necran heyetinin haberinden.

{ وَلَا فِي السَّمَاءِ } “Ne de gökte olan.” Meleklerin haberinden.

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ

﴿ ٦ ﴾ الْحَكِيمُ

6- “Rahimlerde sizi dilediği gibi biçimlendiren O’dur. O’ndan başka ilâh yoktur. O mutlak güçlüdür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

{ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ } “Sizi biçimlendiren O’dur.” Sizi yaratandır.

{ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ } “Rahimlerde dilediği gibi.” Uzun-kısa, güzel-çirkin, erkek-kız olarak.

{ لَا إِلَهَ } “*İlâh yoktur.*” Hiçbir musavvir ve hiçbir yaratıcı bulunmamaktadır.

{ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ } “*O’ndan başka. O mutlak güçlüdür.*” İnanmayan kimseden intikam almakla.

{ الْحَكِيمُ } “*Tam hüküm ve hikmet sahibidir.*” Rahimlerde tasvir ettiği şeylerde.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو

الْأَلْبَابُ

7- “Sana Kitabı indiren O’dur. Onda Kitabın aslını oluşturan muhkem âyetler vardır; diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, sırf fitne çıkarmak ve kendilerine göre yorum (te’vil) yapmak için, ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Oysa onların yorumunu (te’vilini) Allah’tan başkası bilmez. İlimde uzman olanlar, ‘Biz ona iman ettik, hepsi Rabbimiz katındandır!’ derler. Üstün akıllılardan başkası da derin düşünmez!”

{ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ } “*Sana Kitabı indiren O’dur.*” Cibril ile Kur’an-ı Kerim’i.

{ مِنْهُ } “*Onda vardır.*” Kur’an’dan/ın.

{ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ } “*Muhkem âyetler.*” Helal ve haramı açıklayıcıdır, nesh edilmemiştir, kendileriyle amel edilir.

{ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ } “*Kitabın aslını oluşturan.*” Kitabın aslıdır. Her kitapta imamdır. Kendileriyle amel edilir. Allah Teâlâ’nın

“قل تعالوا أتل ما حرم ربكم / De ki geliniz size Rabbinizin haram kıldıklarını okuyayım” buyruğu gibi.

{ وَأَخْرَجَ مُتَشَابِهَاتٍ } “Diğerleri ise müteşabihtir.” Cümme hesabı gibi Yahudilere karışık gelen şeylerdir. “الم /Elif lam mim”, “المص /elif lam mim sad”, “ق /kaf”, “الم /elif lam mim ra”, “الر /elif lam ra” örnekleri gibi. Müteşabih âyetlerden kastın amel edilmeyen mensuh âyetler olduğu da söylenmiştir.

{ فَأَمَّا الَّذِينَ } “İşte şu...”¹ Bunlar Ka'b ibn Eşref, Huyey ibn Ahtab, Cüdey ibn Ahtab gibi Yahudiler.

{ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ } “Kalplerinde eğrilik olanlar.” Kuşku, hilaf ve hidayetten sapış.

{ فَتَبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ } “Ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler.” Kur'an'ın/dan.

{ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ } “Sırf fitne çıkarmak için.” İnkârı, şirki, yaşadıkları sapıklıkta sabit-kadem olmayı talep etmek için.

{ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ } “Ve kendilerine göre yorum (te'vil) yapmak.” Bu ümmetin cezalandırılmasını talep ederek ta ki mülk/yönetim kendilerine geri dönsün diye.

{ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ } “Oysa onların yorumunu (te'vilini) bilmez.” Bu ümmetin akıbetini.

{ إِلَّا اللَّهُ } “Allah'tan başkası.” Cümle burada tamamlanmaktadır. Ardından Allah Teâlâ yeni bir cümleye başlayarak şöyle buyurdu:

{ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ } “İlimde uzman olanlar.” Tevrat'ın ilmine ulaşanlar Abdullah ibn Selam ve ashabı gibi.

{ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ } “Biz ona iman ettik derler.” Kur'an'a.

{ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا } “Hepsi Rabbimiz katındandır.” Muhkem ve müteşabih Rabbimiz katından nazil oldu.

¹ Tarafımızdan meale eklenmiştir.

{ وَمَا يَذَّكَّرُ } “Derin düşünmez!” Kur’an’ın mesellerinden öğüt almaz.

{ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ } “Üstün akıllılardan başkası da.” İnsanlardan akıl sahipleri Abdullah ibn Selam ve ashabı.

رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

8- “Ey Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra, kalplerimizi saptırma, bize kendi katından bir rahmet bağışla! Çünkü sen çok bağışta bulunansın!”

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz!” Şöyle de derler: Ey Rabbimiz!

{ لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا } “Kalplerimizi saptırma!” Kalplerimizi dininden meylettirme.

{ بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا } “Bizi doğru yola ilettikten sonra.” Dinine.

{ وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً } “Bize kendi katından bir rahmet bağışla!” Bizi dinin üzerinde sabit kıl.

{ إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ } “Çünkü sen çok bağışta bulunansın!” Bizden önceki mü’minleri.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Çünkü sen çok bağışta bulunansın!” Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e İslam’ı ve peygamberliği.

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

9- “Ey Rabbimiz! Sen insanları, geleceği hakkında hiçbir kuşku bulunmayan bir günde, bir araya toplayacaksın.” Allah, gerçekten verdiği sözden caymaz.

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Şöyle de derler: Ey Rabbimiz!

{ إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ } “Sen insanları bir araya toplayacaksın.” Ölüm-den sonra.

{ لَيَوْمٍ } “Bir günde.” Bir günde.²

{ لَا رَيْبَ فِيهِ } “Geleceği hakkında hiçbir kuşku bulunmayan.” Kendisi hakkında kuşku bulunmayan.

{ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ } “Allah, gerçekten verdiği sözden caymaz.” Ölümünden sonra diriliş, hesap, sırat, mizan, cennet ve cehennem.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ
شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾

10- “Şüphe yok ki inkâr edenlerin ne malları ne de çocukları Allah’tan gelecek bir zararı engelleyemez. İşte onlar, o ateşin yakıtıdır- lar.”

{ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا } “Şüphe yok ki inkâr edenlerin.” Yani Ka’b ibn Eşref ve ashabı. Ebû Cehil ve ashabı hakkında olduğu da söylenmiştir.

{ لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ } “Ne malları bir zararı engelleyemez.” Mallarının çok oluşu.

{ وَلَا أَوْلَادُهُمْ } “Ne de çocukları.” Çocuklarının çok oluşları.

{ مِنَ اللَّهِ } “Allah’tan gelecek.” Allah Teâlâ’nın azabına karşı.

{ وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ } “İşte onlar, o ateşin yakıtıdır- lar.” Ateşin ya- kıtıdır- lar/odunudur- lar.

كَذَابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ
بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

² İbn Abbâs ‘li yevmin’ ifadesinin başındaki talil/gerekçelendirme anlamını ifade eden ‘lam’ harf-i cerrini zarfiyyet (-de, -da) anlamını ifade eden ‘fi’ harf-i cer- riyle tefsir etmiştir çev.

11- “(Onların yolu), tıpkı Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin yolu gibidir. Onlar bizim âyetlerimizi yalanlamışlardı da, Allah kendilerini günahları yüzünden yakalayivermişti! Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”

{ كَذَابٍ آلِ فِرْعَوْنَ } “(Onların yolu), tıpkı Firavun ailesinin yolu gibidir.” Firavun hanedanının yapışı gibi. Diyor ki: Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın kavminin Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’a yaptığı, yalanlaması, hakarette bulunması gibi kavmin de sana yaptı, seni yalanladı, sana hakarette bulundu. Biz de onlara Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın kavmine boğulma gününde yaptığımız gibi Bedir gününde yapacağız.

{ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ } “Ve onlardan öncekilerin.” Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’ın kavminden önce.

{ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا } “Onlar bizim âyetlerimizi yalanlamışlardı da.” Kıtâbı ve kendilerine göndermiş olduğumuz Resûlû.

{ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ } “Allah da kendilerini yakalayiverdi.” Onları helak etti.

{ بِذُنُوبِهِمْ } “Günahları yüzünden.” Yalanlamaları nedeniyle.

{ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ } “Allah’ın azabı çok şiddetlidir.” Cezalandırdığında.

﴿ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْلَبُونَ وَتُخْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴾

12- “İnkâr edenlere de ki: ‘Siz mutlaka yenilgiye uğrayacaksınız ve topluca cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü dölşektir!’”

{ قُلْ } “De ki:” Ey Muhammed!

{ لِلَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenlere.” Mekke’nin kâfirlerine.

{ سَتُعْلَبُونَ } “Siz mutlaka yenilgiye uğrayacaksınız.” Bedir gününde öldürüleceksiniz.

{ وَتُخْشَرُونَ } “Ve topluca sürüleceksiniz.” Kıyâmet gününde.

{إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ} “Cehenneme. Orası ne kötü döşektir!” Ne kötü sergi ve dönüş yeridir.

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ
كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِّثْلَهُمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ
فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾

13- “Hiç şüphesiz (Bedir Savaşı’nda) karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır. Onlardan biri Allah yolunda savaşıyordu. Diğeri ise inkârcıydı ve onları göz kararıyla kendilerinin iki katı olarak görüyordu. Allah da gönderdiği yardımla dilediğini destekliyordu. Bunda basiret sahibi olanlar için elbette apaçık bir ibret vardır.”

{قَدْ كَانَ لَكُمْ} “Hiç şüphesiz (Bedir Savaşı’nda) sizin için vardır.” Ey Mekke ehli.

{آيَةٌ} “Bir ibret.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in peygamberliği için bir alamet.

{فِي فِئَتَيْنِ} “İki toplulukta.” İki topluluk hakkında. Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in topluluğu, Ebû Süfyan’ın topluluğu hakkında.

{الَّتَقَتَا} “Karşı karşıya gelen.” Bedir gününde.

{فِئَةٌ} “Onlardan biri.” Bir cemaat.

{تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ} “Allah yolunda savaşıyordu.” Allah Teâlâ’ya taatte olan Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ashabıdır. Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ashabı 313 kişi idiler.

{وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ} “Diğeri ise inkârcıydı.” Diğer cemaat/topluluk Allah Teâlâ’yı ve Resûlü inkâr ediciydi. Ebû Süfyan ve ashabı. Bunlar ise 950 kişi idiler.

{يَرَوْنَهُمْ} “Onları görüyordu.” Kendi kendilerini görüyorlardı.

{ مِثْلَيْهِمْ } “Kendilerinin iki katı olarak.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabının misli.

{ رَأَى الْعَيْنَ } “Göz kararıyla.” Açıkça bizzat zahir gözle.

Âyet hakkında başka bir yorum olduğu da dile getirilmiştir: Diyor ki:

“İnkâr edenlere de ki:” Benî Kureyza’nın, Benî Nadir’in kâfirlerine de ki; öldürülme ve sürgün edilme ile mağlup olacaksınız.

“Sürüleceksiniz.” Ölümünden sonra.

“Ve topluca cehenneme. Orası ne kötü dölşektir!” Cehennem ne kötü dölşek ve varış yeridir. Onlara bunu Bedir Savaşı’ndan iki yıl önce haber verdi. Ardından şu âyeti indirdi: “Hiç şüphesiz (Bedir Savaşı’nda) sizin için vardır.” Ey Yahudi topluluğu! Şu iki toplulukta “Bir ibret.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in peygamberliği için bir âyet vardır. “İki toplulukta.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in topluluğu ve Ebû Süfyan’ın topluluğu.

“Karşı karşıya gelen.” Bedir Savaşı’nda.

“Onlardan biri.” Bir grup Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in cemaati ve ashabı “Allah yolunda savaşıyordu.” O’nun taatinde.

“Diğeri ise inkârcıydı.” Diğeri topluluk ise. Diğeri cemaat Allah’ı ve Resûlü inkâr eden kâfir bir cemaat idi. Ebû Süfyan ve ashabı idi.

“Onları görüyordu.” Sizler de ey Yahudi topluluğu onları görüyordunuz.

“Kendilerinin iki katı olarak.” Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabı gibi.

“Göz kararıyla.” Kendi gözleriyle açıkça.

{ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ } “Allah da destekliyordu.” Kuvvetlendiriyordu.

{ بِبَصَرِهِ مِنْ بَيْنَاءِ } “Gönderdiği yardımla dilediğini.” Yani Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i.

{ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ } “Bunda vardır.” Bedir gününde Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e Allah’ın yardım edişinde.

{ لَعِبْرَةٌ لِّاُولِي الْاَبْصَارِ } “Basiret sahibi olanlar için elbette apaçık bir ibret.” Dinde. Yani mü’minler için.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Gözüyle görenler için.

زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ
مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ
مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿١٤﴾

14- “İnsanlara kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinler gibi aşırı sevgiyle bağlanılan şeyler çok süslü gösterildi. Oysa bunlar, dünya hayatının geçici nimetleridir. Asıl varılacak güzel yer ise, Allah katındadır.”

Ardından kâfirler için süslenip hoş gösterilen dünya nimetlerini zikrederek şöyle buyurdu:

{ زَيْنَ النَّاسِ } “İnsanlara çok süslü gösterildi.” Kalplerinde insanlar için hoş gösterildi.

{ حُبُّ الشَّهَوَاتِ } “Aşırı sevgiyle bağlanılan şeyler.” Lezzetler.

{ مِنَ النِّسَاءِ } “Kadınlar.” Yani cariyeler ve hanımlar.

{ وَالْبَنِينَ } “Oğullar.” Yani köleler ve oğullar.

{ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ } “Yığın yığın biriktirilmiş.” Yani biriktirilmiş mallar.

{ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ } “Altın ve gümüş.” Şöyle denilmiştir: Darp edilmiş işlenmiş altın ve gümüşten mallar. Kantar bir tanedir. Kantar; öküzün derisinin dolusu kadar altın ve gümüşdür. 1200 miskal

ağırlığında olduğu da dile getirilmiştir. Kanatir ise üç tanedir, mukantara ise dokuz tanedir.

{ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ } “*Salma atlar.*” Otlayan eğitimli/işaretili güzel atlar.

{ وَالْأَنْعَامِ } “*Sağmal hayvanlar.*” Yani koyun, inek ve deve.

{ وَالْحَرْثِ } “*Ve ekinler.*” Ekilen şeyler ve ekim.

{ ذَلِكَ } “*Oysa bunlar.*” Zikredilen şeyler.

{ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا } “*Dünya hayatının geçici nimetleridir.*” Dünyada insanlar için menfaattir. Ardından tükenir.

Âyetin tefsiri hakkında şöyle de denilmiştir: “*Oysa bunlar.*” İşte bu zikredilenler “*Dünya hayatının geçici nimetleridir.*”

Diyor ki: Onun bekâsı bardak ve tabak gibi evin metanın ve bunun dışındaki şeylerin bekâsı gibidir.

{ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبِإِ } “*Asıl varılacak güzel yer ise, Allah katındadır.*” Ahirette dönüş. Yani bunu terk eden kimse için cennet.

قُلْ أَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ بِحَيْرٍ مِنْ ذَلِكَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ

15- “De ki: ‘Size, bütün bunlardan daha hayırlı olanını bildireyim mi? Allah’tan sakınanlar için, Rableri katında, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah’ın hoşnutluğu vardır.’ Allah, kullarını görür.”

Ardından dünya nimetlerini açıkladığı gibi ahiretin nimetlerini, bekasını ve fazlını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

{ قُلْ } “*De ki:*” Ey Muhammed kâfirlere.

{ أَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ } “*Size bildireyim mi?*” Size haber vereyim mi?

{ بَخَيْرٍ مِنْ ذَلِكَ } “Bütün bunlardan daha hayırlı olanını.” Zikredilen şeylerden sizin için dünya ziynetinden.

{ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا } “Allah’tan sakınanlar için.” Küfür, şirk ve hayâsızlıklardan sakınanlar –ki bunlar Ebûbekir ve ashabıdır-.

{ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ } “Rableri katında cennetler vardır.” Bahçeler.

{ تَجْرِي } “Akan.” Akan.

{ مِنْ تَحْتِهَا } “Altlarından.” Ağaçlarının ve meskenlerinin altından.

{ الْأَنْهَارُ } “Irmaklar.” İçki, bal, süt ve su nehirleri.

{ خَالِدِينَ فِيهَا } “İçinde sürekli kalacakları.” Cennette ikame ederler, ölmezler ve oradan çıkartılmazlar da.

{ وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ } “Tertemiz eşler.” Onlara aybaşı halinden ve kirlilerden arındırılarak süslenilmiştir.

{ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ } “Ve Allah’ın hoşnutluğu da vardır.” Rablerinin rızası onların içinde bulunduğu nimetlerden daha büyüktür.

{ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِالْعِبَادِ } “Allah kullarını görür.” Mü’minleri ve cennetteki mekânlarını ve dünyadaki amellerini.

﴿ ١٦ ﴾ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا أَمْنَا فَأَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقَنَا عَذَابَ النَّارِ

16- “Onlar ki, ‘Ey Rabbimiz!’ derler. ‘İman ettik, artık bizim günahlarımızı bağışla ve o ateş azabından koru bizleri!’”

Ardından onları vasfederek şöyle buyurur:

{ الَّذِينَ يَقُولُونَ } “Onlar ki derler.” Dünyada.

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Ey Rabbimiz.

{ إِنَّنَا أَمْنَا } “İman ettik.” Sana ve Resûlüne.

{ فَأَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا } “Artık bizim günahlarımızı bağışla.” Cahiliye döneminde ve cahiliye döneminin ardından işlediğimiz.

{وَقَنَا عَذَابَ النَّارِ} “*Ve o ateş azabından koru bizleri.*” Cehennem azabını bize def eyle.

الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ
بِالْأَشْحَارِ

17- “O sabredenleri, doğru olanları, huzurda divan duranları, hayra harcayanları ve seher vakitlerinde istiğfar edip yalvaranları.”

{الصَّابِرِينَ} “*O sabredenleri.*” Allah Teâlâ’nın farzlarını eda etmede ve masiyetlerinden kaçınmada. Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Sıkıntılara sabredenler.

{وَالصَّادِقِينَ} “*Doğru olanları.*” İmanlarında.

{وَالْقَانِتِينَ} “*Huzurda divan duranları.*” Allah’a ve Resûl’e itaat edici olanlar.

{وَالْمُنْفِقِينَ} “*Hayra harcayanları.*” Allah yolunda mallarını.

{وَالْمُسْتَغْفِرِينَ} “*İstiğfar edip yalvaranları.*” Namaz kılanları.

{بِالْأَشْحَارِ} “*Ve seher vakitlerinde.*” Tatavvu’ namaz.

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

18- “Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığına şâhiddir; bütün melekler ve ilim sahipleri de dosdoğru olarak buna şâhiddir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

Ardından kendi nefsini birleyerek şöyle buyurdu:

{شَهِدَ اللَّهُ} “*Allah şâhiddir.*” Ondan başkası şehadet etmese de.

{أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ} “*Kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına. Bütün melekler buna şâhiddir.*” Melekler de buna şehadet ettiler.

{ وَأُولُوا الْعِلْمِ } “*Ve ilim sahipleri de.*” Peygamberler ve mü’minler de buna şahadet ettiler.

{ قَائِمًا بِالْقِسْطِ } “*Dosdoğru olarak.*” Adaletle.

{ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ } “*O’ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak üstündür.*” Buna inanmayandan intikam almakla.

{ الْحَكِيمِ } “*Tam hüküm ve hikmet sahibidir.*” Kendisinden başkasına ibadet edilmemesini emretti.

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

19- “Hiç şüphesiz Allah katında gerçek din, İslâm’dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Her kim Allah’ın âyetlerini inkâr ederse, (iyi bilsin ki) Allah, hesabı çabuk görendir!”

{ إِنَّ الدِّينَ } “*Hiç şüphesiz gerçek din.*” Rızâ olunmuş olan.

{ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ } “*Allah katında İslâm’dır.*” Şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ Allah katında dinin İslâm olduğuna şahadet etmektedir. Âyette takdim tehir bulunmaktadır. Melekler, peygamberler ve mü’minler de buna şahadet etmişlerdir. Bu âyet Şam ehlinin iki kişisi hakkında nazil olmuştur. Bu iki kişi Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den Allah Teâlâ’nın Kitabındaki en büyük şahadetin hangisi olduğunu sormuşlardır. Bunun üzerine Allah Teâlâ da bunu açıklamış ve o iki kişi de Müslüman olmuşlardır.

{ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ } “*Kitap verilenler ise ayrılığa düştüler.*” Kitap verilenler. Yani İslam ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) hakkında Yahudiler ve Hristiyanlar.

{الَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ} “Kendilerine ilim geldikten sonra, sırf” Kitaplarındaki marifetlerin açıklamasında sonra.

{بَغْيًا بَيْنَهُمْ} “Aralarındaki kıskançlık yüzünden.” Aralarındaki kıskançlıktan dolayı.

{وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ} “Her kim Allah’ın âyetlerini inkâr ederse.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an’ı.

{فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ} “(İyi bilsin ki) Allah, hesabı çabuk görendir!” Cezalandırması şiddetli olandır.

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ
تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

20- “Eğer onlar seninle tartışmaya girerlerse, de ki: ‘Ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allah’a teslim ettim.’ Kendilerine kitap verilenlere ve (kitap verilmeyen) ümmîlere de ki: ‘Siz de İslâm’ı kabul ettiniz mi?’ Eğer onlar İslâm’a girerlerse hidâyete ermiş olurlar. Şayet yüz çevirirlerse, sana düşen sadece tebliğ etmektir! Allah, o kulları da görendir.”

Allah Teâlâ İslam dini hakkında onların Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e olan düşmanlıklarını zikrederek şöyle buyurdu:

{فَإِنْ حَاجُّوكَ} “Eğer onlar Seninle tartışmaya girerlerse.” -Yani dinde Yahudiler ve Hristiyanlar- Seninle muhasama ederlerse.

{فَقُلْ أَسْلَمْتُ} “De ki: Ben kendimi teslim ettim.” Dini ve amelimi ihlaslı kıldım.

{وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ} “Bana uyanlarla birlikte Allah’a.” Onlar da.

{وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ} “Kendilerine kitap verilenlere de ki:” Kitap verilenler. Yani Yahudiler ve Hristiyanlara.

{ وَالْأَمِينِ } “Ve (kitap verilmeyen) ümmîlere.” Yani Araplara.

{ ءَاسَلْتُمْ } “Siz de İslâm’ı kabul ettiniz mi?” Bizlerin İslam olduğu gibi siz de İslam oldunuz mu? Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ فَإِنْ أَسْلَمُوا } “Eğer onlar İslâm’a girerlerse.” İslam olduğunuz gibi.

{ فَقَدْ اهْتَدُوا } “Hidayete ermiş olurlar.” Sapıklıktan kurtulup.

{ وَإِنْ تَوَلَّوْا } “Şayet yüz çevirirlerse.” Bundan.

{ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ } “Sana düşen sadece tebliğ etmektir!” Allah Teâlâ’dan geleni tebliğ etmek.

{ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِالْعِبَادِ } “Allah o kulları da görendir.” İman eden ile iman etmeyeni.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ
الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾

21- “Allah’ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri öldürenler ve insanlar içinde adaleti emredenlerin canına kıyanlar yok mu? Bunları can yakıcı bir azapla müjdele!”

{ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ } “Allah’ın âyetlerini inkâr edenler.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an-ı Kerim’i.

{ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ } “Peygamberleri öldürenlere.” Yani babalarından Peygamberleri öldürenleri dost ediniyorlardı.

{ بِغَيْرِ حَقٍّ } “Haksız yere.” Suçsuz yere.

{ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ } “Ve adaleti emredenlerin canına kıyanlar yok mu?” Tevhidi emredenlerin.

{ مِنَ النَّاسِ } “İnsanlar içinde.” Peygamberlere iman edenlerden.

{ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ } “Bunları can yakıcı bir azapla müjdele!” Acıtıcı, acıtmaması onları kalplerine özgü olan.

أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ

نَاصِرِينَ ﴿٢٣﴾

22- “İşte bunlar, dünyada da ahirette de amelleri boşa giden kimselerdir. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur!”

{ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ } “İşte bunlar, amelleri boşa giden kimselerdir.” İyilikleri boşa gitmiştir.

{ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ } “Dünyada da ahirette de.” Yani onunla ahirette sevaplandırılmazlar.

{ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ } “Onların hiç bir yardımcıları da yoktur.” Allah Teâlâ’nın azabını engelleyici bir kişi.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

23- “Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedin mi? Onlar, aralarında hakem olması için Allah’ın Kitabına çağrıldıklarında, içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidiyor.”

Ardından Benî Kureyza’nın ve Hayber ehlinde olan Benî Nadir’in recm cezasından yüz çevirmesini zikrederek şöyle buyurdu:

{ أَلَمْ تَرَ } “Görmedin mi ki?” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) bakmadın mı ki?

{ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ } “Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları.” Tevrat’ta bulunan recm ve başka şeylerden bir bilgi verilenler.

{ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ } “Onlar Allah’ın Kitabına çağrıldıklarında.” Kur’an’a.

{ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ } “Aralarında hakem olması için.” Kitaplarında geçtiği üzere evli erkek ve hanımın Hayber’de zina etmelerine karşılık verilen ceza olan recm hükmünü.

{ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ } “İçlerinden bir kısmı dönüp gidiyor.” Onlardan bir grup olan Benî Kureyza ve Hayber ehli hükümden yüz çevirmektedirler.

{ وَهُمْ مُعْرِضُونَ } “Yüz çevirerek.” Bunu yalanlayarak.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي

دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

24- “Bunun sebebi, onların, ‘Sayılı birkaç gün dışında, bize ateş dokunmaz!’ demeleridir. Uydurmuş oldukları yalanlar, dinleri konusunda onları aldatmaktadır!”

{ ذَٰلِكَ } “Bunun sebebi.” Yüz çevirme, yalanlama ve azap.

{ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ } “Onların, ‘Bize ateş dokunmaz!’ demeleridir.” Ahirette cehennem azabı bize asla isabet etmeyecektir.

{ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ } “Sayılı birkaç gün dışında.” Kırk gün kadar.

Yahudilerden bir grup şöyle dedi: Bize sadece sayılı günlerce azap dokunacaktır. Bu da ahiret günlerinden yedi gündür. Her bir gün bin senedir. Babaları bu günlerde buzağıya ibadet etmişti.

{ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ } “Dinleri hususunda onları aldatmıştır.” Yani Yahudilik dini üzere sebatları.

{ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ } “Uydurmuş oldukları yalanlar.” Bunu iftira etmiş olmaları.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Azabın ertelenmesi.

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لَيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا
كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

25- “Geleceğinde hiç şüphe olmayan bir günde, kendilerini bir araya topladığımız ve hiç kimseye haksızlık edilmeksizin, herkese kazandığının karşılığının tam olarak verildiği zaman, durumları ne olacak?”

{ فَكَيْفَ } “Durumları ne olacak?” Ey Muhammed ne yapacaklar?

{ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ } “Kendilerini bir araya topladığımız.” Ölümden sonra.

{ لَيَوْمٍ } “Bir günde.” Bir günde.

{ لَا رَيْبَ فِيهِ } “Geleceğinde şüphe olmayan.” Bir kuşku bulunmayan.

{ وَوُفِّيَتْ } “Karşılığının tam olarak verildiği zaman.” Tastamam verileceği zaman.

{ كُلُّ نَفْسٍ } “Herkese.” İyi ve kötüye.

{ مَا كَسَبَتْ } “Kazandığının.” İşlemiş olduğu hayır ve şerr amel.

{ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ } “Ve hiç kimseye haksızlık edilmeksizin.” İyiliklerinden bir şey eksiltilmez ve kötülüklerine de eklemede bulunulmaz.

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ
مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

26- “De ki: ‘Ey mülkün sahibi Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verir ve dilediğinden de onu çeker alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın. Hayır yalnız senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye kadırsın!’”

{ قُلِ اللَّهُمَّ } “De ki: ‘Ey Allah’ım!’” De ki: Ey Allah! Bize kastet. Yani bizi hayra yönelt.

{ مَالِكَ الْمُلْكِ } “Mülkün sahibi.” Ey mülkün sahibi.

{ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ } “Sen mülkü dilediğine verir.” Mülkü dilediğine bahşedersin. Yani Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ashabına.

{ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ } “Ve dilediğinden de onu çeker alırsın.” Mülkü dilediğinden alırsın. Fars ve Rum ehlinden.

{ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ } “Dilediğini yüceltir.” Yani Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i.

{ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ } “Dilediğini alçaltırsın.” Yani Abdullah ibn Übeyy ibn Selül ve ashabını, Fars ve Rum ehlini.

{ بِيَدِكَ الْخَيْرُ } “Hayır yalnız Senin elindedir.” İzzet, zillet, mülk, ganimet, nusret ve devlet.

{ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ } “Sen şüphesiz her şeye.” İzzet, zillet, mülk, ganimet, nusret ve devletten.

{ قَدِيرٌ } “Kadîrsin.” Bu âyet münafık Abdullah ibn Übeyy ibn Selül’ün Mekke’nin fethinin akabinde söylemiş olduğu “Fars ve Rum’un mülkü nasıl bunların olabilir ki?” sözü hakkında nazil oldu. Âyetin, “Kisra, dibac sergisi üzerinde uyuyor. Eğer sen peygamber isen senin mülkün nerede?” diyen Kureyşliler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.

تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَتُخْرِجُ الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَزُوقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

27- “Geceyi gündüzün içine sokarsın, gündüzü gecenin içine sokarsın. Ölüden diri çıkarırsın, diriden ölü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsın!”

Ardından kudretini beyan ederek şöyle buyurdu:

{ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ } “Geceyi gündüzün içine sokarsın.” Diyor ki: Geceye karşı gündüzü uzatırsın, böylece gündüz geceden daha da uzun olur.

{ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ } “Gündüzü gecenin içine sokarsın.” Diyor ki: Gündüze karşı geceyi uzatırsın, böylece gece gündüzden daha da uzun olur.

{ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ } “Ölüden diri çıkarırsın.” Canı nutfeden çıkartırsın.

{ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ } “Diriden ölü çıkarırsın.” Nutfeyi de insandan.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Diri çıkarırsın.” Tavuğu. “Ölüden.” Yumurtadan. “Ölüyü çıkartırsın.” Yumurtayı da. “Diriden.”

Âyet anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Diri çıkarırsın.” Başağı. “Ölüden.” Habbeden, taneden. “Ölüyü çıkartırsın.” Habbeyi. “Diriden.” Sümbül den.

{ وَتَزُودُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ } “Dilediğine de hesapsız rızık verirsın.” Kuvvetsiz, sınırsız, minnetsiz bir şekilde.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Dilediğin kişiye sıkıntısız ve zorluksuz bir şekilde malı genişletirsin.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً وَيُحَذِّرْكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَالِىَ اللَّهُ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

28- “Mü’minler, mü’minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim böyle yaparsa, Allah’tan ilişiği kesmiş olur. Ancak, onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız durumu müstesnadır. Allah

sizi, asıl kendisine karşı gelmekten sakındırıyor. Sonunda dönüş Allah'adır."

{ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ } "Mü'minler, edinmesin." Diyor ki; Mü'minlerin Abdullah ibn Übeyy ve ashabını edinmeleri yaraşır bir davranış değildir.

{ الْكَافِرِينَ } "Kâfirleri." Yahudileri.

{ أَوْلِيَاءَ } "Dost." Keramette ve aziz ve şerefli olmada.

{ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ } "Mü'minleri bırakıp da." İhlashlı mü'minleri.

{ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ } "Kim böyle yaparsa." Velayet ve keramet için.

{ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ } "Allah'tan ilişkiyi kesmiş olur." Allah Teâlâ'nın kerametinden, rahmetinden ve zimmetinden.

{ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا } "Ancak korunmanız durumu müstesnadır." Kurtulmayı dilemeniz.

{ مِنْهُمْ تَقِيَّةٌ } "Onlardan gelebilecek bir tehlikeden." Kalpten değil dil ile kurtulmak gayesiyle.

{ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ } "Allah sizi, asıl kendisine karşı gelmekten sakındırıyor." Takiyye konusunda haram kandan, haram ırzdan, haram maldan ve içkiyi içmekten, yalan yere şahidlik yapmaktan ve Allah Teâlâ'ya şirk koşmaktan.

{ وَالَى اللَّهُ الْمَصِيرُ } "Sonunda dönüş Allah'adır." Ölümünden sonra.

قُلْ إِنْ تُخْشَوْنَ مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَغْلَمُهُ اللَّهُ وَيَعْلَمَ مَا فِي

السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

29- "De ki: 'İçinizdekini gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. O, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini bilir. Allah her şeye kadirdir.'"

{ قُلْ } "De ki." Ey Muhammed.

{إِنْ تُخْفُوا} “Gizleseniz de.” Sır etseniz.

{مَا فِي صُدُورِكُمْ} “İçinizdekini.” Kalplerinizdeki Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e beslediğiniz düşmanlık ve buğzu.

{أَوْ تُبْدُوهُ} “Açığa vursanız da.” Hakaretle, eleştiri ve savaş ile açığa vursanız da.

{يَعْلَمُهُ اللَّهُ} “Allah onu bilir.” Allah Teâlâ onu size karşı korur ve bununla sizi cezalandırır.

{وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ} “Göklerde ne var yerde ne varsa hepsini O bilir.” Hayır, şerr, gizlilik ve aleniyeti.

{وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ} “Allah herşeye.” Gök ve yer ehline, onların sevaplarına ve cezalandırılmalarına.

{قَدِيرٌ} “Kadîrdir.” Bu âyet münafıklar ve Yahudiler hakkında nazil olmuştur.

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ
سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ

رُؤُفٌ بِالْعِبَادِ

30- “Herkesin, iyilik olarak yaptığını da kötülük olarak yaptığını da hazır olarak bulacağı günde, (yaptığı kötülükle) kendisi arasında uzun bir mesafenin olmasını ister! Allah sizi kendisine karşı (gelmekten) sakındırıyor. Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir.”

{يَوْمَ} “Günde.” Kıyâmet gününde.

{تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا} “Herkesin, iyilik olarak yaptığını da hazır olarak bulacağı.” Divanında yazılmış olarak.

{وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ} “Kötülük olarak yaptığını da.” Çirkinliği de divanında yazılmış olarak bulacak.

{تَوَدُّ} “(Yaptığı kötülükle) ister!” Kendi nefsi arasında.

{ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ } “Kendisi arasında.” Kendisi ile çirkin fiili arasında.

{ أَمَدًا بَعِيدًا } “Uzun bir mesafenin olmasını.” Güneşin doğuşu ile batışı arasında gibi uzun bir zaman bulunmasını.

{ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ } “Allah sizi kendisine karşı (gelmekten) sakındırıyor.” Masiyet esnasında.

{ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ } “Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir.” Mü’minlere karşı.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ
ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾

31- “De ki: ‘Siz gerçekten Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”

{ قُلْ } “De ki.” Ey Muhammed.

{ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ } “Siz gerçekten Allah’ı seviyorsanız.” Ve dinini.

{ فَاتَّبِعُونِي } “Bana uyunuz ki.” Dinime uyunuz.

{ يُحِبِّكُمْ اللَّهُ } “Allah da sizi sevsin.” Sevginize sevgi katsın.

{ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ } “Ve günahlarınızı bağışlasın.” Yahudilikteki.

{ وَاللَّهُ غَفُورٌ } “Çünkü Allah çok bağışlayan.” Tevbe eden kişiye.

{ رَحِيمٌ } “Çok merhamet edendir.” Tevbe üzere ölen kişiye karşı. Bu âyet-i kerime “Bizler Allah’ın oğulları ve dini üzere bulunan sevgilileriyiz” diyen Yahudiler hakkında nazil olmuştur.

Bu âyet-i kerime nazil olduğunda Abdullah ibn Übeyy dedi ki: “Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Hristiyanların Mesih (‘aleyhi’s-selâm)’ı sevişi gibi bizim kendisini sevmemizi bize emrediyor.”

Yahudiler dediler ki: “Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Hristiyanların Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ı merhametli bir rab edinişleri gibi

kendisini merhametli bir rab edinmemizi istiyor.” Bunun üzerine Allah azze ve celle onların bu sözü hakkında şu âyeti indirdi.

﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾

32- “De ki: ‘Allah’a ve Peygamber’e itaat edin.’ Eğer aksini yaparlarsa, şüphe yok ki, Allah inkâr edenleri sevmez!”

{ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ } “De ki: Allah’a itaat edin.” Farzlar hakkında.

{ وَالرَّسُولَ } “Ve Peygambere.” Sünnetlerde.

{ فَإِنْ تَوَلَّوْا } “Eğer aksini yaparlarsa.” Bu ikisine itaat etmekten yüz çevirirlerse.

{ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ } “Şüphe yok ki, Allah inkâr edenleri sevmez!” Yahudileri ve Münafıkları. Allah Teâlâ aşağıdaki âyeti indirince.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى

﴿الْعَالَمِينَ﴾

33- “Gerçek şu ki Allah, Âdem’i, Nûh’u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini âlemler üzerine seçkin kıldı.”

Bu âyet nazil olduğunda Yahudiler bizler Âdem (‘aleyhi’s-selâm)’ın dini üzere Müslümanlarız deyince Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

{ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ } “Gerçek şu ki Allah, Âdem’i, seçkin kıldı.” Âdem (‘aleyhi’s-selâm)’ı İslam ile.

{ وَنُوحًا } “Nûh’u.” İslam ile.

{ وَآلَ إِبْرَاهِيمَ } “İbrahim ailesini.” İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın çocuklarını İslam ile.

{ وَآلَ عِمْرَانَ } “Ve İmrân ailesini.” Mûsâ ve Harun (‘aleyhi’s-selâm)’ı İslam ile.

{ عَلَى الْعَالَمِينَ } “Âlemler üzerine.” Kendi dönemlerinin âlemlerine.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Bu İmran, Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm) ve Hz. Harun (‘aleyhi’s-selâm)’ın babası olan İmran değildir.³

دُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

34- “Bunlar soy olarak birbirinden gelmişlerdir. Allah her şeyi işitendir, bilendir.”

{ دُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ } “Bunlar soy olarak birbirinden gelmişlerdir.” Bazısı bazısının dini üzere ve bazısı bazısının çocuğudur.

{ وَاللَّهُ سَمِيعٌ } “Allah her şeyi işitendir.” Yahudilerin “Bizler Allah’ın oğulları ve dini üzere bulunan sevgilileriyiz” sözlerini işitmektedir.

{ عَلِيمٌ } “Bilendir.” Cezalarını ve dini üzere bulunan kişileri.

³ a) İmam Buhârî der ki: İbn Abbâs dedi ki: “İbrahim ailesi ve İmran ailesinden kasıt, Hz. İbrahim, Hz. İmran, Yasin ve Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ailelerinden mü’min olan kimselerdir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ) ‘Doğrusu İbrahim(‘aleyhi’s-selâm)’a en yakın olanlar elbette ki ona uyanlar, şu peygamber ve iman edenlerdir. Allah mü’minlerin dostudur.’ (3/Al-i İmran/68) diye buyrulmaktadır.” Buhârî, Kitâb-u Ehâdîsi’l-Enbiyâ, 44. Bâb; Taberî de bu hadisi Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan tahrir etmiştir. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 6, s. 469.

b) (وَالْإِبْرَاهِيمَ وَالْإِمْرَانَ) ‘İbrahim ailesini ve İmran ailesini.’ İbn Abbâs’tan aktarılan hadiste görüldüğü gibi sadece onlardan mü’minlere özgüdür. Bu hadisten maksat Allah Teâlâ’nın falancanın alini seçmesi demek, onun zürriyetinden kâfir olanları değil de mü’min olanları seçmesi demektir. Hz. İbrahim(‘aleyhi’s-selâm)’ın, Hz. İmran(‘aleyhi’s-selâm)’ın, Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ailesi de bu şekildedir. İbn Abbâs daha sonra bu görüşüne (إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ) ‘Doğrusu insanların İbrahim’e en yakın olanı, ona uyanlar, şu peygamber ve iman edenlerdir. Allah mü’minlerin dostudur’ (3/Al-i İmran/68) âyetini şâhid olarak kullanmıştır. Ki bu âyette kastedilenler mü’minlerdir. Mü’minler Peygamberlerin en yakınları olduğuna göre iman etmeyen zürriyetlerin seçilmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا

فَتَقَبَّلَ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

35- “Hani İmran’ın karısı: ‘Ey Rabbim! Karnımdakini tam hür olarak sana adadım; bunu benden kabul buyur! Şüphesiz sen işitensin, bilensin.’ demişti.”

Ey Muhammed hatırla!

{ إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ } “Hani İmrân’ın karısı: demişti.” Meryem’in annesi Hanne.

{ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ } “Ey Rabbim, Sana adadım.” Senin için kıldım.

{ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا } “Karımdakini tam hür olarak.” Beytül-Mukaddes Mescidinin hizmetkârı.

{ فَتَقَبَّلَ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ } “Bunu benden kabul buyur. Şüphesiz sen işitensin bilensin.”

İcabet etmeyi işiten ve karnımdakini bilensin.⁴

⁴ a) İmam Buhârî der ki: İbn Abbâs dedi ki: “إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا” ‘İmran’ın karısı: Rabbim, karnımdakini azadlı bir kul olarak sana adadım. Benden de bunu kabul et.’ âyetindeki (مُحَرَّرًا) sözü, mescide tahsis edilmiş, ona hizmet edecek bir azadlı demektir.” Buhârî, Kitabü’s-Salat, 74 nolu bâb. İmam Buhârî birinci dipnottaki haber ile birlikte bu haberi muallak olarak rivayet eder. İbn Hacer, İbn Ebî Hatem’in bu anlamda bir haberi vaslettiğini zikreder. *Fethü'l-Bâri*, c. 1, s. 554.

b) { إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ } “Hani İmran’ın karısı demişti.” (3/Âl-i İmran/33) Âyette geçen Hz. İmran’ın ailesinin istifa/seçilişinin gerekçesini açıklamaktadır. İmran’ın hanımı Hz. Meryem(‘aleyhi’s-selâm)’ın annesidir. Âyetin anlamı şöyle olmaktadır: Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) bu istifayı/seçilişi hatırla { إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا } “Hani İmran’ın karısı; ‘Ey Rabbim! Karnımdakini tam hür olarak sana adadım.’ dedi.” İbn Abbâs şöyle demişti: “Mescide hizmet edecek bir azadlı demektir. Yani Allah Teâlâ’ya kulluğa ve O’nun mescidine büsbütün ayrılmış olarak dünyadan azade olmuş bir azadlı.”

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا
 وَضَعْتُ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا
 بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

36- “Onu doğurunca, Allah onun ne doğurduğunu bilip dururken, ‘Ey Rabbim! Ben onu kız doğurdum, erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş olan şeytanın şerrinden, onu ve soyunu senin korumana havale ediyorum.’ demişti.”

{ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا } “Onu doğurunca.” Doğurduğunda bir de baktı ki kız çocuğudur.

{ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ } “Ey Rabbim! Ben onu kız doğurdum, demişti.” Ben onu kız çocuğu olarak doğurdum.

{ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتُ } “Allah onun ne doğurduğunu bilip dururken.” Doğurduğu şeyi.

{ وَلَيْسَ الذَّكَرُ } “Erkek değildir.” Hizmet ve avret konusunda.

{ كَالْأُنْثَىٰ } “Kız gibi.” Kız çocuğu gibi.

{ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ } “Ona Meryem adını verdim. Onu korumana havale ediyorum.” Senin korumana veriyorum ve onu senin korumana sunuyorum.

{ وَذُرِّيَّتَهَا } “Ve soyunu.” Eğer onun bir zürriyeti olacak ise.

{ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ } “Kovulmuş olan şeytanın şerrinden.” Lanetli.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا
 دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكَ
 هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

37- “Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul etti ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi ve Zekeriyya’yı da onu bakmakla görevlendirdi. Zekeriyya ne zaman, kızın bulunduğu mihraba girse, onun yanında yeni bir yiyecek bulur ve ona: ‘Ey Meryem! Bu sana nereden geliyor?’ deyince, o da: ‘Bu, Allah katındandır.’ derdi. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.”

{ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ } “Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul etti.” Yani ona ihsanda bulundu. Öyle ki erkek çocuğun yerine onu kabul eyledi.

{ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا } “Ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi.” İbadette onu yıllarla, aylarla, günlerle ve saatlerle güzel bir gıda ile gıdalanırdı.

{ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا } “Ve Zekeriyya’yı da ona bakmakla görevlendirdi.” Eğitim için onu Hz. Zekeriyya’nın güvencesine verdi.

{ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ } “Zekeriyya ne zaman, kızın bulunduğu mihraba girse.” Yani içinde ibadet ettiği evine girdiğinde.

{ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا } “Onun yanında yeni bir yiyecek bulur.” Yaz mevsiminde kış meyveleri, kış mevsiminde ise üzüm gibi yaz meyveleri.

{ قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا } “Ve ona, ‘Ey Meryem! Bu sana nereden geliyor?’ deyince.” Zamanında olmayan bu şeyler sana nereden geliyor?

{ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ } “O da ‘Bu, Allah katındandır.’ derdi.” Bana bunu Cebrail (‘aleyhi’s-selâm) getirdi.

{ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ } “Şüphesiz Allah, dilediğine rızık verir.” Vaktinde olsun vakti dışında olsun dilediğine bahşeder.

{ بِغَيْرِ حِسَابٍ } “Hesapsız.” Takdirsiz ve sınırsız.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً

38- “Orada Zekeriyya Rabbine dua etti: ‘Ey Rabbim! Bana katından temiz bir nesil ver. Şüphesiz sen duayı işitensin!’ dedi.”

{ هُنَالِكَ } “Orada.” Bu esnada.

{ دَعَا } “Dua etti.” Ve umdu.

{ زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي } “Zekeriyyâ Rabbine. Ey Rabbim, bana ver dedi.” Bana ver.

{ مِنْ لَدُنْكَ } “Katından.” Kendi ahdinden.

{ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً } “Temiz bir nesil.” Sâlih bir çocuk.

{ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ } “Şüphesiz Sen, duayı işitensin.” Duaya icabet edensin.

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى
مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾

39- “Zekeriyya, mabedde durmuş namaz kılarken melekler ona: ‘Allah sana, kendinden gelen bir Kelime’yi doğrulayıcı, efendi, iffetli ve iyilerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeliyor.’ diye seslendiler.”

{ فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ } “Melekler ona seslendiler.” Yani Cebrail (‘aleyhi’s-selâm).

{ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ } “Zekeriyya, mabedde durmuş namaz kılarken.” Mescidde.

{ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى } “Allah sana Yahya’yı müjdeliyor.” Yahya ismiyle isimlendirilmiş bir çocuk.

{ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ } “Kendinden gelen bir Kelime’yi doğrulayıcı.” Allah’tan bir kelime olarak babasız bir şekilde yaratılmış olan İsa ibn Meryem’i.

{ وَسَيِّدًا } “Efendi.” Cehaletten uzak halim.

{ وَحَضُورًا } “İffetli.” Kadınlara karşı şehveti olmayan.

{ وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ } “Ve iyilerden bir peygamber olarak.” Peygamberlerden/resûllerden.

قَالَ رَبِّ اُنِّىْ يَكُوْنُ لِىْ غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِى الْكِبَرُ وَامْرَاَتِى عَاقِرٌ
قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿٤٠﴾

40- “(Zekeriyya): ‘Ey Rabbim’ dedi. ‘Ben artık iyice kocamış, karım da kısır iken, nasıl bir oğlum olabilir?’ (Allah) dedi: ‘Böyledir; ama Allah dilediğini yapar.’”

{ قَالَ رَبِّ } “(Zekeriyya:) ‘Ey Rabbim’ dedi.” Zekeriyya (‘aleyhi’s-selâm) Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’a: “Ey efendim” dedi.

{ اُنِّىْ يَكُوْنُ لِىْ غُلَامٌ } “Nasıl bir oğlum olabilir?” Benim nereden çocuğum olabilir ki?

{ وَقَدْ بَلَغَنِى الْكِبَرُ } “Ben artık iyice kocamış.” Yaşlılık beni idrak etmiş iken.

{ وَامْرَاَتِى عَاقِرٌ } “Karım da kısır iken.” Doğurmayan kısır iken.

{ قَالَ } “(Allah) dedi.” Cebrail (‘aleyhi’s-selâm).

{ كَذٰلِكَ } “Böyledir.” Sana dediğim gibidir.

{ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ } “Ama Allah dilediğini yapar.” Dilediği gibi.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّىْ اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْرًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيْرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاَبْكَارِ ﴿٤١﴾

41- “(Zekeriyya:) ‘Ey Rabbim! O halde, (oğlum olacağına dair) bana bir alâmet göster!’ dedi. (Allah) dedi: ‘Senin için alâmet, insanlara üç gün boyunca, işaretten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et!’”

{ قَالَ } “(Zekeriyya) dedi.” Hz. Zekeriyya (‘aleyhi’s-selâm).

{ رَبِّ } “Ey Rabbim.” Yani ey Rabbim!

{ اجْعَلْ لِي آيَةً } “O halde, (oğlum olacağına dair) bana bir alâmet göster.” Hanımımın hamileliğine dair bir alamet kıl.

{ قَالَ أَيُّكُمْ } “(Allah) dedi: Senin için alâmet.” Hanımının hamile olduğu hakkında alametin.

{ أَلَا تُكَلِّمُ النَّاسَ } “İnsanlara söz söylememendir.” İnsanlarla konuşmaya gücünün olmamasıdır.

{ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ } “Üç gün boyunca.” Dilsiz olmaksızın.

{ إِلَّا زَمْزًا } “İşaretten başka.” Ancak iki dudağı hareket ettirerek, iki kaşı, iki gözü, iki eli.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Sadece yere yazmak ile konuşabilirsin.

{ وَادْكُرْ رَبَّكَ } “Ayrıca Rabbini an.” Dil ve kalp ile.

{ كَثِيرًا } “Çok.” Her durumda.

{ وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ } “Sabah akşam tesbih et.” Namaz kıldığın gibi sabah ve akşam namaz kıl.

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ

عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾

42- “Hani melekler şöyle demişti: ‘Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz yarattı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.’”

{ وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ } “Hani melekler şöyle demişti.” Yani Cebrail (‘aleyhi’s-selâm).

{ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ } “Ey Meryem, Allah, seni seçti.” Denilmiştir ki; İslam ve ibadet ile seni seçti.

{ وَطَهَّرَكَ } “*Seni tertemiz yarattı.*” Küfür, şirk ve kirlerden. Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Seni öldürülmekten kurtardı.

{ وَاضْطَفَيْكَ } “*Ve seni üstün kıldı.*” Seni seçti.

{ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ } “*Dünya kadınlarına.*” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ı doğurman ile kendi döneminin âlemlerine.

﴿٤٣﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ

43- “*Ey Meryem! O halde, yalnız Rabbine itaat et ve secdeye kapan ve rükû edenlerle birlikte rükû et!*”

{ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ } “*Ey Meryem! O halde, yalnız Rabbine itaat et.*” Buna şükür olsun diye Rabbine itaat et.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Rabbine şükür olsun diye namazda kıyâmı uzat.

{ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي } “*Ve secdeye kapan, rükû et.*” Anlamı, rükû ve sücud emriyle rükû et ve secdeye kapan.

{ مَعَ الرَّاكِعِينَ } “*Rükû edenlerle birlikte.*” Namaz ehliyle birlikte.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ

﴿٤٤﴾ أَقْلَامُهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ

44- “*Bunlar, sana vahyettiğimiz gayba dair haberlerdendir. Çünkü onlar, ‘Meryem’i kim himayesine alıp koruyacak?’ diye (kur’a için) kalemlerini atarlarken, sen yanlarında değildin. Onlar, (bu konuda) tartışırken de yanlarında değildin!*”

{ ذَٰلِكَ } “*Bunlar.*” Hz. Meryem ve Hz. Zekeriyya (‘aleyhi’s-selâm)’ın haberinden zikredilen bu şeyler.

{ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ } “*Gayba dair haberlerdendir.*” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) senden gaip olan haberlerdendir.

{ تُوْحِيهِ إِلَيْكَ } “Sana vahyettiğimiz.” Diyor ki: Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ı bununla sana gönderdik.

{ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ } “Sen yanlarında değildin.” Yani Yahudi bilginlerinin yanında.

{ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ } “(Kur’a için) kalemlerini atarlarken.” Suyun akışına.

{ أَيْهُمْ يَكْفُلُ } “Kim himayesine alıp koruyacak, diye.” Alacak.

{ مَرْيَمَ } “Meryem’i.” Eğitim için.

{ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ } “Yanlarında değildin.” Onların yanında.

{ إِذْ يَخْتَصِمُونَ } “Onlar, (bu konuda) tartışırken de.” Hz. Meryem (‘aleyhi’s-selâm)’ın eğitimi için kanıtlarla konuştuklarında.⁵

⁵ a) İmam Buhârî der ki: İbn Abbâs dedi ki: “Onlar kur’alarını attılar. (Ürdün Nehri’ne attıkları) kalemler, suyun akışıyla beraber aktılar. Zekerîyya’nın kalemi ise suyun akışına üstün geldi ve Zekerîyya, Meryem’i himayesine aldı.” Buhârî, Şehâdât, 31. bâb. Bu haberin bir benzerini İbn Cerîr Taberî, Avfî kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. Ancak bu haberin isnadı zayıftır. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 268.

b) { إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ } “Onlar kur’alarını attılar. (Ürdün Nehri’ne attıkları) kalemler” sözünün anlamı şudur: İsrail oğullarının din adamları Hz. Meryem (‘aleyhi’s-selâm)’ı himayeye alıp bakımını üstlenme konusunda yarışa girdiler. Zira Hz. Meryem (‘aleyhi’s-selâm) onların efendilerinin kızıydı. Kalemlerini akarsuya bıraktılar. Hz. Zekerîyya (‘aleyhi’s-selâm)’ın kalemi hariç diğer kalemler suyun akıntısına kapılıp gittiler. Hz. Zekerîyya (‘aleyhi’s-selâm)’ın kalemi suyun üstüne çıktı, su onu sürükleyemedi. Böylece Hz. Zekerîyya (‘aleyhi’s-selâm) Hz. Meryem (‘aleyhi’s-selâm)’ın bakımını üstlenme hakkını kazandı.

c) “Fe ale Kalemü Zekerîyya/ Zekerîyya’nın kalemi ise suyun akışına üstün geldi” ifadesi hakkında İbn Hacer şöyle der: “Kuşmayhanî’nin rivayetine göre; kalem suyun üstüne çıktı ve üstün geldi.” *Fethü’l-Bâri*, c. 5, s. 294.

d) İbn Cerîr bu anlamı açıklayan birçok rivayet tahrir etmiştir. İkrime’den rivayet ettiği şu haber bunlardandır: “Hz. Meryem (‘aleyhi’s-selâm)’ın annesi Hz. Meryem (‘aleyhi’s-selâm) ile Meryem’i şaşırmış bir halde Musa ibn İmran (‘aleyhi’s-selâm)’ın kardeşi Harun (‘aleyhi’s-selâm)’ın oğlu olan Kâhin oğullarına götürdü. Onlar, o zaman Beytül-Makdis’de şimdiki Kâbe koruyucularının vazifesini yapıyorlardı, onlara şöyle dedi: ‘Şu adak, işte önünüzde. Ben onu Beyt el-Makdis’e adadım ve o benim kızımdır. Hayırlı olan kiliseye girmez. Onu evime geri götürmek de istemiyorum. (Onu ne yapayım?).’ Dediler ki: ‘Bu, imamımı-

إِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

45- “Yine melekler demişti ki: ‘Ey Meryem! Allah sana kendinden bir Kelime’yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir. Dünyada da ahirette de şerefli ve aynı zamanda Allah’a çok yakın olanlardandır.”

{ إِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ } “Yine melekler demişti ki:” Yani Cebrail (‘aleyhi’s-selâm).

{ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ } “Ey Meryem! Allah sana kendinden bir Kelime’yi müjdeliyor.” Bir kelime ile yaratılmış olacak olan bir çocuğu.

{ اسْمُهُ الْمَسِيحُ } “Adı Mesih’tir.” Mesih olarak isimlendirilmiştir. Zira beldelerde seyahat eder.

{ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا } “Meryem oğlu İsa. Dünyada da şerefli.” Dünyada insanlar nazarında kadr ve konuma sahiptir.

{ وَالْآخِرَةِ } “Ahirette de.” Ahirette ise Allah katında kadr ve konuma sahiptir.

{ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ } “Ve aynı zamanda Allah’a çok yakın olanlardandır.” Adn cennetinde Allah Teâlâ’ya yakın kılınanlardandır.

﴿٤٦﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ

46- “O, beşikte iken de, yetişkin çağında da insanlara konuşacak ve iyilerden olacaktır.”

zın —İmran namazda onlara imamlık ederdi— ve kurbanlarımızın sahibinin kızıdır.” Hz. Zekeriyya: “O’nu bana verin. Zira teyzesi benim hanımımdır’ deyince onlar: ‘Yok, buna gönlümüz razı olmaz. Zira o, bizim imamımızın kızıdır’ dediler. Sonunda Tevrat’ı yazmakta oldukları kalemlerle kur’alaştılar. Kur’a Hz. Zekeriyya (‘aleyhi’s-selâm)’a çıktı ve Hz. Meryem (‘aleyhi’s-selâm)’a o kefil oldu.” *Tefsîru’t-Taberî*, c. 3, s. 243.

{ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا } “O, beşikte iken de, yetişkin çağında da insanlara konuşacak.” Kucakta kırk günlük iken hiç kuşkusuz ben Allah’ın kulu ve Mesihiyim. Otuz yılın ardından peygamberlik ile.

{ وَمِنَ الصَّالِحِينَ } “Ve iyilerden olacaktır.” Peygamberlerdendir.

قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

47- “Meryem dedi ki: ‘Ey Rabbim! Bana bir insan dokunmamışken, benim nasıl çocuğum olur?’ Hz. Cebrail (‘aleyhi’s-selâm) dedi: ‘Öyledir, ama Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin yaratılmasını dilediğinde, ona sadece ‘ol!’ der, o da hemen oluverir.”

{ قَالَتْ } “Meryem dedi ki.” Hz. Meryem (‘aleyhi’s-selâm), Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’e: “Ey efendim” dedi.

{ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ } “Ey Rabbim benim nasıl çocuğum olur?” Benim nereden bir çocuğum olabilir ki?

{ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ } “Bana bir insan dokunmamışken.” Helal ve haram kanallarla.

{ قَالَ } “Hz. Cebrail(‘aleyhi’s-selâm) Dedi ki.” Hz. Cebrail (‘aleyhi’s-selâm).

{ كَذَلِكَ } “Öyledir.” Sana dediğim gibidir.

{ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ } “Ama Allah dilediğini yaratır.” Dilediği gibi.

{ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا } “O birşeyin yaratılmasını dilerse.” Senden babasız bir çocuk yaratmayı dilediğinde.

{ فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ } “Ona sadece ‘ol’ der; o da hemen oluverir.” Babasız çocuk meydana gelir.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾

48- "(Melekler, İsa hakkında, Meryem'e bilgi vermeye devam ettiler.) Allah ona yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek."

{ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ } "(Melekler, İsa hakkında, Meryem'e bilgi vermeye devam ettiler.) Allah ona yazmayı, öğretecek." Peygamberlerin kitaplarını. Yazıyı öğretecek anlamına geldiği de söylenilmiştir.

{ وَالْحِكْمَةَ } "Hikmeti." Helal ve haramı. Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Ondan önceki peygamberlerin hikmetini.

{ وَالتَّوْرَةَ } "Tevrat'ı." Annesinin karnında.

{ وَالْإِنْجِيلَ } "Ve İncil'i." Annesinin karnından çıktıktan sonra.

وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُخِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

﴿٤٩﴾

49- "O, İsrail oğullarına bir peygamber olarak gelip (şöyle diyecek): 'Size Rabbinizden bir mucize getirdim. Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izniyle kuş olur. Yine Allah'ın izniyle anadan doğma körü ve alaca (cüz zam) hastasını iyileştirir ve ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyor ve neleri biriktiriyorsanız size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, şüphesiz bunda sizin için bir ibret vardır.'"

{ وَرَسُولًا } "O, bir peygamber olarak gelip." Otuz yaşının ardından.

{ إِلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ } "İsrail oğullarına." Onlara geldiğinde şöyle diyecektir:

{ أَنبِیَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِآیَةٍ } “Şöyle diyecek: ‘Size bir mucize getirdim.’” Bir alamet.

{ مِنْ رَبِّكُمْ } “Rabbinizden.” Peygamberliğim için. Onlar dediler ki: “Alamet nedir?” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) da şöyle buyurdu:

{ أَنبِیَ أَخْلُقُ } “Yapar.” Ben muhakkak şekil vereceğim.

{ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ } “Size çamurdan bir kuş sureti.” Kuşa benzeyen gibi.

{ فَأَنْفُخُ فِيهِ } “Ona üflerim.” Uyuyanın üflemesi gibi.

{ فَيَكُونُ طَيْرًا } “Ve kuş olur.” Gök ile yer arasında uçan bir kuşa dönüşecek.

{ بِإِذْنِ اللَّهِ } “Allah’ın izniyle.” Allah Teâlâ’nın emriyle. Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) onlara yarasa şeklinde bir şey yaptı. Onlar da “Bu bir sihirdir. Sende bundan başka bir şey var mıdır?” dediler. Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) da: “Evet” diyerek karşılık verdi.

{ وَأُبْرِئُ } “Yine iyileştirir.” Sağlığına kavuştururum.

{ الْأَكْمَهَ } “Anadan doğma körü.” Hiç görmeyen.

{ وَالْأَبْرَصَ } “Ve alaca (cüz zam) hastasını.” Cüzamlıyı da.

{ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ } “Ve ölüleri diriltirim. Allah’ın izniyle.” Allah Teâlâ’nın ism-i azamıyla. İsm-i azam şudur: Ya Hayy, ya Kayyum. Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) bunu yaptığında İsrailoğulları şöyle dediler: “Bu bir sihirdir. Sen de bundan başkası var mıdır?”

Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) da “Evet” diye karşılık verdi.

{ وَأَنْبِئُكُمْ } “Size haber veririm.” Size haber veririm.

{ بِمَا تَأْكُلُونَ } “Ne yiyor.” Sabah akşam.

{ وَمَا تَدْخِرُونَ } “Ve neleri biriktiriyorsanız.” Sabahtan akşam için kaldırdıklarınız, akşamdan da sabah için kaldırdıklarınız.

{ فِي بُيُوتِكُمْ إِنْ فِي ذَلِكَ } “Evlerinizde. Şüphesiz bunda vardır.” Size söylemiş olduğum şeylerde.

{ لَآيَةٍ } “Bir ibret.” Bir alamet.

{ لَكُمْ } “Sizin için.” Peygamberliğime.

{ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ } “Eğer inanan kimseler iseniz.” Tasdik edicilerden iseniz.

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيِّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِأَحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي
حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ٥٠

50- “Önümdeki Tevrat’ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için (geldim) ve Rabbinizden size bir mucize getirdim. O halde, Allah’tan sakının ve bana itaat edin!”

{ وَمُصَدِّقًا } “Doğrulayıcı olarak geldim.” Dinde tevhide uygun olarak size geldim.

{ لِّمَا بَيْنَ يَدَيِّ مِنَ التَّوْرَةِ } “Önümdeki Tevrat’ı.” Benden önceki Tevrat’ı ve diğer kitapları.

{ وَلِأَحِلَّ لَكُمْ } “Ve helâl kılmak için.” Ruhsat vereyim ve size açıklayayım diye.

{ بَعْضَ الَّذِي } “Bazı şeyleri.” Bazı şeylerin helal kılınışını.

{ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ } “Size haram kılınan.” Deve eti, ineğin ve koyunun iç yağlarını ve cumartesi gününü ve bunun dışındaki diğer bazı şeyleri.

{ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ } “Size bir mucize getirdim.” Bir alamet.

{ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ } “Rabbinizden. O halde, Allah’tan sakının.” Size emrettiği şeyde Allah Teâlâ’dan sakının ve O’na tevbe ediniz.

{ وَأَطِيعُوا } “Ve bana itaat edin.” Emrime ve dinime uyunuz.

﴿٥١﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

51- “Şüphe yok ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O’na kulluk edin. İşte bu, dosdoğru yoldur.”

{ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي } “Şüphe yok ki Allah, benim de Rabbim.” O benim Rabbimdir.

{ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ } “Sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O’na kulluk edin.” Onu birleyiniz.

{ هَذَا } “İşte budur.” Tevhid.

{ صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ } “Dosdoğru yol.” Rız olduğu dosdoğru dindirki, bu din İslam’dır.

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ

﴿٥٢﴾ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

52- “İsa, onlardaki inkârcılığı hissedince: ‘Allah yolunda benim yardımcıları kim?’ dedi. Havârilere: ‘Allah yolunda yardımcıları siziz. Biz Allah’a iman ettik. Şâhid ol ki biz gerçekten Müslümanlarız.’ dediler.”

{ فَلَمَّا أَحَسَّ } “Hissedince.” Bildiğinde.

{ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ } “İsâ(‘aleyhi’s-selâm) onlardaki inkârcılığı.” Onların kendisini öldürmeyi amaçladıklarında onların öldürme girişimini gördü.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Onlardan küfrün tekrarını işitti.

{ قَالَ } “Dedi.” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm).

{ مَنْ أَنْصَارِي } “Benim yardımcıları kim?” Yardımcıları kimlerdir?

{ إِلَى اللَّهِ } “Allah yolunda.” Düşmana karşı Allah Teâlâ ile birlikte.

{ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ } “Havariler dediler.” Bizler Onun saf kullarıyız, çamaşırcıların. Bunlar on iki kişi idiler.

{ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ } “Allah yolunda yardımcılar biziz.” Düşmanına karşı Allah Teâlâ ile birlikte senin yardımcılarınız.

{ أَمَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ } “Biz Allah’a iman ettik, şâhid ol ki.” Sen de bil ki, ey İsa.

{ بِنَا مُسْلِمُونَ } “Biz gerçekten Müslümanlarız.” Allah Teâlâ’ya kulluğu ve tevhidi ikrar edicileriz.

﴿٥٣﴾ رَبَّنَا أَمَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

53- “Ey Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve o peygambere de uyduk; öyleyse bizi şâhidlerle beraber yaz!”

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz!” Ey Rabbimiz!

{ أَمَّا بِمَا أَنْزَلْتَ } “Senin indirdiğine iman ettik” Kitaba –yani İncil’e-.

{ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ } “Ve o peygambere de uyduk.” Resûl İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın dinine.

{ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ } “Öyleyse bizi şâhidlerle beraber yaz.” Bizden önceki şâhid olan ilk öncülerden kıl.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Bizi Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ümmetinden kıl.

﴿٥٤﴾ وَمَكْرُؤًا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

54- “(Yahudiler) İsa’ya tuzak kurdular. Allah da onların tuzaklarını boşa çıkardı. Çünkü Allah tuzağı boşa çıkaranların en hayırlısıdır!”

{ وَمَكَرُوا } “(Yahudiler) İsa’ya tuzak kurdular.” Yani Yahudiler Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ı öldürmeyi istediler.

{ وَمَكَرَ اللَّهُ } “Allah da onların tuzaklarını boşa çıkardı.” Allah Teâlâ onların arkadaşı Tatyanus’un öldürülmesini murad eyledi.

{ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ } “Çünkü Allah tuzağı boşa çıkaranların en hayırlısıdır.” İrade edenlerin en kuvvetlisidir. Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Saniîlerin en faziletlisidir.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ارْفَعْكَ وَإِنِّي مَتَوَقِّعُكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ٥٥

55- “Hani Allah şöyle demişti: ‘Ey İsa! Şüphesiz seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları, kıyâmet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz banadır. İşte o zaman, ayrılığa düştüğünüz konularda, aranızda ben hüküm vereceğim.”

{ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ارْفَعْكَ } “Hani Allah şöyle demişti ‘Ey İsa, Şüphesiz seni vefat ettireceğim, seni yükselteceğim.” Cümlede takdir tehir bulunmaktadır. Diyor ki: Seni kaldırıp yükselteceğim.

{ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ } “Katıma. Seni arındıracağım.” Seni kurtaracağım.

{ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenlerden.” Seni inkâr edenlerden.

{ وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ } “Ve sana uyanları, kılacağım.” Dinine tabi olanları.

{ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenlerden üstün.” Hüccet ve yardım ile.

{ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ } “Kıyâmet gününe kadar.” Ardından nüzûlünden sonra seni vefat ettirecek, seni kabz edecek olan benim.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Şüphesiz seni vefat ettireceğim.” Kalbini dünya sevgisinden.

{ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ } “Sonra dönüşünüz banadır.” Ölümünden sonra.

{ فَاحْكُم بَيْنَكُمْ } “İşte o zaman, aranızda ben hüküm vereceğim.” Aranızda hükmedeceğim.

{ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ } “Konularda.” Dinde.

{ تَحْتَلِفُونَ } “Ayrılığa düştüğünüz.” Tartıştığınız.⁶

⁶ a) İmam Buhârî der ki: “İbn Abbâs dedi ki: ‘(مُتَوَفِّيكَ) sözcüğü, seni öldüreceğim anlamındadır.’” Buhârî, Tefsir, Maide Sûresi, 13. bâb. Bu haberi İmam Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 290. Taberî’nin Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet ettiği haberlerin hasen olduğu yukarıda geçmişti.

b) Buhârî’nin İbn Abbâs’tan aktardığı (مُتَوَفِّيكَ) “Seni öldüreceğim” şeklindeki tefsir Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın İsrail oğulları ile birlikte iken öldürüldüğünde değil, ahir zamanda vefat edeceğine hamledilir. Zira Suyûtî’nin Dahhak kanalıyla İbn Abbâs’tan aktardığı haber bu anlamı desteklemektedir ve akla gelen ilk anlam olumsuzlamaktadır. İbn Abbâs (إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ) “Ey İsa, senin vefatını Ben gerçekleştireceğim. Seni kendime kaldırıp yükseltecek” âyeti hakkında şöyle dedi: “Yani seni yükseltecek, sonra ahir zamanda seni vefat ettireceğim.” Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensur*, c. 2, s. 36.

c) Âyette teveffî’nin refe öncelenmesi ve ondan önce gelmesi zamansal bakımdan önceliğe delalet etmez. Hemen şunu belirtelim ki “vav” harfi Arapça tertibi gerektirmez. Yani “vav” harfiyle birbirine bağlanan eylemlerin zaman bakımından öncelik sonralık ve sıra ile gerçekleştiği gibi bir anlam zorunluluğu yoktur. Bu durumda İbn Abbâs’ın âyette bir takdim ve tehir bulunduğu şeklinde bir görüşe sahip olduğunu anlıyoruz.

d) Allah Teâlâ Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın vefat edişini lütuf yoluyla zikretmektedir. Zira âyet onu öldürmek kastıyla tuzak kurmaya çalışan Yahudileri redd bağlamında gelmiştir. Allah Teâlâ Yahudilerin Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ı öldürme amaçlarına ulaşmadıklarını aksine eceli geldiğinde ruhunu kabzedeceğini belirtmektedir.

e) Hz. İsa’nın nüzûlü konusu son dönem Müslüman âlimler arasında sıkça tartışma konusu olmaktadır. Biz bu tartışmalara girmeden bazı Kur’anî nüktelere ve sadece bir hadise değineceğiz. Kur’an-ı Kerim’de ve sahih hadislerde Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın diri olarak Allah Teâlâ tarafından göğe yükseltildiği ve ahir zamanda yeryüzüne ineceği geçmektedir. (يَرْفَعُهُ اللَّهُ إِلَيْهِ) “akat Allah onu kendisine yükseltti.” (4/en-Nisa/158). Bir diğer delil de (وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ)

فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَعَذَّبْنَاهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا

لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥٦﴾

56- “İnkâr edenleri dünyada da ahirette de şiddetli bir azaba çarptıracağım. Onların yardımcıları da olmayacak.”

{ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenleri.” Allah Teâlâ’yı, Resûlü Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Hz. İsa’yı inkâr edenleri.

{ فَأَعَذَّبْنَاهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا } “Dünyada da şiddetli azaba çarptıracağım.” Kılıç ve cizye ile.

{ وَالْآخِرَةِ } “Ahirette de.” Ateş ile.

{ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ } “Onların yardımcıları da olmayacak.” Dünyada ve ahirette Allah Teâlâ’nın azabını engelleyecek.

وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا

يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾

57- “İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını tam olarak verecektir. Çünkü Allah zalimleri sevmez.”

“Beşikte iken de yetişkin çağında da insanlara konuşacak ve iyilerden olacaktır” (3/Al-i İmrân/46) âyetidir. Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) gençken göğe yükseltildi. Kuhulet çağı ise ancak ahir zamanda gerçekleşecektir. İbn Cerîr Taberî Abdurrahman ibn Zeyd ibn Eslem’den rivayetinde bu hususa işaret etmektedir. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 290.

f) Hadis sahasında da İmam Buhârî ve İmam Müslim’in Ebû Hureyre’den aktardığı hadisi sunmakla yetineceğiz. Ebû Hureyre Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in şöyle buyurduğunu işitti: “Meryem oğlu İsa sizin içinize, hükmünde adil bir hâkim olarak inmedikçe, salibi/haçı kırmadıkça, domuzu öldürmedikçe, cizye vergisini kaldırmadıkça ve mal hiçbir kimse kabul etmeyecek derecede dolup taşıncaya kadar kıyâmet kopmaz.” Buhârî, Mezalim, 31. Bâb, 2476 nolu hadis; Müslim, İman, 71. Bâb, 242 ve 247 nolu hadisler.

{ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا } “İman edip.” Allah Teâlâ’ya, Kitaba, Hz. Peygamber Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’a iman eden.

{ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ } “Sâlih ameller işleyenlere gelince.” Kendileri ile Rableri arasında halis olarak.

{ فَيُؤْتِيهِمْ } “Allah onların ... tam olarak verecektir.” Onlara tasta-mam bolca verecektir.

{ أَجُورُهُمْ } “Mükâfatlarını.” Kıyâmet gününde cennette mükâfatları.

{ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ } “Çünkü Allah zalimleri sevmez.” Zulümle-riyle ve şirk koşmalarıyla müşrikleri.

ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ

58- “İşte sana bu okuduklarımız, âyetlerden ve hikmet dolu Kur’an’dandır.”

{ ذَلِكَ } “İşte bu.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) zikredilen Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın haberindendir.

{ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ } “Sana okuduklarımız.” Sana Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ı bu âyetlerle indirdiğimiz.

{ مِنَ الْآيَاتِ } “Âyetlerden.” Buyuruyor ki; emir ve nehye Kur’an âyetlerinden.

{ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ } “Ve hikmet dolu Kur’ân’dandır.” Helal ve haramı bildiren muhkem.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Tevrat’a ve İncil’e uygun.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Levh-i Mahfuz’a uygun.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

59- “Allah katında İsa’nın (yaratılışındaki) durumu, Âdem’in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı ve sonra ona, ‘ol!’ dedi, o da oluverdi.”

Ardından Benî Necran heyetinin “Bize Kur’an’dan kendi sözün olan Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın Allah Teâlâ’nın oğlu olmadığına uygun olacak bir kanıt getir” sözlerinden dolayı Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın babasız yaratılışını açıklayarak şöyle buyurdu:

{ إِنَّ مَثَلَ عِيسَى } “İsa’nın (yaratılışındaki) durumu.” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın yaratılmasının örneği.

{ عِنْدَ اللَّهِ } “Allah katında.” Babasız olarak.

{ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ } “Âdem’in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı.” Babasız ve annesiz.

{ ثُمَّ قَالَ لَهُ } “Ve sonra ona, dedi.” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’a.

{ كُنْ فَيَكُونُ } “Ol! O da oluverdi.” Babasız bir oğul oldu.

﴿٦٠﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

60- “Gerçek, Rabbinden gelendir; öyleyse kuşkuya düşenlerden olma!”

{ الْحَقُّ } “Hak.” Bu hak haberdur.

{ مِنْ رَبِّكَ } “Rabbinden gelendir.” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın Allah ve oğlu ve ortağı olmadığı.

{ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ } “Öyleyse kuşkuya düşenlerden olma.” Sana açıklamış olduğum Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın babasız yaratıldığı konusunda kuşkuya düşenlerden olma.

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ
 أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ
 فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

61- “Sana gelen bu bilgiden sonra, artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: ‘Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da lanetleşelim ve Allah’ın lanetinin yalancılara olmasını dileyelim!’”

Ardından Benî Necran heyetine Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın Allah Teâlâ katındaki konumunun Hz. Âdem (‘aleyhi’s-selâm) gibi olduğunu açıkladıktan sonra Benî Necran heyetinin Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e karşı duydukları husumeti zikretti.

Bunun üzerine Benî Necran heyeti şöyle dedi: “Durum, senin ‘Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) Allah da, oğlu da, ortağı da değildir’ tarzındaki iddia ettiğin gibi değildir.” Bunun üzerine Allah azze ve celle şöyle buyurdu:

{ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ } “Artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa.” Kim onun hakkında yani Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) hakkında seninle tartışır.

{ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ } “Sana gelen bu bilgiden sonra.” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın Allah, oğlu ve ortağı olmadığına dair açıklama geldikten sonra.

{ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا } “De ki: Gelin, oğullarımızı çağıralım.” Oğullarımızı çıkaralım.

{ وَأَبْنَاءَكُمْ } “Ve oğullarınızı.” Siz de oğullarınızı ortaya koyunuz.

{ وَنِسَاءَنَا } “Kadınlarımızı.” Kadınlarımızı çıkartalım.

{ وَنِسَاءكُمْ } “Ve kadınlarınızı.” Sizler de hanımlarınızı ortaya koyunuz.

{ وَأَنْفُسَنَا } “Kendimizi.” Kendi nefislerimizi ortaya koyalım.

{ وَأَنْفُسَكُمْ } “Ve kendinizi.” Siz de kendi nefislerinizi ortaya koyunuz.

{ ثُمَّ نَبْتَهِلْ } “Sonra da lânetleşelim.” Yakaralım ve dua konusunda gayret edelim.

{ فَتَجْعَلْ } “Ve dileyelim.” Diyelim ki.

{ لَعْنَتَ اللَّهِ } “Allah’ın lanetinin.” Aramızda.

{ عَلَى الْكَاذِبِينَ } “Yalancılara olmasını.” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) hakkında Allah’a karşı yalan uydurana.

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

62- “İşte (İsa ile ilgili) gerçek kıssa budur. Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hiç şüphesiz, Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

{ إِنَّ هَذَا } “İşte (İsa ile ilgili) gerçek kıssa budur.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın haberinden ve Benî Necran heyetinin haberinden zikredilen.

{ لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ } “Gerçek kıssa budur.” Hak haber Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın Allah, oğlu ve şeriki olmadığıdır.

{ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ } “Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.” Oğulsuz ve ortaksızdır.

{ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ } “Hiç şüphesiz, Allah mutlak üstündür.” Buna inanmayandan intikam almakla.

{ الْحَكِيم } “*Tam hüküm ve hikmet sahibidir.*” Allah’tan başkasına ibadet edilmemesi emri.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Hüküm, onların üzerine mülaanete hükmetti. Bunun üzerine onlar bundan yüz çevirdiler ve Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e karşı girişmiş oldukları mülaane olayında bir şey çıkarmadılar. Zira onlar kendilerinin yalancı ve Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sadık gönderilmiş peygamber olduğunu ve kendi kitaplarında niteliklerini ve özelliklerini biliyorlardı.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

63- “Eğer onlar yüz çevirirlerse, hiç şüphesiz Allah bozguncuları bilir.”

Bunun üzerine Allah azze ve celle şöyle buyurdu:

{ فَإِنْ تَوَلَّوْا } “Eğer onlar yüz çevirirlerse.” Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e karşı mülaane etme davetinizden yüz çevirirler ise.

{ فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ } “Hiç şüphesiz Allah bozguncuları bilir.” Benî Necran Hristiyanlarını.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

64- “De ki: ‘Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda ortak olan bir söze gelin: Allah’tan başkasına kulluk etmeyelim; O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah’ı bırakıp da birbirimizi Rabler edinmeyelim!’ Eğer yine yüz çevirirlerse, deyin ki: ‘Şâhid olun, biz Müslümanlarız!’”

Ardından Allah Teâlâ onları tevhide davet ederek şöyle buyurdu:

{ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ } “De ki: ‘Ey Kitap Ehli! Bir söze gelin.’” La ilahe illallah’a geliniz.

{ سَوَاءٌ } “Ortak olan.” Denk olan.

{ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ } “Bizimle sizin aranızda. Allah’tan başkasına kulluk etmeyelim.” Allah Teâlâ’dan başkasını birlemeyelim.

{ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا } “O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım.” Yaratılmışlardan.

{ وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا } “Ve birbirimizi Rabler edinmesin.” Bizden hiçbir kimse reislerden birisine Allah Teâlâ’ya isyanda itaat etmesin.

{ مِنْ دُونِ اللَّهِ } “Allah’ı bırakıp da.” Bundan da kaçınarak. Bunun üzerine Allah azze ve celle şöyle buyurdu:

{ فَإِنْ تَوَلَّوْا } “Eğer yine yüz çevirirlerse.” Yüz çevirir ve tevhidden uzaklaşırlarsa.

{ فَقُولُوا اشْهَدُوا } “Deyin ki: Şâhid olun.” Sizler biliniz.

{ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ } “Biz Müslümanlarız.” İbadet ve tevhidin Allah’a ait olduğunu ikrar edicileriz.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَةُ
وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾

65- “Ey Kitap Ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz aklınızı kullanmaz mısınız?”

Ardından Allah Teâlâ onların: “Bizler İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dini üzere Müslümanız” şeklindeki sözlerini ve Tevrat’ta bunun olduğunu

iddia etmelerini dile getirerek Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e yönelik düşmanlıklarını zikretti. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ } “Ey Kitap Ehli! Niçin tartışıyorsunuz?” Tartışıyorsunuz.

{ فِيهِ إِبْرَاهِيمَ } “İbrahim hakkında.” Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dini hakkında.

{ وَمَا أُنْزِلَ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ } “Oysa Tevrat da İncil de ondan sonra indirilmiştir.” Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’dan sonra.

{ أَفَلَا تَعْقِلُونَ } “Siz aklınızı kullanmaz mısınız?” Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın Yahudi veya Hristiyan olmadığı konusunda.

هَآ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا
لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

66- “İşte sizler böylesiniz! Haydi biraz bilginiz olan konuda tartıştınız, ya hiç bilginiz olmayan konularda niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.”

{ هَآ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ } “İşte sizler böylesiniz!” Siz Yahudi ve Hristiyanlar.

{ حَاجَجْتُمْ } “Haydi tartıştınız.” Muhasama ettiniz.

{ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ } “Biraz bilginiz olan konuda.” Kitabınızda Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’ın gönderilmiş bir peygamber olduğu ve Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın Yahudi ve Hristiyan olmadığı hakkında, bunu inkâr ettiniz.

{ فَلِمَ تُحَاجُّونَ } “Ya niçin tartışıyorsunuz?” Niçin muhasama ediyorsunuz?

{ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ } “Hiç bilginiz olmayan konularda.” Kitabınızda bilgi olarak bulunmayan bir konu hakkında. Şöyle diyorsunuz: “Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) Yahudi ve Hristiyan idi.”

{وَاللَّهُ يَعْلَمُ} “Allah bilir.” Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) Yahudi de Hristiyan da değildir.

{وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ} “Siz bilmezsiniz.” Sizler onun Yahudi ve Hristiyan olduğunu.

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

67- “İbrahim, ne Yahudi ne de Hristiyan’dı; fakat o, Allah’ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslüman’dı, Allah’a ortak koşanlardan da değildi.”

Ardından Allah Teâlâ onların sözlerinin yalanlanmasını açıklayarak şöyle buyurdu:

{مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا} “İbrahim ne Yahudi.” Yahudilik dini üzere idi.

{وَلَا نَصْرَانِيًّا} “Ne de Hristiyan’dı” Hristiyanlık dini üzere idi.

{وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا} “Fakat o Allah’ı bir tanıyan dosdoğru.” Yönelen idi.

{مُّسْلِمًا} “Bir Müslüman’dı.” İhlâslı.

{وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ} “Allah’a ortak koşanlardan da değildi.” Onların dini üzere.

إِنَّ أَوَّلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

68- “Doğrusu insanların İbrahim’e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah mü’minlerin dostudur.”

Ardından Allah Teâlâ Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dini üzere olan kişileri açıklayarak şöyle buyurdu:

{ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ } “Doğrusu insanların en yakın olanı.” İnsanların en müstehakı.

{ بِإِبْرَاهِيمَ } “İbrahim’e.” Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dinine.

{ لِّلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ } “Ona uyanlar.” Onun döneminde.

{ وَهَذَا النَّبِيُّ } “Şu Peygamber.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) onun dini üzeredir.

{ وَالَّذِينَ آمَنُوا } “Ve iman edenlerdir.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a iman edenler de Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dini üzeredirler.

{ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ } “Allah mü’minlerin dostudur.” Onları koruyan ve onlara yardım edendir.

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا
أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

69- “Kitap Ehli’nden bir grup, sizi doğru yoldan saptırmak istemektedir; oysa onlar sırf kendilerini saptırıyorlar da farkına varmıyorlar!”

Ardından Allah Teâlâ Ka’b ibn Eşref’in ve ashabının Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabı Muaz, Huzeyfe ve Ammar’ı Uhud Savaşı’nın ardından İslam dininden Yahudilik dinine davet edişlerini zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَدَّتْ } “İstemektedir.” Temenni etmektedir.

{ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ } “Kitap Ehli’nden bir grup sizi doğru yoldan saptırmak.” Sizi dininiz İslam’dan saptırmak.

{ وَمَا يُضِلُّونَ } “Oysa onlar saptırıyorlar.” Allah Teâlâ’nın dininden.

{ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ } “Sırf kendilerini de farkına varmıyorlar.”

Bunu hissetmezler.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Allah Teâlâ'nın, kendi peygamberine bunu haber verdiğini bilmezler.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَسْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

70- “Ey Kitap Ehli! Sizler (gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”

{ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ } “Ey Kitap Ehli sizler niçin Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an-ı Kerim’i.

{ وَأَنْتُمْ تَسْهَدُونَ } “(Gerçeği) görüp bildiğiniz halde.” Kitabınızda Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in gönderilmiş peygamber olduğunu bildiğiniz halde.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

71- “Ey Kitap Ehli! Niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?”

{ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ } “Ey Kitap Ehli! Niçin hakkı bâtıla karıştırıyor.” Kitabınızda Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sıfatı konusunda bâtılı hakla niçin karıştırıyorsunuz.

{ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ } “Ve gerçeği gizliyorsunuz.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in niteliklerini ve özelliklerini niçin gizliyorsunuz?

{ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ } “Bile bile.” Kitabınızda bunu bildiğiniz halde.

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهَ النَّهَارِ وَاکْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾

72- “Kitap Ehli’nden bir grup şöyle dedi: ‘Mü’minlere indirilene günün başında inanın; günün sonunda da inkâr edin. Belki onlar da dönerler!’”

Ardından Ka’b’ın ve ashabının kıblenin değiştirilmesi hakkındaki sözlerini zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ } “Kitap Ehli’nden bir grup şöyle dedi.” Liderlerden Ka’b ve ashabı sefillere.

{ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا } “Mü’minlere indirilene inanın.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ وَجَهَ النَّهَارِ } “Günün başında.” Gündüzün ilk saatlerinde ki, bu da sabah namazıdır.

{ وَاتَّقُوا آخِرَهُ } “Günün sonunda da inkâr edin.” Yani öğle namazı vaktinde. Diyorlar ki: “İnanın.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ve ashabının sabah namazını kendisine yönelerek kıldığı kıbleye “Günün sonunda da inkâr edin.” Öğle namazını kendisine yönelerek kıldığı diğer kıbleyi.

{ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ } “Belki onlar da dönerler.” Geneli dininize ve kıblenize dönerler diye.

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبَعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتَى
أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ
يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

73- “Ve kendi dininize uyanlardan başkasına güvenmeyin!” (dediler). De ki: ‘Şüphesiz doğru yol, Allah’ın yoludur.’ (Yine onlar kendi aralarında), ‘Size verilenin benzerinin hiçbir kimseye verilmiş olduğuna veya Rabbinizin huzurunda sizin aleyhinize deliller getireceklerine (de inanmayın, dediler).’ De ki: ‘Lütuf Allah’ın elindedir; onu dilediğine verir. Allah, lütfü çok geniş olan, her şeyi bilendir.’”

{ وَلَا تُؤْمِنُوا } “*Ve güvenmeyin. (Dediler).*” Hiçbir kişiyi peygamberlikle tasdik etmeyiniz.

{ إِلَّا لِمَنْ تَبَعَ دِينَكُمْ } “*Kendi dininize uyanlardan başkasına.*” Yahudilik ve kible niz olan Beytü'l-Mukaddesten başkasına.

{ قُلْ } “*De ki.*” Onlara yani Yahudilere, ey Muhammed!

{ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ } “*Şüphesiz doğru yol, Allah'ın yoludur.*” Hiç kuşkusuz Allah'ın dini İslam; Allah Teâlâ'nın kiblesi ise Kâbe'dir.

{ أَنْ يُؤْتِيَ } “*(Yine onlar kendi aralarında), verilmiş olduğuna.*” Bahşedildiği.

{ أَحَدٌ } “*Hiçbir kimseye.*” Din ve kible.

{ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ } “*Size verilenin benzerinin.*” Ey Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabı.

{ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ } “*Veya sizin aleyhinize deliller getireceklerine (de inanmayın, dediler).*” Veya sizinle Yahudiler bu dinle ve kible ile münazara etmeleri.

{ عِنْدَ رَبِّكُمْ } “*Rabbinizin huzurunda.*” Kıyâmet gününde.

{ قُلْ } “*De ki.*” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)! ve yine de ki.

{ إِنَّ الْفَضْلَ } “*Lütuf.*” Peygamberlik, İslam ve Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın kiblesi ile.

{ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ } “*Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir.*” Onu dilediğine yani Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve ashabına bahşeder.

{ وَاللَّهُ وَاسِعٌ } “*Allah lütüf çok geniş olan.*” Bağışlaması.

{ عَلِيمٌ } “*Her şeyi bilendir.*” Verdiğini.

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

74- “O, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf ve kerem sahibidir.”

{ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ } “O rahmetini tahsis eder.” Dinine seçer.

{ مَنْ يَشَاءُ } “Dilediğine.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve ashabını.

{ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ } “Allah lütuf ve kerem sahibidir.” Fazl sahibidir.

{ الْعَظِيمِ } “Büyük.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e peygamberlikle ve İslam’la.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ فَإِنَّمَا ذَلِكَ بَانَهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ

يَعْلَمُونَ

75- “Kitap Ehli’nden öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana eksiksiz geri verir. Öylesi de vardır ki, kendisine bir dinar bile emanet etsen, başına dikilip durmadıkça, onu sana geri vermez. Bu da onların: ‘Bizim ümmîlere (Allah’a ortak koşanlara) karşı yaptığımızdan bize bir vebal yoktur!’ demelerinden dolaydır. Onlar, bile bile Allah’a karşı yalan söylüyorlar.”

Ardından Kitap Ehli’nin emanetini ve ihanetini belirterek şöyle buyurdu:

{ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ } “Kitap Ehli’nden öylesi vardır ki.” Yani Yahudilerden.

{ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ } “Ona yüklerle mal emanet etsen.” Bir deri dolu altınla onunla alışveriş yapsan.

{ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ } “Onu sana eksiksiz geri verir.” Yormaksızın ve zorlamaksızın ve onu helal görmek istemeksizin. Bu şahıs Abdullah ibn Selam ve ashabıdır.

{ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ } “Öylesi de vardır ki, ona emanet etsen.” Onunla alışveriş yapsan.

{ بِدِينَارٍ لَا يُوَدِّعُ إِلَيْكَ } “Bir dinar bile onu sana geri vermez.” Onu sana geri vermez ve helal görmek ister.

{ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا } “Başına dikilip durmadıkça.” Ödemesini ısrarla talep ederek ve hakkını almaya çalışarak. Bunlar, Ka'b ve ashabıdır.

{ ذَلِكَ } “Bu da.” Helal görmek isteme ve hıyanet.

{ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأَمِينِ سَبِيلٌ } “Onların: ‘Bizim ümmîlere (Allah’a ortak koşanlara) karşı yaptığımızdan bize bir vebal yoktur’ demelerinden dolayısıdır.” Arapların mallarını almakta herhangi bir sıkıntı bulunmamaktadır.

{ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ } “Onlar bile bile Allah’a karşı yalan söylüyorlar.” Onlar bu konuda yalan söylemektedirler.

بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾

76- “Hayır, öyle değil! Kim verdiği sözü yerine getirir ve gûnahtan korunursa, hiç kuşkusuz Allah korunanları sever.”

{ بَلَىٰ } “Hayır, öyle değil!” Onlara reddiyedir.

{ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ } “Kim verdiği sözü yerine getirir.” Buyuruyor ki; kim kendisi ile Allah Teâlâ arasında ve kendisi ile diğer insanlar arasında ahdini yerine getirirse.

{ وَاتَّقَىٰ } “Ve gûnahtan korunursa.” Hıyanet ile ve emaneti terk etmekle ahdi bozmaktan sakınırsa.

{ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ } “Hiç kuşkusuz Allah korunanları sever.” Ahdi bozmaktan, hıyanetten ve emaneti terk etmekten kaçınarak muttaki olanları. Bu da Abdullah ibn Selam ve ashabıdır.

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

77- “Allah’a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir parayla satanlara gelince, işte onların ahirette bir payı yoktur. Kıyâmet gününde Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır!”

Ardından onların yani Yahudilerin cezalandırılmasını zikrederek şöyle buyurdu:

{ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ } “Allah’a karşı verdikleri sözü satanlara gelince.” Allah Teâlâ’nın ahdini bozmakla.

{ وَأَيْمَانِهِمْ } “Ve yeminlerini.” Yani peygamberleriyle olan ahidlerini.

{ ثَمَنًا قَلِيلًا } “Az bir parayla.” Yiyecekten/kazançtan az bir mal.

{ أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ } “İşte onların bir payı yoktur.” Onların hiçbir nasibi bulunmamaktadır.

{ فِي الْآخِرَةِ } “Ahirette.” Cennette.

{ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ } “Allah onlarla konuşmayacak.” Kıyâmet gününde güzel/temiz bir söz ile.

{ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ } “Kıyâmet gününde onlara bakmayacak.” Rahmet ile.

{ وَلَا يُزَكِّيهِمْ } “Ve onları temize çıkarmayacaktır.” Onları Yahudilikten tebrie etmeyecek ve onları ıslah etmeyecektir.

{ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ } “Onlar için can yakıcı bir azap vardır.” Acıtması kalplerine özgü olan acıtıcı bir azap.

Bu âyetin kendi aralarında düşmanlık dolayısıyla Abdan ibn Eşva ve İmriü'l-Kays hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Âyet Yahudiler hakkında da nazil olmuştur.

وَأَنَّ مِنْهُمْ لَفَرْقًا يَلُونُ أَلَسْتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ
وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ
اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

78- “Kitap Ehli’nden bir grup da vardır ki, Kitabı (okurlarken, okuduklarını) kitaptan sanmanız için, dillerini eğip бүkerler. Oysa o (okudukları), kitaptan değildir. ‘Bu Allah katındandır!’ derler. Oysa o, Allah katından değildir. Onlar, bile bile Allah’a karşı yalan söylüyorlar.”

{ وَأَنَّ مِنْهُمْ } “Kitap Ehli’nden vardır ki.” Yahudilerden.

{ لَفَرْقًا } “Bir grup.” Bir taife, Ka’b ve ashabı.

{ يَلُونُ أَلَسْتَهُمْ } “Dillerini eğip бүkerler.” Dillerini tahrif ederler.

{ بِالْكِتَابِ } “Kitabı (okurlarken).” Kitapta Deccal’in sıfatının kıraatini.

{ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ } “Kitaptan (okuduklarını) sanmanız için.” Sefiller onu Kitaptan zannetsin diye.

{ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ } “Oysa o (okudukları), kitaptan değildir. ‘Bu Allah katındandır!’ derler.” Tevrat’ta.

{ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ } “Oysa o Allah katından değildir.” Tevrat’tan.

{ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ } “Onlar, bile bile Allah’a karşı yalan söylüyorlar.” Onların kitaplarında bu değildir.

Âyetin Tevrat’ta Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sıfatını değiştiren iki bilgin hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ
لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِينَ بِمَا
كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

79- “Allah’ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği bir kimsenin, insanlara, ‘Allah’ı bırakıp da bana kul olun!’ demesi yakışmaz. Aksine onun, ‘Öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince Rab’be kulluk edenler olunuz!’ (demesi uygundur).”

Ardından Onların “Bizler Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dini üze-
reyiz ve İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) bize bu dini emretti” şeklindeki söz-
leri hakkında buyruk indirerek şöyle buyurdu:

{ مَا كَانَ لِبَشَرٍ } “Bir kimsenin yakışmaz.” Peygamberlerden.

{ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ } “Allah’ın kendisine verdiği.” Allah Teâlâ kendisine bahşetsin.

{ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ } “Kitap, hüküm.” Anlayışı.

{ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي } “Ve peygamberlik. İnsanlara, ‘bana kul olun!’ demesi.” Bana kul olunuz.

{ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا } “Allah’ı bırakıp. Aksine onun olunuz (der).”
Ancak onlara olmalarını emreder.

{ رَبَّانِينَ } “Rab’be kulluk edenler.” İlmiyle amele eden fakih
âlimler.

{ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ } “Öğrettiğiniz gereğince.” İnsanlara.

{ الْكِتَابَ } “Kitap.” Kitaptan. Âyetin anlamı hakkında şöyle de de-
nilmiştir: Kitabı öğretirsiniz.

{ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ } “Ve okuduğunuz.” Kitaptan okuduğunuz.⁷

⁷ a) İmam Buhârî der ki: İbn Abbâs dedi ki: “(كُونُوا رَبَّانِينَ) ‘Rabbânîler olun’ buy-
ruğu hekimler ve fakihler olun anlamındadır. Buhârî, İlm, 10. Bâb. Hâfız İbn

Hacer der ki: "Buhârî'nin rivayet ettiği bu muallak haberi İbn Ebî Asım da hasen bir isnadla muttasıl olarak rivayet etmiştir. Hatîb ise hasen olan başka bir isnad ile." *Fethü'l-Bârî*, c. 1 s. 161. Taberî de Avfî ve Said ibn Cübeyr kanallarıyla İbn Abbâs'tan rivayet eder. *Tefsiru't-Taberî*, c. 3, s. 326.

b) İbn Abbâs'tan bu âyetin Ehl-i Kitap'tan Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e; "Sen de bizim sana tapmamızı mı istiyorsun" diyen bir grup hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. İmam İbn Cerîr Taberî bu konuda İkrime veya Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: "Necranlı Yahudi ve Hristiyan din adamları Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in katında toplandılar ve Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) onları İslam'a çağırdı. Bu sırada Ebû Rafî' el-Kurazî Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e şöyle dedi: 'Ey Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)! Hristiyanların Meryem oğlu İsa'ya tapmaları gibi sen de bizim sana tapmamızı mı istiyorsun?' Yine Necranlı Hristiyanların ileri gelenlerinden biri de: 'Ey Muhammed, bizden bunu mu istiyorsun, bizi buna mı çağırıyorsun?' diye sordu. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem): 'Allah'tan başkasına tapmaktan veya O'ndan başkasına tapmayı emretmekten Allah korusun. Allah beni bunun için göndermedi, bunu emretmedi' buyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ (مَا كَانَ لِيَسْـَٔرَ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلِكَةَ وَالنَّبِيْنَ آبَاءًا كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ وَلَا يَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ) 'Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği bir kimsenin, insanlara, 'Allah'ı bırakıp da bana kul olun!' demesi yakışmaz... Siz, Müslüman olduktan sonra, size inkârcı olmanızı mı emredecek?' (3/Âl-i İmrân/79-80) âyetlerini indirdi." *Tefsiru't-Taberî*, c. 3, s. 325. Bu haberin isnadı yukarıda aynı senedle ilgili değerlendirmelerde geçtiği gibi zayıftır.

c) Âyette geçen hükümden maksat ilim ve derin kavrayıştır. Nitekim Allah Teâlâ (وَأَنْتَاهُ الْحُكْمُ ضَبُّهَا) "Ve ona daha çocuk iken hikmet verdik" (19/Meryem/12) buyurmaktadır.

d) (كُونُوا رَبَّانِيِّينَ) "Rab'be kulluk edenler olunuz!" Rabbâniyyun sözcüğü Rabbânî sözcüğünün çoğuludur. Bu sözcük ise Rab'be mensup olan demektir. İbn Abbâs bu sözcüğün tefsiri bağlamında yukarıda Buhârî'nin tahrir ettiği hadiste geçtiği üzere 'hekimler ve fâkihlar olun' demiştir. Sibeveyh ise şöyle der: "Âlimler başkasının ilmine değil sadece Rabbin ilme tahsisi murad ettiklerinde Rabbânî sözcüğünde elif ve nun harfini ziyade etmişlerdir. Sanki sözcüğün anlamı şöyle olmuş olur: Rabbin ilminin dışındaki diğer hiçbir ilme değil sadece Rabbin ilmine sahip demektir. Nitekim bir kimse, saçları çok ve gür olursa Şa'ranî, sakalı uzun olursa Lehyânî ve boynu kalın ve güçlü olursa Rakabanî derler. Araplar saça nispet etmek istediklerinde 'şa'rî' (saça ait olan), boyuna nispet etmek istediklerinde 'Rakabî' (boyuna ait olan) sakala nispet etmek istediklerinde ise 'Liheyî' (sakala ait olan) derler. Rab'be nispet etmek istediklerinde ise Rabbî derler. Rabbânî ise Rabbin ilmine mevsuf demektir." İbn Arabî ise şöyle der: "Rabbânî âlim ise ilmin büyük hususlarından önce küçük hususlarını insanlara

وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّنَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ
بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

80- “Ve hiçbir zaman size, ‘Melekleri ve peygamberleri Rabler edinin!’ diye de emretmez. Siz, Müslüman olduktan sonra, size inkârcı olmanızı mı emredecek?”

{ وَلَا يَأْمُرُكُمْ } “Ve hiçbir zaman size, emretmez.” Ey Kureyş, Yahudi ve Hristiyanlar topluluğu.

{ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ } “Melekleri.” Allah Teâlâ’nın kızları edinmenizi.

{ وَالنَّبِيِّنَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ } “Ve peygamberleri Rabler edinin diye de. Size inkârcı olmanızı mı emredecek?” Size Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) nasıl küfrü emreder?

{ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ } “Siz Müslüman olduktan sonra.” Size İslam’ı emrettikten sonra. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Allah Teâlâ sizin için İslam dinini seçti. Öyleyse ancak Müslümanlar olarak vefat ediniz.

Diyor ki: Allah Teâlâ bir Resûlü bu kâfirlerin dediği gibi Yahudiliği ve Hristiyanlığı ya da putlara kulluğu değil de ancak İslam’ı emretmesi için gönderdi.

sunan ve onları rızıklandıran demektir.” Abdullah ibn Abbâs’ın vefat ettiği gün de Muhammed ibn el-Haneîyye şöyle demişti: “İşte bugün bu ümmetin Rabbânîsi vefat etti.” *Lisânü’l-Arab*, R-B-B maddesi; *Tefsîru’l-Kurtubî*, c. 4, s. 122.

e) Buna göre, âyetin anlamı şöyle olmaktadır: Allah Teâlâ’nın kendisine kitap, peygamberlik, fıkıh ve Allah Teâlâ’nın muradını kavrayacak anlayış verip de bunların ışığında insanlara tebliğ eden kişinin “insanlara, Allah’ı bırakıp da bana kul olun” demesi doğru olmaz ve sahih de değildir. Zira böyle bir çağrı Allah Teâlâ’nın risaletini yüklemek için kullarından seçtiği kimsenin özellikleriyle çatışır. Ancak seçilen bu kişi onlara (كُونُوا رَبَّائِنَ) “*Rab’be kulluk edenler olunuz!*” der. Allah Teâlâ’nın şeraitinin bilginleri olunuz. (بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ). “*Öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince*” yani sizleri bu yüce makama ulaştırması nedeniyle insanlara Rabbinizin Kitabını öğretenler olunuz ve kavrayasınız diye onu inceleyiniz.

Bu âyetin, Yahudilerin Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) için; “Bize, Hristiyanların Hz. İsa Mesih (‘aleyhi’s-selâm)’a ibadet ettikleri gibi kendini sevmeni ve sana ibadet etmemizi emrediyorsun.” demeleri üzerine indiği rivayet edilir. Benzer sözleri Hristiyanlar ve Müşrikler de dile getirdiler.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

81- “Hani Allah peygamberlerden şöyle söz almıştı: ‘Ben size kitap ve hikmet verdim, sonra yanınızda bulunanı tasdik eden bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona yardım edeceksiniz! Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu konuda ağır ahdimi yüklendiniz mi?’ demişti. Onlar: ‘Kabul ettik.’ dediler. Allah da dedi ki: ‘Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahid olanlardanım.’”

Ardından Allah Teâlâ Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) hakkında, özelliği ve niteliği hakkında peygamberlerden peşisıra alınan misakı açıklayarak şöyle buyurdu:

{وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ} “Hani Allah peygamberlerden, şöyle söz almıştı.” Diyor ki: O, peygamberlerden bazılarının bazılarına Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in niteliği, özelliği ve fazlını açıklayacağına dair misak aldı.

{لَمَا آتَيْتُكُمْ} “Ben size verdim.” Diyor ki: Size bahsettiğinde.

{مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ} “Kitap ve hikmet.” İçinde helal ve haram vardır.

{ثُمَّ} “Sonra.” O ümmetinizden de aldınız.

{جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ} “Tasdik eden bir peygamber geldiğinde.”

Tevhide uygun.

{ لِمَا مَعَكُمْ } “Yanınızda bulunanı.” Kitabı.

{ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ } “Ona mutlaka inanacak.” Diyor ki: Onu ve fazlını ikrar edeceksiniz.

{ وَلَتَنْصُرُنَّهُ } “Ve ona yardım edeceksiniz.” Düşmanlarına karşı kılıç ve onun niteliğini açıklamak ile.

{ قَالَ أَأَقْرَضْتُمْ } “Bunu kabul ettiniz mi?” demişti.” Allah Teâlâ Onlara kabul ettiniz mi diye sordu.

{ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ } “Ve bu konuda yüklendiniz mi?” Dediğim şey üzere.

{ إِضْرِبِ } “Ağır ahdimi.” Ahdimi.

{ قَالُوا } “Onlar, dediler.” Yani peygamberler.

{ أَقْرَضْنَا } “Kabul ettik.” Kabul eyledik.

{ قَالَ } “Allah da dedi ki.” Allah Teâlâ buyurdu ki.

{ فَاشْهَدُوا } “Öyleyse şâhid olun.” Buna.

{ وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ } “Ve ben de sizinle beraber şâhid olanlardayım.” Buna şâhid olanlardayım. Allah Teâlâ bununla onları bazısını bazısına şâhid kıldı. Kendisi de buna kendi nefsi şâhid tutturdu. Her peygamber kendi ümmetine bunu açıkladı ve her peygamber kendi ümmetine bunu şâhid tutturdu ve her peygamberin buna kendi nefsi şâhidlik etti.

﴿ ٨٢ ﴾ فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

82- “Artık bundan sonra, her kim yüz çevirirse, işte onlar, doğru yoldan çıkmış olanlardır.”

{ فَمَنْ تَوَلَّى } “Artık her kim yüz çevirirse.” Ümmetlerden.

{ بَعْدَ ذَلِكَ } “Bundan sonra.” Misaktan sonra.

{ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ } “İşte onlar, doğru yoldan çıkmış olanlardır.”
Ahdi bozan kâfirlerdir.

أَفَعَيِّرَ دِينَ اللَّهِ يَتَّبِعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

83- “Onlar, Allah’ın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde ne varsa hepsi, O’na boyun eğmiştir ve O’na döndürüleceklerdir.”

Ardından Allah Teâlâ Yahudilerin ve Hristiyanların düşmanlıklarını ve Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den hangimiz İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dini üzereyiz tarzındaki sorularını ve Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in her iki fırkanın da Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’ın dininden uzak olduklarını cevabını ve onların da bunun üzerine biz buna razı olmayız tarzındaki sözlerini zikrederek şöyle buyurdu:

{ أَفَعَيِّرَ دِينَ اللَّهِ } “Allah’ın dininden başkasını mı.” İslam’ı.

{ يَتَّبِعُونَ } “Onlar arıyorlar.” Senin katından talep mi ediyorlar?

{ وَلَهُ أَسْلَمَ } “Halbuki O’na boyun eğmiştir.” İslam ve tevhidi ikrar etmiştir.

{ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ } “Göklerde ne varsa hepsi.” Melekler.

{ وَالْأَرْضِ } “Ve yerde.” Mü’minler.

{ طَوْعًا } “İster.” Gökler ehli isteyerek.

{ وَكَرْهًا } “İstemez.” Yer ehli istemeyerek.⁸

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Muhlis olanlar isteyerek, münafıklar ise istemeyerek.

⁸ Âyetin mealinde geçen “ister” ve “istemez” sözcükleri tarafımızdan yerleştirilmiştir.

Yine şöyle de denilmiştir: İslam'da doğanlar isteyerek, İslam'a kılıç zoru ile girenler ise istemeyerek.

{وَالَّذِينَ يُزْجَعُونَ} “Ve O’na döndürüleceklerdir.” Ölümünden sonra.

قُلْ أَمَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ
مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾

84- “De ki: ‘Allah’a, bize indirilene, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve Yakub oğullarına indirilmiş olana; Mûsâ’ya, İsa’ya ve peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Biz, onlar arasında bir ayrım yapmayız. Biz ancak O’na boyun eğen Müslümanlarız.”

Ardından onlar için imana delalet etsin diye imanın hükmünü açıklayarak şöyle buyurdu:

{قُلْ} “De ki.” Ey Muhammed!

{أَمَّا بِاللَّهِ} “Allah’a iman ettik.” Sadece O’na ve O’nun ortağı bulunmadığına.

{وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا} “Bize indirilene.” Bize indirilen Kur’an’a.

{وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ} “İbrahim’e indirilmiş olana.” İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’a ve Kitabına.

{وَإِسْمَاعِيلَ} “İsmail’e.” İsmail’e ve Kitabına.

{وَإِسْحَاقَ} “İshak’a.” İshak’a ve Kitabına.

{وَيَعْقُوبَ} “Yakub’a.” Yakub (‘aleyhi’s-selâm)’a ve Kitabına.

{وَالْأَسْبَاطِ} “Ve Yakub oğullarına.” Hz. Yakub (‘aleyhi’s-selâm)’ın çocuklarına ve Kitaplarına.

{وَمَا أُوتِيَ} “Verilenlere de.” Bahşedilene de.

{ مُوسَى } “Mûsâ’ya.” Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’a ve Kitabına.

{ وَعِيسَى } “İsa’ya.” Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm)’a ve Kitabına.

{ وَالنَّبِيِّنَ } “Ve peygamberlere.” Peygamberlerin bütününe ve Kitaplara.

{ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ } “Rableri tarafından. Biz, onlar arasında bir ayırım yapmayız.” Peygamberlerden hiçbirisini inkâr etmeyiz.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Onlarla Allah Teâlâ arasında peygamberlik ve İslam ile ayırım gözetmeyiz.

{ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ } “Biz ancak O’na boyun eğen Müslümanlarız.” Allah Teâlâ’ya ibadetin ve tevhidin ait olduğunu ikrar ediciyiz ve O’na dini ihlâslı kılıcıyız.

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ

الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾

85- “Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul edilmez ve o kimse, ahirette ziyana uğrayanlardan olur.”

{ وَمَنْ يَبْتَغِ } “Kim ararsa.” İsterse.

{ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ } “İslâm’dan başka bir din. Ondan asla kabul edilmez. Ve o kimse, ahirette ziyana uğrayanlardan olur.” Cenneti ve içindekileri kaybetmekle ve cehennem ateşinde ve ateşteki azaplarda sürekli kalmakla aldanmışlardan olacaklardır.

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرُّسُولَ

حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾

86- “İman ettikten, Peygamber’in gerçek olduğuna şahadet ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra, inkâr eden bir toplumu, Allah nasıl doğru yola ulaştırır? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola ulaştırmaz.”

{ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ } “Allah nasıl doğru yola ulaştırır?” Dinine.

{ قَوْمًا كَفَرُوا } “İnkâr eden bir toplumu.” Allah’ı inkâr eden.

{ يَعْدُ إِيْمَانِهِمْ } “İman ettikten sonra.” Allah Teâlâ’ya.

{ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ } “Peygamber’in şahadet ettikten.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in.

{ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ } “Gerçek olduğuna ve kendilerine açık deliller geldikten.” Beyan ve Kitap geldikten sonra.

{ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ } “Allah zalimler topluluğunu doğru yola ulaştırmaz.” Dininde ortak koşanları dinine. Buna ehil olmayı buna.⁹

⁹ a) İmam Neseî, İkrime kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini nakleder: “Ensar’dan bir kişi İslam’a girdi. Sonra irtidat edip müşriklere katıldı, sonra pişman oldu. Kavmine şöyle bir haber gönderdi: ‘Benim adıma Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e: ‘Tevbe etme imkânım var mıdır?’ diye sorunuz. Kavmi, Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in yanına gelerek; ‘Onun tevbesi sözkonusu olur mu?’ diye sordular. Bunun üzerine: ‘İman ettikten Peygamberin hak olduğuna tanık olduktan sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidâyete erdirtir?’ âyetinden itibaren ‘Allah Gafûrdur, Rahîmdir’ (âyet, 89) buyruğuna kadar nazil oldu. Bu haber ona gönderildi, o da İslam’a girdi.” *Sünen-i Neseî*, Kitab-ü Tahrimi’-d-Dem, “Mürtedin tevbe etmesi” bâbı. Haberin isnadında Muhammed ibn Abdullah ibn Bazîğ, Yezid -ki İbn Zürey- Davud ve İkrime bulunmaktadır. İkrime’nin tercüme-i halini önceden sunmuş sika ve sebt olduğunu söylemiştik. Muhammed ibn Abdullah ibn Bazîğ el-Basrî sikadır. Müslim, Tirmizî ve Neseî’nin kendisinden rivayetleri vardır. *Takrib*, c. 2, s. 175, 360; *el-Cerh ve’t-Tadil*, c. 7, s. 294, 1597 nolu madde. Yezid ibn Zürey el-Basrî, Ebû Muaviye. Sika ve sebtir. *Takrib*, c. 2, s. 364, 250 nolu madde; *Tezkiret-ül-Huffâz*, c. 1, s. 256, 242 nolu madde. Davud ibn Ebî Hind el-Kuşeyrî. Sika ve mutkindir. Ömrünün son demlerinde hafızasında yanılma meydana gelmiştir. Buhârî’nin talikan diğer *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin ise isnadla kendisinden rivayeti vardır. İbn Ebî Hind hakkında *Takrib*, c. 1, s. 235, 45 nolu tercüme-i hal ve *Tezkiret-ül-Huffâz*, c. 1, s. 146, 140 nolu tercüme-i hal. Haberin sıhhat bakımından değer-

أُولَئِكَ جَزَاءُهُمْ أَنْ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

87- “İşte bunların cezası, Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır.”

{ أُولَئِكَ جَزَاءُهُمْ أَنْ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ } “İşte bunların cezası Allah’ın, lanetine uğramalarıdır.” Allah Teâlâ’nın azabı.

{ وَالْمَلَائِكَةِ } “Meleklerin.” Meleklerin laneti.

{ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ } “Ve bütün insanların.” Bütün mü’minlerin.

lendirilmesi; Bu haberin isnadı ravilerin birbirinden dinlemesi nedeniyle mutasıldır. *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 9, s. 248, 404 nolu madde; c. 3, s. 204, 388 nolu madde. Senedi oluşturan rical de sika/güvenilir kişilerdir. Ancak senedde bulunan İbn Ebî Hind’in ara ara yanıldığı rical bilgileri tarafından söylenmişse de yanılma bu haber için geçerli değildir. Zira bu haberi İbn Cerîr tefsirinde, İbn Hibban ve Hâkim de sahihlerinde rivayet etmişlerdir. Hâkim haberin sahih olduğunu belirtmiş, Zehebî de bu hükme muvafakat etmiştir. Buna göre haber sahih kategorisine dahil olmaktadır. Haberin diğer kaynaklar tarafından aktarımı hakkında bkz. *Mevaridu’z-Zeman*, Tefsir, 1728 nolu hadis; *el-Müstedrek*, Kitab-ü Kısmü’l-Fey’i, c. 2, s. 142 ve Hudud, c. 4 s. 366; *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 340. b) İbn Cerîr’in Mücahid’den aktardığı bir başka rivayetine göre bu kıssanın sahibi Amr ibn Avf oğullarından Haris ibn Süveyd el-Ensarî’dir. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 340.

c) İbn CerîrAvfî kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet etmektedir: Bu âyet-i kerime Ehl-i Kitap hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i tanımaktaydılar. Ancak sonrasında Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i inkâr ettiler. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 3, s. 341. Taberî’nin Avfî kanalıyla İbn Abbâs’tan yaptığı aktarımların zayıf olduğunu defaatle belirtmiştik.

d) (كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ) “İman ettikten sonra, inkâr eden bir toplumu, Allah nasıl doğru yola ulaştırır?” Bu âyet söz konusu grubun Allah Teâlâ’nın hidayetine ve Sırat-ı Müstakim’e ulaşamayışına yönelik bir açıklamayı içermektedir. Söz konusu sapkın yolu tercih ederek helakin eşğine geldiler. Zira onlar küfrü imana sapkınlığı da hidayete tercih etmişlerdir. (أَلَا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) “Ancak, bundan sonra tevbe edip durumlarını düzeltenler bunun dışındadır. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.” (3/Âl-i İmrân/89). Bu âyet ise tevbe ameliyesine girişenlere yönelik Allah Teâlâ’nın keremini muazzam fazlını ve yüce lütfunu açıklamaktadır. Zira Allah Teâlâ tevbe edenlerin öncesinde gerçekleştirmiş oldukları bu büyük günahlarının ardından tevbe ederek ve yö-nelerek gelenleri sigaya çekmeyecektir.

﴿٨٨﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ

88- “Onlar, (bu lânetin içinde) sürekli olarak kalırlar; onların ne azapları hafifletilir ne de yüzlerine bakılır!”

{ خَالِدِينَ فِيهَا } “Onlar, (bu lânetin içinde) sürekli olarak kalırlar.”

Lanette kalırlar.

{ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ } “Onların ne azapları hafifletilir ne de yüzlerine bakılır!” Azaptan ertelenmezler.

﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

89- “Ancak, bundan sonra tevbe edip durumlarını düzeltenler bunun dışındadır. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”

{ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا } “Ancak tevbe edenler bunun dışındadır.” Küfür ve şirkten.

{ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ } “Bundan sonra.” Bu irtidadlarının ardından.

{ وَأَصْلَحُوا } “Durumlarını düzeltenler.” İhlas ile Allah Teâlâ’yı birleyenler.

{ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ } “Çünkü Allah, çok bağışlayan.” Tevbe eden kişiye karşı.

{ رَحِيمٌ } “Çok merhamet edendir.” Tevbe üzere ölen kişiye.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ
﴿٩٠﴾ وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ

90- “İman ettikten sonra inkâra sapanların, sonra da inkârda ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmez; çünkü onlar, doğru yoldan sapmış olanların ta kendileridir.”

{إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا} “İnkârâ sapanların.” Allah Teâlâ’yı inkâr edenlerin.

{بَعْدَ إِيمَانِهِمْ} “İman ettikten sonra.” Allah Teâlâ’ya iman ettikten.

{ثُمَّ ارْزَادُوا كُفْرًا} “Sonra da inkârda ileri gidenlerin.” Sonra küfür üzere süreklilik gösterenler.

{لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ} “Tövbeleri asla kabul edilmez.” Bunda ikamet ettikleri müddetçe.

{وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ} “Çünkü onlar, doğru yoldan sapmış olanların ta kendileridir.” Hidayetten ve İslam’dan.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ

نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾

91- “İnkâr eden ve kâfir oldukları halde de ölenler, yeryüzü dolusu altın fidye verseler bile, hiç birisinden asla kabul edilmez. İşte onlar için acı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcısı da yoktur.”

{إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا} “İnkâr eden.” Allah Teâlâ’yı ve Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i inkâr eden.

{وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ} “Ve kâfir oldukları halde de ölenler.” Allah Teâlâ’yı ve Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i inkâr ederek.

{فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ} “Yeryüzü dolusu, hiçbirisinden asla kabul edilmez.” Yeryüzü ölçüsünde.

{ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ} “Altın fidye verseler bile.” Buyuruyor ki, kendi nefsinin baki kalması için bununla nida etse onlardan kabul edilmez.

{أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ} “İşte onlar için acı bir azap vardır.” Acısı kalplerine özgü olan bir azap vardır.

{ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ } “Onların hiçbir yardımcıları yoktur.” Allah Teâlâ’nın azabından engelleyecek.

Allah Teâlâ’nın “Kim İslâm’dan başka bir din ararsa” buyruğundan buraya kadar olan bölüm, münafıklardan Tu’me ve ashabı olan on kişi hakkında nazil olmuştur. Bunlar Medine’den Mekke’ye İslam dininden irtidat ederek dönmüşlerdir. Onlardan bazıları bu hal üzere ölmüştür. Onlardan bazıları bunun üzere öldürüldü. Bazıları bundan sonra Müslüman oldu.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ
اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ٩٢

92- “Siz sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça, gerçek iyiliğe erişemezsiniz! Her ne harcarsanız Allah onu bilir.”

Ardından Allah Teâlâ mü’minleri Allah yolunda infak etmeye teşvik ederek şöyle buyurdu:

{ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ } “Gerçek iyiliğe erişemezsiniz!” Yani sevdiğiniz maldan infak etmedikçe Allah katındaki sevap, keramet ve cennete erişemezsiniz.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Asla birr’e erişemezsiniz.” Demek asla tevekkül ve takvâya ulaşamazsınız.

{ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ } “Siz sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça. Her ne harcarsanız.” Maldan bir şey.

{ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ } “Allah onu.” Ve niyetlerinizi.

{ عَلِيمٌ } “Bilir.” Diyor ki; Kendisiyle Allah’ın rızasına ulaşacağınız ya da insanların övgüsünü elde edeceğiniz.

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلاَءَ لِبَنِي إِسْرَءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَءِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلَوْهَا إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٩٣

93- “Tevrat indirilmeden önce, İsrail’in (Yakub) kendine haram kıldıkları dışında, bütün yiyecekler İsrail oğullarına helal idi. De ki: ‘Eğer doğru söylüyorsanız, haydi Tevrat’ı getirip okuyun!’”

{ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَآءِيلَ } “Bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve ümmetine bugün helal olan bütün yiyecekler İsrailoğullarına Yakub evladlarına helal idi.

{ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَآءِيلُ } “İsrâil’in (Yakub) haram kıldıkları dışında.” Hz. Yakub.

{ عَلَى نَفْسِهِ } “Kendine.” Adama vesilesiyle.

{ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَنْزَلَ التَّوْرَةُ } “Tevrat İndirilmeden önce.” Tevrat’ın Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’a indirilmesinden önce Hz. Yakub (‘aleyhi’s-selâm) deve etini ve sütünü kendisine haram kılmıştı. Bu âyet-i kerime nazil olduğunda Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Yahudilere: “Hz. İsrail (‘aleyhi’s-selâm)’ın kendi nefesine haram kıldığı yiyecek nedir?” diye sordu. Onlar da: “Hz. İsrail (‘aleyhi’s-selâm) kendi nefesine hiçbir şeyi haram kılmamıştır. O gün olan deve eti, sütü, inek ve koyunun iç yağı gibi yiyeceklerin bütünü bize haramdır. Bunlar Hz. Âdem (‘aleyhi’s-selâm)’dan Hz. Mûsâ (‘aleyhi’s-selâm)’a kadar bütün peygamberlere haram idi. Sizler ise bunu helal saymaya çalışıyorsunuz ve Tevrat’ta bunun haram kılındığını iddia etmektesiniz.” dediler. Bunun üzerine Allah azze ve celle Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e şöyle buyurdu:

{ قُلْ } “De ki.” Onlara.

{ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا } “Haydi Tevrat’ı getirip okuyun!” Tevrat’ta iddia ettiğiniz şeyin haram kılınışını okuyunuz.

{ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ } “Eğer doğru söylüyorsanız.” İddia ettiğiniz şey konusunda. Bunun üzerine Tevrat’ı getiremediler. Dile getirmiş oldukları konuda yalancı olduklarını biliyorlardı.

فَمَنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾

94- “Artık bundan sonra, her kim Allah’a karşı yalan uydurursa, işte onlar, zalim olanlardır!”

Bunun üzerine Allah azze ve celle şöyle buyurdu:

{ فَمَنْ افْتَرَى } “Her kim uydurursa.” İftira ederse.

{ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ } “Artık bundan sonra, Allah’a karşı yalan.” Tevrat’ta onların yalancı olduğuna dair açıklama geldikten sonra.

{ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ } “İşte onlar zalim olanlardır!” Allah Teâlâ’ya karşı yalan söyleyen kâfirlerdir.

﴿ ٩٥ ﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

95- “De ki: ‘Allah doğruyu söylemiştir. Öyleyse, Allah’ı birleyici olarak İbrahim’in dinine uyun. O, Allah’a ortak koşanlardan değildi.”

{ قُلْ } “De ki.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)!

{ صَدَقَ اللَّهُ } “Allah doğruyu söylemiştir.” “Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm) Yahudi ve Hristiyan değildi” buyruğunda.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Allah Teâlâ buyurmuş olduğu tahrîm ve tahlîl konusunda doğru söylemiştir.

{ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ } “Öyleyse İbrahim’in dinine uyun.” Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’in dinine.

{ حَنِيفًا } “Allah’ı birleyici.” Yani Müslüman olarak.

{ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ } “O, Allah’a ortak koşanlardan değildi.” Onların dini üzere değildi.

﴿ ٩٦ ﴾ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ

96- “Doğrusu insanlar için kurulan ilk ev (mabed), Mekke’deki çok mübarek ve âlemlere hidayet kaynağı olan (Kâbe)’dir.”

{ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ } “Doğrusu ilk ev (mabed).” Mescid.

{ وَضِعَ لِلنَّاسِ } “İnsanlar için kurulan.” Mü'minler için bina edilen.

{ لِلَّذِي بِبَكَّةَ } “Mekke'deki.” Diyor ki: O Bekke'dedir. Bekke ise Kâbe'nin yeridir. Bekke olarak isimlendirilmesinin nedeni, insanların orada tavafta meydana gelen izdihamdan dolayı insanların bir-birini ezmeleridir.

{ مُبَارَكًا } “Çok mübarek olan (Kâbe)'dir.” Yani Kâbe'nin yerinde mağfired ve rahmet bulunmaktadır.

{ وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ } “Ve âlemlere hidayet kaynağı.” Her nebinin, resûlün, siddıkın ve mü'minin kiblesidir.

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ
الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

97- “Onda apaçık deliller, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren kimse güvenlik içinde olur. Ona gitmeye gücü yetenlerin, o Ev'i (Kâbe'yi) hacetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim inkâr ederse, Allah bütün âlemlerden müstağnidir!”

{ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ } “Onda apaçık deliller vardır.” Açıklayıcı alametler vardır ve onun içinde Hz. İbrahim ('aleyhi's-selâm)'ın makamı vardır.

{ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ } “İbrahim'in Makamı.” Hz. İsmail ('aleyhi's-selâm)'ın hatimi ve Hacer-i Esved.

{ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا } “Oraya giren kimse güvenlik içinde olur.” Saldırya uğramaktan emin olur.

{ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ } “Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.” Mü'minler üzerinde.

{ حِجُّ الْبَيْتِ } “O Ev'i (Kâbe'yi) hacetmesi.” Beyt'e gitmeleri.

{ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا } “Ona gitmeye gücü yetenlerin.” Ulaşmak ve azığın ve binitin hazırlanması, dönünceye kadar ehl-ü iyaline nafakanın bırakılması.

{ وَمَنْ كَفَرَ } “Artık kim inkâr ederse.” Allah Teâlâ’yı, Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i, Kur’an-ı Kerim’i ve hacc farzasını.

{ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ } “Allah bütün âlemlerden müstağnidir!” Onların imanlarından ve haclarından.¹⁰

¹⁰ a) Abdürrezzak es-San’ânî, Tâvus kanalıyla İbn Abbâs’tan “Kim oraya girse emin olur” buyruğu hakkında şöyle rivayet eder: “Bir adam birini öldürdüğünden veya hırsızlık yaptığından dolayı cezayı hak eder de Mescid-i Haram’a girecek olursa onunla oturulmaz, konuşulmaz ve barındırılamaz. Ta ki o zorlanır, mescitten çıksın ve kendisine ceza uygulansın. Eğer Harem bölgesinde öldürür veya hırsızlık yapar da sonra Mescid-i Haram’a girse, cezası kendisine uygulansın diye insanlar onu sıkıştırırlar, onu Mescid-i Haram’dan Haram bölgesine çıkartırlar da haddi uygulatırlar. Eğer Mescid-i Haram’da öldürürse veya hırsızlık yaparsa kendisine Mescid-i Haram’da hadd uygulanır.” *Musannef-i Abdürrezzak*, Hac, “İlhâd’u ulaşan şey” bâbı, 9226 nolu hadis. Bu haberin isnadındaki ricalin haberi birbirlerinden dinlemeleri nedeniyle haber muttasıl ve senedi oluşturan kişiler de sikadır. Bu bağlamda haber de sahih olmaktadır. Bu haberin isnadında Mamer, İbn Tâvus ve Tâvus’un tercüme-i halleri hakkında açıklamalarda bulunmuş ve her birisinin haberi bir öncekinden dinlediğini belirtmiştik. Hadisin isnadı sahihtir.

b) İbn Cerîr Taberî, çeşitli kanallarla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet eder: “Her kim Harem bölgesinin dışında haddi gerektiren bir iş işleyecek olur da Harem’e sığınacak olursa, ona saldırılmaz, onunla konuşulmaz. Onunla alış veriş yapılmaz. Ta ki, Harem bölgesinden çıkıp ona had uygulanıncaya kadar. Harem bölgesinden çıkarsa yakalanır ve kendisine hadd uygulanır. Her kim Harem bölgesinde haddi gerektiren bir iş işleyecek olursa, orada ona had uygulanır.” *Tefsiru’t-Taberî*, c. 4, s. 13. Âyetin içeriği ile ilgili olarak üç mesele ortaya çıkmaktadır. Bizler bu üç meseleyi ve İbn Abbâs’ın görüşünü ortaya koyacağız: 1- Bir kişi Mescid-i Haram’da cinayet işler veya hırsızlık yaparsa kendisine orada hadd uygulanır. 2- Bir kişi Mescid-i Haram’ın dışında haddi gerektiren bir şey işler de kendiliğinden değil başkası tarafından girdirilirse Mescid-i Haram’dan Hill bölgesine çıkartılır da sonra kendisine hadd uygulanır. 3- Bir kişi Mescid-i Haram’ın dışında haddi gerektiren bir şey işler de kendiliğinden sığınmak amacıyla Mescid-i Haram’a girse Mescid-i Haram’da kendisine hadd uygulanması da kuvvet kullanılarak çıkartılması da caiz değildir. Aksine çıkmak zorunda kalınsın diye kendisiyle ilişki kesilir. Sonra hıl bölgesinde kendisine had uygulanır. İşte İbn Abbâs’ın görüşü bu sonuncusudur. Bu görüşler bir takım sahabeden ve tâbiûndan da rivayet edilmiştir. Bkz. *Tefsiru’t-Taberî*, c. 4, s. 12-3.

c) Bilginler de Mescid-i Haram’a sığınan caninin öldürülmesi konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ebû Hanife ve İmam Ahmed Mescid-i Haram’da öldürülmesinin caiz olmadığını görüşünde iken İmam Malik ve Şafî ise hadd âyetlerinin genelliğini delil olarak ileri sürerek ister cinayet Mescid-i Haram’da

işlenmiş olsun ister Mescid-i Haram'ın dışında işlenmiş olsun caiz olmadığı görüşündedirler.

d) İlk grupta olan âlimler şöyle derler: (وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ أَمِنًا) "Oraya giren kimse güvenlik içinde olur." Bu buyruk kendisinden emir murad edilen haber cümlesidir. Ayrıca bu grupta olanlar Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunu da kanıt olarak ileri sürmüşlerdir: "Mekke'yi haram eden Allah Teâlâ'dır. Onu haram eden insanlar değildir. Bundan dolayı Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse için Mekke'de ne kan dökmek, ne de bir ağaca balta vurmak helal olmaz. Eğer Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) burada savaş etti diye ruhsat tarafına kaçan biri bulunursa, ona: 'Allah Hz. Resûlü'ne izin vermiştir, size izin vermemiştir!' deyiniz. Bana da yalnız bir günün bir saati içinde izin verdi. Ondan sonra bu günkü haramlığı dünkü haramlığı derecesine döndü. Bu dediklerimi burada bulunanlar, bulunmayanlara tebliğ etsin." Buhârî, Meğâzi, 51. Bâb, 4295 nolu hadis. Bu hadisle şöyle istidlal etmişlerdir: Allah Teâlâ Mekke'de ister haklı olsun ister haksızca olsun kan dökmeyi haram kılmıştır. Eğer Mekke'de kan dökümünün haram oluşu sadece haksızca kan dökmeye özelse bu durumda Mekke'nin hiçbir özelliği ve ayrıcalığı olmaz. Zira haksızca kan dökmek dünyanın her bölgesinde haramdır.

e) Bu görüşte olanlar caninin cürmünü Harem bölgesinde işlemesiyle Harem bölgesinin dışında işlemesi arasında fark olduğunu belirtir ve söz konusu her iki olayı birbirinden ayırt ederler. Haremin içinde cürüm işleyen kimseye ceza uygulanır. Zira bu kişi Harem'i küçültmüş ve makamını gözetmemiştir. Harem'e sığınan kimseye ise ceza uygulanmaz. Zira bu kişi Harem'i ululamış ve ona tazim göstermiştir. Bu durumda Harem'de kaldığı müddetçe güvende olmuş olur.

f) İmam Malik ile İmam Şâfiî ise caninin cinayeti Harem'in içinde olsun Harem'in dışında olup da sonra Harem'e sığınmış olsun fark etmeksizin öldürülür. Zira hadd âyetleri ammdır. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) Kâbe'nin örtüsüne tutunmuş olsa dahi İbn Hatal'ın öldürülmesini emretmiştir.

g) İlk grup, ikinci grubun getirmiş olduğu delillere şöyle cevap verirler: Özel olarak Harem bölgesini tahrim eden deliller haddi emreden delilleri tahsis etmektedirler. İbn Hatal'ın öldürülmesini emreden hüküm ise sadece Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e özel olarak helal kılınan belirli bir zaman dilimine hastır.

h) Öldürülmeyi vacip kılan cinayetin cezası budur. Haddlere gelince ise cana kasteden cinayetin daha aşağı seviyesindekiler için geçerlidir. Cumhur ise Harem bölgesinde mutlak olarak haddin ikame edileceği görüşündedirler. Zira Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) Harem bölgesinde kanın dökülmesini haram kılmıştır. Bu ise cana kasteden cinayetten daha aşağı seviyede olanları kapsamaz.

i) İbn Cerîr İbn Abbâs'ın görüşünü, ardından İbn Zübeyr, Hasan ve Mücahid'in görüşünü zikreder. Bu görüş şudur: Harem'in dışında bir kişiyi öldürüp sonra Harem'a sığınan kimse Harem'den çıkartılır ve kendisine hadd uygulanır. Taberî daha sonra bu görüşü tercih eder. Tercihinin gerekçesi şudur: Selef-i Salihin ci-

neyeti Harem bölgesinin dışında gerçekleşecek kişinin hükmü konusunda görüş birliği etmişlerdir. Böyle bir kişi cinayetinden dolayı Harem’de yakalanmaz. Ancak yakalanmak için Harem’den nasıl çıkarılacağı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Kimileri çıkmak zorunda kalsın diye kendisiyle bütün ilişkiler kesilir. Kimi bilginler ise kuvvet zoruyla Harem’den çıkartılır demişlerdir. Harem’de kaldıkça haddin kendisine uygulanması için Harem’den çıkartılmasının zorunluluğu konusunda görüş birliği etmişlerdir. Bilginler ancak nasıl çıkartılacağı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İmam kendi görüşünce onu Harem’den çıkartacak yolu uygulamalı ve Ona haddi uygulamalıdır.” *el-Muğni*, c. 8, s. 236; *Neyl-ü'l-Evtar*, c. 7, s. 47; *Tefsîru't-Taberî*, c. 4, s. 12-4; *Ahkâm-ü'l-Kur'an*, c. 2, s. 22.

j) İmam İbn Mace, İkrime kanalıyla Abdullah ibn Abbâs’tan şöyle dediğini nakletmektedir: “Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) (مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا) ‘Ona gitmeye gücü yetenlerin’ buyruğundaki güçten maksat, azık ve binittir, buyurmuştur.” İbn Mâce, Hac, “Hacці vacip kılan şeyler” bâbı, 2897 nolu hadis. Bu haberin isnadında Süveyd ibn Said, Hişam ibn Süleyman el-Kureşî, İbn Cüreyc, İbn Ata ve İkrime bulunmaktadır. İbn Cüreyc ile İkrime’nin tercüme-i hallerini sunmuş İbn Cüreyc’in sika ve fakih, İkrime’nin ise sika ve sebt olduğunu belirtmiştik. Süveyd ibn Said ibn Sehl el-Herevî, Ebû Muhammed. Kendi nefsi hakkında sâduktur. Ancak âmâ olmuştur. İbn Main kendisi hakkında çirkin sözler söylemiştir. Müslim ve İbn Mace kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. *Takrib*, c. 1, s. 340, 596; *el-Kâşif*, c. 1, s. 411, 2215 nolu madde; *Tehzib*, c. 4, s. 273. Hişam ibn Süleyman ibn İkrime ibn Halid el-Mahzumi el-Mekkî. Zehebî der ki, Hişam sâduktur. İmam Buhârî kendisinden talikan hadis rivayet etmiştir. Müslim ve İbn Mace de kendisinden rivayet etmişlerdir. *Takrib*, c. 2, s. 319, 83 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 223, 6066 nolu madde. İbn Ata. Amr ibn Ata ibn Ebû'l-Huvar el-Mekkî. Sikadır. İmam Müslim ve Ebû Dâvûd’un kendisinden hadis rivayeti vardır. *Takrib*, c. 2, s. 61, 487 nolu madde. Bu haberin senesinde Süveyd ibn Said ile Hişam ibn Süleyman’ın bulunması nedeniyle hadis zayıf kategorisine girmektedir de Hâkim’in Katade kanalıyla Enes’ten tahrir ettiği şu hadis bu içeriği teyit ettiğinden haber hasen li-gayrihi kategorisine yükselmektedir. Hâkim, Katade’den o da Enes’ten şöyle rivayet etmektedir: “(وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا) ‘Ona gitmeye gücü yetenlerin, o Ev’i (Kâbe’yi) haccetmesi Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.’ Ey Allah’ın Resûlü âyetten geçen sebil sözcüğü nedir?’ diye soruldu. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem): ‘Azık ve binittir’ buyurdular.” Hâkim bu haberin Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre sahih olduğu halde tahrir etmediklerini belirtir. Zehebî de onun bu yargısına muvafakat eder. *El-Müstedrek*, Menasik, c. 1, s. 441-2.

k) İmam Beyhakî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayetine göre o şöyle demiştir: “Yoldan kastedilen, kulun bedeninin sağlam, azık ve binit kadar parasının bulunmasıdır.” Beyhakî, *es-Sünen-ü'l-Kübra*, Hacc, “Kişinin yürümeye güç yetirebilmesi” bâbı, c. 4, s. 331. Buna göre yukarıda geçen İbn Mace hadisi (j maddesinde) hasen li-gayrihi olmaktadır.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاللّهِ وَاللّهِ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾

98- “De ki: ‘Ey Kitap Ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”

{ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاللّهِ } “De ki: ‘Ey Kitap Ehli, niçin Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an-ı Kerim’i.

{ وَاللّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ } “Allah yaptıklarınızı görüp dururken.” Küfürde işlediğiniz hakikati gizlemeyi ve masiyet işlemeyi.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللّهِ مَن أَمَنَ تَبِعُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ ۚ وَمَا اللّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

99- “De ki: ‘Ey Kitap Ehli! Gerçeği görüp bildiğiniz halde, niçin Allah’ın yolunu eğri göstermeye çalışarak, mü’minleri Allah’ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.”

{ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ } “De ki: ‘Ey Kitap Ehli, niçin çevirmeye kalkışıyorsunuz?” Çeviriyorsunuz.

{ عَن سَبِيلِ اللّهِ } “Allah’ın yolundan.” Allah Teâlâ’nın dininden ve O’na taattten.

{ مَن أَمَنَ } “Mü’minleri.” Allah Teâlâ’ya, Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ تَبِعُونَهَا عِوَجًا } “Allah’ın yolunu eğri göstermeye çalışarak.” Onu kalp ve bozuk göstermeye çalışarak.

{ وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ } “(Gerçeği) görüp bildiğiniz halde.” Kitapta bunu bildiğiniz halde.

{ وَمَا اللّهُ بِغَافِلٍ } “Allah habersiz değildir.” Sehv edici değildir.

{عَمَّا تَعْمَلُونَ} “Yapmakta olduklarınızdan.” Küfür içinde yaptığı-
nız gizlemeden ve masiyetlerden. Bu âyet-i kerime Ammar ve Hz.
Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabını davet edenler hak-
kında nazil olmuştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾

100- “Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden herhangi
bir gruba uyarmanız, onlar, imanınızdan sonra, sizi dininizden
döndürüp inkârcı yaparlar.”

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا} “Ey iman edenler! Herhangi bir
gruba uyarmanız.” Taife.

{مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ} “Kendilerine kitap verilenlerden.” Kendile-
rine Tevrat verilenlerden.

{يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ} “İmanınızdan sonra sizi dininizden döndü-
rüp.” Allah Teâlâ’ya ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e iman
edişinizden.

{كَافِرِينَ} “İnkârcı yaparlar.” Ta ki Allah Teâlâ’yı ve Hz. Muham-
med (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i inkâr ediciler olasınız.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ
يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

101- “Size Allah’ın âyetleri okunup dururken ve O’nun Resûlü de ara-
nızda iken, nasıl inkârcı olursunuz? Kim Allah’a sınıksız bağla-
nırsa, şüphe yok ki doğru bir yola iletilmiş olur.”

{وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ} “Nasıl inkârcı olursunuz?” Allah Teâlâ’yı inkâr
edersiniz. İfade taaccüp üzeredir.

{وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ} “Okunup dururken.” Okunurken.

{عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ} “Size Allah’ın âyetleri.” Emir ve nehyiyle Kur’an.

{وَفِيكُمْ} “Aranızda iken.” Sizinle birlikte.

{رَسُولُهُ} “Ve O’nun Resûlü de.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{وَمَنْ يَغْتَصِم بِاللَّهِ} “Kim Allah’a sınıksız sarılırsa.” Kim Allah Teâlâ’nın dinine ve Kitabına tutunursa.

{فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} “Şüphesiz ki doğru bir yola iletilmiş olur.” Bembeyaz dosdoğru yola – ki bu din İslam’dır- irşad edilmiştir.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Dosdoğru yol üzere sabit olur.

Âyet-i kerime Muaz ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabı hakkında nazil olmuştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

102- “Ey iman edenler! Allah’tan, O’na yaraşır bir şekilde sakının ve ancak Müslümanlar olarak can verin!”

Ardından Allah Teâlâ Evs ve Hazrec kabilelerinin arasında İslamî dönemde gerçekleşen aralarındaki husumet hakkında bir âyet indirdi. Sa’lebe ibn Ganem ve Sa’d ibn Ebî Ziyade Cahiliye dönemindeki öldürme ve baskınlarla iftihar etti. Bunun üzerine Allah azze ve celle şöyle buyurdu:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ} “Ey iman edenler! Allah’tan sakının.” Allah Teâlâ’ya itaat ediniz.

{حَقَّ تَقَاتِهِ} “O’na yaraşır bir şekilde.” Nasıl korkmak gerekiyorsa ifadesinin anlamı isyan etmeyip taat etmesi, inkâr etmeyip şükretmesi, unutmayıp zikretmesidir.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Gerektiği şekilde Allah Teâlâ'ya itaat ediniz.

{ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ } “*Ve ancak Müslümanlar olarak can verin.*” Ubudiyetin ve tevhidin O'na ait olduğunu ikrar ederek, bu iki-sinde muhlis olarak.

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

103- “Hepiniz, Allah’ın ipine sımsıkı sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah’ın, üzerinizdeki nimetini düşünün! Hani siz birbirinize düşman idiniz; ama O, kalplerinizi birleştirmiş ve O’nun nimeti sayesinde kardeşler oluvermiştiniz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yolu bulasınız.”

{ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ } “*Allah’ın ipine sımsıkı sarılın.*” Allah Teâlâ’nın dini ve Kitabına sımsıkı sarılın.

{ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا } “*Hepiniz. Parçalanıp ayrılmayın.*” Dinde.

{ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ } “*Allah’ın nimetini düşünün.*” Allah Teâlâ’nın lütfuna.

{ عَلَيْكُمْ } “*Üzerinizdeki.*” İslam ile.

{ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً } “*Hani siz birbirinize düşman idiniz.*” Cahiliyyet döneminde.

{ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ } “*Ama O, kalplerinizi birleştirmiş.*” İslam ile.

{ فَأَصْبَحْتُمْ } “*Oluvermiştiniz.*” Yardımlaştınız.

{بِنِعْمَتِهِ} “O’nun nimeti sayesinde.” İslam Dini ile.

{إِخْوَانًا} “Kardeşler.” Dinde kardeşler.

{وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ} “Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken.” Ateşten çukurun yanında. Yani kıyısında ki bu da küfürdür.

{فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا} “Oradan da sizi O kurtarmıştı.” İmanla sizi oradan kurtardı.

{كَذَلِكَ} “İşte.” İşte bu şekilde.

{يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ آيَاتِهِ} “Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor.” Emrini, nehyini ve fazlını.

{لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ} “Ki doğru yolu bulasınız.” Sapıklıktan kurtulup hidayete erişesiniz diye.

وَلَتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

104- “Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten vazgeçirmeye çalışan bir topluluk bulunsun! İşte bunlar, kurtuluşa erenlerdir.”

Ardından Allah Teâlâ marufu ve sulhu emrederek şöyle buyurdu:

{وَلَتَكُن مِّنكُمْ} “Sizden bulunsun.” İçinizde sürekli olsun.

{أُمَّةٌ} “Bir topluluk.” Bir cemaat.

{يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ} “Hayra çağıran.” Sulh ve ihsana.

{وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ} “İyiliği emreden.” tevhidi ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e uymayı emreden.

{وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ} “Ve kötülükten vazgeçirmeye çalışan.” Küfür, şirk ve Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e uymayı terk etmekten.

{وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ} “İşte bunlar kurtuluşa erenlerdir.” Hışımdan ve azaptan kurtulan.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ
وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

105- “Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır.”

{وَلَا تَكُونُوا} “Olmayın.” Dinde tefrikaya düşenler.

{كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا} “Parçalanıp ayrılığa düşenler gibi.” Yahudi ve Hristiyanların dinde ihtilafa düşmeleri gibi dinde düşmeyiniz.

{مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ} “Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra.” Kitaplarındaki İslam’dan açıklamalar.

{وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ} “İşte bunlar için.” Yani Yahudi ve Hristiyanlara.

{عَذَابٌ عَظِيمٌ} “Büyük bir azap vardır.” Bulunduğu durumdan daha büyük.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ
أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾

106- “Gerçekten o gün, kimi yüzler ağarır, kimi yüzler kararır. Yüzleri kararacak olanlara: ‘İman ettikten sonra, inkâra mı saptınız? Öyleyse inkâr etmenize karşılık tadın azabı!’ (denilir).”

{يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ} “Gerçekten o gün, kimi yüzler ağarır.” Bir günde bir topluluğun yüzleri ağarır.

{وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ} “Kimi yüzler kararır.” Bir günde bir topluluğun yüzleri kararır.

{فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ} “Yüzleri kararacak olanlara, denilir.” Zebaniler onlara derler ki:

{ أَكْفَرْتُمْ } “İnkâra mı saptınız?” Allah Teâlâ’yı inkâr mı ettiniz?

{ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ } “İman ettikten sonra.” Allah Teâlâ’ya iman ettikten sonra.

{ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ } “Öyleyse inkâr etmenize karşılık tadin azabı!” Allah’ı inkâr.

﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

107- “Yüzleri ağaracak olanlar ise, Allah’ın rahmeti içindedirler ve orada sürekli olarak kalırlar.”

{ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ } “Yüzleri ağaracak olanlar ise, Allah’ın rahmeti içindedirler.” Allah Teâlâ’nın cennetindedirler.

{ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ } “Ve orada sürekli olarak kalırlar.” Ölmezler ve çıkartılmazlar.

﴿١٠٨﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ

108- “İşte bunlar Allah’ın, sana gerçek olarak okumakta olduğumuz âyetleridir. Allah âlemlere haksızlık yapmak istemez.”

{ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ } “İşte bunlar Allah’ın âyetleridir.” Bunlar Allah Teâlâ’nın âyetleri olan Kur’an’dır.

{ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ } “Sana okumakta olduğumuz.” Hz. Cebrail (‘aleyhi-s-selâm) ile bunu sana indirdiğimiz.

{ بِالْحَقِّ } “Gerçek olarak.” Hak ve bâtilı açıklamak için.

{ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ } “Allah âlemlere haksızlık yapmak istemez.” Ondan âlemlere, cin ve insanlara zulüm olmaz.

﴿١٠٩﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

109- “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. Bütün işler, Allah’a döndürülür.”

{ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ } “Göklerde ne var yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.” Yaratılmışlar ve harikuladelikler.

{ وَالَى اللَّهُ تَوْجِعَ الْأُمُورِ } “Bütün işler Allah’a döndürülür.” Ahirette.

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

110- “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve Allah’a inanırsınız. Eğer Kitap Ehli de inanmış olsaydı, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu. Gerçi içlerinden inananlar da var, ama onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.”

{ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ } “Siz, en hayırlı bir ümmetsiniz.” Sizler ümmetlerin en hayırlısısınız.

{ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ } “İnsanlar için ortaya çıkarılmış.” İnsanlar için oldunuz. Ardından Allah Teâlâ onların hayırlarını açıklayarak şöyle buyurdu:

{ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ } “İyiliği emreder.” Tevhid ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e uymayı.

{ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ } “Kötülükten vazgeçirmeye çalışır.” Küfür, şirk ve Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e muhalefet etmekten.

{ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ } “Ve Allah’a inanırsınız.” Kitapların ve Resûllerin bütününe.

{ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ } “Eğer Kitap Ehli de inanmış olsaydı.” Yani Yahudiler ve Hristiyanlar.

{ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ } “Elbette kendileri için hayırlı olurdu.” Onların üzerinde bulunmuş olduğu şeyden.

{ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ } “Gerçi içlerinden inananlar da var.” Abdullah ibn Selam ve ashabı.

{ وَكَثَرَهُمُ الْفَاسِقُونَ } “Ama onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.” Ahdi bozan kâfirlerdir.

لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُؤْلَوْكُمْ الْأَذْبَارُ ثُمَّ لَا
يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾

111- “Onlar (Kitap Ehli) size, incitmekten başka bir zarar veremezler. Eğer size karşı savaşa girecek olsalar, arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez.”

{ لَنْ يَضُرُّوكُمْ } “Onlar (Kitap Ehli) size, bir zarar veremezler.” Yahudiler sizi asla eksiltemezler.

{ إِلَّا أَذًى } “İncitmekten başka.” Dil ile sövmek ve eleştirmek ile.

{ وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ } “Eğer size karşı savaşa girecek olsalar.” Dinde.

{ يُؤْلَوْكُمْ الْأَذْبَارُ } “Arkalarını dönüp kaçarlar.” Hezimete uğramış olarak.

{ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ } “Sonra onlara yardım da edilmez.” Kılıcınızdan ve onları esir almanızdan engellenemezler.

ضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الدِّلَّةَ أَيْنَ مَا تُلْقُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ
النَّاسِ وَبَآئٍ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةَ ذَلِكَ
بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذَلِكَ
بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

112- “Onlar (Yahudiler), Allah’ın ipine sarılıp, insanların (mü’minlerin) himayesine sığınmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine alçaklık damgası vurulmuştur. Onlar Allah’ın hışmına

uğradılar ve üzerlerine de miskinlik damgası vuruldu. Bunun sebebi, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleridir. Onlar ayrıca isyan etmişti ve sınırı aşıyorlardı.”

{ ضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةَ } “Onlar (Yahudiler), üzerlerine alçaklık damgası vurulmuştur.” Cizye zilleti onlara kılınmıştır.

{ أَيْنَ مَا تُثَقُّوْا } “Nerede bulunurlarsa bulunsunlar.” Nerede bulunurlarda mü'minlerle birlikte bulunmaya güç yetiremezler.

{ إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ } “Allah'ın ipine sarılıp, sığınmadıkça.” Ancak Allah Teâlâ'ya iman etmiş olmaları müstesna.

{ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ } “İnsanların (mü'minlerin) himayesine.” Yöneticilerden cizye ile ahid almış olmaları.

{ وَبَأْوٍ بِغَضَبٍ } “Onlar hışmına uğradılar.” Lanete müstahak oldular.

{ مِنْ اللَّهِ وَضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةَ } “Allah'ın. Ve Üzerlerine de miskinlik damgası vuruldu.” Fakirliğin çirkinliği onlara vurulmuştur.

{ ذَلِكَ } “Bunun sebebi.” Zillet.

{ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ } “Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri.” Hz. Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'i ve Kur'an-ı Kerim'i inkâr etmeleri.

{ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ } “Ve haksız yere peygamberleri öldürmeleridir.” Suçsuz.

{ ذَلِكَ } “Ayrıca.” Gazap ve miskinlik.

{ بِمَا عَصَوْا } “Onlar isyan etmişti.” Cumartesi günü hakkında Allah Teâlâ'ya isyan etmeleri.

{ وَكَانُوا يَعْتَدُونَ } “Ve sınırı aşıyorlardı.” Peygamberleri öldürmeleri ve haram kılınan şeyleri helal saymalarıyla.

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ أَنْاءً لَيْلٍ
وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾

113- “Bununla birlikte onların hepsi bir değildir. Kitap Ehli içinde doğruluk üzere olan bir ümmet (topluluk) vardır ki, gecenin saatlerinde secdeye kapanarak, Allah’ın âyetlerini okurlar.”

{ لَيْسُوا سَوَاءً } “Bununla birlikte onların hepsi bir değildir.” Yani Ehl-i Kitap’tan iman edenler iman etmeyenler gibi değildir.

{ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ } “Kitap Ehli içinde doğruluk üzere olan bir ümmet (topluluk) vardır ki.” Diyor ki: Onlardan bir topluluk bulunmaktadır ki adildirler, Allah Teâlâ’nın tevhidinde ihtida edilmişlerdir. Âyette söz konusu edilen şahıs Abdullah ibn Selam ve ashabıdır.

{ يَتْلُونَ } “Okurlar.” Okurlar/kıraat ederler.

{ آيَاتِ اللَّهِ } “Allah’ın âyetlerini.” Kur’an-ı Kerim’i.

{ أَنْاءَ اللَّيْلِ } “Gecenin saatlerinde.” Namazda gece saatlerinde.

{ وَهُمْ يَسْجُدُونَ } “Secdeye kapanarak.” Allah Teâlâ için namaz kılarak.¹¹

¹¹ a) İmam Ahmed, Kabus’un babası kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayetine göre, o şöyle edilmiştir: “Mü’minin karşılaştığı en şiddetli son ölümdür.” İbn Abbâs (يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ) “O gün gökyüzü, erimiş bir maden gibi olur.” (70/Meraic/8) ilahî buyruğu hakkında ise şöyle demiştir: “Zeytinyağı tortusu.” (نَاءَ اللَّيْلِ) “Gecenin saatlerinde” (3/Al-i İmrân/113) ilahî buyruğu hakkında şöyle demiştir: “Gecenin boşluklarında vaktinde demektir.” “İlmin gitmesinin ne anlama geldiğini biliyor musunuz” diye sordu. Sonra kendisi şöyle cevaplandırdı: “Yeryüzünden ilim erbabının yok olmasıdır.” *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 223. Hadisin isnadında Cerîr, Kabus, Kabus’un babası Husayn bulunmaktadır. Cerîr’in tercüme-i halini sunmuş ve sika olduğunu söylemiştik. Kabus ibn Ebî Zübeyr el-Cenbî. Kendisinde gevşeklik vardır. *Takrib*, c. 2, s. 115, 1 nolu madde; *el-Muğni fi’l-Duafa*, c. 2, s. 517, 4975 nolu madde. Husayn ibn Cündeb el-Cenbî el-Kûfi. Sikadır. *Takrib*, c. 1, s. 182, 407 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 85. Hadis ravilerin birbirinden haberi dinlemiş olmaları nedeniyle muttasıldır. *Tehzibü’t-Tehzib*, c. 8, s. 305, 553 nolu madde; c. 2, s. 379,654 nolu madde. Ancak hadisin isnadında Kabus’un zayıf olması nedeniyle hadis zayıf hadis kategorisindedir.

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾

114- “Onlar, Allah’a ve ahiret gününe inanır, iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışır. İşte onlar, iyi olanlardır.”

{يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ} “Onlar, Allah’a inanır.” Kitapların ve Resûllerin bütününe.

{وَالْيَوْمِ الْآخِرِ} “Ve ahiret gününe.” Ölümden sonra dirilmeye ve cennetin nimetlerine.

{وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ} “İyiliği emrederler.” Tevhidi ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e uymayı.¹²

{وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ} “Kötülükten vazgeçirmeye çalışır.” Küfür, şirk, cibt ve tağuta uymaktan.

b) İbn Cerîr Taberî (وَمِنْ أَنَايِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ) “Gecenin bir bölümünde tesbih et” (20/ Tâhâ/130) buyruğu hakkında Avfî kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayetine göre o şöyle demiştir: “(أَنَايِ اللَّيْلِ) gecenin saatleridir.” *Tefsîru’t-Taberî*, c. 16, s. 234. Taberî’nin bu kanalla İbn Abbâs’tan yaptığı nakiller her ne kadar zayıf ise de burada kendisine itibar edilebilir. Zira bu hadisin ilk bölümü Buhârî’nin talikan rivayet ettiği İbn Abbâs hadisine şâhidlik etmektedir. Bu hadisi Duhân Sûresi’ni incelerken sunacağız. Aynı zamanda söz konusu bu hadisi Taberî Ali ibn Ebî Talha kanalıyla da İbn Abbâs’tan tahrir etmektedir. Bu durumda bu hadis hasen li-gayrihi kategorisine yükselmektedir.

c) Âyette geçen (أَنَايِ اللَّيْلِ) sözcüğü “İnyün” sözcüğünün çoğuludur. İbn Abbâs, “أَنَايِ اللَّيْلِ/ enâilleyli” sözcüğünü “gecenin boşluklarında” şeklinde tefsir etmiştir. Sadece bu vakti zikretmesi bu vaktin namaz kılınması için en faziletli olmasından kaynaklanıyor olabilir. Çünkü Tâhâ Sûresi 130. âyette başka başka vakitlerde de tesbih edilmesi ele alınmaktadır.

¹² Metnin orijinalinde geçen sözcüklerle bizim çevirimiz birbiriyle uyuşmamaktadır. Zira metnin orijinalinde “İttibau’l-mevt/ölüme uymak” olarak geçmektedir. Ancak bizler, *Tenvîr-ü'l-Mikbâs*’ta benzer bütün âyetlerin tefsirinde “İttiba-ü Muhammed/Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e uymak” geçmesine dayanarak burada Firuzâbâdî’nin yanılabilirliği olasılığını daha kuvvetli gördük ve tefsir metnini buna göre çevirdik. Tefsir metni için bkz. el-Mektebetü’l-Asriyye basımı, 1427, Beyrut s. 74; Darü’l-Kütübü’l-ilmiyye basımı, s. 71, 2011, Lübnan.

{وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ} “*Ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışır.*” Taatler hususunda hemen hareket ederler.

{وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ} “*İşte onlar, iyi olanlardır.*” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ümmetinin sâlihlerindendir.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Cennette Hz. Ebûbekir ve ashabı gibi Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ümmetinin sâlihleriyle birlikte dirler.

﴿١١٥﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ

115- “Onlar ne hayır işlerlerse, karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, sakınanları bilir.”

{وَمَا يَفْعَلُوا} “*Onlar ne işlerlerse.*” Yani Abdullah ibn Selam ve ashabı.

{مِنْ خَيْرٍ} “*Hayır.*” Zikredilenlerden. Denilmiştir ki: Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve ashabına ihsandan.

{فَلَنْ يُكْفَرُوهُ} “*Karşılıksız bırakılmayacaktır.*” Asla sevabı unutulmaz, aksine sevaplandırılırlar.

{وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ} “*Allah sakınanları bilir.*” Küfrü, şirki ve hayâsızlıkları Abdullah ibn Selam ve ashabı.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾

116- “İnkâr edenlere gelince; kuşkusuz onların ne malları ne de çocukları, Allah’a karşı kendilerine bir yarar sağlar. İşte onlar, cennetliklerdir ve orada sürekli olarak kalırlar.”

{إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا} “*İnkâr edenlere gelince.*” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an-ı Kerim’i inkâr eden Ka’b ve ashabı.

{ لَنْ تُعْجِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ } “Kuşkusuz onların ne malları, kendilerine yarar sağlar.” Mallarının çokluğu.

{ وَلَا أَوْلَادُهُمْ } “Ne de çocukları.” Evlatlarının çokluğu.

{ مِنْ اللَّهِ } “Allah’a karşı.” Allah Teâlâ’nın azabına.

{ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ } “Bir. İşte onlar cehennemliklerdir.” Cehennem/ateş ehlidirler.

{ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ } “Ve orada sürekli olarak kalırlar.” Sürekli kalıcıdır.

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ
أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ
وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

117- “Onların bu dünya hayatında harcadıklarının durumu, kendilerine zulmeden bir toplumun ekinlerini vuran ve onları yok eden soğuk bir rüzgârın durumu gibidir. Allah onlara zulmetmedi; ama onlar, kendilerine zulmediyorlar.”

{ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا } “Onların bu dünya hayatında harcadıklarının durumu.” Diyor ki Yahudilik’te Yahudilik için infak edenlerin misali.

{ كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ } “Soğuk bir rüzgârın durumu gibidir.” Sıcaklık ya da soğukluğun bulunduğu.

{ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ } “Bir toplumun ekinlerini vuran.” Bir kavmin ekinine.

{ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ } “Kendilerine zulmeden.” Allah Teâlâ’nın ondaki hakkını engelleyerek.

{ فَأَهْلَكَتْهُ } “Ve onları yok eden.” Onu yakan. Şirk de bu şekildedir. Rüzgârın ekini yok edişi gibi şirk de nafakayı yok eder.

{ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ } “Allah, onlara zulmetmedi.” Ekinlerinin ve nafalarının faydasını gidermek ile.

{ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ } “Ama onlar, kendilerine zulmediyorlar.” Küfürle ve ekindeki Allah Teâlâ’nın hakkını küfür ve engellemek ile.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾

118- “Ey iman edenler! Kendi dışınızdakilerden dost ve sırdaş edinmeyin; çünkü onlar, sizi bozmak için ellerinden geleni yaparlar, sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Kin ve düşmanlıkları ağızlarından (dökülen sözlerden) belli olur. Kalplerinde gizledikleri ise, daha da büyüktür. Eğer düşünüp anlıyorsanız, âyetlerimizi size böylece açıklamış bulunuyoruz!”

Ardından Allah Teâlâ Ensar mü’minleri ve diğerlerini Yahudilerle sohbet etmeyi ve onlara sırrı ifşa etmeyi yasaklayarak şöyle buyurdu:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا } “Ey iman edenler! Edinmeyin.” Yani Yahudileri.

{ بِطَانَةً } “Dost ve sırdaş.” Sırdaş.¹³

{ مِنْ دُونِكُمْ } “Kendi dışınızdakilerden.” İhlaslı mü’minlerden başkasını.

{ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا } “Çünkü onlar, sizi bozmak için ellerinden geleni yaparlar.” Sizin fesada düşmeniz için ellerinden gelen çabayı ortaya koymayı terk etmezler.

{ وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ } “Sizin sıkıntıya düşmenizi isterler.” Kendilerinin şirk koşmaları gibi sizin de günaha düşmenizi ve şirk koşmanızı arzuladılar.

¹³ İbn Abbâs burada (بِطَانَةً) sözcüğünün eş anlamlısını vermiştir.

{ قَدْ بَدَتْ } “Belli olur.” Açığa çıkar.

{ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ } “Kin ve düşmanlıkları ağızlarından (dökülen sözlerden).” Sövmeye hakaret etme ile dillerine gelen.

{ وَمَا تُحْفِي صُدُورُهُمْ } “Kalplerinde gizledikleri ise.” Kalplerinde gizledikleri buğz ve düşmanlık.

{ أَكْبَرُ } “Daha da büyüktür.” Bundan daha büyüktür.

{ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ } “Âyetlerimizi size böylece açıklamış bulunuyoruz!” Kıskançlığın alametini.

{ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ } “Eğer düşünüp anlıyorsanız.” Size okunan şeyi.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Size âyetleri açıkladık.” Yani emir ve nehyi.

“Eğer akıl ederseniz.” Ta ki size emredilen şeyleri öğrenirseniz.

هَآ أَنتُمْ أَوْلَآءَ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ
وَإِذَا لَقَوْكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ
الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

119- “İşte siz öyle kimselersiniz ki, onlar sizi sevmedikleri halde, siz onları seversiniz. Siz, bütün kitaplara inanırsınız; onlar ise, sizinle karşılaştıklarında, ‘İman ettik’ derler; kendi başlarına kaldıklarında ise, size olan kin ve öfkelerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki: ‘Kininizden dolayı (kahrolup) ölün!’ Çünkü Allah, kalplerde olanı bilendir.”

{ هَآ أَنتُمْ أَوْلَآءَ } “İşte siz, öyle kimselersiniz ki.” Ey mü’minler topluluğu sizler.

{ تُحِبُّونَهُمْ } “Siz onları seversiniz.” Yani Yahudileri, müsaheret ve süt akrabalığı dolayısıyla.

{ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ } “Onlar sizi sevmedikleri halde.” Din açısından.

{ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ } “Siz, bütün kitaplara inanırsınız.” Kitapların ve resûllerin bütününü ikrar edersiniz, onlar ise bunu ikrar etmezler.

{ وَإِذَا لَقَوْكُمْ } “Onlar ise sizinle karşılaştıklarında.” Yani Yahudilerin münafıkları.

{ قَالُوا آمَنَّا } “İman ettik, derler.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e, Kur’an-ı Kerim’e ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i Kitabımızdaki niteliklerine ve özelliklerine.

{ وَإِذَا خَلَوْا } “Kendi başlarına kaldıklarında ise.” Birbirlerine döndüklerine.

{ عَصُوا عَنْكُمْ الْأَمَامِلَ } “Size olan parmaklarının uçlarını ısıırırlar.” Parmaklarının uçlarını.

{ مِنْ الْغَيْظِ } “Kin ve öfkelerinden dolayı.” Kinden.

{ قُلْ مَوْتُوا بِغَيْظِكُمْ } “De ki: Kininizden dolayı (kahrolup) ölün!” Kininizden.

{ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ } “Çünkü Allah, kalplerde olanı bilendir.” Kalplerdeki kini ve düşmanlığı.

إِنْ تَمَسَّسَكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبَكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَضَرُّوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

120- “Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır; başınıza bir kötülük gelse, bundan dolayı da sevinirler. Eğer sabreder ve Allah’tan korkarsanız onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.”

{ إِنْ تَمَسَّسَكُمْ } “Size dokunursa.” Size isabet ederse.

{ حَسَنَةٌ } “Bir iyilik.” Fetih ve ganimet.

{ تَسُؤْهُمْ } “Bu, onları tasalandırır.” Bu onları üzer. Yani Yahudileri ve münafıkları.

{ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ } “Başınıza bir kötülük gelse.” Kıtlık, kuraklık, öldürülme ve hezimet.

{ يَفْرَحُوا بِهَا } “Bundan dolayı da sevinirler.” Bu onların hoşuna gider.

{ وَإِنْ تَصْبِرُوا } “Eğer sabreder.” Onların eziyetlerine.

{ وَتَتَّقُوا } “Ve Allah’tan korkarsınız.” Allah Teâlâ’ya isyan etmekten.

{ لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا } “Onların hilesi size hiçbir zarar vermez.” Onların düşmanlıkları ve onların yaptıkları bir şey.

{ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ } “Çünkü Allah, onların yaptıklarını.” Muhalefet ve düşmanlığı.

{ مُحِيطٌ } “Çepeçevre kuşatmıştır.” Bilendir.

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ

عَلِيمٌ

121- “Hani sen, sabah erkenden, mü’minleri savaş mevzilerine yerleştirmek için evinden çıkmıştın. Allah hakkıyla işiten ve bilendir.”

{ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ } “Hani sen, sabah erkenden, evinden çıkmıştın.” Uhud gününde Medine’den çıkmıştın.

{ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ } “Mü’minleri yerleştirmek için.” Uhud’da mü’minler için edindin.

{ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ } “Savaş mevzilerine.” Düşmanlarıyla savaşmak için yerler.

{ وَاللَّهُ سَمِيعٌ } “Allah hakkıyla işiten.” Sözlerinizi.

{ عَلِيمٌ } “Ve bilendir.” Size isabet eden şeyi ve merkezi terk edişinizi.

إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُهُمَا وَعَلَى اللَّهِ

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾

122- “O zaman sizden iki grup bozulmaya yüz tutmuştu. Oysa Allah onların yardımcısı idi. Mü’minler yalnız Allah’a güvenip dayansınlar.”

{ إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ } “O zaman sizden iki grup yüz tutmuştu.” Mü’minlerden Benî Seleme ve Benî Harise kabileleri kalplerinde gizlemişlerdi.

{ أَنْ تَفْشَلَا } “Bozulmaya.” Uhud gününde düşmanla savaşmaktan korkuyu.

{ وَاللَّهُ وَلِيُهُمَا } “Oysa Allah onların yardımcısı idi.” O iki kabileyi bundan koruyan ve velileri olan.

{ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ } “Mü’minler yalnız Allah’a güvenip dayansınlar.” Mü’minler yardım ve fetih hususunda Allah Teâlâ’ya güvenip dayanmalıdırlar.

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

123- “Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz halde Allah size Bedir’de yardım etmişti. O halde, Allah’tan sakının ki O’na şükretmiş olasınız!”

{ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ } “Andolsun ki, Allah size Bedir’de yardım etmişti.” Bedir gününde.

{ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ } “Sizler güçsüz olduğunuz halde.” Az idiniz, 313 kişi.

{ فَاتَّقُوا اللَّهَ } “O halde, Allah’tan sakının ki.” Savaş konusunda Allah Teâlâ’dan korkunuz ve sizinle birlikte bulunan sultana muhalefet etmeyiniz.

{ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ } “O’na şükretmiş olasınız.” Ta ki Allah Teâlâ’nın yardımına ve nimetine şükretmiş olasınız.

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ
الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ ﴿١٢٤﴾

124- “O zaman sen mü’minlere şöyle diyordun: ‘İndirilen üç bin meleklerle Rabbinizin size yardım etmesi, sizin için yeterli değil midir?’”

{ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ } “O zaman sen mü’minlere; diyordun.” Uhud gününde.

{ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ } “Sizin için yeterli değil midir?” Düşmanlarınıza karşı.

{ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ } “Rabbinizin size yardım etmesi.” Rabbinizin size yardım etmesi.

{ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ } “İndirilen üç bin meleklerle.” Gökten size yardım için.

بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمِدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ
بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

125- “Evet siz sabreder ve Allah’tan sakınırsanız, düşmanlarınız da ansızın saldırırlarsa, Rabbiniz size, nişanlı beş bin meleklerle yardım edecektir.”

{ بَلَىٰ } “Evet.” Size yeter.

{ إِنْ تَصْبِرُوا } “Siz sabreder.” Savaşta peygamberinizle birlikte.

{ وَتَتَّقُوا } “Ve Allah’tan sakınırsanız.” O’na isyan etmekten ve muhalefet etmekten.

{ وَيَأْتُوكُمْ } “Düşmanlarınız da saldırırlarsa.” Yani Mekke ehli.

{ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا } “Ansızın.” Mekke yönünden.

{ يُمِدُّكُمْ } “Size yardım edecektir.” Size yardım edecektir.

{ رَبُّكُمْ } “Rabbiniz.” Düşmanınıza karşı.

{ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ } “Nişanlı beşbin meleklerle.” İşaretlenmiş.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Yünden sarıklar bağlamış.

وَمَا جَعَلَ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ
إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ

126- “Allah bunu, sırf size bir müjde olsun ve bu sayede kalpleriniz yatışsın diye yaptı. Çünkü yardım sadece, mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibi olan Allah katındandır.”

{ وَمَا جَعَلَ اللَّهُ } “Allah bunu yaptı.” Allah Teâlâ yardımı ancak zikretti.

{ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ } “Size sırf bir müjde olsun.” Yardım ile.

{ وَلِتَطْمَئِنَّ } “Ve yatışsın diye.” Sükûnete erişesiniz diye.

{ قُلُوبُكُمْ بِهِ } “Bu sayede kalpleriniz.” Yardım ile.

{ وَمَا النَّصْرُ } “Çünkü yardım.” Meleklerle.

{ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ } “Sadece Allah katındandır.” Allah’tandır.

{ الْعَزِيزِ } “Mutlak üstün.” İman etmeyenden intikam almakla azizdir.

{ الْحَكِيمِ } “Tam hüküm ve hikmet sahibi olan.” Dilediğine yardım ve devlet vermekle.

Âyetin şu anlam geldiği de söylenmiştir: “Tam hüküm ve hikmet sahibi olandır” Uhud gününde size isabet eden şey nedeniyle.

لَيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْتَسِبُهُمْ فَيُنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾

127- "(Allah bu yardımı), inkâr edenlerden bir bölümünün kökünü kessin veya onları perişan etsin de umutsuz bir halde dönüp gitsinler (diye yaptı)."

{ لَيَقْطَعَ طَرَفًا } "(Allah bu yardımı), bir bölümünün kökünü kes-sin (diye yaptı)." Diyor ki, şayet yardım inerse bu yardım ancak bir grubu öldürmek için iner.

{ مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا } "İnkâr edenlerden." Mekke kâfirlerinden.

{ أَوْ يَكْتَسِبُهُمْ } "Veya onları perişan etsin de." Onları hezimete uğ-ratsın.

{ فَيُنْقَلِبُوا } "Dönüp gitsinler." Dönsünler.

{ خَائِبِينَ } "Umutsuz bir halde." Devlet ve ganimetten.

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَلَا تَهِنِ

ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾

128- "Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah ya onların tev-besini kabul eder ya da onlara, kendileri zalim kimseler olduk-ları için, azap eder.

{ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ } "Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur." Tevbe ve azap elinde değildir. Eğer Uhud gününde okçuların ve di-ğerlerinin hezimete uğraması üzere dua edersen.

{ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ } "Allah ya onların tevbesini kabul eder." Diyor ki, Allah Teâlâ dilerse tevbelerini kabul eder ve kusurlarından sor-guya çekmez.

{ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ } "Ya da onlara azap eder." Bulundukları yerleri terk etmelerinden dolayı.

{فَأَنَّهُمْ ظَالِمُونَ} “Kendileri zalim kimseler oldukları için.” Bulundukları yerleri terk etmelerinden dolayı.

Âyet Asiyye ve Zekvan adlı iki kabile hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem), ashabını öldürdüklerinden dolayı onlara beddua etmişti.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ
مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

129- “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”

{وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ} “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.” Yaratılmış.

{يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ} “O, dilediğini bağışlar.” Bağışlanmaya ehil olanı.

{وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ} “Dilediğine azap eder.” Azap görmeye müstahak olanı.

{وَاللَّهُ غَفُورٌ} “Allah çok bağışlayan.” Tevbe edeni.

{رَّحِيمٌ} “Çok merhamet edendir.” Tevbe üzere vefat edene.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾

130- “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin! Allah’tan sakının ki, kurtuluşa eresiniz.”

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا} “Ey İman edenler!” Yani Sakifliler.

{لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً} “Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin.” Dirhem üzere.

{ وَأَتَّقُوا اللَّهَ } “Allah’tan sakının ki.” Süre hususunda.

{ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ } “Kurtuluşa eresiniz.” Gazaptan ve azaptan kurtulasınız diye.

﴿ ١٣١ ﴾ وَأَتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

131- “İnkâr edenler için hazırlanmış olan ateşten sakının!”

{ وَأَتَّقُوا النَّارَ } “Ve ateşten sakınınız.” Faiz yeme hususunda Allah Teâlâ’dan korkunuz.

{ الَّتِي أُعِدَّتْ } “Hazırlanmış olan.” Yaratılmış olan.

{ لِلْكَافِرِينَ } “İnkâr edenler için.” Allah Teâlâ’yı ve faizin haram kılınışını inkâr eden.

﴿ ١٣٢ ﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

132- “Allah’a ve elçisine itaat edin ki size merhamet edilsin!”

{ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ } “Allah’a ve elçisine itaat edin ki.” Faizin haram kılınışı ve faizin terk edilmesi konusunda.

{ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ } “Size merhamet edilsin.” Rahmete kavuşasınız ve kurtulasınız ki azap görmeyesiniz.

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ

﴿ ١٣٣ ﴾ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

133- “Rabbinizden bir bağışa ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup, genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!”

{ وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ } “Rabbinizden bir bağışa koşuşun.” Faizden ve diğer günahlardan hemen Rabbinizin affına sığınarak tevbe edin.

{ وَجَنَّةٍ } “*Ve cennete.*” Sâlih amel işlemekle ve faizi terk etmek ile cennete.

{ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ } “*Genişliği gökler ve yer kadar olan.*” Eğer bazısı bazısına ulaşsa.

{ أُعِدَّتْ } “*Hazırlanmış olup.*” Yaratılmıştır.

{ لِلْمُتَّقِينَ } “*Takvâ sahipleri için.*” Küfür, şirk, hayâsızlık ve faiz yemekten sakınanlar için.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ
عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

134- “O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler Allah iyilik edenleri sever.”

Ardından muttakilerin özelliklerini açıklayarak şöyle buyurdu:

{ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ } “*O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar.*” Diyor ki: Allah yolunda zorlukta ve kolaylık haletinde mallarını infak ederler.

{ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ } “*Öfkelerini yutarlar.*” İçlerinde oluşan hiddetlerini yutarlar.

{ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ } “*Ve insanları affederler.*” Köleleri.

{ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ } “*Allah iyilik edenleri sever.*” Kölelere ve hürlere iyilik edenleri.

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا
لِدُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرَ الدُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾

135- “Yine onlar çirkin bir günah işledikleri veya kendilerine zulmettikleri zaman, Allah’ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını isterler. Zaten günahları, Allah’tan başka kim bağışlayabilir? Bir de onlar, işledikleri (günahta) bile bile ısrar etmezler.”

Ardından Sakifli bir adamın hanımına değip ona dokunup ve onu öpen Ensar’dan bir kişi hakkında şu âyet indi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً } “Yine onlar çirkin bir günah işledikleri zaman.” Bir masiyet.

{ أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ } “veya kendilerine zulmettikleri.” Bakış, dokunuş ve öpüş ile.

{ ذَكَرُوا اللَّهَ } “Allah’ı hatırlayarak.” Allah Teâlâ’yı düşünerek.

{ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ } “Hemen günahlarının bağışlanmasını islerler.” Günahlarından tevbe ederler.

{ وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ } “Zaten günahları kim bağışlayabilir?” Tevbe edenin günahını.

{ إِلَّا اللَّهَ وَلَمْ يَصِرُوا عَلَى مَا فَعَلُوا } “Allah’tan başka. Bir de işledikleri (günahta) ısrar etmezler.” Masiyette ısrar etmezler.

{ وَهُمْ يَغْلُمُونَ } “Onlar bile bile.” Onun Allah Teâlâ’ya isyan olduğunu bile bile.

أُولَئِكَ جَزَاءُ هُمْ مَغْفِرَةً مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

136- “İşte bunların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içlerinde sürekli kalacakları cennetlerdir. İyi işler yapanların mükâfatı ne güzeldir!”

{ أُولَئِكَ جَزَاءُ هُمْ مَغْفِرَةً مِنْ رَبِّهِمْ } “İşte bunların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma.” Günahlarının bağışlanması.

{ وَجَنَّاتٌ } “Ve cennetlerdir.” Bahçelerdir.

{ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا } “Altlarından akan.” Ağaçlarının ve meskenlerinin altından.

{ الْأَنْهَارُ } “Irmaklar.” Şarap, su, bal ve süt nehirleri.

{ خَالِدِينَ فِيهَا } “İçlerinde sürekli kalacakları.” Cennette sürekli kalacaklardır, ölmeyecekler ve oradan çıkartılmayacaklardır.

{ وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ } “İyi işler yapanların mükâfatı ne kadar güzeldir.” Tevbe edenlerin sevabı cennet ve belirtilen şeylerdir.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾

137- “Sizden önce de kanun olmuş birtakım olaylar geçmiştir. Yeryüzünde gezip dolaşın da peygamberleri yalanlayanların başlarına neler geldiğini bir görün!”

{ قَدْ خَلَتْ } “Geçmiştir.” Önceki ümmetler hakkında gelip geçmiştir.

{ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ } “Sizden önce de kanun olmuş birtakım olaylar.” Tevbe eden kimse için bağışlanma ve sevap, tevbe etmeyen kimseye de azap ve helak.

{ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا } “Yeryüzünde gezip dolaşın da bir görün.” Ve tefekkür ediniz.

{ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ } “Başlarına neler geldiğini.” Durumlarının sonunun nasıl olduğunu.

{ الْمُكَذِّبِينَ } “Peygamberleri yalanlayanların.” Resûlleri yalanlayıp da bu yalanlamalarından tevbe etmeyenlerin.

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

138- “Bu (Kur’an), insanlar için bir açıklama, Allah’tan sakınanlar için bir yol gösterme ve bir öğüttür!”

{ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ } “Bu (Kur’an) insanlar için bir açıklama.” Bu Kur’an insanlar için helal ve haramı açıklama.

{ وَهُدًى } “Bir yol gösterme.” Sapıklıktan kurtuluş.

{ وَمَوْعِظَةٌ } “Ve bir öğüttür.” Öğüt ve yasaklama.

{ لِلْمُتَّقِينَ } “Allah’tan sakınanlar için.” Küfür, şirk ve ahlaksızlıklardan sakınanlar için.

﴿١٣٩﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

139- “Gevşeklik göstermeyin ve (Uhud bozgunundan ötürü) üzüntüye de kapılmayın; eğer gerçekten inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz!”

Ardından Allah Teâlâ Uhud Savaşı’nda kendilerine isabet eden şeyden dolayı mü’minleri teselli ederek şöyle buyurdu:

{ وَلَا تَهِنُوا } “Gevşeklik göstermeyin.” Düşmanlarınıza karşı zaaf göstermeyiniz.

{ وَلَا تَحْزَنُوا } “Ve (Uhud bozgunundan ötürü) üzüntüye de kapılmayın.” Uhud Savaşı’nda elinizden kaçan ganimetlere de size isabet eden öldürme ve yaralamaya da üzülmeyiniz.

{ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ } “Üstün gelecek olan sizsiniz!” İş sonunda yardım ve devlet ile size ait olacaktır.

{ إِنْ كُنْتُمْ } “Eğer gerçekten.” Mü’minler idiyseniz.

{ مُؤْمِنِينَ } “İnanmışsanız.” Yardım ve devletin Allah Teâlâ’dan olduğuna.

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ
نُذِرُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ
وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾

140- “Eğer size (Uhud’da) bir yara dokunmuşsa, o topluma da (Bedir’de) o yaranın benzeri dokunmuştur. O günler ki, biz onları insanlar arasında döndürür dururuz. (Bu da) Allah’ın iman edenleri ayırt etmesi ve içinizden şâhidler edinmesi içindir. Allah zalimleri sevmez.”

{ إِنْ يَمَسُّكُمْ فَرْحٌ } “Eğer size (Uhud’da) bir yara dokunduyorsa.” Uhud gününde size bir yara isabet ettiyse.

{ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ } “O topluma da (Bedir’de) dokunmuştur.” Mekke ehline de Bedir Savaşı’nda isabet etmiştir.

{ فَرْحٌ } “Yara.” Yara/ceriha.

{ مِثْلُهُ } “Onun benzeri.” Uhud gününde size isabet eden şeyin benzeri.

{ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ } “O günler ki.” Dünya günlerini.

{ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ } “Biz, insanlar arasında döndürür dururuz.” Devleti. Mü’minleri kâfirlerin üzerine kâfirleri de mü’minlerin üzerine üstün kılarız.

{ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ } “(Bu da) Allah’ın ayırt etmesi.” Ta ki Allah Teâlâ görsün diye.

{ الَّذِينَ آمَنُوا } “İman edenleri.” Cihad anında.

{ وَنَتَّخِذُ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ } “Ve içinizden şâhidler edinmesi içindir.” Sizden dilediğine şehadeti ikram etmesi içindir.

{ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ } “Allah zalimleri sevmez.” Müşrikleri, dinlerini ve devletlerini.

﴿١٤١﴾ وَلِيَمَحَّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ

141- “Bir de Allah’ın, mü’minleri tertemiz yapıp, inkâr edenleri yok etmesi içindir.”

{ وَلِيْمَحِصَ اللّٰهُ } “Bir de Allah’ın tertemiz yapıp, içindir.” Ta ki Allah Teâlâ bağışlasın diyedir.

{ الَّذِينَ آمَنُوا } “Mü’minleri.” Cihadda kendilerine isabet eden şey nedeniyledir.

{ وَيَمْحَقِ الْكَافِرِينَ } “İnkâr edenleri yok etmesi.” Savaşta kâfirleri helak etmesi içindir.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمِ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

142- “Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri belli etmeden ve sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?”

{ أَمْ حَسِبْتُمْ } “Yoksa sandınız mı?” Ey mü’minler topluluğu zann mı ettiniz?

{ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ } “Cennete gireceğinizi.” Savaşmaksızın.

{ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ } “Allah belli etmeden.” Allah Teâlâ görmeden.

{ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ } “İçinizden cihad edenleri.” Uhud Savaşı’nda Allah yolunda.

{ وَيَعْلَمِ الصَّابِرِينَ } “Ve sabredenleri ortaya çıkarmadan.” Uhud gününde düşmanlarına karşı peygamberleriyle birlikte sabredenleri belirtmeden.

وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

143- “Andolsun ki siz ölümle karşılaşmadan önce, onu temenni ediyordunuz. İşte şimdi onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz!”

{ وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ } “Andolsun siz, ölümü temenni ediyordunuz.” Savaşta.

{ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ } “Ölümlle karşılaşmadan önce.” Uhud Savaşı’nda.

{ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ } “İşte şimdi onu gördünüz.” Uhud Gazvesi’nde savaşmayı ve harbi.

{ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ } “Ama bakıp duruyorsunuz!” Kâfirlerin kılıçlarına, onlar tarafından yenilgiye uğratıldınız ve peygamberinizle birlikte sabit kalmadınız.

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

144- “Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Her kim geri dönerse Allah’a hiçbir şekilde zarar verecek değildir. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”

Ardından Allah Teâlâ onların Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e söylemiş oldukları; “Ey Allah’ın Resûlü! Hiç kuşkusuz senin öldürüldüğün haberi bize ulaştı da biz de bundan dolayı hezimete uğradık.” sözleri hakkında âyet indirerek şöyle buyurdu:

{ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ } “Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de gelip geçmiştir.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den önce de geçmişti.

{ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ } “Peygamberler. Şimdi O ölür.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{ أَوْ قُتِلَ } “Veya öldürülürse.” Allah yolunda.

{ اُنْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ } “Gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?” İlk dininize sizler geri mi döneceksiniz?

{ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ } “Her kim geri dönerse.” İlk dinine dönerse.

{ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ } “Allah’a zarar verecek değildir.” Dönüşü Allah Teâlâ’dan hiçbirşeyi eksiltmez.

{ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ } “Hiçbir şekilde. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.” İmanlarıyla ve cihadlarıyla mü’minleri.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّوَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ

الشَّاكِرِينَ ١٤٥

145- “Allah’ın izni olmadıkça, hiç kimseye ölmek yoktur. (Ölüm), belirli bir süreye göre yazılmış bir yazıdır. Kim dünya nimetini isterse, ondan kendisine veririz; kim de ahiret nimetini isterse, ona da bundan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız.”

{ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ } “Hiç kimseye ölmek yoktur.” Diyor ki, hiçbir nefis ölmez.

{ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ } “Allah’ın izni olmadıkça.” Allah Teâlâ’nın iradesi ve kazası olmadıkça.

{ كِتَابًا مُّوَجَّلًا } “(Ölüm), belirli bir süreye göre yazılmış bir yazıdır.” Eceli ve rızkı belirlenmiş yazılı olarak. Bu ikisinden hiçbirisi sahibinin önüne geçemez.

{ وَمَنْ يُرِدْ } “Kim isterse.” Ameliyle ve cihadıyla.

{ ثَوَابَ الدُّنْيَا } “Dünya nimetini.” Dünyanın menfaatini.

{ نُؤْتِهِ مِنْهَا } “Ondan kendisine veririz.” Dünyadan kendisine istediği şeyi veririz. Ahirette de bir nasibi bulunmaktadır.

{ وَمَنْ يُرِدْ } “Kim de isterse.” Ameliyle ve cihadiyla.

{ ثَوَابِ الْآخِرَةِ } “Ahiret nimetini.” Ahiretin menfaatini.

{ نُؤْتِيهِ مِنْهَا } “Ona da bundan veririz.” Ahiretten dilediği şeyi kendisine veririz.

{ وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ } “Biz, şükredenleri mükâfatlandıracağız.” İmanlarıyla ve cihadlarıyla mü’minleri.

وَكَايْنِ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رِثْيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾

146- “Nice peygamberler vardı ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostları çarpıştılar! Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı onlar gevşeklik göstermemiş, yılmamış ve boyun eğmemişlerdir. Allah da sabredenleri sever.”

{ وَكَايْنِ مِنْ نَبِيِّ } “Nice peygamberler vardı ki.” Nice peygamber bulunmaktadır.¹⁴

{ قَاتَلَ مَعَهُ رِثْيُونَ كَثِيرٌ } “Kendileriyle beraber birçok Allah dostları çarpıştılar!” Kâfirlardan birçok topluluğa.

{ فَمَا وَهَنُوا } “Gevşeklik göstermemiş.” Mü’minler zayıf olmadılar.

{ لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı.” Öldürme ve yaralanmalardan dolayı.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Nice peygamberler vardı ki” beraberlerinde birçok Allah dostu öldürüldü. Diyor ki: “Nice peygamberler vardı ki” şehid edildi. Beraberinde birçok mü’min topluluk bulunmaktaydı. Gevşeklik göstermediler. Mü’minler, Allah yolunda başlarına gelen peygamberlerinin öldürülmesi nedeniyle zayıflık da göstermediler.

¹⁴ İbn Abbâs âyette geçen ‘keeyyin’ sözcüğünü ‘kem’ sözcüğüyle tefsir etmiştir.

{ وَمَا ضَعُفُوا } “Yılmamış.” Düşmanlarıyla savaşmaktan acze düşmediler.

{ وَمَا اسْتَكَانُوا } “Ve boyun eğmemişlerdir.” Düşmanlarına karşı zilletle düşmediler.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Zaaflık göstermediler ve düşmanlarına karşı boyun eğmediler.

{ وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ } “Allah da sabredenleri sever.” Peygamberleriyle birlikte düşmanlarına karşı.

وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي
أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

147- “Onların söyledikleri, ancak: ‘Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işlerimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla, ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl ve inkârcı topluma karşı da bize yardım et!’ demeleri olmuştur.

{ وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ } “Onların söyledikleri.” Peygamberlerinin şehid edilmelerinin ardından mü’minlerin sözleri.

{ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا } “Ancak, ‘Ey Rabbimiz’ demeleri olmuştur.” Ey Rabbimiz.

{ وَانصُرْنَا } “Bizim günahlarımızı bağışla.” Büyük günahlar dışında.

{ وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا } “Ve işlerimizdeki taşkınlıklarımızı.” Günahlarımızın büyükleri yani büyük günahlar.

{ وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا } “Ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl.” Savaşta.

{ وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ } “Ve inkârcı topluma karşı da bize yardım et.”

فَأَتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ

الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

148- “Bunun üzerine Allah, onlara hem dünya nimetini hem de ahiret nimetinin güzelliklerini vermiştir. Allah iyi davrananları sever.”

{ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ } “Bunun üzerine Allah onlara vermiştir.” Allah Teâlâ onlara bahşetti.

{ ثَوَابَ الدُّنْيَا } “Hem dünya nimetini.” Fetih ve ganimeti.

{ وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ } “Hem de ahiret nimetinin güzelliklerini.” Cennette.

{ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ } “Allah iyi davrananları sever.” Cihad konusunda mü'minleri.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرْذَوْكُمْ عَلَى

أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

149- “Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere itaat edecek olursanız, sizi topuklarınız üstünde gerisin geriye çevirirler de büsbütün ziyana uğrayanlardan olursunuz.”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا } “Ey iman edenler.” Yani Huzeyfe ve Ammar.

{ إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا } “Eğer inkâr edenlere itaat edecek olursanız.” Ka'b ve ashabına.

{ يُرْذَوْكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ } “Sizi topuklarınız üstünde gerisin geriye çevirirler de.” Sizi ilk dininiz olan küfre geri döndürürler.

{ فَتَنْقَلِبُوا } “Olursunuz.” Bundan dolayı dönersiniz.

{ خَاسِرِينَ } “Büsbütün ziyana uğrayanlardan.” Dünya ve ahreti kaybetmekle ve Allah Teâlâ'dan gelen bir cezaya uğramakla.

بَلِ اللَّهِ مَوْلِيكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾

150- “Oysa sizin mevlânız Allah’tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.”

{ بَلِ اللَّهِ مَوْلِيكُمْ } “Oysa sizin mevlânız Allah’tır.” Sizi koruyan ve bunun üzere size velayet eden ve size onlara karşı yardım eden.

{ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ } “O yardım edenlerin en hayırlısıdır.” Yardım etmek konusunda yardım edenlerin en kuvvetlisidir.

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوِيَهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

151- “Biz Allah’ın, hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri O’na ortak koşmaları yüzünden, inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Onların varacakları yer cehennemdir. Zalimlerin dönüp varacağı yer ne kötüdür!”

Ardından Allah Teâlâ Uhud gününde kâfirlerin hezimetini dile getirerek şöyle buyurdu:

{ سَنُلْقِي } “Biz salacağız.” Bırakacağız.

{ فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenlerin kalplerine.” Mekke kâfirlerinin.

{ الرُّعْبَ } “Korku.” Hezimete uğrasınlar diye sizden korkmalarını.

{ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا } “Allah’ın, hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri O’na ortak koşmaları yüzünden.” Kitap ve resûl indirmedığı.

{ وَمَأْوِيَهُمُ } “Onların varacakları yer.” Onların menzilleri.

{ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ } “Cehennemdir. Zalimlerin dönüp varacağı yer ne kötüdür!” Kâfirlerin menzilleri ateştir.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تَحِبُّونَ مِنْكُمْ
مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَنِيتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

152- “Siz Allah’ın izniyle (Uhud’da) düşmanlarınızı öldürürken, Allah size olan vadini yerine getirmiştir. Ama Allah size istediğiniz zaferi gösterdikten sonra gevşediniz. (Peygamber’in verdiği) emre itaat konusunda birbirinizle tartıştınız ve emre isyan ettiniz. Sizden kiminiz dünyayı, kiminiz de ahireti istiyordu. Bunun üzerine Allah, denemek için sizi, onların karşısında yenilgiye uğrattı. Ama O, sonunda yine de sizi bağışladı. Çünkü Allah, mü’minlere karşı büyük lütuf sahibidir.”

Ardından Uhud gününde mü’minlere olan vadini dile getirmek için şöyle buyurdu:

{ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ } “Allah size olan vadini yerine getirmiştir.”

Uhud gününde.

{ إِذْ تَحُسُونَهُمْ } “Siz (Uhud’da) düşmanlarınızı öldürürken.” Savaşın başlangıcında onları öldürürken.

{ بِإِذْنِهِ } “Allah’ın izniyle.” O’nun emriyle ve yardımıyla.

{ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ } “Gevşediniz.” Düşmanla savaşmaktan korktunuz.

{ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ } “(Peygamber’in verdiği) emre itaat konusunda birbirinizle tartıştınız.” Savaş konusunda ihtilafa düştünüz.

{ وَعَصَيْتُمْ } “Ve emre isyan ettiniz.” Bulunduğunuz yeri terk etmekle Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e.

{ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تَحِبُّونَ } “Ama Allah size istediğiniz zaferi gösterdikten sonra.” Yardım ve ganimeti.

{ مِنْكُمْ } “Sizden.” Okçulardan.

{ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا } “*Kiminiz dünyayı istiyordu.*” Cihadiyla ve duruşuyla. Bunlar ganimet gerekçesiyle bulundukları yeri terk edenlerdir.

{ وَمِنْكُمْ } “İçinizden.” Okçulardan.

{ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ } “*Kiminiz de ahireti istiyordu.*” Cihadiyla ve duruşuyla. Bunlar Abdullah ibn Cübeyr ve ashabıdır. Bunlar şehid edilinceye kadar mekânlarında sabit olarak kalanlardır.

{ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ } “*Bunun üzerine Allah, onların karşısında yenilgiye uğrattı.*” Hezimete uğratmakla ve onları size yöneltti.

{ لِيَبْتَلِيَكُمْ } “*Denemek için sizi.*” Okçuların masiyetiyle sizi denemek için.

{ وَلَقَدْ عَنَّا عَنْكُمْ } “*Ama O, sonunda yine de sizi bağışladı.*” Sizin kökünüzü kazımadı.

{ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ } “*Çünkü Allah, büyük lütuf sahibidir.*” Fazl sahibidir.

{ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ } “*Mü'minlere karşı.*” Okçulara karşı lütuf sahibidir. Zira Allah Teâlâ onların kökünü kazıdı.¹⁵

¹⁵ a) İmam Ahmed, Ubeydullah kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakletmektedir: “Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Allah Teâlâ tarafından Uhud günü zafere mazhar kılındığı gibi, hiçbir yerde zafere mazhar kılınmış değildir.” (İbn Abbâs'ın bu sözünü rivayet eden) dedi ki: “Biz, buna karşı çıkar olduk. Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi: ‘Benimle buna karşı çıkan kişi arasında Yüce Allah'ın Kitabı hakem olsun. İşte, Yüce Allah Uhud günü hakkında şöyle buyurmaktadır: ‘Siz Allah'ın izniyle (Uhud'da) düşmanlarınızı öldürürken, Allah size olan vadini yerine getirmiştir.’ (el-Hass) öldürmek demektir. ‘Ama Allah size istediğiniz zaferi gösterdikten sonra gevşediniz. (Peygamber'in verdiği) emre itaat konusunda birbirinizle tartıştınız ve emre isyan ettiniz. Sizden kiminiz dünyayı, kiminiz de ahireti istiyordu. Bunun üzerine Allah, denemek için sizi, onların karşısında yenilgiye uğrattı. Ama O, sonunda yine de sizi bağışladı. Çünkü Allah, mü'minlere karşı büyük lütuf sahibidir.’ Allah bununla yalnızca okçuları kastetmektedir. Çünkü Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) onları bir yerde oturtmuş, sonra da: ‘Bizim arkamızı himaye ediniz. Bizim öldürüldüğümüzü görseniz bile bize yardıma gelmeyiniz. Ganimet elde ettiğimizi görürseniz, bize ortak olmaya kalkışmayınız.’ Hz. Peygamber (sallallâhu

'aleyhi ve sellem) ile beraberindekiler ganimet almaya koyulup müşriklerin karargâhlarına dalınca, bütün okçular da yerlerinden ayrılıp, onlar da düşman karargâhına girip ganimet toplamaya koyuldular. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ashabının safları bu şekilde birbirlerine karşı karşıya geldiler -diyerek ellerinin parmaklarını birbirine soktu- ve iç içe oldular. Okçular da yerlerini o şekilde terk edince, işte o yerden (müşriklerin) süvarileri Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ashabı üzerine baskın yaparak birbirlerini vurdular ve yine birbirlerine karıştılar. Müslümanlardan pek çok kimse öldürüldü.' İbn Abbâs daha sonra Uhud Gazvesi'nin geri kalanını anlattı." *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 287. Bu hadisin isnadında Süleyman ibn Davud, Abdurrahman ibn Ebî'z-Zinâd, Ebû'z-Zinâd, Ubeydullah bulunmaktadır. Süleyman ibn Davud. Ebû Eyyûb Süleyman ibn Davud ibn Ali ibn Abdullah İbn Abbâs el-Hâşimî el-Bağdadî. Sika ve celil bir şahısyettir. İmam Ahmed ibn Hanbel onun hakkında hilafete yaraşır demektedir. İmam Buhârî *Halk-u Efalî'l-İbad* adlı eserinde kendisinden hadis tahrictmiştir. İmam Müslim ve *Kütüb-i Sitte*'nin diğer müellifleri de kendisinden haber tahrir etmiştir. *Takrib*, c. 1, s. 323, 430; *el-Kâşif*, c. 1, s. 393, 2105 nolu madde. Abdurrahman ibn Ebî'z-Zinâd el-Medenî. Sâduktur. Bağdat'a yerleştikten sonra hafızasında gevşeklik meydana gelmiştir. Fakihdir. İmam Buhârî'nin kendisinden talikan rivayeti vardır. İmam Müslim ve *Kütüb-i Sitte*'nin diğer müellifleri de kendisinden haber tahrir etmiştir. *Takrib*, c. 1, s. 479, 936 nolu tercüme-i hal; *el-Hulâsa*, 227. Abdullah ibn Zekvân el-Kureşî el-Medenî. Ebû'z-Zinâd lakabıyla şöhet bulmuştur. Sika ve fakihdir. *Takrib*, c. 1, s. 413, 286 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 2, s. 84, 2733 nolu madde. Ubeydullah. Ebû Abdullah Ubeydullah ibn Abdullah ibn Utbe ibn Mesud el-Huzelî. Sika, fakih ve sebtir. *Takrib*, c. 1, s. 535, 1469 nolu madde; *Tezkiretü'l-Huffâz*, c. 1, s. 78, 75 nolu madde. Hadisin isnadında bir kopukluk yoktur. Bütün raviler hadisi bir öncekinden dinlemişlerdir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 6, s. 172. Hadisin senedini oluşturan rical tabakası Abdurrahman ibn Ebî'z-Zinâd hariç sika kişilerden oluşmaktadır. Bu şahıs ise sâduktur. Bağdat'a yerleştikten sonra hafızasında gevşeklik meydana gelmiştir. Ancak Ali ibn Medinî bu rivayet hakkında şu değerlendirmede bulunur: Süleyman ibn Davud'un kendisinden aktardığı konu ile ilgili haberi de gözden geçirdim. Bu rivayeti de yakın olarak gördüm. Ali ibn Medinî'nin açıklamaları için bkz. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 2, s. 172. Buna göre hadis hasen hadis kategorisindedir. Ayrıca Hâkim de bu haberi tahrir etmiş, sahih olduğunu belirtmiş ve Zehebî de bu hükme muvafakat etmiştir. *El-Müstedrek*, c. 2, s. 296. b) İbn Abbâs'ın "Allah Teâlâ Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e Uhud günü zafere mazhar kılındığı gibi, hiçbir yerde zafere mazhar kılınmış değildir." Sözü, o dönem insanların kafasında yerleşen bir düşünceyi bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. Zira doğaldır ki, rivayetin kendisinden anlaşıldığı üzere, toplum Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ve beraberinde bulunan sahabenin Uhud Gazvesi'nde hezimete uğradığını düşünmekteydi. İbn Abbâs ise ısrarla Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in hiçbir zaferde

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلُونَّ عَلَى أَحَدٍ وَالرُّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرِيكُمْ
فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِّكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ
وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

153- “O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırıp dururken siz, (savaş alanından) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Allah, kaybettiklerinize ve başınıza gelenlere üzülmeniz için, size keder üstüne keder verdi. Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”

Ardından onların düşmanlarından korkmalarından dolayı Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den yüz çevirişlerini dile getirerek şöyle buyurdu:

{ إِذْ تُصْعِدُونَ } “O zaman siz, (savaş alanından) uzaklaşıyor.” Yani yerden uzaklaşıyordunuz.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Hezimetin ardından dağa doğru çıkıyordunuz.

olmayacak bir şekilde zafer kazandığını ileri sürmektedir. Muhatap kitle itirazda bulununca iddiasını destekleyen “Siz Allah’ın izniyle (Uhud’da) düşmanlarınızı öldürürken, Allah size olan vaadini yerine getirmiştir.” âyetini tilavet etmiştir. Allah Teâlâ Peygamberine ve mü’minlere vadetmiş olduğu yardımı savaşın başında kendilerine göstermiş, onlar da âyetin belirttiği gibi müşrikleri kırıp geçirmişlerdir. Ancak yardımın şartlarından birisini ki, komutan olan Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in emrini yerine getirmenin gerekliliğidir, yerine getirmeyince bir gevşeklik ve dolayısıyla yenilgi sonucuyla karşı karşıya kalmışlardır.

c) İbn Abbâs’ın rivayetinde tarihî gerçeklerle bağdaşmayan bir husus bulunmaktadır. “Bütün okçular da yerlerinden ayrılıp” ifadesi Buhârî’den gelen sahih nakille çatışmaktadır. Zira Buhârî’de geçen hadiste Abdullah ibn Cübeyr ve beraberindeki birkaç kişi yerlerini terk etmemişlerdir. İbn Sa’d ise yerlerinde sabit kadem duranların on kişiden az olduğunu belirtir. Buhârî, Meğazi, 4043 nolu hadis, *Tabakat-ü İbn Sa’d*, c. 2, s. 41. İbn Abbâs’ın bu sözünü çokluğun bütün yerine kullanımına hamletmek de olasıdır. Zira görev yerini terk edenler görev yerinde sabit kalanlara göre çok çok daha fazla idiler. Bu durumda İbn Abbâs bir amaca dikkat çekmektedir ki bu da yenilginin gerekçesi olan komutan emrine uymaktır.

{ وَلَا تَلُونُ عَلَيَّ أَحَدٍ } “Hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e iltifat bile etmiyordunuz ve onun için durmuyordunuz bile.

{ وَالرَّسُولُ } “Peygamber.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرَجِكُمْ } “Arkanızdan sizi çağırıp dururken.” Arkanızdan: “Ey mü’minler topluluğu! Ben Allah’ın Resûlüyüm, durunuz” diyordu ancak siz buna rağmen durmuyordunuz.

{ فَآتَاكُمْ غَمًّا بَعَمَ } “Allah, size keder üstüne keder verdi.” Allah Teâlâ kederinizi arttırdı. Halid ibn Velid’in meydana getirdiği öldürme ve hezimet kederiyle.

{ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ } “Kaybettiklerinize üzülmemeniz için.” Ganimet.

{ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ } “Ve başınıza gelenlere.” Başınıza gelen öldürülme ve yaralanmaya üzülmeyesiniz diye.

{ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ } “Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.” Cihad ve hezimet konularında.

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَآئِفَةً مِّنكُمْ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلّهِ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

154- “Sonra o kederin ardından Allah üzerinize öyle bir güven, bir uyku hali indirmişti ki, o içinizden bir topluluğu bürümüştü!

Bir grup da kendi canlarının derdine düşmüştü. Allah'a karşı, gerçekte ilgisi olmayan cahiliyye zannı gibi bir zanda bulunuyor ve: 'Bu işten bize bir şey var mıdır?' diyorlardı. De ki: 'Bütün iş Allah'ındır.' Onlar sana açıklayamadıkları şeyleri içlerinde gizliyorlar ve: 'Bu işte bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik!' diyorlardı. De ki: 'Eğer evlerinizde olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere çıkıp giderlerdi!' Allah (bunu) içinizdekileri denemek ve kalplerinizdekini temizlemek için yaptı. Çünkü Allah göğüslerin içinde olanı hakkıyla bilir."

Ardından Allah Teâlâ onlara olan lütfunu zikrederek şöyle buyurdu:

{ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً} "Sonra o kederin ardından Allah üzerinize öyle bir güven indirmişti ki." Düşmandan güven içinde.

{نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً} "Bir uyku hali. O bir topluluğu bürümüştü." Bir grubu aldı.

{مِّنكُمْ} "İçinizden." Uyuklama. Böylece siz doğruluk ve yakın ehli olanlar uyudular.

{وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ} "Bir grup da kendi canlarının derdine düşmüştü." Onları bir düşünce aldı. Âyette söz konusu edilen münafık Ma'teb ibn Kuşeyr ve ashabıdır, onları uyku tutmamıştı.

{يُظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ} "Allah'a karşı gerçekte ilgisi olmayan bir zanda bulunuyor." Allah Teâlâ'nın Resûlüne ve ashabına yardım etmeyeceği.

{ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ} "Cahiliye zannı gibi." Cahiliyyedeki zanları gibi.

{يَقُولُونَ هَلْ لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ} "Bu işten bize var mıdır, diyorlardı." Yardım ve devlet.

{مِنْ شَيْءٍ قُلْ} "Bir şey. De ki:" Ey Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem).

{إِنَّ الْأَمْرَ} "İş." Yardım ve devlet.

{ كُلهُ لله } “Bütün Allah’ındır.” Allah Teâlâ’nın elindedir.

{ يُخْفُونَ فِيهِ أَنْفُسَهُمْ } “Onlar içlerinde gizliyorlar.” Kendi aralarında sır olarak tutuyorlar.

{ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ } “Sana açıklayamadıkları şeyleri.” Öldürülme korkusunu sana zahir etmiyorlar.

{ يَقُولُونَ لَوْ كَان لَنَا مِنَ الْأَمْرِ } “Bu işte bize ait olsaydı, diyorlardı.” Devlet ve yardımdan.

{ شَيْءٍ مَا قُتِلْنَا هُنَا قُل } “Bir şey. Burada öldürülmezdik. De ki:” Ey Muhammed, münafıklara de ki:

{ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ } “Eğer evlerinizde olsaydınız bile.” Medine’de.

{ لَبَرَزَ } “Çıkıp gideceklerdi.” Çıkacaklardı.

{ الَّذِينَ كُتِبَ } “Takdir edilmiş olanlar.” Kaza olarak yazılmış olanlar.

{ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ } “Öldürülmesi. Öldürülüp düşecekleri yerlere.” Uhud’daki öldürülme ve çarpışma yerine.

{ وَلَيَبْتَغِيَّ اللهُ } “Allah, bunu ... için yaptı.” Allah Teâlâ denemek için.

{ مَا فِي صُدُورِكُمْ } “İçinizdekileri denemek.” Münafıkların kalplerindeki.

{ وَلَيَمَحْصَ } “Ve temizlemek.” Açığa çıkarmak için.

{ مَا فِي قُلُوبِكُمْ } “Kalplerinizdeki.” Nifakı.

{ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ } “Çünkü Allah göğüslerin içinde olanı hakkıyla bilir.” Kalplerdeki hayır ve şerri yani münafıkları. Âyetin bu bölümünden kastın okçular olduğu da söylenmiştir.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ

١٥٥

بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

155- “İki ordunun karşılaştığı (Uhud) gününde şeytan, işlemiş oldukları bazı hatalardan dolayı, içinizden sizi terk edip uzaklaşanların ayaklarını kaydırmak istedi. Yine de Allah onları affetti. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok yumuşak davranandır.”

Ardından Allah Teâlâ Uhud Savaşı'nda hezimete uğrayanları dile getirerek şöyle buyurdu:

{ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ } “İçinizden sizi terk edip uzaklaşanların.” Hezimete uğrayarak uzaklaşanları -ki bunlar Osman ibn Affan ve ashabıdır-.

{ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ } “İki ordunun karşılaştığı (Uhud) gününde.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in grubu ile Ebu Süfyan’ın grubu.

{ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ } “Şeytan ayaklarını kaydırmak istedi.” Şeytan onlara Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in öldürülüşünü süslü gösterdi. Onlar da bundan dolayı hezimete uğrayarak altı fersah kaçtılar. Bunlar altı kişi idiler.

{ يَبْغِضُ مَا كَسَبُوا } “İşlemiş oldukları bazı hatalardan dolayı.” Bulundukları yeri terk etmelerinden ötürü.

{ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ } “Yine de Allah onları affetti.” Allah Teâlâ onları kökünden kazıyıp yok etmedi.

{ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ } “Çünkü Allah çok bağışlayan.” Onlardan tevbe eden kişiye karşı.

{ حَلِيمٌ } “Çok yumuşak davranandır.” Zira onları hemen cezalandırmaz.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحِبُّ وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

156- “Ey iman edenler! Sizler, inkâr edenler ve sefere çıkan veya savaşan kardeşleri için, ‘Eğer bizim yanımızda kalsalardı, ölmezler, öldürülmezlerdi!’ diyenler gibi olmayın. Allah bu düşünceyi onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Halbuki yaşatan da öldüren de Allah’tır. Allah, yapmakta olduklarınızı görmektedir.”

Ardından Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabına şöyle buyurdu:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا} “Ey iman edenler!” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an-ı Kerim’e.

{لَا تَكُونُوا} “Sizler olmayın.” Savaşta.

{كَالَّذِينَ كَفَرُوا} “İnkâr edenler gibi.” Gizlice kafir olanlar gibi, yani Abdullah ibn Übeyy ve ashabı gibi Medine yolunda.

{وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ} “Kardeşleri için diyenler.” Münafıklar.

{إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ} “Ve sefere çıkan.” Yolculukta Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabıyla birlikte çıktıklarında.

{أَوْ كَانُوا غُرَى} “Veya savaşan.” Yahut peygamberleriyle birlikte gazvelerinde çıkanlar.

{لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا} “Eğer bizim yanımızda kalsalardı.” Medine’de.

{مَا مَاتُوا} “Ölmezler.” Yolculuklarında.

{وَمَا قُتِلُوا} “Öldürülmezlerdi.” Gazvelerinde.

{لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ} “Allah bu düşünceyi koydu.” Diyor ki, Allah Teâlâ bu zannı kıldı.

{حَسْرَةً} “Bir hasret yarası olarak.” Üzüntü olarak.

{فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي} “Onların kalplerine. Halbuki yaşatan da Allah’tır.” Yolculukta.

{وَيُمِيتُ} “Öldüren de.” İkamet halinde.

{ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ } “Allah, yapmakta olduklarınızı görmekte-
dir.” Sözlerinizi.

وَلَيْنَ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ
مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾

157- “Eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, bilin ki, Allah’ın bir bağışlama ve rahmeti, onların dünyada kalıp topladıkları şeylerden daha hayırlıdır.”

{ وَلَيْنَ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Eğer Allah yolunda öldürülür.” Ey müna-
fıklar güruhu.

{ أَوْ مُتُّمْ } “Veya ölürseniz.” Evlerinizde ihlaslı olduğunuz bir
halde.

{ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ } “Bilin ki, Allah’ın bir bağışlama.” Günahlarınızı
bağışlaması.

{ وَرَحْمَةٌ } “Ve rahmeti.” Azaptan kurtararak.

{ خَيْرٌ } “Daha hayırlıdır.” Sizin için.

{ مِّمَّا يَجْمَعُونَ } “Onların dünyada kalıp topladıkları şeylerden.” Dün-
yada topladıkları mallardan.

وَلَيْنَ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

158- “Andolsun siz ölseniz de öldürülmeniz de Allah’ın huzurunda
toplanacaksınız.”

{ وَلَيْنَ مُتُّمْ } “Andolsun ki, siz ölseniz.” İkamet halindeyken ya da
yolculuk halindeyken.

{ أَوْ قُتِلْتُمْ } “Öldürülmeniz de.” Gazvelerde.

{ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ } “Allah’ın huzurunda toplanacaksınız.” Ölüm-
den sonra.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ
لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي
الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

159- “O vakit sırf Allah’tan bir rahmet sayesinde onlara yumuşak davrandın! Eğer sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç kuşkusuz onlar senin çevrenden dağılıp giderlerdi. Öyleyse onları affet ve onlar için Allah’tan mağfiret dile! İş konusunda onlara danış! (Bir işi yapmaya) karar verince de Allah’a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendine güvenip dayananları sever.”

{ فَبِمَا رَحْمَةٍ } “O vakit sırf bir rahmet sayesinde.” Bir rahmet ile.

{ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ } “Allah’tan, onlara yumuşak davrandın.” Yanından ve katından.

{ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا } “Eğer sen kaba olsaydın.” Dil ile.

{ غَلِيظَ الْقَلْبِ } “Ve katı yürekli.” Kalp ile katı olsaydın.

{ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ } “Hiç kuşkusuz onlar senin çevrenden dağılıp giderlerdi.” Senin yanından ayrılırlardı.

{ فَاعْفُ عَنْهُمْ } “Öyleyse onları affet.” Ashabından meydana gelen şeyler noktasında ashabını affet.

{ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ } “Ve onlar için Allah’tan mağfiret dile!” Bu günah-tan dolayı.

{ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ } “İş konusunda onlara danış.” Savaş konusunda.

{ فَإِذَا عَزَمْتَ } “(Bir işi yapmaya) karar verince de.” Bir şeye sarf ettin mi.

{ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ } “Allah’a güvenip dayan.” Yardım ve devlet konusunda.

{ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ } “Çünkü Allah, kendine güvenip dayananları sever.” Kendisine.

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

160- “Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, artık ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayansınlar!”

{ إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ } “Eğer Allah size yardım ederse.” Bedir Savaşı gibi.

{ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ } “Artık sizi yenecek yoktur.” Düşmanlarınızdan size hiçbir kimse galip gelemez.

{ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ } “Eğer sizi yardımsız bırakırsa.” Uhud Savaşı gibi.

{ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ } “Artık size kim yardım edebilir?” Düşmanlarınıza karşı.

{ مِنْ بَعْدِهِ } “O'ndan sonra.” O'nun rüsva bırakmasının ardından.

{ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ } “Mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayansınlar!” Mü'minler yardım ve devlet konusunda Allah Teâlâ'ya güvenmelidirler.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلُّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ثُمَّ تُوْفَى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

161- “Bir peygamber için, emanete hıyanet etmesi olacak şey değildir! Her kim (devlet malına) hıyanet ederse, kıyâmet günü, aşırıldığını boynuna yüklenerek getirir. Sonra herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilir, onlara hiçbir haksızlık da yapılmaz!”

Ardından onların Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ilişkin; “bize ganimetten bir şey taksim etmez.” zanlarını zikretti.

Bundan dolayı da bulundukları yerlerini terk ettiklerini dile getirerek şöyle buyurdu:

{ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ } “Bir peygamber için, olur şey değildir.” Bir peygamber için caiz değildir.

{ أَنْ يَغْلَى } “Emanete hıyanet etmesi.” Ganimetler hususunda ümmetine ihanet etmesi, Eğer âyet “en yuğelle” şeklinde okunursa Allah Teâlâ’nın buyruğu şu anlama gelir: Ümmetinin kendisine ihanet etmesi.

{ وَمَنْ يَغْلُلْ } “Her kim (devlet malına) hıyanet ederse.” Ganimetlerden bir şey ile.

{ يَأْتِ بِمَا عَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ } “Kıyâmet günü, aşırıldığını boynuna yüklenerek getirir.” Boynunda onu taşıyıcı olarak.

{ ثُمَّ تُؤْفَى } “Sonra karşılığı tam olarak verilir.” Eksiksiz ödenir.

{ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ } “Herkes kazandığının.” Kazanmış olduğu ihanet ve başka şeylerin.

{ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ } “Onlara hiçbir haksızlık da yapılmaz.” İyiliklerinden hiçbir şey eksiltilmez ve günahlarına/seyyielerine bir şey eklenmez.¹⁶

¹⁶ a) Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve Tirmizî, İbn Abbâs’ın mevlası Meksam kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini naklederler: “{ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغْلَى } ‘Bir peygamber için, emanete hıyanet etmesi olacak şey değildir.’ (3/Âl-i İmrân/161) âyet-i kerimesi, Bedir günü ganimetler arasında kaybedilip bulunmayan kırmızı bir kadife sebebiyle nazil olmuştur. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile birlikte bulunanların bazıları şöyle dedi: ‘Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) bunu almış olabilir.’ Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.” Bu haberin isnadında Kuteybe ibn Said, Abdülvahid ibn Ziyad, Hasiyf, İbn Abbâs’ın mevlası Miksem bulunmaktadır. Kuteybe ibn Said ibn Cemil ibn Tarîf es-Sekafî, Ebû Reca el-Bağlanî. Sika ve sebtir. *Takrib*, c. 1, s. 123, 85 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 397, 4633 nolu madde. Abdülvahid ibn Ziyad el-Abdi. Sikadır. Ameş’ten rivayetinde bazı sözler vardır. *Takrib*, c. 2, s. 526, 1383; Tezkiretü’l-Huffâz, c. 1, s. 258, 244 nolu madde. Hasîf ibn Abdurrahman el-Cezerî, Ebû Avn. Sâduktur. Hafızası kötüdür. *Takrib*, c. 1, s. 224, 126 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 280, 1400 nolu madde. İbn Abbâs’ın mevlası Miksem. Ebu’l-Kasım Mik-

sem ibn Becirre. Sürekli olarak İbn Abbâs ile birlikte olduğundan dolayı kendisine İbn Abbâs'ın mevlası denilmiştir. Sâduktur, mürsel hadis rivayet etmiştir. Buhârî'nin kendisinden tek bir rivayeti vardır. Neseî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mace'nin kendisinden rivayeti vardır. *Takrib*, c. 3, s. 273, 1352 nolu madde; *el-Kâşif*, 5714 nolu madde. Bu haber senede kopukluk barındırmadığından muttasıl hadis kategorisine girmektedir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 6, s. 434, 912 nolu madde; c. 8, s. 358, 639 nolu madde; c. 3, s. 143, 273 nolu madde. Haberin senedini oluşturan raviler Hasif ibn Abdurrahman hariç sika kişilerdir. Söz konusu şahıs ise hafızası zayıf olan birisidir. Tirmizî bu haberi Hasif ibn Abdurrahman kanalıyla nakleder. Tirmizî haberin hasen garip olduğunu söyler. *Sünen-i Tirmizî*, Tefsir, Al-i İmran Sûresi, 3009 nolu hadis; *Tefsiru't-Taberî*, c. 4, s. 154. Taberânî de iki kanalla Hasif ibn Abdurrahman'dan o da İkrime'den o da İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. *El-Mucemül-Kebir*, c. 11, s. 364, 12028 ve 12029 nolu hadisler.

b) Taberî bu haberi başka bir kanaldan Süleyman el-Amêş kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet eder. Bu rivayet –maalesef- önceki rivayetin tersini oluşturmakta ve Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ganimete hıyanet ettiğini belirtmektedir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) kırmızı kadife almıştır. Bu rivayet bağlamında âyet şöyle anlam kazanmaktadır: “Bir peygamber için, emanete hıyanet etmesi olacak şey değildir.” Yani sen emanete hıyanet ettin. Böylece âyet sitem niteliği kazanmaktadır. *Tefsiru't-Taberî*, c. 7, s. 350. Taberânî de bu haberi Mücahid kanalıyla İbn Abbâs'tan tahrir etmekte ve aynısını zikretmektedir. *El-Mucemül-Kebir*, c. 11, s. 101, 11174 nolu hadis. Bu haberin isnadında Nasr ibn Ali el-Cahdemî, Mutemir, Mutemir'in babası Süleyman ibn Tarhan, Süleyman el-Amêş bulunmaktadır. Nasr ibn Ali ibn Nasr ibn Ali el-Cahdemî. Sebttir. Kadı olması istendi ise de kendisi kadı olmaktan kaçındı. *Takrib*, c. 2, s. 300, 69 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 201, 5916 nolu madde. Mutemir ibn Süleyman Teymî, Ebû Muhammed el-Basrî. Tufayl lakabını almıştır. *Takrib*, c. 2, s. 263, 1260 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 266, 351 nolu madde. Mutemir'in babası Süleyman ibn Tarhan Teymî, Teymlilerin yurduna konakladığından dolayı kendisine Teymî denilmiştir. Sika ve âbiddir. *Takrib*, c. 1, s. 326, 454 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 150, 145 nolu madde. Süleyman ibn Mihran el-Esedî el-Kahilî el-Amêş, Ebû Muhammed el-Kûfî el-Amêş. Sika, hâfız ve kıraat ilmini bilen bir kişiliktir. Ehl-i Vera ise de tedlis yapmıştır. *Takrib*, c. 1, s. 331, 500 nolu madde; *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. 1, s. 154, 149 nolu madde. İlginç olan nokta şudur ki; bu haber teknik olarak zayıf da değildir. Haber hem muttasıldır, hem de sika kişilerden oluşmaktadır. Senedde bir tek eleştiriye uğrayan Süleyman ibn Mihran el-Esedî'dir. Bu şahıs tedlis ettiği halde rivayetleri tedlisinden etkilenmemektedir. Haberin isnad zincirinde bir kopukluk bulunmamaktadır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 10, s. 227, 415 nolu madde; c. 4, s. 201, 341 nolu madde; c. 4, s. 332, 376 nolu madde. Bu haber isnad bakımından sahihtir. Dolayısıyla ilk maddede geçen Ebû Dâvûd'un hadisini de pekiştirmektedir.

ve kuvvetlendirmektedir. Böylece ilk rivayette Hasîf'in yanılmadığını da anlamış oluyoruz. Ebû Dâvûd'un hadisinin hasen olduğunu belirtmiştik. Ancak Taberî'nin bu rivayetin de pekiştirmesiyle Ebû Dâvûd'un rivayeti sahih li-gayrihi kategorisine yükselmektedir.

c) Bu iki rivayet bağlamında âyete bakıldığında âyetin tefsiri hakkında İbn Abbâs'tan gelenler bir tearuz oluşturmaktadır. İlk rivayet temel alınırsa İbn Abbâs, Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e iftira atan bir grubun varlığını âyetten sunmaktadır. İkinci rivayet temel alındığında Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ganimetlerin taksiminden önce ganimetlerden bir kadifeyi kendisine ayırtmış ve böylece Allah Teâlâ'nın kınamasına muhatap olmuştur.

d) (وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ) "Bir peygamber için, emanete hıyanet etmesi olacak şey değildir" âyette geçen "يَغُلَّ /ğulle" sözcüğü hıyanet anlamına gelmektedir. Ferrâ, *Meanî'l-Kur'an*, c. 1, s. 246; a.g.e., c. 1, s. 498.

Ancak âyette kastedilen hıyanet, ganimetlerin taksiminde gerçekleşen hıyanettir.

e) (أَنْ يَغُلَّ) sözcüğünün okunuşu hakkında kıraat bilginleri görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İbn Kesir, Ebû Amr, Asım, "yeğulle" şeklinde kıraat etmişlerdir ki, günümüzdeki mushaflarda da bu şekildedir. Geriye kalan kıraat âlimleri ise en "yeğelle" şeklinde kıraat etmişlerdir. *en-Neşr fî'l-Kıraatî'l-Aşr*, c. 2, s. 243. İbn Abbâs'ın da sözcüğün okunuşu hakkında görüşü vardır. Kıraat sahasında da derin bilgi sahibi olan İbn Abbâs günümüzdeki mushafa uygun bir şekilde "yeğulle" şeklinde kıraat etmiş ve âyeti de buna göre tefsir etmiştir.

f) Âyette geçen el-Ğulul sözcüğünün ganimet taksiminde hıyanet anlamına geldiği de İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. Taberî, Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: "Bir peygamber için Müslümanlardan bir grubuna ganimetri taksim etmek ve diğer bir grubu dışta bırakmak suretiyle ganimet taksiminde haksızca davranmak yaraşır şey değildir. Peygamber ancak adaletle davranır, o konu hakkında Allah Teâlâ'nın hükmünü temel alır, Allah'ın indirdiği ile hükmeder." *Tefsiru't-Taberî*, c. 4, s. 155. Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan yapılan nakillerin zayıf olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu rivayette herhangi bir sebep-i nüzûle değini bulunmamaktadır. Allah Teâlâ Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in taksiminin nasıl olduğunu/olacağını mü'minlere belirtmektedir ve Peygamberin böyle bir uygulamasında hiçbir şekilde hıyanetin olamayacağını ve adaletle hükmedeceğini belirtmektedir. Gönül, İbn Abbâs'ın bu görüşte olmasını temenni ediyor.

g) İster "ğulul" sözcüğünden murad, ganimetin taksiminden önce ganimette bir şeyi almak olsun, ister ganimet taksiminde zulme kaçma anlamına gelmiş olsun Allah Teâlâ Peygamberini böyle bir şeyden büsbütün beri olduğunu ifade etmektedir. En genel anlamda âyetten hıyanette bulunmanın peygamberlikle çatıştığını âyetten istifade etmekteyiz ki, İbn Abbâs'tan aktarılan her üç rivayette bu göze çarpmaktadır.

أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ
وَبُئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾

162- “Allah’ın rızasını gözetenle Allah’ın hışmına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimse bir olur mu? Cehennem ne kötü varış yeridir!”

{ أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ } “Allah’ın rızasını gözetenle bir olur mu?” Humusun alınması ve ganimete ihaneti terk etme konularında.

{ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ } “Allah’ın hışmına uğrayan kimse.” Ganimetten aşırarak ihanet etmekle Allah Teâlâ’nın gazabına müstahak olan kimse gibi midir?

{ وَمَأْوَاهُ } “Ve varacağı yer.” Ganimetten aşırarak ihanet eden kimsenin varacağı yer.

{ جَهَنَّمُ وَبُئْسَ الْمَصِيرُ } “Cehennem olan. Cehennem ne kötü varış yeridir!” Ona döneceklerdir.

هُم دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

163- “Onlar (insanlar) Allah katında derece derecedirler. Allah onların yaptıklarını görmektedir.”

{ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ } “Onlar (insanlar), Allah katında derece derecedirler.” Diyor ki: Allah katında cennette ganimet hususunda ihanet etmeyi terk eden kimseler için dereceler ve ihanet eden kimse için aşağı menziller vardır.

{ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ } “Allah, onların yaptıklarını görmektedir.” Ganimette ihaneti ve başka şeyleri.

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ

قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

164- “Andolsun ki Allah, mü’minlere içlerinden, onlara kendi âyetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.”

Ardından Allah Teâlâ onlara olan fazlını zikrederek şöyle buyurdu:

{ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ } “Andolsun ki, Allah mü’minlere kendilerine¹⁷ göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.” Onlara göndermekle.

{ رَسُولًا } “Bir peygamber.” Nesebi belli bir insan.

{ مِنْ أَنْفُسِهِمْ } “İçlerinden.” Kureyş’ten ve kendileri gibi Arap.

{ يَتْلُوا } “Okuyan.” Kıraat eden.

{ عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ } “Onlara kendi âyetlerini.” Emir ve nehy ile Kur’an’ı.

{ وَيُزَكِّيهِمْ } “Onları arındıran.” Tevhid ile şirkten onları tertemiz kılıyor, zekât almakla da gûnahtan.

{ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ } “Ve onlara Kitap öğreten.” Kur’an’ı.

{ وَالْحِكْمَةَ } “Ve hikmeti.” Helal ve haramı.

{ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ } “Halbuki onlar, daha önce.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ve Kur’an’ın gelişinden önce.

{ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ } “Apaçık bir sapıklık içinde idiler.” Açık bir küfür içinde idiler.

أَوَلَمَّْا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ

مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

¹⁷ Meal metnine “Kendini” sözcüğünü İbn Abbâs’ın tefsirini baz alarak tarafımızdan eklenmiştir.

165- “(Bedir Savaşı’nda düşmanı) iki katına uğrattığınız bir belâ, (Uhud’da) sizin başınıza gelince mi, ‘Bu, nereden başımıza geldi?’ diyorsunuz. De ki: ‘Bu başınıza gelen kendi kusurunuz yüzündendir!’ Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”

Ardından Uhud günü başlarına gelen musibeti zikrederek şöyle buyurdu:

{أَوَلَمَّا أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ} “(Uhud’da) sizin başınıza bir bela gelince mi?”

Diyor ki, size Uhud günü musibet isabet ettiğinde.

{قَدْ أَصَبْتُمْ} “(Bedir Savaşı’nda düşmanı) uğrattığınız.” Bedir Savaşı’nda Mekke ehlini uğrattığınız.

{مِثْلَيْهَا} “İki katına.” Uhud Savaşı’nda size isabet eden şeyin misli.

{قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا} “Bu, nereden başımıza geldi? diyorsunuz.” Bizler O’na teslim olan Müslümanlar iken bu nereden bize isabet etti?

{قُلْ} “De ki.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ} “Bu başınıza gelen kendi kusurunuz yüzündendir!” Bulunduğunuz yeri terk etmeniz ve kendi günahlarınız nedeniyle.

{إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ} “Şüphesiz Allah herşeye kadirdir.” Ceza landırmaya ve başka şeylere.

﴿١٦٦﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ التَّتَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ

166- “(Uhud’da) iki ordunun karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, Allah’ın izniyle olup, Allah’ın, mü’minlerin (sabrını) belirlemesi içindi.”

{وَمَا أَصَابَكُمْ} “Sizin başınıza gelenler.” Size isabet eden öldürülme ve yaralanma musibeti.

{يَوْمَ التَّقَى الْجَمْعَانِ} “(Uhud’da) İki ordunun karşılaştığı gün.” Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ordusu ile Ebû Süfyan’ın ordusu.

{فَبِإِذْنِ اللَّهِ} “Allah’ın izniyle olup.” İradesi ve kazası ile idi.

{وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ} “Allah’ın, mü’minlerin (sabrını) belirlemesi içindi.” Cihadda mü’minleri göstereceğini diye.

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ
اذْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْعُنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ
مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ
بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

167- “Bir de münafıklık edenleri ayırt etmesi içindi. Onlara: ‘Gelin, Allah yolunda savaşın veya (hiç değilse) savunma yapın!’ denildiği zaman; ‘Savaşmayı bilseydik, sizin peşinizden gelirdik!’ dediler. O gün onlar, imandan çok, küfre yakındılar. Ağzlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah onların gizledikleri şeyi daha iyi bilendir.”

{وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا} “Bir de münafıklık edenleri ayırt etmesi içindi.” Medine’ye dönüşleri konusunda Abdullah ibn Übeyy ve ashabı gibi münafıkları görmesi içindi.

{وَقِيلَ لَهُمْ} “Onlara, denildiği zaman.” Abdullah ibn Cübeyr onlara dediğinde.

{تَعَالَوْا} “Gelin.” Uhud’a.

{قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ اذْفَعُوا} “Allah yolunda savaşın veya (hiç değilse) savunma yapın.” Düşmana karşı hareminizi, zürriyetini savunun ya da mü’minleri çoğaltın.

{قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ} “Bilseydik, dediler.” Orada.

{ قَتَالًا لَا تَبْغَاكُمْ } “Savaşmayı, sizin peşinizden gelirdik.” Uhud’a.

{ هُمْ لِلْكَفَرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ } “O gün onlar, imandan çok küfre yakın idiler.” Ve mü’minlerden.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: O gün onların küfre ve kâfirlere dönüşü imana ve mü’minlere dönüşünden daha yakındır.

{ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ } “Ağızlarıyla söylüyorlardı.” Dilleriyle.

{ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ } “Kalplerinde olmayanı.” Bunun doğruluğunu.

{ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ } “Oysa Allah onların gizledikleri şeyi daha iyi bilendir.” Küfür ve nifakı en iyi bilendir.

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَأُوا
عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

168- “Onlar, kendileri (evlerinde) oturup kaldıkları halde, kardeşleri için, ‘Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi!’ dediler. Onlara de ki: ‘Eğer doğru söylüyorsanız, ölümü kendinizden uzaklaştırın!’”

{ الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ } “Onlar kardeşleri için, dediler.” Onlar Medine’deki münafıklara.

{ وَقَعَدُوا } “Kendileri (evlerinde) oturup kaldıkları halde.” Cihad-dan geri kalıp oturanlara.

{ لَوْ أَطَاعُونَا } “Eğer bize uysalardı.” Kasıtları şuydu: Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ashabı Medine’de oturmak konusunda.

{ قُتِلُوا } “Öldürülmezlerdi.” Gazvelerinde.

{ قُلْ } “Onlara de ki.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) münafıklara.

{ فَادْرُؤَا } “Uzaklaştırın.” Def edin.

{ عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ } “Eğer doğru söylüyorsanız, ölümü kendinizden.” sözlerinizde doğru söyleyenlerden iseniz.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ
يُزْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾

169- “Allah yolunda öldürülmüş olanları sakın ölümler sanmayın. Hayır, onlar Rableri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar.”

{ وَلَا تَحْسَبَنَّ } “Sakin sanmayın.” Kesinlikle zannetmeyesin.

{ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Allah yolunda öldürülmüş olanları.” Bedir ve Uhud Savaşı’nda.

{ أَمْوَاتًا } “Ölümler.” Diğer ölümler gibi.

{ بَلْ أَحْيَاءٌ } “Hayır, onlar diridirler.” Aksine onlar diriler gibidirler.

{ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُزْزَقُونَ } “Rableri katında, rızıklanmaktadırlar.” Hediyeleştirilirler.

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا
بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ إِلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾

170- “Allah’ın lütfundan kendilerine verdikleri ile sevinirler ve arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de bir korku olmayacağını ve üzölmeyeceklerini müjdelemek isterler.”

{ فَرِحِينَ } “Sevinirler.” Hoşlanarak.

{ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ } “Allah’ın kendilerine verdikleri ile.” Allah Teâlâ’nın onlara bahşettiği şeye.

{ مِنْ فَضْلِهِ } “Lütfundan.” Allah Teâlâ’nın kerametinden.

{ وَيَسْتَبْشِرُونَ } “Müjdelemek isterler.” Birbirlerine.

{ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ } “Ve arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de.” Dünyada kendilerine katılacak olan kardeşlerine. Zira Allah Teâlâ onlara bunu müjdeledi.

{ أَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ } “Bir korku olmayacağını.” Onların dışındakiler korktuğunda.

{ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ } “Ve üzülmeceklerini.” Onların dışındakiler üzüldüklerinde.

﴿١٧١﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ

171- “Ve yine onlar, Allah’ın nimetini, lütfunu ve Allah’ın mü’minlerin ecrini zâyi etmeyeceğini müjdelemek isterler.”

{ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ } “Ve yine Onlar, Allah’tan gelen bir nimet ile müjdesi ile sevinirler.” Allah Teâlâ katından bahşedilen sevapla.

{ وَفَضْلٍ } “Lütfunu.” Ve keramet ile.

{ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ } “Ve Allah’ın zâyi etmeyeceğini.” Bâtıl kılmaya-cağını.

{ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ } “Mü’minlerin ecrini.” Cihadda başlarına gelen şeyle cihadda.

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ

﴿١٧٢﴾ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ

172- “Aldıkları yaraya rağmen, yine de Allah’ın ve elçisinin çağrısına koşanlara gelince; işte bunlardan iyilik yapanlar ve Allah’tan sakınanlar için büyük bir ecir vardır!”

Ardından Allah Teâlâ onların Küçük Bedir Gazvesi’ne kadar Peygamberle birlikte olan haklarını vermelerini zikrederek şöyle buyurdu:

{ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ } “Yine de Allah’ın çağrısına koşanlar.” Taatle Allah Teâlâ’ya icabet edenler.

{ وَالرُّسُولِ } “Ve elçisinin.” Küçük Bedir Gazvesi’nde bulunmalarıyla.

{ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ } “Aldıkları yaraya rağmen.” Uhud gününde yaralanmaları.

{ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا } “İşte iyilik yapanlar için.” Hakkını yerine getirenler.

{ مِنْهُمْ } “Bunlardan.” Küçük Bedir Gazvesi’nde Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile birlikte olmaları.

{ وَاتَّقُوا } “Ve Allah’tan sakınanlar.” Allah Teâlâ’ya isyan etmekten ve Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e muhalefet etmekten.

{ أَجْرٌ عَظِيمٌ } “Büyük bir ecir vardır.” Cennette bol bir sevap vardır. Onlar hakkında şu âyetler de nazil oldu.

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

173- “Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine, ‘Düşmanlarınız, size karşı asker toplamış, onlardan sakının!’ dediklerinde bu, onların imanını arttırdı ve ‘Allah bize yeter! O, ne güzel vekildir!’ dediler.”

{ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ } “Onlar öyle kimselerdir ki kendilerine dediklerinde.” Nuaym ibn Mes’ud el-Eşcaî.

{ النَّاسُ } “İnsanlar.” Ebû Süfyan ve ashabı.

{ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ } “Düşmanlarınız, size karşı asker toplamış.” Latime’de. Latime ise Mekke’nin yakınında bir çarşıdır.

{ فَاخْشَوْهُمْ } “Onlardan sakının!” Onlara doğru çıkmakla.

{ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا } “Bu, onların imanını arttırdı.” Onlara karşı çıkmakla cüretleri arttı.

{ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ } “*Ve Allah bize yeter, dediler.*” Bizim dayanağı-mız Allah Teâlâ’dır.

{ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ } “*O ne güzel vekildir.*” Yardım etmeye kefildir.

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ

اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾

174- “Bu yüzden onlar, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allah’ın nimeti ve lütfu ile geri dönmüşlerdi; çünkü onlar Allah’ın hoşnutluğunu elde etmeye çalışmışlardı. Gerçekten de Allah, çok büyük lütuf sahibidir.”

{ فَانْقَلَبُوا } “*Bu yüzden onlar geri dönmüşlerdi.*” Döndüler.

{ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ } “*Allah’ın nimeti ile.*” Allah Teâlâ’dan bir sevap ile.

{ وَفَضْلٍ } “*Ve lütfu.*” Sevk edildiniz şeydeki kazanç pazardan bir kazanç. Lütfun ganimet olduğu da söylenmiştir.

{ لَّمْ يَمَسْسَهُمْ } “*Kendilerine dokunmadan.*” Gidişte ve dönüşte onlara hiçbir şey isabet etmedi.

{ سُوءٌ } “*Hiçbir kötülük.*” Savaş ve hezimet.

{ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ } “*Çünkü onlar Allah’ın hoşnutluğunu elde etmeye çalışmışlardı.*” Küçük Bedir Savaşı’na giderken Hz. Peygamber (sallallahu ‘aleyhi ve sellem) ile birlikte bulunurken yerine getirmedi.

{ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ } “*Gerçekten de Allah bir lütuf sahibidir.*” Lütuf sahibidir.

{ عَظِيمٍ } “*Çok büyük.*” Onlardan düşmanı bertaraf etmekle.

إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونَ إِنْ

كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

175- “İşte dostlarıyla sizi korkutan, şeytandan başkası değildir; o halde iman etmiş kimseler iseniz, onlardan değil, benden sakının!”

{ إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ } “İşte, şeytandan başkası değildir.” Şeytan sizi korkutur. Yani Nuaym ibn Mesud. Allah Teâlâ onu şeytan olarak isimlendirdi. Zira o, şeytana ve vesvesesine tâbi idi.

{ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ } “Dostlarıyla sizi korkutan.” Diyor ki, sizi kendi kâfir dostlarıyla korkutan.

{ فَلَا تَخَافُوهُمْ } “O halde onlardan değil.” Savaşa çıkmak konusunda.

{ وَخَافُونَ } “Benden sakının.” Oturmak suretiyle.

{ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ } “İman etmiş kimseler iseniz.” Diriltmesini tasdik ediyorsanız.

وَلَا يَخْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِزًّا فِي الْأَخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176- “İnkârda yarışanlar seni üzmesin. Çünkü onlar, Allah’a hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah onlara ahirette bir pay vermek istememektedir. Onlar için büyük bir azap vardır.”

Ardından münafıkların Yahudilerle velayete koşuşlarını zikredererek şöyle buyurdu:

{ وَلَا يَخْزُنُكَ } “Seni üzmesin.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve seni gamlandırmasın.

{ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ } “Yarışanlar.” Hızlıca koşanlar.

{ فِي الْكُفْرِ } “İnkârda.” Yani münafıkların Yahudilerle dostluğa koşmaları.

{ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ } “Çünkü onlar Allah’a zarar veremezler.” Yahudilerle dostluğa koşmalarıyla Allah Teâlâ’dan eksiltemezler.

{ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ } “Hiçbir şekilde. Allah istememektedir.”¹⁸ Allah Teâlâ diledi.

{ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ } “Onlara.” Yahudilere ve münafıklara ait olmasını.

{ حَظًّا } “Bir pay.” Nasip.

{ فِي الْآخِرَةِ } “Ahirette.” Cennette.

{ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ } “Onlar için büyük bir azap vardır.” Şiddetli bir azap bulunduğu şeyden daha şiddetli.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ

عَذَابٌ أَلِيمٌ

177- “İman karşılığında inkârı satın alanlar, Allah’a hiçbir şekilde zarar veremezler. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.”

{ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ } “İman karşılığında inkârı satın alanlar.” İmana karşı küfrü seçenler ki bunlar münafıklardır.

{ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ } “Allah’a zarar veremezler.” Küfrü seçmeleri nedeniyle Allah Teâlâ’dan hiçbir şeyi eksiltemezler.

{ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ } “Hiçbir şekilde. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.” Acısı kalplerine özgü olan acıtıcı bir azap.

وَلَا يَخْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُثْمِلِي لَهُمْ خَيْرٌ لَّانْفُسِهِمْ إِنَّمَا

نُثْمِلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ

178- “İnkâr edenler, onlara süre vermemizin, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Çünkü biz onlara, ancak günahlarını artırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.”

¹⁸ Tefsir metninde { يُرِيدُ اللَّهُ } ile { أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ } ayrı ayrı tefsir edilmiştir. Ancak biz, zorunluluktan mealin çeviri metnini { أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ يُرِيدُ اللَّهُ } ifadelerine göre düzenledik.

Ardından Allah Teâlâ küfürde onlara mühlet verişini zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenler sanmasınlar.” Yahudiler kesinlikle zannetmesinler.

{ أَنَّمَا نُؤْمِلِي لَهُمْ } “Onlara süre vermemizin.” Onlara mühlet verişimizi ve onlara mallardan ve evlatlardan verişimizi.

{ خَيْرٌ لَّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُؤْمِلِي لَهُمْ } “Kendileri için hayırlı olduğunu. Çünkü biz onlara, ancak fırsat veriyoruz.” Ve onlara mallardan ve evlatlardan verişimiz.

{ لِيُزَادُوا إِثْمًا } “Günahlarını artırmaları için.” Dünyada günahlarını, ahirette de derekelerini¹⁹ çoğaltsın diyerdir.

{ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ } “Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.” Onunla günden güne, saat be saat alçaltılırlar.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Şiddetli bir azap.

“Velâ yehzunke” buyruğundan buraya kadar olan bölümün Uhud Savaşı’nda Mekke ehlinin müşrikleri hakkında nazil olduğu söylenmiştir.

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ
مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي
مَنْ رُسُلَهُ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ
أَجْرٌ عَظِيمٌ

179- “Allah mü’minleri, şu içinde bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; temizi pisten ayıracaktır. Allah size, gaybı da bildirecek

¹⁹ Cennetin tabakalarına ve üstünlüklerine derece, cehennemdeki azabın fazlaşmasına ise derece denilir.

değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin! Eğer siz iman edip Allah'tan sakınırsanız, sizin için büyük bir ecir vardır."

Ardından Allah Teâlâ müşriklerin Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e: "Ey Muhammed! Sen içimizden bir kısmımızın kâfir bir kısmımızın ise mü'min olduğunu söylemektesin. Öyle ise Ey Muhammed! Bizden iman edenleri ve iman etmeyenleri açıkla" sözlerini zikrederek şöyle buyurdu:

{ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ } "Allah, mü'minleri bırakacak değildir." Ve kâfirleri.

{ عَلَى مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ } "Şu içinde bulunduğunuz durumda." Din konusunda.

{ حَتَّى } "Ta ki" Eğer hükmettiği kazasında şu şekilde ise mü'min kâfir kâfir de mü'min olsun.

{ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ } "Temizi pisten ayıracaktır." Bedbahtı bahtlı olandan, kâfiri mü'minden, münafıkı da ihlaslı olandan.

{ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ } "Allah size, bildirecek değildir." Ey Mekke ehli.

{ عَلَى الْغَيْبِ } "Gaybı da." Buna. Ta ki kimin mü'min kimin de mü'min olmadığını bilesiniz diye.

{ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي } "Fakat Allah seçer." Tertemiz kılarak seçer.

{ مِنْ رَسُولِهِ مَنْ يَشَاءُ } "Peygamberlerinden dilediğini." Yani Hz. Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'i seçer ki, Allah Teâlâ vahiyle onu bir takım şeylere muttali kılar.

{ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ } "Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin." Peygamberlerin ve kitapların bütününe.

{ وَإِنْ تَوَلَّوْا } "Eğer siz iman edip." Allah Teâlâ'ya, kitapların ve resûllerin bütününe.

{وَتَتَّقُوا} “Allah’tan sakınırsanız.” Küfür ve şirkten.

{فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ} “Sizin için büyük bir ecir vardır.” Cennette bolca bir sevap vardır.

وَلَا يَخْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَتَاهُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَاللَّهُ مِيرَاثُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

180- “Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler, sakın bu tutumlarının kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar! Hayır, bu kendileri için kötüdür. Çünkü cimrilik ettikleri şeyler, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah’a aittir. Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”

Ardından Allah Teâlâ’nın kendilerine verdiği şeyde Yahudilerin ve münafıkların cimriliğini zikrederek şöyle buyurdu:

{وَلَا يَخْسِبَنَّ} “Sanmasınlar.” Sakın zannetmesinler.

{الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَتَاهُمْ اللَّهُ} “Allah’ın kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler.” Allah Teâlâ’nın onlara bahsettiklerinden.

{مِنْ فَضْلِهِ} “Lütfundan.” Maldan.

{هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ} “Sakın bu tutumlarının kendileri için hayırlı olduğunu. Hayır, bu kendileri için kötüdür. Boyunlarına dolanacaktır.” O kılınacaktır.

{بِهِ مَا بَخُلُوا} “Çünkü cimrilik ettikleri şeyler.” Maldan yani altın ve gümüş boyunlarında ateşten bir gerdanlık/halka kılınacaktır.

{يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ} “Kıyâmet günü. Göklerin ve yerin mirası Allah’a aittir.” Göklerin hazineleri yağmur, yerin ki ise bitkililerdir.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Gökler ve yer ehli ölecek, mülk sadece kahhar ve vahid olan Allah Teâlâ'ya kalacaktır.

{ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ } “Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.” Cimrilik ve cömertliği.

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾

181- “Hiç şüphesiz, ‘Allah yoksul, biz zenginiz!’ diyenlerin sözünü Allah işitmiştir. Biz onların söylediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın bakalım o yakıcı azabı!”

Ardından Allah Teâlâ Yahudi Finhas ibn Azura’nın ve ashabının “Ey Muhammed! Hiç kuşkusuz Allah Teâlâ fakirdir, bizden borç istemektedir” sözünü zikrederek şöyle buyurdu:

{ لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا } “Hiç şüphesiz diyenlerin sözünü Allah işitmiştir.” Yani Finhas ibn Azura ve ashabının.

{ إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ } “Allah yoksul.” Muhtaçtır, bizden borç istemektedir.

{ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ } “Biz zenginiz.” Ve bizler borca ihtiyaç duymamaktayız.

{ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا } “Biz onların söylediklerini yazacağız.” Ahirette dedikleri şeyleri onların aleyhine koruyacağız.

{ وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ } “Ve peygamberleri öldürmelerini.” Peygamberleri öldürmelerini aleyhlerine koruyacağız.

{ بِغَيْرِ حَقٍّ } “Haksız yere.” Suçsuz yere.

{ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ } “Ve diyeceğiz ki: Tadın bakalım o yakıcı azabı!” Şiddetli azabı.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ اَيْدِيَكُمْ وَاِنَّ اللهَ لَيْسَ بِظَلّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾

182- “Bu, dünyada iken kendi ellerinizle yapıp öne sürdüğünüzün karşılığıdır. Yoksa Allah, kullarına karşı zulmedici değildir.”

{ ذٰلِكَ } “Bu.” Azap.

{ بِمَا قَدَّمْتُمْ } “Dünyada iken yapıp öne sürdüğünüzün karşılığıdır.” Amel ettiğiniz.

{ اَيْدِيَكُمْ } “Kendi ellerinizle.” Yahudilikte.

{ وَاِنَّ اللهَ لَيْسَ بِظَلّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ } “Yoksa Allah, kullarına karşı zulmedici değildir.” Suçsuz yere sizi alması.

الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللهَ عٰهَدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يٰتِيَنَا بِقُرْبٰنٍ
تَاْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ

فَلَمۡ تَقْتُلُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿١٨٣﴾

183- “Allah, (gökten inen) ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe, hiçbir peygambere inanmamayı bize emretti!’ diyenlere şöyle de: ‘Size, benden önce birtakım peygamberler mucizelerle gelmiş ve o dediğinizi de getirmişti. Eğer doğru söylüyorsanız, o peygamberleri niçin öldürdünüz?’”

{ الَّذِينَ قَالُوا } “Diyenlere.” Diyenler ki, bunlar Yahudilerdir.

{ اِنَّ اللهَ عٰهَدَ اِلَيْنَا } “Allah, bize emretti!” Kitap’ta bize emretti.

{ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ } “Hiçbir peygambere inanmamayı.” Risalet ile gelen bir kişiyi tasdik etmememizi.

{ حَتّٰى يٰتِيَنَا بِقُرْبٰنٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ } “Gökten inen ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe.” Kastetmektedirler ki; ta ki peygamberler zamanında olduğu gibi bize kurban yiyen ateş getirmeyinceye kadar.

{ قُلْ } “Şöyle de.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ } “Size, benden önce birtakım peygamberler mucizelerle gelmiş.” Emir, nehiy ve alametlerle.

{ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ } “Ve o dediğinizi de getirmişti.” Hz. Zekerîyya, Yahya, Hz. İsa (‘aleyhi’s-selâm) kurbanı.

{ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ } “O peygamberleri niçin öldürdünüz?” Hz. Yahya ve Hz. Zekerîyya. Kurban onların dönemlerindeydi.

{ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ } “Eğer doğru söylüyorsanız.” Sözlerinizde. Bunun üzerine dediler ki, babalarımız peygamberleri haksızca öldürmedi.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ

184- “Eğer onlar seni yalanladılarsa, (iyi bilin ki) senden önce, açık deliller, hikmetli sayfalar ve aydınlatıcı kitap getirmiş olan peygamberler de yalanlanmıştı.”

Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ فَإِنْ كَذَّبُوكَ } “Eğer onlar Seni yalanladılarsa.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)! Onlara söylediğin şeyde seni yalanlarsa buna üzülme.

{ فَقَدْ كُذِّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ } “(İyi bilin ki) senden önce, peygamberler de yalanlanmıştı.” Kavimleri de onları yalanlamıştı.

{ جَاءُ بِالْبَيِّنَاتِ } “Açık deliller, getirmiş olan.” Emir, nehiy ve peygamberlik alametleri.

{ وَالزُّبُرِ } “Hikmetli sayfalar.” İlk kavimlerin kitaplarının haberlerini.

{ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ } “Ve aydınlatıcı kitap.” Helal ve haramı açıklayan.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

185- “Her canlı ölümü tadacaktır. Kıyâmet günü size, ecirleriniz tam olarak verilir. O vakit her kim ateşten uzaklaştırılıp, cennete konursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı, geçici bir yararlanmadan başka bir şey değildir.”

Ardından Allah Teâlâ onların ölümlerini ve ölümden sonrasını zikrederek şöyle buyurdu:

{ كُلُّ نَفْسٍ } “Her canlı.” Her nefes alıp veren.

{ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ } “Ölümü tadacaktır.” Ölümü tadar.

{ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ } “Size tam olarak verilir.” Size eksiksiz verilecek.

{ أُجُورَكُمْ } “Ecirleriniz.” Amellerinizin sevabı.

{ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَمَنْ زُحِرَ } “Kıyâmet günü. O vakit her kim uzaklaştırılıp.” Ayrılır, kenara çekilir ve uzaklaştırılırsa.

{ عَنِ النَّارِ } “Ateşten.” Tevhid ve sâlih amelle.

{ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ } “Cennete konursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir.” Cenneti ve içindekileri kazanmış, ateşten ve ateşte bulunan şeylerden kurtulmuştur.

{ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا } “Bu dünya hayatı, değildir.” Dünyadaki nimetler değildir.

{ إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ } “Geçici bir yararlanmadan başka bir şey.” Kalıcılık hususunda bir evin eşyaları olan testi, cam şişeler ve bunun dışındaki şeyler gibidir.

لَتُبْلَوْنَ فِيْ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيْرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

186- “Elbette siz, mallarınız ve canlarınız konusunda sinanacaksınız. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah’a ortak koşanlardan, incitici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah’tan sakınırsanız, işte bu, sabredilmesi ve kararlı olunması gereken işlerdendir.”

Ardından kâfirlerin Peygamberine ve ashabına yaptığı eziyeti zikrederek şöyle buyurdu:

{ لَتُبْلَوْنَ } “Elbette siz sinanacaksınız.” Muhakkak sinanacaksınız.

{ فِيْ أَمْوَالِكُمْ } “Mallarınız konusunda.” Mallarınızı kaybetmeniz hususunda.

{ وَأَنْفُسِكُمْ } “Ve canlarınız.” Canlarınıza isabet eden hastalıklar, acılar, öldürölme, darp ve diğer belalar hususunda.

{ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ } “Kendilerine kitap verilenlerden işiteceksiniz.” Kendilerine kitap bahşedilenler.

{ مِنْ قَبْلِكُمْ } “Sizden önce.” Yani Yahudiler, Hıristiyanlardan hakaret, yalan ve Allah Teâlâ’ya karşı iftira.

{ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا } “Ve Allah’a ortak koşanlardan da.” Yani müşrik Araplardan da.

{ أَذًى كَثِيْرًا } “İncitici sözler.” Hakaret, dövme, lanet, öldürölme, yalan ve Allah Teâlâ’ya iftira.

{ وَإِنْ تَصْبِرُوا } “Eğer sabreder.” Onların eziyetlerine.

{ وَتَتَّقُوا } “Ve Allah’tan sakınırsanız.” Eziyet hususunda Allah Teâlâ’ya isyan etmekten.

{ فَإِنَّ ذَلِكَ } “İşte bu.” Sabır ve tahammül.

{ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ } “Sabredilmesi ve kararlı olunması gereken işlerdendir.” İşlerin hayırlılarından. Yani bu şeyler mü’minlerin sebat gösterilmesi gereken eylemlerindendir.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ
فَتَبَدُّوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبَيَّسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿٧٧﴾

187- “Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ‘Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz’ diyerek söz almıştı. Onlar ise, bunu sırtlarının arkasına attılar ve onu az bir bedelle değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!”

Ardından Ehl-i Kitap’tan Kitap konusunda Peygamberinin niteliklerini ve özelliklerini aldığı misakını zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ } “Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ... diyerek söz almıştı.” Kitap yani Tevrat ve İncil verilenler.

{ لَتُبَيِّنُنَّهُ } “Onu mutlaka açıklayacaksınız.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in özelliği ve niteliğini.

{ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ } “İnsanlara. Ve onu gizlemeyeceksiniz.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in Kitaptaki özelliklerini ve niteliklerini.

{ فَتَبَدُّوهُ } “Onlar ise bunu attılar.” Allah Teâlâ’nın Kitabını ve ah-dini attılar.

{ وَرَاءَ } “Arkasına.” Arkaya.

{ ظُهُورِهِمْ } “Sırtlarının.” Ve bununla amel etmediler.

{ وَاشْتَرَوْا بِهِ } “Ve onu değiştiler.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in Kitaptaki özelliklerini ve niteliklerini gizlemeyi.

{ تَمَنَّا قَلِيلًا } “Az bir bedelle.” Az bir yiyeceğe.

{ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ } “Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!” Kendi nefisleri için seçtikleri Yahudilik ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in özelliklerini ve niteliklerini gizlemeleri.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ
يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾

188- “Yaptıklarına sevinenlerin ve yapmadıkları ile de övülmeekten hoşlananların azaptan kurtulacaklarını sanma! Çünkü onlar için can yakıcı bir azap vardır.”

Ardından onların –yani Yahudilerin- kendilerinde olmayan şeylerle övgü ve senayı talep edişlerini zikrederek şöyle buyurdu:

{ لَا تَحْسَبَنَّ } “Sanma.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) sanma.

{ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا } “Yaptıklarına sevinenlerin.” Kitapta Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in özelliklerini ve niteliklerini vasfedici olmaksızın.

{ وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا } “Ve yapmadıkları ile de övülmeekten hoşlananların.” Kendileri hakkında hayır söylenmesini. Onlar Hz. İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’in dini üzeredirler ve fakirlere iyilik yapmaktadırlar denilmesinin onlar hakkında hiçbir hayrı bulunmamaktadır.

{ فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ } “Onları sanmayasın.”²⁰ Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{ بِمَفَازَةٍ } “Kurtulacaklarını.” Uzaklaştırılacaklarını.

²⁰ { فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ } ifadesinin mealde karşılığının olması için tarafımızdan meal metne eklenmiştir.

{ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ } “Azaptan. Çünkü onlar için can yakıcı bir azap vardır.” Acıtır.²¹

²¹ a) İmam Buhârî, İbn Cureyc, Abdullah ibn Ebî Muleyke'den haber verdi ki, ona da Alkame ibn Vakkas haber vermiştir: (Medine valisi) Mervan ibn Hakem kendi kapıcısı Rafi'e: “Ey Rafi! İbn Abbâs'a git de şöyle sor: ‘(Kur'an'da bildirildiği üzere) kendisine verilen dünyalıkla ferahlanan ve yapmadığı bir işle övünmeye sevinen her kişi azap olunacaksa, bütün Müslümanlar herhalde azap olunacaklardır (demektir)?’” İbn Abbâs bu soruya şöyle cevap vermiştir: “Bu âyetle sizin aranızda ne münasebet var? (Bu âyet Yahudiler hakkında inmiştir.) Bir kere Hz. Peygamber, Yahudileri çağırıp onlara (Tevrat'taki vasıflarına dair) bir soru sordu. Onlar da sorunun hakiki cevabını sakladılar da ondan başkasını haber verdiler. Bununla beraber verdikleri bu cevap ile Peygamber yanında takdir olunduklarını sandılar ve hakikati gizleyerek verdikleri yanıt ile de seviniler.” Bundan sonra İbn Abbâs: (وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُخْسَ مَا يَشْتَرُونَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَلُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) “Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden; ‘Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz’ diyerek söz almıştı. Onlar ise, bunu arkalarına attılar ve onu az bir bedelle değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü! Yaptıklarına sevinenlerin ve yapmadıkları ile de övülmekten hoşlananların azaptan kurtulacaklarını sanma! Çünkü onlar için can yakıcı bir azap vardır. ’ (3/Al-i İmrân/187-188) buyruğunu okudu.” Bu hadisin ravisi olan Hişam ibn Yusuf’a İbn Cureyc'den rivayet etmesinde Abdürrezzak mutabaat etmiştir. Buhârî, Tefsir, 16 nolu bâb, 4568 nolu hadis. Bu hadisi ayrıca İmam Ahmed, Müslim, Tirmizî ve Hâkim de tahrir etmiştir. Müslim, Kitâb-ü Sıfatı'l-Münâfikîn, 2778 nolu hadis; Sünen-i Tirmizî, Tefsir, Sûre-i Al-i İmrân, 3014 nolu hadis; el-Müstedrek, c. 2, s. 299, Tefsir; Müsned-i Ahmed, c. 1, s. 298.

b) Bu âyetin anlamı önceki âyetle bağlantılıdır. Kendisinden önceki âyet ise şudur: (وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُخْسَ مَا يَشْتَرُونَ) “Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden; ‘Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz’ diyerek söz almıştı. Onlar ise, bunu arkalarına attılar ve onu az bir bedelle değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!” Bu âyetle geçen “Kitap verilenler”den kasıt hadiste de geçtiği üzere Yahudilerdir. Allah Teâlâ'nın insanlara açıklayacaklarına ve gizlemeyeceklerine dair Yahudilerden almış olduğu söz Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilişi ve gönderildiği esnada kendisine iman ederek ve şeraitine uyarak ona tutunmaktır. Nitekim İbn Abbâs âyeti bu meyanda yorumlamıştır.

c) İbn Cerîr Taberî, Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakline göre, o âyetin tefsiri hakkında şöyle der: “Allah Teâlâ onlara Allah'a ve kelimelerine iman eden ümmi pey-

gambere uymayı emretmiş ve onlara ‘Ona uyun. Umulur ki hidayete erişirsiniz’ buyurmuştu. Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilince (يَا بَنِي إِسْرَآءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ) ‘Ey İsrail oğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü tutun ki, ben de size verdiğim sözü tutayım. O halde yalnız benden korkun!’ (2/el-Bakara/40) buyurdu. Onlarla bu konuda ahidleşti. Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) gönderilince de ‘Onu tasdik ediniz’ dedi.” *Tefsîru’t-Taberî*, c. 4, s. 202.

d) (لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَا) “Yaptıklarına sevinenleri sanma!” Yani Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i inkâr etme ve kendilerine verilmiş olan Kitapta haber verilen şeyleri gizleme, Arapların çoğunluğunun kendilerini inkâr etmeleri gibi yapmış oldukları eylemleri. Nitekim İbn Abbâs da âyeti tefsir bağlamında onların bu hakikatleri gizleme eylemlerine dikkat çekmektedir.

e) (وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا) “Ve yapmadıkları ile de övülmekten hoşlananların.” İlk hadiste şu ifadeler geçmekteydi: “Peygamber, Yahudileri çağırıp onlara (Tevrat’taki vasıflarına dair) bir soru sordu. Onlar da sorunun hakiki cevabını sakladılar da ondan başkasını haber verdiler. Bununla beraber verdikleri bu cevap ile Peygamber yanında takdir olunduklarını sandılar ve hakikati gizleyerek verdikleri yanıt ile de sevindiler.” Buhârî’nin rivayetinde bu şekilde geçmektedir. Ancak İmam Müslim’in ve diğerlerinin rivayetinde ise şu şekilde geçmektedir: “Yanından çıktıklarında ona kendilerine sorduğu şeye dair haber vermişler, intibahı verdiler ve bundan dolayı da övülmeyi istediler.” Ancak Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e haber vermedikleri şey hadisin hiçbir kanalında zikredilmemektedir. Belki de Allah Teâlâ gizledikleri şeyi önceki âyette onları konu edinirken vermiştir ki, bu, kendi kitaplarında açıklanmış Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in niteliğinin açıklanmasıdır.

f) Onların yapmadıkları halde övülmek istedikleri şeyin ne olduğu hakkında İbn Abbâs’tan bir rivayet bulunmaktadır. Onlar kendi zanlarıncâ Allah Teâlâ’ya ibadet ehli idiler ve sâlih amellerde bulunuyorlardı. İbn Cerîr Taberî, Avfî kanalıyla İbn Abbâs’tan âyetin tefsiri hakkında şöyle nakleder: “Bunlar Kitap Ehlidirler. Onlara kitap indirildi. Haksızca hükmettiler. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirmek suretiyle tahrif ettiler. Bu yaptıklarına da sevindiler. Yapmadıkları şeyler nedeniyle de övünmek istediler. Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Allah’ı indirdiğini inkâr etmelerine sevindiler. Onlar kendilerinin Allah’a ibadet ettiklerini, oruç tutup namaz kıldıklarını iddia etmekteydiler. Allah azze ve celle Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e şöyle buyurdu:

(لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَا) “Yaptıklarına sevinenleri sanma!” Allah’ı inkâr ettiler ve Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i inkâr ettiler. (وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا) “Ve yapmadıkları ile de övülmekten hoşlananların.” Yani namaz ve oruçla Allah Teâlâ Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e (فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَقَارَةِ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابُ الْبَيمِ) ‘Azaptan kurtulacaklarını sanma! Çünkü onlar için can yakıcı bir azap vardır.’ buyurdu.” *Tefsîru’t-Taberî*, c. 4, s. 206. Bu haberin zayıf olduğunu yukarıda belirtmiştik. İmam Buhârî ve Müslim’in ve diğer Sünen sahiplerinin tahrir ettiği

﴿١٨٩﴾ **وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**

189- “Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah’ındır. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir.”

{**وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**} “Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah’ındır.” Göklerin yağmurla, yerin bitkilerle hazineleri.

{**وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ**} “Çünkü Allah her şeye.” Gökler ve yer ehlin-den ve bu ikisinin hazinelerinden.

{**قَدِيرٌ**} “Gücü yetendir.” Ardından Mekke’nin kâfirlerinin “Ey Muhammed! Söylediğin söz üzere bize âyet getir” sözlerinden do-layı Mekke’nin kâfirlerine kudretinin alametini açıklayarak şöyle buyurdu:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ
لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾

190- “Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardından gelmesinde, akıl sahipleri için gerçekten açık ibret-ler vardır.”

{**إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ**} “Göklerin yaratılmasında.” Göklerdeki me-leklerin, güneşin, ayın, yıldızların ve bulutun yaratılışında.

haber bu haberden isnad açısından daha sahihtir. Bu ikinci haberde Yahudile-rin övünmek istemeleri gerekçesi, Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e yaptıkları açıklama değil de kendilerinin hayır, namaz ve oruç ehli olmaları ortaya çıkmaktadır. Ancak âyetin içeriğinin her iki haberi kapsamasına iliş-kin herhangi bir engelin olmadığını da belirtmekte yarar var. Zira Yahudilerin ikinci haberde geçtiği üzere hayırlı davranışlarda bulundukları, hayır ehli ol-duklarını iddia etmeleri uzak bir olasılık değildir.

g) İbn Abbâs, âyette geçen (مَفَازَةً) sözcüğünü mincat (azaptan kurtulacak bir yer, mekân veya azaptan kurtuluş) sözcüğü ile tefsir etmiştir. Yani “Azaptan kurtulacaklarını sanma. Zira onlara acıklı bir azap vardır.” *Tefsîru'l-Alûsî*, c. 4, s. 151; *el-Muharrerü'l-Vecîz*, c. 3, s. 317.

{ وَالْأَرْضِ } “Ve yerin.” Ve yerin yaratılışında ve yerdeki dağların, denizlerin, ağaçların ve hayvanların yaratılışında.

{ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ } “Gece ile gündüzün birbiri ardından gelmesinde.” Gece ile gündüzün değişip dönüşmesinde.

{ لَايَاتِ } “Gerçekten açık ibretler vardır.” Onun vahdaniyetinin alametleri.

{ لِأُولِي الْأَبْصَارِ } “Akıl sahipleri için.” İnsanlardan akıl sahipleri için.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ

فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

191- “Onlar ayakta iken, otururken ve yanları üzere yatarken Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler (ve şöyle derler): ‘Ey Rabbimiz! Sen bütün bunları boş yere yaratmadın. Seni tesbih ve tenzih ederiz. O halde bizi ateş azabından koru!’”

Ardından onların özellikleri hakkında şöyle buyurdu:

{ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ } “Onlar ki Allah’ı anarlar.” Allah Teâlâ için namaza dururlar.

{ قِيَامًا } “Ayakta iken.” Güç yetirdiklerinde.

{ وَقُعُودًا } “Otururken.” Ayakta durmaya güç yetiremediklerinde.

{ وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ } “Ve yanları üzere yatarken.” Ayakta durmaya ve oturmaya güç yetiremediklerinde.

{ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ } “Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler.” Harikuladeliği.

{ رَبَّنَا } “(Ve şöyle derler): Ey Rabbimiz.” Derler ki ey Rabbimiz.

{ مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا } “Sen bütün bunları boş yere yaratmadın.” Ölçüsüz bir şekilde.

{ سُبْحَانَكَ } “Seni tesbih ve tenzih ederiz.” Allah Teâlâ’yı tenzih ederler.

{ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ } “O halde bizi ateş azabından koru.” Cehennem azabını bizden gider.

﴿ ١٩٢ ﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ

192- “Ey Rabbimiz! Sen kimi cehennem ateşine sokarsan, onu elbette perişan etmişsindir. Zalimlerin yardımcısı da yoktur!”

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Derler ki: Ey Rabbimiz.

{ إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ } “Sen kimi cehennem ateşine sokarsan, onu elbette perişan etmişsindir.” Onu alçaltmışsın.

{ وَمَا لِلظَّالِمِينَ } “Zalimlerin yoktur.” Müşrikler için.

{ مِنْ أَنْصَارٍ } “Yardımcıları da.” Ahirette kendilerine murad edilecek şeyi engelleyecek.²²

²² İmam Buhârî (رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ) “Ey Rabbimiz, hakikat Sen kimi o ateşe sokarsan, şüphesiz onu hor ve hakir edersin. (Orada) zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur” (3/Âl-i İmrân/192) buyruğu hakkında İbn Abbâs’tan şöyle rivayet eder: Hizmetçisi Kureyb’e, teyzesi ve Peygamberin zevcesi olan Meymune’nin yanında bir gece geçirdiğini haber verip, şöyle demiştir: “Ben başımı yastığın enine koyarak uzandım. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile ehli de yastığın boyuna başlarını koyarak uzandılar. Peygamber uyudu. Gece yarısı bulduğunda ya biraz önce ya da biraz sonraca uyandı. Uykuyu (gidermek için) elleriyle yüzünü silmeye başladı. Ondan sonra Al-i İmrân Sûresi’nin son on âyetlerini okudu. Sonra kalkıp asılı duran küçük bir kır-baya uzandı. Oradan güzelce bir abdest aldı. Sonra namaza durdu. Ben de kalkıp O’nun yaptığı gibi yaptım. Sonra gittim, yanına (yani sol tarafına) namaza durdum. Sağ elini başımın üzerine koydu ve sağ kulağımı tutup büktü (yani beni sağ tarafına geçirdi). Sonra iki rekât, sonra yine iki rekât, sonra yine iki rekât, sonra yine iki rekât, sonra yine iki rekât, sonra yine iki rekât namaz kıldı. Ondan sonra tek rekâtlı bir namaz kıldı. Sonra müezzin davete gelinceye kadar yine uzandı. Müezzin gelince yine kalktı, hafif iki rekât namaz kıldıktan sonra odasından çıkıp sabah namazını kıldırdı.” Buhârî, Tefsir, Al-i İmrân Sûresi 71. Bâb.

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا
فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

193- “Ey Rabbimiz! Biz; ‘Rabbimize inanın!’ diyerek, imana çağıran bir davetçi işittik ve hemen iman ettik. Ey Rabbimiz! O halde Sen, bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört! Canımızı da iyilerle birlikte al!”

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Derler ki: Ey Rabbimiz.

{ إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا } “Biz, bir davetçi işittik.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i kastetmektedirler.

{ يُنَادِي لِلْإِيمَانِ } “Diyerek imana çağıran.” Tevhide davet eden.

{ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا } “Rabbimize inanın ve hemen iman ettik.” Sana, Kitabına ve Resûlüne.

{ رَبَّنَا فَاعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا } “Ey Rabbimiz! O halde Sen, bizim günahlarımızı bağışla.” Büyük günahlarımızı.

{ وَكَفِّرْ } “Ört.” Geç.

{ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا } “Kötülüklerimizi.” Büyük günahlarımızın dışındaki-lerini.

{ وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ } “Canımızı da iyilerle birlikte al!” Ruhlarımızı iman üzere kabz eyle ve bizi Peygamberlerin ve Salihlerin ruhlarıyla bir araya getir.

رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّكَ لَا
تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

194- “Ey Rabbimiz! Elçilerin aracılığıyla bize vaat ettiklerini de bize ver ve kıyâmet günü bizi rezil etme! Çünkü Sen, verdiğin sözden caymazsın!”

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz.” Ve derler ki: Ey Rabbimiz.

{ وَآتِنَا } “Bize ver.” Bize bahşet.

{ مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ } “Elçilerin aracılığıyla bize vaat ettiklerini de.” Yani Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e.

{ وَلَا تُخْزِنَا } “Ve rezil etme bizi.” Bize azap etme.

{ يَوْمَ الْقِيَمَةِ } “Kıyâmet günü.” Kâfirlere azap ettiğin gibi.

{ إِنَّكَ لَا تَخْلُفُ الْمِيعَادَ } “Çünkü Sen, verdiği sözden caymazsın!” Ölümünden sonra diriliş ve mü’minlere vadettiğinden.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ
أَوْ أُنْثَىٰ بَغْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ
دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ۝١٩٥

195- “Bunun üzerine, Rableri onlara şu karşılığı verdi: ‘Ben sizden, erkek olsun kadın olsun hiçbir çalışanın yaptığını boşa çıkarmam. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenlere, yurtlarından çıkarılanlara, yolumda ezaya uğratılanlara, savaşanlara ve bu uğurda öldürülenlere gelince; elbette ben, katımdan bir karşılık olarak onların günahlarını örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. Karşılığın en güzeli, Allah katındadır!’”

{ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ } “Bunun üzerine, Rableri onlara şu karşılığı verdi.” İstedikleri şeyler konusunda icabet ederek şöyle buyurdu:

{ أَنِّي لَا أُضِيعُ } “Ben boşa çıkarmam.” Bâtıl kılmam.

{عَمَلٍ عَامِلٍ مِنْكُمْ} “Sizden, hiçbir çalışanın yaptığı.” Sizden çalışan bir kişinin amelinin sevabını.

{مَنْ ذَكَرَ أَوْ أَنْتَى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ} “Erkek olsun kadın olsun. Sizler birbirinizdensiniz.” Zira sizler birbirinizin dini üzeresiniz ve birbirinizin velisisiniz.

Daha sonra muhacirlere olan kerametini açıklamak üzere şöyle buyurdu:

{فَالَّذِينَ هَاجَرُوا} “Hicret edenlere gelince.” Mekke’den Medine’ye Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile birlikte hicret edenler ile Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den sonra hicret edenlere.

{وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ} “Yurtlarından çıkarılanlara.” Mekke kâfirlerinin Mekke’den onları kendi evlerinden çıkardıkları kimseler.

{وَأُودُوا فِي سَبِيلِي} “Yolumda ezaya uğratılanlara.” Taatim uğrunda.

{وَقَاتَلُوا} “Savaşanlara.” Allah yolunda düşmanlarla.

{وَقُتِلُوا} “Ve bu uğurda öldürülenlere.” Ta ki Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile birlikte cihada öldürülünceye kadar.

{لَا كُفْرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ} “Elbette ben, onların günahlarını örteceğim.” Cihada günahlarını.

{وَلَا دُخْلَ لَهُمْ جَنَّاتٍ} “Ve onları cennetlere sokacağım.” Bahçelere.

{تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا} “Altlarından akan.” Ağaçlarının ve evlerinin altından.

{الْأَنْهَارِ} “İrmaklar.” Şarap, su, bal ve süt nehirleri.

{ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ} “Katımdan bir karşılık olarak.” Allah’tan onlara mükâfat olarak.

{وَاللَّهُ عَنْهُ حُسْنُ الثَّوَابِ} “Karşılığın en güzeli Allah katındadır.” Sâlih dönüş. Bu sâlih dönüş mükâfatlarından daha güzeldir.

١٩٦ لَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ

196- “İnkârcıların, öyle diyar diyar gezip dolaşması, sakın seni aldatmasın!”

Ardından onlara dünyanın faniliğini zikrederek, onların dünyanın faniliğinden yüz çevirmeye ve ahiretin bakılığına rağbet etmeye ve ahireti talep etmeye özendirerek şöyle buyurdu:

{ لَا يَغُرُّكَ } “Sakın seni aldatmasın.” Ey Muhammed! Bu hitap Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e olsa kasd edilenler ashaptır.

{ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ } “İnkârcıların, öyle diyar diyar gezip dolaşması.” Yahudilerin ve Müşriklerin ticarete gidiş gelişleri.

١٩٧ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

197- “Çünkü bu, az bir yararlanmadır! Sonunda onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü yataktır orası!”

{ مَتَاعٌ قَلِيلٌ } “Çünkü bu, az bir yararlanmadır!” Dünyada az bir menfaat.

{ ثُمَّ مَا لَهُمْ جَهَنَّمَ } “Sonunda onların varacakları yer.” Dönüş yerleri.

{ وَبِئْسَ الْمِهَادُ } “Cehennemdir. Ne kötü yataktır orası!” Sergi ve dönüş yeri ne kötüdür.

١٩٨ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ

198- “Ama Rablerinden sakınanlar için, Allah katından bir bağış olarak, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler vardır. İyi kişiler için Allah katındakiler daha hayırlıdır.”

{ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ } “Ama Rablerinden sakınanlar.” Diyor ki; ve Rablerini küfürden tevbe ederek birleyenler.

{ لَهُمْ جَنَّاتٌ } “İçin cennetler vardır.” Bahçeler.

{ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا } “Altlarından akan.” Ağaçlarının ve evlerinin altından.

{ الْأَنْهَارُ } “Irmaklar.” Şarap, su, bal ve süt nehirleri.

{ خَالِدِينَ فِيهَا } “İçinde sürekli kalacakları.” Cennette ikamet edicidirler, vefat etmezler ve çıkartılmazlar.

{ نُزُلًا } “Bir bağış olarak.” Sevap olarak.

{ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ } “Allah katındakiler.” Sevap.

{ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ } “İyi kişiler için daha hayırlıdır.” Muvahhidler için dünyada kâfirlere verdiğiinden.

وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

199- “Kitap Ehli’nden öyleleri var ki, Allah’a iman ettikleri gibi, O’na boyun eğerek size indirilene ve kendilerine indirilene de iman ederler. Allah’ın âyetlerini az bir değer karşılığında satmazlar. İşte bunlar, mükâfatları Rableri katında olanlardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.”

Ardından Allah Teâlâ Ehl-i Kitap’tan iman eden Abdullah ibn Selam ve ashabı gibilerini överek şöyle buyurdu:

{ وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ } “Kitap Ehli’nden öyleleri var ki, Allah’a iman ettikleri gibi, size indirilene iman ederler.” Kur’an’a.

{ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ } “Ve kendilerine indirilene de.” Tevrat kitabına.

{ خَاشِعِينَ لِلَّهِ } “O’na boyun eğerek.” Taatte Allah Teâlâ için zelil ve mütevazi olarak.

{ لَا يَسْتَرْوْنَ بِآيَاتِ اللَّهِ } “Allah’ın âyetlerini satmazlar.” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in Kitaptaki özelliklerini ve niteliklerini gizlemeyi.

{ ثَمَنًا قَلِيلًا } “Az bir değer karşılığında.” Az bir yiyeceğe.

{ أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ } “İşte bunlar, mükâfatları olanlardır.” Sevapları.

{ عِنْدَ رَبِّهِمْ } “Rableri katında.” Cennette.

{ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ } “Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.” Hesaba çektiğinde onun hesabı çok süratlidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

200- “Ey iman edenler! Sabredin, (savaş sırasında) sebat edin ve birbirinizle bağlantılı olun! Allah’tan sakının ki, kurtuluşa eresiniz!”

Ardından onları cihadda ve başa gelen sıkıntılarda sabra teşvik ederek şöyle buyurdu:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا } “Ey iman edenler!” Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ اصْبِرُوا } “Sabredin.” Peygamberinizle birlikte cihada.

{ وَصَابِرُوا } “(Savaş sırasında) sebat gösterin.” Düşmanlarınıza karşı çoğalarak yarışınız ve galebe çalınız.

{ وَرَابِطُوا } “Ve birbirinizle bağlantılı olun!” Düşmanlarınıza karşı Peygamberinizle ikamet ettikleri şeye karşı nefislerinizle ribat yapınız.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Farzları eda etme, masiyetlerden kaçınma hususunda sabrediniz. Bid'at ve hevâ ehline karşı çoğalmak için yarışınız ve galebe çalmakla sebat gösteriniz, Allah yolunda atları bağlamakla ribat yapınız.

{ وَاتَّقُوا اللَّهَ } “Allah’tan sakının ki.” Size emrettiği konularda Allah Teâlâ’ya itaat ediniz ve bunu terk etmeyiniz.

{ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ } “Kurtuluşa eresiniz!” Gazap ve azaptan kurtuluşa eresiniz.

سورة النِّسَاء
4- NÎSÂ SÛRESİ

Kadınların zikredildiği sûredir. Sûrenin bütünü Medenîdir. Söz-
cük sayısı 3.940, harf sayısı ise 16.300'dür.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“Râhman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.”

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ
مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي
تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

1- “Ey insanlar! Sizi tek bir kişiden yaratan ve ondan eşini yaratıp
bu ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türetip yayan Rabbi-
nizden sakının! Kendi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz
Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının! Şüphesiz
Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”

İbn Abbâs kendi isnadıyla Nîsâ Sûresi'nin tefsiri hakkında şöyle
rivayet eder:

{ يَا أَيُّهَا النَّاسُ } “Ey insanlar!” Bu hitap geneldir. Bazen bu nida
özel de olabilir.

{ اتَّقُوا رَبَّكُمُ } “Rabbinizden sakının.” Rabbinize itaat ediniz.

{ الَّذِي خَلَقَكُمْ } “Sizi yaratan.” Birbirinizden doğup çoğalmak ile.

{ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ } “Tek bir kişiden.” Bir tek Âdem’in nefsinden. Havva’nın nefsi ise bu nefsin içindeydi.

{ وَخَلَقَ مِنْهَا } “Ve ondan yaratıp.” Hazret-i Âdem’in nefsinden de.

{ رَوْجَهَا } “Eşini.” Hazret-i Havva’yı.

{ وَبَثَّ مِنْهُمَا } “Bu ikisinden türetilip yayan.” Hazret-i Âdem ve Hazret-i Havva’nın evlenip çocuk sahibi olmalarıyla da yaratan.

{ رَجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً } “Birçok erkekler ve kadınlar.” Erkek olsun kadın olsun birçok insan.

{ وَاتَّقُوا اللَّهَ } “Allah’tan sakının.” Allah Teâlâ’ya itaat ediniz.

{ تَسَاءَلُونَ بِهِ } “Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz.” Allah Teâlâ’nın hakkıyla ihtiyaçları ve hakları birbirinizden.

{ وَالْأَرْحَامَ } “Ve akrabalık bağlarını koparmaktan.” Akrabalık ve yakınlık hakkıyla. Eğer âyet nasp olarak mim harfinin üstünü ile (وَالْأَرْحَامَ) okunursa Allah Teâlâ’nın (وَاتَّقُوا اللَّهَ) buyruğuna atfedilerek âyetin bu bölümünün anlamı şöyle olur: Sıla-i rahmi yerine getiriniz ve sila-i rahmi kesmeyiniz.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا } “Şüphesiz Allah, üzerinizde tam bir gözetleyicidir.” Hâfîz’dir. O, sizden size emrettiği taati ve sila-i rahmi ister.

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا
أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾

2- “Yetimlere (güçsüz, kimsesiz, öksüz, yetim ve kadınlara) mallarını verin. Kötü olanı iyi olanla değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahtır.”

{ وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ } “Yetimlere (güçsüz, kimsesiz, öksüz, yetim ve kadınlara) verin.” Yetimlere veriniz.

{ اَمْوَالُهُمْ } “Mallarını.” Yanınızda bulunan mallarını ergenlikten ve olgunluktan sonra.

{ وَلَا تَتَّبِعُوا الْحَبِيثَ بِالطَّيِّبِ } “Kötü olanı iyi olanla değiştirmeyin.” Yani kendi helal malınızı bırakarak onların haram mallarını yemeyin.

{ وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ إِلَى اَمْوَالِكُمْ } “Onların mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin.” Yani karıştırmak suretiyle onların mallarını kendi mallarınızla birlikte yemeyin.

{ كَانَ اِنَّهُ } “Çünkü bu.” Yani yetimin malını zulmen yemek.

{ حُوبًا كَبِيرًا } “Büyük bir günahdır.” Allah Teâlâ katında cezalandırılacak büyük bir günahdır. Bu âyet-i kerime Gatafanlı birisi hakkında nazil olmuştur. Bu şahsın yanında yetim olan kardeşinin oğlunun birçok malı bulunmaktaydı.

Bu âyet-i kerime nazil olduğunda dediler ki; “Günah korkusuyla yetimleri ayıralım.” Bunun üzerine Allah azze ve celle şu âyeti indirdi:¹

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ
النِّسَاءِ مِمَّنْى وَتِلْكَ وَرَبَاعٌ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ أَوْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾

3- “Eğer yetim kızlarla evlendiğinizde, adaletli davranamamaktan korkarsanız, hoşunuza giden kadınlardan ikiye, üçe ve dörde kadar alın. Eğer adaletli davranamamaktan korkarsanız, o zaman

¹ a) İmam Buhârî, İbn Abbâs’tan şöyle dediğini zikreder: (حوب) sözcüğü günah anlamındadır. Buhârî, c. 8, s. 245, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, “Kadınlara zorla mirasçı olmanız helal değildir” bâbı. İbn Abbâs’ın: (حوب) “Hub” sözcüğünü günah şeklinde tefsir ettiğini İbn Cerir et-Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet eder. Bkz, Taberî, c. 4, s. 231.

b) İbn Hacer ise şu notu düşer: İbn Ebî Hatem muttasıl olarak sahih bir isnad ile İkrime kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini nakleder: (حوب) sözcüğü büyük günah anlamına gelmektedir. *Fethü'l-Bâri*, c. 8, s. 246.

bir tane ile veya elinizin altındaki (cariye) ile yetinin. Haksızlık yapmamanız için bu daha uygundur.”

{ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى } “Eğer yetim kızlarla evlendiğinizde, adaletli davranamamaktan korkarsanız.” Eğer yetimler arasında mallarını koruma konusunda adil davranamayacaksanız. Nafaka ve geceleri paylaşırma konusunda hanımlar arasındaki adil davranamama korkusu da bu şekildedir. Araplar dokuz, on diledikleri kadar kadın ile evleniyorlardı. Kays İbn Hars’ın nikâhında sekiz kadın vardı. Allah Teâlâ onlara bunu yasakladı ve dört hanımdan fazlasını haram kıldı ve şöyle buyurdu:

{ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ } “Hoşunuza giden alın.” Allah Teâlâ’nın size helal kıldığı şeyle evlenin.

{ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَّةَ وَرُبَاعَ } “Kadınlardan ikiye, üçe ve dörde kadar.” Diyor ki, bir ya da iki veya üç ya da dört tane ile. Bunun da üzerine ekleme yapılmaz.

{ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا } “Eğer adaletli davranamamaktan korkarsanız.” Geceleri paylaşırma ve nafaka konusunda dört kadın arasında da.

{ فَوَاحِدَةً } “O zaman bir tane ile yetinin.” Bir hür kadın ile evleniniz.

{ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ } “Veya elinizin altındaki (cariye) ile.” Cariyelerden. Cariyeler hakkında gece taksimi yapmak ve onlar hakkında sayı sınırlandırma yükümlülüğünüz bulunmamaktadır.

{ ذَلِكَ } “Bu.” Bir kadın ile evlenmek.

{ أَذْنَى } “Daha uygundur.” Daha yaraşırdır.

{ أَلَّا تَعُولُوا } “Haksızlık yapmamanız için.” Meyletmemeniz için. Gece paylaşımı ve nafaka konusunda dört kadın arasında haksızlık yapmayınız.²

² a) İmam Buhârî, İbn Abbâs’tan şöyle dediğini zikreder: (أَلَّا تَعُولُوا) buyruğu, “Bu sizin haktan sapmamanız ve zulme gitmemeniz için daha uygundur” anlamındadır. Buhârî, c. 8, s. 245, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, “Kadınlara zorla mirasçı olmanız helal değildir” bâbı.

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا
فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا ٤

4- “Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin. Eğer onlar, gönül hoşluğu ile size ondan bir şey bağışlarsa onu da afiyetle yiyin!”

{ وَأَتُوا } “Verin.” Bahşediniz.

{ النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ } “Kadınlara mehirlerini.” Mehirlerini.

{ نِحْلَةً } “Gönül rızası ile.” Hibe olarak Allah Teâlâ’dan onlara verilmiş bir hibe olarak size farz kılınmış olarak.

{ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ } “Eğer onlar, size ondan bir şey bağışlarsa.” Size mehirden bir şey helal kılarlarsa.

{ نَفْسًا } “Gönül hoşluğu ile.” Gönül hoşnutluğu ile.

{ فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا } “Onu da afiyetle yiyin.”³ Günahsız bir şekilde, kınanmaksızın yiyiniz. Müslümanlar bundan önce mehirsiz olarak evleniyorlardı.⁴

b) İbn Hacer der ki; Said ibn Mansur muttasıl olarak sahih bir senedle Said İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini nakleder: “(أَلَّا تَعُولُوا) buyruğu adaletten sapmamanız anlamındadır.” Der ki: “Biz Ebubekir el-Acurrî’nin *Fevâid*’inde Şâbi’ye, ondan da İbn Abbâs’a ulaşan sahih olan başka bir isnad ile rivayet ettik.” *Fethü’l-Bâri*, c. 8, s. 246. İmam ibn Cerir bu haberi Ali ibn Ebî Talha ve Avfi kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet etmektedir. Taberî, c. 4, s. 240.

³ Tefsir metninde (فَكُلُوهُ هَنِيئًا) (مَرِيئًا) şeklinde iki ayrı cümle vardır. Her iki bölüm İbn Abbâs tarafından ayrı ayrı birer bölüm olarak tefsir edilmiştir. Ancak biz her iki bölümü tek bir parça haline getirip ikisinin tefsirini tek bir cümle halinde okuyucunun karşısına sunduk.

⁴ a) Âyette geçen (نِحْلَةً) sözcüğü mehir anlamına gelmektedir. Nitekim İbn Cerir et-Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan böyle rivayet etmektedir. Taberî, c. 4, s. 241. Taberî’nin Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan yaptığı nakillerin hasen olduğunu belirtmiştik.

b) (نِحْلَةً) sözcüğü karşılıksız olarak vermek, atıyye anlamındadır. *Müfredat*, s. 485. İbn Abbâs’ın sözcüğü mehir olarak tefsir etmesi kullanıldığı cümle göz önüne alınarak yapılmış bir tefsirdir. Yoksa sözcüğü kök anlamını sunma kasıyla yapılmış bir tefsir değildir.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾

5- “Allah’ın, sizi başına diktiği mallarınızı, akli zayıf olanlara vermeyin. Ancak bu mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara karşı güzel söz söyleyin!”

{ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ } “Akli zayıf olanlara vermeyin.” Kadınlardan ve çocuklardan hakkın mevziini/konumunu bilmeyen cahillere vermeyiniz.

{ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا } “Allah’ın sizi başına diktiği mallarınızı.” Geçimliliğinizi.

{ وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا } “Ancak bu mallarla onları besleyin.” Bu mallarla onları yediniz.

{ وَاكْسُوهُمْ } “Giydirin.” Sizler bu konuda idare edici olunuz. Zira sizler hakkın yerini nafaka ve sadaka hususunda onlardan daha bilgilisiniz.

{ وَقُولُوا لَهُمْ } “Ve onlara karşı söyleyin!” Şayet size ait bir şey yoksa.

{ قَوْلًا مَعْرُوفًا } “Güzel söz.” Güzel bir vaad ediş. Yani “seni giydireceğim ve sana vereceğim.” Deyiniz.⁵

⁵ a) İmam Buhârî der ki, İbn Abbâs dedi ki: (قِيَامًا) yaşayışlarınızı doğrulttuğunuz şey anlamındadır. Buhârî, c. 8, s. 245, Kitabü't-Tefsir, Nisâ Sûresi, Mukaddime bölümü.

b) İmam İbn Cerir Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan bu âyetin anlamı hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: “Allah Teâlâ buyuruyor ki: Malını, Allah’ın sana verdiklerini ve sana geçimlik kıldığı şeyleri, karına ve çocuklarına verip de onların elindekilere bakma. Tersine malını elinde iyice tut ve değerlendir. Malını, onların giyeceklerine, geçimlerine ve rızıklarına harcayan sen ol. Malına ve Allah Teâlâ’nın sana verdiği nimetlere dayanma. Allah Teâlâ onları senin için bir geçimlik kılmıştır ki, onları hanımına ve çocuklarına veresin. Daha sonra da onların ellerindekine bakasın. Ancak malını tut, değerlendir. Onların giyimleri, rızıkları ve geçimliklerine harcamada buluna-

وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

6- “Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin. Onların akılca olgunlaştıkları rüşd halini görürseniz, hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler de mallarına sahip olacaklar diye, onların mallarını israf ederek, tez elden yemeyin! Zengin olan, onların mallarını yemekten çekinsin, yoksul olan da örfe uygun olarak yesin! Onlara mallarını teslim ettiğiniz zaman da yanlarında şahid bulundurun! Hesap görücü olarak Allah yeter.”

{ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ } “Yetimleri gözetip deneyin.” Yetimlerin akıllarını sinayınız.

{ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ } “Evlenme çağına gelinceye kadar.” Ergenliğe.

{ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ } “Onların görürseniz.” Eğer onlardan görürseniz.

sin. (قِيَامًا) Buyruğu ise yaşayışlarınızı doğrulttuğunuz şey anlamına gelmektedir.” Taberî, c. 4, s. 249.

c) (وَلَا تَأْكُلُوا السُّفْهَاءَ أَمْوَالَكُم) “Mallarınızı akıllı zayıf olanlara vermeyin.” buyruğunda geçen sefihler/beyinsizler sözcüğü mallarda yerli yerince tasarrufta bulunamayan kimseleri ifade etmektedir. İbn Abbâs’tan gelen tefsire göre ise bu sözcükler çocuklardan ve hanımlardan beyinsiz olanlar murad edilmiştir.

d) (اَللّٰهُ جَعَلَ لَكُم قِيَامًا) “Allah’ın sizi başına diktiği” buyruğu hakkında önceki haberde geçtiği üzere İbn Abbâs şöyle der: Bu dünya yaşamında geçimliliğinizi sağladığınız şeyler. Ebû Ubeyde şöyle der: “(قِيَامًا)” sözcüğü “Yukîmukum/sizi başına diktiği” fiilinin masdarıdır. Arap kelimasında “Kavvâm” anlamında kullanılmak üzere bazen “Kıyâmen” şeklinde gelir. Bu ancak “Menillezi Yukîmuke” ifadesinden ileri gelmektedir. Ancak dilciler sözcüğün aslının “Kivâmen” şeklinde olduğu, ancak “vav” harfinden önceki kaf harfinin kesra olması nedeniyle “Kıyâmen” sözcüğüne dönüştüğü görüşündedirler. Bazıları ise sözcüğü olduğu gibi “Kivâmen” şeklinde bırakmışlardır. “Diyaen li’n-nasi” ve “Divaen li’n-nasi” örneğinde olduğu gibi. Mecazü’l-Kur’an, c. 1, s. 117.

{ رُشْدًا } “Akılca olgunlaştıkları rüşd halini.” Dinde bir olgunluk ve malı koruyabilme.

{ فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ } “Hemen mallarını kendilerine verin.” Yanınızda ki mallarını.

{ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا } “Onların mallarını israf ederek, yemeyin!” Masiyette haram olarak.

{ وَبَدَارًا } “Tez elden.” Yetim hemen büyüyüp de peyderpey yiyecek diye.

{ أَنْ يَكْبُرُوا } “Büyüyecekler de mallarına sahip olacaklar diye.” Büyüyüp de sizi bundan/maldan engelleyecekler korkusuyla.

{ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا } “Zengin olan.” Yetimin malından.

{ فَلْيَسْتَغْفِرْ } “Onların mallarını yemekten çekinsin.” Yetimin malına ihtiyacının olmamasından dolayı iffetli davransın ve yetimin malından bir şey eksiltmesin.

{ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا } “Yoksul olan da.” Muhtaç olan da.

{ فَلْيَأْكُلْ } “Yesin.” Sahip olduğu şeyden.

{ بِالْمَعْرُوفِ } “Örfe uygun olarak.” Kanaat ederek yesin ki, yetimin malına ihtiyaç duymasın.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Örfe göre yesin” buyruğunun anlamı; yetimin malından çalışıp çabaladığı amel miktarca yesin.

Şöyle de denilmiştir: “Örfe göre yesin” buyruğunun anlamı kendisine geri ödemek için borç alarak yesin.

{ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ } “Onlara mallarını teslim ettiğiniz zaman da.” Rüşdden ve ergenlikten sonra.

{ فَاشْهَدُوا عَلَيْهِمْ } “Yanlarında şahid bulundurun.” Geri verme esnasında.

{ وَكَفَى بِاللّٰهِ حَسِيبًا } “Hesap görücü olarak Allah yeter.” Şehid olarak. Bu âyet-i kerime Sabit İbn Rufaa el-Ensârî hakkında nazil olmuştur.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾

7- “Ana-baba ve en yakın akrabanın miras olarak bıraktıklarında erkekler için bir pay olduğu gibi, ana-baba ve en yakın akrabanın miras olarak bıraktıklarında kadınlar için bir pay vardır. Bunlar az olsun çok olsun, farz kılınmış bir paydır.”

Ardından Allah Teâlâ kadın ve erkeğin mirastaki payları zikretmiştir. Zira onlar kadınlara ve çocuklara mirastan hiçbir şey vermiyorlardı. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ } “Erkekler için bir pay olduğu gibi.” Pay.

{ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ } “Ana-baba ve en yakın akrabanın miras olarak bıraktıklarında.” Rahîmde/akrabalıkta.

{ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ } “Ana-baba ve en yakın akrabanın miras olarak bıraktıklarında kadınlar için bir pay vardır.” Akralalıkta.

{ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ } “Bunlar az olsun çok olsun.” Diyor ki; miras az veya çok olsun.

{ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا } “Farz kılınmış bir paydır.” Belirli bir pay ister az olsun ister çok olsun. Ne kadar olduğunu açıklamamıştır. Açıklanması bundan sonradır. Âyet Ümmü Kecce ve kızları hakkında nazil olmuştur. Ümmü Kecce’nin kızlarının bir amcası vardı. Onlara hiçbir şey vermemiştii.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

8- “Miras paylaşımı sırasında, (mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar hazır bulunurlarsa, onlara bir şeyler verin ve kendilerine güzel söz söyleyin.”

{ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ } “Miras paylaşımı sırasında, hazır bulunurlarsa.”

Mirasın taksimi esnasında.

{ أُولُوا الْقُرْبَىٰ } “(Mirastan payı olmayan) yakınlar.” Ölünün vâris olmayan yakınları.

{ وَالْيَتَامَىٰ } “Yetimler.” Taksimden önce mü'minlerin yetimleri.

{ وَالْمَسْكِينُ } “Ve Yoksullar.” Mü'minlerin yoksulları.

{ فَأَرْزُقُوهُمْ مِنْهُ } “Onlara bir şeyler verin.” Taksimden önce mirastan da onlara bazı şeyler veriniz.

{ وَقُولُوا لَهُمْ } “Ve kendilerine söyleyin.” Eğer vâris ergen değil ise.

{ قَوْلًا مَّعْرُوفًا } “Güzel söz.” Güzel bir vaad. Yani sana bir şeyler vermek için sana vasiyette bulunacağım.⁶

⁶ a) İmam Buhârî, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: { وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةُ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأَرْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا } “Miras paylaşımı sırasında, (mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar hazır bulunurlarsa, onlara bir şeyler verin ve kendilerine güzel söz söyleyin.” Bu âyet-i kerime muhkem olup nesh edilmemiştir. Buhârî, Kitabü't-Tefsir, 3. Bâb, 4576 nolu hadis.

b) İmam Buhârî, Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: Bir takım insanlar bu âyet (Nisa/8) neshedildi diye iddia ediyorlar. Hayır, vallahi bu âyet neshedilmedi. Fakat bu âyetin hükmü, insanların gevşeklik gösterip amel etmedikleri hükümlerdendir: Terikede tasarruf edici ve terike işini üzerine alanlar, iki (tür) vâlidir: Biri (mesela asabe gibi) mala vâris olur; işte bu, taksimde hazır bulunan ihtiyaç sahiplerini de rızıklandırır. Bir diğer vâli (örneğin yetim velîsi gibi) miras almaz; bu da güzel sözler söyleyen kimsedir: Bu, o ihtiyaç sahiplerine: “Ben sana vermek için bu maldan hiçbir şeye sahip değilim.” Buhârî, Kitabü'l-Vesaya, 18. Bâb, 2759 nolu hadis. Beyhakî ilk rivayeti İkrime kanalından ikinci rivayeti Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet etmektedir. es-Sünen-ül-Kübrâ, c. 6, s. 266, 267, Kitabü'l-Vesaya “Miras paylaşımı sırasında, (mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar hazır bulunurlarsa, onlara bir şeyler verin ve kendilerine güzel söz söyleyin” buyruğu hakkında rivayet edilen hadisler bölümü.

c) Hâkim en-Nisâbü'rî İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet eder: "(Eğer mal çoksa) onlara bir miktar verilir. Eğer mal az ise kendilerine özür beyan edilir." *el-Müstedrek*, Kitabü't-Tefsir, c. 2, s. 302-3.

d) İbn Abbâs'ın açıklamalarına göre bu âyet-i kerime miras âyetleriyle nesh edilmiş değildir. Hükmü de bâkidir. Paylaştırma sırasında vâris olmayan yakınlar, yetimler ve yoksullar da bulunursa taksim yapılan terekeden bunlara da biraz verilir.

e) Hâkim'in rivayet ettiği haberde "(Eğer mal çoksa) onlara bir miktar verilir. Eğer mal az ise kendilerine özür beyan edilir." Görüldüğü üzere İbn Abbâs âyetin muhkem oluş yönünü ve uygulanişını da açıklamaktadır. Vâris olmayan akrabalara, yoksullara ve yetimlere mal çok ise tereke malından biraz verilir. Mal az ise bu kimselere özür belirtilir. İşte âyetten geçen güzel söz budur. Gerçekten yerli yerinde ve güzel bir açıklamadır.

f) İbn Hacer'in Buhârî'nin iki rivayetine düştüğü notta dediği gibi bu iki haber sahihtir. Dayanak olan bu iki haberdur. Âyetin tefsiri ve miras âyetiyle mensuh olduğu hakkında İbn Ebî Hatem ve İbn Merdeveyh'ten zayıf rivayetler aktarılmıştır. Mensuh olduğu görüşü sahih bir kanalla Said ibn el-Müseyyeb'ten rivayet edilmiştir. Bu görüş aynı zamanda Kasım ibn Muhammed'in ve İkrime'nin de görüşleridir. Mezhep İmamları ve ashâpları da bu görüştedir. Bu konuda Abdürrezzak'ın sahih bir isnad ile İbn Abbâs'tan tahrir ettiği başka bir görüş de vardır. Abdürrezzak, Kasım İbn Muhammed'den şöyle rivayet eder: "Abdullah ibn Abdurrahman İbn Ebî Bekr, babası Abdurrahman'ın mirasını bölüştürdü. Hz. Aişe henüz hayattaydı." Esma ve Kasım derler ki: "Evde babasının malından vermedik yakın ve miskin bırakmadı ve (وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةُ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأَزْذُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا) 'Miras paylaşımı sırasında, (mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar hazır bulunurlarsa, onlara bir şeyler verin ve kendilerine güzel söz söyleyin' âyetini okudu." Kasım anlatıyor: "Bunu İbn Abbâs'a anlattım. O 'İsabet etmemiş (doğru yapmamış) buna hakkı yoktu. Bu, ancak vasiyete bağlıdır ve bu âyet-i kerime vasiyet hakkındadır. (Eğer) ölen kişi dilerse onlara (malından verilmesini) vasiyet eder' dedi." Yani ölünün onlar hakkında vasiyet etmesi menduptur. İbn Hacer devamla şöyle der: "Ben derim ki; bu âyetin muhkem olduğunu ve mensuh olmadığını belirten bâbımızdaki hadislerle çelişmemektedir." Dedi ki: "Denilmiştir ki âyetin anlamı şöyledir: Miras taksiminde ölünün vâris olmayan yakınları, yetimler ve yoksullar hazır bulunduğu zaman gönülleri mirastan bir şeyler almaya doğru arzu duyar. Özellikle de miras fazla ise. Allah Teâlâ birr ve ihsan yoluyla bunlara bir şeyler vermeyi emretmektedir." Bu görüşte olan âlimler âyetten geçen emrin mendubluk mu ifade ettiği vaciplik mi ifade ettiği noktasında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Mücahid ve bir grup bu emrin vaciplik ifade ettiğini söyler. Bu aynı zamanda İbn Hazm ez-Zâhirî'nin de görüşüdür. Vârisin gönül hoşnutluğuyla âyetten sayılan gruplara bazı şeyler vermesi gerekmektedir. Bu görüşte olup da mendup olduğunu söyleyen bil-

وَلْيُخَشِ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ
فَلْيَقُولُوا اللَّهُ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۙ

9- “Kendileri arkalarında güçsüz çocuklar bıraktıkları takdirde, onların geleceğinden endişe duyacak olanlar, (yetimler hakkında da aynı) endişeyi duysunlar! Allah’tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.”

{ وَلْيُخَشِ الَّذِينَ } “(Yetimler hakkında da aynı) endişeyi duysunlar!” Hazarât halinde olanlar ve ölümünün ardından terekenin üçte birinden fazlasının vasiyet edilmesini hazarât halinde bulunan hastanın evlatlarına vasiyeti emredenler de korksunlar.

{ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ } “Kendileri arkalarında bıraktıkları takdirde.” Ölümlerinin ardından.

{ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا } “Güçsüz çocuklar.” Çözüm bulmaktan aciz olanlar.

{ خَافُوا عَلَيْهِمْ } “Onların geleceğinden endişe duyacak olanlar.” Gerilimlerden. Ölünün evlatlarına karşı duyulan endişe de aynı şekildedir.

ginler ise şöyle derler: Bu veriş müstehaplık yoluydudur. Doğru olan görüş de budur. Zira eğer bu veriş vacip olmuş olsaydı terikedeki istihkak belirtilmesi ve mirasta belirsiz bir yönle ortaklık olması gerekirdi. Bu ise çekişmeye ve bağların kopmasına neden olurdu. *Fethü'l-Bâri*, c. 8, s. 242. Sonsöz, açık olan âyetin muhkem olması ve âyette geçen emrin müstehaplık ifade edişidir. Zira âyetin mensuh olduğu görüşü için delillendirilerek ispatlanmasına gerek duyulmaktadır. Emrin vacip oluşu görüşü kabul edilecek olursa bu durumda âyet miras âyetleriyle çatışır.

g) Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet edilen haberde geçen “Fakat bu âyetin hükmü, insanların gevşeklik gösterip amel etmedikleri hükümlerdendir: Terikedeki tasarruf edici ve terike işini üzerine alanlar, iki (türlü) vâlidir: Biri (mesela; asabe gibi) mala vâris olur; işte bu, taksimde hazır bulunan ihtiyaç sahiplerini de rızıklandırır. Bir diğer vâli (örneğin; yetim velisi gibi) miras almaz; bu da güzel sözler söyleyen kimsedir: Bu, o ihtiyaç sahiblerine: Ben sana vermek için bu maldan hiçbir şeye sahip değilim.” ifadeleri ise şu anlama gelmektedir: Hâkim’in rivayetinde geçtiği gibi terike az olduğunda onlardan özür dilenir.

Denilmiştir ki; kendi nefsin için düşündüğün şeyi ölüye de emret ve kendi çocuklarının mallarından korktuğun gibi onların çocuklarının mallarından da kork. Ölünün ölüm anında bulunuyorlardı ve şöyle diyorlardı: “*Malını falancaya filancaya ver.*” Ölünün malının bütünü böylece bitiyordu. Çocuklarına hiçbir şey bırakmıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara bunu yasaklamak üzere şöyle buyursunlar:

{ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ } “Allah’tan sakınsınlar.” Ölüye üçte birden daha fazlasını emretme konusunda Allah Teâlâ’dan korksunlar.

{ وَلْيَقُولُوا } “Söylesinler.” Hastaya.

{ قَوْلًا سَدِيدًا } “Ve doğru söz.” Vasiyet konusunda adaleti.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ

نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

10- “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak karınlarına ateş doldurmuş olurlar. Yarın onlar, alev alev yanan bir ateşe gireceklerdir.”

{ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا } “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler.” Gasben.

{ إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا } “Ancak karınlarına ateş doldurmuş olurlar.” Yani haram olarak. Denilmiştir ki; kıyâmet gününde karınlarına ateş kılınmıştır.

{ وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا } “Yarın onlar, alev alev yanan bir ateşe gireceklerdir.” Ahirette ateş yakıtı. Âyet-i kerime Hanzala İbn Şemerdel hakkında nazil olmuştur.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ

لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ الشُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

11- “Allah size, çocuklarınız konusunda, erkeğe iki kızın payı kadar (miras) vermenizi emir ve tavsiye eder. Eğer çocuklar, ikiden fazla kız iseler, ölenin geriye bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer mirasçı tek kız ise mirasın yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı mirastan, ana-babasının her biri için altıda bir pay vardır. Eğer ölenin çocuğu bulunmayıp da mirasçı olarak ana ve babası kalmışsa, anasının payı üçte birdir. Eğer ölenin birden çok kardeşi varsa anasının payı altıda birdir. Bu paylar, ölenin yapacağı vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcunun ödenmesinden sonradır. Siz, babalarınızdan ve çocuklarınızdan hangilerinin, yararlılık bakımından size daha yakın olduklarını bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından belirlenmiş farzlardır (paylardır). Şüphesiz Allah her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

Ardından Allah Teâlâ mirasta erkek ve kadının nasibi açıklayarak şöyle buyurdu:

{يُوصِيكُمُ اللَّهُ} “Allah, size emir ve tavsiye eder.” Allah Teâlâ size şöyle açıklıyor:

{فَبِیْ أَوْلَادِكُمْ} “Çocuklarınız konusunda.” Ölümünüzün ardından çocuklarınızın mirası hakkında.

{لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ} “Erkeğe iki kızın payı kadar (miras) vermenizi.” İki dişinin nasibi.

{فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً} “Eğer çocuklar iseler.” Sulbün çocuğunun kızları.

{فَوْقَ اثْنَتَيْنِ} “İkiden fazla kız.” İki kız çocuğu ya da bundan daha fazla iseler.

{ فَلَهُنَّ ثُلَاثَا مَا تَرَكَ } “Ölenin geriye bıraktığının üçte ikisi onlarındır.” Maldan.

{ وَإِنْ كَانَتْ } “Eğer mirasçı.” Bir kız çocuğu ise.

{ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ } “Tek kız ise mirasın yarısı onundur.” Malın.

{ وَلَا يُوْثِقُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ } “Geriye bıraktığı mirastan, ana-babasının her biri için altıda bir pay vardır.” Maldan.

{ إِنْ كَانَ لَهُ } “Ölenin varsa.” Ölenin.

{ وَلَدٌ } “Çocuğu.” Erkek ya da kız olsun.

{ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ } “Eğer ölenin bulunmayıp da.” Ölünün.

{ وَلَدٌ } “Çocuğu.” Erkek ya da kız olsun.

{ وَوَرِثَهُ آبَاؤُهُ فَلِلْمِثْلِ الثُّلُثُ } “Mirasçı olarak ana ve babası kalmışsa, anasının payı üçte birdir.” Ve kalan şey ise babaya aittir.

{ فَإِنْ كَانَ لَهُ } “Eğer (ölenin) varsa.” Ölenin.

{ إِخْوَةٌ } “Birden çok kardeşi.” Baba ve anne öz kardeşi, ya da baba bir veya anne bir kardeşi.

{ فَلِلْمِثْلِ الشُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ } “Anasının payı altıda birdir. Bu paylar, ölenin yapacağı vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcunun ödenmesinden sonradır.” Ölünün borcunun ödenmesinden ve üçte bire kadar yaptığı vasiyetin çıkartılmasından sonradır.

{ أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ } “Siz, babalarınızdan ve çocuklarınızdan bilemezsiniz.” Sizler dünyada.

{ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا } “Hangilerinin, yararlılık bakımından size daha yakın olduklarını.” Ahirette dereceler konusunda.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Dünyada miras konusunda.

{ فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ } “Bunlar, Allah tarafından belirlenmiş farzlardır (paylardır).” Sizin üzerinize mirasların taksimidir.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا } “Şüphesiz Allah her şeyi bilir.” Mirasların tak-simini.

{ حَكِيمًا } “Tam hüküm ve hikmet sahibidir.” Kızın ve erkeğin na-sibinin açıklanması konusunda verdiği hükümde.⁷

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوَصِّينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ

⁷ a) İmam Buhârî, Ata kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o şöyle demiştir: “İslam'ın başlangıcında kişinin malı, öldüğü zaman miras olarak oğluna kalırdı. Vasiyet de ana ile babanın hakkı idi (yalnız ebeveyne vasiyet edilirdi). Sonraki dönemde Allah bundan irade ettiği kısmını (miras âyetiyle) nesh etti de mi-rası erkeğe, iki dişi payı kadar tayin buyurdu. Ana ile babadan her birisine de (eğer çocuk varsa) altıda bir verdi, çocuk yoksa üçte bir verdi. Yine hanıma (çocuk bulunduğu surette) sekizde bir, çocuksuzsa dörtte bir verdi. Kocaya da (çocuk yoksa) yarı, (çocuk varsa) dörtte bir hisse verdi.” Buhârî, Kitabü't-Tefsir, “Çocukları yoksa hanımlarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir.” âyeti bâbı, 4578 nolu hadis. Bu haberi Beyhakî ve Taberî de rivayet etmiştir. Beyhakî, Ferâiz, “Koca ve hanımın payı” bâbı, c. 6, s. 226; Taberî, c. 4, s. 275.

b) “İslam'ın başlangıcında kişinin malı, öldüğü zaman” ifadesi uygulamanın Cahiliyye döneminde olduğuna işaret etmektedir. Nitekim İmam İbn Cerir et-Taberî'nin Avfî kanalıyla İbn-i Abbâs'tan rivayet ettiği şu hadiste de bu belir-gin olarak görülmektedir: “Mirasınızın bölüştürülmesi sırasında Allah size er-keklerle, kızlarınkinin (kadınların) iki katı kadar pay vermenizi emreder.” İçinde Allah Teâlâ'nın erkek ve kız çocuğu ve anne-babanın miras bölüşmesindeki paylarını belirleyen hükümleri inince insanların -veya bazısının- hoşuna git-medi. “Kadına dörtte bir veya sekizde bir veriliyor, kız çocuğa yarısı veriliyor ve küçük çocuklara da veriliyor. Oysa bunlardan hiçbirisi düşmanla savaşamaz ve ganimet toplayamaz” demeye başladılar. Ardından “Bu konuyu hiç konuş-mayın belki Resûlullah unuttur ya da biz söyleriz de değiştirir” dediler. Sonra da gidip “Ey Allah'ın Resûlü! Kız çocuğuna babasının mirasının yarısı verili-yor, oysa ne ata binebilir ne de düşmanla savaşabilir. Çocuğa da miras veri-liyor. Oysa hiçbir işe yaramıyor” dediler. Cahiliyyede böyle yapıyorlardı. Düş-manla savaşamayanlara mirastan hiçbir pay vermezlerdi. Savaşana da bol bol verirlerdi. Taberî, c. 4, s. 277.

c) “Sonraki dönemde Allah bundan irade ettiği kısmını (miras âyetiyle) nes-hetti de mirası erkeğe, iki dişi payı kadar tayin buyurdu.” ifadesi İbn Hacer'in de zikrettiği gibi Arap'ın uygulamalarının âyetin nazıl olduğu döneme kadar devam ettiğini göstermektedir. *Fethü'l-Bâri*, c. 8, s. 245.

الثَّمَنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

12- “Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa o zaman mirasın dörtte biri sizindir. Bu paylar, yapacakları vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızdır; çocuğunuz varsa bıraktığınız mirasın sekizde biri onlarındır. Bu paylar, yapacağınız vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır. Eğer ölen bir erkek veya kadının çocuğu ve babası bulunmadığı halde kelâle olarak mirasına konulur ve kendisinin bir tane erkek veya kız kardeşi bulunursa bunlardan her birinin miras payı terekenin altıda biridir. Eğer bu kardeşler ikiden çok iseler, üçte bire ortaklırlar. Bu paylar, zarar verici olmaksızın, yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır. Bunlar, Allah tarafından bir emirdir. Allah her şeyi bilen, çok yumuşak davranandır.”

{ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ } “Bıraktıkları mirasın yarısı sizindir.” Malın.

{ أَرْوَاهُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ } “Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa.”

Sizden ya da başkalarından erkek olsun kız olsun çocukları.

{ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ } “Şayet çocukları varsa.” Sizden ya da başkalarından erkek olsun kız olsun.

{ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ } “O zaman mirasın dörtte biri sizindir.” Malın.

{ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ } “Bu paylar, yapacakları vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır.” Onların üzerindeki borcun ödenmesinden ve üçte bire kadar yaptıkları vasiyetin ayrılmasından sonra.

{ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ } “Bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır.” Malın.

{ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ } “Eğer sizin çocuğunuz yoksa.” Onlardan olsun, başkalarından olsun kız veya erkek çocuğunuz.

{ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ } “Çocuğunuz varsa.” Onlardan olsun, başkalarından olsun kız veya erkek.

{ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ } “Bıraktığınız mirasın sekizde biri onlarındır.” Malın.

{ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ } “Bu paylar, yapacağınız vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır.” Sizin üzerinizdeki borcun ödenmesinden ve üçte bire kadar yaptığınız vasiyetin ayrılmasından sonra.

{ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ } “Eğer ölen bir erkek çocuğu ve babası bulunmadığı halde.” Ne çocuğu var, ne babası var ne de çocuk ve baba yönüyle bir yakını var ise.

{ يُورَثُ كَلَالَةً } “Kelâle olarak mirasına konulur.” Malı kelâleye miras olur. Kelâle ise anne tarafından kardeşler veya kız kardeşlerdir.

{ أَوْ امْرَأَةٌ } “Veya kadının çocuğu ve babası bulunmadığı halde.” Kadında da durum bu şekildedir.

Kelâle hakkında şöyle de denilmiştir: Çocuk ve babanın dışındakilerdir.

Kelâle hakkında şöyle de denilmiştir: Babanın ve çocuğun kendisine vâris olamadığı maldır.

{ وَلَهُ } “Kendisinin bulunursa.” Ölünün.

{ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ } “Bir tane erkek veya kız kardeşi.” Anne tarafından.

{ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ } “Bunlardan her birinin miras payı terekenin altıda biridir. Eğer bu

kardeşler ikiden çok iseler, üçte bire ortaklırlar.” Erkek ve kadın bu konuda eşittir.

{ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ } “Bu paylar, yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonradır.” Üzerindeki borcun ve üçte bire kadar yaptığı vasiyetin ayrılmasından sonra.

{ غَيْرِ مُضَارٍّ } “Zarar verici olmaksızın.” Vâislere. Bu da üçte bir-den fazlasının vasiyet edilmesidir.

{ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ } “Bunlar, Allah tarafından bir emirdir.” Mirasların taksimi noktasında üzerinize Allah Teâlâ tarafından yüklenmiş bir sorumluluktur.

{ وَاللَّهُ عَلِيمٌ } “Allah her şeyi bilen.” Mirasların taksimini.

{ حَلِيمٌ } “Çok yumuşak davranandır.” Mirasların taksimi konusunda aranızda gerçekleşen cehalet ve ihanetlerden dolayı sizi hemen cezalandırmaz.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾

13- “İşte bütün bu hükümler Allah’ın belirlediği sınırlardır. Her kim Allah’a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah onu altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlere koyar. Bu büyük kurtuluştur!”

{ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ } “İşte bütün bu hükümler Allah’ın belirlediği sınırlardır.” Bunlar Allah Teâlâ’nın hükümleri ve farîzalarıdır.

{ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ } “Her kim Allah’a ve Rasûlüne itaat ederse.” Mirasların taksimi konusunda.

{ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ } “Allah onu cennetlere koyar.” Bahçelere.

{ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا } “Altlarından akan.” Ağaçlarının ve evlerinin altından.

{الأنهار} "İrmaklar." Şarap, su, bal ve süt nehirleri.

{خَالِدِينَ فِيهَا} "İçinde sürekli kalacakları." Buyuruyor ki; cennette ebedi olarak kalır, ölmez ve oradan çıkartılmaz.

{وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ} "Bu büyük kurtuluştur!" Cennetle elde edilen bol kurtuluş/kazançtır.

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا

وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾

14- "Buna karşılık kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan edip, O'nun belirlediği sınırları aşarsa, Allah onu, sürekli olarak kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır."

{وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ} "Buna karşılık kim de, Allah'a ve Rasûlüne isyan edip." Mirasların taksimi konusunda.

{وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ} "O'nun belirlediği sınırları aşarsa." Zulme ve haksızlığa meyl ederek farizalarını ve hükümlerini tecavüz ederse.

{يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا} "Allah onu, sürekli olarak kalacağı ateşe sokar." Allah Teâlâ'nın dilediği zamana kadar ateşte daimi kalacağı.

{وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ} "Onun için alçaltıcı bir azap vardır." Kendisiyle küçük düşürüldüğü. Âyetin bu bölümünün anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Şiddetli bir azap vardır.

وَالَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً
مِنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ

أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾

15- "Kadınlarınızdan zina edenlere karşı, içinizden dört şâhid getirin. Eğer onlar şâhidlik yaparlarsa, bu kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar, kendilerini evlerde tutun."

{ وَالَّتِي يَأْتِيَنِ الْفَاحِشَةَ } “Zina edenlere karşı.” Yani zina.

{ مِنْ نِسَائِكُمْ } “Kadınlarınızdan.” Hür evli hanımlarınızdan.

{ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ } “Karşı şahid getirin.” İki avretine.

{ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ } “İçinizden dört.” Hür olan erkeklerinizden.

{ فَإِنْ شَهِدُوا } “Eğer onlar şahidlik yaparlarsa.” Gerekliği gibi.

{ فَأَمْسِكُوهُمْ فِي الْبُيُوتِ } “Kendilerini evlerde tutun.” Onları zindanda hapsediniz.

{ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ } “Bu kadınları ölüm alıp götürünceye kadar.” Zindanda ölünceye kadar.

{ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا } “Veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya.” Recm hükmünü teşri’ edip de bir çıkış yolu açıncaya kadar. Evli kadınların hapsedilmeleri hükmü daha sonra recmle nesh edildi.⁸

⁸ a) Ebû Dâvûd, İkrime kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini nakletmektedir: Allah Teâlâ شَهِدُوا مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَأَمْسِكُوهُمْ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا “Kadınlarınızdan zina edenlere karşı, içinizden dört şahid getirin. Eğer onlar şahidlik yaparlarsa, bu kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar, kendilerini evlerde tutun.” (4/Nisa/15) âyetinde kadından sonra erkeği zikretti, sonra ikisini birleştirip (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَأَذُوهُمَا) “İçinizden o suçu işleyenlerin ikisini de, sözlü veya fiilî azarlama ile terbiye edin.” (4/Nisa/16) buyurdu. Allah (celle celâlüh) bu âyeti de “celde” âyeti ile nesh edip şöyle buyurdu: (الرَّائِيَةُ وَالرَّائِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz değnek vurunuz.” Ebû Dâvûd, Hudûd, “Recm” bâbı, 4413 âyeti. Bu haberin isnadı muttasıldır. Ancak haberin senedinde sâduk olan bazen yanılan Ali ibn Hüseyin ibn Vâkîd el-Mervezî bulunmaktadır. Bizler bu isnadın sened zinciri hakkında önceden açıklamalarda bulunmuştuk.

b) Bu haberi İmam İbn Cerir et-Taberî, Yezidü’n-Nahvi kanalıyla İkrime’den ve Hasan-ı Basrî’den aktarmaktadır. Rivayetine göre bu, İkrime ile Hasan-ı Basrî’nin tefsirindendir. Taberî, c. 4, s. 295. Bu rivayetin isnad zincirinde Yahya ibn Vâdîh vardır ki, bu şahıs sikadır. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 395, 193 nolu madde. Bu durumda bu rivayet bir önceki rivayete tercih edilir. Belki de ilk haberin İbn Abbâs’a nispet edilmesi Ali ibn Hüseyin İbn Vâkîd’ın yanlışlarından olabilir. Rivayet olarak yanlışlıkla nitelenen bir şahıs kendisinden daha kuvvetli

olan ve kendisine muhalefet eden bir hadisle karşılaştığında bu hadis zayıf olarak kabul edilir.

c) İbn Cerir et-Taberî'nin İbn Abbâs'tan aktardığı bir diğer haber vardır ki, Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği haberde söz konusu ravinin yanlış olduğunu ortaya koyar niteliktedir. İbn Cerir'in rivayeti sened bakımından Ebû Dâvûd'un rivayetinden daha sahih olduğundan Ebû Dâvûd'un rivayeti zayıf hadis kategorisine girmektedir. Bu rivayete göre; Abdullah ibn Abbâs diyor ki: "İslam'ın ilk zamanlarında kadın zina edince ölünceye kadar eve hapsedilirdi. Sonra Allah Teâlâ (الرَّائِيَةُ وَالرَّائِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) *'Zina eden erkeklerle zina eden kadından her birine yüzer sopa vurun.'* âyetini gönderince Resûlullah, evli olduğu halde zina edenleri recmederek öldürttü. Böylece Allah Teâlâ, zina edenlere verilecek cezayı göstermiş oldu." Taberî, c. 4, s. 295.

d) İmam Buhârî der ki: İbn Abbâs dedi ki: "Allah onlara bir çıkar yol gösterinceye kadar" yani evli olan için recm; bekâr için "celde" cezası vardır. Buhârî, Kitâbü't-Tefsir, Nisâ Sûresi. İbn Hacer ise bu rivayetle ilgili olarak şöyle der: Abd ibn Humeyd bu rivayeti İbn Abbâs'tan sahih bir isnad ile muttasıl olarak rivayet etmiştir. *Fethü'l-Bâri*, c. 8, s. 238.

e) (وَالَّذِي يَأْتِيَنِ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ) *"Kadınlarınızdan zina edenlere karşı, içinizden dört şahid getirin. Eğer onlar şahidlik yaparlarsa, bu kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar, kendilerini evlerde tutun."* İbn Abbâs'ın açıklamalarından anlaşıldığı gibi İslamî Teşriin ilk dönemlerinde bir hanımın zina etmesi halinde cezaen ölünceye kadar ev hapsinde tutuluyordu. "Allah onlara bir çıkar yol gösterinceye kadar" buyruğu bu âyetin belirli bir dönem için indirildiğini hissettirir tarzdadır. Öyle de oldu. Allah Teâlâ bu hükmü daha sonra değiştirdi. Ya da en azından bu âyetin nesh edilmediğini söylesek dahi tahsis ettiğini söyleyebiliriz. Allah Teâlâ Nûr Sûresi'nin baş bölümündeki âyetleri indirdi. (الرَّائِيَةُ وَالرَّائِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) *"Zina eden kadın ve erkekten her birine yüzer değnek vurun!"* (24/en-Nûr/2). İmam Buhârî, Müslim, Tirmizî ve İbn Mace konuyu aydınlatan uzunca bir hadisi İbn Abbâs kanalıyla Ömer'den şöyle nakleder: "Hiç şüphe yok ki recm âyeti Allah Teâlâ'nın indirdiği âyetlerden idi. Biz bu âyeti okuduk, belledik ve anladık. Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) recmetti; ondan sonra biz de recm ettik. Ama insanların üzerinden uzun zaman geçerse korkarım biri: 'Biz Allah'ın kitabında recmi bulamıyoruz' der de Allah'ın indirdiği bir fârizayı terk etmekle sapıklığa düşerler. Gerçekten erkek ve kadınlardan zina eden kimse üzerine, muhsan olmak, beyyine veya gebelik yahut itiraf bulunmak şartı ile recim Allah'ın kitabında haktır."

Buhârî, Hudûd, 6830 nolu hadis; Müslim, Hudûd, 1691; Tirmizî, Hudûd, 1431 nolu hadis; İbn Mâce, Hudûd, 2553 nolu hadis. Recm hadisi ve uygulamasının günümüz Türkiye'sinde tartışıldığı bilinmektedir. Hadisin problemli olduğu, uygulamanın gayr-ı İslamî ve insanî olduğu yönündeki tartışmalar kitabımı-

وَالَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَادُّوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا
 إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾

16- “İçinizden o suçu işleyenlerin ikisini de sözlü veya fiilî azarlama ile terbiye edin! Eğer tevbe eder, durumlarını düzeltirlerse, artık üzerlerine gitmeyin! Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.”

{ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا } “O suçu işleyenlerin.” Yani ahlaksızlık.

{ مِنْكُمْ } “İçinizden.” Hürlerinizden ki bu da bir genç erkek ile genç kızın zina etmeleridir.

{ فَادُّوهُمَا } “İkisini de sözlü veya fiilî azarlama ile terbiye edin.” Sövmek ve ayıplama ile.

{ فَإِنْ تَابَا } “Eğer tevbe eder.” Bunun ardından.

{ وَأَصْلَحَا } “Durumlarını düzeltirlerse.” Kendileri ile Allah Teâlâ arasında.

{ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا } “Artık üzerlerine gitmeyin!” Sövmekten ve ayıplamaktan yüz çevirin.

zin metoduna uygun olmadığı için sadece *Sünen* sahiplerinin Hz. Resûl-ü A'zam (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in sünnetine bağlılığı ifade eden şu hadisi sunmakla konuya nokta koymaya çalışacağız. Müslim, Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mace ve Darimî, Übade ibn Samit'ten şöyle naklederler: Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem): “Benden öğrenin! Benden öğrenin! Allah o kadınlara çıkar bir yol halketti. Bekârla bekâr (zina ederse) yüz dayakla bir sene sürgün; evli ile evliye yüz dayak ve recim var.” buyurdular. *Müsned-i Ahmed*, c. 3, s. 476, c. 5, s. 317; Müslim, Hudûd, “Zina edenin haddi” bâbı, 12; Ebû Dâvûd, Hudûd, “Recm” hakkında bir bâb, 4415 nolu hadis; Tirmizî, Hudûd, “Recm hakkında vârid olan hadisler hakkında” bir bâb, 1434 nolu hadis; İbn Mâce, Hudûd, “Zina edenin haddi” bâbı, 2550 nolu hadis; *Sünenü'd-Dârimî*, Hudûd, “Allah onlara bir çıkar yol gösterinceye kadar” âyetinin tefsiri bâbı, c. 2, s. 181.

f) (أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) “Veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar.” İbn Abbâs'ın “Evli olan için recm; bekâr için celde cezası vardır.” şeklindeki sözleri geçmişti. Bu, âyette geçen sebil sözcüğünün tefsiridir.

g) Ebû Dâvûd'un İbn Abbâs'tan rivayetinde geçen “Kadından sonra erkeği zikretti, sonra ikisini birleştirip.”

{إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا} “Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul eden.” Affedendir.

{رَجِيمًا} “Çok merhametli olandır.” Genç erkek ve genç kıza verilen sövme ve ayıplama cezası yüz tane sopa cezası ile nesh edilmiştir.⁹

⁹ a) Âyetin (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِيَا مِنْكُمْ فَأُدْوُهُمَا فَيَنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرَضُوا عَنْهُمَا) “İçinizden o suçu işleyenlerin ikisini de, sözlü veya fiilî azarlama ile terbiye edin! Eğer tevbe eder, durumlarını düzeltirlerse, artık üzerlerine gitmeyin!” bölümünün muradı hakkında müfessirler görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu âyette geçen (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِيَا) “İçinizden o suçu işleyenlerin” ifadesi ile bir önceki âyette geçen (وَالَّذِي يَأْتِيَنِ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ) “Kadınlarınızdan zina edenlere karşı” ifadesinde geçen zina edenler sözcükleri ile kimler kastedilmiştir. Bu bağlamda Süddî ve Abdurrahman İbn Zeyd âyete şöyle anlam vermişlerdir: İlk âyette (Nisa/15) geçen “Kadınlarınızdan zina edenlere karşı” ifadesi ile evli kadınlar kast edilmiştir. “İçinizden o suçu işleyenlerin ikisini de sözlü veya fiilî azarlama ile terbiye edin” ifadesi ile de evli olmayan erkek ve evli olmayan hanım kastedilmiştir. Buna göre evli kadınların cezası hapsedilmeleri; evli olmayan kadın ve erkeklerin cezası ise eziyet görmeleridir. Taberî, c. 4, s. 294. Ancak bu yoruma göre ortada cevaplandırılması gereken bir soru vardır. Evli erkeklerin cezası bu yoruma göre âyet tarafından belirtilmemiştir. Zira evli erkekler (وَالَّذِي يَأْتِيَنِ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ) “Kadınlarınızdan zina edenlere karşı” ifadesinin kapsamına girmemektedir.

b) Âyete şöyle bir anlam da verilmiştir: “Fuhuş yapan kadınlar” ifadesi geneldir. Hem evli kadınları hem de evli olmayan kadınları içermektedir. Buna göre çirkin eylemi yapan kadınların cezaları evde hapsedilmektir. Nisa/16. Âyette geçen (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِيَا مِنْكُمْ) ifadesi de hem evli olsun hem de bekâr olsun erkekleri kapsamaktadır. Âyetteki tesniye/ikil ifadesi erkek ve dişilik için evli oluş ve evli olmayış için kullanılmıştır. Buna göre erkeklerin cezaları evli olsunlar olmasınlar eziyet görmektir. Mücahid ve diğer bilginler bu görüştedir. Taberî, c. 4, s. 295; Tefsiru'l-Kurtubî, c. 5, s. 86. İki görüş arasında bir karşılaştırma yapıldığında bu sonuncusu hiçbir grubu dışta bırakmaması nedeniyle daha tercih edilir bir görüştür. Tabi söz konusu bu görüşler –neshi kabul eden bilginlerce- âyetler, Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in uygulamaları ve buyruklarıyla nesh edilmiştir.

c) Beyhakî ve Taberî Nisa/15. âyetin kadınlar, Nisa/16. âyetin ise erkekler hakkında nazil olduğuna delalet eden bir rivayeti Ali İbn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan aktarırlar: (وَالَّذِي يَأْتِيَنِ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ) “Kadınlarınızdan zina edenlere karşı” buyruğu hakkında şöyle der: “İslâm’ın ilk dönemlerinde kadın zina ettiğinde ölünceye kadar eve hapsedilirdi.” (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِيَا مِنْكُمْ فَأُدْوُهُمَا) “İçinizden o suçu işleyenlerin ikisini de, sözlü veya fiilî azarlama ile terbiye edin!” âyeti hak-

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوَاءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾

17- “Ancak Allah’ın kabul edeceği tevbe, bilmeden bir kötülük yapıp da ardından hemen tevbe edenlerin tevbesidir. İşte Allah bunların tevbelerini kabul eder. Allah her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

{ إِنَّمَا التَّوْبَةُ } “Ancak... tevbe.” Günahı affedeceği tevbe.

{ عَلَى اللَّهِ } “Allah’ın kabul edeceği.” Allah Teâlâ’nın.

{ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوَاءَ بِجَهَالَةٍ } “Bilmeden bir kötülük yapıp da.” Kasıtlı olarak. Eğer cezalandırılması hususunda cahil ise.

{ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ } “Ardından hemen tevbe edenlerin tevbesidir.” Ruhunun alınmasından önce.

{ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ } “İşte Allah bunların tevbelerini kabul eder.” Allah Teâlâ onları affeder.

{ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا } “Allah her şeyi bilir.” Tövbelerinizi.

{ حَكِيمًا } “Tam hüküm ve hikmet sahibidir.” Bizzat ölüm meleğini görmeden önce yaptığınız tevbeyi kabul etmekle. Bizzat ölüm meleğinin görülmesi ya da daha sonrasında yapılan tevbe makbul değildir.

kında ise şöyle der: “Erkek zina ettiğinde hakaret ve kınamalarla eziyet görür, takunyalarla dövülür. Allah Teâlâ bu âyetin ardından ‘Zina eden kadın ve zina eden erkekte her birine yüz sopa vurun’ âyetini indirdi. Eğer zina eden erkek ve hanım evli ise Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sünnetine göre recm edilir. İşte bu son hüküm Allah Teâlâ’nın erkek ve hanım için ortaya koyduğu çıkar bir yoldur.” Beyhakî, c. 8, s. 211; Taberî, c. 4, s. 292. Bu son haber ikinci görüşü desteklemektedir. Bu görüş Mücahid’in açıklamalarıdır. Zira o, İbn Abbâs’ın ilk âyet hakkında “Kadın zina ettiğinde ölünceye kadar hapsedilir.” Dediğini, ikinci âyet hakkında ise “Erkek zina ettiğinde kınanmak suretiyle eziyet görür ve takunyalarla dövülür” şeklinde sözlerini aktarır. Aktarılan bu haberde görüldüğü gibi Nisa/16. âyette geçen eziyet sözcüğüne ilişkin bir çeşit tür açıklaması da bulunmaktadır.

وَلَيْسَتْ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْإِنَّ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارًا أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

18- “Öyleyse, kabul edilecek tevbe, kötülükleri işleyenlerin ve kendilerine ölüm anı gelip çattığı sırada da ‘İşte ben şimdi tevbe ettim.’ diyenlerle, inkârcı olarak ölenlerin tevbesi değildir. İşte biz bunlar için can yakıcı bir azap hazırlamışızdır.”

{ وَلَيْسَتْ التَّوْبَةُ } “Tövbesi değildir.” Allah Teâlâ’nın hesap sormaktan vazgeçeceği.

{ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ } “Öyleyse, kabul edilecek tevbe, kötülükleri işleyenlerin ve kendilerine ölüm anı gelip çattığı sırada da.” Can çekilmesi esnasında.

{ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْإِنَّ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارًا } “İşte ben şimdi tevbe ettim’ diyenlerle, inkârcı olarak ölenlerin.” Diyor ki, bizzat ölümü gözle gördükleri esnada kâfirlerin tevbeleri kabul edilmez.

{ أُولَٰئِكَ } “İşte bunlar için.” Kâfirler için.

{ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا } “Biz can yakıcı bir azap hazırlamışızdır.” Acı-tıcı. Bu âyet-i kerime irtidad eden Tu’me ve ashabı hakkında nazil olmuştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِيَتَذَهَبْنَ بِمَعْصُومٍ مَّا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

19- “Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helal olmadığı gibi, verdiğiniz mehrin bir bölümünü geri almak üzere

onları sıkıştırmanız da helal değildir. Ancak apaçık bir edepsizlik yapmaları durumu müstesnadır. Onlarla iyi geçinin! Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur.”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ } “Ey iman edenler! Kadınlara vâris olmanız size helal olmadığı gibi.” Babalarınızın hanımlarına.

{ كَرْهًا } “Zorla.” Cebren.

{ وَلَا تَغْضُلُوهُنَّ } “Onları sıkıştırmanız da.” Onları evlenmekten engellemeyin. Bu âyet-i kerime Kebşe bint Ma'n el-Ensârî ve Muhsan İbn Ebî Kays el-Ensârî hakkında nazil olmuştur. Müslümanlar bundan önce vâris oluyorlardı.

{ لِيُدْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ } “Verdiğiniz mehrin bir bölümünü geri almak üzere.” Babalarınızın onlara verdiği mehrin bir bölümünü.

{ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ } “Ancak bir edepsizlik yapmaları durumu müstesnadır.” Zina.

{ مُبِينَةً } “Apaçık.” Ortada olan. Bu durumda onları zindana hapsediniz. Hapsediş hükmü şimdi recm âyeti ile nesh edilmiştir. Müslümanlar babalarının mallarına vâris oldukları gibi babalarının hanımlarına da vâris oluyorlardı. Üvey anneye en büyük oğul vâris oluyordu. Eğer üvey annesi güzel zengin bir hanım ise onunla mehirsiz zifafa girerdi. Eğer zengin değil ya da güzel ve genç değil ise onu bırakır, onunla zifafa girmez. Nihayet hanım kendisini kurtarmak için malını fidye olarak verir. Allah Teâlâ bunu nehy ederek hanımlarla sohbeti açıklamak üzere şöyle buyurdu:

{ وَعَاشِرُوهُنَّ } “Onlarla geçinin!” Onlarla geçininiz.

{ بِالْمَعْرُوفِ } “İyi.” İhsan ve güzellikle.

{ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ } “Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa.” Yani onlarla sohbette bulunmaktan hoşlanmadınızsa.

{ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا } “Olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da.” Yani geçinmek/musahebet.

{ وَيَجْعَلُ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا } “Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur.” Allah Teâlâ size onlardan sâlih bir çocuk bahşedebilir.¹⁰

¹⁰ a) İmam Buhârî, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'ın Allah Teâlâ'nın (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرَاهًا وَلَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ) “Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helal olmadığı gibi, verdiğiniz mehrin bir bölümünü geri almak üzere onları sıkıştırmanız da helal değildir.” buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: “Adam öldüğü vakit onun velileri, hanımı üzerinde daha bir hak sahibi idiler. Onlardan birisi istediği takdirde, onunla evlenebilirdi. İsterlerse onu başkasıyla evlendirirler, istemezlerse evlendirmezlerdi. Onlar, akrabalarından daha çok (kadın üzerinde) hak sahibi idiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.” Buhârî, Kitabü't-Tefsir, 4579 nolu hadis. Ayrıca bu haberi, Ebû Dâvûd, Beyhakî ve İbn Cerir et-Taberî de rivayet etmektedir. Ebû Dâvûd, Nikâh, “Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmaz” âyeti bâbı, 2089 nolu hadis; Beyhakî, c. 8, s. 137, Nikâh, “Adl sözcüğünün tefsiri hakkında gelen haberler” bâbı; Taberî, c. 8, s. 104.

b) Ebû Dâvûd İkrime kanalıyla İbn Abbâs'ın Allah Teâlâ'nın (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرَاهًا وَلَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ) “Ey İman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal olmadığı gibi kendilerine verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın.” buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: “Kişi akrabasının karısına vâris olurdu da, ölünceye ya da mehrini alıncaya kadar onu sıkıştırırdı, işte Allah Teâlâ bunu yasakladı.” Ebû Dâvûd, Nikâh, “Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmaz” âyeti bâbı, 2090 nolu hadis.

c) Âyetin sebep-i nüzûlu olarak değerlendirilebilecek bu iki hadis bize Cahiliye Dönemi kadınlarına yapılan zulmü göstermektedir. Zira haberin açık ifadesine göre; ölen kişinin vârisleri ölenin hanımını da miras olarak alabiliyorlardı. Malın miras olarak alınması gibi kadın da miras olarak alınıyordu. Kadın bu durumda evlilik için herhangi bir özgürlüğe sahip değildi. Vârislerden dileyen bu hanımla evlenirdi. Dilerlerse bu hanımı ölünceye kadar evlenmekten engellerler. Kadın ise ancak mal vermek suretiyle nefsini onlardan kurtarabilirdi.

d) Konuyla ilgili olarak Taberî de Avfi kanalıyla İbn Abbâs'tan bir aktarımda bulunmaktadır: Medine'de birisinin samimi bir dostu öldüğünde gider (arkada bıraktığı) hanımının üzerine elbisesini atar ve onun nikâhına vâris olurdu. Bu takdirde o kadını bir başkası nikâhlayamazdı. O da kendini bundan kurtaracak bir fide vermedikçe kadını hapsedirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرَاهًا) “Ey iman edenler, kadınlara zorla vâris olmanız size helal olmadığı gibi...” âyetini indirdi. Taberî, c. 4, s. 307. Avfi'nin İbn Abbâs'tan rivayetlerinin zayıf olduğunu belirtmiştik.

وَأَنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدِيَهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾

20- “Eğer bir eşi bırakıp yerine başka bir eş almak isterseniz, öncekine yükler dolusu mehir vermiş olsanız bile, ondan bir şey geri almayın. Siz iftira ederek ve açık bir günah işleyerek mi verdiğinizizi geri alacaksınız?”

{ وَأَنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ } “Eğer bir eşi bırakıp yerine başka bir eş almak isterseniz.” Diyor ki, bir kadınla evlenmek ve diğerini de boşamak ya da ilk hanımın üzerine başka birisiyle evlenmek istediğinizde.

{ وَآتَيْتُمْ } “Vermiş olsanız bile.” Bahşetmiş olsanız bile.

{ إِحْدِيَهُنَّ قِنْطَارًا } “Öncekine yükler dolusu mehir.” Mehir olarak.

{ فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ } “Ondan geri almayın.” Mehirden.

{ شَيْئًا } “Bir şey.” Gasp ederek.

{ أَتَأْخُذُونَهُ } “Siz mi verdiğinizizi geri alacaksınız?” Yani mehri.

{ بُهْتَانًا } “İftira ederek.” Haram olarak.

{ وَإِثْمًا مُبِينًا } “Ve açık bir günah işleyerek.” Açık bir zulüm olarak.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

21- “Birbirinizle kaynaşıp baş başa kalmışken ve onlar da sizden kesin bir söz almışken, verdiğinizizi nasıl geri alabilirsiniz?”

e) İslam’ın kadını özgürlüğüne kavuşturduğunu, bir emtia olmaktan kurtarıp bir bireye dönüştürdüğünü bu haberler bize açıkça göstermektedir. Bu hükümler kadına hak ettiği değeri vermekte, onu şereflendirmektedir. Miras alma hakkını, dilediğiyle evlenme ve evlenmeme hakkını kendisine tanımaktadır.

{ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ } “Verdiğinizizi nasıl geri alabilirsiniz?” Verdiğiniz mehri nasıl helal sayarsınız? İfade konuyu taaccüp üzere dile getirmiştir.

{ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ } “Birbirinizle kaynaşıp baş başa kalmışken.” Diyor ki, mehir ve nikâh ile aynı yorgan altında bir araya toplanmışken.

{ وَأَخَذْنَا مِنْكُمْ } “Ve onlar da sizden almışken.” Diyor ki, Allah Teâlâ sizden hanımlar için nikâh akdi almışken.

{ مِيثَاقًا غَلِيظًا } “Kesin bir söz.” Sağlam. Bu sağlam söz; iyilikle nikâh altında tutmaktır ya da güzellikle salıvermektir.

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

22- “Babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin. Ancak daha önce geçen geçmiştir. Şüphe yok ki bu, pek çirkindi, pek iğrenç bir şeydi. O ne kötü bir âdetti!”

Ardından Allah Teâlâ mü'minlere babalarının hanımlarını nikâhlamayı haram kıldı. Araplar Cahiliyye döneminde babalarının hanımlarıyla evleniyorlardı. Allah Teâlâ da bunu yasaklayarak şöyle buyurdu:

{ وَلَا تَنْكِحُوا } “Evlenmeyin.” Evlenmeyiniz.

{ مَا نَكَحَ } “Nikâhladığı.” Evlendiği hanımlarla.

{ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ } “Babalarınızın kadınlarıyla. Ancak daha önce geçen geçmiştir.” Cahiliyye döneminde geçmiş olan şeyler hariç.

{ إِنَّهُ } “Şüphe yok ki bu.” Yani babaların hanımlarıyla evlenme.

{ كَانَ فَاحِشَةً } “Pek çirkindi.” Masiyet idi.

{ وَمَقْتًا } “Pek iğrenç bir şeydi.” Buğzudur.

{ وَسَاءَ سَبِيلًا } “O ne kötü bir adetti!” Ne kötü bir yoldu. Bu âyet-i kerime Muhsan İbn Ebî Kays el-Ensarî hakkında nazil olmuştur.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ
وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ
مِنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَّائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمُ
مِّنْ نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا
بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٣﴾

23- “Size aşağıdaki kadınlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşinizin kızları, kız kardeşinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz karılarınızdan olup da evlerinizde bulunan üvey kızlarınız. Eğer üvey kızlarınızın anneleri ile gerdeğe girmemişseniz, onlarla evlenmenizde bir sakınca yoktur. Öz oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da haramdır. Ancak daha önce geçen geçmiştir. Şüphe yok ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”

Ardından Allah Teâlâ mü'minlere evlenilmesi haram olan hanımları açıklayarak şöyle buyurdu:

{ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ } “Size aşağıdaki kadınlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız.” Neseben.

{ وَبَنَاتُكُمْ } “Kızlarınız.” Neseben.

{ وَأَخَوَاتُكُمْ } “Kız kardeşleriniz.” Neseben. Yani hangi yönden olursa olur.

{ وَعَمَّائُكُمْ } “Halalarınız.” Babalarınızın kız kardeşleri.

{ وَخَالَاتُكُمْ } “Teyzeleriniz.” Annelerinizin kız kardeşleri.

{ وَبَنَاتُ الْأَخِ } “Erkek kardeşinizin kızları.” Neseben. Hangi yönden olursa olur.

{ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ } “Kız kardeşinizin kızları.” Neseben. Hangi yönden olursa olur.

{ وَأُمَّهَاتُكُمْ } “Süt anneleriniz.” Size süt anneleriniz de haram kılındı.

{ الْبَنِي أَرْضَعْنَكُمْ } “Sizi emziren.” İki yıl zarfında.

{ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرُّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ } “Süt kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri.” Kızlarıyla gerdeğe girmiş olduğunuz ya da onlarla gerdeğe girmemişseniz dahi size yine haramdırlar.

{ وَرَبَائِبُكُمْ } “Üvey kızlarınız.” Hanımlarınızın başkalarından olma kızları.

{ الْبَنِي فِي حُجُورِكُمْ } “Evlerinizde bulunan.” Evlerinizde yetişip büyüyen.

{ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ } “Kendileriyle gerdeğe girdiğiniz karılarından olup da.” Anneleriyle.

{ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ } “Eğer üvey kızlarınızın anneleri ile gerdeğe girmemişseniz.” Anneleriyle.

{ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ } “Onlarla evlenmenizde bir sakınca yoktur.” Onların annelerini boşamanızın ardından kızlarıyla evlenmenizde.

{ وَخَالَاتُ أَبْنَائِكُمُ } “Oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz haramdır.” Oğullarınızın hanımları.

{ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ } “Öz.” Ki bunlar döşeklerinizden doğmuştur.

{ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ } “Ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlanmanız da.” Nikâh ile iki hür kız kardeşi ya da iki cariye.

{إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ} “Ancak daha önce geçen geçmiştir.” Cahiliyye döneminde geçen istisnadır.

{إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا} “Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan.” Cahiliyye döneminde sizden gerçekleşen şeylere karşı.

{رَحِيمًا} “Çok merhamet edendir.” İslamî dönemde tevbe etmeniz halinde sizden sadır olan şeyler konusunda.¹¹

¹¹ a) İmam Buhârî, Said ibn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’ın şöyle dediğini nakletmektedir: Neseb yoluyla yedi, sihrî akrabalık yoluyla yedi kadın ile evlenmek haram kılınmıştır. Daha sonra İbn Abbâs, bu âyet-i kerimeyi okumuştur. Buhârî, Nikâh, 24. Bâb, 5105 nolu hadis. Bu haberi Hâkim en-Nisâbü’rî, İkrime ve İbn Abbâs’ın mevlası Ümeyr el-Hilâlî kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet eder. *El-Müstedrek*, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi.

a) Taberânî, İbn Abbâs’ın mevlası Ümeyr el-Hilâlî kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet eder: Neseb yoluyla yedi, sihrî akrabalık yoluyla yedi kadın ile evlenmek haram kılınmıştır. İbn Abbâs bu sözden sonra “Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları... size haram kılındı.” âyetini okuyarak bunlar nesebden olanlardır, demiştir. İbn Abbâs sonra da “Sizi emziren süt anneleriniz.” bölümünden “İki kız kardeşi birlikte nikâhlanan.” bölümüne kadar okudu. Daha sonra da “Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin” âyetini de okudu. İşte bunlar sihrîyet kanalıyla haram olanlardır, dedi. Taberânî, *el-Mucemü’l-Kebir*, c. 11, s. 431, 12222 nolu hadis. Bu haberi Abdürrezzak da İbn Abbâs’ın mevlası Ümeyr el-Hilâlî kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet eder ve aynısını zikreder. Ancak rivayetin neseb kanalıyla haram olanlar bölümünü zikretmez. *Musannef-i Abdürrezzak*, Nikâh, “Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin” âyeti bâbı, c. 6, s. 272.

c) Abdürrezzak, İbn Abbâs’ın mevlası İkrime kanalıyla şöyle rivayet etmektedir: “İbn Abbâs bir insanın iki kız kardeşi, kadın ve kızını aynı anda nikâh altında tutmakta herhangi bir sakınca görmemekteydi.” İkrime, İbn Abbâs’ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Onları sana kendi aralarındaki akrabalık haram kılmaz. Onları sana haram kılan yegâne şey seninle onlar arasındaki akrabalıktır.” *Musannef-i Abdürrezzak*, Kitabü’t-Talak, “Rahîm yoluyla akrabalık olanlar” bâbı, c. 7, s. 192, 12736 nolu hadis.

d) Abdürrezzak, Amr ibn Dinar’dan şöyle rivayet etmektedir: “İbn Abbâs’ın mevlası İkrime, İbn Abbâs’ın iki kız kardeşi bir anda nikâh altında tutmak, anne ile kızını aynı anda nikâh altında bulundurmakta herhangi bir sakınca görmediğini bana haber verdi.” İbn Abbâs şöyle diyordu: “Onlar arasındaki akrabalık onları sana haram kılmamaktadır. Sana haram kılan şey seninle onlar arasındaki yakınlıktır...” *Musannef-i Abdürrezzak*, Kitabü’t-Talak, “Akraba olanları aynı anda nikâh altında tutmak” bâbı, c. 7, s. 192, 12736 nolu hadis.

e) “C” maddesinde geçen durum ile ilgili olarak İbn Abbâs’tan başka bir görüş de rivayet edilmiştir. Abdürrezzak, Amr’dan şöyle rivayet etmektedir: İbn Abbâs,

Ali (radiyallâhu ‘anh)’ın iki kız kardeşi aynı anda nikâh altında bulundurma ile ilgili olarak şu sözlerini beğenirdi: O ikisini bir âyet helal kılmış, başka bir âyet de haram kılmıştır. (أَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) “Ancak sahip olduğunuz cariyeler müstesna.” Bu haber mürseldir. *Musannef-i Abdürrezzak*, Kitabü't-Talak, “Rahîm yoluyla akrabalık olanlar” bâbı, c. 7, s. 192, 12737 nolu hadis. c, d ve e maddelelerinde geçen Abdürrezzak rivayetleri sened yönünden sahihtir.

f) Allah Teâlâ bu âyet-i kerimde yedisi nesep yedisi de sıhriyet kanalıyla evlenilmesi haram olan 14 grubu saydı. İbn Abbâs’ın bu kategorizesi çok güzeldir. Nesep yoluyla haram olanlar; anne, kız, kız kardeş, hala, teyze, kardeş kızı, kız kardeş kızı. Sıhriyet kanalıyla haram olanlar; süt anne, süt kız kardeş, hanımın annesi, zıfafa girilen kadının başka erkekten olma kızı, oğlun hanımı, hanımın kız kardeşi, üvey anne. Bunlar –babanın zevcesi olan üvey anne hariç (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ) (4/Nisa/23) âyetinde geçmektedir. Ancak bu kategori İbn Hacer tarafından şerh düşülerek kabul edilir. İbn Abbâs’ın belirttiği sözlerde süt anne ve süt kız kardeşin sıhriyet olmadığını belki mecaz yoluyla sıhriyet olarak kabul edileceğini söyler. *Fethü'l-Bâri*, c. 9, s. 154.

g) İkrime kanalıyla İbn Abbâs’tan aktarılan sözlerde bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek gerekmektedir. İbn Abbâs mutlak olarak iki kız kardeşi bir arada bulundurabilmenin sakıncalı olmadığı şeklinde bir görüşe sahip değildir. Böyle bir görüş Kur’an’ın açık nassına aykırıdır. Bir sonraki (d ve e maddesi) haberin de delaletiyle İbn Abbâs cariyeye olan iki kız kardeşin aynı anda bulundurmada sakınca olmadığı görüşündedir. İbn Abbâs bu görüşüne delil olarak da (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) “Sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı.” âyetini ileri sürerdi. Osman (radiyallâhu ‘anh)’ın da bu görüşte olduğu ileri sürülebilir. Zira Osman da yukarıda Ali (radiyallâhu ‘anh)’dan aktarılan sözlerin bir benzerini söylemiştir. İşte Abdürrezzak’ın Osman’dan rivayet ettiği haber: Bir adam Osman ibn Affan’a cariyeye olan iki kız kardeşin, bir nikâh altında birleştirilip birleştirilmeyeceğini sordu. Osman (radiyallâhu ‘anh)’ “O ikisini bir âyet helal kılmış, başka bir âyet de haram kılmıştır. Bu sebeple ben öyle bir nikâhı yapacak değilim” dedi. Hz. Osman’ın yanında bulunan kişi oradan çıkarak Hz. Peygamber’in ashabından birisine rastladı ve bu meseleyi ona da sordu. Sorulan: “Elimde yetki olsa ve bunu yapan birini bulsaydım, onu cezalandırırdım” diye cevap verdi. İbn Şihab “Öyle zannediyorum ki, o kişi Ali ibn Ebî Talib idi” dedi. *Musannef-i Abdürrezzak*, c. 7, s. 189, 12728 nolu hadis. Bu haberin isnadı sahihtir. Bu haberin isnadında Mamer, Malik, Zührî, Kabisa İbn Züeyb bulunmaktadır. Mamer ile Zührî’nin tercüme-i halini sunmuş Mamer ve Zührî’nin sika ve sebt olduğunu belirtmiştik. Mâlik ibn Enes ibn Mâlik el-Esbahî. Ebû Abdullah el-Medenî. Fakihtir, hicret yurdunun imamıdır. Müttakilerin imamıdır. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 323, 859 nolu madde. Kabisa ibn Züeyb el-Huzai el-Medenî. Şam yurdunda yaşamıştır. Sahabi oğludur. C. 2, s. 122, 74 nolu madde. Görüldüğü isnad zincirindeki bütün raviler si-

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ
فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

24- “Savaş esiri olarak sahip olduğunuz cariyeler dışında, evli bulunan kadınlarla evlenmeniz de size haram kılındı. Allah’ın size buyruğu budur. Bunların dışında kalanları ise iffetli olarak zina etmeksizin, mallarınızla mehir vermek suretiyle evlenmek istemeniz size helal kılındı. O halde, bunların hangilerinden nikâhla yararlandınızsa, mehirlerini bir hak olarak verin. Mehri belirlendikten sonra, (bir miktar indirim için) karşılıklı anlaşmanızda

kadırlar. Hadisin isnadında bir kopukluk da bulunmadığından dolayı hadis sahih hadis kategorisindedir. *Tehzibü't-Tehzib*, c. 9, s. 445.

h) İki kız kardeş cariyeyi aynı anda nikâh altında bulundurma ile ilgili Kurtubî’nin de değerlendirmelerini aktarmakta yarar vardır: (Fukahâ) icma ile şunu kabul etmişlerdir: Zevcenin kız kardeşini nikâh akdi ile almak caiz değildir. Çünkü Yüce Allah, “İki kız kardeşi birlikte almanız da” buyruğunda nikâh akdi ile iki kız kardeş ile evlenmenin de haramdır demektedir. Zâhirîler bu hususta istisna teşkil ederek şöyle derler: Mülk edinmek yoluyla bir arada iki kız kardeşle birlikte ilişki kurmak, mülkiyet akdiyle onları bir arada bulundurmamak caiz olduğu gibi caizdir Bu hususta onlar, Hz. Osman’dan mülkiyet yoluyla bir arada bulunan iki kız kardeş hakkında: “Onları bir âyet haram kılma, bir diğer âyet ise helal kılma” şeklinde söylediği rivayet edilen sözünü delil göstermişlerdir. *Tefsiru'l-Kurtubî*, c. 5, s. 116; *Tefsir-ü İbn Kesir*, c. 1, s. 499; İbn Kudâme, c. 6, s. 584.

i) İbn Abbâs’ın görüşünün dayanağı umum-husustur. Açık olan şudur ki (وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ) “İki kız kardeşi aynı nikâh altında bulundurmanız.” buyruğunu tahsis etmemektedir. Zira (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ) “Sahip olduklarınız müstesna.” buyruğu “Evli bulunan kadınlarla evlenmeniz de size haram kılındı.” buyruğunda açıklanan evli kadınların nikâhlanılmasının haram oluşu umumluğundan/genelliğinden istisna edilen evli cariyelerdir. Onlara sahip olma kanalıyla onlardan istifade etme caizdir. Her ne kadar cariyeler istibra etmelerinin ardından koca sahibi olmuş olsalar da. Dolayısıyla âyette iki cariyeyi aynı anda nikâh altında bulundurmaya hiçbir işaret bulunmamaktadır.

bir sakınca yoktur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir, tam hikmet sahibidir.”

{ وَالْمُحْصَنَاتُ } “Evli bulunan evlenmeniz de size haram kılındı.” Kocaları bulunan hanımlar.

{ مِنَ النِّسَاءِ } “Kadınlarla.” Size haram kılındı.

{ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ } “Savaş esiri olarak sahip olduğunuz cariye-ler dışında.” Esirlerden. Zira onlar size helaldir. Eğer onların kocaları darü'l- harpte ise rahîmleri bir aybaşı hali ile istibra ettikten sonra size helaldir.

{ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ } “Allah’ın size buyruğu budur.” Allah Teâlâ’nın ki- tabında size belirtip açıklanan şeyler size haram kılındı.

{ وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ } “Bunların dışında kalanları ise size helal kılındı.” Haram kılınışı size açıklanan şeyler dışında.

{ أَنْ تَبْتَغُوا } “Mehir vermek suretiyle evlenmek istemeniz” Evlen- menizi.

{ بِأَمْوَالِكُمْ } “Mallarınızla.” Dörde kadar.

Âyetin tefsiri hakkında şöyle de denilmiştir: Mallarınızla cariye- yeler almanız.

Yine şöyle de denilmiştir: “Mallarınızla mehir vermek suretiyle ev- lenmek istemeniz.” Mallarınızla onlardan cinsel yönden faydalanmak istemeniz ki, bu da mutadır. Muta hükmü şu an nesh edilmiştir.

{ مُحْصِنِينَ } “İffetli olarak.” Diyor ki, onlarla birlikte evliler olunuz.

{ غَيْرِ مُسَافِحِينَ } “Zina etmeksizin.” Nikâhsız bir şekilde zina edici olarak değil.

{ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ } “O halde, nikâhla yararlandınızsa.” Faydalan- dınız ise.

{ مِنْهُمْ } “Bunların hangilerinden.” Nikâhın ardından.

{ فَآتُوهُمْ } “Verin.” Onlara bahşediniz.

{ أَجُورَهُمْ } “Mehirlerini” Mehirlerini kâmil olarak.

{ فَرِيضَةً } “Bir hak olarak.” Allah Teâlâ’dan size yüklenmiş bir sorumluluk olarak. Mehirlerde karşılıklı rıza ile arttırırsınız.

{ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ } “Bir sakınca yoktur.” Size herhangi bir sıkıntı bulunmamaktadır.

{ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ } “(Bir miktar indirim için) karşılıklı anlaşmanızda.” Mehirde karşılıklı rıza ile arttırıp eksiltmenizde.

{ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ } “Mehri belirledikten sonra.” Belirlemiş olduğunuz ilk mehirden sonra.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا } “Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir.” Size helal kılmış olduğu mutayı.

{ حَكِيمًا } “Tam hikmet sahibidir.” Size haram kılmış olduğu mutada.

Âyetin tefsiri hakkında şöyle de denilmiştir: “Sizin mut’aya olan zaruretiniz.” Hakkında âlîmdir.

Size mutayı haram kılması hakkında ise hâkimdir.¹²

¹² a) Abdürrezzak Ata’dan şöyle rivayet eder: İbn Safvan, “İbn Abbâs zina yapmaya fetva veriyor” dedi! Bunun üzerine İbn Abbâs, “Ben zinaya fetva vermiyorum. İbn Safvan Ümmü Erake’nin olayını unuttu mu? Vallahi Ümmü Erake’nin oğlu bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Cumh kabilesinden bir kişinin ondan faydalanması zina mıdır?!” *Musannef-i Abdürrezzak*, “Mut’a” bâbı, s. 498, 14022 nolu hadis. Bu haberin isnadında İbn Cüreyc ve Ata bulunmaktadır. İbn Cüreyc’in tercüme-i halini sunmuş ve sika olduğunu belirtmiştik. Ata İbn Ebî Rebah el-Mekki. Sika, fakih ve fâdil bir kişidir. Ancak mürsel rivayetleri çoktur. Ömrünün son demlerinde hafızasında bir değişiklik meydana geldiği rivayet edilmiştir. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 22, 190 nolu madde; *Tezkiretü’l-Huffâz*, c. 1, s. 98, 90 nolu madde. Ancak bu haber karışıklığın meydana geldiği hadislerden değildir. Bu haberin isnadında bir kopukluk da olmadığından hadis muttasıl hadis kategorisindedir. *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 7, s. 199, 384 nolu madde. Bu haberin senedinde bulunan İbn Cüreyc ve Ata güvenilir kişiler olduğundan haber, sahih haber kategorisindedir. Ayrıca Ata bizzat haberi İbn Abbâs’tan dinlemiştir.

b) İmam Tirmizî ise Muhammed ibn Ka'b kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakleder: "Geçici nikâh İslâm'ın başlangıcında vardı. Bir erkek tanıdığı bulunmayan bir memlekete gidince orada kalacağı kadar bir süre içerisinde bir kadınla evlenirdi. O kadın o erkeğin eşyalarını muhafaza eder ve gerekli hizmetlerini yaparlardı. Mü'minûn Sûresi 6. âyet olan: (... إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ) 'Ancak ailelerine ve elleri altındaki cariyelere...' âyeti nazil olunca bu tür nikâh kaldırılmış oldu." İbn Abbâs der ki: "Bu iki kadından başka tüm kadınlarla yapılacak her türlü ilişki haramdır." Tirmizî, Nikâh, "Mut'a nikâhı" bâbı, 1122 nolu hadis. Tirmizî'nin rivayet ettiği bu haberin senedindeki rical tabakası haberi birbirinden dinlediğinden dolayı haber muttasıldır. Musa ibn Übeyde dışındaki senedi oluşturan Mahmud ibn Gaylan, Süfyan ibn Ukbe, Süfyanü's-Sevrî, Muhammed İbn Ka'b raviler sikadır. Haber söz konusu ravi nedeniyle zayıf kategorisindedir. Kaldı ki diğer taraftan İbn Abbâs'ın mut'a nikâhının helal olduğu görüşünde olduğu meşhurdur.

Mahmud ibn Gaylan el-Adevî. Bağdat'ta yaşamıştır. Sikadır. Ebû Dâvûd dışında bütün *Kütüb-ü Sitte* müelliflerinin kendisinden rivayetleri vardır. *et-Takrîb*, c. 2, s. 223, 961 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 125, 5416 nolu madde.

Süfyan ibn Ukbe es-Sevai el-Kûfî. Kubaysa İbn Ukbe'nin kardeşidir. Sâduktur. Buhârî dışında bütün *Kütüb-ü Sitte* müelliflerinin kendisinden rivayetleri vardır. *et-Takrîb*, c. 1, s. 311, 316 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 378, 2020 nolu madde. *Süfyanü İbn Said İbn Mesruk es-Sevrî, Ebû Abdullah el-Kûfî.* Hâfız, âbid, fakih, âlim, imam, hüccet ve sika bir şahsiyettir. *et-Takrîb*, c. 1, s. 311; *Tezkiretül-Huffâz*, c. 1, s. 202.

Musa İbn Ubeyde İbn Neşit er-Rebezi, Ebû Abdülaziz el-Medenî. Zayıf bir şahsiyettir. Özellikle de Abdullâh İbn Dinar'dan rivayetlerinde sıkıntı vardır. Âbiddir. Tirmizî ve İbn Mace'nin kendisinden rivayeti bulunmaktadır. *et-Takrîb*, c. 2, s. 286, 1483 nolu madde; *el-Muğni fi'd-Duafa*, c. 2, s. 685, 6509 nolu madde.

Muhammed ibn Ka'b ibn Süleyym ibn Esed, Ebû Hamza el-Kurazî. Sika ve âlimdir. *et-Takrîb*, c. 2, s. 203, 659 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 3, s. 92, 5210 nolu madde.

Bu haberin isnadında herhangi bir kopukluk söz konusu değildir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 10, s. 64, 109 nolu madde; c. 4, s. 116, 203 nolu madde; c. 10, s. 356, 636 nolu madde; c. 9, s. 420, 689 nolu madde. Beyhakî de bu hadisi Musa İbn Übeyde kanalıyla, Muhammed İbn Ka'b'dan o da İbn Abbâs'tan aktarır. İbn Abbâs şöyle demektedir: "Mut'a nikâhı İslâm'ın başlangıcında idi. Onlar bu âyeti (فَمَا)

اِسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُمْ فَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ فَرِيضَةً) "O halde, bunların hangilerinden belirli bir süreye kadar nikâhla yararlandınızsa, mehirlerini bir hak olarak verin." Ancak bu haber Tirmizî'nin haberini kuvvetlendirmemektedir. Zira ikisi de aynı kalandan gelmektedir. Bu hadisi kuvvetlendirecek başka bir habere rastlayamadık. Bu durumda bu hadis zayıf hadis kategorisinde kalmaktadır.

c) Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek* adlı eserinde kendi rivayet zinciriyle Ebû Nadra'dan şöyle rivayet eder: "İbn Abbâs'a 'O halde, ne zaman onlarla mut'a nikâhı yaptınızsa, ücretlerini bir farz olarak verin.' âyetini okuduğunda, ken-

disi benim okuyuşumu düzelterek ‘ne zaman onlarla belirli bir süreye kadar mut’a nikâhı yaptınızsa..’ dedi. Ben kendisine ‘Biz bu âyeti öyle okumuyoruz’ deyince bana; ‘vallahi, Allah onu böyle indirdi’ dedi.” *El-Müstedrek*, Kitabü’t-Tefsir, c. 2, s. 305.

d) İbn Abbâs’ın âyeti (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً) “O halde, bunların hangilerinden belirli bir süreye kadar nikâhla yararlandınızsa, mehirlerini bir hak olarak verin.” tilaveti Hatt-ı Osman’a aykırı olduğundan şazz bir kıraattir. Ancak büyük olasılıkla İbn Abbâs “Allah böyle indirmiştir” sözüyle âyeti tefsir etme amacını gütmüştür.

Taberî, İbn Abbâs’ın bu eklemesiyle ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur: “Übey ibn Ka’b ve Abdullah ibn Abbâs’tan nakledilen kıraat şekline gelince bu kıraat, Müslümanların Kur’anlarında tespit edilmiş olan şekle muhalif bir kıraattir. Hiçbir kimsenin, mazeretleri bertaraf edecek, kesin bir haber bulunmaksızın, Allah Teâlâ’nın Kitab’ına belli şeyler ilave etmesi caiz değildir.” Taberî, c. 5, s. 13.

d) İbn Abbâs’tan gelen rivayetler daha çok mut’a’nın caiz olduğu görüşüdür. Biz sadece Kitab’ın hacmini gözetmek kastıyla iki rivayet aktardık. İbn Abbâs’ın mut’a görüşünden döndüğünü söyleyenlerin dayanakları pek kuvvetli değil. En fazla bu hususta denilebilecek şey İbn Abbâs’ın mut’a nikâhının zarureten mübah olduğu görüşünde olduğudur.

e) Buhârî, İbn Abbâs’ın mut’a ile ilgili görüşüne bir açıklık getirir. Buhârî’nin rivayetine göre; İbn Abbâs mut’a nikâhına zaruret halinde ruhsat vermiştir. Buhârî *Sahih*’inde Ebû Cemre’den şöyle nakletmektedir: “Ben İbn Abbâs’tan işittim. Ona kadınla mut’a nikâhı yapmak soruldu da o buna ruhsat verdi. Bunun üzerine İbn Abbâs’ın bir kölesi, İbn Abbâs’a: ‘Bu izin, ancak kadın ihtiyacının şiddeti ve kadınların azlığı yahut buna benzer bir ibare (yani harp ve gazve) zamanlarına aid değil miydi?’ dedi. İbn Abbâs da: ‘Evet öyledir’ dedi.” Buhârî, Nikâh, 5116 nolu hadis. İbn Hacer de bu haberin şerhinde şu rivayeti aktarır: İbn Abbâs’a: “Ne yaptığını biliyor musun? Neye fetva verdiğinin farkında mısın? Topluluklar senin fetvaya uyuyor ve şairler o hususta şiir söylüyor” dedim. Ne diyorlar” dedi. Şöyle diyorlar dedim: “Adam çok oturunca, arkadaş İbn Abbâs’ın fetvasıyla amel etmek ister misin? Endamı güzel ve yumuşak tenli bir eşin, insanlar çekip gittiğinde senin olmasını ister misin?” İbn Abbâs şu karşılığı verdi: “Hepimiz Allah’a aیتiz ve hepimiz ona döneceğiz. Allah’a yemin ederim ki ben buna fetva vermedim. Ben bunu kastetmedim. Ben ancak Allah’ın ölü etini, kanı ve domuz etini (zaruret durumlarında) mübah kıldığı gibi mübah olduğunu söyledim, başkasını değil.” İbn Hacer, *Fethül-Bâri*, c. 9, s. 171.

f) Sahabenin çoğunluğu ise mut’a nikâhının haram olduğu görüşündedirler. Ehl-i Sünnet âlimleri de mut’a’nın haram oluşu konusunda görüş birliği etmişlerdir. Bu haram oluşu da Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e nispet etmişlerdir. Bizler konu ile ilgili Müslim’in Rebî’ ibn Sebra Cüheni’den aktardığı haberi buraya alıntılایacağız. Ravinin babası Sebra, Mekke fethinde Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile beraber bulunmuş, mut’a nikâhı ruh-

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا
 مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فِتْيَانِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ
 مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ
 مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّ
 أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ
 لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾

25- “İçinizden hür olan mü’min kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mü’min genç kızlarınız (sayılan) cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Çünkü siz, birbirinizden gelmesiniz. Öyleyse sahiplerinin izni ile ve mehirlerini örfe göre vermek suretiyle cariyelerden iffetli olan, zina etmeyen ve gizli dostlar edinmeyenle evlenin. Evlendikten sonra zina yaparlarsa, onlara hür kadınlara uygulanan cezanın yarısı vardır. Bu hükümler, içinizden günaha düşmekten sakınanlar içindir. Sabretmeniz ise, sizin için daha hayırlıdır. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”

{ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ } “İçinizden güç yetiremeyen kimse.” Sizden mal bulamayan kimse.

satından istifade etmiş, böyle bir nikâh içinde yaşarken Resûlullah’ın (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu işitmiştir: “Ey insanlar! Sizin, kadınlardan mut’a nikâhı ile faydalanmanıza izin vermiştim. Biliniz ki Allah Teâlâ bunu, kıyâmet gününe kadar haram kalmıştır, kimin yanında böyle bir kadın varsa bıraksın, onlara verdiğiniz mehirlerden hiçbir kısmını da geri almayın.” Bu hadiste geçen “Ravinin babası Sebra, Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile beraber bulunmuş,” ifadesi Mekke’nin fethi yılında demektir ki, biz bunu hadisin çevirisinde belirttik. Bunu Müslim’in tahrir ettiği diğer rivayetler açıkça belirtmektedirler. Bu rivayetlerden birisi de şudur: “Fetih yılında Mekke’ye girdiğimizde Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) mut’a nikâhında bulunmamızı emretti. Artık ondan bizi nehy edinceye kadar mut’adan çıkmadık.” Müslim, Nikâh, “Mut’a Nikâhı” bâbı, 21-2 nolu hadisler; *Fethü'l-Bâri*, c. 9, s. 168; *Nasb-ü'r-Raye*, c. 3, s. 176, *Advaü'l-Beyan*, c. 1, s. 283.

{ أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ } “Hür olan kadınlarla evlenmeye.” Hürlerle evlenmeye.

{ الْمُؤْمِنَاتِ فِيمَنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ } “Mü’min. Ellerinizi altında bulunan cariyelerinizden alsın.” Ellerinizi sahip olduğu cariyelerden evlensin.

{ مِنْ قَتِيَّاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ } “Mü’min genç kızlarınız (sayılan).” Mü’minlerin ellerinde bulunan cariyeler.

{ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ } “Allah sizin imanınızı daha iyi bilir.” Kalplerinizin iman üzere istikrarda oluşunu.

{ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ } “Çünkü siz, birbirinizden gelmesiniz.” Yani hepiniz Hazret-i Âdem’in çocuklarıdır.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Sizler birbirinizin dini üzeresiniz. Birbirinizdensiniz anlamına geldiği de söylenmiştir.

{ فَانْكِحُوهُنَّ } “Öyleyse cariyelerden evlenin.” Cariyelerle evleniniz.

{ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ } “Sahiplerinin izni ile.” Sahiplerinin.

{ وَأَتَوْهُنَّ } “Ve vermek suretiyle.” Yani cariyelere vermek sureti ile.

{ أَجُورَهُنَّ } “Mehirlerini.” Mehirlerini.

{ بِالْمَعْرُوفِ } “Örfe göre.” Zinakâr kadına verilecek mehirden fazlasını.

{ مُحْصَنَاتٍ } “İffetli olan.” Diyor ki, iffetli olan cariyelerle evleniniz.

{ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ } “Zina etmeyen.” Açıkça zina yapmayan.

{ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ } “Ve gizli dostlar edinmeyenle.” Gizlice kendisi ile zina eden bir dostu olmayan.

{ فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ } “Evlendikten sonra.” Eğer cariyeler evlenirlerse.

{ فَإِنْ آتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ } “Zina yaparlarsa.” Zina ederseler.

{ فَعَلَيْهِنَّ } “Onlara.” Cariyelere.

{ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ } “Hür kadınlara uygulanan yarısı vardır.” Hür kadınlara.

{ مِنَ الْعَذَابِ } “Cezanın.” Sapanın.

{ ذَلِكَ } “Bu hükümler.” Cariyelerle evlenmek helaldir.

{ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ } “İçinizden günaha düşmekten sakınanlar içindir.” Sizden zina ve fücra düşmekten.

{ وَأَنْ تَصْبِرُوا } “Sabretmeniz ise.” Cariyelerle evlenmekten kaçınıp sabretmeniz.

{ خَيْرٌ لَكُمْ } “Sizin için daha hayırlıdır.” Sizin hür çocuklarınız olur.

{ وَاللَّهُ غَفُورٌ } “Allah, çok bağışlayan.” Sizden meydana gelen zina konusunda.

{ رَحِيمٌ } “Çok merhamet edendir.” Zaruret halinde cariyelerle evlenmenize ruhsat vermesiyle.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنْنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيُتَوَبَّ
عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

26- “Allah size, bilmediklerinizi açıklamak ve öncekilerin yollarını göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek istiyor. Çünkü Allah her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

{ يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذَيِّنَ لَكُمْ } “Allah size, bilmediklerinizi açıklamak.” Size helal kılınan şeyleri.

Âyetin tefsiri hakkında şöyle de denilmiştir: Cariyelerle evlenmeyip sabretmeniz sizin için evlenmekten daha hayırlıdır.

{ وَيَهْدِيكُمْ } “Ve göstermek.” Size açıklamak.

{ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ } “Öncekilerin yollarını.” Kitap Ehli’nin. Cariyeler ile evlenme ise onlara haram idi.

{ وَتُؤَبِّعُكُمْ } “Ve tevbelerinizi kabul etmek istiyor.” Cahiliyye döneminde sizden meydana gelen şeyleri affetmek istiyor.

{ وَاللَّهُ عَلِيمٌ } “Çünkü Allah her şeyi bilir.” Cariyelerle nikâhlanmak zorunda olduğunuzu.

{ حَكِيمٌ } “Tam hüküm ve hikmet sahibidir.” Zaruret durumu hariç onlarla nikâhlanmayı size haram kılışında hikmet sahibidir.

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ
تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

27- “Allah, sizin tevbelerinizi kabul etmek ister, o nefsinin isteklerine uyanlar ise sizin büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.”

{ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ } “Allah, sizin tevbelerinizi kabul etmek ister.” Size zinayı ve baba bir kız kardeşlerle nikâhlanmayı haram kılışında sizden meydana gelen şeyleri affetmek istiyor.

{ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ } “O nefsinin isteklerine uyanlar ise isterler.” Zina ve baba bir kız kardeşle nikâhlanmayı ki bu davranışta bulunanlar Yahudilerdir.

{ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا } “Sizin büsbütün yoldan çıkmanızı.” Baba bir kız kardeş ile nikâhlanmakla büyük bir hata etmenizi. Bu Yahudilerin şu sözünden dolayıdır: Bu bizim kitabımızda helaldir.

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

28- “Allah sizden yükünüzü hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”

{ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ } “Allah sizden yükünüzü hafifletmek istiyor.” Zaruret durumunda cariyelerle evlenmenizi size kolaylaştırmak istiyor.

{ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا } “Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.” İnsan kadınlar hakkında sabredemez.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ

رَحِيمًا ﴿٢٩﴾

29- “Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin ve birbirinizin canına kıymayın. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ } “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin.” Zulüm, gasp, bâtıl şehadet, yalan yere yemin ediş ve bunun dışındakilerle.

{ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً } “Ticaret dışında.” Ancak alış-satışta ve muhâbatta.

{ عَنْ تَرَاضٍ } “Karşılıklı rızaya dayanan.” Karşılıklı rıza ile.

{ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ } “Ve birbirinizin canına kıymayın.” Haksız yere birbirinize.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا } “Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.” Birbirinizi öldürmenizi haram kılışında.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عَدُوًّا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ

عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

30- “Her kim bu (yasak fiilleri) düşmanlık ve haksızlıkla yaparsa, biz onu ateşe sokacağız. Bu Allah’a göre çok kolaydır.”

{ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ } “Her kim bu (yasak fiilleri) yaparsa.” Öldürme ve malı helal saymak isterse.

{ عَدُوًّا } “Düşmanlık.” Haddi aşarak.

{ وَظُلْمًا } “Ve haksızlıkla.” Zorbalıkla.

{ فَسَوْفَ نُضِلُّهُ } “Biz onu sokacağız.” Girdireceğiz.

{ نَارًا } “Ateşe.” Ahirette. Bu onun için bir tehdittir.

{ وَكَانَ ذَلِكَ } “Bu.” Giriş ve azap.

{ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا } “Allah’a göre çok kolaydır.” Basittir.

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلَكُمْ
مُدْخَلَ كَرِيمًا ﴿٣١﴾

31- “Eğer siz, yasaklandığınız büyük günahları işlemekten sakınırsanız, sizin diğer kötülüklerinizi örter ve sizi şerefli bir yere koyarız.”

{ إِنْ تَجْتَنِبُوا } “Sakınırsanız.” Terk ederseniz.

{ كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ } “Eğer siz, yasaklandığınız büyük günahları işlemekten.” Bu sûrede.

{ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ } “Sizin diğer kötülüklerinizi örter.” Büyük günahlarınız hariç diğer günahlarınızı. Bir cemaatten diğer cemaate, bir cumadan diğer cumaya, bir ayından diğer ramazan ayına kadar.

{ وَنُدْخِلَكُمْ } “Ve sizi koyarız.” (Ahirette.)

{ مُدْخَلَ كَرِيمًا } “Şerefli bir yere.” Güzel bir yere ki bu da cennettir.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ
مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ
اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

32- “Bir de Allah’ın bazınıza, diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin. Erkeklerin çalışıp kazandıklarından bir payı vardır, kadınların da çalışıp kazandıklarından bir payı vardır.

Çalışıp, Allah'ın lütfundan isteyin. Şüphe yok ki Allah, her şeyi hakkıyla bilir."

{ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ } "Bir de Allah'ın bazınıza, diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin." Diyor ki, bir kişi kardeşinin malını, bineğini, hanımını ve sahip olduğu hiçbir şeyi temenni etmesin. Allah Teâlâ'nın fazlından talepte bulunsun ve işi Allah'a tefviz ederek şöyle desin: Allah'ım! Bana onun bir benzerini ya da ondan daha hayırlısını ver.

Bu âyetin Hazret-i Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in hanımı Ümm-ü Seleme hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Zira Ümm-ü Seleme, Hazret-i Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e; "Keşke erkekler'e yüklenen yükümlülükler bize de yüklenseydi de erkeklerin ecir alışı gibi biz de ecir alsaydık" demişti. Bunun üzerine Allah azze ve celle bunu yasakladı ve şöyle de buyurdu: "Bir de Allah'ın, fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin." Bir de Allah'ın cemaat, Cuma, gazaya çıkış, cihad, emr-i bi'l-maruf, nehy-i ani'l-münker gibi.

"Bazınıza." Yani erkeklere.

"Diğerinden." Yani hanımlardan fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin. Ardından da erkeklerin ve hanımların kazançlarına ilişkin sevaplarını açıklayarak şöyle buyurdu:

{ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ } "Erkeklerin bir payı vardır." Sevabı vardır.

{ مِمَّا كُتِبُوا } "Çalışıp kazandıklarından." Hayırdan.

{ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ } "Kadınların da bir payı vardır." Sevabı vardır.

{ مِمَّا كُتِبْنَ } "Çalışıp kazandıklarından." Evlerindeki hayırdan.

{ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ } "Çalışıp, Allah'ın lütfundan isteyin." Başarısından ve korumasından.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا } "Şüphe yok ki Allah, her şeyi hakkıyla bilir." Hayrı, şerri, sevabı, ikabı, başarı ve rüsvalığı.

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ
 إِيمَانُكُمْ فَآتَوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

33- “(Erkek ve kadın) Her biri için anne, baba ve en yakın akrabaların bıraktıklarından (pay sahibi) mirasçılar kıldık. Yemin akdiyle mirasçı yaptıklarınıza da paylarını verin. Şüphesiz Allah, her şeye şâhiddir.”

{ وَلِكُلِّ } “(Erkek ve kadın) Her biri için.” Diyor ki, her birisi için.

{ جَعَلْنَا } “Kıldık.” Sizden.

{ مَوَالِي } “Mirasçılar.” Yani vâris olsun diye mirasçılar.

{ مِمَّا تَرَكَ } “Bıraktıklarından (pay sahibi)” Miras olarak bıraktığı şeylerden.

{ الْوَالِدَانِ } “Anne, baba.” Maldan.

{ وَالْأَقْرَبُونَ } “Ve en yakın akrabaların.” Rahîmde/akrabalıkta.

{ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ إِيمَانُكُمْ } “Yemin akdiyle mirasçı yaptıklarınıza da.” Şartlar koşmanızla.

{ فَآتَوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ } “Paylarını verin.” Onlara şartlarını veriniz. Bu âyet-i kerime şu anda mensuttur. Araplar erkek ve gençleri oğul ediniyorlardı, kendi mallarında çocuklarının bir bölümüne pay ayırdıkları gibi onlar için bir pay ayırmıyorlardı. Allah Teâlâ bunu nesh etti. Eğer onlara üçte birden az pay verirse âyet mensuh olmamış olur.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ } “Şüphesiz Allah, her şeye.” Amellerinize.

{ شَهِيدًا } “Şâhiddir.” Bilicidir.¹³

¹³ a) Buharî, Said ibn Cübeyr’den gelen rivayetle Allah Teâlâ’nın:

“(مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ إِيمَانُكُمْ) “Anne-babanın ve yakın akrabaların terk ettiklerinden her biri için mirasçılar (mevali) kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de...” buyruğu hakkında İbn Abbâs’ın şöyle dediğini nakletmektedir: “Muhacirler, Medine’ye geldiklerinde, Ensar, Muhacir’e akrabası dururken mirasçı olurdu. Buna sebep ise Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’ın

aralarında kurduğu kardeşlik akdi idi. ‘*Yakın akrabaların terk ettiklerinden her biri için mirasçılar kıldık*’ âyeti nazil olunca, ondaki bu hükmü ‘*Yeminlerinizin bağladığı kimselere de nasiplerini verin*’ buyruğu nesh etti. Burada kastedilen hisse onlara yardım ve nasihattir. Böylece miras kalkmış oldu ve onlara sadece vasiyette bulunuldu.” Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, 7. Bâb, 4580 nolu hadis. Ayrıca bkz. 2292 ve 6747 nolu hadisler. Bu haberi İbn Carud, Ebû Dâvûd, Hâkim, Beyhakî ve Taberî de tahrir etmişlerdir. Ebû Dâvûd, Kitabül-Ferâiz, “Akıdleşmeye miras almanın neshi” bâbı, 2922 nolu hadis; *el-Müstedrek*, Kitabü’t-Tefsir, c. 2, s. 306; İbn Carud, *el-Münteka*, “Bâbü’l-Mevaris” 953 nolu hadis; *es-Sünenü’l-Kübra*, c. 6, s. 262, Kitabü’l-Vesaya, c. 10, s. 296, Kitabü’l-Velâ. “Burada kastedilen hisse onlara yardım ve nasihattir. Böylece miras kalkmış oldu ve onlara sadece vasiyette bulunuldu.” Bu bölüm Taberî’de geçmektedir. Taberî bu bölümü, Buhârî’nin isnadıyla Ebû Küreyb’ten rivayet etmektedir. Taberî, c. 5, s. 35.

b) Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, İkrime kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet etmektedir: Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ashabını birbiriyle kardeş kıldı. Bunlar birbirine vâris oldular. Nihayet “*Hısımlar, Allah’ın kitabına göre birbirine daha yakındırlar.*” âyeti nazil oldu. Bunu terk ettiler ve nesep kanalıyla vâris oldular. *Manhetü’l-Mabud fî Tertib-i Müsnedi’t-Tayâlisî Ebî Dâvûd*, Suretün-Nisa, c. 2, s. 19, 1952 nolu hadis. Bu hadisin senedi muttasıldır. Zira hadisin isnadındaki ravilerin her birisi rivayeti bir öncekinden dinlemiştir. *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 4, s. 213, 367 nolu madde; s. 232, 395 nolu madde. Bu haberin isnadında Süleyman, Semmak ve İkrime bulunmaktadır. İkrime’nin hal tercümesini sunmuştuk.

Süleyman ibn Karm ibn Muaz et-Teymî, Ebû Dâvûd en-Nahvî. İmam Ahmed onu sika saymış, diğerleri ise onu zayıf olarak kabul etmişlerdir. Hafız ibn Hacer ise onun hakkında şöyle der: “Hafızası kötüydü, Şîlik tezahüründe bulunurdu.” *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 4, s. 213, 367 nolu madde; *et-Takrîb*, c. 1, s. 329, 480 nolu madde.

Semmak ibn Harb ez-Züheli. Sâduktur. Özellikle de İkrime’den aktardığı rivayetlerde sıkıntı bulunmaktadır. Biz Onun tercüme-i halini önceden sunmuştuk. İmam Taberânî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî kanalından isnadıyla tahrir etmiş ve aynısını zikretmiştir. *Mucemü’t-Taberânî*, c. 11, s. 284, 11747 nolu hadis. Heysemî, Taberânî’nin isnadı hakkında şöyle der: Bu isnadın ricali sahihtir. *Mecmeu’z-Zevâid*, c. 7, s. 28. İmam Müslim, *Sahih*’inde Süleyman İbn Karm ile Semmak İbn Harb’den rivayette bulunmuştur. İmam Müslim, yanılğı ve kötü hafıza ile nitelenen bir kişiden rivayette bulunması onların hadislerinin sahih kılınmasına itina etmemektedir. Aksine cerh ve tadil âlimlerinin hakkında itham etmedikleri müddetçe onları temizleyerek alır, itham ettikleri rivayetleri ise terk eder.

İsnad hakkında bazı cerh ve ta’dil âlimlerinin Süleyman ibn Karm’ı zayıf saymasıyla isnadın durumu ortaya çıkmaktadır. Hâfız ibn Hacer’in onun hakkında “hafızası kötüdür” şeklindeki sözleri geçmişti. Diğer taraftan Semmak’ın

İkrime'den rivayetinin ızdıraplı olduğunu da belirtmiştik. Ancak şu kadar var ki, İmam Ebû Dâvûd bu haberi başka bir kanaldan rivayet etmekte ve haberin aynısını zikretmektedir. Bu kanalda Ahmed ibn Muhammed ibn Sabit, Ali ibn Hüseyin ibn Vâkîd, Hüseyin ibn Vâkîd, Yezid en-Nahvi ve İkrime bulunmaktadır. Ebû Dâvûd Ali ibn Hüseyin ibn Vâkîd el-Mervezî'nin hafızasında bazen yanlışlar meydana geldiği ve yanlışıyla itham edildiğini belirtmiştik. Fakat hadisin iki kanaldan gelişi ilk kanaldaki ızdırap olasılığını ve ikinci kanaldaki vehm olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Nitekim İbn Cerir et-Taberî aynı haberi Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet etmektedir. Böylece hadisler birbirini pekiştirmektedir. Böylece hadislerin her birisi sahih li-gayrihi kategorisine yükselmektedir. Taberî, c. 5, s. 52.

c) (مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ) “Anne-babanın ve yakın akrabaların terk ettiklerinden her biri için mirasçılar (mevali) kıldık.” Âyeti nazil olduğunda ondaki bu hüküm yeminlerle miras almayı nesh etti. İmam Buhârî'nin haberine göre bu âyet yeminleşme ile miras alma hükmünü nesh etmiştir. Ancak Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ise yeminlerle miras alma hükmünü nesh eden bu âyet değil, (وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ) “Hısımlar, Allah'ın Kitabına göre birbirine daha yakındırlar” (8/el-Enfâl/75) âyetidir. Bu son kanaati İbn Cerir de desteklemektedir. Bu görüşü, İbn Abbâs'a, Katâde'ye, İkrime ve Hasan-ı Basrî'ye nispet etmiştir.

d) İbn Abbâs âyette geçen nasip sözcüğünü ise “yardım, nasihat, vasiyet” olarak tefsir etmiştir. Böylece İbn Abbâs âyetteki nasibe mirastan bir pay anlamı yüklememekte, iyilikte bulunma, lütfetme ve yardımda bulunma gibi genel bir anlam vermektedir. Böyle bir anlam veriş caizdir. Bu durumda her iki âyetten birisi diğerini açıklamaktadır. Böylece rivayetler arasında çelişki gibi görülen nasih hangisi konusu da çözüme bağlanmış olur. Gerçi İbn Hacer, Buhârî'de geçen hadise düştüğü şerhte bir diğer çözüm yolu daha sunmaktadır. Buna göre neshin iki defa gerçekleşmiş olma olasılığından bahseder.

İbn Hacer özetle şu açıklamada bulunur: Başlangıçta sadece birbiriyle akitleşenler vâris olabiliyordu. Bu durum böyle devam ederken sadedinde olduğumuz Nisâ/33. âyet nazil oldu. Bu âyet nazil olunca hem akrabalar/asabe hem de akitleşenler birlikte miras alabiliyorlardı. Daha sonrasında da Ahzâb 6. âyet nazil oldu. Mirasın sadece asabeye/akrabaya ait olduğu hükmünü ortaya koydu. Nisâ Sûresi'nin son bölümündeki nasip sözcüğü de ahitleşenler için de yardım, nasihat ve vasiyeti bıraktı. *Fethü'l-Bâri*, c. 8, s. 249.

e) İbn Hacer'in bu cemi güzeldir. Tabi bu cem (فَأُولَاهُمْ نَصِيْبُهُمْ) “Yemin akdiyle mirasçı yaptıklarınıza da paylarını verin” ve (وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ) “Nesep hısımları Allah'ın Kitabına göre, birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhâcirlerden daha yakındırlar.” buyruklarında geçen nasip sözcüğünden kastın mirastan pay alma anlamında olması halinde geçerlidir. Miras alma konusunda varislerle birlikte yeminleşenlerin de mirasa ortak olmaları nesh edildi. Mirastan sadece varislerin pay alabileceği onandı. Ancak şu kadar var ki, İbn

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ
وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ
بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي
الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ
اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

34- “Erkekler, kadınlar üzerinde yönetici ve koruyucudurlar. Çünkü Allah birini diğerinden üstün kılmış, bir de erkekler mallarından harcamaktadırlar. Bu yüzden iyi kadınlar itaatkârdır ve Allah’ın korunmasını emrettiği şeyleri kocalarının bulunmadığı zamanlarda da koruyucudurlar. Serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince, önce onlara öğüt verin, (yararı olmazsa) yataklarında yalnız bırakın, (yine dinlemezlerse) onları (hafifçe) dövün! Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın! Şüphe yok ki Allah çok yücedir, çok büyüktür.”

Abbâs âyette geçen nasip sözcüğünü yardım, nasihat ve vasiyet olarak tefsir etmiştir. İbn Abbâs’ın Nîsâ Sûresi’nin bu âyetinde geçen nasip sözcüğünü Ahzâb Sûresi’nin “ulu’l-erhâmi ba’duhum evlâ bi ba’dın fi kitâbillahi mine’l-mü’mînîne ve’l-mühâcirîne/Nesep hısımları Allah’ın Kitabına göre, birbirlerine diğer mü’mînlerden ve muhâcirlerden daha yakındırlar.” buyruğu açıkladığı ve sözcüğün muradın ihsan ve iyilik yapma olduğu ve miras olmadığı görüşünde olduğunu kabul edecek olursak bu caizdir. Her iki âyetteki nesh diğer âyettekini açıklamaktadır. Böylece rivayetler arasında da bir çelişki olmamış olur.

f) (وَالَّذِينَ عَقَدَتْ إِيْمَانَكُمْ) “Yemin akdiyle mirasçı yaptıklarınıza” buyruğunda geçen (عَقَدَتْ) sözcüğünü İbn Amir, İbn Kesir, Ebû Amr, Nafî müfâ’ile vezninde olma üzere ayn harfinden sonra elifle “Akedet” şeklinde kıraat etmişlerdir. Asım, Hamza ve Kısâî ise sülâsî mücerred sığasıyla e’kadeş şeklinde kıraat etmişlerdir. *En-Neşr fi Kıraat’i’l-Aşr*, c. 2, s. 249.

g) Hadiste geçen “mine’n-nasri, ve’r-rifadeti ve’n-nasihati/yardım ve nasihat” ifadeleri (فَاتَوْهُمْ نَصِيْبُهُمْ) “Yemin akdiyle mirasçı yaptıklarınıza da paylarını verin” buyruğuna ilişkindir. Bu cümle Buhârî’nin rivayetinde zikredilmemiştir. Bu cümleyi Taberî rivayetinde Ebû Kureyb’den Buhârî’nin isnadıyla zikretmiştir. Zira Taberî’nin rivayetinde şöyle geçmektedir: (وَالَّذِينَ عَقَدَتْ إِيْمَانَكُمْ فَاتَوْهُمْ نَصِيْبُهُمْ) “Yemin akdiyle mirasçı yaptıklarınıza da paylarınızı veriniz.” Taberî, c. 5, s. 53.

{الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ} “Erkekler, kadınlar üzerinde yönetici ve koruyucudurlar.” Hanımların edebine yetkilidirler.

{بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ} “Çünkü Allah birini üstün kılmış.” Erkeği akıl, ganimetler de ve mirasta taksim ile.

{عَلَى بَعْضٍ} “Diğerinden.” Yani hanımlara.

{وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ} “Bir de erkekler mallarından harcamaktadırlar.” Yani hanımlar için söz konusu olmaksızın erkeklere yüklenen mehir ve nafaka ile.

{فَالصَّالِحَاتُ} “Bu yüzden iyi kadınlar.” Diyor ki, iyi hanımlar kocalarına.

{قَانِتَاتٌ} “İtaatkârdır.” Eşleri hakkında Allah için itaat edicidirler.

{حَافِظَاتٌ} “Koruyucudurlar.” Kendi nefislerini ve kocalarının malını.

{لِلنِّيبِ} “Kocalarının bulunmadığı zamanlarda da.” Kocalarının olmadığı dönemlerde.

{بِمَا حَفِظَ اللَّهُ} “Ve Allah’ın korunmasını emrettiği şeyleri.” Tevfik ile Allah Teâlâ’nın kendilerini korumasıyla.

{وَالَّتِي تَخَافُونَ} “Yıldığınız kadınlara gelince.” Bildiğiniz.

{نُشُوزُهُنَّ} “Serkeşliklerinden.” Sizinle yataklarda birlikte iken isyanlarından.

{فَعِظُوهُنَّ} “Önce onlara öğüt verin.” İlim ve Kur’an ile.

{وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ} “(Yararı olmazsa) yataklarında yalnız bırakın.” Yatakta yüzlerinizi onlardan çeviriniz.

{وَأَضْرِبُوهُنَّ} “(Yine dinlemezlerse) onları (hafifçe) dövün!” İncitmeksizin ve iz bırakmaksızın.

{فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ} “Eğer size itaat ederlerse” Yataklarda.

{فَلَا تَبْغُوا} “Artık aramayın.” Talep etmeyiniz.

{ عَلَيْنِهِنَّ سَبِيلًا } “Onların aleyhine başka bir yol.” Sevgide.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا } “Şüphesiz ki Allah çok yücedir.” Her şeyden daha yücedir.

{ كَبِيرًا } “Çok büyüktür.” Her şeyden daha büyüktür. Onları bununla yükümlü kılmamıştır. Buna göre hanımları takatlerinin üstünde olan sevgiyle yükümlü tutmayınız.

وَأَنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا
 إِنْ يُرِيدَ إِضْلَاحًا يُوَفِّقُ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

35- “Eğer karı-kocanın arasının açılmasından korkarsanız, bir hakem erkeğin ailesinden, bir hakem de kadının ailesinden gönderin. Bunlar gerçekten barıştırmak isterlerse, Allah aralarındaki dargınlık yerine geçim verir. Şüphesiz ki Allah hakkıyla bilen, her şeyden haberdar olandır!”

{ وَأَنْ خِفْتُمْ } “Eğer korkarsanız.” Bilirseniz.

{ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا } “Karı-kocanın arasının açılmasından.” Erkek ile hanım arasındaki muhalefeti bilir ancak hangisinden olduğunu bilmezseniz.

{ فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ } “Bir hakem erkeğin ailesinden gönderin.” Ta ki hakemin sözünü dinlesin diye erkeğin ehlinden erkeğe ve erkeğin zalim ya da mazlum olduğunu bilsin diye.

{ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا } “Bir hakem de kadının ailesinden.” Ta ki hakemin sözünü dinlesin diye hanımın ehlinden hanıma ve hanım zalim ya da mazlum olduğunu bilsin diye.

{ إِنْ يُرِيدَ } “Bunlar gerçekten isterlerse.” İki hakem.

{ إِضْلَاحًا } “Barıştırmak.” Erkek ile hanım arasında.

{ يُوَفِّقُ اللَّهُ بَيْنَهُمَا } “Allah aralarındaki dargınlık yerine geçim verir.” Erkek ve kadının hakemi arasında.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا } “Şüphesiz ki Allah hakkıyla bilen.” İki hakemin uyuşmasını ya da muhalefetini bilir.

{ خَيْرًا } “Her şeyden haberdar olandır!” Kadının ve erkeğin ey-
lemine.

“Erkekler kadınlar üzerinde yöneticidirler ve koruyucudurlar.”
Buyruğundan buraya kadar olan bölüm Muhammed İbn Mesleme’nin
kızı hakkında nazil olmuştur. Kocasını Esad İbn Rebi kendisinin ya-
takta isyanından dolayı ona bir tokat atmıştır. Bunun üzerine Mu-
hammed İbn Mesleme’nin kızı Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi
ve sellem)’den kocasına kısas uygulamasını istemiştir. Allah Teâlâ da
bunu yasaklamıştır.¹⁴

¹⁴ a) İmam Buhârî, der ki: İbn Abbâs (شَقَاقٌ) sözcüğü hakkında şöyle dedi: “Karı
ile kocadan her birisi diğerinin hoşlanmadığı, kızdığı eylemi yerine getirir.”
Buhârî, Kitâbü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, 23 nolu bâb.

b) İbn Cerir et-Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle dediğini
nakletmektedir: “Şayet karı ile kocanın arası bozulacak olursa, Allah Teâlâ, erke-
ğin ailesinden sâlih bir kimse, kadının ailesinden de sâlih bir kimse olmak üzere
iki hakem tayin edilmesini emretmiştir. Hakemler kusurun kimde olduğuna ba-
karlar. Şayet kusuru işleyen koca ise karıyı ondan uzaklaştırırlar ve onu, nafaka
ödemeye mecbur ederler. Şayet kusur işleyen karı ise onu, kocasıyla beraber
yaşamaya mecbur ederler. Ve onun nafakasını keserler. Şayet hakemler, karı
kocanın ayrılmaları veya birlikte yaşamaları hususunda ittifak edecek olurlarsa
bu görüşler de geçerlidir. Hakemler, karı kocanın birlikte yaşamalarını uygun
görürler de eşlerden biri razı olur diğeri razı olmayacak olur sonra da bunlar-
dan biri ölecek olursa, razı olan, razı olmayana mirasçı olur. Fakat razı olma-
yan, razı olana mirasçı olamaz.” Taberî, c. 5, s. 73. Önceki sayfalarda Ali ibn Ebî
Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan yapılan aktarımların sahih olduğunu belirtmiştik.

c) (وَأِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا) “Eğer karı-kocanın arasının açılmasından korkarsanız,”
ilahî buyruğu şu anlama gelmektedir: Eşler arasında bir tartışma meydana
gelir ve bu tartışmanın birbirlerinden uzaklaşmalarına ve birbirlerinden ay-
rılmalarından korkarsanız. Buhârî’nin haberinde geçen tefsir aslında tefsirün
bi’l-lazımdır. Zira (شِقَاقٌ) sözcüğü tartışmanın ve kavganın ta kendisidir. Böy-
lece taraflardan her birisi ötekinin bulunmadığı bir tarafta yer alıyor ve o
yöne çekiyor.

d) (أَنْ يُرِيدَ إِضْلَاحًا يُوَفِّيَ اللَّهُ بَيْنَهُمَا) “Bunlar gerçekten barıştırmak isterlerse, Allah
aralarındaki dargınlık yerine geçim verir.” Yani Allah Teâlâ bu iki hakem ves-
ilesiyle onların arasını muvaffak kılar. Nitekim İbn Cerir et-Taberî, Ali ibn Ebî
Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan naklettiğine göre o şöyle demiştir: “Bu iki ha-
kemdir. Her islah edici de bu şekildedir. Allah Teâlâ onu hakka ve doğruya mu-
vaffak kılar.” Taberî, c. 5, s. 76.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي
الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ
وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا
يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

36- “Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş’a, yolda kalmışa ve sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Çünkü Allah, kendini beğenenleri ve övünüp duranları sevmez.”

{ وَاعْبُدُوا اللَّهَ } “Allah’a ibadet edin.” Allah Teâlâ’yı birleyiniz.

{ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا } “Ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın.” Putları.

{ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا } “Anaya, babaya, iyilik edin.” İkisine iyilikte bulunmak.

{ وَبِذِي الْقُرْبَىٰ } “Akrabaya.” Akrabaya sıra-ı rahmi emretmek.

{ وَالْيَتَامَىٰ } “Yetimlere.” Yetimlere iyilikte bulunmayı, mallarını korumayı ve bunun dışındaki diğer şeyleri emretti.

{ وَالْمَسْكِينِ } “Yoksullara.” Yoksullara sadaka vermeyi öğendirdi.

{ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ } “Yakın komşuya.” Seninle kendisi arasında akrabalık bulunan komşuya. Bu komşu için üç hak bulunmaktadır. Akrabalık hakkı, İslam hakkı, komşuluk hakkı.

{ وَالْجَارِ الْجُنُبِ } “Uzak komşuya.” Başka bir kavimden olan yabancı komşuya. Bu komşunun iki hakkı bulunmaktadır. İslam hakkı ve komşuluk hakkı.

{ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ } “Yakın arkadaş’a.” Yolculukta arkadaş. Bu kişinin iki hakkı bulunmaktadır. İslam hakkı ve sohbet hakkı.

Âyetin tefsiri hakkında şöyle de denilmiştir: “(صَاحِبِ بِالْجَنْبِ) evdeki hanımdır.” Allah Teâlâ ona ihsan etmeyi emretmiştir.

{ وَابْنِ السَّبِيلِ } “Yolda kalmışa.” Misafire ikram etmeyi emretmiştir. Misafirin hakkı üç gündür. Bundan daha fazlası ise sadakadır.

{ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ } “Ve sahip olduğunuz kölelere.” Köle ve cariye gibi hizmetkârlara ihsan etmeyi emretmiştir.

{ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُحْتَالًا } “Çünkü Allah, kendini beğenenleri sevmez.” Yürüyüşünde.

{ فَخُورًا } “Ve övünüp duranları.” Allah Teâlâ’nın verdiği nimetlerle kullarına karşı büyükenip, şırmayıp.

الَّذِينَ يَخْلُونِ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾

37- “Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği tavsiye eden ve Allah’ın kendilerine lütfundan verdiği şeyleri gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.”

{ الَّذِينَ يَخْلُونِ } “Bunlar cimrilik eden.” Onlar Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in niteliğini ve özelliklerini gizlemekle cimrilik yapan Ka’b ve ashabıdır.

{ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ } “İnsanlara da cimriliği tavsiye eden.” Gizlemeyi.

{ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ } “Ve Allah’ın kendilerine verdiği şeyleri gizleyen kimselerdir.” Allah Teâlâ’nın kendilerine Kitap’ta açıkladığı şeyleri.

{ مِنْ فَضْلِهِ } “Lütfundan.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in özelliği ve niteliği.

{ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ } “Biz, kâfirler için hazırlamışızdır.” Yahudiler için.

{عَذَابًا مُهِينًا} “Alçaltıcı bir azap.” Kendisiyle hor görülecekleri.

وَالَّذِينَ يُتَفَقَّهُونَ أَمْوَالَهُمْ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾

38- “Bunlar, Allah’a ve ahiret gününe inanmazlar da mallarını insanlara gösteriş için harcarlar. Artık her kimin arkadaşı (karîn) şeytan olursa, o ne kötü arkadaştır!”

{وَالَّذِينَ} “Bunlar.” Bunlar Yahudilerin ileri gelenleridir.

{يُتَفَقَّهُونَ أَمْوَالَهُمْ رِثَاءَ النَّاسِ} “Mallarını insanlara gösteriş için harcarlar.” İnsanlar için sum’a/gösteriş olsun diye, ta ki insanlar; “Bunlar İbrahîm (‘aleyhi’s-selâm)’ın sünneti üzeredirler, mallarıyla ihsanda bulunurlar ve verirler.” desinler diye.

{وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ} “Allah’a inanmazlar da.” Ve Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ} “Ve ahiret gününe.” Ölümden sonra dirilişe ve cennetin nimetlerine.

{وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا} “Artık her kimin arkadaşı (karîn) şeytan olursa.” Dünyada yardımcısı.

{فَسَاءَ قَرِينًا} “O ne kötü arkadaştır!” Onun için cehennem ateşinde ne kötü bir arkadaştır.

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ
وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

39- “Bunlar, Allah’a ve ahiret gününe iman edip, Allah’ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan hayra harcasalardı ne (güzel) olurdu! Allah, onların durumunu hakkıyla bilendir.”

{وَمَاذَا عَلَيْهِمْ} “Ne (güzel) olurdu!” Yahudiler. Yahudilere bir şey olmadı.

{لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ} “Bunlar Allah’a iman edip.” Ve Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{وَالْيَوْمِ الْآخِرِ} “Ve ahiret gününe.” Ölümden sonra dirilişe ve cennet nimetlerine.

{وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ} “Allah’ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan hayra harcasalardı.” Allah’ın kendilerine verdiği maldan Allah yolunda verselerdi.

{وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا} “Allah, onların durumunu hakkıyla bilendir.” Yahudileri, Yahudilerden iman edenleri ve iman etmeyenleri.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

40- “Şüphesiz ki Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz. Eğer yapılan iyilik zerre kadar da olsa, onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından da büyük bir mükâfat verir.”

{إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ} “Şüphesiz ki Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz.” Kâfirin amelini zerre miskal kadar olsa da bırakmaz ki ahirette kendisine fayda versin ve hasımları ondan razı olsun.

{وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً} “Eğer yapılan iyilik zerre kadar da olsa.” Düşmanlarının rızasından sonra halis mü’mine.

{يُّضَاعِفْهَا} “Onun sevabını kat kat arttırır.” Birden on kata kadar.

{وَيُؤْتِ} “Ve verir.” Bahşeder.

{مِنْ لَدُنْهُ} “Kendi katından da.” Kendi indinden.

{أَجْرًا عَظِيمًا} “Büyük bir mükâfat.” Cennette bol bir sevap.

﴿٤١﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا

41- “Her ümmetten bir şâhid getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şâhid yaptığımız zaman, bakalım durumları nasıl olacak?”

{ فَكَيْفَ } “Bakalım durumları nasıl olacak?” Kâfirleri nasıl yapar?

{ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ } “Her ümmetten getirdiğimiz zaman.” Her kavimden.

{ بِشَهِيدٍ } “Bir şâhid.” Onlara tebliğ ettiğini bildirmekle şâhidlik edecek bir peygamber.

{ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا } “Ve seni de onların üzerine bir şâhid yaptığımız.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Senin ümmetine şehid/şâhid, tezkiye edici, adaletli kılıcı, onları tasdik edici. Zira peygamberlerin ümmetleri inkâr ettiklerinde Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ümmeti peygamberler için şâhidlik edeceklerdir.

يَوْمَئِذٍ يَوْمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوْا الرَّسُولَ لَوْ تَسْوَى بِهِمُ الْأَرْضُ
وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ٤٢

42- “Allah’ı inkâr edip peygambere isyan edenler, o kıyâmet günü yerle bir olmayı isterler. Allah’tan hiçbir sözü gizleyemezler.”

{ يَوْمَئِذٍ } “O kıyâmet günü.” Kıyâmet gününde.

{ يَوْمَئِذٍ } “İsterler.” Temenni ederler.

{ الَّذِينَ كَفَرُوا } “(Allah’ı) inkâr edip.” Allah’ı.

{ وَعَصَوْا الرَّسُولَ } “Peygambere isyan edenler.” İcabet etmekle.

{ لَوْ تَسْوَى بِهِمُ الْأَرْضُ } “Yerle bir olmayı.” Yani hayvanlarla birlikte toprağa dönüşmeyi.

{ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا } “Allah’tan hiçbir sözü gizleyemezler.” “Allah’a kasem olsun ki bizler müşrik değil idik.” cümlesini diyemezler.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا
مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ
مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ
النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ
وَإَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43- “Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. Cünüp iken de, yolcu olanlar dışında, boy abdesti alıncaya kadar namaz kılmayın! Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlara dokunup (cinsel birleşmede bulunup), su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin. (Niyetle) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin! Şüphe yok ki Allah çok affedici, çok bağışlayıcıdır.”

Âyet-i kerime içkinin haram kılınışından önce Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabı hakkında nazil olmuştur.

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا } “Ey iman edenler!” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ } “Namaza yaklaşmayın.” Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in Mescidinde Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile birlikte.

{ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ } “Siz sarhoş iken.” Çakırkeyf iken.

{ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ } “Ne söylediğinizi bilinceye kadar.” Namazda imamınızın ne okuduğunu.

{ وَلَا جُنُبًا } “Cünüp iken de.” Cünüp iken de mescide gelmeyiniz.

{ إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ } “Yolcu olanlar dışında.” Geçmeniz gerekli yol olması dışında.

{ حَتَّى تَغْتَسِلُوا } “Boy abdesti alıncaya kadar namaz kılmayın!” Cünüpluktan yıkanıncaya kadar.

{ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى } “Eğer hasta olur”. Yaralı olursanız.

{ أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ } “Veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz tuvaletten gelmişse.” Hades mekânından/tuvaletten.

{ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ } “Veya kadınlara dokunup (cinsel birleşmede bulunup).” Veya hanımlarla münasebette bulunmuşsanız.

{ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا } “Su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin.” Temiz toprağa vurmaya kastedin.

{ فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ } “Niyetle yüzlerinizi meshedin!” ilk vuruşta.

{ وَأَيْدِيكُمْ } “Ve ellerinizi.” İkinci vuruşta.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا } “Şüphesiz ki Allah çok affedicidir.” Size genişlik sağladığı hususlarda lütufta bulunmakla.

{ غَفُورًا } “Çok bağışlayıcıdır.” Sizden meydana gelen kusurlar konusunda.¹⁵

¹⁵ a) İmam Buhârî der ki, İbn Abbâs dedi ki: (تَمَسُّوْهُنَّ) , (لَمَسْتُمْ) ve (الَّذِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) ifadeleri ilişki kurma ve cinsel münasebettir. Buhârî, Kitabü't-Tefsîr, Nisâ Sûresi, 3. Bâb.

b) İmam Buhârî der ki, İbn Abbâs dedi ki: “Duhul”, “Mesis” ve “Limas” sözcüklerinin bütünü cinsel münasebet anlamındadır. Buhârî, Nikâh, 25. Bâb.

c) Abdürrezzak, Katâde’den şöyle rivayet etmektedir: Ubeyd ibn Umeyr, Said ibn Cübeyr ve Ata ibn Ebi Rebâh bu âyette zikredilen “Dokunmak”tan neyin kastedildiği hususunda ihtilaf ettiler. Said İbn Cübeyr ve Ata, buradaki “Dokunmak”tan maksadın, cinsî münasebete varmayacak derecede kadınlara dokunmak olduğunu söylemişler, Ubeyd ise burada ifade edilen “Dokunmak”tan maksadın, cinsî münasebette bulunmak olduğunu söylemiştir. Onlar bu meseleyi tartışırken, Abdullah İbn Abbâs çıkıp gelmiş meseleyi ona sormuşlar o da şu cevabı vermiştir: “Arap olmayan iki kişi hata etmişler, Arap olan kişi ise isabet etmiştir. Buradaki dokunmaktan maksat, cinsî münasebette bulunmaktır. Fakat Allah Teâlâ, örtülü ve nezih bir şekilde ifadede bulunmuştur.” *Musanef-i Abdürrezzak*, Kitabü's-Salat, 506 nolu hadis. Bu hadisin geldiği kanal olan Mamer ve Katâde sika kişilerdir. Biz bu ikisinin tercüme-i halini sun-

muş, Mamer ibn Raşid el-Ezdî'nin sika ve sebt olduğunu, Katâde İbn Diame es-Sedusî'nin ise sika ve sebt olduğunu belirtmiştik. Abdürrezzak'ın Mamer'den, Mamer'in de Katâde'den hadis dinlemiş olduğunu belirtmiştik. Bu açıdan bakıldığında haber sahihtir.

d) Abdürrezzak es-San'anî, Bekr ibn Abdullah el-Müzeni'den şöyle nakleder: İbn Abbâs şöyle dedi: "Duhul, Teğâşşi, İfda, Mübaşeret, Refes, Lems, sözcüklerinin bütünü cinsel münasebettir. Fakat Allah Kerimdir. Bunu, dilediği şeyle kinayeli olarak zikreder." *Müsannef-i Abdürrezzak*, Kitabü't-Talak, "Rebaibüküm âyeti" bâbı, 10826 nolu hadis.

Bu haberin senedinde Süfyanü's-Sevrî, Asım ve Bekr İbn Abdullah bulunmaktadır. Süfyanü's-Sevrî'nin tercüme-i halini sunmuş sika, hafız ve fakih olduğunu belirtmiştik.

Asım ibn Süleyman el-Ahvel, Ebû Abdurrahman el-Basrî. Sikadır. Hakkında olumsuz konuşan yegâne kişi İmam Yahya ibn Said el-Kattan'dır. *Et-Takrîb*, c. 1, s. 384, 7 nolu madde; *Tezkiretü'l-Huffâz*, c. 1, s. 149, 144 nolu madde.

Bekr ibn Abdullah el-Müzeni, Ebû Abdullah el-Basrî. Sika, sebt ve celil bir şahsiyettir. *Et-Takrîb*, c. 1, s. 106, 117 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 152, 635 nolu madde.

Bu isnad zincirinde bulunan bütün raviler sikadır. Hadisin isnad zincirinde bir kopukluk da bulunmamaktadır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 5, s. 42, 73 nolu madde; c. 1, s. 484, 889 nolu madde bulunan raviler sika kişilerdir. Bundan dolayı haberin isnadı sahihtir.

e) Abdürrezzak, Ebû Zübyan'dan şöyle rivayet etmektedir: İbn Abbâs'a (ضَعِيدًا) (Tertemiz toprak) hakkında soruldu da kendisi "Ekindir" dedi. *Müsannef-i Abdürrezzak*, Kitabü't-Taharet, "Tertemiz toprak" bâbı, c. 1, s. 211, 814 nolu hadis. Bu haberin isnadında önceden tercüme-i halini sunduğumuz Süfyanü's-Sevrî, Kabus ibn Ebî Zübyan, Kabus'un babası Husayn ibn Cündeb el-Hâris bulunmaktadır. Süfyan'ın sika, hafız ve fakih olduğunu, Husayn ibn Cündeb'in sika olduğunu ancak Kabus'ta gevşeklik bulunduğunu belirtmiştik.

Haberin isnadında herhangi bir kopukluk bulunmadığından dolayı haber muttasıldır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 8, s. 305, 553 nolu madde; c. 2, s. 379, 654 nolu madde. Ancak isnad zincirinde Kabus'un bulunması nedeniyle haber zayıftır.

f) Gelen rivayetlerde İbn Abbâs'ın bazı sözcüklere açıklamalarda bulunduğu ve sözcük eksenli tefsir yaptığı görülmektedir. Bu sözcüklerin hangi âyetlerde geçtiği ve İbn Abbâs'ın hangi âyetleri kastettiği belirlenmelidir. İbn Abbâs "temessühünne" ile (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ) "Eğer kadınları nikâhtan sonra henüz kendilerine dokunmadan veya onlara bir mehir belirlemeden boşarsanız, (bunda) size bir günah yoktur." (2/Bakara/236) âyetini kastetmektedir. "Elleti Dekaltüm bihinne" sözcüğü ile de (وَرَبَّائِكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) "Kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız" (4/Nisa/23) âyetini kastetmektedir.

g) Rivayetlerden İbn Abbâs'ın kadınlara dokunmanın abdesti bozmadığı görüşünde olduğu da elde edilebilir. Zira İbn Abbâs âyetten geçen "mülamese" sözcüğünü cinsel münasebet olarak tefsir etmiştir. Bu görüşü Taberî, Şâbi kanalıyla Ali (radiyallâhu 'anh) 'dan da rivayet etmiştir. Taberî, c. 5, s. 103. İmam Ahmed'in Urve İbn Zübeyr kanalıyla Ümmü'l-Mü'minin Aişe'den rivayet ettiği şu haber de desteklemektedir: "Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) hanımlarından birini öptü, sonra çıkıp namaza gitti, abdest almadı." (Ravi Urve der ki): "O mutlaka sendin!" dedim, "Aişe güldü." *Müsned-i Ahmed*, c. 6, s. 210. Bu hadisin isnadını Veki, Ameş, Habib İbn Sabit ve Urve oluşturmaktadır. Hadiste hem bir kopukluk söz konusu değildir, hem de hadisi oluşturan raviler sika olduğundan hadis sahihtir.

Veki, İbn Cerrah er-Ruasî. Sika, hâfız ve âbid bir şahsiyettir. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 331; *Tezkiretü'l-Huffâz*, c. 1, s. 306.

Ameş, Süleyman ibn Mihran el-Esedî. Sikadır. *Et-Takrîb*, c. 1, s. 331; *Tezkiretü'l-Huffâz*, c. 1, s. 150.

Habib ibn Ebî Sabit. Sika, fakih ve celil bir şahsiyettir. Ancak çokça mürsel hadisleri vardır ve çokça tedliste bulunur. *Et-Takrîb*, c. 1, s. 148.

Urve ibn Zübeyr İbn Avvam. Sika ve fakihtir. Çokça ibadet etmekle ve Kur'an-ı Kerim okumakla şöhret bulmuştur. Hâfız, sebt ve siret sahasında da bilgin bir şahsiyettir. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 19; *Tezkiretü'l-Huffâz*, c. 1, s. 62.

Ancak kimi bilgiler Habib'in Urve İbn Zübeyr'den hadis dinlememiş olması nedeniyle hadisi zayıf saymışlardır. Ayrıca bu haberi Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mace ve Dârekutnî aynı kanalla Ümmü'l-Mü'minin Aişe'den rivayet etmişlerdir. Yine Darekutnî başka senedlerle Ameş'ten bu isnad ile rivayet etmiştir. *Müsned-i Ahmed*, c. 6, s. 210; Ebû Dâvûd, Kitabü't-Taharet, 69. Bâb, 179 nolu hadis; Tirmizî, Kitabü't-Taharet, 63. Bâb, 86 nolu hadis; İbn Mâce, Kitabü't-Taharet, 69. Bâb, 501 nolu hadis.

h) Bu görüşü destekleyen hususlardan birisi de Buhârî ve Müslim'in hanıma dokunmanın abdesti bozmayacağına dair Ebû Seleme İbn Abdurrahman kanalıyla Ümmü'l-Mü'minin Aişe'den rivayet ettikleri şu hadistir: Aişe şöyle demiştir: "Ben Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in huzurunda ayaklarım kiblesine gelmek suretiyle yatardım. Secde ettiği zaman beni dörter, ben de ayaklarımı çekerdim. O secdeden kalktığı zaman ayaklarımı yine uzatırdım. O zaman evlerde henüz kandiller yoktu." Buhârî, Kitabü's-Salat, 22. Bâb, 382 nolu hadis; Müslim, Kitabü's-Salat, 51. Bâb, 272 nolu hadis.

i) (فَلَمْ تَجْلُوا مَاءَ فَتَيْمُمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) "Su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin" ilahî buyruğu tertemiz toprağa yönelip onu kastedin anlamındadır. Su yerine bu toprağı kullanınız.

j) "E" maddesinde İbn Abbâs'ın (صَعِيدًا طَيِّبًا) sözcüğünü ekin olarak tefsir etmesi sözlük anlamı baz alınarak yapılan bir tefsir değildir. Bir örnek sunumudur. Ancak özellikle ekin toprağı demesi, ekin topraklarının çokça sulanması itibarıyla belki en temizini ve en verimlisini kastetmiş olabilir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَهَ
وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾

44- “Kendilerine kitaptan pay verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar!”

{ أَلَمْ تَرَ } “Görmüyor musun?” Kitapta haber verilmedi mi?

{ إِلَى } “İ” den.

{ الَّذِينَ أُوتُوا } “Verilmiş olanlar.” Verilmiş olan.

{ نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ } “Kendilerine kitaptan pay.” Tevrat bilgisi.

{ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَهَ } “Onlar sapıklığı satın alıyorlar.” Yahudiliği seçenler.

{ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ } “Ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar!”

İslam dinini bırakmanızı. Bu âyet-i kerime Elyesa ve Rafie İbn Har-mele adlı Yahudi iki bilgin hakkında nazil olmuştur. Bu Yahudi iki bilgin Abdullah ibn Übeyy ve ashabını kendi dinlerine davet etmişlerdi.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾

45- “Allah, düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Dost olarak Allah yeter. Yardımcı olarak da Allah yeter!”

{ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ } “Allah, düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir.”

Münafıklar ve Yahudileri.

{ وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا } “Dost olarak Allah yeter.” Koruyucu.

{ وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا } “Yardımcı olarak da Allah yeter!” Engelleyici.

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمِعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

46- “Yahudilerden öyleleri var ki, sözleri bağlamlarından koparıp, dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak, ‘Sözünü işittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası, râinâ’ derler. Şayet, ‘İşittik ve itaat ettik, dinle ve bizi de gözet!’ deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Ancak Allah inkârlarından dolayı onlara lânet etmiştir. Artık pek azı dışında, iman etmezler.”

{مِنَ الَّذِينَ هَادُوا} “Yahudilerden öyleleri var ki.” Yani Yahudiler. Malik İbn Sayf ve ashâbı.

{يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ} “Sözleri bağlamlarından koparıp.” Tevrat’ta açıklanan Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in özelliklerini ve niteliklerini değiştirdikten sonra Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e gelir.

{وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا} “Sözünü işittik derler.” Sözünü işittik ey Muhammed.

{وَعَصَيْنَا} “Ve karşı geldik.” Kalben emrine karşı geldik.

{وَاسْمِعْ} “Dinle.” Bizi dinle Ey Muhammed.

{غَيْرَ مُسْمِعٍ} “Dinlemez olası.” Gizlilik halinde “İtaat olunmaması ve dinlemez olmayınca.” derler.

{وَرَاعِنَا} “‘Râinâ’ bizi dinle ey Muhammed!” Onların diline göre “Râinâ” İfadesi dinle dinlemez olasıca anlamına gelmektedir.

{لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ} “Dillerini eğip bükerek.” Dillerini hakaret ve ayıplama için kullanarak tahrif ederler.

{وَطَعْنًا فِي الدِّينِ} “Ve dine saldırarak.” İslam’da ayıp bularak.

{ وَلَوْ أَنَّهُمْ } “Şayet onlar.” Yani Yahudiler.

{ قَالُوا سَمِعْنَا } “İşittik deselerdi.” Sözüne ey Muhammed.

{ وَأَطَعْنَا } “Ve itaat ettik.” Emrine.

{ وَاسْمَعْ } “Dinle.” Bizi.

{ وَانْظُرْنَا } “Ve bizi de gözet!” Bize bak.

{ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ } “Elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.” Sövme ve ayıplamadan.

{ وَأَقْوَمَ } “Ve daha doğru.” Daha doğru.

{ وَلَكِنْ } “Ancak.” Ancak onlar.

{ لَعَنَهُمُ اللَّهُ } “Allah onlara lânet etmiştir.” Allah Teâlâ onlardan cizye alınması gerektiği hükmü ile azap etmiştir.

{ بِكُفْرِهِمْ } “İnkârlarından dolayı.” Küfürlerine ceza olsun diye.

{ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا } “Artık pek azı dışında, iman etmezler.” Müslüman olan. Abdullah ibn Selam ve ashabı bunlardandır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارَهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

47- “Ey kendilerine kitap verilenler! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden veya onları cumartesi adamlarını (Yahudileri) lânetlediği gibi lânetlemeden önce, sizin yanınızda bulunan(Tevrat)ı tasdik etmek üzere indirdiğimiz kitaba iman edin. Yoksa Allah’ın buyruğu mutlaka yerine gelecektir.”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ } “Ey kendilerine kitap verilenler!” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in nitelikleri ve özelliklerini belirten Tevrat ilmi kendisine verilenler.

{ اٰمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا } “İndirdiğimiz kitaba iman edin.” Yani Kur’an’a.

{ مُصَدِّقًا } “(Tevrat’ı) tasdik etmek üzere.” Muvafık olan.

{ لِّمَا مَعَكُمْ } “Sizin yanınızda bulunan.” Tevhid ve Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in niteliği ve özellikleri.

{ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوْهَاً } “Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz etmeden önce.” Kalplerinizi çevirmeden önce.

{ فَتَرَدَّاهَا عَلٰى اَدْبَارِهَا } “Arkalarına çevirmeden önce.” Hidayet basiretlerini çevirmeden ve yüzlerini enselerine tahvil etmeden önce.

{ اَوْ نَلْعَنَهُمْ } “Veya onları lânetlemeden.” Veya mesh etmeden.

{ كَمَا لَعَنَّآ } “Lânetlediği gibi.” Mesh ettiğimiz gibi.

{ اَصْحَابِ السَّبْتِ } “Cumartesi adamlarını (Yahudileri).” Maymunlara.

{ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا } “Yoksa Allah’ın buyruğu mutlaka yerine gelecektir.” Gerçekleşecektir. Bu âyetin nüzûlundan sonra bu âyet Abdullah ibn Selam ve ashabı Müslüman oldular.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَاءُ وَمَنْ

يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيْمًا ﴿٤٨﴾

48- “Doğrusu Allah kendine ortak koşulmasını bağışlamaz; bundan başkasını ise, dilediği kimseler için bağışlar. Kim Allah’a ortak koşarsa, gerçekten o, büyük bir günah ile iftira etmiş olur.”

{ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ } “Doğrusu Allah kendine ortak koşulmasını bağışlamaz.” Bu hal üzere ölürse.

{ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَاءُ } “Bundan başkasını ise, dilediği kimseler için bağışlar.” Tevbe eden kimseyi.

{ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ افْتَرٰى } “Kim Allah’a ortak koşarsa, gerçekten o, iftira etmiş olur.” Allah Teâlâ’ya iftira etmiş olur.

{ اِثْمًا عَظِيمًا } “Büyük bir günah ile.” Yalan ederek.

Bu âyet Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in amcası Hazret-i Hamza’nın katili Vahşi hakkında nazil olmuştur.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنْفُسَهُمْ بِاللَّهِ يَزْكِي مَنْ يَشَاءُ وَلَا
يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

49- “Kendi nefislerini temize çıkaranları görmüyor musun? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve onlar kıl payı kadar haksızlığa uğratılmazlar.”

{ أَلَمْ تَرَ } “Görmüyor musun?” Kitapta sana haber verilmedi mi?

{ إِلَى الَّذِينَ } “Şu kimseleri ki.” Şunlardan.

{ يَزْكُونَ } “Temize çıkaranları.” Tebrie edenleri.

{ أَنْفُسَهُمْ } “Kendi nefislerini” Günahlardan. Yani Buhayr İbn Amir ve Merheb İbn Zeyd Yahudilerini.

{ بِاللَّهِ يَزْكِي } “Hayır! Allah temize çıkarır.” Günahlardan tebrie eder.

{ مَنْ يَشَاءُ } “Dilediğini.” Buna ehil olanı.

{ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا } “Ve onlar kıl payı kadar haksızlığa uğratılmazlar.” Günahlarından kıl payı kadar eksiltilmez. (فَتِيلًا) hurma çekirdeğinin yarığında bulunan iplikçiktir.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Birbirine sürttüğün takdirde, parmaklarının arasından çıkan ince kirdir.

أَنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَى بِهِ اِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾

50- “Bak, Allah hakkında nasıl da yalan uyduruyorlar! Apaçık bir günah olarak bu yeter.”

{ أَنْظُرْ } “Bak.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)!

{ كَيْفَ يَفْتَرُونَ } “Nasıl da uyduruyorlar!” İftira ediyorlar.

{ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ } “Allah hakkında yalan.” Bizler gündüz işlediğimiz günahı Allah Teâlâ geceleyin bağışlar. Geceleyin işlediğimiz günahı gündüz bağışlar, sözleriyle.

{ وَكَفَى بِهِ } “Bu yeter.” Dediklerine. Dedikleri şeyle Allah’a.

{ إِنَّمَا مُبِينًا } “Apaçık bir günah olarak.” Apaçık bir yalan olarak.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ
وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

51- “Kendilerine kitaptan pay verilenleri görmüyor musun? Putlara ve bâtila (tâğuta) iman ediyorlar, sonra da kâfirler hakkında, ‘Bunlar, mü’minlerden daha doğru yoldadırlar.’ diyorlar!”

{ أَلَمْ تَرَ } “Görmüyor musun?” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) sana haber verilmedi mi?

{ إِلَى الَّذِينَ } “Şu kimseleri.” Şunlardan.

{ أُوتُوا } “Verilenler.” Bahşedilenler.

{ نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ } “Kendilerine kitaptan pay.” Senin niteliklerini ve özelliklerini, recm âyetini vb. şeyleri belirten, Tevrat’tan bilgi olarak. Malik İbn Sayf ve ashabıdır bunlar yetmiş kişi idiler.

{ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ } “Putlara iman ediyorlar.” Huyey İbn Ahtab’a.

{ وَالطَّاغُوتِ } “Ve bâtila (tâğuta).” Ka’b ibn Eşref’e.

{ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا } “Sonra da kâfirler hakkında, diyorlar!” Mekke’nin kâfirleri hakkında.

{ هَؤُلَاءِ } “Bunlar.” Mekke’nin kâfirleri.

{ أَهْدَى } “Daha doğru.” Daha doğrudurlar.

{ مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا } “Mü’minlerden.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e, Kur’an’a ve dinine iman edenden.

{ سَيِّئًا } “Yoldadırlar.” Din bakımından daha doğrudurlar. Cümlede takdim ve tehir bulunmaktadır.

﴿٥٢﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا

52- “İşte bunlar, Allah’ın lânet ettiği kimselerdir. Allah kime lânet ederse, artık ona asla bir yardımcı bulamazsın.”

{ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ } “İşte bunlar, Allah’ın lânet ettiği kimselerdir.” Allah Teâlâ onları cizye ile azaplandırmıştır.

{ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ } “Allah kime lânet ederse.” Dünyada ve ahirette ona azap ederse.

{ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ } “Artık ona bulamazsın.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{ نَصِيرًا } “Asla bir yardımcı.” Azabı kendisinden engelleyecek.

﴿٥٣﴾ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا

53- “Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Böyle bir şey olsaydı, insanlara bir çekirdeğin kırıntısını bile vermezlerdi!”

{ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ } “Yoksa onların bir payı mı var?” Eğer Yahudilerin bir nasibi olsaydı.

{ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ } “Mülkten. Böyle bir şey olsaydı, bile vermezlerdi!” Bahşetmezlerdi.

{ النَّاسِ } “İnsanlara.” Yani Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve ashabına.

{ نَقِيرًا } “Bir çekirdeğin kırıntısını.” Çekirdek kırıntısı miktarınca. Nakir, hurma çekirdeğindeki kırıntıdır.

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ
إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

54- “Yoksa onlar, Allah’ın lütuf olarak verdiği şeylerden dolayı, insanları kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahîm ailesine de kitap ve hikmet vermiş ve onlara çok büyük bir mülk ve saltanat ihsan etmiştik.”

{ أَمْ يَحْسُدُونَ } “Yoksa onlar, kıskanıyorlar mı?” Kesinlikle kıskanıyorlar.

{ النَّاسَ } “İnsanları.” Yani Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i.

{ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ } “Allah’ın lütuf olarak verdiği şeylerden dolayı.” Allah Teâlâ’nın verdiği Kitap, peygamberlik ve çok hanım-dan dolayı.

{ فَقَدْ آتَيْنَا } “Şüphesiz biz vermiş.” Bahsettik.

{ آلَ إِبْرَاهِيمَ } “İbrahîm ailesine de.” Hazret-i Davud ve Hazret-i Süleyman (‘aleyhi’s-selâm)’a.

{ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ } “Kitap ve hikmet.” İlim, anlayış ve peygamberlik.

{ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا } “Ve onlara çok büyük bir mülk ve saltanat ihsan etmiştik.” Onları peygamberlikle ve İslâm’la keremlendirdik. Onlara İsrailoğullarının mülkünü bahsettik. Bundan dolayı Hazret-i Davud (‘aleyhi’s-selâm)’ın mehir vermek suretiyle 100 hanımı vardı. Hz. Süleyman (‘aleyhi’s-selâm)’ın mehir vermeksizin yedi yüz cariye hanımı ve mehir vermek suretiyle 300 tane de hanımı vardı.

﴿٥٥﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا

55- “Onlardan bir kısmı ona iman etti, bir kısmı da ondan yüz çevirdi. (Yüz çevirene) yakıcı ateş olarak cehennem yeter!”

{ فَمِنْهُمْ } “Onlardan bir kısmı.” Yahudilerden.

{ مَنْ آمَنَ بِهِ } “Ona iman etti.” Hazret-i Davud ve Hazret-i Süleyman (‘aleyhi’s-selâm)’ın kitabına.

{ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ } “Bir kısmı da ondan yüz çevirdi.” Onu inkâr etti.

{ وَكَفَى } “Yeter!” Ka’b ve ashabına.

{ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا } “(Yüz çevirene) yakıcı ateş olarak cehennem.” Yakıcı bir ateş.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُضِلُّهُمْ نَارًا كَلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾

56- “Şüphe yok ki biz, âyetlerimizi inkâr edenleri ateşe sokacağız; öyle ki, derileri yanıp döküldükçe, azabı iyice tatmaları için, yeni derilerle değiştiririz. Çünkü Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

{ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا } “Şüphe yok ki biz, âyetlerimizi inkâr edenleri.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an’ı inkâr edene.

{ سَوْفَ نُضِلُّهُمْ } “Sokacağız.” Bu onlara yönelik bir tehdittir. Biz onları koyacağız.¹⁶

{ نَارًا } “Ateşe.” Ahirette.

{ كَلَّمَا نَضِجَتْ } “Öyle ki, yanıp döküldükçe.” Yandığında.

{ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا } “Derileri. Yeni derilerle değiştiririz.” Derilerini yenileriz.

¹⁶ Tefsir metninde (سَوْفَ) sözcüğü ile (نُذِلُّهُمْ) sözcükleri ayrı ayrı tefsir edilmiştir. Ancak biz ikisini birleştirip tefsir metnini ona göre çevirdik.

{ لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ } “Azabı iyice tatmaları için.” Azabın elemiini bulmaları için.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَزِيرًا } “Çünkü Allah mutlak üstündür.” Onlardan intikam almakla.

{ حَكِيمًا } “Tam hüküm ve hikmet sahibidir.” Onların cehennemde yandıkça derilerinin değişmesine hükmetmekle.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا

57- “Biz, iman edip sâlih amel işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız; onlar orada ebedi olarak kalacaklardır. Onlar için orada tertemiz eşler vardır. Onları koyu bir gölgeliğe koyarız.”

Ardından Allah Teâlâ mü'minler hakkında şöyle buyurdu:

{ وَالَّذِينَ آمَنُوا } “İman edip.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e, Kur'an'a, kitapların ve resûllerin bütününe.

{ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ } “Sâlih amel işleyenleri.” Kendileriyle Rableri arasında olan taatlerde ihlas ile.

{ سَنُدْخِلُهُمْ } “Biz sokacağız.” Ahirette.

{ جَنَّاتٍ } “Cennetlere.” Bahçelere.

{ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا } “Altlarından akan.” Ağaçlarının ve surlarının altından.

{ الْأَنْهَارُ } “Irmaklar.” Şarap, süt, bal ve su nehirleri.

{ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا } “Onlar ebedi kalacaklardır.” Cennette ikamet edicidirler, ölmez ve oradan çıkartılmazlar da.¹⁷

¹⁷ “Ebeda” lafz-ı ilahîsi tefsir metninde sonraki bölümle birlikte geçmektedir. Ancak biz anlamca uyum göstermesinden dolayı bu bölümün içine aldık. (çev.)

{ لَّهُمْ فِيهَا } “Onlar için orada.” Cennette.

{ أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ } “Tertemiz eşler vardır.” Hayızdan ve kirliliklerden.

{ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا } “Onları koyu bir gölgeliğe koyarız.” Çokça gölgeliklere.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Uzatılmış birçok gölgeliklere.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ
النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

سَمِيعًا بَصِيرًا

58- “Hiç kuşkusuz Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emreder. Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah, her şeyi işiten, hakkıyla görendir.”

Ardından Allah Teâlâ kendi emanetiyle Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in Osman İbn Talha’dan aldığı anahtarların durumu hakkında bir âyet indirmiştir. Allah Teâlâ, Resûlüne emaneti ehline geri vermesini emrederek şöyle buyurmuştur:

{ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ } “Hiç kuşkusuz Allah size, emanetleri vermenizi.” Anahtarları geri vermenizi.

{ إِلَىٰ أَهْلِهَا } “Ehline.” Osman İbn Talha’ya.

{ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ } “Ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman.” Osman İbn Talha ile Abbâs İbn Abdülmuttalib arasında.

{ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ } “Adaletle hükmetmenizi emreder.” Anahtarları Osman’a, hacılara su dağıtma işini ise Abbâs’a geri vermenizi.

{ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ } “Allah size ne güzel öğüt veriyor!” Emrettiği şey ne kadar güzeldir.

{بِهِ} “Bununla.” Emaneti geri vermeyi ve adaleti emretmekle.

{إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا} “Şüphesiz ki Allah, her şeyi işiten.” Abbâs’ın “Ey Allah’ın Resûlü! Anahtarları hacılara su dağıtma işiyle birlikte bana bahşet.” sözünü.

{بَصِيرًا} “Hakkıyla görendir.” Anahtarı men etme yönünden Osman İbn Talha’ya yapıları görmektedir. Ardından şöyle buyurdu: Ey Allah’ın Resûlü! Hakkım olan Allah’ın emanetini al.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ
مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

59- “Ey iman edenler! Allah’a itâat edin, Peygamber’ine ve sizden olan yetki sahiplerine de itâat edin! Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah’a ve Peygamberine götürün! Bu hem daha hayırlı, hem de sonuç bakımından daha güzeldir.”

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا} “Ey iman edenler.” Osman İbn Talha ve ashabı.

{أَطِيعُوا اللَّهَ} “Allah’a itaat edin.” Allah Teâlâ’nın size emrettiği şeylerde.

{وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ} “Peygamber’ine itaat edin.” Peygamberin size emrettiği şeylerde.

{وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ} “Ve sizden olan yetki sahiplerine de.” Seriyelerin emirlerine.

Ulu’l-emrin bilginler olduğu da söylenmiştir.

{فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ} “Eğer anlaşmazlığa düşerseniz.” İhtilaf ederseniz.

{فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ} “Herhangi bir şeyde onu Allah’a götürün.” Allah Teâlâ’nın Kitabına.

{ وَالرُّسُولِ } “*Ve Peygamberine.*” Hazret-i Resûl (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sünnetine.

{ إِنْ كُنْتُمْ } “*İseniz.*” İdiyseniz.

{ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ } “*Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız.*” Ölümünden sonra dirilişe.

{ ذَلِكَ } “*Bu.*” Allah’ın Kitabına ve Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in sünnetine götürüş.

{ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا } “*Hem daha hayırlı, hem de sonuç bakımından daha güzeldir.*” Sonuç olarak.¹⁸

¹⁸ a) İmam Buhârî, İmam Müslim, İbn Carud, Ebû Dâvûd, Neseî, Tirmizî, İmam Ahmed ve Taberî Said İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’tan

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ) “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamberine ve sizden olan yetki sahiplerine de itaat edin.*” buyruğu hakkında şöyle rivayet etmektedir: Abdullah ibn Huzafe ibn Kays ibn Adiyy hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber onu bir seriyyeye komutan olarak göndermişti. Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, 4584 nolu hadis; Müslim, Kitabü’l-İmare, 8. Bâb, 13 nolu hadis; *el-Münteka*, “Emirlere itaat” bâbı; Ebû Dâvûd, Kitabü’l-Cihad, “Ta’at” bâbı, 2624 nolu hadis; *Sünen-i Neseî*, Kitabü’l-Beyat, “Sizden olan emir sahiplerine itaat edin” bâbı, c. 7, s. 154; Tirmizî, Kitabü’l-Cihad, 3. Bâb; *Tuhfetü’l-Ahvezî*, c. 5, s. 315; Taberî, c. 8, s. 497; *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 337.

b) Buhârî ve *Sünen* sahiplerinin rivayet ettiği bu kıssanın bütününü İmam Ahmed, Ebû Said el-Hudrî’den şöyle rivayet etmektedir: “Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Alkame ibn Mücezziz’i bir sefere göndermişti. Ben de seferde bulundum. Hedefe yaklaştığımız sırada veya yolun bir bölümünde kumandanımız askeri ikiye ayırdı. Bir kısmını Abdullah ibn Huzafe’ye verdi. Ben de onunla birlikte idim. Abdullah ibn Huzafe Bedir gazasına katılmış kahramanlardan olup, çok şakacı bir kimseydi. Yolda bir yerde, dinlenme molası verildi. Ateş yakıldı. Kimimiz ateşle ısınıyor, kimimiz de ateşte bazı işlerimizi görüyorduk. Bir ara Abdullah askerlere dedi ki: ‘Sizler bana itaat etmekle vazifelisiniz, öyle değil mi?’ Onlar da: ‘Evet’ dediler. Abdullah: ‘Şimdi size itaat etme hakkımla emrediyorum. Hepiniz bu yanan ateşe giriniz’ dedi. Bunun üzerine, askerler hemen yerlerinden kalkıp ateşe atılmaya hazırlandılar. Abdullah, yerlerinden kalkan bu askerler ateşe atlayacağını anlayınca şöyle dedi: ‘Durunuz! Ben ancak bunu sizi eğlendirmek için yaptım’ dedi. Bu seferden dönüştü, bu ateş hadisesini Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e anlattılar. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ‘*Yaratıcıya isyanı gerektiren hususlarda hiçbir yaratılmışta itaat yoktur*’ buyurdu.” *Müsned-i Ahmed*, c. 3, s. 67.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾

60- “Sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman ettiklerini ileri sürenleri görmüyor musun? Onlar, tâğutu inkâr etmekle emrolundukları halde, yine tâğut önünde muhakemeleşmek istiyorlar. Şeytan da onları büsbütün sapkınlığa düşürmek istiyor.”

{ أَلَمْ تَرَ } “Görmüyor musun?” Sana haber verilmedi mi ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)?

{ إِلَى الَّذِينَ } “Şu kimseler ki.” Şu kimselerden.

{ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ } “Sana indirilene iman ettiklerini ileri sürenler.” Yani Kur’an’a.

{ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ } “Ve senden önce indirilenlere.” Yani Tevrat’a.

{ يُرِيدُونَ } “Onlar, istiyorlar.” Husumet anında.

{ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ } “Yine tâğut önünde muhakemeleşmek.” Ka’b ibn Eşref’in önünde.

c) Bu kıssada bu âyet için şâhid olan nokta Allah Teâlâ’nın (فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا) “Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah’a ve Peygamberine götürün” buyruğudur. Hadiste geçen topluluk komutanlarıyla görüş ayrılığına düşmüş, kimisi ona itaat etmiş kimisi de ona itaat etme noktasında tereddüde düşmüştür. Allah Teâlâ ise bu âyette tartışma haline Allah’a ve Resûlüne müracaat etmenin vacipliğini bu âyette ifade etmiştir. Allah Teâlâ’ya müracaat ediş O’nun Kitabına, Resûlüne ise müracaat ediş ise O hayattayken bizzat kendisine, vefatında ise sünnetine müracaat edıştır. İlk ve ikinci hadis herhangi bir konuda tartışmanın ve çekişmenin meydana gelmesi halinde Allah’a ve Resûlüne müracaat etmenin vacipliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ikinci rivayet, masiyette yöneticiye itaat edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in vefatının ardından itaat mercii soyut birer kavram olan Kur’an ve hadis olmaktadır.

{ وَقَدْ أَمَرُوا } “Emrolundukları halde.” Kur’an’da.

{ أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ } “Tâğutu inkâr etmekle.” Ondan teberri etmekle.

{ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا } “Şeytan da onları büsbütün sapkınlığa düşürmek istiyor.” Haktan ve hidayetten. Bu âyet-i kerime Ömer ibn Hattab’ın öldürdüğü Bişr isimli münafıklardan birisi hakkında nazil olmuştur. Bişr’in, Yahudilerden birisiyle arasında husumeti vardı.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ

يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾

61- “Onlara, ‘Allah’ın indirmiş olduğuna ve Peygamber’e gelin!’ denilince, münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.”

{ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ } “Onlara, denilince.” Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in halası oğlu olan Zübeyr İbn Avvam ile düşmanlığı bulunan münafık Hatıb İbn Ebî Beltia’ya.

{ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ } “Allah’ın indirmiş olduğuna gelin!” Allah Teâlâ’nın Kur’an’da indirdiği hükme.

{ وَإِلَى الرَّسُولِ } “Ve Peygamber’e.” Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in hükmüne.

{ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ } “Münafıkları görürsün.” Yani Hatıb İbn Ebî Beltia’yı.

{ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا } “Senden büsbütün uzaklaştıklarını.” Avurtlarını şışirerek senin hükmünden bütününü yüz çevirdiğini.

فَكَيفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَخْلِفُونَ

بِاللَّهِ إِنَّ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾

62- “Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelince, hemen sana gelip, ‘Biz, sadece iyilik etmek ve arayı bulmak istemiştik!’ diye nasıl da Allah’a yemin ediyorlar!”

Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ فَكَيْفَ } “Nasıl da.” Nasıl da yapmaktadırlar. İfade taaccüp vechi üzeredir.

{ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ } “Başlarına bir musibet gelince.” Ceza.

{ بِمَا قَدَّمْتُ أَيْدِيَهُمْ } “Elleriyle yaptıkları yüzünden.” Avurtlarını şişirmelerinden dolayı.

{ ثُمَّ جَاءُوكَ } “Hemen sana gelip.” Bunun ardından.

{ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ } “Allah’a yemin ediyorlar!” Yani Hatıb, Allah adına yemin ediyor.

{ إِنْ أَرَدْنَا } “Biz, istemiştik!” Diye bizler avurtlarımızı şişirmekle ancak şunu dilemiştik.

{ إِلَّا إِحْسَانًا } “Sadece iyilik etmek.” Söz konusunda.

{ وَتَوْفِيقًا } “Ve arayı bulmak.” Doğruya.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir:

{ فَكَيْفَ } “Nasıl yapıyorlar.” Yani Mescid-i Dırar ehli. Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelince, hemen sana gelip, “Biz, sadece iyilik etmek ve arayı bulmak istemiştik!” diye nasıl da Allah’a yemin ediyorlar!

{ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ } “Başlarına bir musibet gelince.” Cezalandırma.

{ بِمَا قَدَّمْتُ أَيْدِيَهُمْ } “Elleriyle yaptıkları yüzünden.” Yaptıkları Mescid-i Dırar yüzünden.

{ ثُمَّ جَاءُوكَ } “Hemen sana gelince.” Bundan sonra.

{يَخْلُفُونَ بِاللَّهِ} “Allah’a yemin ediyorlar.” Yani Salebe ve Hatıb, Allah adına yemin etmektedirler.

{إِنْ أَرَدْنَا} “Bizler sadece istiyorduk.” Mescidin yapımıyla.

{إِلَّا إِحْسَانًا} “Ancak iyilik etmek.” Mü’minlere.

{وَتَوْفِيقًا} “Arayı bulmak.” Dinde muvafakat ederek bize bir fakih gönderilmesini.

Bunlar Mescid-i Dırar’ı bina edenlerdir. Allah Teâlâ kalplerindeki nifakı ve hilafı bilmektedir.

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ
وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

63- “İşte bunlar, kalplerinde olanı Allah’ın bildiği kimselerdir. Onun için sen onlara aldırma da kendilerine öğüt ver ve kendileri hakkında etkileyici söz söyle!”

{أُولَئِكَ الَّذِينَ} “İşte bunlar, kimselerdir.” Yani Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e avurdunu şişirerek ve ağızlarını eğip bükererek laf atan kimselerdir.

{يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ} “Kalplerinde olanı Allah’ın bildiği.” Yani kalbinde bulunan nifakı. Bu Hatıb İbn Ebî Beltia’dır.

{فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ} “Onun için sen onlara aldırma da.” Onları terk et ve bu defasında cezalandırma.

{وَعِظْهُمْ} “Kendilerine öğüt ver.” Dilinle ta ki başka bir defa yapmasınlar.

{وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا} “Ve kendileri hakkında etkileyici söz söyle!” “Eğer böyle yaparsanız ben de size şöyle yaparım” diyerek onları sağlam bir şekilde tehdit et.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا
 أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ
 تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾

64- “Biz her bir peygamberi, Allah’ın izniyle, kendisine itaat edilmesi için göndermişizdir. Şayet onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelip de Allah’tan bağışlanma dileseler ve Peygamber de onların bağışlanmasını dileyseydi, elbette Allah’ı affedici ve çok merhametli bulurlardı.”

{ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ } “Biz her bir peygamberi, kendisine itaat edilmesi için göndermişizdir.” Bu peygamber.

{ بِإِذْنِ اللَّهِ } “Allah’ın izniyle.” Allah Teâlâ’nın emriyle. Emrine aykırı davranılsın ve hükmü reddedilerek yüz çevrilsin diye değil.

{ وَلَوْ أَنَّهُمْ } “Şayet onlar.” Yani Mescid-i Dırar ehli ve Hatıb.

{ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ } “Kendilerine zulmettikleri zaman.” Avurtlarını şişirerek laf atarcasına konuşmayla ve Mescid-i Dırar’ın yapımıyla.

{ جَاءُوكَ } “Sana gelip de.” Tevbe için.

{ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ } “Allah’tan bağışlanma dileseler.” Yaptıklarından Allah Teâlâ’ya tevbe etseler.

{ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ } “Ve Peygamber de onların bağışlanmasını dileyseydi.” Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) de onlar için dua etseydi.

{ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا } “Elbette Allah’ı affedici bulurlardı.” Affedici.

{ رَحِيمًا } “Ve çok merhametli.” Tevbe edişlerinin ardından kendilerine karşı çok merhametli.

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

65- “Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da senin vereceğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.”

{ فَلَا وَرَبِّكَ } “Hayır! Rabbine andolsun ki.” Allah Teâlâ kendi zatına ve Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ömrüne yemin etti.

{ لَا يُؤْمِنُونَ } “Onlar, iman etmiş olmazlar.” Kalben/içtenlikle. Kalben imanın ismini hak etmiş olmazlar.

{ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ } “Seni hakem yapıp.” Seni hakem kılmadıkları müddetçe.

{ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ } “Aralarında çıkan anlaşmazlıklarda.” Kendi aralarında iltibas ettikleri konularda.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Aralarında ihtilaf ettikleri hükümlerde.

{ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ } “Sonra da içlerinde duymaksızın.” Kalplerinde.

{ حَرْجًا } “Hiçbir sıkıntı.” Kuşku.

{ مِّمَّا فَضِيتَ } “Senin vereceğin hükme karşı.” Aralarında.

{ وَتُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا } “Tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe.” Sana tam gönülden boyun eğmedikleri müddetçe.

وَلَوْ اَنَا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنْ اُقْتُلُوْا اَنْفُسَكُمْ اَوْ اَخْرَجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا يُوعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدُّ تَثْبِيْثًا ﴿٦٦﴾

66- “Eğer biz onlara, ‘Kendinizi öldürün veya yurtlarınızdan çıkın!’ diye emretmiş olsaydık, içlerinden çok azı dışında, bunu

yapmazlardı. Ama onlar kendilerine öğütleneni yapmış olsalardı, elbette bu, kendileri için hem daha hayırlı hem de (imanları için) daha sağlam olurdu.

{ وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ } “Eğer biz onlara, emretmiş olsaydık.” İsrailoğullarına vacip kıldığımız gibi onlara da vacip kılsaydık.

{ إِنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ } “Kendinizi öldürün veya yurtlarınızdan çıkın!” diye.” Evlerinizden boş olarak.

{ مَا فَعَلُوهُ } “Bunu yapmazlardı.” Gönül rahatlığıyla.

{ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ } “İçlerinden çok azı dışında.” Muhlis olanlar. Bunların reisi Sabit İbn Kays İbn Şemmas el-Ensarî’dir.

{ وَلَوْ أَنَّهُمْ } “Ama onlar elbette.” Yani münafıklar.

{ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ } “Kendilerine öğütleneni yapmış olsalardı.” Emredileni.

{ بِهِ } “Şeyi.” Tevbe ve ihlası.

{ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ } “Bu, kendileri için hem daha hayırlı.” Ahirette onların kalben üzerinde bulundukları şeylerden.

{ وَأَشَدَّ تَثِيئًا } “Hem de (imanları için) daha sağlam olurdu.” Dünyadaki hakikatten.

وَإِذَا لَا تَتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا

67- “O zaman biz de kendilerine, katımızdan büyük mükâfat verirdik.”

{ وَإِذَا } “O zaman.” Emredildiği şeyi yapsalardı.

{ لَا تَتَيْنَاهُمْ } “Biz de kendilerine, verirdik.” Onlara bahşederdik.

{ مِنْ لَدُنَّا } “Katımızdan.” Kendi indimizden.

{ أَجْرًا عَظِيمًا } “Büyük mükâfat.” Cennette bol bir sevap.

وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾

68- “Ve onları dosdoğru bir yola ilettirdik.”

{ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا } “Ve onları dosdoğru bir yola ilettirdik.” Onları dünyada razı olduğumuz dosdoğru din üzere ki bu din İslam’dır, sabit kılandık.

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾

69- “Kim Allah’a ve Peygamber’e itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve iyilerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!”

{ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ } “Kim Allah’a ve Peygamber’e itâat ederse” bu âyet-i kerime Hazret-i Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in Mevlası Sevban hakkında nazil olmuştur. Zira Sevban “Ahirette Ey Allah’ın Resûlü! Seninle karşılaşmamaktan korkmaktayım.” demişti. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) renginin değiştiğini gördü ve onu çok seviyordu. Az kalsın sabredemeyecekti. Bunun üzerine Allah Teâlâ’nın kerametini zikrederek şöyle buyurdu: “Kim Allah’a itaat ederse.” Yani farzlar hususunda Allah’a, sünnet hususunda da Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e.

{ فَأُولَٰئِكَ } “İşte onlar.” Cennette.

{ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ } “Allah’ın nimet verdiği birlikte dirler.” Allah Teâlâ’nın lütuf verdiği.

{ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ } “Kendilerine. Peygamberler.” Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve diğer peygamberler.

{ وَالصِّدِّيقِينَ } “Sıddıklar.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabının faziletli leri.

{ وَالشُّهَدَاءِ } “Şehidler.” Allah yolunda şehid olanlar.

{ وَالصَّالِحِينَ } “Ve iyilerle.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ümmetinin salihleri.

{ وَحَسَنُ أَوْلِيَّكَ رَفِيقًا } “Bunlar ne güzel arkadaşdır!” Cennette arkadaşlık/birliktelik.

ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

70- “Bu lütuf Allah’tandır. Bilen olarak Allah yeter!”

{ ذَلِكَ } “Bu.” Peygamberlerle, sıdıklar, şehidler ve salihlerle arkadaşlık/birliktelik.

{ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ } “Lütuf Allah’tandır.” Allah’tan bir lütuf.

{ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا } “Bilen olarak Allah yeter!” Sevban’ın sevgisini, cennetteki kerametini ve sevabını.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾

71- “Ey iman edenler! Düşmana karşı her türlü savunma tedbirinizi alın. Onlara karşı ya küçük birlikler halinde hareket edin veya topluca seferber olun!”

Allah yolunda onların cihada çıkışını bildirerek şöyle buyurdu:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا } “Ey iman edenler!” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ خُذُوا حِذْرَكُمْ } “Düşmana karşı her türlü savunma tedbirinizi alın.” Düşmanlarınızdan sakının ve fırkalar halinde çıkmayınız.

{ فَانْفِرُوا } “Onlara karşı ya hareket edin.” Ancak çıkınız.

{ ثُبَاتٍ } “Küçük birlikler halinde.” Seriyeye seriyeye cemaatler halinde.

{ أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا } “Veya topluca seferber olun!” Ya da hepiniz Peygamberinizle birlikte çıkınız.

وَإِنْ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُطِئَنَّ فَإِنْ أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ

إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾

72- “İçinizden öyleleri var ki savaşa çıkma konusunda ağırdan alır. Eğer başınıza bir felaket gelse, ‘Allah bana lütufta bulundu da onlarla birlikte bulunmadım!’ der.”

{وَإِنْ مِنْكُمْ} “İçinizden öyleleri var ki.” Ey mü’minler topluluğu.

{لَمَنْ لَيُطِئَنَّ} “Savaşa çıkma konusunda ağırdan alır.” Diyor ki Allah yolunda savaşa çıkma konusunda çok ağır davranır. Abdullah ibn Übeyy ve seriyyede size bir şey isabet etmesini bekler.

{فَإِنْ أَصَابَكُمْ} “Eğer başınıza gelse.” Seriyyede.

{مُصِيبَةٌ} “Bir felaket.” Öldürülme, hezimet ve şiddet.

{قَالَ} “Der.” Abdullah ibn Übeyy.

{قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ} “Allah lütufta bulundu da.” Allah lütfetti.

{عَلَيَّ} “Bana.” Oturmakla.

{إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ} “Onlarla birlikte.” Bu seriyyede.

{شَهِيدًا} “Bulunmadım!” Hazır olmadım.

وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ

مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

73- “Ama size Allah’tan bir lütuf ve zafer erişecek olsa, bu sefer de, sanki onunla aranızda bir sevgi (sorunu) yokmuş gibi, ‘Keşke ben de onlarla birlikte olsaydım da, onlar gibi büyük bir kazanç elde etseydim!’ der.”

{وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ} “Ama size erişecek olsa.” Bu seriyyede.

{فَضْلٌ} “Bir lütuf ve zafer.” Fetih ve ganimet.

{ مَنِ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ } “Allah’tan’ der.” Abdullah ibn Übeyy.

{ كَانَ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَيْنَهُ مَوَدَّةٌ } “Bu sefer de sanki onunla aranızda bir sevgi (sorunu) yokmuş gibi.” Dinde bir bağ, sohbette/arkadaşlıkta bir marifet.

{ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ } “Keşke ben de olsaydım da.” Gazvelerde bulunsaydım.

{ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا } “Onlarla birlikte. Onlar gibi büyük bir kazanç elde etseydim!” Birçok ganimeti ve büyük payı elde etmiş olsaydım.

فَلْيَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

74- “Öyleyse, geçici dünya hayatını, ebedi ahiret hayatı karşılığında satacak olanlar, Allah yolunda savaşsınlar! Her kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya gâlip gelirse, her iki durumda da biz ona yarın pek büyük bir mükâfat vereceğiz.”

Ardından Allah Teâlâ her ne kadar münafık olsalar da onlara Allah yolunda savaşmayı emrederek şöyle buyurdu:

{ فَلْيَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Öyleyse, Allah yolunda savaşsınlar!” Allah Teâlâ’ya taatte.

{ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ } “Geçici dünya hayatını, ebedi ahiret hayatı karşılığında satacak olanlar.” Dünya hayatını ahirete tercih edenler.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerime ihlaslı olan kullar hakkında nazil olmuştur. “Öyleyse, Allah yolunda savaşsınlar.” Allah Teâlâ’ya taatte savaşsınlar. “Geçici dünya hayatını, ebedi ahiret hayatı karşılığında satacak olanlar” ise dünyayı ahiret karşılığında satsınlar, ahireti dünyaya tercih etsinler.

Sonrasında ise onların sevabını zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Her kim Allah yolunda savaşır da.” Allah Teâlâ’ya taatte.

{ فَيُقْتَلْ } “Öldürülür.” Şehid olur.

{ أَوْ يَغْلِبْ } “Veya galip gelirse.” Düşmana karşı zafer elde ederse.

{ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ } “Her iki durumda da biz ona yarın vereceğiz.” Her iki vecihte de ona bahşederiz.

{ أَجْرًا عَظِيمًا } “Pek büyük bir mükâfat.” Cennette bol bir sevap.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ
أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

75- “Size ne oluyor da, Allah yolunda ve ‘Ey Rabbimiz! Bizi, halkı zulmeden şu kentten çıkar; bize katından bir koruyucu gönder, katından bize bir yardımcı lütfet!’ diyen güçsüz bırakılmış erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz!”

Ardından Allah Teâlâ onların Allah yolunda savaşmaktan hoşlanmayışlarını zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَمَا لَكُمْ } “Size ne oluyor da.” Ey mü’minler topluluğu.

{ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Allah yolunda savaşmıyorsunuz.” Allah Teâlâ’ya taatte bulunarak Mekke ehliyle.

{ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ } “Güçsüz bırakılmış erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda.” Çocuklar/sabiler.

{ الَّذِينَ يَقُولُونَ } “Diyen.” Mekke’de.

{ رَبَّنَا } “Ey Rabbimiz!” Ey Rabbimiz.

{ أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ } “Bizi, şu kentten çıkar.” Yani Mekke’den.

{ الظَّالِمِ أَهْلُهَا } “Halkı zulmeden.” Ehli müşrik olan.

{ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ } “Ve bize katından gönder.” Senin katından.

{ وَلِيًّا } “Bir koruyucu.” Koruyucu. Bununla Attab İbn Useyd’i kastetmektedirler.

{ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ } “Katından bize lütfet!” Senin katından.

{ نَصِيرًا } “Bir yardımcı.” Engelleyici. Bunun üzerine Allah Teâlâ onların dualarını kabul eyledi ve Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i onlar için yardımcı, Attab’ı da veli kıldı.¹⁹

¹⁹ a) İmam Buhârî, Ubeydullah’tan şöyle rivayet etmektedir: “Ben İbn Abbâs’ı şöyle derken işittim: ‘Ben ve annem mustaz’aflardan idik.’” Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi.

b) İmam Buhârî, İbn Ebî Müleyke’den İbn Abbâs’ın (وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ) “Güçsüz bırakılmış erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda” buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: “Ben ve annem, Allah’ın özür sahibi saydığı kimselerdendik. Ben çocuklardan, annem de kadınlardan özür sahibi kimseler arasındaydı.” Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, 4588 nolu hadis.

c) İbn Abbâs, kendisi ve annesinin Mekke’de dinî inançlarını yaşama noktasında Mekke putperestleri tarafından engellendiğini ve Medine’ye hicret etmekten alıkonulduğunu dile getirmektedir. İbn Abbâs Mekke fethi öncesine kadar yükümlülük çağına ulaşmamış çocuklardan idi. İkinci hadis İbn Abbâs’ın bir yorumunu ve değerlendirmesini de içermektedir. Zira İbn Abbâs kendisi ve annesinin hicret etmemeleri konusunda Allah Teâlâ tarafından mazur olduğu inancını taşımaktadır. Bununla doğaldır ki, aynı sûrenin 97-99. âyetlerini kastetmektedir

(إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَابِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٧٩﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٨٠﴾ فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَغْفُو عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا)

“Melekler, canlarını alacakları sırada, kendilerine zulmedenlere, ‘Ne yapıyordunuz?’ diye sorduklarında onlar, ‘Biz, yeryüzünde güçsüz bırakılmıştık.’ derler. (Bunun üzerine melekler de onlara), ‘Allah’ın yeri göç etmeniz için geniş değil miydi?’ derler. İşte, onların varacakları yer cehennemdir. Orası varılacak ne kötü yerdir! Ancak, çare bulamayan ve yol bilmeyen güçsüz bırakılmış erkek, kadın ve çocuklar bunun dışındadır. İşte bunlar, Allah’ın kendilerini affetmesi umulan kimselerdir. Çünkü Allah çok affeden, çok bağışlayandır.” (4/Nisa/97-99)

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

76- “Mü'minler Allah yolunda, kâfirler ise tâğut (şeytan) yolunda savaşırlar. O halde siz, şeytanın dostlarına karşı savaşın! Gerçekten şeytanın hilesi çok zayıftır.”

Ardından Allah Teâlâ onların Allah yolundaki savaşlarını zikrederek şöyle buyurdu:

{الَّذِينَ آمَنُوا} “Mü'minler.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ve ashabı.

{يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا} “Allah yolunda savaşırlar, kâfirler ise.” Ebu Süfyan ve ashabı.

{يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ} “Tâğut (şeytan) yolunda savaşırlar.” Şeytana taatte.

{فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ} “O halde siz, şeytanın dostlarına karşı savaşın!” Şeytanın ordusuyla.

{إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ} “Gerçekten şeytanın hilesi.” Şeytanın yaptığı şeyle ve zorlayıcılığıyla.

{كَانَ ضَعِيفًا} “Çok zayıftır.” Rüşvalıkla, Bedir gününde onları rüşva ettiği gibi onları rüşva etmez.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا
الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ
كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا
أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ
اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾

77- "Kendilerine, 'Elinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin!' denilenleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılınca, içlerinden bir grup insanlardan, Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla korkuya kapılmış ve 'Ey Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın? Keşke savaşı bizim için bir süre daha erteleyeseydin!' demişlerdi. De ki: 'Dünyanın geçimliği çok azdır; ahiret ise Allah'tan sakınanlar için daha hayırlıdır ve size kıl payı kadar haksızlık yapılmaz.'"

Ardından onların Hazret-i Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ile birlikte çıkışını küçük Bedir gazvesine vefa göstererek çıkışı hoş görmeyişlerini haber vererek şöyle buyurdu:

{ أَلَمْ تَرَ } "Görmedin mi?" Sana haber verilmedi mi?

{ إِلَى الَّذِينَ } "Şu kimseleri ki." Şu kimselerden.

{ قِيلَ لَهُمْ } "Kendilerine, denilenleri." Onlara Mekke'de demiştin. Bunlar Abdurrahman ibn Avf ez-Zührî, Sa'd ibn Ebî Vakkas ez-Zührî, Kudame İbn Maz'un el-Cahmi, Mikdad İbn Esved el-Kindî ve Talha İbn Ubeydullah et-Teymî'ye demiştin.

{ كَفُوتَا أَيْدِيَكُمْ } "Elinizi savaştan çekin." Katıldan, dövmekten. Zira ben savaşıma ile emrolunmadım.

{ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ } "Namazı kılın." Beş vakit namazı abdesti ile rükû ile secdeleri ile ve vacip olan vaktinde namazı tastamam yerine getiriniz.

{ وَآتُوا الزَّكَاةَ } "Ve zekâtı verin!" Mallarınızın zekâtını veriniz.

{ فَلَمَّا كُتِبَ } "Farz kılınca." Farz kılınca.

{ عَلَيْهِمْ } "Onlara." Medine'de.

{ الْقِتَالُ } "Savaş." Allah yolunda cihad.

{ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ } "İçlerinden bir grup." Onlardan bir taife, Talha İbn Ubeydullah.

{ يَحْشَوْنَ النَّاسَ } “İnsanlardan, korkuya kapılmış.” Mekke ehlin-den korkmuşlardır.

{ كَخَشْيَةِ اللَّهِ } “Allah’tan korkar gibi.” Allah Teâlâ’dan duydukları korku gibi.

{ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً } “Hatta daha fazla.” Hatta daha çok korkarak.

{ وَقَالُوا رَبَّنَا } “Ve ey Rabbimiz! Demişlerdi.” Ey Rabbimiz.

{ لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ } “Bize savaşı niçin farz kıldın?” Bize niçin kendi yolunda cihad etmeyi vacip kıldın?

{ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ } “Keşke savaşı bizim için bir süre daha erteleyseydin!” Bizi afiyette kılsaydın ya.

{ إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ } “Bir süre daha.” Ölüme kadar.²⁰

{ قُلْ } “De ki.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) onlara de ki.

{ مَتَاعَ الدُّنْيَا } “Dünyanın geçimliği.” Dünyanın menfaati.

{ قَلِيلٌ } “Çok azdır.” Ahirette.

{ وَالْآخِرَةُ } “Ahiret ise.” Ahiretin sevabı.

{ خَيْرٌ } “Daha hayırlıdır.” Daha faziletlidir.

{ لِمَنِ اتَّقَىٰ } “Allah’tan sakınanlar için.” Küfür, şirk ve hayâsızlıklardan.

{ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا } “Ve size kıl payı kadar haksızlık yapılmaz.” On-ların hasenelerinden kıl payı kadar eksilme olmaz.

{ فَتِيلًا } Hurma çekirdeğinin yarığında bulunan iplikçiktir.

²⁰ “İla ecelin karibin” ifadesi tefsirin orijinalinde iki parantez metninde geçtiğinden dolayı biz de asla sadık kalarak iki defa tekrarlamak zorunda kaldık.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Birbirine sürttüğün takdirde, parmaklarının arasından çıkan ince kir kadar haksızlık yapılmaz.²¹

²¹ a) İmam Neseî, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: "Abdurrahman ibn Avf ve birkaç arkadaşı Mekke'de Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in yanına gelerek: 'Ey Allah'ın Peygamberi dediler. Bizler müşrik iken aziz idik. İman edince bu sefer zelil olduk.' Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: 'Ben affetmekle emrolundum. O bakımdan bunlarla savaşmayınız.'" Şanı Yüce Allah, Peygamberinin Mekke'den Medine'ye geçmesini sağlayınca bu sefer ona savaşma emrini verdi. Onlara bu işten, kaçındılar. Bunun üzerine (أَلَمْ تَرِ إِلَى الْبَلَدِ قَبْلَ لَهْمَ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ) "*Kendilerine, 'Elinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin!'* denilenleri görmedin mi?" ilahî buyruğu nazil oldu. Neseî, Kitabü'l-Cihad, c. 6, s. 3. Hadisin senedini oluşturan Muhammed ibn Ali ibn Hüseyin ibn Şakik, babası Ali ibn Hüseyin, Hüseyin ibn Vâkıd, Amr ibn Dinar ve İkrime oluşturmaktadır. Biz Hüseyin ibn Vâkıd, Amr ibn Dinar ve İkrime'nin tercüme-i halini önceden sunmuş, Hüseyin ibn Vâkıd el-Mervezî'nin sika, Amr ibn Dinar'ın sika ve sebt, İkrime'nin de sika ve sebt olduğunu belirtmiştik.

Muhammed ibn Ali ibn Hasan ibn Şakik ibn Dinar el-Mervezî. Sikadır, hadis sahibidir. Tirmizî ve Neseî'nin kendisinden rivayeti vardır. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 192, 541 nolu madde; *el-Hulâsa*, 352 nolu madde.

Ali ibn Hasan ibn Şakik ibn Dinar el-Mervezî, Ebû Abdurrahman. Sika ve hafızdır. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 34, 311; *Tezkiret-ü'l-Huffâz*, c. 1, s. 370, 365 nolu madde.

Bu isnad zincirindeki raviler sika kişilerdir. Ravilerin her birisi rivayeti bir öncekinden dinlemiş olduğundan dolayı hadis de muttasıldır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 9, s. 349, 579 nolu madde; c. 2, s. 373, 642 nolu madde; c. 8, s. 28, 45 nolu madde. Dolayısıyla bu hadis sahihtir. Hatta bu hadisi *el-Müstedrek* adlı eserine alan Hâkim bu hadis hakkında şöyle der: "Bu hadis Buhârî'nin şartına göre sahihtir. Ancak ne Müslim ne de Buhârî bu hadisi tahrir etmemişlerdir." *El-Müstedrek*, Kitabü't-Tefsir, c. 2, s. 66. Bu hadisi Hâkim, Taberî ve Beyhakî'nin bütünü Hüseyin ibn Vâkıd'dan o da Amr ibn Dinar'dan o da İkrime'den o da İbn Abbâs'tan tahrir eder. *El-Müstedrek*, Kitabü't-Tefsir, c. 2, s. 307; Kitabü'l-Cihad c. 2, s. 66; *Sünen-ü'l-Beyhakî*, c. 9, s. 11, Kitabü's-Siyer, "*Cihada izin verilmesinin başlangıcı*" bâbı; Taberî, c. 5, s. 170.

b) Bu rivayet âyet-i kerimenin sebab-i nüzûlunu da ortaya koymaktadır. Âyet, cihaddan kaçınan ve zafiyet gösteren bazı sahabeler hakkında nazil olmuştur. Mekke'de eziyet ve işkence altında Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e iman eden mü'minler cihadın farz kılınmasından önce kendilerini savunabilmek amacıyla izin istediler. Ancak Hz. Resûl-u A'zam (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) onlara savaşmaktan kaçınmalarını emretti.

c) Rivayetin zâhiri, çarpışma izni isteyen şahsın Abdurrahman ibn Avf olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçi rivayet sahabeinin faziletini kabul edenle-

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِيبَهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا

78- “Nerede olursanız olun, isterseniz sarp ve sağlam kaleler içinde bulunun, yine ölüm sizi bulur!’ Onlara bir iyilik ulaşırsa, ‘Bu, Allah katındandır.’ derler. Başlarına bi kötülük gelince de ‘Bu, senden.’ derler. De ki: ‘Hepsi Allah katındandır.’ Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiç bir sözü anlamıyorlar?”

rin bu inanışıyla çelişmektedir. Bu noktada Abdurrahman ibn Avf’ın bütün gazvelere katılmasıyla da kanıtlanmıştır. Rivayeti kabule meyil göstermeyen Cemâlüddin el-Kasımî ve Muhammed Abduh’un değerlendirmelerini sunuyoruz: Kasımî; “Bu haberin isnadında haberin sahih kılmasını engelleyecek kişiler vardır.” der. *Tefsîru’l-Kasımî*, c. 5, s. 400. Abduh; “Bu haberin senedi ne kadar kesin olursa olsun bu rivayetin bâtil olduğuna kesinkes inanıyorum. Zira Sa’d ve Abdurrahman gibi öncü tabakanın kendilerine atılan bu iftiradan beri’ olduklarına inanıyorum.” *Tefsîru’l-Menar*, c. 5, s. 263.

Bu rivayetin reddi biraz zordur. Hâkim en-Nisâbü’rî’nin sened yönünden değerlendirmesini yukarıda görmüştük. Belki rivayet uygun bir şekilde te’vil edilebilir. Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ashabının kerameti ile uygun bir şekilde te’vil edilmesi çabası içine girilebilir. Rivayetin te’vili bağlamında şöyle denilmesi olasıdır: Bu onların –Abdurrahman ibn Avf da bunlardan birisidir- cihadla emrolunmalarının ardından cihaddan kaçınmalarını gerektirmemektedir. Savaşmaktan kaçınanlar hicret etme noktasında gevşek davranıp geri duran bazı sahabelerdir. Yahut cihadın teşri edilmesinin ardından cihad etme korkusuyla Medine’ye hicretlerinin ardından Mekke’ye geri dönenlerdir. Âyet ise cihadın teşri edilmesini talep edip sonra da cihaddan kaçınanlar konusunda açıktır. Rivayetlerin isnadı hakkında herhangi bir araştırmaya girmeksizin reddi hususunda çok acele etmek hem yanlış bir tutumdur hem de uygulanması gereken doğru metoda aykırıdır. Bize düşen öncelikli olarak rivayetlerin isnadı hakkında bir araştırma yapmamızdır. Eğer rivayetin isnadı zincirinde bir sıkıntı varsa rivayeti reddederiz. Rivayeti kabul etmeye herhangi bir gereksinim de kalmaz. Eğer rivayetin isnadı makbul ise rivayeti meşhur sabit olan asıllarla çatışmayacak ve çelişmeyecek bir şekilde tefsir ederiz. Bu bağlamda belki de savaşa karşı hoşnutsuzluk gösterenler arasında Abdurrahman ibn Avf bulunmaktadır denilebilir.

{ اَيْنَ مَا تَكُونُوا } “Nerede olursanız olun.” Ey ihlaslı mü’minler ve münafıklar topluluğu karada da, denizde yolculukta ya da ikamet halinde bulunsanız dahi.

{ يَذْرِكُكُمْ الْمَوْتُ } “Yine ölüm sizi bulur!” da ölürsünüz.

{ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّسَيَّدَةٍ } “İsterseniz sarp ve sağlam kaleler içinde bulunun.” Körünmüş kasırlar/saraylar içinde olsanız da. Allah Teâlâ Yahudilerin ve münafıkların “Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ashabı bize geldiğinden bu yana bizim ekinlerimizin ve ürünlerimizin sürekli eksildiğini görmekteyiz” sözünü zikrederek şöyle buyurdu:

{ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ } “Onlara ulaşırsa.” Yani münafıklara ve Yahudilere.

{ حَسَنَةً } “Bir iyilik.” Bolluk ve fiyatların ucuzlaması, yağmurun bolca yağışı.

{ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ } “Bu, Allah katındandır, derler.” Hakkımızda neyin hayırlı olduğunu bilmesinden dolayı.

{ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ } “Başlarına bir kötülük gelince de.” Kıtlık, kuraklık, şiddet ve fiyatların pahalılığı.

{ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ } “Bu, senden, derler.” Bununla Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ve ashabının uğursuzluğunu kastetmektedirler.

{ قُلْ } “De ki.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) münafıklara ve Yahudilere.

{ كُلُّ } “Hepsi.” Nimet bulunan şeyler ve şiddette bulunan şeyler.

{ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ } “Allah katındandır. Bu topluma ne oluyor ki.” Yani münafıklar ve Yahudilere.

{ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا } “Neredeyse hiç bir sözü anlamıyorlar?” Sözü. Nimet ve şiddet Allah katındandır.

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ
وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

79- “Başına gelen iyilik Allah’tan, kötülük ise kendindendir. Biz seni insanlara elçi olarak gönderdik. Tanık olarak da Allah yeter.”

Ardından Allah Teâlâ onlara isabet eden nimet ve şiddeti zikrederek şöyle buyurdu:

{ مَا أَصَابَكَ } “Başına gelen.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{ مِنْ حَسَنَةٍ } “İyilik.” Bolluk, fiyatların ucuzlaması, yağmurlu yılların birbirini takip etmesi.

{ فَمِنَ اللَّهِ } “Allah’tan.” Allah Teâlâ’nın sana olan nimetindendir. Bu hitap Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e yönelik olmakla birlikte kasıt O’nun kavmidir/ümmetidir.

{ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ } “Kötülük ise.” Kıtık, kuraklık, fiyatların pahalılığı.

{ فَمِنْ نَفْسِكَ } “Kendindendir.” Bununla temizlenmen vesilesiyle nefsinin taharetinin tarafındandır.

Âyet hakkında şöyle de denilmiştir: “Başına gelen iyilik.” Feth ve ganimet.

“Allah’tan.” Allah Teâlâ’nın kerametinden.

“Kötülük ise.” Uhud Savaşı örneği gibi öldürülme ve hezimet.

“Kendindendir.” Ashabının bulundukları yeri terk etmeleri nedeniyle onların günahlarından.

Âyet hakkında şöyle de bir tefsir yapılmıştır:

“Başına gelen iyilik.” İşlemiş olduğun hayır.

“Allah’tandır.” Allah Teâlâ’nın tevfiği ve yardımyladır.

“Kötülük ise.” İşlemiş olduğun şer.

“Kendindendir.” Nefsin rüsvalığı nefsin cinayeti tarafındandır.

{ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ } “Biz seni insanlara gönderdik.” Cin ve insanlara.

{ رَسُولًا } “Elçi olarak.” Tebliğ etmekle.

{ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا } “Tanık olarak da Allah yeter.” Onların “İyilik Allah’tan, kötülük ise Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ve ashabının uğursuzluğundandır” sözlerine.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Tanık olarak Allah yeter” buyruğu, onların “Bize senin Allah’ın elçisi olduğuna şahidlik edecek bir şahid getir” sözüyle ilintilidir.

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
حَفِظًا

80- “Kim elçiye itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, (bilsin ki), biz seni onların başına bir bekçi olarak göndermedik.”

“Biz her peygamberi Allah’ın izniyle ancak kendisine itaat edilsin diye gönderdik” âyeti nazil olduğunda Abdullah ibn Übeyy “Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) bize Allah’ı dışta bırakarak kendisine itaat etmemizi emretmektedir” deyince Allah Teâlâ da bunun üzerine bu konuda şu âyeti indirdi:

{ مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ } “Kim Resûl’e itaat ederse.” Emrettiği şeylerde.

{ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ } “Muhakkak Allah Teâlâ’ya itaat etmiş olur.” Zira Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ancak Allah Teâlâ’nın emrettiği şeyi emreder.

{ وَمَنْ تَوَلَّى } “Kim de yüz çevirirse.” Hazret-i Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e taattten.

{ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا } “(Bilsin ki), Biz seni onların başına bir bekçi olarak göndermedik.” Kefil olarak.

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُشِيتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

81- “Onlar, (senin yanında iken), ‘Emrine uyduk.’ derler; ama senin yanından ayrıldıklarında, onlardan bir kısmı, geceleyin senin dediklerinden başka şeyler kurarlar. Ama Allah geceleyin ne düşünüp kurduklarını yazıyor. Onun için sen, onlardan uzak dur ve sadece Allah’a güvenip dayan. Çünkü Allah vekil olarak yeter!”

{ وَيَقُولُونَ } “Onlar, (senin yanında iken), derler.” Yani münafıklar, Abdullah ibn Übeyy ve ashabı.

{ طَاعَةٌ } “Emrine uyduk.” Emrine itaat ederiz, ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem). Bize dilediğini emret, biz yapacağız.

{ فَإِذَا بَرَزُوا } “Ama ayrıldıklarında.” Çıktıklarında.

{ مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ } “Senin yanından. Geceleyin kurarlar.” Değiştirirler.

{ طَائِفَةٌ } “Bir kısmı.” Bir fırka.

{ مِنْهُمْ } “Onlardan.” Münafıklardan.

{ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ } “Senin dediklerinden başka şeyler.” Emrettiğin.

{ وَاللَّهُ يَكْتُبُ } “Ama Allah yazıyor.” Onların aleyhine koruyor.

{ مَا يُشِيتُونَ } “Geceleyin ne düşünüp kurduklarını.” Emrettiğin şeylerden değiştirdiklerini.

{ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ } “Onun için sen, onlardan uzak dur.” Ve onları sorguya çekip cezalandırma.

{ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ } “Ve sadece Allah’a güvenip dayan.” Onları ıslah etme konusunda Allah Teâlâ’ya güven.

{ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا } “Çünkü Allah vekil olarak yeter!” Onlara karşı sana yardım etmeye ve başarı vermeye kefildir.

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ
اِخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

82- “Onlar Kur’an’ı hiç düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başka birinin katından gelmiş olsaydı, onda bir çok çelişki bulurlardı.”

{ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ } “Onlar Kur’an’ı hiç düşünmüyorlar mı?” Kur’an hakkında hiç tefekkür etmiyorlar mı. Zira Kur’an’ın bir bölümü bir bölümüne benzemekte, bir kısmı da bir kısmını tasdik etmektedir. Kur’an’da Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in onlara emrettiği şeyler bulunmaktadır.

{ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ } “Eğer o, Allah’tan başka birinin katından gelmiş olsaydı.” Eğer bu Kur’an Allah Teâlâ’nın dışında başka birisinin katından olmuş olsaydı.

{ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا } “Onda birçok çelişki bulurlardı.” Birçok çelişki bulurlardı. Âyetler birbirine benzemezdi.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى
الرَّسُولِ وَالْإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ
وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

83- “Onlara güvenlik ya da tehlike ile ilgili bir haber gelse, onu hemen yayarlar; oysa o haberi, Peygamber’e ya da içlerinden söz sahibi olanlara götürselerdi, onların arasından, işin içyüzünü anlayanlar (nasıl hareket edilmesi gerektiğini) bilirlerdi. Eğer

Allah'ın size olan lütfu ve rahmeti olmasaydı, pek azınız dışında şeytana uyardınız."

Ardından münafıkların hıyanetini belirterek şöyle buyurdu:

{وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ} "Onlara güvenlik ile ilgili bir haber gelse." Askerlik durumuyla ilgili ya da fetih veya ganimet ile ilgili bir haber gelse bu konuda kıskançlıklarında ısrar ederler.

{أَوِ الْخَوْفِ} "Ya da tehlike." Askerlik ya da öldürülme veya hezimet gibi korku haberi gelse.

{أَدَّاعُوا بِهِ} "Onu hemen yayarlar." Onu yayarlar.

{وَلَوْ رَدُّوهُ} "Oysa o haberi, götürselerdi." Askerlik ile ilintili haberi terk etselerdi.

{إِلَى الرَّسُولِ} "Peygamber'e." Hazret-i Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) onlara haber verseydi.

{وَالَّذِي أُولِيَ الْأَمْرِ مِنْهُمْ} "Ya da içlerinden söz sahibi olanlara." Mü'minlerden akıl ve kavrayış sahibi olanlara yani Ebubekir ve ashabına.

{لَعَلِمَهُ} "(Nasıl hareket edilmesi gerektiğini) bilirlerdi." Yani doğru haberi.

{الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ} "İşin içyüzünü anlayanlar." Onu isterlerdi yani haberi talep ederlerdi.

{مِنْهُمْ} "Onların arasından." Ebubekir ve ashabından.

{وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ} "Eğer Allah'ın size olan lütfu olmasaydı." Allah'ın lütfu.

{عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ} "Ve rahmeti." Tevfik ve ismet ile.

{لَا تَبْغُتُمُ الشَّيْطَانَ} "Şeytana uyardınız." Bütününüz.

{أَلَّا قَلِيلًا} "Pek azınız dışında." Onlardan. Bu az olanlar ancak hayrı ifşa ederler.

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى
 اللَّهُ أَنْ يَكْفِيَ بِأَسِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بِأَسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾

84- “Artık sen Allah yolunda savaş -çünkü sen, ancak kendinden so-
 rumlusun- ve mü’minleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah,
 inkâr edenlerin gücünü kırar. Çünkü Allah’ın gücü daha üstün,
 cezası daha şiddetlidir.”

Ardından Hazret-i Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e Küçük Bedir
 gazvesine Allah yolunda cihad etmeyi emrederek şöyle buyurdu:

{ فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Artık sen Allah yolunda savaş.” Allah Teâlâ’ya
 taatte.

{ لَا تُكَلَّفُ } “Çünkü sen, sorumlusun.” Bununla emrolundun.

{ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ } “Ancak kendinden ve savaşa teşvik et.” Özendir.

{ الْمُؤْمِنِينَ } “Mü’minleri de.” Seninle birlikte çıkmaya.

{ عَسَى اللَّهُ } “Umulur ki Allah.” “Asâ/Umulur ki” sözcüğü Allah hak-
 kında kullanıldığında vaciplik ifade eder.

{ أَنْ يَكْفِيَ } “Kırar.” Engeller.

{ بِأَسِ } “Gücünü.” Savaşmayı.

{ الَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenlerin.” Mekke kâfirlerinin.

{ وَاللَّهُ أَشَدُّ بِأَسًا } “Çünkü Allah’ın gücü daha üstün.” Azap olarak.

{ وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا } “Cezası daha şiddetlidir.” Cezalandırma olarak.

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً

سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾

85- “Kim, güzel bir işe aracılık ederse, onda onun da bir payı olur. Kim de kötü bir işe aracılık ederse onda, onun da payı olur. Allah her şeyin karşılığını verendir.”

Ardından Allah Teâlâ iman edenlerin sevabını ve inkâr edenlerin cezasını zikrederek yani Ebubekir’in sevabını ve Ebu Cehil’in cezasını zikrederek şöyle buyurdu:

{ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً } “Kim, güzel bir işe aracılık ederse.” Allah’ı birler ya da iki kişinin arasını ıslah ederse.

{ يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا } “Onda onun da bir payı olur.” İyilikten ecri vardır.

{ وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً } “Kim de kötü bir işe aracılık ederse.” Şirk koşar ya da fitneye neden olursa.

{ يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا } “Onda, onun da payı olur.” Bu kötülükten onun da yükümlülüğü vardır.

{ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ } “Allah her şeyin.” İyiliğin de kötülüğün de.

{ مُقْتَبِنًا } “Karşılığını verendir.” Muktedirdir, karşılık verendir.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Her şeyin azığına muktedirdir.

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى

كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

86- “Size selam verildiğinde, daha güzeliyle selamlayın ya da aynı ile karşılık verin. Çünkü Allah, her şeyi hakkıyla hesap edendir.”

{ وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ } “Size selam verildiğinde.” Size selam verildiğinde.

{ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا } “Daha güzeliyle selamlayın.” Fazlalık noktasında sizin dininizden ve milletinizden olanlara verilen selamdan daha faziletlisiyle karşılık verin.

{ أَوْ رُدُّوہَا } “Ya da aynı ile karşılık verin.” Sizin dininizin dışında ise size selam verilenin aynısını veriniz.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ } “Çünkü Allah, her şeyi.” Selam ve selama karşılık veriş.

{ حَسْبِيَ } “Hakkıyla hesap edendir.” Karşılık veren ve şehiddir.

Bu âyet-i kerime selam hakkında cimrilik eden bir topluluk hakkında nazil oldu.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا

87- “Kendinden başka bir ilâh bulunmayan Allah, hakkında hiçbir kuşku olmayan kıyâmet gününde, elbette sizi bir araya toplayacaktır. Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?”

Ardından Allah Teâlâ kendi nefsinin birleyerek şöyle buyurdu:

{ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ } “Kendinden başka bir ilâh bulunmayan Allah, elbette sizi bir araya toplayacaktır.” Allah Teâlâ kuşkusuz sizi toplayacaktır.

{ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ } “Kıyâmet gününde.” Diriliş konusunda Kıyâmet günü için.

{ لَا رَيْبَ فِيهِ } “Hakkında hiçbir kuşku olmayan.” Hakkında hiçbir kuşku bulunmayan.

{ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا } “Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?” Sözlü.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَركَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتَرِيدُونَ
أَنْ تَهْتَدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا

88- “Size ne oldu da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Halbuki Allah onları, yaptıkları işler yüzünden baş aşağı etmiştir. Allah’ın saptırdığını, doğru yola iletmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırmışsa, artık onun için bir çıkış yolu bulamazsın!”

Ardından İslam’dan irtidat edip, Medine’den Mekke’ye geri dönen münafıklardan on kişi hakkında âyet nazil olarak şöyle buyurdu:

{فَمَا لَكُمْ} “Size ne oldu da?” Ey mü’minler topluluğu nasıl oldunuz?

{فِي الْمُنَافِقِينَ} “Münafıklar hakkında.” İslam dininden irtidat edenler hakkında.

{فَتَيْنِ} “İki gruba ayrıldınız.” İki fırkaya. Bir fırka onların mallarını ve kanlarını helal saymakta, diğer fırka ise haram saymaktadır.

{وَاللَّهُ أَزْكَهُمْ} “Halbuki Allah onları, baş aşağı etmiştir.” Onları şirke geri döndürmüştür.

{بِمَا كَسَبُوا} “Yaptıkları işler yüzünden.” Nifakları ve çirkin niyetleri nedeniyle.

{أَتَرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا} “Doğru yola iletmek mi istiyorsunuz?” Allah Teâlâ’nın dinine irşad etmek mi?

{مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ} “Allah’ın saptırdığını.” Kendi dininden.

{وَمَنْ يُضِلَّ اللَّهُ} “Allah kimi saptırmışsa.” Kendi dininden saptırmışsa.

{فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا} “Artık onun için bir çıkış yolu bulamazsın!” Din ve hüccet de bulamazsın.²²

²² a) İmam Buhârî der ki; İbn Abbâs dedi ki: (أَزْكَهُمْ), “Beddedehüm/Onları dağıtıp parçaladı”, (فَتَيْنِ) Cemaat anlamındadır. Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, 15. Bâb.

b) İbn Cerir et-Taberî, Ata el-Horasanî kanalıyla İbn Abbâs’tan (وَاللَّهُ أَزْكَهُمْ بِمَا كَسَبُوا) “Halbuki Allah onları, yaptıkları işler yüzünden baş aşağı etmiştir.” buyruğu hakkında şöyle rivayet etmektedir: Allah Teâlâ onları geri çevirmiştir. Taberî, c. 5, s. 195.

c) İbn Cerir et-Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan "*Halbuki Allah onları, yaptıkları işler yüzünden baş aşağı etmiştir.*" buyruğu hakkında şöyle rivayet etmektedir: "Allah onları yere düşürmüştür." Taberî, c. 5, s. 195.

d) İbn Abbâs'tan gelen bu nakiller İbn Abbâs'ın âyet hakkında sözcük tefsiri üzerinde durduğunu göstermiştir. Özellikle (أَكْسَى) sözcüğünü açıklamaya çalışmıştır. Rivayetlerde geçtiği üzere İbn Abbâs'ın sözcüğü "Beddedehüm/ Onları dağıtıp parçaladı" ve "Evkaahüm/Allah onları yere düşürdü" şeklindeki tefsiri "tefsîri bi'l-lazım"dır. Yani İbn Abbâs, "Allah onları şirk ehlinin hükümlerine tâbi tutmuş, onları paramparça etmiş ve helake düşürmüştür." demektedir. Rağib el-İsfahanî, Kur'an sözcükleriyle ilgili *Müfredat* adlı eserinde sözcük hakkında şu bilgileri verir: "*er-Reksü* bir şeyin baş aşağı dönmesi ve onun başının sonuna çevrilmesidir." *Müfredat*, Reks Maddesi. Taberî ise sözcükle ilgili olarak şu açıklamalarda bulunur: "Reks sözcüğü geri çevirmek anlamındadır. Ümeyye ibn Ebî's-Salt'ın şu dizelerinde geçen reks sözcüğü de bu anlamda kullanılmıştır.

"Fe ürküsû fi Hamîmi'n-Nâri İnnehum

Kânu usâten ve kâlu el-ifku ve'z-Zur."

(Tepetaklak kızgın ateşe atıldılar. Çünkü onlar günahkâr idiler ve iftira edip yalan söylüyorlardı.)"

İbn Abbâs âyetin anlamı hakkında şöyle diyor: "Allah onları, müşriklerin hükmüne düşürmüştür. Yani kanlarını ve çocuklarının esir alınmasını helal kılmıştır." Taberî, c. 5, s. 192. Dolayısıyla İbn Abbâs'ın irkas sözcüğüne redd/döndürme anlamı vermesi kelimenin hakiki anlamına uygundur. Ancak sözcüğe "Beddedehüm/parçaladı" ve "Evkaehüm/onları düşürdü" şeklindeki tefsiri ise yukarıda da belirttiğimiz gibi tefsirü bi'l-lazımdır. Yani diğer bir ifade ile onları şirk ehlinin hükmüne düşürerek ve helake düşürerek döndürmüştür.

e) Âyet, münafıkların durumu hakkında kuşkuya düşen Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Müslümanlar onların bir bölümü hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Zira onların bir bölümü zahiren Müslüman olduklarını ancak eylemlerinin münafıkların eylemlerini kriter olarak almışlardı. Kimi münafıklar Uhud gazvesine katılmayıp geri kalınca mü'minler onların hükmü ve onlara nasıl muamele edileceği hakkında ihtilafa düştüler. Buhârî ve Müslim'in Zeyd ibn Sabit'ten rivayet ettikleri şu haber bu ihtilafa düşüşe ışık tutmaktadır: "Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) Uhud'a çıktı. Onunla beraber çıkanlardan bazıları geri döndüler. Bu geri dönenler hakkında ashab ikiye ayrılmıştı. Bir grup onları öldürelim derken; diğer bir grup hayır diyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: (فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ) '*Size ne oluyor ki münafıklar hakkında iki fırkaya ayrıldınız?*' âyetini indirdi de Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) '*O Medine temizdir. Ve ateşin gümüşün kirini giderdiği gibi o da pislikleri giderir.*' buyurdular." Buhârî, Kitabü'l-Meğazi, 17. Bâb, 4050 nolu hadis; Müslim, Kitabü Sıfatü'l-Münafikin, 6. Hadis.

f) Müslümanların haklarında görüş ayrılığına düştükleri bir başka grup daha bulunmaktadır. Bunlar, Müslümanların karar veremediği bir gruptur. Müslü-

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ
أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ
حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾

89- “Onlar kendi inkâr ettikleri gibi sizin de inkâr ederek, onlarla eşit durumda olmanızı isterler. O halde Allah yolunda hicret et-medikçe, onlardan hiç birini dost edinmeyin. Ama yüz çevirir-lerse, onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün ve onlardan ne dost, ne de yardımcı edinmeyin!”

{وَدُّوا} “Onlar isterler.” Temenni ederler.

{لَوْ تَكْفُرُونَ} “Sizin de inkâr ederek.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an-ı Kerim’i.

{كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ} “Kendi inkâr ettikleri gibi onlarla olmanızı.” Onlarla birlikte.

{سَوَاءً} “Eşit durumda.” Şirk dininde eşit olmanızı.

{فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ} “O halde onlardan hiç birini dost edinme-yin.” Dinde, yardımlaşmada ve nusrette.

manların bazısı onların münafık olduğuna hükmetmekte, bazı Müslümanlar ise onların münafık olduğuna hükmetmemektedir. Bu grup hakkında uzun uzun hadisler rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerde onların tutumları âyetin kendileri hakkında nazil olduğu gibi hususlar geçmektedir. Bu haberleri İmam İbn Cerir et-Taberî tahrir etmiştir. Bir bölümünü ise İmam Ahmed tahrir etmiştir. Taberî, c. 5, s. 193-4; *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 192.

g) Bu açıklamalar ışığında âyetin anlamı şöyle şekillenmektedir: Şu münafıklar hakkında konuşup duran, görüş belirten ey mü’minler size ne oluyor ki, onların hükmü hakkında ihtilafa düştünüz, iki fırkaya bölündünüz. Bir grubunuz onlar hakkında “Onlar bizim dinde kardeşimizdir, onlarla nasıl çarpışıp sava-sırız?” derken diğer grubunuz onlar hakkında “Onlar dinden sırt dönen, bize karşı şirk ehline arka çıkıp yardımda bulunanlardır” demektedir. Halbuki Allah Teâlâ onların kendi hakkında İslam’dan dönmeleri nedeniyle işlemiş oldukları çirkin eylemden dolayı kanlarının helal, çocuklarının esir alınacağı noktasında onların şirk ehline döndürmüştür.

{ حَتَّى يَهَاجِرُوا } “*Hicret etmedikçe.*” Ta ki bir defa daha iman edip hicret edinceye kadar.

{ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “*Allah yolunda.*” Allah Teâlâ’ya taatte.

{ فَإِنْ تَوَلَّوْا } “*Ama yüz çevirirlerse.*” İmandan ve hicretten.

{ فَخُذُوهُمْ } “*Onları yakalayıp.*” Onları esir alınız.

{ وَافْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ } “*Bulduğunuz yerde öldürün.*” Hill’de ve Harem bölgelerinde.

{ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا } “*Ve onlardan ne dost, edinmeyin.*” Dinde, yardımlaşmada ve nusrette.

{ وَلَا نَصِيرًا } “*Ne de yardımcı.*” Engelleyici.

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاؤُكُمْ
حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقُوا
إِلَيْكُمْ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ۙ

90- “Ancak sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluma sığınanlara ya da ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmak istemedikleri için, size kalpleri daralarak gelenlere (dokunmayın)! Allah dileseydi, onları başınıza musallat eder ve onlar da sizinle savaşırlandı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmaz ve size barış önerirlerse, Allah onlara saldırmanıza izin vermez.”

Ardından istisna ederek şöyle buyurdu:

{ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ } “*Ancak sığınanlara dokunmayın.*” Muaşerete dönenler.

{ إِلَى قَوْمٍ } “*Bir topluma.*” Yani Hilal İbn Uveymir el-Eslemi’nin kavmi.

{ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ } “Sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan.” Ahd ve sulh.

{ أَوْ جَاؤُكُمْ } “Size gelenlere (dokunmayın).” Muhakkak size gelen yani Hilal’in kavmi.

{ خَصَرْتُ صُدُورَهُمْ } “Kalpleri daralarak.” Ahd nedeniyle nafaka şiddetinden dolayı kalpleri daralan.

{ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ } “Ya da ne sizinle savaşmak istemedikleri için.” Ahd nedeniyle.

{ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ } “Ne de kendi toplumlarıyla.” Akrabalık tarafından.

{ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ } “Allah dileyseydi, onları musallat eder.” Yani Hilal İbn Uveymir’in kavmine.

{ عَلَيْكُمْ } “Başınıza.” Mekke’nin fethi günü.

{ فَلَقَاتِلُوكُمْ } “Ve onlar da sizinle savaşmışlardı.” Onların kavimleriyle birlikte.

{ فَإِنْ اغْتَرَزَلُوكُمْ } “Eğer onlar sizden uzak durur.” Sizi terk ederlerse.

{ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ } “Sizinle savaşmaz.” Mekke’nin fethi gününde kavimleriyle birlikte.

{ وَالْقَوَا إِلَيْكُمْ السَّلَامُ } “Ve size barış önerirlerse.” Sulh ve vefa ile size boyun eğlerlerse.

{ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا } “Allah onlara saldırmanıza izin vermez.” Öldürmenize sizin için kanıt kılmamıştır.²³

²³ a) İmam Buhârî, der ki: İbn Abbâs “Hasiret” sözcüğünün “Dâkat/daralma” anlamına geldiğini zikretmiştir. Buhârî’nin haberi rivayet şekli kendi kanaatine göre sahih olmadığını hissettirir bir tarzda aktarmıştır. Buhârî, Kitâbü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, 14. Bâb.

b) Hâfız ibn Hacer ise bu rivayet hakkında şöyle der: “Bu rivayeti İbn Ebî Hatem, Ali ibn Ebî Talha kanalından muttasıl bir şekilde rivayet etmiştir.” İbn

سَتَجِدُونَ آخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُذِّقُوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ وَيَكْفُرُوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

91- “Diğer yandan hem size karşı, hem de kendi toplumlarına karşı güven içinde bulunmak isteyen, başkalarıyla da karşılaşacaksınız. Ancak bunlar ne zaman fitneye (savaşa) çağrılırsalar, derhal içine dalarlar. Eğer bunlar da sizden uzak durmaz, size barış önermez ve sizden ellerini çekmezlerse, onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün! İşte bunlar kendilerine karşı (savaşmak konusunda) size açık bir yetki verdiğimiz kimselerdir.”

{ سَتَجِدُونَ آخِرِينَ } “Başkalarıyla da karşılaşacaksınız.” Hilal’in kavmi olan Esed ve Gatafan kavminin dışında başka kavimlerden de.

{ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ } “Diğer yandan hem size karşı, güven içinde bulunmak isteyen.” Sizden kendi nefisleri, malları ve aileleri hakkında la ilahe illallah ile güvende olmak isteyen.

{ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ } “Hem de kendi toplumlarına karşı.” Kavimlerinden küfür ile.

{ كُلَّمَا رُذِّقُوا إِلَى الْفِتْنَةِ } “Ancak bunlar ne zaman fitneye (savaşa) çağrılırsalar.” Şirke davet edildiklerinde.

Abbâs (حَصَرَتْ صُدُورُهُمْ) “Kalpleri daralarak” ilahî buyruğu hakkında şöyle der: “Dâkat Sudûruhum/Kalpleri daraldı.” *Fethü'l-Bâri*, c. 8, s. 256.

c) Bu âyet-i kerimeye İbn Abbâs’tan gelen rivayetler sözcük eksensiz tefsirdir. Âyet münafıklar hakkında özel bir hüküm getirmiştir. Bu özel hüküm de doğru yoldan yüz çevirip kâfirlerle velayet ilişkisine girenlerin öldürülmesidir. Ancak âyet-i kerime münafıklardan iki grubu bu hükmün dışında tutmuştur. İlki; savaşmayı terk edenlerin safından ayrılıp anlaşmalılara katılanlar. Bu durumda münafıkların hükmü anlaşmalıların hükmü gibi olmuş olur. İkincisi ise barışa rağbetinden dolayı mü’minlerle ve kâfir kavimleriyle savaşmaya karşı göğüsleri daralıp mü’minlere sığınanlar.

{ اَرْكَبُوا فِيهَا } “Derhal içine dalarlar.” Fitneye dönerler.

{ فَإِنْ لَمْ يَغْتَزِلْوْكُمْ } “Eğer bunlar da sizden uzak durmaz.” Mekke’nin fethi günü sizi terk etmezler ise.

{ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ } “Size barış önermez.” Size anlaşma ile boyun eğmezler ise.

{ وَيَكْفُرُوا أَيْدِيَهُمْ } “Ve sizden ellerini çekmezlerse.” Mekke’nin fethi günü sizinle savaşmaktan ellerini çekmezler ise.

{ فَخُذُوهُمْ } “Onları yakalayıp.” Onları esir alın.

{ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ } “Bulduğunuz yerde öldürün.” Hillde ve Haramda onları bulduğunuzda.

{ وَأُولَئِكَ } “İşte bunlar.” Yani Esed ve Gatafan kabileleri.

{ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا } “Kendilerine karşı (savaşmak konusunda) size açık bir yetki verdiğimiz kimselerdir.” Öldürme konusunda açık bir kanıt verdiğimiz.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ

اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾

92- “Yanlışlıkla olması dışında, bir mü’minin diğer mü’mini öldürme hakkı yoktur. Ancak bir mü’min diğer mü’mini yanlışlıkla öldürürse, o zaman, mü’min bir köle azat etmesi ve öldürülenin ailesine -bağışlamadıkları takdirde- diyet vermesi gerekir. Eğer öldürülen mü’min biri olmakla birlikte, size düşman olan bir

toplumdan ise (sadece) mü'min bir köle azat etmesi, ancak aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine diyet vermesi ve mü'min bir köle azat etmesi gerekir. Bununla birlikte, kim (bu yükümlülükleri yerine getirecek imkânı) bulamazsa, Allah tarafından tevbesinin kabul edilmesi için, aralıksız iki ay oruç tutması gerekir. Allah hakkıyla bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır."

{ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ } "Bir mü'minin hakkı yoktur." Bir mü'min –İyaş İbn Ebî Rabia- için caiz değildir.

{ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا } "Diğer mü'mini öldürme." Hâris İbn Zeyd'i.

{ إِلَّا خَطَأً } "Yanlışlıkla olması dışında." Hata ile öldürmesi de caiz değildir.

{ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً } "Ancak bir mü'min diğer mü'mini yanlışlıkla öldürürse." Hata ile.

{ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ } "O zaman, mü'min bir köle azat etmesi." Boy-nuna Allah Teâlâ'ya ve Resûlüne inanan bir mü'min köle azad etmesi yükümlülüğü bulunmaktadır.

{ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ } "Ve diyet vermesi gerekir." Tam diyet.

{ إِلَى أَهْلِهِ } "Öldürülenin ailesine." Öldürülenin velilerine ödenecek.

{ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا } "Bağışlamadıkları takdirde." Ancak öldürülenin velilerinin diyeti katile tasadduk etmesi durumu müstesna.

{ فَإِنْ كَانَ } "Eğer öldürülen." Öldürülen.

{ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ } "Size düşman olan bir toplumdan ise." Sizinle savaşmış olan.

{ وَهُوَ مُؤْمِنٌ } "Mü'min biri olmakla birlikte." Yani öldürülen (mü'min ise).

{ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ } “(Sadece) mü’min bir köle azat etmesi gerekir.” Katilin Allah Teâlâ’ya ve Resûlüne iman eden bir mü’min köleyi azad etmesi gerekir. Katilin üzerine diyet ödeme sorumluluğu bulunmamaktadır. Hâris, Hazret-i Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile savaşı bir kavimden idi.

{ فَإِنْ كَانَ } “Eğer öldürülen.” Öldürülen.

{ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ } “Ancak aranızda antlaşma bulunan bir toplumdandır ise.” Ahd ve sulhun bulunduğu.

{ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ } “Diyet vermesi gerekir.” Tam bir diyet.

{ إِلَىٰ أَهْلِهِ } “Ailesine.” Öldürülenin velilerine ödenecek.

{ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ } “Ve mü’min bir köle azat etmesi.” Katilin muvahhid ve Allah Teâlâ’nın birliğini tasdik edici bir köleyi azad etmelidir.

{ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ } “Bununla birlikte, kim (bu yükümlülükleri yerine getirecek imkânı) bulamazsa.” Köle azad edip özgürleştirme olanağı.

{ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ } “Aralıksız iki ay oruç tutması gerekir.” Üzerine orucunda iki günün arasını ayırmaksızın iki ay peşpeşe oruç tutması yükümlülüğü bulunmaktadır.

{ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ } “Allah tarafından tevbesinin kabul edilmesi için.” Hata ile adam öldüren katil bunu yerine getirirse Allah tarafından sorumluluğu affetme.

{ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا } “Allah hakkıyla bilen.” Katilin hatasını.

{ حَكِيمًا } “Tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.” Ona verdiği hükmünde.

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ

عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَاعَدَ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

93- “Ancak kim mü'min bir kimseyi kasten öldürürse, (bilsin ki) cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir. Çünkü Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için çok büyük bir azap hazırlamıştır.”

Ardından Hazret-i Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in elçisi el-Fihrî'yi öldüren Makîs İbn Subâbe hakkında şu âyet nazil oldu. Makîs kardeşi Hişam İbn Sabbâbe'nin diyetini aldıktan ve bunun ardından kendi dininden döndükten sonra Fihrî'yi öldürmüş ve Mekke'ye kâfir olarak dönmüştür. Onun hakkında şu âyet nazil oldu:

{ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا } “Ancak kim mü'min bir kimseyi kasten öldürürse.” Öldürmesiyle.

{ فَجَزَاءُ هُنَّ جَهَنَّمُ } “(Bilsin ki) cezası, cehennemdir.” Öldürmesine karşılık.

{ خَالِدًا فِيهَا } “İçinde sürekli olarak kalacağı.” Şirki nedeniyle.

{ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ } “Çünkü Allah ona gazap etmiş.” Diyeti alması nedeniyle.

{ وَلَعَنَهُ } “Onu lânetlemiş.” Kardeşinin katilinin dışında başka birisini öldürmek ile.

{ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا } “Ve onun için çok büyük bir azap hazırlamıştır.” Allah Teâlâ'ya karşı cüretli davranması nedeniyle şiddetli bir azap.²⁴

²⁴ a) İmam Buhârî Said ibn Cubeyr'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Abdurrahman ibn Ebza bana ‘İbn Abbâs’tan şu iki âyeti sor, bunların işi nedir?’ diye emretti: (وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ) ‘Allah’ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar’ (25/el-Furkan/68) (وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا) ‘Ancak kim mü'min bir kimseyi kasten öldürürse’ (4/Nisa/93). Ben İbn Abbâs’a sordum. İbn Abbâs şöyle dedi: ‘el-Furkan Sûresi’ndeki âyet inince Mekke’nin müşrik halkı ‘Biz Allah’ın haram kıldığı nefsi öldürdük, Allah’ın beraberinde diğer tanıya dua ettik ve bütün gayr-ı ahlaki davranışları da işledik’ dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ (أَلَا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا) ‘Ancak tevbe ve iman edip iyi amelde bulunanlar başka.’ (25/el-Furkan/70) âyetini indirdi. İşte bu âyet, o sıfattaki müşrikler içindir. Nisâ Sûresi’ndeki âyete gelince, ‘İslam di-

nini ve onun kanunlarını tanıdığı zaman, Müslüman kişi bundan sonra insan öldürürse, işte onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere, cehennemdir” dedi.” Abdurrahman ibn Ebza dedi ki: “Ben İbn Abbâs’ın bu sözünü Mucahid ibn Cebr’e söyledim. O; ‘Pişmanlık duyup tevbe eden cehennemde ebedi kalmak şeklindeki hükümden müstesnadır’ dedi.”

b) İmam Buhârî ve İmam Müslim Kasım İbn Bezze’den şöyle rivayet etmiştir: Said İbn Cübeyr der ki: “Ben İbn Abbâs’a mü’min bir kimseyi kasten öldürenin tevbesinin mümkün olup olmadığını sordum. O bana ‘Hayır’ dedi. Bu sefer ben ona, Furkan Sûresi’nde yer alan: (وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ) ‘Allah’ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar ...’ (25/el-Furkan/68) âyetini okudum, şöyle dedi: ‘Senin bu dediğin âyet Mekke’de inmiştir. Onu Medine’de inen: ‘Ancak kim mü’min bir kimseyi kasten öldürürse, (bilsin ki) cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir.’ âyeti bunu nesh etmiştir.”

c) İmam Buhârî ve İmam Müslim Said ibn Cübeyr’den şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Bunun (Tefsir etmekte olduğumuz âyet) hakkında Küfeliler görüş ayrılığına düştüler. Bunun üzerine ben de, bunu öğrenmek için İbn Abbâs’ın yanına yolculuk yaptım. Ona bu âyet-i kerime hakkında sordum, şöyle dedi: ‘Şu: ‘Ancak kim mü’min bir kimseyi kasten öldürürse, (bilsin ki) cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir.’ âyeti, (bu hususta) son nazil olan âyettir. Onu herhangi bir şey nesh etmiş değildir.”

d) İmam Buhârî, Said ibn Cübeyr kanalından şöyle rivayet etmektedir: “Ben İbn Abbâs’a Yüce Allah’ın (وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا) ‘Ancak kim mü’min bir kimseyi kasten öldürürse, (bilsin ki) cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir.’ buyruğunu sordum. İbn Abbâs ‘Kasten insan öldürenin tevbesi yoktur’ dedi. Ben ona, Allah’ın (وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٨٦﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٩٦﴾) ‘Yine onlar Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Her kim bunları yaparsa ağır cezaya çarpar... Ancak tevbe edip iman edenler müstesna.’ (25/Furkan/68-70) buyruğunu sordum. İbn Abbâs: ‘Bu âyet, Cahiliyet devri müşrikleri hakkındadır’ dedi.”

e) İmam Müslim, Said ibn Cübeyr’den şöyle nakletmiştir: “Abdurrahman İbn Ebza bana, şu iki âyeti İbn Abbâs’tan sormamı emretti: (وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا) ‘Ancak kim mü’min bir kimseyi kasten öldürürse, (bilsin ki) cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir’ (4/Nisa/93). Ben bu âyeti İbn Abbâs’a sordum. İbn Abbâs: ‘Bu âyeti hiçbir şey neshetmedi’ dedi. (وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ) ‘Yine onlar Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar.’ buyruğunu sordum (25/el-Furkan/68). İbn Abbâs: ‘Bu, şirk ehli hakkında indî’ dedi.” Beş rivayet için bkz; Buhârî, Kitabü’l-Menakibi’l-Ensar, 29. Bâb, 3855 nolu hadis; Kitabü’t-Tefsir, Furkan Sûresi, 2. ve 3. Bâb, 4762, 4763, 4764, 4765 numaralı hadisler; Müslim, Kitabü’t-Tefsir, 16, 17, 18, 19 ve 20 nolu hadis. Bu son

haberi İmam Ahmed, Ebû Dâvûd, Neseî, Tirmizî, Hâkim, Beyhakî ve Taberî de rivayet etmiştir. *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 240 ve 294; *Sünen-i Neseî*, c. 7, s. 85-6, “Kan dökülmesinin büyüklüğü” bâbı; Ebû Dâvûd, *Kitabü'l-Fiten*, “Mü'minin öldürmenin büyüklüğü” bâbı, 4273, 4274, 4275 nolu hadisler; *Sünenü'l-Kebir*, *Kitabü'l-Cinayat*, “Öldürmenin aslen haram olması” bâbı, c. 8, s. 16; *Sünenü't-Tirmizî*, *Kitabü't-Tefsir*, Nisâ Sûresi, 3029 nolu hadis; *el-Müstedrek*, c. 2, s. 403, *Kitabü't-Tefsir*, Furkan Sûresi; Taberî, c. 5, s. 219.

f) İbn Abbâs'tan aktarılan bu rivayetlerde İbn Abbâs mü'minin kasten öldürülmesi hakkında nazil olan bu âyetleri zikretmektedir. İbn Abbâs bu rivayetlerde iki âyeti zikretmektedir. “*وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا*” (*Ancak kim mü'min bir kimseyi kasten öldürürse, (bilsin ki) cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir.*) (4/Nisa/93) Ve *وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ۖ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ۖ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا*” “*Yine onlar Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Her kim bunları yaparsa ağır cezaya çarpar. Kıyâmet günü onun azabı kat kat olur ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır. Ancak tevbe ve iman edip sâlih bir amel işleyenler müstesnadır. Çünkü Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.*” (25/el-Furkan/68-70)

g) Yukarıda aktardığımız rivayetlerden anlaşıldığına göre İbn Abbâs, Furkan Sûresi *وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ۖ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ۖ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا*” “*Yine onlar Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Her kim bunları yaparsa ağır cezaya çarpar. Kıyâmet günü onun azabı kat kat olur ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır. Ancak tevbe ve iman edip sâlih bir amel işleyenler müstesnadır. Çünkü Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.*” (25/el-Furkan/68-70) âyetlerinin müşrik olarak öldürüp de sonra tevbe eden kimseler hakkında nazil olduğu görüşündedir. Allah Teâlâ onların bu tevbesini kabul etmiştir. İbn Abbâs, Nisâ Sûresi *وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا*” (*Ancak kim mü'min bir kimseyi kasten öldürürse, (bilsin ki) cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir.*) (4/Nisa/93) âyetinin ise İslam şeriatında öldürmenin hükmünü bilip de kasten öldüren kimseye özgü olduğu görüşündedir. Ancak serd ettiğimiz rivayetlerden birisinde bir çelişki görülmektedir. Zira İbn Abbâs Furkan Sûresi'nde geçen âyet hakkında âyetin Mekki olduğunu Nisâ Sûresi'nde geçen âyet tarafından nesh edildiğini söyler. Bu durumda Furkan Sûresi ve Nisâ Sûresi'ndeki âyetlerden her birisi de kasten mü'mini öldürme konusuna yöneliktir. İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerdeki bu belirsizliğe İbn Hacer'de işaret etmektedir. İbn Hacer bu

meyanda şu açıklamalarda bulunmaktadır: Bu rivayetlerde geçen bilgilerin özeti şudur ki: İbn Abbâs bazen iki âyetin aynı mahalde indiğini söylemekte ve bundan dolayı da âyetlerden birisinin mensuh olduğuna kanaat getirmektedir. Bazen de ikisinin indiği dönemin farklı olduğunu söylemektedir. Bu iki grup rivayetlerin arasını şöyle bulmak mümkündür: Furkan Sûresi'ndeki genel âyeti, mü'minin kasten öldürülmesini buyuran bu âyet tahsis etmiştir. Selefîn çoğunluğu neshi tahsisi anlamında kullanmıştır. Bu yöntem İbn Abbâs'ın kelamının tearuza yorumlanmasından ve İbn Abbâs'ın başlangıçta nesh görüşünde olduğu ancak daha sonra bu görüşünden döndüğünü ileri sürmekten daha evladır. Bkz. *Fethü'l-Bâri*, c. 8, s. 496.

h) Rivayetlerden öyle anlaşıyor ki, İbn Abbâs kasten bir mü'mini öldürenin ebediyen cehennemde olduğu ve tevbesinin kabul olunmayacağı görüşündedir. Ancak rivayetler yine çatışma halindedir. Zira Suyutî de Dahhak kanalıyla İbn Abbâs'tan karşıt noktada bir rivayet aktarmaktadır. Bizler örnek olması kabîlinden yukarıdaki hadislerle ek olarak hem Kurtubî'den hem de Suyutî'den alıntı yapacağız. Kurtubî, tefsirinde bu görüşe ışık tutacak bir rivayeti alıntılar: "Bir adam İbn Abbâs'a gelerek şöyle dedi: 'Bir mü'mini kasten öldüren kimse'nin tevbesi mümkün mü?' İbn Abbâs 'Hayır, onun cehennemden başka cezası yoktur' dedi. Sa'd İbn Ubeyde dedi ki: 'Adam gittikten sonra onunla oturanlar ona: Sen bize katilin kabul edilecek bir tevbesinin mümkün olduğu şeklinde fetva veriyordun.' O, şöyle dedi: 'Ben, bunun mü'min bir kimseyi öldürmek isteyen kızgın bir kişi olduğunu zannediyorum.' (Sa'd) dedi ki: 'Arkasından bir adam gönderdiler, gerçekten de halinin bu olduğunu tesbit ettiler.'" *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 5, s. 333. Suyutî, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Eğer cezalandırırsa –yani mü'mini, kâfir için değildir- cezası cehennemdir. Dilerse de mü'mini affeder. Dilerse de cezalandırır." *Ed-Dürü'l-Mensur*, c. 2, s. 197. Haberler arasındaki çelişkiyi gidermek gerçekten zordur. İlk haberlerin İbn Abbâs'ın sakındırma yoluyla böyle bir görüşe sahip olduğu ve çevresine böyle söylediği, Suyutî'nin rivayet ettiği haberde ise İbn Abbâs'ın asıl görüşü olduğu söylenilerek aradaki çelişki giderilebilir. Ancak şu kadar var ki, ilk rivayetlerin bu sonuncu rivayete göre daha sahih olduğu su götürmez bir gerçekliktir. Terhib görüşünde olduğunu destekleyebilecek bir rivayet de söz konusudur. İmam Ahmed ve Neseî, kasten adam öldürmenin hükmünü İbn Abbâs'a soran bir kişiye İbn Abbâs'ın şu cevabı verdiğini aktarırlar: "Yazıklar olsun sana, böyle birisinin tevbesi nasıl mümkün olur? Ben Peygamberimizi (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyururken dinledim: '(Kiyâmet gününde) maktûl boyun damarlarından kan akarak, başını ellerinden birisine asmış, diğer eliyle de katilini yakasından tutup sürükleyerek getirir. Nihayet (Allah'ın huzurunda) durdurulurlar. Bu sefer maktûl, şanı yüce Allah'a şöyle der: 'Rabbim, bu beni öldürdü.' Yüce Allah katile: 'Sen artık bedbaht oldun, der ve katil alınıp cehenneme götürülür.'" *Müsned-i Ahmed*, c. 1, s. 240; *Sünen-i Neseî*, c. 7, s. 85. İbn Abbâs'ın bu cevabı hükmün açıklaması sadedinde olmadığı aksine öldürme eylemine karşı bir engelleme ve bir sakındırma görüşünde olduğuna delildir. Değilse kiyâmet gün-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَيَبُّوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ
 أَلْفَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَتَّبِعُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ
 اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَيَبُّوا إِنَّ
 اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

94- “Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, iyice araştırın ve size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek, ‘Sen mü’min değilsin!’ demeyin; çünkü Allah katında birçok ganimet vardır. Önceleri siz de öyleydiniz; ama Allah size lütufta bulunmuştu. Bu yüzden iyice araştırın. Çünkü Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”

nünde maktûlün katilini sürükleyerek getirmesi katilin tevbesinin kabulüne engel değildir. Zira öldürme eylemi katile hakkı için yapışır, tevbeyi ortadan kaldırmaz. Tevbe ancak Allah Teâlâ’ya ait hakkın olduğu yerde silinir. Kul hakkına gelince ise canının boynunda hâlâ yük olarak kalmaktadır. Ancak maktûlün affetmesi durumunda ortadan kalkar. Bu konuda öldürme ve zina iftirası ve hırsızlık gibi diğer kul hakları eşittir.

İ) Cumhur, katilin tevbe etmesi halinde Allah Teâlâ’nın tevbesini kabul edeceği görüşündedir. Bu konuda وَمَنْ يَشَاءْ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ (İnşâ) (4/Nisa/116) buyruğunu delil olarak ileri sürmüşlerdir. Zira öldürme şirkin altındadır. Aynı şekilde (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ مُدْرَكًا مِّنْ أُولَٰئِكَ لَئِيْلَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ) (25/el-Furkan/70) buyruğunu da ileri sürmüşlerdir. وَمَنْ يَفْعَلْ (İnşâ) (4/Nisa/116) buyruğu ise tevbe etmeksizin ölen ve bu günahını Allah Teâlâ’nın örteceği sâlih ameli bulunmayan kimseye hamledilir. Böyle bir kişi kâfirlerin cehennem ateşinde ebedi kalışı gibi ebedi kalır. Âyette geçen “qulûd” sözcüğünden kasıt ise son derece uzun bir müddet kalıştır. Bu son rivayetle İbn Abbâs’ın daha sonra gelecek ve oluşacak olan Mu’tezile veya Haricîlerin görüşünde değil de Ehl-i Sünnet’le paralel bir görüşte olduğunu söyleyebiliriz. Kurtubî, Taberî ve İbn Kesir de benzer bir yargıya varır. Taberî, c. 5, s. 221; Tefsîr-ü İbn Kesir, c. 1, s. 571; el-Câmi’ li Ahkâmî'l-Kur’an, c. 5, s. 232.

Ardından Mirdâs İbn Nüheyk el-Fezarî'nin ki bu şahıs mü'min idi, katili Üsâme İbn Zeyd'in durumu hakkında da bir âyet indi.

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ } “Ey iman edenler! Savaşa çıktığınız zaman.” Çıktığınızda.

{ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Allah yolunda.” Cihada.

{ فَتَبَيَّنُوا } “İyice araştırın.” Tahakkuk edin ta ki mü'min ve kâfir size iyice açığa çıksın.

{ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ } “Ve size selam verene, demeyin.” Selam ile birlikte La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) sözünü işittiğiniz kimseye.

{ لَسْتَ مُؤْمِنًا } “Sen mü'min değilsin!” Bundan dolayı onu öldürmeyin.

{ تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا } “Dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek.” Bununla, onunla birlikte bulunan ganimetleri isteyerek.

{ فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ } “Çünkü Allah katında birçok ganimet vardır.” Mü'minin öldürmesini terk eden kimse için birçok sevap bulunmaktadır.

{ كَذَلِكَ كُنتُمْ } “Siz de öyleydiniz.” Kavminizin içinde mü'minlerden Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ashabından Lâ ilahe illallah ile güven içinde olmak istiyordunuz.

{ مِنْ قَبْلُ } “Önceleri.” Hicretten önce.

{ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ } “Ama Allah size lütufta bulunmuştu.” Kâfirlerin arasından hicret etmek ile.

{ فَتَبَيَّنُوا } “Bu yüzden iyice araştırın.” Tam tespit ediniz. Diyor ki bekleyiniz de ta ki mü'mini öldürmeyesiniz.

{ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا } “Çünkü Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.” Öldürme ve öldürme dışındaki şeylerden.²⁵

²⁵ a) İmam Buhârî *اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَتُوبُ اِلَيْكَ* (Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, iyice araştırın ve size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek, Sen mü'min değilsin, demeyin.” buyruğu hakkında Ata kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: Beraberinde birkaç koyun bulunan bir adama, Müslümanlar arkadan yetiştiler. O da 'essalamu aleyküm' dediği halde onu öldürdüler ve beraberindeki koyunlarını aldılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu konuda *اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَتُوبُ اِلَيْكَ* (Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, iyice araştırın ve size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek, 'Sen mü'min değilsin!' demeyin.” buyruğuna kadar bu âyet-i kerimeyi indirdi. Dünya hayatının menfaati ise orada sözün geçen birkaç koyundu. Buhârî der ki: İbn Abbâs burada âyeti “es-Selam” şeklinde okumuştur. Buhârî, Kitabü't-Tefsir, Nisâ Sûresi, 4591 nolu hadis. Bu hadisi Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Ahmed ve Beyhakî de rivayet etmişlerdir. Müslim, Kitabü't-Tefsir, 22; Ebû Dâvûd, Kitabü'l-Huruf ve'l-Kıraat, 3974 nolu hadis; Tirmizî, Kitabü't-Tefsir, Nisâ Sûresi, (Tuhfetü'l-Ahvezi, c. 8, s. 386); es-Sünenü'l-Kübrâ, c. 9, s. 115; Müsned-i Ahmed, c. 1, s. 229 ve 272.

b) İbn Abbâs'tan aktarılan bu rivayette görüldüğü gibi İbn Abbâs'ın kıraat sahasındaki ilmi derinliği de göze çarpmaktadır. İbn Abbâs'ın bu kıraati Nafî, Ebû Cafer, Hamza ve Halef dışındaki on kuranın kıraatidir. Bu sonuncular âyeti resmi mushafta geçtiği gibi es-Selame değil de es-Selame şeklinde medsiz olarak okumuşlardır. *En-Neşrû fi'l-Kıraati'l-Aşer*, c. 2, s. 251.

c) İmam Buhârî'nin bu rivayeti *Mecmeü'z-Zevâid*'deki rivayete göre mücmel sayılabilir. Bezzar, İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmektedir: “Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) aralarında Mikdad ibn Esved'in de bulunduğu bir serriye göndermişti. Üzerlerine gönderildikleri kavme vardıklarında, onları dağılmış buldular. Sadece yanında çok mal bulunan bir adam ayrılmayıp kalmıştı. O da: 'Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet ederim' dedi. Mikdad ise üzerine yürüyüp onu öldürdü. Arkadaşlarından birisi Mikdad'a: 'Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet eden bir adamı mı öldürdün? Allah'a yemin ederim ki, bu olayı Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e anlatacağım' dedi. Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in huzuruna vardıklarında: 'Ey Allah'ın Resûlü, bir adam Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ettiği halde Mikdad onu öldürdü' dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem): 'Bana Mikdad'ı çağırın buyurarak; 'Ey Mikdad, Allah'tan başka ilah yoktur, diyen bir adamı mı öldürdün? Yarın kelime-i tevhid ile senin durumun nasıl olacak?' buyurdular.

Allah Teâlâ da: *اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَتُوبُ اِلَيْكَ* (Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, iyice araştırın ve size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek, 'Sen mü'min değilsin!' demeyin.” buyruğuna kadar bu âyet-i kerimeyi indirdi. Dünya hayatının menfaati ise orada sözün geçen birkaç koyundu. Buhârî der ki: İbn Abbâs burada âyeti “es-Selam” şeklinde okumuştur. Buhârî, Kitabü't-Tefsir, Nisâ Sûresi, 4591 nolu hadis. Bu hadisi Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Ahmed ve Beyhakî de rivayet etmişlerdir. Müslim, Kitabü't-Tefsir, 22; Ebû Dâvûd, Kitabü'l-Huruf ve'l-Kıraat, 3974 nolu hadis; Tirmizî, Kitabü't-Tefsir, Nisâ Sûresi, (Tuhfetü'l-Ahvezi, c. 8, s. 386); es-Sünenü'l-Kübrâ, c. 9, s. 115; Müsned-i Ahmed, c. 1, s. 229 ve 272.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾

95- “Mü’minlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturup kalanlarla, malları ve canlarıyla Allah yolunda savaşanlar bir olmaz. Allah malları ve canlarıyla savaşanları, derece bakımından, oturup kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah her birine güzellik vaat etmiştir; ama savaşa katılanları, kendi katından çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.”

Ardından mücahidlerin sevabını açıklayarak şöyle buyurdu:

{ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ } “Mü’minlerden oturup kalanlarla, bir olmaz.” Cihaddan geri kalan.

(إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا) ‘Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, iyice araştırın ve size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek, ‘Sen mü’min değilsin!’ demeyin; çünkü Allah katında birçok ganimet vardır. Önceleri siz de öyleydiniz; ama Allah size lütufta bulunmuştu. Bu yüzden iyice araştırın. Çünkü Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır’ âyetini indirdi de Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Mikdad’a: ‘Mü’min bir adam, inanmayan bir kavimle beraber olarak imanını gizliyordu. İmanını açığa vurdu, sen de onu öldürdün. Bundan önce Mekke’de sen de imanını gizliyordun’ buyurdular.” Hâfız Heysemî şöyle der: “Bu haberi Bezzâr rivayet etmiştir. Bu haberin isnadı iyi sayılır.” *Mecmeü’z-Zevâid*, Kitabü’t-Tefsir, c. 7, s. 8.

d) İmam Buhârî, Bezzâr hadisinin sonunu talikan tahrir etmiştir. İmam Buhârî Said kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayetine göre o şöyle dedi: Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Mikdad’a “Ey Mikdad! Mü’min bir kişi, kâfirlerden meydana gelen kavminin beraberinde imanını gizlese de selamete erişince imanını açığa çıkarsa, bunun üzerine sen de onun imanına güvenmeyerek öldürmen doğru bir davranış sayılmaz. Nitekim sen de hicretten önce Mekke’de imanını böyle gizliyordun!” buyurdu. Buhârî, Kitabü’d-Diyat, 1. Bâb, 6866 nolu hadis. Buhârî’nin bu rivayeti “a” maddesinde geçen yukarıdaki rivayete göre âyet tefsiri bakımından daha güzeldir. Zira bu rivayette âyette geçen “Önceleri siz de öyleydiniz” ilahî buyruğuna yönelik bir açıklama da vardır.

{ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ } “Özür sahibi olanlar dışında.” Güç ve beden zayıflığı, görme zaafiyeti. Abdullah İbn Ümm-ü Mektum ve Abdullah İbn Cahş el-Esedî gibi kendilerinin çıkışı.

{ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ } “Mallarıyla Allah yolunda savaşanlar.” Mallarını harcamakla.

{ وَأَنْفُسُهُمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ } “Ve canlarıyla. Allah malları ve canlarıyla savaşanları, oturup kalanlardan üstün kılmıştır.” Özür olmaksızın.

{ دَرَجَةً } “Derece bakımından.” Fazilet bakımından.

{ وَكُلًّا } “Gerçi her birisine.” Mücahid ve oturan iki firkadan her birisine.

{ وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى } “Allah güzellik vaat etmiştir.” İmanla cenneti.

{ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ } “Ama savaşa katılanları, kendi katından üstün kılmıştır.” Cihad ile.

{ عَلَى الْقَاعِدِينَ } “Oturup kalanlardan.” Özürsüz olarak.

{ أَجْرًا عَظِيمًا } “Çok büyük bir ecirle.” Cennette bol bir sevapla.²⁶

²⁶ a) Tirmizî Ubeydullah ibn Haris’in mevlası Miksem’in İbn Abbâs’ın şöyle dediğini işittiğini nakleder: “Mü’minlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturup kalanlarla... bir değildir.” âyetinden maksat Bedir’e katılmayarak yerlerinde oturanlar ile Bedir gazvesine çıkanlardır. Bedir gazvesi ile ilgili âyet nazil olunca Abdullah ibn Cahş ve İbn Ümm-ü Mektum: “Ey Allah’ın Resûlü, biz amayız. Bizim için ruhsat var mıdır?” dediler. Bunun üzerine: { لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ } “Mü’minlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturup kalanlarla... bir değildir.” (4/Nisa/95) âyetiyle aynı âyetin “Allah malları ve canlarıyla savaşanları, derece bakımından, oturup kalanlardan üstün kılmıştır.” bölümü nazil oldu. İşte bunlar, özürsüz olarak yerlerinde oturanlardır. “Ama savaşa katılanları, kendi katından çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır...” Mü’minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanların dereceleri üzerine cihad edenlerin derecelerini yükseltmiştir. Tirmizî bu hadise “Bu, hasen bir hadistir ve bu kanaldan rivayeti gariptir.” notunu düşer. Tirmizî, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi 3032 nolu hadis. İmam Buhârî bu hadisten İbn Abbâs’ın ‘Bedir’e katılmayarak yerlerinde oturanlar ile Bedir gazvesine çıkanlardır’ sözünü tahrir etmiştir. Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, 4595 nolu hadis. Bu haberin isnadında Hasan ibn Muhammed ez-Zaferanî, Haccac İbn Muhammed, İbn Cüreyc, Abdülkerim ve Miksem ibn Becirre bulunmaktadır. İbn Cüreyc ile Miksem’in tercüme-i halini sunmuş, İbn

Cüreyç'in sika, fazıl ve fakih bir şahsiyet olduğunu belirtmiş, rivayetlerinde tedlis yaptığını ve mürsel rivayetlerde bulunduğunu belirtmiştik. Miksem ibn Be-cirre ise Abdullah ibn Hâris'in mevlası olmasına rağmen İbn Abbâs ile sürekli birlikte bulunduğundan dolayı İbn Abbâs'ın mevlasıdır da denilmiştir. Sâduk olduğunu ve mürsel rivayetlerde bulunduğunu belirtmiştik.

Hasan ibn Muhammed İbn es-Sabbah ez-Zaferânî. İmam Şafîî'nin dostudur. Sikadır. Müslim dışında bütün *Kütüb-ü Sitte* müelliflerinin kendisinden rivayeti bulunmaktadır. *Et-Takrîb*, c. 1, s. 170; *el-Hulâsa*, 80.

el-Haccac ibn Muhammed el-Masîsî el-Aver, *Ebû Muhammed et-Tirmizî*. Bağdat'ta ardından da Masis'te konaklamıştır. Sika ve sebt olmasına rağmen ömrünün son demlerinde Bağdat'a gelmeden ölümünden önce karıştırmıştır. *Et-Takrîb*, c. 1, s. 154, 161 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 1, s. 307.

Abdülkerim İbn Malik el-Cezerî. Ümeyye oğullarının mevlası Ebû Said. Sikadır. *Et-Takrîb*, c. 1, s. 516, 1283 nolu madde; *el-Kâşif*, c. 2, s. 306. Bu hadis senedi kopukluk taşımadığından ve senedi oluşturan ricalin birbirinden haberi dinlemeleri itibariyle muttasıl bir hadistir. *Tehzibü't-Tehzîb*, c. 2, s. 318, 552 nolu madde; c. 2, s. 205, 371 nolu madde; c. 6, s. 373, 714 nolu madde. Ancak İbn Abbâs'tan aktarımda bulunan Miksem zayıf bir ravidir, sâduktur. Mürsel rivayetleri vardır. İmam Tirmizî'nin belirttiği gibi haber hasen kategorisine düşmektedir. Bu haberi Beyhakî Haccac ibn Muhammed kanalından bu isnadla tahrir eder ve aynısını zikreder. Taberî de Haccac ibn Muhammed kanalından bu isnadla tahrir eder ve aynısını zikreder. Ancak şu kadar var ki rivayetin son bölümündeki fazlalığı tahrir etmez. Taberî'nin rivayetinde Abdullah ibn Cahş yerine Ebû Ahmed ibn Cahş geçmektedir. Beyhakî, c. 9, s. 47, *Kitabü't-Tefsir*, "Savaşa çıkma" bâbı; Taberî, c. 5, s. 229.

b) Taberânî, İbn Abbâs'tan *لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرَ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ* () *"Mü'minler den -özür sahibi olanlar müstesna- oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir olmaz."* buyruğu hakkında şöyle rivayet etmektedir: "Bunlar Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) döneminde O'nunla birlikte hastalıklar, bedensel acılar nedeniyle cihad etmeyenlerdir. Cihad etmeyen diğer bir grup daha söz konusu idi ki bunlar da sağlıklı olduğu halde Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ile cihad etmeyenlerdi."

Hâfız Heysemî şöyle der: "Bu haberi Taberânî iki kanalla aktarmıştır. Bu iki kanaldan birisinin senedini oluşturan rical tabakası sika kişilerdir. Ayrıca Beyhakî de bu haberi Ebû Nadra kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir." *Mecmeü'z-Zevâid*, *Kitabü't-Tefsir*, c. 7, s. 9; Beyhakî, *Kitabü's-Seyr*, "Zayıflık nedeniyle mazur olanlar" bâbı, c. 9, s. 24.

c) İbn Abbâs'ın âyeti Bedir Savaşı'na çıkanlar ve çıkmayanlar şeklindeki tefsir bir daraltma ve özelleştirme olarak değerlendirilmemelidir. Belki temsil yolunu kullanarak tefsir etmiştir. Yoksa âyet Bedir gazvesine katılanlara özgü değildir. Âyet Allah yolunda cihad eden bütün mü'minler hakkında geneldir. Hz. Peygamber (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) Bedir gazvesine katılmayan

hiçbir kimseyi kinamamıştır. Zira Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) cihad maksadıyla değil, Kureys kervanını ele geçirmek maksadıyla Medine’den çıkmıştır. Buna rağmen Bedir gazvesine katılanlar diğerlerinden daha faziletlidirler. Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) Ömer’e “Allah’ın Bedir’e katılanlara muttali olarak: İstediginizi yapınız, ben size mağfiret buyurdum demediğini nereden bilebilirsin ki?” dedi. Buhârî, Kitab-ü’t-Tefsir, Mümtehone Süresi, 4890 nolu hadis.

d) İbn Abbâs’ın temsilde bulunmadığını istediğini destekleyen hususu Taberânî’nin rivayetinde açıkça görebiliyoruz. Bu rivayette İbn Abbâs âyeti genelliği ifade edecek bir tarzda yorumlamış ve şöyle demiştir: “Bunlar Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) döneminde O’nunla birlikte hastalıklar, bedensel acılar nedeniyle cihad etmeyenlerdir. Cihad etmeyen diğer bir grup daha söz konusu idi ki, bunlar da sağlıklı olduğu halde Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ile cihad etmeyenlerdi.”

e) İlk rivayette söz konusu edilen iki âma kişinin kimliği hakkında bilginler görüş birliğine varabilmiş değildir. Zira rivayetin Taberî’deki varyantında Ebû Ahmed ibn Cahş olarak geçmektedir. İbn Hacer bu ikinci ismin daha doğru olduğu görüşündedir. İbn Hacer Abdullah’ın Ebû Ahmed’in kardeşi olduğunu isminin Abd olduğu ve künyesiyle şöhret kazandığını belirtir. *Fethü’l-Bâri*, c. 8, s. 262. İbn Hacer’in tespiti gerçeğe daha yakındır. Zira İbn Hacer sahabe biyografisiyle ilgili *el-İsâbe* adlı bir eserinin bulunduğunu hatırlatalım. İbn Hacer söz konusu eserinde Ebû Ahmed ibn Cahş’ın biyografisinde O’nun âma olduğunu, Abdullah adlı bir kardeşinin olduğunu belirtir. Kardeşi Abdullah’ın Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in ilk gönderdiği seriyyenin komutanı olduğu bilgisini verir. *El-İsâbe*, c. 2, s. 278, 4583 nolu hadis.

f) Tirmizî’nin rivayetinden âyetin İbn Ümmü Mektum ile Abdullah (veya Ebû Ahmed ki doğru olan budur.) İbn Cahş’ın sorusu üzere bir defada nazil olduğu anlaşılıyor. Ancak Buhârî’de konuyla ilgili aktarılan rivayette ise (غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ) “Özürsüz olarak” bölümü ilk olarak âyetle birlikte nazil olmamış daha sonra İbn Ümmü Mektum’un sorusu üzere ruhsat kastıyla nazil olmuştur. İşte Buhârî’nin Zeyd İbn Sabit’ten aktardığı rivayet: “Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) bana ‘Mü’minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir olmaz.’ âyetini yazdırdı. İbn Ümmü Mektum ki, gözleri görmeyen birisiydi, şöyle dedi: “Ey Allah’ın Resûlü, vallahi cihada gücüm yetseydi, ben de cihad ederdim.” Bunun üzerine Allah Teâlâ Resûlüne baldırı baldırının üstündeyken vahy indirdi. Vahyin (Hz. Resûlullah üzerindeki) ağırlığı bana o kadar ağır bastı ki, sonunda ben dizimin ufalanıp dağılmasından korktum. Sonra Rasûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in üzerinden vahyin etkisi çekilince Allah Teâlâ ‘Özür sahibi olmaksızın.’ bölümünü indirdi.” Buhârî ayrıca bu haberi Bera İbn Azib’dan iki kanalla da tahrir etmiştir. Buhârî, Kitab-ü’t-Tefsir, Nisâ Süresi, 5493 ve 5494 nolu hadisler. Bu iki rivayetten soruyu soranın İbn Ümmü Mektum olduğu ve soruyu âyetin nüzulünden sonra sorduğu sorunun ardından vahyin geldiği ve âyetin sorudan sonra son şeklini aldığı anlaşılıyor.

دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

96- “Kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet vermiştir. Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”

{ دَرَجَاتٍ مِنْهُ } “Kendi katından dereceler vermiştir.” Allah Teâlâ tarafından derecelerde faziletler.

g) Buhârî’nin rivayetinin Tirmizî’nin rivayetinden daha sahih olduğunda kuşku bulunmamaktadır.

h) İbn Abbâs’ın Tirmizî’deki rivayetinde geçen

(فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً) “Allah malları ve canlarıyla savaşılanları, derece bakımından, oturup kalanlardan üstün kılmıştır.” bölümü nazil oldu. İşte bunlar, özürsüz olarak yerlerinde oturanlardır. ‘Ama savaşa katılanları, kendi katından çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır...’ Mü’minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanların dereceleri üzerine cihad edenlerin derecelerini yükseltmiştir.” sözleri Taberî’nin rivayetinde bulunmamaktadır. İbn Hacer bunun haberde bir müdrec olduğunu belirtir. Yani bu söz İbn Abbâs’ın değil, İbn Cüreyc’in metne eklemesidir. *Fethü’l-Bâri*, c. 8, s. 262. Özete bu tefsire göre âyette iki yerde geçen “el-Kâidûn/oturanlar” ifadesi özürsüz olarak oturup kalanlardır. Buna göre özürlü olup da cihada çıkamayanlar ecir bakımından Allah yolunda cihad edenler gibidirler. Bu tefsir İbn Cerir et-Taberî’nin İbn Cüreyc’den yaptığı iki nakille çatışmaktadır. İlkine göre (فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً) “Allah malları ve canlarıyla savaşılanları, derece bakımından, oturup kalanlardan üstün kılmıştır.” buyruğu hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ malları ve canlarıyla cihad edenleri özür sahiplerine üstün kılmıştır. İkincisi; (وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا) “Ama savaşa katılanları, kendi katından çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.” Allah Teâlâ mü’minlerden özürsüz olarak cihada çıkmayıp oturanlardan üstün kılmıştır. Taberî, c. 5, s. 231. Bu tefsire göre Allah yolunda cihad edenler özür sahibi olup cihada çıkamayan mü’minlerden bir derece, özürsüz bir şekilde cihada çıkmayıp yerlerinde oturanlardan ise birçok derece ve büyük bir ecirle daha üstündürler. İbn Cerir de tefsirini buna göre yapmış ve İbn Cüreyc’den yaptığı nakille bunu desteklemiştir. Bu tefsirin daha güçlü olduğunu destekleyen emareler de yok değildir. Allah Teâlâ ilk yerde kendilerine üstün kılınanlar zikredildikten sonra Allah Teâlâ (وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى) “Gerçi Allah herbirine güzellik vaat etmiştir.” buyurmaktadır. Yani mücahidler ile özürlü bulunup cihada çıkamayanlar. Bu ise ilk yerde geçen oturanlardan kastın özür sahibi olup cihada çıkamayan mü’minler olduğuna delildir. Özürsüz yere cihada çıkamayanlar ise oturmaları ve Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den geri kalmaları nedeniyle hesaba çekileceklerdir. Bu son grup ödül almayı hak etmemektedirler.

{ وَمَغْفِرَةً } “Bağışlanma.” Günahların.

{ وَرَحْمَةً } “Ve rahmet.” Azaptan.

{ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا } “Allah çok bağışlayan.” Oturup kalmaktan tevbe edenlere ve cihada çıkanlara.

{ رَحِيمًا } “Çok merhametli olandır.” Tevbe üzere vefat edenlere karşı.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا
كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً
فَتَهَاجَرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَاوِيَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾

97- “Melekler, canlarını alacakları sırada, kendilerine zulmedenlere, ‘Ne yapıyordunuz?’ diye sorduklarında onlar, ‘Biz, yeryüzünde güçsüz bırakılmıştık.’ derler. (Bunun üzerine melekler de onlara), ‘Allah’ın yeri göç etmeniz için geniş değil miydi?’ derler. İşte, onların varacakları yer cehennemdir. Orası varılacak ne kötü yerdir!”

Ardından Allah Teâlâ Bedir Savaşı’nda öldürülenler hakkında buyruğunu indirdi. Bunlar elli kişi idiler. İslam’dan irtidat etmiş ve bütünü öldürülmüştü. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

{ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ } “Melekler, canlarını alacakları sırada.” Melekler Bedir Savaşı’nda onların ruhlarını kabzettiklerinde.

{ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ } “Kendilerine zulmedenlere.” Şirk koşarak.

{ قَالُوا } “Diye sorduklarında.” Melekler onlara ruhlarını kabzediş ennasında sorduklarında.

{ فِيمَ كُنْتُمْ } “Ne yapıyordunuz?” Mekke’de ne yapıyordunuz.

{ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ } onlar, “Biz, güçsüz bırakılmıştık.’ derler.” Baskı altına alınmış zeliller idik.

{ فِي الْأَرْضِ } “Yeryüzünde.” Mekke toprağında kâfirlerin ellerindeydik.

{ قَالُوا } “(Bunun üzerine melekler de onlara), derler.” Melekler onlara derler ki.

{ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ } “Allah’ın yeri değil miydi?” Medine yurdu.

{ وَاسِعَةً } “Geniş.” Emin.

{ فَتُهَاجِرُوا فِيهَا } “Göç etmeniz için.” Oraya.

{ فَأُولَئِكَ } “İşte.” Bu çıkış.

{ مَاوِيَهُمْ } “Onların varacakları yer.” Onların varacağı yer.

{ جَهَنَّمَ وَنَارُهَا } “Cehennemdir. Orası varılacak ne kötü yerdir!” Oraya dönerler.

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا

98- “Ancak, çare bulamayan ve yol bilmeyen güçsüz bırakılmış erkek, kadın ve çocuklar bunun dışındadır.”

Ardından özür sahiplerini açıklayarak şöyle buyurdu:

{ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ } “Ancak güçsüz bırakılmış erkek, bunun dışındadır.” Zayıf yaşlılar.

{ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ } “Kadın ve çocuklar.” Çocuklar/sabiler.

{ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً } “Çare bulamayan.” Çıkmaya çıkış yolu bulamayan.

{ وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا } “Ve yol bilmeyen.” Yol tanımayan.

فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَغْفِرَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا

99- “İşte bunlar, Allah’ın kendilerini affetmesi umulan kimselerdir. Çünkü Allah çok affeden, çok bağışlayandır.”

{ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ } “İşte bunlar, Allah’ın umulan kimselerdir.” Asâ sözcüğü Allah hakkında kullanıldığında vaciplik ifade eder.

{ أَنْ يَغْفُو عَنْهُمْ } “Kendilerini affetmesi.” Onlardan meydana gelen davranışlar konusunda.

{ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا } “Çünkü Allah çok affeden.” Onlardan meydana gelen şeye karşı.

{ غَفُورًا } “Çok bağışlayandır.” Onlardan tevbe edenlere.²⁷

²⁷ a) İmam Buhârî, Ebû'l-Esved Muhammed ibn Abdurrahman'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Medinelilerden savaşa katılmak üzere belli miktarda asker göndermeleri istendi. Ben de gönderilecek bu askerler arasına yazıldım. İbn Abbâs’ın azadlısı İkrime ile karşılaştım. Ona durumu bildirince, bu işten elinden geldiğince beni de alıkoymaya çalıştı, sonra şöyle dedi: ‘İbn Abbâs bana şunu haber verdi: Müslümanlardan bazı kimseler, müşriklerle birlikte olup Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) döneminde müşriklerin kalabalığını artırıyorlardı. Atılan bir ok gelir onlardan birisine isabet eder, onu öldürürdü. Yahut da ona bir darbe indirilerek o kimselerden birisi öldürülebiliyordu. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ) ‘Melekler, canlarını alacakları sırada, kendilerine zulmedenlere.’ âyetini indirdi.” Buhârî, Kitabü't-Tefsir, 19. Bâb, 4596 nolu hadis; Kitabü'l-Fiten, 12. Bâb; 7085 nolu hadis. Ayrıca bu haberi Beyhakî ve Taberî de tahrir etmişlerdir. *Es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. 9, s. 12, Kitabü's-Siyer, Bâb-ü Fardî'l-Hicret; Taberî, c. 5, s. 234.

b) Hadisin “Medinelilerden savaşa katılmak üzere belli miktarda asker göndermeleri istendi” ilk bölümünde geçen bu cümlelerden kasdın ne olduğu hakkında biraz açıklama gerektirmektedir. Acaba bu askerî hareket kimin döneminde ve nereye gönderilecekti. İbn Hacer’in verdiği bilgiye göre İbn Zübeyr’in Mekke’de yönetimi ele aldığı dönemde idi ve Abdülmelik’e karşı harekete geçilecekti. *Fethü'l-Bâri*, c. 8, s. 263. İbn Abbâs’ın “Müslümanlardan bazı kimseler, müşriklerle birlikte olup Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) döneminde müşriklerin kalabalığını artırıyorlardı” ifadeleri ise İbn Abbâs’ın (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ) “Melekler, canlarını alacakları sırada, kendilerine zulmedenlere” âyetinin haklarında nazil olduğu müslümanlardır.

c) Bu âyetin sebab-i nüzûlü bağlamında değerlendirilebilecek İbn Abbâs’tan başka bir rivayeti Taberî İkrime kanalıyla aktarmaktadır: “Mekke halkından bir topluluk Müslüman olmuştu. Onlar Müslümanlıklarını gizliyorlardı. Müşrikler, Bedir Savaşı’nda onları da götürmüşlerdi. Onlardan bazıları öldürüldüler. Bunun üzerine Müslümanlar, ‘Öldürülen şu arkadaşlarımız Müslüman idi-

ler. Onlar buraya zorla getirildiler. Siz onlar için af dileyin.’ dediler. İşte bunun üzerine الَّذِينَ تَوْفَيْهِمُ الْمَلَكُطَةُ طَالِمَجِ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ (Melekler, canlarını alacakları sırada, kendilerine zulmedenlere, ‘Ne yapıyordunuz?’ diye sorduklarında onlar, ‘Biz, yeryüzünde güçsüz bırakılmıştık.’ derler. (Bunun üzerine melekler de onlara), ‘Allah’ın yeri göç etmeniz için geniş değil miydi?’ derler. İşte, onların varacakları yer cehennemdir. Orası varılacak ne kötü yerdir!’ âyet-i kerimesi nazil oldu. Müslümanlar, Mekke’de kalan diğer Müslümanlara bu âyeti yazıp gönderdiler. Ve özürlülerinin kabul edilmediğini bildirdiler. Bunun üzerine onlar da Mekke’yi terk edip hicret etmek için yola çıktılar. Fakat müşrikler onları yakaladılar ve dinlerinden döndürerek fitneye düşürmek istediler. Bu sefer Mekke’de kalan bu Müslümanlar hakkında şu âyet nazil oldu: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ: ‘İnsanlardan kimi vardır ki, Allah’a iman etti, der, ama Allah uğrunda bir sıkıntıya uğratıldığı zaman, insanlardan gördüğü sıkıntıyı Allah’ın azabı gibi tutar.’ (29/el-Ankebût/10). Müslümanlar bu âyeti de yazıp onlara gönderdiler. Onlar da çok üzüldü ve bütün hayırlardan ümitlerini kestiler. Bundan sonra Mekke’deki o Müslümanlar hakkında şu âyet nazil oldu: ‘Ey Muhammed, şüphesiz ki Rabbin, mihnete uğrattıktan sonra hicret eden sonra da cihad eden ve işkencelere sabredenleri affeder.’ Bu defa Müslümanlar, Mekke’deki Müslümanlara bu âyeti yazıp gönderdiler ve onlara ‘Allah, sizin için bir çıkar yol gösterdi.’ dediler. Bunun üzerine Mekke’deki Müslümanlar hicret için yola çıktılar. Müşrikler de geriden gelip onlara kavuştular ve birbirleriyle vuruştular. Ölen öldü, kurtulan da kurtulmuş oldu.” Taberî, c. 5, s. 233. Taberî’nin bu haberinin sened tabakasında Ahmed ibn Mansur er-Remadî, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, Muhammed ibn Şerik, Amr ibn Dinar ve İkrime bulunmaktadır. Amr ibn Dinar ile İkrime’nin tercüme-i hallerini sunmuş, Amr’ın sika, İkrime’nin ise sebt olduğunu belirtmiştik.

Ahmed ibn Mansur İbn Seyyar er-Remadi. Sika ve hâfızdır. Et-Takrîb, c. 1, s. 26, 127 nolu madde.

Ebû Ahmed ez-Zübeyrî. Muhammed ibn Abdullah ez-Zübeyr ibn Amr ibn Dirhem el-Esedî. Sika ve sebtir. Ancak Sevrî’den aktardığı hadislerde bazen hataya düşer. Et-Takrîb, c. 2, s. 176, 377 nolu madde.

Muhammed ibn Şerik el-Mekkî, Ebû Osman. Sikadır. Et-Takrîb, c. 2, s. 170, 307 nolu madde.

Taberî’nin bu isnad zincirinde geçen ricaller sikadır. İsnadda herhangi bir kopukluk da bulunmamaktadır. Tehzîbü’l-Tehzîb, c. 9, s. 221, 348 nolu madde; c. 8, s. 28, 45 nolu madde. Ahmed İbn Mansur er-Remadî’nin tercüme-i halî için bkz. Tehzîbü’l-Kemal. Buna göre bu haber sahihtir.

d) İbn Hişam’da Siretinde bu olaya değinir. Bu durumda olanların isimlerini, mücadelelerini ve geçirdikleri evreleri anlatır. Haris ibn Zema ibn Abdülmutilib, Ebû’l-Kays ibn Velid ibn Muğire, Ebû Kays ibn el-Fakih ibn Muğire, Ali ibn Ümeyye ibn Halef, As ibn Münebbih el-Haccac bunlar arasındadır. Siret-ü İbn Hişam, c. 2, s. 330.

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً
وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ
فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

100- “Kim, Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Şu halde, kim Allah’a ve elçisine hicret etmek üzere evinden çıkar ve sonra da kendisine ölüm erişirse, (bilsin ki), onu ödüllendirmek Allah’a aittir. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”

{ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ } “Kim, Allah yolunda hicret ederse.” Allah’a taatte.

{ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ } “Yeryüzünde bulur.” Medine yurdunda.

{ مُرَاعِمًا } “Gidecek.” Sınımlanacak ve çıkış yeri.

{ كَثِيرًا وَسَعَةً } “Çok yer ve bolluk.” Yaşamında bolluk ve güven. Bu âyet-i kerime Eksem İbn Sayfî hakkında nazil olmuştur. Ardından

e) Âyet ve sebep-i nüzûllerden açıkça anlaşılmaktadır ki; küfür diyarından hicret etmeye güç yetirebilen bir mü’minin söz konusu yerde kalması caiz değildir. Ancak bu hüküm bütünüyle mutlak bir hüküm değildir. Bu hükmün geçerli olabilmesi için Müslüman’ın bu şirk/küfür diyarında İslam’ın yüce şiarlarını yaşatabilmeye ve diriltebilmeye olanağının olmaması gerekir. Âyetten ayrıca bu halette vefat eden bir Müslüman’ın nefesine zulmedici ve günah işleyici olduğunu da anlayabilmekteyiz.

f) İbn Hacer “Mekke’nin fethinden sonra hicret yoktur” hadisine düştüğü şerhte kısaca şöyle der: “Müslümanların fethettiği bir yurttan hicret etmek vacip değildir. Ancak Müslümanların fethinden önce Müslümanlar şu üç gruptan birisine dahil olur: İlki; bu yurttan hicret etmeye gücü yeten, ancak bu yurttan dinini açıkça dillendirmeye olanağı olmayan, vacipleri yerine getirme gücü bulunmayan kimse. Böyle bir kimsenin hicret etmesi vaciptir. İkincisi; bu yurttan hicret etmeye gücü yeten, ancak diğer taraftan bu yurttan dinini açıkça dillendirmeye olanağı olan, vacipleri yerine getirme gücü bulunan kimse. Böyle bir kimsenin hicret etmesi müstehaptır. Üçüncüsü; esaret, hastalık veya bunun dışındaki diğer başka bir nedenden ötürü hicret etme gücü bulunmayan kimse. Böyle bir kimsenin bu yurttan ikamet etmesi caizdir.” *Fethü'l-Bâri*, c. 6, s. 190, Kitabü'l-Cihad, “Fetihten sonra hicret yoktur” bâbı.

da Cündeb İbn Damre hakkında nazil olmuştur. Bu şahıs yaşlı idi ve Mekke’de bulunuyordu. Mekke’den Medine’ye hicret etmek için yola çıktı. Ten’im bölgesine geldiğinde ölüm kendisini buldu. Onun sevabı muhacirlerin sevabının aynısıdır. Hamdedici olarak vefat etti. Onun hakkında bu âyet nazil oldu.

{ وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ } “Şu halde, kim evinden çıkar.” Mekke’den.

{ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ } “Allah’a hicret etmek üzere.” Allah Teâlâ’ya taat için.

{ وَرَسُولِهِ } “Ve elçisine.” Medine’deki Resûlüne.

{ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ } “Ve sonra da kendisine ölüm erişirse.” Ten’im bölgesinde.

{ فَقَدْ وَفَّعَ أَجْرَهُ } “(Bilsin ki), onu ödüllendirmek.” Hicretinin sevabının vacip oldu.

{ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا } “Allah’a aittir. Çünkü Allah, çok bağışlayan.” Müşrikken kendisinden meydana gelen davranışlara.

{ رَحِيمًا } “Çok merhametli olandır.” Müslümanken meydana gelen şeylere.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ
الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ

عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

101- “Yeryüzünde yolculuğa çıktığınızda, inkâr edenlerin size saldırıda bulunmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda sizin için bir sakınca yoktur. Çünkü kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.”

{ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ } “Yolculuğa çıktığınızda.” Yolculuğa çıktığınızda.

{ فِي الْأَرْضِ } “Yeryüzünde.” Allah yolunda.

{ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ } “Sizin için bir sakınca yoktur.” Günah.

{ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ } “Namazı kısaltmanızda.” Mukimken kıldığınız namazdan.

{ إِنْ خِفْتُمْ } “Korkarsanız.” Bilirseniz.

{ أَنْ يَفْتِنَكُمْ } “Size saldırıda bulunmasından.” Sizi öldürmelerinden.

{ الَّذِينَ كَفَرُوا } “İnkâr edenlerin.” Namazda.

{ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا } “Çünkü kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.” Düşmanlığı açıktır. Bu korku namazıdır.

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَدَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾

102- “Onların içinde iken namaz kıldırıldığında, içlerinden bir grup silahlarını alıp seninle birlikte namaza dursun ve secde edince de bu grup arka tarafınıza geçsin! Bu kez de, namaz kılmayan diğer grup gelip seninle birlikte namazı kılsınlar. Onlar da tedbirli olsunlar ve silahlarını yanlarında bulundursunlar. Çünkü inkâr edenler size ansızın bir baskın yapmak için, silah ve mühimmatınızın yanınızda olmamasını arzu ederler. Ancak yağmurdan dolayı güçlük çekiyorsanız veya hasta iseniz, silahlarınızı bir yere bırakmanızda sizin için bir sakınca yoktur. Yine

de gerekli tedbirinizi alın! Allah, inkâr edenlere alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.”

Ardından Allah Teâlâ korku namazının nasıl kılınacağını açıklayarak şöyle buyurdu:

{وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ} “Onların içinde iken.” Onlarla birlikte bulunduğunda.

{فَاقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ} “Namaz kıldırıldığında.” Onlara namaz kıldırıldığında tekbir al, onlar da seninle birlikte tekbir alsınlar.

{فَلْتَقُمْ} “Namaza dursun.” Bulunsun.

{طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ} “İçlerinden bir grup seninle birlikte.” Namazda.

{وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا} “Silahlarını alıp ve secde edince de.” Bir rekâtın rükûunu ettiklerinde.

{فَلْيَكُونُوا} “Geçsin.” Dönsünler.

{مِنْ وَرَائِكُمْ} “Bu grup arka tarafınıza.” Düşmanın hizasında onların ashabının saffına.

{وَلَتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى} “Bu kez de, diğer grup gelip.” düşmanın hizasında bulunan.

{لَمْ يُصَلُّوا} “Namaz kılmayan.” seninle ilk rekâtı kılmayan.

{فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ} “Seninle birlikte namazı kılsınlar.” İkinci rekâtı.

{وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ} “Onlar da tedbirli olsunlar.” Düşmanlarına.

{وَأَسْلِحَتَهُمْ} “Ve silahlarını yanlarında bulundursunlar.” Silahlarını beraberlerinde alsınlar.

{وَدَّ} “Çünkü arzu ederler.” Temenni ederler.

{الَّذِينَ كَفَرُوا} “İnkâr edenler.” Yani Benî Enmar kabilesi.

{لَوْ تَعْمَلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ} “Silahlarınızın yanınızda olmamasını.” Onları unutmanızı.

{وَأَمْتَعْتِكُمْ} “Ve mühimmatınızın.” Savaş araç gereçlerinizin yanınızda bulunmamasını.

{فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ} “Size yapmak için.” Size saldırmak.

{مَيْلَةً وَاحِدَةً} “Ansızın bir baskın.” Namazdayken size karşı bir hamle, ardından Allah Teâlâ mü’minlere namazda silahlarını yere bırakabilme ruhsatını vererek şöyle buyurdu:

{وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ} “Sizin için bir sakınca yoktur.” Size bir sıkıntı bulunmamaktadır.

{إِنْ كَانَ بِكُمْ أَدَى مِنْ مَطَرٍ} “Ancak yağmurdan dolayı güçlük çekiyorsanız.” Şiddetli yağmurdan.

{أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى} “Veya hasta iseniz.” Yaralı iseniz.

{أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ} “Silahlarınızı bir yere bırakmanızda.” Silahlarınızı.

{وَاخْذُوا حِذْرَكُمْ} “Yine de gerekli tedbirinizi alın.” Düşmanlarınıza karşı.

{إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا} “Allah, inkâr edenlere hazırlamıştır.” Benî Enmar kabilesine.

{عَذَابًا مُهِينًا} “Alçaltıcı bir azap.” Onunla alçaltılacakları.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Alçaltıcı.” Şiddetli anlamına gelmektedir.²⁸

²⁸ a) İmam Buhârî, Said İbn Cübeyr kanalıyla şöyle rivayet etmektedir: İbn Abbâs Allah Teâlâ’nın اَسْلِحَتَكُمْ تَضَعُوا اَنْ تَضَعُوا اَسْلِحَتَكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَدَى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى “Eğer size yağmurdan dolayı bir zarar gelir yahut hasta bulunursanız, silahlarınızı bırakmanızda sizin için bir sakınca yoktur. Ama son derece tedbirli bulunun. Şüphesiz Allah, kâfirlere küçültücü bir azap hazırlamıştır.” kavli hakkında Abdurrahman ibn Avf yaralı idi (İşte bu âyet onun hakkında nazil oldu)’ demiştir. Buhârî, Kitabü’t-Tefsîr, Nisâ Sûresi, 4599

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ
فَإِذَا أَطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

103- “Namazı bitirdiğinizde, ayakta durarak, oturarak ve yanları-
nızın üzerinde Allah’ı anın! Güvene kavuştuğunuzda da na-
mazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz, mü’minlere vakitli olarak
farz kılınmıştır.”

{ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ } “Namazı bitirdiğinizde.” Korku namazını bi-
tirdiğinizde.

{ فَادْكُرُوا اللَّهَ } “Allah’ı anın!” Allah için namaz kılınız.

{ قِيَامًا } “Ayakta durarak.” Sağlıklı olan için.

{ وَقُعُودًا } “Oturarak.” Hasta için.

{ وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ } “Ve yanlarınızın üzerinde.” Yaralı ve ağır hastaya.

{ فَإِذَا أَطْمَأْنَنْتُمْ } “Güvene kavuştuğunuzda da.” Kendi yurtlarınıza
dönüp de korku haleti sizden ayrıldığında.

numaralı hadis. Bu haberi Hâkim ve Taberî de Haccac ibn Muhammed kana-
lıyla devamını da bu isnad ile rivayet etmişlerdir. Hâkim “Bu hadis, Buhârî ve
Müslim’in şartlarına göre sahihtir. Ancak her ikisi de bu habere tahrir etme-
mişlerdir.” der. Zehebî de onun bu yargısını doğru bulur. Taberî, c. 5, s. 259;
el-Müstedrek, c. 2, s. 308, Kitabü’t-Tefsir. Ancak İmam Buhârî bu habere göre
tahrir etmiştir. Beyhakî de Hâkim kanalından isnadıyla tahrir etmiş ve aynıısını
zikretmiştir. Beyhakî, 553, Kitabü’s-Salat, “Mazur olan kimsenin silahı yere bı-
rakması” bâbı.

b) Sebebin hususiliği hükmün umumiliğine engel değildir, şeklindeki tefsir ku-
ralı bilinmektedir. İbn Abbâs bu âyetin yaralı Abdurrahman ibn Avf hakkında
nazil olduğunu belirtmektedir. Ancak âyetin onun hakkında nazil olmuş ol-
ması bu hükmün genelliği ve kapsayıcılığı hakkında engel değildir. Müslü-
manlar kâfirlerle karşı karşıya kaldıklarında yağmur, hastalık vb. gerekçelerle
silahı taşımak kendilerine ağır geliyor ve eziyet veriyorsa, silahlarını bırak-
maları mübahtır.

{ فَاقِيمُوا الصَّلَاةَ } “Namazı dosdoğru kılın.” Dört rekât olarak tam kılınız.

{ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ } “Çünkü namaz.” Olmuştur.

{ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مُؤَقَّتًا } “Mü’minlere vakitli olarak farz kılınmıştır.” Yolculuk ve ikamet halinde belirli ve farz kılınmıştır. Yolcu için iki rekât, mukim için dört rekâttır.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

104- “(Düşmanınız olan) o toplumun peşine düşmekte gevşeklik göstermeyin! Eğer siz acı çekmekte iseniz, kuşkusuz onlar da sizin acı çektiğiniz gibi acı çekmektedir. Ama siz, Allah’tan, onların beklemedikleri şeyleri beklemektesiniz. Allah hakkıyla bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”

Ardından Allah Teâlâ Uhud gününden sonra mü’minleri Ebu Süfyan’ı ve ashabını aramaya özendirerek şöyle buyurdu:

{ وَلَا تَهِنُوا } “Gevşeklik göstermeyin!” Acze düşmeyiniz ve zaafa uğramayınız.

{ فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ } “(Düşmanınız olan) o toplumun peşine düşmekte.” Ebu Süfyan’ı ve ashabını talep etme konusunda.

{ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ } “Eğer siz acı çekmekte iseniz.” Yaralanmaktan dolayı acı çekiyorsanız.

{ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ } “Kuşkusuz onlar da acı çekmektedir.” Yaralanarak acı çekmektedirler.

{ كَمَا تَأْلَمُونَ } “Sizin acı çektiğiniz gibi.” Yaralanarak acı çektiğiniz gibi.

{ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ } “Ama siz, Allah’tan, beklemektesiniz.” Sevabını beklemektesiniz ve Onun azabından korkmaktasınız.

{ مَا لَا يَرْجُونَ } “Onların beklemedikleri şeyleri.” Beklediğinizi.

{ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا } “Allah hakkıyla bilen” Yaralanmanızı.

{ حَكِيمًا } “Tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.” Kavmi takip etmenize size hükmetmiştir.

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَىٰكَ اللَّهُ
وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

105- “Biz sana Kitabı, insanlar arasında Allah’ın gösterdiği şekilde hükmetmen için, gerçek olarak indirdik. Sen hainlerin savunucusu olma!”

Ardından zırh hırsız Ta’me İbn Ubeyrık ile onu hırsızlıkla suçlayan Yahudi Zeyd İbn Semîn’in kıssasını aktararak şöyle buyurdu:

{ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ } “Biz sana Kitab’ı indirdik.” Cebrail’i Kur’an ile.

{ بِالْحَقِّ } “Gerçek olarak.” Hak ve bâtılın açıklanması için.

{ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ } “İnsanlar arasında hükmetmen için.” Ta’me ve Zeyd İbn Semîn’in arasında hak ile hükmetmen için.

{ بِمَا أَرَىٰكَ اللَّهُ } “Allah’ın gösterdiği şekilde.” Allah Teâlâ’nın sana Kur’an’da öğrettiği ve açıkladığı şekilde.

{ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ } “Sen hainlerin olma.” Hırsızlık yaparak hain olan Tu’me’nin.

{ خَصِيمًا } “Savunucusu.” Yardımcısı.

وَاسْتَغْفِرِ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٦﴾

106- “Allah’tan bağışlanmanı iste. Kuşkusuz Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir!”

{وَأَسْتَغْفِرِ اللَّهَ} “Allah’tan bağışlanmanı iste.” Yahudi Zeyd İbn Semîn’e dövmeye yeltenmenden dolayı Allah Teâlâ’ya tevbe et.

{إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا} “Kuşkusuz Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir!” Tevbe üzere vefat eden kimseye karşı Rahîmdir.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: “Kuşkusuz Allah, çok bağışlayan” yeltenmeye kalkıştığın şeye “çok merhamet edendir.” Sana.

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ

خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾

107- “Sen kendilerine hainlik edenleri savunma. Çünkü Allah, sürekli hainlik yapıp günah işleyeni sevmez!”

{وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ} “Sen kendilerine hainlik edenleri savunma.” Hırsızlık ile.

{إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا} “Çünkü Allah, sürekli hainlik yapıp sevmez.” Hırsızlık yaparak hain olan kimseyi.

{أَثِيمًا} “Günah işleyeni.” Yalan yere yemin etmekle ve suçsuz bir kişiye iftira atmakla facir olan kişiyi.

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُمْ مَعَهُمْ إِذْ

يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُّحِيطًا ﴿١٠٨﴾

108- “Bunlar insanlardan gizler de Allah’tan gizlemezler! (Oysa Allah) O’nun hoşnut olmadığı sözü gece düzüp kurarlarken, onlarla birlikte idi. Allah, onların yapmakta olduklarını kuşatandır.”

{يَسْتَخْفُونَ} “Bunlar gizler de.” Utanırlar.

{مِنَ النَّاسِ} “İnsanlardan.” Hırsızlıklarını.

{ وَلَا يَسْتَحْفُونَ مِنَ اللَّهِ } “Allah’tan gizlemezler!” Allah Teâlâ’dan gizleyemezler.

{ وَهُوَ مَعَهُمْ } “(Oysa Allah) Onlarla birlikte idi.” Onları bilir.

{ إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ } “O’nun hoşnut olmadığı sözü gece düzüp kurarlarken.” Diyor ki; Allah Teâlâ’nın razı olmadığı sözü söylüyor ve bir araya getiriyorlar. Onlar da Allah Teâlâ’dan razı değil-dirler. Cümlede takdim tehir bulunmaktadır.

{ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ } “Allah, onların yapmakta olduklarını.” Sözlerini.

{ مُحِيطًا } “Kuşatandır.” Bilendir.

هَآ أَنتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلِ اللَّهَ

عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾

109- “Haydi siz dünya hayatında onları savundunuz; ya kıyâmet gününde Allah’a karşı onları kim savunacak ya da kim onlara vekil (destekçi) olacak?”

{ هَآ أَنتُمْ هَؤُلَاءِ } “Haydi siz.” Sizler ey kavim Ta’me’yi yani Benî Zufr’u.

{ جَادَلْتُمْ } “Savundunuz.” Savundunuz.

{ عَنْهُمْ } “Onları.” Ta’me’yi.

{ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلِ اللَّهَ } “Dünya hayatında Allah’a karşı kim savunacak?” Allah Teâlâ’ya karşı savunacak.

{ عَنْهُمْ } “Onları.” Ta’me’yi.

{ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا } “Ya kıyâmet gününde. Ya da kim onlara olacak?” Kıyâmet gününde Ta’me’yi.

{ وَكِيلًا } “Vekil (destekçi).” Allah Teâlâ’nın azabından kefil olarak.

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا

رَحِيمًا ۱۱۰

110- “Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de, sonra Allah’tan bağışlanma dilerse, Allah’ı çok bağışlayan, çok merhamet eden olarak bulur.”

{ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا } “Kim bir kötülük yapar.” Hırsızlık.

{ أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ } “Veya kendine zulmeder de.” Bâtıl yere yemin ederek ve suçsuz birisine iftira atarak.

{ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ } “Sonra Allah’tan bağışlanma dilerse.” Allah Teâlâ’ya tevbe ederse.

{ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا } “Allah’ı çok bağışlayan, olarak bulur.” Günahlarına karşı.

{ رَحِيمًا } “Çok merhamet eden.” Tövbesinden önce olması cihe-tiyle.

وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا

حَكِيمًا ۱۱۱

111- “Kim bir günah işlerse, onu ancak kendine karşı işlemiş olur. Allah hakkıyla bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”

{ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا } “Kim bir günah işlerse.” Hırsızlık ve Allah Teâlâ adına yalan yere yemin ederek.

{ فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ } “Onu ancak işlemiş olur.” Cezalandırılması.

{ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا } “Kendine karşı. Allah hakkıyla bilen.” Yani zırhı çalanı.

{ حَكِيمًا } “Tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.” Hırsızın elinin kesileceği şeklindeki verdiği hükümde.

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَزِمْ بِهِ بَرِيئًا فَقَدْ احْتَمَلَ بُهْتَانًا

وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿١١٢﴾

112- “Kim bir hata veya günah işler ve sonra da onu suçsuz birinin üzerine atarsa, kuşkusuz o, büyük bir iftira ve açık bir günah yüklenmiş olur.”

{ وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً } “Kim bir hata işler.” Hırsızlık.

{ أَوْ إِثْمًا } “Veya günah.” Ya da Allah adına yalan yere yemin ederse.

{ ثُمَّ يَزِمْ بِهِ } “Ve sonra da onu atarsa.” Hırsızlığı.

{ بَرِيئًا } “Suçsuz birinin üzerine.” Zeyd İbn Semîn’in.

{ فَقَدْ احْتَمَلَ } “Kuşkusuz o yüklenmiş olur.” Kendi nefsine vacip kılmıştır.

{ بُهْتَانًا } “Büyük bir iftira.” Büyük bir buhtanın cezasını.

{ وَإِثْمًا مُبِينًا } “Ve açık bir günah.” Açık bir günahın cezasını.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ
وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ

عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

113- “Eğer Allah’ın sana lütfu ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya yeltenmişti. Oysa onlar ancak kendilerini saptırırlar ve sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana Kitab’ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Gerçekten Allah’ın sana olan lütfu çok büyüktür.”

{ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ } “Eğer Allah’ın sana lütfu olmasaydı.” Allah Teâlâ’nın sana peygamberlikle fazlı olmamış olsaydı.

{ وَرَحْمَتُهُ } “Ve rahmeti.” Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ı sana göndermesi olmamış olsaydı.

{ لَهَمَّتْ } “Yeltenmişti.” Kalplerinde gizlemiş ve murat etmişlerdi.

{ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ } “Onlardan bir grup.” Ta’me’nin kavminden.

{ أَنْ يُضْلُوكَ } “Seni saptırmaya.” Seni hükümde hataya düşürmeye.

{ وَمَا يُضِلُّونَ } “Oysa onlar saptırırlar.” Hüküm verişte.

{ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ } “Ancak kendilerini. Ve sana hiçbir zarar veremezler.” Bir şey ile. Zira onun zarar verişisi ancak yalan yere şehadette bulunan kimseyedir.

{ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ } “Allah sana Kitabı indirmiş.” Kur’an’ı Ceb-rail ile.

{ وَالْحِكْمَةَ } “Ve hikmeti.” İçinde helali, haramı, kazayı.

{ وَعَلَّمَكَ } “Ve sana öğretmiştir.” Kur’an’la hükümleri ve hudut-ları sana öğretmiştir.

{ مَا لَمْ تَكُنْ تُعَلِّمُ } “Bilmediğini.” Kur’an’dan önce.

{ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا } “Gerçekten Allah’ın sana olan lütfu çok büyüktür.” Peygamberlik ile.

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ
إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ

نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

114- “Onların gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Yalnız sadaka verilmesini veya iyilik yapılmasını yahut insanların arasını bulmayı emredenler bunun dışındadır. Kim, Allah’ın rızasını kazanmak için bunu yaparsa, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.”

{ لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ } “Onların gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur.” Ta’me’nin kavminin gizlice konuşmalarında.

{ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ } “Yalnız sadaka verilmesini emredenler bunun dışındadır.” Ancak yoksullara sadaka verilmesini özendirmek için gizlice konuşma istisna.

{ أَوْ مَعْرُوفٍ } “Veya iyilik yapılmasını.” Bir insana karz-ı hasen yapmayı.

{ أَوْ إِصْلَاحَ بَيْنِ النَّاسِ } “Yahut insanların arasını bulmayı.” Ta’me ve Yahudi Zeyd İbn Semîn.

{ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ } “Kim, bunu yaparsa.” Sadaka, karz-ı hasen ve ıslah edışı.

{ اتَّبِعَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ } “Allah’ın rızasını kazanmak için.” Allah Teâlâ’nın hoşnutluğunu kazanmak için.

{ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ } “Biz ona vereceğiz.” Bahşedeceğiz.

{ أَجْرًا عَظِيمًا } “Büyük bir mükâfat.” Cennette bol bir bağış.

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ
الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

115- “Kendisine doğru yol belli olduktan sonra, Peygamber’den ayrılarak, mü’minlerin tuttuğu yoldan başkasına gidenleri biz, sevdikleri yola çeviririz. Onları cehenneme atarız. Cehennem ne kötü uğraktır.”

{ وَمَنْ يُشَاقِقِ } “Ayrılarak.” Muhalefet ederek.

{ لِرُّسُولِ } “Peygamber’den.” Tevhidde ve hükümde âyette söz konusu edilen şahıs Ta’me’dir.

{ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى } “Kendisine doğru yol belli olduktan sonra.” Tevhid ve hüküm belli olduktan sonra ki bu Ta’me’dir.

{ وَيَتَّبِعْ } “Gidenleri.” Edinenleri.

{ غَيْرِ سَبِيلِ } “Tuttuğu yoldan başkasına.” Dinine.

{ الْمُؤْمِنِينَ } “Mü’minlerin.” Mü’minlerin dini karşısında Mekke ehlinin dini olan şirki seçenleri.

{ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى } “Biz, sevdikleri yola çeviririz.” Dünyada seçtiği şeye bırakırız.

{ وَنُضِلِّهِ جَهَنَّمَ } “Onları cehenneme atarız.” Ahirette.

{ وَمَسَاءَتٌ مَصِيرًا } “Cehennem ne kötü uğraktır.” Varacak yerdir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾

116- “Şüphesiz, Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar. Her kim Allah’a ortak koşarsa (doğru yoldan) pek uzak bir sapıklık içinde kalmıştır.”

{ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ } “Şüphesiz, Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz.” Ta’me gibi şirk üzere ölürse.

{ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ } “Bundan başkasını bağışlar.” Şirk dışındakini.

{ لِمَنْ يَشَاءُ } “Dilediği kimse için.” Bağışlamaya ehil olan kimseyi.

{ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا } “Her kim Allah’a ortak koşarsa (doğru yoldan) pek uzak bir sapıklık içinde kalmıştır.” Hidayetten.

﴿١١٧﴾ اِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِہِ اِلَّا اِنَاثًا وَاِنْ يَدْعُونَ اِلَّا شَیْطَانًا مَّرِیْدًا

117- “Müşrikler Allah’ı bırakıp, bir takım (Lât, Menat gibi) tanrıçalara tapıyorlar; ancak onlar gerçekte inatçı şeytandan başkasına tapmıyorlar!”

{ اِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِہِ } “Müşrikler Allah’ı bırakıp, tapıyorlar.” Mekke ehli Allah Teâlâ’dan başkasına ibadet ediyorlar.

{ اِلَّا اِنَاثًا } “Bir takım (Lât, Menat gibi) tanrıçalara.” Ancak Lat, Uzza ve Menat gibi ruhsuz putlardır.

{ وَاِنْ يَدْعُونَ } “Ancak onlar gerçekte tapmıyorlar!” İbadet etmiyorlar.

{ اِلَّا شَیْطَانًا مَّرِیْدًا } “İnatçı şeytandan başkasına.” İnatçı, şiddetli.

﴿١١٨﴾ لَعَنَہُ اللّٰہُ وَقَالَ لَا تَخِذْ مِنْ عِبَادِکَ نَصِیْبًا مَّفْرُوضًا

118- “Allah şeytanı lânetlemiş, o da şöyle demişti: ‘Andolsun ki, ben, kullarımdan belli bir pay alacağım.’”

{ لَعَنَہُ اللّٰہُ } “Allah şeytanı lânetlemiş.” Allah Teâlâ bütün hayırlardan onu uzaklaştırmıştır.

{ وَقَالَ } “O da şöyle demişti.” İblis demişti.

{ لَا تَخِذْ } “Andolsun ki, ben, alacağım.” Ben istila edecek ve onları kaydıracağım.

{ مِنْ عِبَادِکَ نَصِیْبًا مَّفْرُوضًا } “Kullarımdan belli bir pay.” belirli bir pay. Bu konuda kendisine itaat edilenler onun payıdır, memurudur.

Âyet hakkında şöyle de denilmiştir: Binde 999’u cehennemdedir.

وَلَا ضَلٰلَہُمْ وَلَا مَنٰیئَہُمْ وَلَا مُرْتَبَہُمْ فَلَیَبْتَکُنَّ اِذَا نَ الْاَنْعَامَ وَلَا مُرْتَبَہُمْ فَلَیَغٰیِرُنَّ خَلْقَ اللّٰہِ وَمَنْ یَّتَّخِذِ الشَّیْطٰنَ وَلِیًّا مِنْ دُوْنِ اللّٰہِ فَقَدْ خَسِرَ

﴿١١٩﴾ خُسْرًا مُّبِیْنًا

119- “Onları mutlaka saptıracağım, boş kuruntulara boğacağım, onlara hayvanların kulaklarını yarmalarını ve Allah’ın yaratma düzenini değiştirmelerini emredeceğim!” Allah’ı bırakıp da şeytanı dost edinen kimse, elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur.”

{وَلَا ضِلَّيْنَهُمْ} “Onları mutlaka saptıracağım.” Hidayetten.

{وَلَا مُبْتَئِينَهُمْ} “Boş kuruntulara boğacağım.” Cennet ve cehennem olmadığı ümidini onlarda yerleştireceğim.

{وَلَا مُرَنِّهَيْنَهُمْ فَلْيُبْتِئِكُنَّ} “Onlara yarmalarını emredeceğim!” Muhakkak yarmalarını.

{إِذَا نَ الْإِنْعَامِ} “Hayvanların kulaklarını” Âyette söz konusu edilen davranış Bahira’dır.

{وَلَا مُرَنِّهَيْنَهُمْ فَلْيُبْتِئِكُنَّ خَلَقَ اللَّهُ} “Ve Allah’ın yaratma düzenini değiştirmelerini emredeceğim!” Allah Teâlâ’nın dinini.

{وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ} “Şeytanı edinen kimse.” Şeytana ibadet eden.

{وَلِيًّا} “Dost.” Rab.

{مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ} “Allah’ı bırakıp da. Elbette düşmüş olur.” Aldanmış.

{خُسْرَانًا مُبِينًا} “Apaçık bir ziyana.” Apaçık bir aldanmış, dünya ve ahirette de zarara uğramış olur.

﴿١٢٠﴾ يَعِدُّهُمْ وَيُؤْتِيهِمْ وَمَا يَعِدُّهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا

120- “(Böylece şeytan) Onlara vaatlerde bulunur, onlara umutlar verir. Oysa şeytanın onlara olan vaatleri, aldatmacadan başka bir şey değildir.”

{يَعِدُّهُمْ} “(Böylece şeytan) Onlara vaatlerde bulunur.” Şeytan onlara cennet ve cehennemin olmadığını vadeder.

{وَيُؤْتِيهِمْ} “Onlara umutlar verir.” Dünyanın fani olmayacağı noktasında ümit verir.

{ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا } “Oysa şeytanın onlara olan vaatleri, aldatmacadan başka bir şey değildir.” Bâtıl ve yalandan başka bir şey değildir.

أُولَئِكَ مَاوِيَهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾

121- “İşte onların varacakları yer cehennemdir. Oradan kaçacak bir yer de bulamazlar.”

{ أُولَئِكَ } “İşte onların.” Kâfirlerin.

{ مَاوِيَهُمْ } “Varacakları yer.” Dönüş yerleri.

{ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا } “Cehennemdir. Oradan kaçacak bir yer de bulamazlar.” Kaçış ve sığınak bulamazlar.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾

122- “Biz, iman edip iyi işler yapanları, içinde ebedî kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere koyarız. Allah bunu gerçek bir söz olarak vaat etmiştir. Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?”

{ وَالَّذِينَ آمَنُوا } “İman edip.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ } “İyi işler yapanları.” Kendileriyle Rableri arasındaki taatte.

{ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ } “Biz cennetlere koyarız.” Bahçeler.

{ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا } “Altından akan.” Odalarının ve meskenlerinin altından.

{ الْأَنْهَارُ } “İrmaklar.” Şarap, su, süt ve bal nehirleri.

{ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا } “İçinde ebedî kalmak üzere.” Cennette ikamet etmek üzere, ölmezler ve cennetten çıkartılmazlar.²⁹

{ وَعَدَ اللَّهُ } “Allah bunu bir söz olarak vaat etmiştir” Cehennem ve cennet hakkında.

{ حَقًّا } “Gerçek.” Gerçekleşecek doğru bir söz olarak.

{ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا } “Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?” Vaat etme bakımından.

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ
وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾

123- “(Ancak cennete girmek) ne sizin ne de Kitap Ehli’nin istemesine göre olur. Kim bir kötülük işlerse, ondan dolayı cezalandırılır ve kendisine Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulamaz.”

{ لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ } “(Ancak cennete girmek) ne sizin istemenize göre olur.” Ey mü’minler topluluğu imanın ardından kötülükle muaheze edilmeyeceğiniz şeklindeki temenniniz gibi değildir.

{ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ } “Ne de Kitap Ehli’nin istemesine göre.” Ne de Ehl-i Kitab’ın temenni edişine göredir. Zira onlar “Bizim işlediğimiz günahlar akşama bağışlanır, gece işlediğimiz günahlar da gündüz bağışlanır.” demekteydiler.

{ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا } “Kim bir kötülük işlerse.” Şerr işlerse.

{ يُجْزَ بِهِ } “Ondan dolayı cezalandırılır.” Mü’min dünyada cezalandırılır ya da ölümden sonra cennete girmeden önce cezalandırılır. Kâfir ise ahirette, cehennem ateşine girmeden önce ya da cehennem ateşine girdikten sonra.

²⁹ Tefsir metninde bir sonraki bölümde bulunan “ebeden” sözcüğünü anlam bütünlüğünü göz önüne alarak { خَالِدِينَ فِيهَا } bölümüne ekleyip âyetin meal çevirisini buna göre düzenledik.

{ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ } “Ve kendisine Allah’tan başka bulamaz.” Allah Teâlâ’nın azabından.

{ وَلِيًّا } “Ne bir dost.” Kendisine fayda verecek bir yakını.

{ وَلَا نَصِيرًا } “Ne de bir yardımcı.” Azaba karşı onu engelleyecek bir engelleyicisi.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾

124- “Erkek olsun, kadın olsun her kim mü’min olarak iyi işler yarsa, işte onlar cennete girerler ve en küçük bir haksızlığa uğratılmazlar.”

{ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ } “Her kim iyi işler yaparsa.” Kendisi ile Rabbi arasında taati gerçekleştirir.

{ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ } “Erkek olsun, kadın olsun.” Erkekler ya da hanımlar olsun.

{ وَهُوَ مُؤْمِنٌ } “Mü’min olarak.” Mü’min ve imanında da doğru iken iyi iş.

{ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا } “İşte onlar cennete girerler ve en küçük bir haksızlığa uğratılmazlar.” İyiliklerinden hurma çekirdeğindeki oyuk kadar dahi eksiltilmez. (نَقِيرًا) Nakîr, hurma çekirdeğindeki yarık, hurma çekirdeğinin lifi, zerre kadar.

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ

إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾

125- “İşini güzel yaparak, kendini Allah’a teslim eden ve İbrahîm’in, Allah’ı bir tanıyan dinine uyan kimseden, dince daha güzel kim olabilir? Allah İbrahîm’i dost edinmiştir.”

{ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا } “Dince daha güzel kim olabilir?” Din bakımından daha muhkem, söz bakımından ise daha güzel.

{ مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ } “Kendini Allah’a teslim eden.” Dinini ve ameli Allah için ihlâslı kılan kimse.

{ وَهُوَ مُحْسِنٌ } “İşini güzel yaparak.” Söz ve eylemiyle muvahhid ve muhsin.

{ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا } “Ve İbrahim’in, Allah’ı bir tanıyan dinine uyan kimseden.” Müslüman olarak.

{ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا } “Allah İbrahim’i dost edinmiştir.” Halis dost.

﴿ ١٢٦ ﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا

126- “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. Allah her şeyi (ilmi ve kudreti ile) kuşatmıştır.”

{ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ } “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.” Varlıklar ve harikuladeliğin bütünü onun kölesi ve halayığıdır.

{ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ } “Allah her şeyi (ilmi ve kudreti ile).” Gökler ehlini ve yer ehlini.

{ مُّحِيطًا } “Kuşatmıştır.” Bilendir.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضَعْفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿ ١٢٧ ﴾

127- “Senden, kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: ‘Allah, size onlar hakkındaki hükmünü açıklıyor: Kitap’ta kendileri için yazılan (mirası) vermeyip evlenmek istediğiniz yetim (dul)

kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı adaletli davranmanız konusunda size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü ortaya koymaktadır).’ Hayırdan ne yaparsanız şüphesiz ki Allah onu bilmektedir.”

{ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ } “Senden, kadınlar hakkında fetva istiyorlar.” Senden kadınların mirası hakkında soruyorlar. Hazret-i Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den bu soruyu soran Uyeyne’dir.

{ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ } “De ki: Allah, size hükmünü açıklıyor.” Size açıklıyor.

{ فِيهِنَّ } “Onlar hakkındaki.” Onların mirası hakkında.

{ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ } “Size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü ortaya koymaktadır).” Size okunan şeyleri/ayetleri açıklamaktadır.

{ فِي الْكِتَابِ } “Kitap’ta.” Bu sûrenin başında.

{ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ } “Yetim (dul) kadınlar.” Kızlar ya da dul kadınlar.

{ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ } “Vermeyip.” Onlara vermediğiniz.

{ مَا كُتِبَ لَهُنَّ } “Kendileri için yazılan (mirası).” Kendilerinin hakkı olan mirası. Allah Teâlâ bu âyeti bu sûrenin başında açıkladı.

{ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ } “Evlenmek istediğiniz.” Yani çirkin olmaları nedeniyle onlarla nişanlanmaktan yüz çevirdiğiniz. Bundan dolayı malları için rağbet edebilmeniz için mallarını onlara veriniz.

{ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوُلْدَانِ } “Çaresiz çocuklar.” Size çocukların da miraslarını açıklar.

{ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ } “Ve yetimlere karşı adaletli davranmanız konusunda.” Adaletle hakkaniyetle yetimlerin malını korumanızı size açıklar.

{ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ } “Hayırdan ne yaparsanız.” Bunlara ihsan ederseniz.

{ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا } “Şüphesiz ki Allah onu bilmektedir.” Ve niyetlerinizi.

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ
الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

128- “Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, aralarında uzlaşmalarında kendileri için bir sakınca yoktur. Çünkü uzlaşma daha iyidir. Zaten, nefisler de kıskançlığa hazırdır. Şu halde, iyi davranır ve Allah’tan korkarsanız, (bilin ki) Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”

{وَإِنْ امْرَأَةٌ} “Eğer bir kadın.” Yani Umeyre.

{خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا} “Kocasının korkarsa.” Kocasından bilirse. Kocasısı Es’ad İbn Rebi’.

{نُشُوزًا} “Geçimsizliğinden.” Cinsel münasebet kurmayı terk etmesinden.

{أَوْ إِعْرَاضًا} “Veya kendisinden yüz çevirmesinden.” Kendisiyle oturup konuşmayı terk etmesinden.

{فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا} “Kendileri için bir sakınca yoktur.” Koca ve hanıma.

{أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا} “Aralarında uzlaşmalarında.” Yani hanım ile koca arasında.

{صُلْحًا} “Sulh.” Bilinen sulh ile. Bu sulh ile hanımı kocasından razı olur.

{وَالصُّلْحُ} “Çünkü uzlaşma.” Hanımın rızası üzere.

{خَيْرٌ} “Daha iyidir.” Zulüm ve haksızlıktan.

{وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ} “Zaten, nefisler de kıskançlığa hazırdır.” Nefisler cimriliğe ve hasisliğe yatkın bir şekilde yaratılmıştır. Bundan dolayı kocasının nasibine karşı cimri davranır.

Denilmiştir ki, kadının tamamı kadını razı olmaya kadar sürükler.

{وَأَنْ تُحْسِنُوا} “Şu halde, iyi davranır.” Geceleri paylaşmada ve nafakada yaşlı ile gencin arasını eşitlerseniz.

{وَتَّقُوا} “*Ve Allah’tan korkarsanız.*” Zulüm ve haksızlık yapmaktan.

{ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا } "(Bilin ki) Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." Zulümden ve haksızlıktan.³⁰

b) Bu haberi İmam Ebû Dâvûd es-Sicistanî'nin rivayet ettiği haber de desteklemektedir. Ebû Dâvûd, Hişam ibn Urve kanalıyla Urve'den şöyle rivayet etmektedir. Ümmü'l-Mü'minin Aişe şöyle demiştir: "Ey kız kardeşimin oğlu, Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) yanımda kalma hususunda bizim hiçbirimizi diğerlerinden üstün tutmazdı. Bizi dolaşmadığı günler azdır. Gününü kendisine tahsis buyurduğuna ulaşınca kadar hanımlarından herbirine dokunmaksızın yaklaşır ve sonuncusunun yanında gecelerdi. Sevdâ Bint Zem'a yaşlanıp Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in kendisinden ayrılacağından korktuğunda: 'Ey Allah'ın Resûlü, benim günüm Aişe'nindir' demiş ve Hz. Resûlullah (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) de bunu kabul buyurmuştu." Aişe devamla şöyle der: "İşte bu konuda Allah Teâlâ: *'Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, aralarında uzlaşmalarında kendileri için bir sakınca yoktur. Çünkü uzlaşma daha iyidir. Zaten, nefisler de kaskanlığa hazırdır. Şu halde, iyi davranır ve Allah'tan korkarsanız, (bilin ki) Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.'* âyetini indirdi." Ebû Dâvûd, Nikâh, "Kumalar arasında eşitlik" bâbı. Bu haberin isnadında Ahmed İbn Yunus, Abdurrahman ibn Ebî'z-Zenad, Hişam ibn Urve ve Urve bulunmaktadır. Abdurrahman ibn Ebî'z-Zenad'ın tercüme-i halini sunmuş ve sâduktuğunu, Bağdat'a geldikten sonra hafızasında değişiklik meydana geldiğini söylemiştir.

Ahmed ibn Yunus. Ahmed ibn Abdullah ibn Yunus ibn Kays el-Kûfî e-Temimî el-Yarbuî. Sika ve hâfızdır. *Et-Takrîb*, c. 1, s. 19, 74 nolu madde.

Hişam ibn Urve ibn Zübeyr. Sika ve fakihdir. Bazen tedliste bulunur. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 319, 92 nolu madde.

Urve İbn Zübeyr. Sika, fakih ve meşhur bir şahsiyettir. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 19, 157 nolu madde.

Bu haberin isnadında herhangi bir kopukluk bulunmamaktadır. Yani hadis diğer bir ifadeyle muttasıldır. *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 1, s. 50, 87, c. 11, s. 48, 89 nolu madde. Bu haberin isnadı hasendir. Bu haberin isnadında tedlis yapmakla töhmetlenen Hişam ibn Urve ibn Zübeyr bulunmaktadır. Ancak şahsın tedlis yapması az olduğundan dolayı güvenilirliğini zedelememiştir, denilebilir. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 319, 92 nolu tercüme-i hal. Hadis bir önceki hadis ile ele alınca önceki hadis tarafından kuvvetlendiğinden dolayı hadis "hasen li gayrihi" kategorisine girer. Bu hadisin aslını İmam Buhârî de rivayet etmekte ancak âyete herhangi bir değini de bulunmamaktadır. Buhârî, Nikâh, 98 nolu bâb, 5212 nolu hadis. Bu haberi Beyhakî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî kanalıyla Tirmizî'nin isnadıyla tahrir etmiştir. Beyhakî, c. 7, s. 297, "Kumalar arası eşitlik ve hanımın kocasına karşı serkeşliği" kitabı, "Şayet bir kadın kocasının (kendisinden) yüz çevirmesinden yahut uzaklaşmasından korkarsa, barış yolu ile aralarını düzeltmelerinde kendileri için bir vebal yoktur" âyeti hakkında nazil olanlar bâbı.

c) İmam Buhârî, İbn Abbâs'tan Allah Teâlâ'nın (وَأُخْضِرَتِ الْأَنْفُسَ الشُّجَّ) "Zaten, nefisler de kaskanlığa hazırdır." buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet eder: "Bu, onun herhangi bir şey hususunda ki hevâsı, diğer bir ifade ile aşırı isteğidir. Böylece kişi bu şeye karşı şiddetle arzu duyar, üzerine düşer."

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا
كُلَّ الْمِيلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ
غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾

129- “Ne kadar istesenez de, kadınlar arasında adaleti sağlamaya asla güç yetiremezsiniz. Öyleyse birine büsbütün yönelip de diğerini (kocasızmış gibi) askıda bırakmayın. Eğer durumunu düzeltir ve Allah’tan korkarsanız, (bilin ki) Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”

{ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ } “Kadınlar arasında adaleti sağlama-
maya asla güç yetiremezsiniz.” Sevgi konusunda.

“Nuşûzen” sözcüğü ise buğz etmek anlamına gelmektedir. Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, Nisa Sûresi, 24. Bâb.

d) “Nuşûz” sözcüğü irtifa/yükseklik anlamına gelmektedir. Yerden yüksekçe bir yerin ve tümseğin “Neşz” diye isimlendirilmesi de bu anlamdan dolayıdır. *Müfredat*, s. 492.

e) İbn Cerir et-Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet etmektedir: “Nuşûz” sözcüğü buğz anlamına gelmektedir.” Taberî, c. 5, s. 310.

f) وَأَخْضَرَتِ الْأَنْفُسَ الشُّجَّ “Zaten, nefisler de kıskançlığa hazırdır.” ilahî buyruğu hakkında İbn Abbâs “Bu, onun herhangi bir şey hususunda ki hevâsı, diğer bir ifade ile aşırı isteğidir. Böylece kişi bu şeye karşı şiddetle arzu duyar, üzerine düşer.” açıklamasında bulunmuştu. Kişinin bir şeye karşı aşırı isteği gerçekleşirse ona karşı çok hırslı davranır. Başka bir maslahattan ötürü aşırı istek duyduğu şeyden vaz geçmez. Kişinin başka bir hanıma karşı aşırı istek duyarsa ilk hanımın da erkeğin isteğini ve ilgisini çekmemesinden dolayı koca aşırı isteğinden bir indirime gitmez ve kadın da kocasına karşı sahip olduğu haklardan hiçbirisinde indirime gitmezse bu durum kıskançlığa neden olur.

g) وَالصُّلْحُ خَيْرٌ “Çünkü uzlaşma daha iyidir.” Uzlaşma kıskançlıktan daha hayırlıdır. Uzlaşma tarafların sahip oldukları bazı haklardan vaz geçmeleriyle gerçekleşebilir. Aksi takdirde eşler arasında ayrılık meydana gelir. Ayrılık ve talak ise eşlerin ve çocukların yararına olmaz.

h) İbn Abbâs’ın “Nuşûz” sözcüğünü buğz sözcüğü ile karşılaması literal bir tefsir/yorum değildir. Böyle bir tefsir neden eksensli bir tefsirdir. Büyük olasılıkla İbn Abbâs hanımın kocasının kendisinden nefret etmesini kendisine karşı hınçla dolu olmasını ayrılık, tartışma, uzaklaşma vb. şeylere yorumlamış da âyeti o bağlamda tefsir etmiştir. Yoksa “Nuşûz” sözcüğünün buğz anlamına gelmediği bilinmektedir.

{ وَلَوْ حَرَضْتُمْ } “Ne kadar istesenez de.” Çalışıp çabalasanız da.

{ فَلَا تَمِيلُوا } “Öyleyse birine yönelip de.” Bedenen.

{ كُلُّ الْمَيْلِ } “Büsbütün.” Genç olana.

{ فَتَذَرُوهَا } “Diğerini bırakmayın.” Diğerini yani yaşlı hanımı.

{ كَالْمُعَلَّقَةِ } “(Kocasızmış gibi) askıda” kocasızmış ve dul bir hanım gibi bir zindanda tutulan bir hanım gibi bırakmayın.

{ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا } “Eğer durumunuzu düzeltir ve Allah’tan korkarsanız.” Onlara eşit davranır, zulüm ve haksızlığa. düşmekten sakınırsınız.

{ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا } “(Bilin ki) Allah, çok bağışlayan.” Zulüm ve haksızlık etmekten.

{ رَحِيمًا } “Çok merhamet edendir.” Tevbe üzere vefat eden kimseye karşı.³¹

³¹ a) Buhârî, İbn Abbâs’tan Allah Teâlâ’nın (فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ) “Öyleyse birine büsbütün yönelip de diğerini (kocasızmış gibi) askıda bırakmayın.” buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet eder: “(كَالْمُعَلَّقَةِ) sözcük tamlaması yani ne boşanmış ne de evli gibi kalmasın demektir.” Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, 24. Bâb.

b) Beyhakî ve Taberî, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet etmektedir: “Ne kadar hırslı davranırsanız da kumalarınız arasında adaletli davranmaya güç yetiremezsiniz.” *Es-Sünenü’l-Kübrâ*, c. 7, s. 298, Kitabü’l-Kasem ve’n-Nuşûz, “Ne kadar istesenez de, kadınlar arasında adaleti sağlamaya asla güç yetiremezsiniz” ilahî buyruğu bâbı; Taberî, c. 5, s. 312.

c) (فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ) “Öyleyse birine büsbütün yönelip de diğerini (kocasızmış gibi) askıda bırakmayın.” buyruğu hakkında İbn Abbâs şöyle der: “Onu ne boşanmış ne de kocası var şeklinde bırakmayınız.” Taberî, c. 5, s. 316.

d) Âyetin ifadelerine bakılınca ilk akla gelen hanımın yaşının geçmiş olması, bedensel güzelliğinin yeterli olmaması akla gelmekteyse de bu yeterli bir gerekçe değildir. Zira evlilik büsbütün cinsellik yaşamı anlamına gelmemektedir. İnsan günlük olayları paylaşabileceği, gününün değerlendirmesini yapabileceği bir hayat ortağı arar. Bu hayat ortağının kibir, kendini beğenmişlik, kavrayış azlığı gibi durumlarda erkeğin hanımına olan meyli azalabilir. Çok evliliklerde bazen çeşitli gerekçelerle evlilik bağı zayıflayabilir. Bu gerekçe kocanın hanımından uzaklaşmasına neden olabilir. Kadının kocasının nikâhı altında kalma-

sına karşılık kocasıyla birlikte kalacağı geceyi diğer kumasına/kumalarına devretmesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. İmam Buhârî'nin âyetin anlamı hakkında Aişe'den rivayet ettiği şu haber de âyetin mefhumunun yerleşmesi açısından güzel bir açıklamadır. Âyet yanında fazla sevmediği, fazla düşüp kalkmadığı bir hanımı bulunup da ondan ayrılmak isteyen, buna karşılık hanımının da kendisine: "Benim hakkımda (bana istediğin gibi pay ayırmanı) sana helal ediyorum" demesi üzerine nazil olmuştur. Buhârî, Kitabü't-Tefsir, Nisâ Sûresi, 4601 nolu hadis.

e) (وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ) "Ne kadar istesenez de, kadınlar arasında adaleti sağlamaya asla güç yetiremezsiniz. Öyleyse birine bûsbütün yönelip de diğerini (kocasızmış gibi) askda bırakmayın." Âyetle adaletin neye ilişkin olduğu belirlenmediğinden âyet genellik ifade eder. Yani hanımlarınız arasında bütün şeylerde adilane davranmanız asla olası değildir. Bu genellik kalbi muhabbeti de kapsamaktadır. Kalbî muhabbetle eşitliği olamayacağı hanımlar arasında sevginin taksimatının eşitçe yapılamayacağı kesin kabullerdendir. Bundan dolayı Hz. Resûlullah (sallallahu 'aleyhi ve sellem) adaletli davranabilmek için hanımları arasında taksimatta bulunur ve ardından şöyle derdi: "Allah'ım! Sahip olup (gücümün yettiği) hususlarda benim taksimim budur. Senin sahip olup benim sahip olmadığım hususta beni kınama." Ebû Dâvûd, Nikâh, "Hanımlar arasında taksimat" bâbı, 2134 nolu hadis; Tirmizî, Nikâh, "Kumalar arasında eşitliği sağlayabilme" bâbı, 1140 nolu hadis; İbn Mâce, Nikâh, "Kumalar arasında eşit davranma" bâbı, 1971 nolu hadis; Neseî, Kadınlarla İyi Geçinme Kitabı, "Erkeğin hanımlarından bazılarına meyli" bâbı, c. 7, s. 64; Dârimî, Nikâh, "Kumalar arasında eşitlik hakkında bir" bâb, c. 2, s. 114.

f) İbn Cerir, Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan adaletin gerçekleşmeyeceği şeyler olarak şunları rivayet etmiştir: "Cinsel münasebet ve sevgi." Taberî, c. 5, s. 314.

g) (فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ) "Öyleyse birine bûsbütün yönelip." Yani güç yetiremediğiniz kalbî sevgi konusunda biraz meyil gösteremediyseniz de hakkında adaletli davranmaya güç yetirebildiğiniz konularda, geceleri bir hanımın yanında geçirme ve nafaka gibi bûsbütün meyil göstermeyiniz.

h) (فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ) "Diğerini (kocasızmış gibi) askda bırakmayın." Yani meylinizi kestiğiniz hanımdan kocasızmış gibi bûsbütün terk de etmeyiniz. Sizin boşamanız nedeniyle ne evlenmeye güç yetirebiliyor ne de kocalık hukukunuzu ve görevinizi yerine getiriyorsunuz. Hanımınız bu durumda bulunmasın.

i) (فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ) "Öyleyse birine bûsbütün yönelip." buyruğu hakkında İbn Abbâs'ın yorumu gerçekten hukuksal uygulama için güzel bir açıklamadır. İbn Abbâs'ın âyeti tefsirinden hukuksal zemine bakan yönü de görebilmekteyiz. "Ne boşanmış ne de evli" ifadeleri evlilik hayatında kendisine râğbet gösterilmeyen kadına karşı kocanın yükümlülüğünü ortaya koyuyor.

وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

130- “Eğer eşler birbirinden ayrılırlarsa, Allah bol nimeti sayesinde, her birini kendine yeterli kılar. Çünkü Allah, lütfu çok geniş, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”

{وَإِنْ يَتَفَرَّقَا} “Eğer eşler birbirinden ayrılırlarsa.” Yani hanım ve koca boşanma ile.

{يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا} “Allah her birini kendine yeterli kılar.” Yani hanım ve kocayı.

{مِنْ سَعَتِهِ} “Bol nimeti sayesinde.” Rızkından kocaya başka bir hanım, hanıma da başka bir koca ile.

{وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا} “Çünkü Allah, lütfu çok geniş, olandır.” Nikâh konusunda her ikisine de.

{حَكِيمًا} “Tam hüküm ve hikmet sahibi.” Her ikisine de hükmettiği adalet konusunda. Esad İbn Rebia’nın kendisine meylettiği genç olan bir hanımı vardı. Allah Teâlâ ona bunu yasakladı. Ona yaşlı hanımı ile genç hanımı arasında eşit davranmasını emretti.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا

فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾

131- “Göklerde ve yerde bulunanların hepsi Allah’ındır. Andolsun ki, Biz sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlara ve size, ‘Allah’tan sakının!’ diye emretmiştik. Eğer inkâr ederseniz bilin ki göklerde ve yerde olanların hepsi Allah’ındır. Allah kendine yeterli olan, çok övülendir.”

{وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ} “Göklerde ve hepsi Allah’ındır.” Hazineleler.

{ وَمَا فِي الْأَرْضِ } “Yerde bulunanların.” Hazinele ve bunun dışındakiler.

{ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ } “Andolsun ki, Biz kendilerine kitap verilmiş olanlara emretmiştik.” Kendilerine kitap verilenlere.

{ مِنْ قَبْلِكُمْ } “Sizden önce.” Yani Tevrat ehli Tevrat’ta, İncil ehli İncil’e, bütün Kitap Ehli’ne kendi kitaplarında.

{ وَإِيَّاكُمْ } “Ve size.” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ümmeti sizde kendi kitabınızda.

{ أَنْ تَتَّقُوا اللَّهَ } “Allah’tan sakının! Diye.” Allah Teâlâ’ya itaat ediniz.

{ وَإِنْ تَكْفُرُوا } “Eğer inkâr ederseniz.” Allah Teâlâ’yı.

{ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ } “Bilin ki, göklerde olanların hepsi Allah’ındır.” Meleklerden oluşan ordular.

{ وَمَا فِي الْأَرْضِ } “Ve yerde.” Cinler, insanlar ve bunun dışındaki-lerden ordular.

{ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا } “Allah kendine yeterli olan.” İmanınıza ihtiyacı bulunmamaktadır.

{ حَمِيدًا } “Çok övülendir.” Birleyen kimseyi çokça övendir. Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Fiillerinde övülendir. Az ya-pılan ameli över ve ona bol karşılık verir.

﴿ ۱۳۲ ﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

132- “Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah’ındır. O halde, vekil olarak Allah yeter!”

{ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ } “Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah’ındır.” Varlıklar.

{ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا } “O halde, vekil olarak Allah yeter!” Rab olarak.

﴿١٣٣﴾ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا

133- “Ey insanlar! Eğer Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize başkalarını getirir. Allah buna gücü yetendir.”

{ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ } “Eğer Allah dilerse sizi yok eder.” Sizi helak eder.

{ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ } “Ey insanlar! Ve yerinize başkalarını getirir.” Allah Teâlâ sizden daha hayırlı ve kendisine sizden daha itaatkâr bir topluluk yaratır.

{ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا } “Allah buna gücü yetendir.” Sizi helak edip ve sizden başkasını yaratmaya.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ

﴿١٣٤﴾ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

134- “Kim dünya nimetini isterse, bilsin ki dünya ve ahiretin nimeti Allah katındadır. Allah, hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.”

{ مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا } “Kim dünya nimetini isterse.” Allah Teâlâ’nın kendisine farz kıldığını yerine getirmesiyle dünyanın menfaatini.

{ فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا } “Bilsin ki dünyanın nimeti Allah katındadır.” Allah Teâlâ için amel etsin. Zira dünyanın sevabı.

{ وَالْآخِرَةِ } “Ve ahiretin nimeti.” Allah Teâlâ’nın elindedir.

{ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا } “Allah, hakkıyla işiten.” Sözlerinizi.

{ بَصِيرًا } “Hakkıyla görendir.” Amellerinizi.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوْا أَوْ تَعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ

﴿١٣٥﴾ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

135- “Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınızın aleyhin de olsa Allah için tanıklık eden kimseler olun. (Tanıklık ettiğiniz kimseler) ister zengin, ister yoksul olsunlar, Allah onlara (sizden) daha yakındır. Siz tutkularınıza uyup adaletten ayrılmayın. Eğer (tanıklıkta) dilinizi eğip бүкер ya da tanıklık etmekten kaçınırsanız (bilin ki), Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ } “Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, Allah için tanıklık eden kimseler olun.” Diyor ki, şehadet konusunda adaleti ikame eden kişiler olunuz.

{ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ } “Kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınızın aleyhinde olsa.” Akralılıkta olsa dahi.

{ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا } “(Tanıklık ettiğiniz kimseler) ister zengin olsunlar.” Anne-baba.³²

{ أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أُولَىٰ بِهِمَا } “İster yoksul ... Allah onlara (sizden) daha yakındır.” O ikisinin hakkına daha çok hak sahibidir.

{ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا } “Siz tutkularınıza uyup adaletten ayrılmayın.” Şehadetin dışında adaletten sapmayasınız diye.

{ وَإِنْ تَلَوْا } “Eğer (tanıklıkta) dilinizi eğip бүкер.” Бүкер.

{ أَوْ تُعْرَضُوا } “Ya da tanıklık etmekten kaçınırsanız.” Hâkimlerin katında şehadeti ikamet etmezseniz.

{ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ } “(Bilin ki), Allah yaptıklarınızdan.” Şehadeti ikamet etmenizden ve gizlemenizden.

{ خَبِيرًا } “Haberdardır.” Makîs İbn Subâbe hakkında nazil olmuştur. Babasına yönelik bir şehadeti vardı.³³

³² Âyetin metninde “Ganiyyen” sözcüğü tefsirde bir sonraki parantezde geçmektedir. Ancak biz anlam bütünlüğünü sağlamak için bu bölüme aldık.

³³ a) İmam Buhârî, der ki; İbn Abbâs’ın şöyle dediği zikredilmiştir: { وَإِنْ تَلَوْا } “Eğer tanıklıkta dilinizi eğip бүкер.” dillerinizle şehadeti eğip бүkerseniz. Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, 14. Bâb. Görüldüğü gibi Buhârî bu haberi illet bil-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى
رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

136- “Ey iman edenler! Allah’a, Peygamberine, Peygamberine indirmiş olduğu Kitab’a ve daha önce indirmiş olduğu kitaba iman ediniz! Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, kuşkusuz o, derin bir sapıklığa düşmüş olur.”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا } “Ey iman edenler!” Misak gününde iman edenler ve misak gününden sonra da inkâr edenler.

diren yüzkere siğasıyla zikr etmiştir. Galiba Buhârî’nin bu haberi zikrettiği sened aşağıdaki İbn Cerir’in senedinden farklıdır. İbn Cerir et-Taberî bu içerikte bir haberi Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan muttasıl bir senedle rivayet eder: “Dillerinizi eğip bükmeyiniz ve şahidlik etmekten yüz çevirmeyiniz.” Taberî, c. 5, s. 323. Bu haberin isnadı Ali ibn Ebî Talha nedeniyle hasendir.

b) { تَلَّوْا } sözcüğü meyl etme anlamına gelen “Leyy” sözcüğünden türetilmiştir. Bu bağlamda âyet şöyle anlam kazanmaktadır: Şehadet nedeniyle istikametten meyl ve eğilim gösterip de sapmayınız. Şehadet etmemezlikte de bulunmayınız. “Eğer (tanıklıkta) dilinizi eğip bükerek ya da tanıklık etmekten kaçınırsanız (bilin ki), Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” amellerinize göre karşılık verir. Hayır yönde eylemlerde bulunmuş ve davranışlar sergilemişseniz göreceğiniz karşılık hayır; olumsuz yönde ve kötü davranışlar sergilemişseniz göreceğiniz sıkıntıdır.

c) Âyetin kimlere hitap ettiği bağlamında da İbn Abbâs’tan başka bir rivayet vardır. Bu rivayete göre âyet kadılar hakkındadır. Taberî, Ebû Zübeyr kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle rivayet etmektedir: “Bu, hâkimin katında oturan iki hasım hakkındadır. Hâkimin birisine eğilim gösterip, diğerinden yüz çevirmesiyle ilgilidir.” Taberî, c. 5, s. 323. Hâkimin böyle bir davranış sergilemesi adalete terstir. Âyetin kimlere yönelik olduğuna dair İbn Abbâs’tan gelen bu iki farklı rivayet âyetin içeriğiyle karşılaştırıldığında öncekinin âyetin içeriğiyle daha uyumlu olduğu gözden kaçmamaktadır. Zira âyetteki bütün hitaplar şahidlere yöneliktir. Nitekim bizler yukarıdaki rivayetlerden birisinin senedini kısaca açıklarken Ebû Zübeyr’ın (Kabus) zayıf oluşuna işaret etmiştik. İbn Cerir de âyetteki hitabın şahidlere yönelik olduğunu tercih etmiştir. Âyetin bu şekilde tefsirini Mücahid, Katâde, İbn Zeyd ve diğerlerinden nakletmiştir. Taberî, c. 5, s. 324.

{ اٰمَنُوْا } “iman ediniz!” 0 güne.

{ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ } “Allah’a, Peygamberine.” Denilmiştir ki: Onları babalarının isimleriyle birlikte isimlendirmiştir. Yani ey iman edenlerin oğulları.

Bu âyet-i kerime Tevrat ehlinin mü'minleri olan şu kimse-ler hakkında nazil olmuştur: Abdullah ibn Selam, Esed İbn Ka'b ve Üseyd İbn Ka'b. Salebe ibn Kays, Abdullah ibn Selam'ın kız karde-şinin oğlu Selam, Seleme İbn Ehîh, Yamin İbn Yamin'e. Onlar hak-kında *"Ey Musa ve Tevrat'a iman edenler! Allah Teâlâ'ya ve Resûlüne iman ediniz."* âyeti nazil olmuştur.

“Peygamberine indirmiş olduğu {وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ} Kitab’a.” Muhammed’e indirmiş olduğuna, yani Kur’an’a.

{ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ } “*Ve daha önce indirmiş olduğu kitaba.*”
Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den ve Kur’an’dan önce
diğer peygamberlere indirmiş olduklarına.

{وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ} “Kim Allah’ı, meleklerini inkâr ederse.” Veya O’nun meleklerini.

{ وَكُتِبَ } “Kitaplarını.” Veya kitaplarını.

{وَرُسُلِهِ} “Peygamberlerini.” Veya resûllerini.

{ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ } “*Ve ahiret gününü.*” Veya ölümden sonra dirilişi.

{فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا} “Kuşkusuz o, derin bir sapıklığa düşmüş olur.”
Bu âyet-i kerime nazil olduğunda onlar İslam’a girdiler.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أزدَادُوا كُفْرًا لَمْ

يَكُنَ اللَّهُ لِيُغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

137- “İman edip sonra inkâr edenleri, sonra tekrar inanıp yine inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlar ne de doğru yola iletir!”

Ardından Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a iman etmeyenler hakkında âyet inerek şöyle buyurdu:

{ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا } “İman edip.” Hazret-i Musa (‘aleyhi’s-selâm)’a.

{ ثُمَّ كَفَرُوا } “Sonra inkâr edenleri.” Hazret-i Musa (‘aleyhi’s-selâm)’ın ardından.

{ ثُمَّ آمَنُوا } “Sonra tekrar inanıp.” Üzeyr.

{ ثُمَّ كَفَرُوا } “Yine inkâr edenleri.” Üzeyr Mesih’in ardından.

{ ثُمَّ ازدَادُوا كُفْرًا } “Sonra da inkârlarını arttıranları.” Ardından Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an’ı küfür üzere sabit kadem olanları.

{ لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ } “Allah ne bağışlar” Bunun üzere ikamet etmezler.

{ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا } “Ne de doğru yola iletir!” Dine, doğruya ve hidayet yoluna.

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾

138- “Münafıklara, kendileri için can yakıcı bir azap olduğunu haber ver!”

Ardından münafıklar hakkında Allah Teâlâ’nın şu buyruğu nazil oldu:

{ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ } “Münafıklara, haber ver!” Abdullah ibn Übeyy ve ashabına, kıyâmet gününe kadar münafık olacak olanlara.

{ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا } “Kendileri için can yakıcı bir azap olduğunu.” Acıtması kalplerine işleyecek olan halis azabı.

الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَبِيتُوا

عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾

139- “Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet (güç ve şeref) mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a aittir.”

Ardından onların sıfatlarını açıklayarak şöyle buyurdu:

{ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ } “Kâfirleri edinenler.” Yani Yahudiler.

{ أَوْلِيَاءَ } “Dost.” Yardımda ve nusrette.

{ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ } “Mü'minleri bırakıp da.” İhlâslı mü'minleri.

{ اتَّبِعُونِ } “Mi arıyorlar?” Talep mi etmektedirler?

{ عِنْدَهُمْ } “Onların yanında.” Yahudilerin yanında.

{ الْعِزَّةَ } “İzzet (güç ve şeref).” Kudret ve engelleyici güç.

{ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا } “Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a aittir.” Kudret ve gücü.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

140- “Allah Kitap'ta size şunu indirmiştir: ‘Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğinizde, onlar bundan başka bir söze geçmedikçe, kendileriyle bir arada oturmayın! Aksi halde siz de onlar gibi olursunuz.’ Kuşkusuz Allah, münâfıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.”

{ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ } “Allah Kitap'ta size şunu indirmiştir.” Sizler Mekke'de iken size Kur'an'da.

{ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ } “Allah'ın âyetlerinin işittiğinizde.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ve Kur'an-ı Kerim'in zikrini.

{ يُكْفَرُ بِهَا } “İnkâr edildiğini.” Hazret-i Muhammed ve Kur'an-ı Kerim ile.

{وَيْسْتَهْزَأُ بِهَا} “*Ve onlarla alay edildiğini.*” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve Kur’an-ı Kerim ile.

{فَلَا تَقْعُدُوا} “*Oturmayın!*” Öyleyse oturmayınız.

{مَعَهُمْ} “*Kendileriyle bir arada.*” Söze daldıklarında.

{حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ} “*Onlar bundan başka bir söze geç-medikçe.*” Ta ki onların daldıkları ve konuştukları şey Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve Kur’an-ı Kerim dışında başka bir konu oluncaya kadar.

{إِنَّكُمْ} “*Aksi halde siz de.*” Herhangi bir zorlama olmaksızın onlarla birlikte oturduğunuzda.

{إِذَا مَثَلُهُمْ} “*Onlar gibi olursunuz.*” Konuşmaya dalışta ve alay edişte.

{إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ} “*Kuşkusuz Allah, münafıkların toplayacaktır.*” Medine ehlinin münafıkları olan Abdullah ibn Übeyy ve ashabını.

{وَالْكَافِرِينَ} “*Ve kâfirlerin.*” Mekke ehlinin kâfirlerini, ashabını ve Medine ehlinin kâfirleri Ka’b’ı ve ashabını.

{فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا} “*Hepsini cehennemde.*” Hepsini cehennemde.

الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ

اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

141- “Sizi gözetleyip duranlar, size Allah’tan bir zafer, bir fetih gelse, ‘Biz sizinle beraber değil miydik?’ derler. Şayet kâfirler için (zafer gibi) bir pay çıksa, ‘Size üstün gelemez miydik? Sizi mü’minlerin (zararından) korumadık mı?’ derler. Allah

kıyâmet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah kâfirler için mü'minler aleyhine asla bir yol vermeyecektir."

Ardından Allah Teâlâ bunların kim olduğunu açıklayarak şöyle buyurmuştur:

{الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ} "Sizi gözetleyip duranlar." Yani sizin başınıza musibet ve şiddetin gelmesini isterler.

{فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ} "Size bir zafer, bir fetih gelse." Nusret ve ganimet.

{مِنَ اللَّهِ قَالُوا} "Allah'tan. Derler." Yani münafıklar muhlislere.

{الَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ} "Biz sizinle beraber değil miydik?" Sizin dininiz üzere değil miydik? bize ganimetten veriniz.

{وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ} "Şayet kâfirler için (zafer gibi)." Yahudiler için.

{نَصِيبٌ} "Bir pay çıksa." Devlet.

{قَالُوا} "Derler." Yahudilere.

{الَمْ نَسْخُودْ عَلَيْكُمْ} "Size üstün gelemey miydik?" Hazret-i Muhammed (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in sırrını size ifşa etmedik mi ve size bu sırrı haber vermedik mi?

{وَنَمْنَعُكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ} "Sizi mü'minlerin (zararından) korumadık mı?" Mü'minleri sizinle çatışma konusunda ve size mü'minlerin haberini ulaştırmadık mı?

{فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ} "Allah kıyâmet günü aranızda hükmünü verecektir." Ey münafıklar ve Yahudiler topluluğu.³⁴

{وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ} "Allah kâfirler için asla vermeyecektir." Yahudilere.

{عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا} "Mü'minler aleyhine bir yol" Sürekli bir devlet.

³⁴ "Yevme'l-Kıyâmeti" ifadesi tefsirde diğer bölümde yer almasına rağmen anlam bütünlüğünü sağlamak için bu bölüme eklemledik.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى يُرَآؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

142- “Şüphesiz, münafıklar (güya) Allah’ı aldatmaya çalışıyorlar. Oysa (planlarını bozarak) onları asıl aldatan Allah’tır. Onlar, namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar. Allah’ı da çok az anarlar.”

{ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ } “Şüphesiz, münafıklar (güya).” Abdullah ibn Übeyy ve ashabı.

{ يُخَادِعُونَ اللَّهَ } “Allah’ı aldatmağa çalışıyorlar.” Kalben Allah Teâlâ’ya yalan söylemektedirler ve Ona muhalefet etmektedirler. Böylece kendilerinin Allah Teâlâ’yı aldattığını zannetmektedirler.

{ وَهُوَ خَادِعُهُمْ } “Oysa (planlarını bozarak) onları asıl aldatan Allah’tır.” Kıyâmet gününde Allah Sırat üzerinde onları aldatacaktır. Mü’minler yürüyüş halindeyken “Arkanıza dönünüz nuru iltimas ediniz” derler. Bunun üzerine onlar da kendilerinin dönmeceğini bilirler.

{ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ } “Onlar, namaza kalktıklarında.” Namaza geldiklerinde.

{ قَامُوا كُسَالَى } “Üşenerek kalkarlar.” Ağırdan alarak gelirler.

{ يُرَآؤُنَ النَّاسَ } “İnsanlara gösteriş yaparlar.” İnsanlar gördüklerinde namaza gelirler ve namaz kılarlar. İnsanlar görmediklerinde ise namaza gelmezler ve namaz da kılmazlar.

{ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ } “Allah’ı da anarlar.” Allah Teâlâ için namaz kılmazlar.

{ إِلَّا قَلِيلًا } “Çok az.” Riya ve süm’a olarak.

مُذَبِّدِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

143- “Onlar küfürle iman arasında bocalayıp durdukları için, ne mü’minlere ne de kâfirlere bağlanabilirler! Allah kimi doğru yoldan saptırsa, artık onun için bir (çıkar) yol bulamazsın.”

{ مُذْذِبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ } “Onlar küfürle iman arasında bocalayıp durdukları için.” Küfür ile iman arasında tereddüt ederek. Kalben küfür üzere yaşamak ile açıktan ise iman üzere yaşamak arasında.

{ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ } “Ne Mü’minlere.” Kalben mü’minlerle birlikte değildirler ki, mü’minler için vacip olan şeyler onlar için de vacip olsun.

{ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ } “Ne de kâfirlere bağlanabilirler!” Aleniyet halinde Yahudilerle birlikte değildirler ki, Yahudilerin üzerine vacip olan şeyler onların da üzerine vacip olsun.

{ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ } “Allah kimi doğru yoldan saptırsa.” Kalben dininden ve hüccetinden saptırsa.

{ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا } “Artık onun için bir (çıkar) yol bulamazsın.” Kalben ne bir din ne de bir hüccet.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ
أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾

144- “Ey iman edenler! Mü’minleri bırakıp da inkâr edenleri dost edinmeyin. Allah katında, aleyhinize kullanılacak apaçık bir kanıt mı vermek istiyorsunuz?”

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا } “Ey iman edenler!” Aleniyeten. Yani Abdullah ibn Übeyy ve ashabi.

{ لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ } “İnkâr edenleri edinmeyin.” Yani Yahudileri.

{ أَوْلِيَاءَ } “Dost.” Aziz sayma konusunda.

{ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ } “Mü’minleri bırakıp da.” İhlâslı mü’minleri.

{ أَتُرِيدُونَ } “Mı vermek istiyorsunuz?” Ey münafıklar topluluğu.

{ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ } “Allah katında.” Hazret-i Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) için.

{ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا } “Aleyhinize kullanılacak apaçık bir kanıt.” Açık bir kanıt ve öldürülme hususunda açık bir özür.

١٤٥ { إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا }

145- “Kuşkusuz, münafıklar cehennemin en alt tabakasında olurlar. Onlar için bir yardımcı da bulamazsın.”

{ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ } “Kuşkusuz, münafıklar.” Abdullah ibn Übeyy ve ashabı.

{ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ } “Cehennemin en alt tabakasında olurlar.” Şerleri, tuzakları ve Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve ashabına karşı ihanetleri nedeniyle cehennemde en alt tabakada olurlar.

{ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا } “Onlar için bir yardımcı da bulamazsın.” Engelleyici.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ١٤٦

146- “Ancak tevbe edenler, durumunu düzeltenler, Allah’a sınıksız sarılanlar ve Allah için dinlerine samimi olarak bağlananlar bunun dışındadır. İşte bunlar mü’minlerle beraberdir. Allah mü’minlere büyük bir mükâfat verecektir.”

{ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا } “Ancak tevbe edenler, bunun dışındadır.” Nifak ve küfürden.

{ وَأَصْلَحُوا } “Durumunu düzeltenler.” Kendileriyle Rableri arasındaki tuzak ve ihanetten vazgeçip.

{وَأَعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ} “Allah’a sımsıkı sarılanlar.” Gönülden Allah Teâlâ’nın tevhidinde tutunanlar.

{وَأَخْلَصُوا دِيْنَهُمْ} “Ve dinlerine samimi olarak bağlananlar.” Tevhidlerine.

{لّٰهُ فَآوَلَيْكَ مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ} “Allah için. İşte bunlar mü’minlerle beraberdir.” Kalben.

Âyet-i kerimenin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Va’d’de.

Âyet-i kerimenin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Kalben ve aleniyet halinde mü’minlerle birliktedir.

Âyet-i kerimenin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Cennette mü’minlerle birliktedir.

{وَسَوْفَ يُؤْتِيْكَ اللّٰهُ} “Allah verecektir.” Bahşedecektir.

{الْمُؤْمِنِيْنَ} “Mü’minlere.” Muhlis mü’minlere.

{أَجْرًا عَظِيْمًا} “Büyük bir mükâfat.” Cennette bol bir sevap.³⁵

مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيْمًا

147- “Eğer şükreder ve inanırsanız, Allah size niçin azap etmez. Allah şükredenlere, şükürlerinin karşılığını veren, (yaptıklarını) hakkıyla bilendir.”

{مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ} “Allah size niçin azap etmez.” Allah Teâlâ size azap etmez.

³⁵ a) İmam Buhârî der ki; İbn Abbâs dedi ki; “Ateşin en aşağısında” demektir. Buhârî, Kitabü’t-Tefsir, Nisâ Sûresi, 25. Bâb.

b) Taberî de bu haberi Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet etmektedir. Yani ateşinin en alt tabakası. Taberî, c. 5, s. 338.

c) Bu âyet açıkça münafığın kâfirden cehennemdeki konum itibarıyla daha aşağıda olduğunu belirtmektedir. Bunun gerekçesi münafığın Allah’ı inkâr edişinin yanı sıra iman izharında bulunma nedeniyle Allah’ı ve mü’minleri aldatma çabası olabilir.

{ اِنْ شَكَرْتُمْ } “Eğer şükreder.” Kalben Allah Teâlâ’yı birlerseniz.

{ وَاٰمَنْتُمْ } “Ve inanırsanız.” Kalben imanınızda doğru olursanız.

{ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا } “Allah şükredenlere, şükürlerinin karşılığını veren.” Az amele karşılığa teşekkür eder ve karşılığını bol olarak bahşeder.

{ عَلِيْمًا } “(Yaptıklarınızı) hakkıyla bilendir.” Şükredeni de şükretmeyi de.

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظَلِمَ وَكَانَ اللّٰهُ

سَمِيْعًا عَلِيْمًا ﴿١٤٨﴾

148- “Allah zulme maruz kalınmadıkça, çirkin sözün açık söylenmesini sevmez. Allah hakkıyla işiten ve bilendir.”

{ لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْءِ مِنَ الْقَوْلِ } “Allah, çirkin sözün açık söylenmesini sevmez.” Hakareti/sövmeyi.³⁶

{ اِلَّا مَنْ ظَلِمَ } “Zulme maruz kalınmadıkça.” Ona beddua etme iznini bahşetmiştir.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Zulüm olmaksızın.

{ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا } “Allah hakkıyla işiten.” Mazlumun duasını.

{ عَلِيْمًا } “Ve bilendir.” Zalimi cezalandırmayı bilendir. Âyet-i kerime bir kişi tarafından hakarete uğrayan Ebubekir (radiyallâhu ‘anh) hakkında nazil olmuştur..

اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخَفُّوْهُ اَوْ تَعْفُوْا عَنْ سُوْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا

قَدِيْرًا ﴿١٤٩﴾

³⁶ “Mine'l-Kavl” ilahî buyruğu tefsir metninde diğer bölümde geçmesine rağmen anlam bütünlüğünü sağlamak için bu bölüme ekledik.

149- “Bir iyiliği ister açıklayın, ister gizleyin ya da bir kötülüğü bağışlayın, (şunu bilin ki), Allah çok affedici, çok güçlü olandır.”

{ اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا } “Bir iyiliği ister açıklayın.” İster güzel bir cevap/karşılık veriniz.

{ اَوْ تَحْفُوْهُ } “İster gizleyin.” Hakarette bulunmayınız.

{ اَوْ تَغْفُوْا } “Ya da bağışlayın.” Kusurundan vazgeçiniz.

{ عَنْ سُوءٍ } “Bir kötülüğü.” Zulümden.

{ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا } “(Şunu bilin ki), Allah çok affedici.” Mazlumun kusurundan vazgeçen.

{ فَذٰلِكَ } “Çok güçlü olandır.” Zalimi cezalandırmaya.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يُفَرِّقُوْا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ نُوْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَّخِذُوْا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ﴿١٥٠﴾

150- “Allah’ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyen ‘Bunlardan bir kısmına inanırız, bir kısmına inanmayız.’ diyen, böylece imanla küfür arasında bir yol tutmak isteyen kimseler yok mu?”

{ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ } “Allah’ı ve peygamberlerini inkâr eden.” Yani Ka’b ve ashabı.

{ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يُفَرِّقُوْا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ } “Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyen.” Peygamberlik ve İslam’ı.

{ وَيَقُوْلُوْنَ نُوْمِنُ بِبَعْضٍ } “Bunlardan bir kısmına inanırız, diyen.” Bazı kitaplara ve resûllere.

{ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ } “Bir kısmına inanmayız.” Bazı kitaplara ve resûllere.

{ وَرِيدُونَ أَنْ يُتَّخَذُوا بَيْنَ ذَلِكَ } “Böylece imanla küfür arasında tutmak isteyen kimseler yok mu?” Küfür ve iman arasında.

{ سَبِيلًا } “Bir yol.” Din.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾

151- “İşte bunlar gerçek inkârcılardır. Biz o inkâr edenlere alçaltıcı bir azap hazırladık.”

{ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا } “İşte bunlar gerçek inkârcılardır.” Kesinlikle.

{ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ } “Biz o inkâr edenlere hazırladık.” Yahudiler ve diğer kâfirlere.

{ عَذَابًا مُّهِينًا } “Alçaltıcı bir azap.” Kendisiyle küçültülecekleri.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Şiddetli bir azap.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَٰئِكَ

سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرُهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾

152- “Allah’a ve aralarında hiçbir ayırım yapmadan elçilerine inananlara gelince; işte Allah onlara yakında mükâfatlarını verecektir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”

{ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ } “Allah’a ve elçilerine inananlara gelince.” Abdullah ibn Selam ve ashabıdır.

{ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ } “Ve aralarında hiçbir ayırım yapmadan.” Peygamberler ile Allah Teâlâ arasında nübüvvet ve İslam ile.

{ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ } “İşte Allah onlara yakında verecektir.” Bahşedecektir.

{ أَجْرُهُمْ } “Mükâfatlarını.” Ahirette sevaplarını.

{وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا} “Allah çok bağışlayan.” Onlardan tevbe edenleri.

{رَحِيمًا} “Çok merhamet edendir.” Tevbe üzere vefat edenleri.

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنْزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا
مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ
بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا
عَنْ ذَلِكَ وَآتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾

153- “Kitap Ehli senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Musa’dan ise, bundan daha da büyüğünü isteyerek, ‘Bize Allah’ı açıkça göster!’ demişlerdi. O zaman, zulümlerinden ötürü, derhal onları yıldırım çarpmıştı. Onlar kendilerine açık deliller geldikten sonra da, buzağıyı tanrı edinmişlerdi. Ama Biz bunu da affetmiş ve Musa’ya apaçık bir güç vermiştik.”

{يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ} “Kitap Ehli senden istiyor.” Ka’b ve ashabı.

{أَنْ تُنْزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ} “Kendilerine gökten bir kitap indirmeni.” Tevrat gibi bir defadan.

Âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Kendilerine gökten bir kitap indirmeni.” Kendilerinin hayırlarının ve şerlerinin, sevaplarının ve ikablarının içinde bulunduğu.

{فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ} “Musa’dan ise bundan daha da büyüğünü isteyerek.” Senden istediklerinden daha büyüğünü.

{فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً} “Bize Allah’ı açıkça göster, demişlerdi.”

Açıkça.

{فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ} “O zaman, derhal onları yıldırım çarpmıştı.”

Ateş kendilerini yakmıştı.

{يُظْلِمُهُمْ} “Zulümlerinden ötürü.” Hazret-i Musa (‘aleyhi’s-selâm)’ı yalanlamaları ve Allah Teâlâ’ya karşı gösterdikleri cüretleri nede- niyle.

{ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ} “Buzağıyı tanrı edinmişlerdi.” Buzağıya ibadet ettiler.

{مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ} “Onlar kendilerine açık deliller geldikten sonra da.” Emir ve nehyi.

{فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ} “Ama Biz bunu da affetmiş.” Onları bıraktık ve onların köklerini kazımadık.

{وَاتَيْنَا} “Ve vermiştik.” Bahsettik.

{مُوسَى سُلْطَانًا مُبِينًا} “Musa’ya apaçık bir güç.” Yed-i Beyza ve asa gibi apaçık bir hüccet.

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

154- “Söz vermeleri için Tur dağını üzerlerine kaldırmış ve onlara, ‘Kapıdan secde ederek girin.’ demiştik. Yine onlara, ‘Cumartesi günü yasağını çiğnemeyin!’ demiş ve kendilerinden çok sağlam bir söz almıştık.”

{وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ} “Üzerlerine kaldırmış.” Sökmüş, kaldırmış ve onların başının üstünde bekletmiştik.

{الطُّورَ} “Tur dağını.” Tur dağını.

{بِمِيثَاقِهِمْ} “Söz vermeleri için.” Kendilerinden misak alınması nedeniyle.

{وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ} “Ve onlara, ‘Kapıdan girin.’ demiştik.” Eriha kapısından.

{سُجَّدًا} “Secde ederek.” Rükû ederek.

{ وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ } “Yine onlara, ‘Cumartesi günü yasağını çiğnemeyin!’ demiş.” Cumartesi günü balıklarını yakalayarak.

{ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا } “Ve kendilerinden çok sağlam bir söz almıştık.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) hakkında sağlam bir söz.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا

قَلِيلًا ١٥٥

155- “Verdikleri sözden dönmeleri, Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve ‘kalplerimiz perdelidir.’ demeleri yüzünden (başlarına belâlar getirdik). Doğrusu Allah, inkârları yüzünden onların kalplerini mühürlemiştir. Bu yüzden, onların pek azı dışında, inanmazlar.”

{ فَبِمَا نَقْضِهِمْ } “Dönmeleri, yüzünden (başlarına belâlar getirdik).” Bozmaları nedeniyle.

{ وَمِثَاقَهُمْ } “Verdikleri sözden.” Onlara yaptığımız şeyi yaptık.

{ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ } “Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an’ı inkârları nedeniyle kendilerine cizye cezası vuruldu.

{ وَقَتْلِهِمْ } “Öldürmeleri.” Öldürmeleri nedeniyle.

{ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ } “Haksız yere peygamberleri.” Herhangi bir cürümleri olmaksızın öldürmeleri nedeniyle onları helak eyledik.

{ وَقَوْلِهِمْ } “Ve demeleri.” Demeleri nedeniyle.

{ قُلُوبُنَا غُلْفٌ } “Kalplerimiz perdelidir.” Bütün ilimlerin kaplarıdır. Yani kalplerimiz senin sözlerini ve ilmini kuşatamamaktadır.

{ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا } “Doğrusu Allah, onların kalplerini mühürlemiştir.” Durum dedikleri gibi değildir. Ancak Allah Teâlâ onların kalplerine mühür vurmuştur.

{ بِكُفْرِهِمْ } “İnkârları yüzünden.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an’ı.

{ فَلَا يُؤْمِنُونَ } “Bu yüzden, inanmazlar.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ إِلَّا قَلِيلًا } “Onların pek azı dışında.” Abdullah ibn Selam ve ashabı.

﴿ ١٥٦ ﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا

156- “Yine gerçeği inkâr etmeleri, Meryem’e çok çirkin bir iftirada bulunmaları.”

{ وَبِكُفْرِهِمْ } “Yine gerçeği inkâr etmeleri.” Hazret-i İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın ve İncil’i inkâr etmeleri.

{ وَقَوْلِهِمْ } “Bulunmaları.” Sözleri nedeniyle.

{ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا } “Meryem’e çok çirkin bir iftirada.” İftiradır. Onları domuzlara dönüştürdük.

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَىٰ ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ
وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ
مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾

157- “Ve ‘Allah’ın elçisi Meryem oğlu İsa Mesih ‘i biz öldürdük!’ demeleri yüzünden (onları lânetledik). Oysa onlar İsa’yı ne öldürdüler, ne de çarmıha gerdiler, ama öldürülen kişi onlara öyle gösterildi. Onun hakkında görüş ayrılığına düşenler, bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler. Onların bu konuda, zanna uyma dışında bir bilgileri yoktur ve onu kesinlikle öldürmediler.”

{ وَقَوْلِهِمْ } “Ve demeleri yüzünden (onları lânetledik).” Demeleri nedeniyle.

{ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ } “Allah’ın elçisi Meryem oğlu İsa Mesih ‘i biz öldürdük!” Allah Teâlâ onların arkadaşları Tatyanus’u helak etti.

{ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ } “Oysa onlar İsa ‘yı ne öldürdüler, ne de çarmıha gerdiler, ama öldürülen kişi onlara öyle gösterildi.” Hazret-i İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın benzerini Tatyanus’un üzerine ilka etti, böylece Hazret-i İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın yerine onu öldürdüler.

{ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ } “Onun hakkında görüş ayrılığına düşenler.” Onun öldürülmesi konusunda.

{ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ } “Bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler.” Öldürülmesinden.

{ مَا لَهُمْ بِهِ } “Onların bu konuda yoktur.” Öldürülmesi konusunda.

{ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ } “Zanna uyma dışında bir bilgileri.” Ne de zanna uyarlar.

{ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا } “Ve onu kesinlikle öldürmediler.” Yani kesinlikle onu öldürmediler.

بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

158- “Fakat Allah onu kendisine yükseltti. Çünkü Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”

{ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ } “Fakat Allah onu kendisine yükseltti.” Göğe.

{ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا } “Çünkü Allah mutlak üstündür.” Düşmanlarından intikam almakla.

{ حَكِيمًا } “Tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.” Dostlarına yardım etmekle. Allah Teâlâ peygamberini kurtardı, onların arkadaşını ise helak etti.

وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ۝١٥٩

159- “Kitap Ehli’nden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce İsa’ya inanmış olmasın. O, kıyâmet gününde, onlar aleyhine tanıklık edecektir.”

{ وَأَنَّ مِنْ } “Hiç kimse yoktur ki.” Yoktur ki.

{ أَهْلِ الْكِتَابِ } “Kitap Ehli’nden.” Yahudi ve Hıristiyanlardan hiç bir kimse.

{ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ } “İsa’ya inanmış olmasın.” Hazret-i İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın sihirbaz olmadığına, Allah olmadığına, Allah’ın oğlu olmadığına ve ortağı olmadığına.

{ قَبْلَ مَوْتِهِ } “Ölümünden önce.” Kendisinin çıkışından önce Hazret-i İsa (‘aleyhi’s-selâm) nüzul edecek bütün Yahudilerin ardından vefat edecektir. Bu onların döneminde olacaktır.

{ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكُونُ } “O, kıyâmet gününde, edecektir.” İsa (‘aleyhi’s-selâm).

{ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا } “Onlar aleyhine tanıklık.” Tebliğ ettiğine dair.

فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ۝١٦٠

160- “Bir kısım Yahudilerin zulmetmeleri ve birçok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri yüzünden kendilerine helal kılınmış olan bazı temiz ve güzel şeyleri onlara haram kıldık.”

{ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ } “Bir kısım Yahudilerin zulmetmeleri yüzünden kendilerine helal kılınmış olan bazı temiz ve güzel şeyleri onlara haram kıldık.” Diyor ki zulümleri nedeniyle.

{ وَبَصَدِهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا } “Ve birçok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri.” Allah Teâlâ’nın dinini zikretmekten.

وَأَخَذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ
وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾

161- “Yine (Tevrat’ta) yasaklanmalarına rağmen faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri yüzünden (bu haramları koyduk). İçlerinden inkâr edenlere can yakıcı bir azap hazırladık.”

{ وَأَخَذِهِمُ الرِّبَا } “Faiz almaları yüzünden (bu haramları koyduk).” Faizi helal saymaya çalışmaları.

{ وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ } “Yine (Tevrat’ta) yasaklanmalarına rağmen.” Tevrat’ta.

{ وَأَكْلِهِمْ } “Yemeleri.” Yemeleri nedeniyle.

{ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ } “Ve insanların mallarını haksız yere.” Zulüm ve rüşvet ile. Onlara temiz olan iç yağını ve deve etini, deve sütünü haram kıldık. Onlar için helal kılınmıştı. Bu önceden de onlara helal idi.

{ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ } “İçlerinden inkâr edenlere hazırladık.” Yahudilerden.

{ عَذَابًا أَلِيمًا } “Can yakıcı bir azap.” Acısı kalplere işleyen halis bir acıtıcı azap.

لَكِنَّ الرَّاْسِحُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

162- “Fakat içlerinden ilimde derinleşmiş olup, sana ve senden önce indirilmiş (kitaplara) iman eden mü’minlere, namazı dosdoğru kılanlara, zekâtı verenlere, Allah’a ve ahiret gününe iman edenlere büyük bir mükâfat vereceğiz.”

{ لَكِنَّ الرَّاسِخُونَ } “Fakat derinleşmiş olup.” Ulaşmış.

{ فِي الْعِلْمِ } “İlimde.” Tevrat ilminde.

{ مِنْهُمْ } “İçlerinden.” Kitap Ehli’nden. Yahudiler ikrar etmeseler dahi Abdullah İbn Selâm ve ashâbı Kur’an’ı ve diğer kitapları ikrar etmektedirler.

{ وَالْمُؤْمِنُونَ } “Mü’minlere.” Mü’minlerin bütünü.

{ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ } “Sana indirilene iman eden.” Kur’an’a.

{ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ } “Ve senden önce indirilmiş (kitaplara).” Diğer peygamberlere.

{ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ } “Namazı dosdoğru kılanlara.” Beş vakit namazı tam kılanlara.

{ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ } “Zekâtı verenlere.” Mallarının zekâtlarını eda edenlere, Kur’an’ı ve diğer kitapları ikrar edenlere.

{ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ } “Allah’a ve ahiret gününe iman edenlere.” Ölümden sonra dirilişe iman edenler de Kur’an’ı ve diğer kitapları ikrar edenlere. Her ne kadar Yahudiler ikrar etmeseler de bunların bütünü Kur’an’ı ve diğer kitapları ikrar eder. Allah Teâlâ daha sonrasında onların sevabını açıklayarak şöyle buyurdu:

{ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ } “Vereceğiz.” Bahşedeceğiz.

{ أَجْرًا عَظِيمًا } “Büyük bir mükâfat.” Cennette bol bir bağış.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا

163- “Şüphesiz biz, Nûh’a ve ondan sonra gelen elçilere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, torunlara, İsa’ya, Eyyûb’a, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a da vahyetmiş ve Davud’a Zebur’u vermiştik.”

{ اِنَّا اَوْحَيْنَا إِلَيْكَ } “Şüphesiz biz, sana da vahyettik.” Sana Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ı Kur’an ile gönderdik.

{ كَمَا اَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ } “Nûh’a ve ondan sonra gelen elçilere vahyettiğimiz gibi.” Hazret-i Nûh (‘aleyhi’s-selâm)’ın ardından.

{ وَاَوْحَيْنَا إِلَى اِبْرٰهٖمَ } “İbrahim’e, vahyetmiş.” Hazret-i Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ı İbrahim (‘aleyhi’s-selâm)’a da göndermiştik.

{ وَاِسْمٰعِیْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطَ } “İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, torunlara.” Hazret-i Yakub (‘aleyhi’s-selâm)’ın evladlarına da.

{ وَاٰیُّوْبَ وَيُوْنُسَ وَهٰرُونَ وَسٰلِمٰنَ وَدَاوُدَ زَبُورًا } “İsa’ya, Eyyûb’a, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a da vahyetmiş. Ve Davud’a Zebur’u vermiştik.” Bahşetmiştik.

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ
عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلِيْمًا ﴿١٦٤﴾

164- “Bir kısım peygamberleri daha önce sana anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.”

{ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ } “Bir kısım peygamberleri sana anlattık.” Onların isimlerini sana belirttik.

{ مِنْ قَبْلُ } “Daha önce.” Bu sûreden önce.

{ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ } “Bir kısmını ise sana anlatmadık.” Onların isimlerini sana belirtmedik.

{ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلِيْمًا } “Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.”

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ
الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

165- “Biz bu elçileri insanların, (onların) elçilerin gelmesinden sonra, Allah’a karşı ileri sürebilecekleri bir delili olmaması için, müjdeciler ve uyarıcılar olarak (gönderdik). Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”

{رُسُلًا} “Biz bu elçileri (gönderdik).” Bu resûllerden her birisini gönderdik.

{مُبَشِّرِينَ} “Müjdeciler olarak.” Allah’a iman edenlere cenneti müjdeleyici.

{وَمُنذِرِينَ} “Ve uyarıcılar olarak.” Allah’a iman etmeyenleri cehennemle uyarmaları.

{لِئَلَّا يَكُونَ} “Olmaması için.” Ta ki olmasın.³⁷

{لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ} “İnsanların, Allah’a karşı ileri sürebilecekleri bir delili.” Kıyâmet gününde.

{بَعْدَ الرُّسُلِ} “(Onların) Elçilerin gelmesinden sonra.” Kendilerine resûllerin gelişinin ardından ta ki böylece sen bize niçin elçi göndermedin demesinler diye.

{وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا} “Allah mutlak üstündür.” Resûllerine icabet etmeyenden intikam almakla.

{حَكِيمًا} “Tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.” Onlara resûllere icabet etmeyi hükmetmekle.

لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَكُ يَشْهَدُونَ
وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

³⁷ “Yekûne” ilahî buyruğu tefsirin metninde bir sonraki parantezde olmasına rağmen anlam bütünlüğünü sağlamak için buraya aldık.

166- “Allah sana indirmiş olduğuna tanıklık etmektedir. Çünkü onu Allah, bizzat kendi ilmiyle indirmiştir. Melekler de buna tanıklık etmektedir. Aslında tanık olarak Allah yeter.”

Ardından Allah Teâlâ Mekke ehli hakkında bu âyeti indirdi. Zira onlar; *“Ehl-i Kitap’tan senin hakkında sorduk. Onlardan hiçbir kimse senin gönderilmiş bir elçi olduğuna tanıklık etmedi”* demişlerdi.

{لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ} “Allah tanıklık etmektedir.” Her ne kadar başkası şâhidlik etmese de.

{بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ} “Sana indirmiş olduğuna.” Yani Cebrail (‘aleyhi’s-selâm)’ın getirdiği Kur’an’a.

{أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ} “Çünkü onu Allah, bizzat kendi ilmiyle indirmiştir.” Emriyle.

{وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ} “Melekler de buna tanıklık etmektedir.” Buna şâhidlik etmektedirler.

{وَكُفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا} “Aslında tanık olarak Allah yeter.” Her ne kadar başkası tanıklık etmese de.

﴿١٦٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا

167- “İnkâr edenler ve (insanları) Allah’ın yolundan alıkoyanlar, şüphesiz derin bir sapıklık içindedirler.”

{إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا} “İnkâr edenler.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an’ı.

{وَصَدُّوا} “Ve alıkoyanlar.” İnsanları.

{عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ} “(İnsanları) Allah’ın yolundan.” Allah Teâlâ’nın dininden ve Ona itaatten.

{قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا} “Şüphesiz derin bir sapıklık içindedirler.” Hidayetten uzak.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ
طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾

168- “Bu yüzden Allah, inkâr edenleri ve zulmedenleri ne bağışlar ne de doğru yola iletir.”

{ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا } “Bu yüzden inkâr edenleri.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an-ı Kerim’i inkâr edenleri.

{ وَظَلَمُوا } “Ve zulmedenleri.” Bunlar Allah’a ortak koşanlardır.

{ لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ } “Allah ne bağışlar.” Buna kaim olmayanlardır.

{ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا } “Ne de doğru yola iletir.” Hidayet yoluna.

إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾

169- “Onları ancak, içinde sonsuza kadar kalacakları cehennemin yoluna iletir. Bu, Allah’a göre çok kolaydır.”

{ فِيهَا إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ } “Onları ancak, içinde kalacakları cehennemin yoluna iletir.” Ateşte ikamet edicidirler, ölmezler ve oradan çıkartılmazlar da.

{ أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ } “Sonsuza kadar. Bu idi.” Ebedilik ve azap.

{ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا } “Allah’a göre çok kolaydır.” Kolaydır.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا
لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ

عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

170- “Ey insanlar! Peygamber size Rabbinizden gerçeği getirmiştir. Öyleyse kendi iyiliğiniz için inanın. Eğer inkâr ederseniz, bilin ki, göklerde ve yerde olanlar Allah’ındır. Allah hakkıyla bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.”

{ يَا أَيُّهَا النَّاسُ } “Ey insanlar!” Ey Mekke ehli.

{ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ } “Peygamber size getirmiştir.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem).

{ بِالْحَقِّ } “Gerçeği.” Tevhid ve Kur’an’ı.

{ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَمِنُوا } “Rabbinizden. Öyleyse inanın.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ خَيْرًا لَكُمْ } “Kendi iyiliğiniz için.” Üzerinde bulunduğunuz şeylerden.

{ وَإِنْ تَكْفُرُوا } “Eğer inkâr ederseniz.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’i ve Kur’an’ı.

{ فَإِنَّ اللَّهَ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ } “Bilin ki, göklerde ve yerde olanlar Allah’ındır.” Bunlarda bulunan şeylerin bütünü Allah’ın köleleri ve cariyeleridir.

{ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا } “Allah hakkıyla bilen.” İman edeni de etmeyi de.

{ حَكِيمًا } “Tam hüküm ve hikmet sahibi olandır.” Onlara kendisinden başkasına ibadet etmemelerini hükmetmekle.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ
إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقِيَهَا إِلَى مَرْيَمَ
وَرُوحٌ مِنْهُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ
إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

171- “Ey Kitap Ehli! Dininiz konusunda aşırı gitmeyin ve Allah hakkında da, gerçekten başkasını söylemeyin! Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah’ın elçisi, O’nun Meryem’e atmış olduğu

kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. O halde Allah'a ve elçilerine inanın! Allah, 'Üçtür!' demeyin. Kendi yararınıza olarak, buna son verin. Çünkü Allah, tek bir İlâh'tır. O, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ne var yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.

Ardından Necran'ın Nasturî ahalisi hakkında bir âyet nazil oldu. Bunlar "İsa ('aleyhi's-selâm) Allah'ın oğludur" diyenlerdir.

Maryakubiyye. Bunlar ise "İsa Allah'tır" diyenlerdir.

Markusiyye. Bunlar da "İsa ('aleyhi's-selâm) Üçün üçüncüsüdür" diyenlerdir.

Melkaniyye. Bunlar, "İsa ve Rab ortaklıklar" diyenlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar hakkında şu âyet-i indirdi:

{ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا } *"Ey Kitap Ehli! Aşırı gitmeyin."* Şiddetlen-dirmeyiniz.

{ فِي دِينِكُمْ } *"Dininiz konusunda."* Zira dininiz hak değildir.

{ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ } *"Ve Allah hakkında da, gerçekten başkasını söylemeyin."* Doğrudan başkasını.

{ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقِيَهَا إِلَى مَرْيَمَ } *"Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah'ın elçisi, O'nun Meryem'e atmış olduğu kelimesi."* Allah Teâlâ'dan bir kelimeyle yaratılmıştır.

{ وَرُوْحٌ مِنْهُ } *"Ve kendisinden bir ruhtur."* Kendisinden bir emir ile babasız bir çocuk olarak meydana gelmiştir.

{ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ } *"O halde Allah'a ve elçilerine inanın!"* Peygamberlerin bütününe, Hazret-i İsa ('aleyhi's-selâm)'a ve diğerlerine.

{ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً } *"Allah, 'Üçtür!' demeyin."* Çocuk, baba ve hanım.

{ انْتَهُوا } *"Buna son verin."* Sözlerinizden vazgeçiniz ve tevbe ediniz.

{ خَيْرًا لَكُمْ } *"Kendi yararınıza olarak."* Sözlerinizden.

{ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ } “Çünkü Allah, tek bir İlâh’tır.” Babasız ve ortaksız.

{ سُبْحَانَهُ } “O, münezzehtir.” Kendi kendisini tenzih eyledi.

{ اَنْ يَكُوْنَ لَهُ وَلَدٌ لَّهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ } “Çocuk sahibi olmaktan. Göklerde ne var yerde ne varsa hepsi O’nundur.” Kullarıdır.

{ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا } “Vekil olarak Allah yeter.” Mahlukatın Rabbi olarak ve Hazret-i İsa (‘aleyhi’s-selâm) ile ilgili haberde söylediğine şahid olarak.

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَكُوْنَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ
وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيعًا

172- “Ne Mesih ne de gözde melekler Allah’a ibadet etmekten geri dururlar. Kim, büyüklük taslayarak, O’na ibadet etmekten geri durursa, bilsin ki O, onların hepsini kendi huzurunda toplayacaktır.”

{ لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ } “Ne Mesih geri durur.” Mesih (‘aleyhi’s-selâm) asla kaçınmaz.

{ اَنْ يَكُوْنَ عَبْدًا لِلّٰهِ } “Allah’a ibadet etmekten” Allah Teâlâ’ya kulluk etmeyi ikrar etmekten. Bu âyet-i kerime onların “Senin söylediklerin ey Muhammed, bizim arkadaşımızı ayıplamaktadır.” Sözleri hakkında nazil olmuştur. Allah Teâlâ İsa (‘aleyhi’s-selâm)’ın Allah’ın kulu olmasının ayıp olmadığını belirtmek için bu âyeti indirdi.

{ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ } “Ne de gözde melekler.” Diyor ki, arşı yüklenen gözde/yakın melekler de Allah’a kulluk etmeyi ikrar etmekten kaçınmamışlardır.

{ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ } “Kim, geri durursa.” Kaçınırsa.

{ عَنْ عِبَادَتِهٖ } “O’na ibadet etmekten.” Kulluğu ikrar etmekten.

{ وَيَسْتَكْبِرْ } “Büyüklük taslayarak.” Allah’a iman etmekten.

{ فَسَيَحْشُرُهُمُ إِلَيْهِ } “Bilsin ki O, onların kendi huzurunda toplayacaktır.” Kıyâmet gününde.

{ جَمِيعًا } “Hepsini.” Kâfir ve mü’mini.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنَكَفُوا فَاسْتَكَبُوا وَفَعَلْنَا بِهِمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾

173- “Allah, iman edip iyi işler yapanların mükâfatlarını tam olarak verecek ve onlara olan lütfunu daha da arttıracaktır. Ancak kulluğundan yüz çeviren ve böbürlenene gelince onlara can yakıcı bir şekilde azap eder. Bunlar, kendilerine Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulurlar.”

{ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا } “İman edip.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ } “İyi işler yapanların.” Kendileriyle Rableri arasındaki taatte.

{ فَيُوَفِّيهِمْ } “Allah tam olarak verecek.” Onlara bolca bahşedecektir.

{ أُجُورَهُمْ } “Mükâfatlarını.” Cennette sevaplarını.

{ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ } “Ve onlara olan lütfunu daha da arttıracaktır.” Kerametinden.

{ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنَكَفُوا } “Ancak kulluğundan yüz çevirenlere gelince.” Kaçınanlara.

{ وَاسْتَكَبُوا } “Ve böbürlenene gelince.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a iman etmeyerek.

{ فَيَعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا } “Onlara can yakıcı bir şekilde azap eder.” Acıtcı.

{ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ } “Bunlar, kendilerine Allah’tan başka bulamazlar.” Allah Teâlâ’nın azabından.

{ وَلِيًّا } “Ne bir dost.” Kendilerine fayda verecek yakın bir dost.

{ وَلَا نَصِيرًا } “Ne de bir yardımcı.” Allah’ın azabını kendilerinden engelleyecek.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا

مُبينًا ﴿١٧٤﴾

174- “Ey insanlar! Size Rabbinizden açık bir kanıt gelmiştir. Biz, size (gerçekleri) açığa çıkaracak olan bir nur indirdik.”

{ يَا أَيُّهَا النَّاسُ } “Ey insanlar!” Ey Mekke ehli!

{ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ } “Size Rabbinizden açık bir kanıt gelmiştir.” Rabbinizden bir Resûl Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) gelmiştir.

{ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ } “Biz, size (gerçekleri) indirdik.” Peygamberinize.

{ نُورًا مُبِينًا } “Açığa çıkaracak olan bir nur/kitap.” Helal ve haram.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ

وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٧٥﴾

175- “Allah’a iman edip ona sınıksız sarılanlara gelince; Allah onları, rahmeti ve lütfu içine koyar ve onları kendine doğru giden bir yola iletir.”

{ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ } “Allah’a iman edip gelince.” Hazret-i Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e ve Kur’an’a.

{ وَاعْتَصَمُوا بِهِ } “O’na sınıksız sarılanlara.” Allah Teâlâ’nın tevhi-dine tutunan.

{ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ } “Allah onları, rahmeti içine koyar.” Cennette.

{ وَفَضْل } “*Ve lütfu.*” Kendinden bir keramet ile cümlede takdim ve tehir bulunmaktadır.

{ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمًا } “*Ve onları kendine doğru giden bir yola iletir.*” Dünyada dosdoğru yol üzerinde sabit kılar. Cümlede takdim tehir bulunmaktadır. Diyor ki, dünyada iman üzere sabit kılar. Ahi-rette ise cennete girdirir.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤًا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176- “Onlar senden kelâle hakkında hüküm istemektedirler. De ki: ‘Allah size, kelâle (babası ve çocuğu olmayan kimse)nin mirası konusundaki hükmü şöyle açıklamaktadır: Eğer bir kişi çocuksuz (ve babasız) olarak ölüp geride sadece (ana-baba bir veya baba bir) bir kız kardeşi kalırsa, bıraktığı mirasın yarısı onun-
dur. Ve o kişi (erkek kardeş) çocuksuz (ve babasız) ölen kız kardeşinin tüm mirasını alır. Eğer (çocuksuz ve babasız olarak) ölen kişinin (anne-baba bir veya baba bir), iki kız kardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkek ve kız karışık iseler, bir erkeğin payı, iki kadının payı kadardır. İşte Allah, sapmamamız için, (hükümlerini böylece) açıklamaktadır. ‘Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”

{ يَسْتَفْتُونَكَ } “*Onlar senden hüküm istemektedirler.*” Ey Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) senden sormaktadırlar. Bu âyet-i kerime Cabir İbn Abdullah el-Ensârî hakkında nazil olmuştur. Cabir (radiyallâhu ‘anh) Hazret-i Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e “Benim bir kız kardeşim var. Eğer vefat ederse ondan bana ait olan nedir?” diye sordu. Bunun üzerine Allah azze ve celle ise “*Ey Muhammed* (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) *senden kelâlenin mirası hakkında soruyorlar*” âyetini indirdi.

{ قُلِ اللَّهُ يُفْتِكُمْ } “De ki: ‘Allah size, hükmü şöyle açıklamaktadır.” Size açıklamaktadır.

{ فِي الْكَالَةِ } “Kelâle (babası ve çocuğu olmayan kimse)nin mirası konusundaki.” Kelâlenin mirası hakkında. Kelâle baba ve çocuktan yoksun olan kimsedir. Ardından Allah azze ve celle şöyle buyurarak açıkladı:

{ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ } “Eğer bir kişi ölüp.” Vefat ederse.

{ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ } “Çocuksuz (ve babasız) olarak.” Ve babası da bulunmasa.

{ وَلَهُ أُخْتُ } “Geride sadece (ana-baba bir veya baba bir) bir kız kardeşi kalırsa.” Baba-anne bir kız kardeşi ya da sadece babasından olan kız kardeşi.

{ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ } “Bıraktığı mirasın yarısı onundur.” Ölünün bıraktığı malın/terekenin.

{ وَهُوَ يَرِثُهَا } “Ve o kişi tüm mirasını alır.” Eğer kız kardeşi vefat ederse.

{ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ } “(Erkek kardeş) çocuksuz (ve babasız) ölen kız kardeşinin.” Kız kardeşinin kız ve erkek çocuğu yoksa.

{ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ } “Eğer (çocuksuz ve babasız olarak) ölen kişinin (anne-baba bir veya baba bir), iki kız kardeşi varsa.” Baba-anne bir iki kız kardeş ya da sadece babadan iki kız kardeş.

{ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ } “Bıraktığının üçte ikisi onlarındır.” Ölünün bırakmış olduğu malın.

{ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً } “Eğer kardeşler erkek ve kız karışık iseler.” Anne-baba erkek ya da kız ya da sadece baba bir erkek ve kız kardeşler.

{ فَلِلَّذَكَرِ } “Bir erkeğin payı.” Payı.³⁸

{ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ } “İki kadının payı kadardır. İşte Allah, (hükümlerini böylece) açıklamaktadır.” Mirasların taksimi.

{ أَنْ تَضْلُوا } “Sapmamanız için.” Mirasların taksiminde hata etmemeniz için.

{ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ } “Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” Mirasların taksimini ve diğer şeyleri.³⁹

³⁸ “Mislü hazzı” ifadesi tefsir metninde önceki bölümde olmasına rağmen biz anlam bütünlüğünü gözeterek sonraki bölüme ekledik.

³⁹ a) İmam Dârimî, Hasan ibn Muhammed kanalıyla İbn Abbâs’tan şöyle nakleder: “Kelâle; (ana), baba ve çocuk dışındaki (yakınlardır).” Dârimî, Ferâiz, “Kelâle” bâbı, c. 2, s. 346. Hadisin senedinde Muhammed İbn Yusuf, Süfyanü’s-Sevrî, Amr İbn Dinar ve Hasan İbn Muhammed bulunmaktadır. Süfyanü’s-Sevrî ve Amr İbn Dinar’ın tercüme-i halini sunmuş, Sevrî’nin sika, hâfız ve fakih bir şahsiyet, Amr İbn Dinar’ın ise sika ve sebt olduğunu belirtmiştik.

Muhammed ibn Yusuf ibn Vâkid ibn Osman el-Fıryabî. Kayseriye’de yaşamıştır. Sika va fâdil bir şahsiyettir. Ancak Süfyan’ın bazı hadislerinde yanılmıştır denilmiştir. *Et-Takrîb*, c. 2, s. 221, 844 nolu madde; *Tezkiretü’l-Huffâz*, c. 1, s. 376, 372 nolu madde.

Hasan ibn Muhammed. Ebû Muhammed el-Hasan ibn Muhammed ibn Ebî Talib el-Haşimî el-Medenî. Sika ve fakihdir. *Et-Takrîb*, c. 1, s. 171, 318 nolu madde; *el-Hulâsa*, s. 81.

Hadisin isnadında hiçbir kopukluk yoktur. Hadis muttasıldır. *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 9, s. 535, 878 nolu madde; c. 8, s. 28, 45 nolu madde; c. 2, s. 330, 555 nolu madde. Hadisin isnadında bulunan şahısların sika oluşu ve hadisin muttasıl olması nedeniyle sahihtir. Beyhakî de bu haberi iki kanalla Süfyanü’s-Sevrî’den bu isnadla tahrir etmiş ve aynısını rivayet etmiştir. Beyhakî haberi olduğu gibi zikreder, ancak sonunda şöyle bir eklemede bulunur: “Dedim ki: ‘Allah azze ve celle (إِنْ امْرُؤًا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتُ) ‘Eğer bir kişi çocuksuz (ve babasız) olarak ölüp...’ buyuruyor.” Der ki: “Kızdı ve beni azarladı.” Beyhakî bu haberi Selim İbn Abdüsseluli kanalıyla İbn Abbâs’tan tahrir etmiştir. Beyhakî, Ferâiz, “Kardeşlerin ve kız kardeşlerin engellemesi” bâbı, c. 6, s. 224-5. Taberî bu haberi Amr İbn Dinar’dan üç kanalla ve bu isnad ile tahrir eder. Aynısını zikreder. Taberî bu haberi biri Selim İbn Abdüsseluli diğeri de Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. Taberî, c. 4, s. 284. Nisâ Süresi, 12. âyetin tefsiri.

b) { قُلْ اللَّهُ يُفْتِكُمْ فِي الْكَلَالَةِ } “De ki: Allah size, kelâle (babası ve çocuğu olmayan kimse) nin mirası konusundaki hükmü şöyle açıklamaktadır.” Kelâle sözcüğü nesebin ki-

şiyi kuşatması anlamını ifade eden “Tekellelehü” tabirinden mastardır. Taç anlamına gelen “el-İklil” ismi de buradan gelmektedir. Kelâle, aynı zamanda ayın menzillerinden birisinin adıdır. Çünkü ay, bu menzile ulaştığında, onun etrafını kuşatır. Taç ve başın dört bir yanını kuşatan bağ anlamına gelen “el-İklil” de buradan gelmektedir. Kelâlenin bitkin düşmek anlamına gelen “Kelle-Yekillü-el-Kelal”den alınmış olduğu da söylenmiştir. “Kelleti’r-Rahmü’adeta” miras, uzak akrabalıktan ve zorluk ve bitkinlikten sonra sahibine ulaşıyor gibi olduğundan (bu tip mirasçılara bu isim verilmiştir). Kendisine miras olacak oğul ve babanın bulunmadığı kimsenin varisleri Kelâledir. Asıl (anne-baba, dede-nine) ve fer’in (oğul, kız) olmaması halinde diğer akrabalar Kelâle ismini alırlar. Çünkü bunlar, öleni dört bir yanından çevrelemiş olmakla birlikte onlar da kendisinden değil, o da kendilerinden değildir. Onun etrafını çevrelemeleri ise neseplerinin onunla beraber olmasıdır. Nitekim bedevi bir Arap şöyle demiş: Malım pek çok, bununla birlikte mirasçılarım bana nesebi eri oldukça gevşek olan (Kelâle) kimselerdir.”

el-Ferazdak da der ki:

“Şan ve şeref mızrağını (yahut asasını) miras aldınız; ancak Kelâleden değil; Fakat Menaföğullarından ikisi olan Abd-u Şems ile Haşim’den.”

Bir diğer şair ise şöyle demektedir:

“Şüphesiz kişinin babası kendisini daha candan himaye eder.

Kelâle olan akraba (akrabalığı uzak, neseb bağı gevşek) olan ise hiç (senin için) gazaflanmaz.”

Tefsiru’l-Kurtubî, c. 5, s. 76; *Zeccâc*, *Meani’l-Kur’an*, c. 2, s. 24; *en-Nihaye fi’l-Garibi’l-Hadis*, c. 4, s. 197; *Fethü’l-Bâri*, c. 8, s. 268. Bu açıklamalar ışığında Kelâle olayı şudur: Çocuğu ve babasının olmaması dolayısıyla kendisine diğer akrabaları vâris olmasıdır.

c) Kelâlenin bir önceki maddede geçen anlamda tefsiri Ebubekir, Ömer ve diğer sahabelerden, bir grup tâbiundan aktarılmıştır. Kurtubî’nin zikrettiğine göre âlimlerin çoğunluğu bu görüştedirler. *Tefsiru’l-Kurtubî*, c. 4, s. 284. İbn Kesir ise şu bilgileri verir: “Dört imam ile Fukahâ-i Seb’a’nın mezhebi de budur. Kesir olarak âlimlerin görüşü böyledir.” *Tefsir-ü İbn Kesir*, c. 1, s. 635.

d) Kelâlenin bu tefsiri Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den de rivayet edilmiştir. Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Hüreyre’den şöyle rivayet etmektedir: “Bir kişi ‘Ey Allah’ın Resûlü Kelâle nedir?’ diye sordu. Hz. Resûlullah (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem): ‘Yaz mevsiminde inen ‘Onlar senden kelâle hakkında hüküm istemektedirler. De ki: Allah size, kelâle (babası ve çocuğu olmayan kimse) nin mirası konusundaki hükmü şöyle açıklamaktadır: Eğer bir kişi çocuksuz (ve babasız) olarak ölüp geride sadece (ana-baba bir veya baba bir) bir kız kardeşi kalırsa, bıraktığı mirasın yarısı onundur’ buyruğunu işitmedin mi? Kelâle geriye ne bir oğul ne de babayı mirasçı olarak bırakan kimsedir.’ buyurdular.” Hâkim der ki: “Bu haber Müslim’in şartına göre sahihtir. Ancak Buhârî ve Müslim hadisi tahrir etmemişlerdir.” Ancak Zehebî onun bu yargısına katılmayarak “Hadisin isnadında bulunan Hammanî zayıftır” der. *El-Müstedrek*, c. 4, s. 336, Ferâiz.

Hammanî. Yahya ibn Abdülhamid ibn Beşmin el-Hammanî. İbn Hacer onun hakkında şöyle der: “Cerh ve tadil âlimleri onu hadis hırsızlığıyla suçlamışlardır.” *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 2, s. 352. Eğer bu hadis sahih olursa Kelâlenin tefsiri hakkında hiçbir tartışma kalmaz.

e) Kelâle'nin mahiyeti hakkında Taberî'nin, Hâkim'in ve Beyhakî'nin Tâvus kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet ettiği bir habere dayanılarak başka bir görüş de bulunmaktadır. Bu rivayet şudur: “Ömer'e yetişen insanların sonuncusu bendim. 'Söz benim söylediğimdir' dediğini duydum da sordum: 'Senin söylediğin nedir?' Şöyle dedi: 'Kelâle, çocuğu olmayandır.'" Hâkim en-Nisâbü'rî bu hadis hakkında şöyle der: “Bu hadis Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih olduğu halde ve ikisi de bu haberi tahric etmemişlerdir. Zehebî de bu yargıyı doğru bulur. Taberî, c. 4, s. 286; *el-Müstedrek*, c. 4, s. 336, Ferâiz; Beyhakî, c. 6, s. 225.

f) Ancak bu rivayette İbn Abbâs'ın sözcüğü tefsir etmesi söz konusu değildir. Bu rivayet hakkında söylenilecek söz Ömer'in âyeti tefsir edişini ve âyet hakkındaki tefsirini içermesidir. Nitekim Beyhakî de bu rivayeti meşhur rivayetlere muhalefetinden dolayı zayıf saymıştır. Beyhakî, Ferâiz, c. 6, s. 225.

g) Bazı âlimler babanın Kelâlenin kapsamına girmediği hususunda Allah Teâlâ'nın bu âyette geçen “*Eğer çocuğu bulunmayıp da kız kardeşi bulunan bir erkek ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır*” buyruğuyla delillendirmeye çalışmışlardır. Şayet kız ile birlikte baba bulunsaydı, kız hiç miras almazdı. Zira baba, âlimlerin görüş birliği ile kızı miras almaktan engellemektedir. *Tefsir-ü İbn Kesir*, c. 1, s. 633.

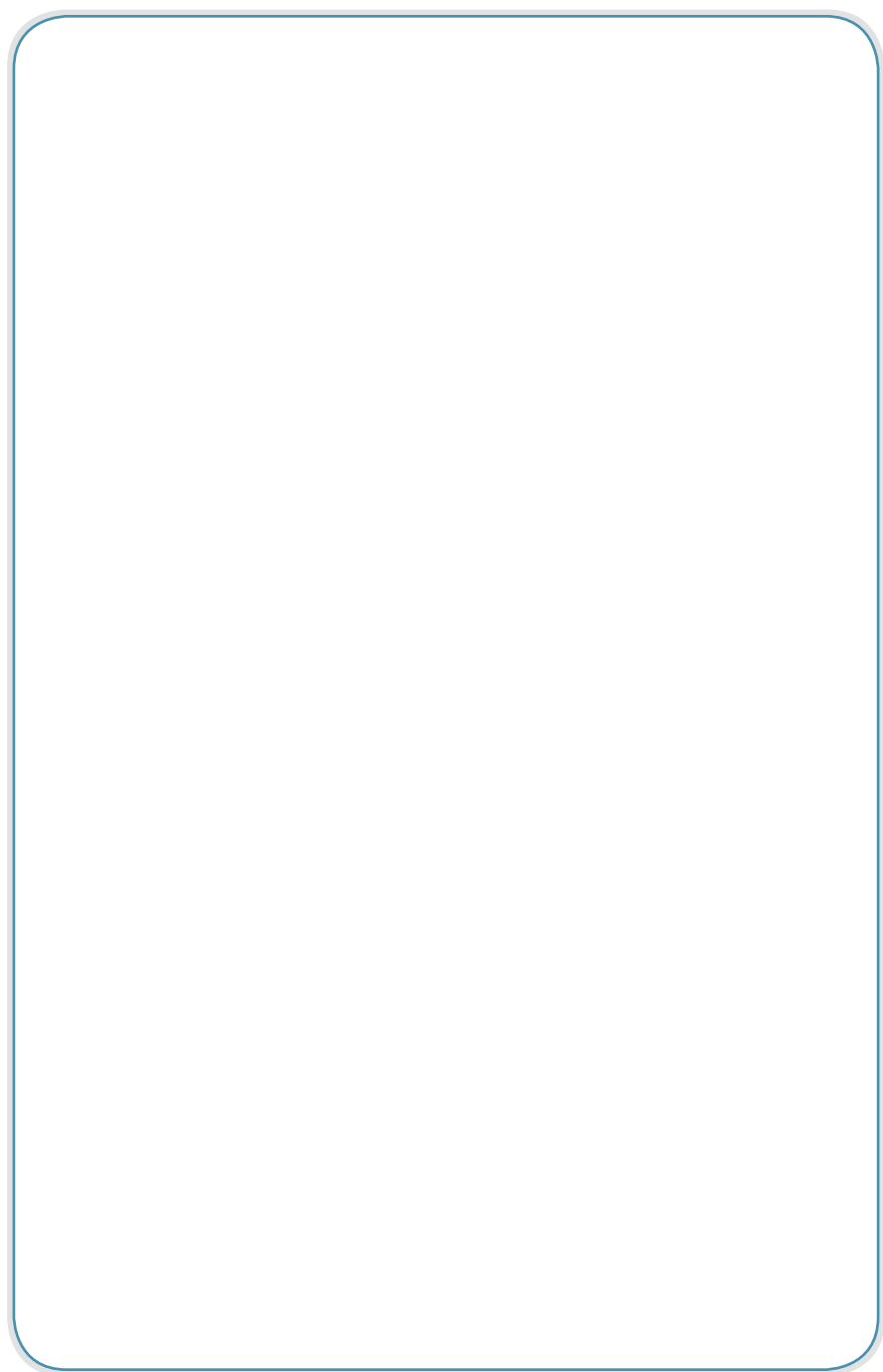
h) Ashab ve tâbiun arasından ilim adamlarının çoğunluğu, İbn Abbâs müstesna, beraberlerinde erkek kardeşleri bulunmasa dahi kız kardeşleri kızlara asebe olarak kabul ederler. İbn Abbâs ise kız kardeşleri, kız çocukların asebesi olarak kabul etmez. *Tefsiru'l-Kurtubî*, c. 6, s. 69. Gerçi bu konuda *Fethü'l-Bârî*'de İbn Bettal'ın icma bulunduğu görüşü ileri sürülse de bu son derece problemlidir. Zira hem İbn Abbâs hem de Kur'an'ın zâhirini temel alan Zâhirîler bu görüşe şiddetle karşı çıkarlar. Bunlar kız kardeşleri kızlara asabe olarak kabul ederler. İbn Battal'ın iddiası için bkz. *Fethü'l-Bârî*, c. 2, s. 24.

i) Hâkim Ebû Seleme, İbn Abdürrahman kanalıyla kendisinden şöyle rivayet eder: “Adamın biri İbn Abbâs'a gelerek şöyle sordu: 'Bir kimse ölür ve geride mirasçı olarak bir kız çocuğu ve ana-baba bir kız kardeş bırakırsa, bunun mirası nasıl paylaşılır?' İbn Abbâs dedi ki: 'Kız çocuğu mirasın yarısını alır. Kız kardeşe de bir şey verilmez. Mirasın geri kalanı da baba yönünden akrabalara verilir.' Buna karşılık ona denildi ki: 'Ama Ömer kız kardeş için de mirasın yarısını öngörmektedir.' İbn-i Abbâs şu karşılığı verdi: 'Siz mi daha iyi biliyorsunuz, Allah mı? Allah Teâlâ '*Eğer çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse (erkek kardeş) ölürse, bıraktığının yarısı o kız kardeşindir*' diyor. Siz ise diyorsunuz ki: Adamın çocuğu olsa da, mirasının yarısı kız kardeşinindir!'” Mamer der ki: “Ben İbn Tâvus ile karşılaştıncaya kadar bu konudaki hükmü bilmiyordum. Ben ona Zührî'nin hadisini zikrettim. O da cevaben şöyle dedi: Babam Tâvus, İbn Abbâs'ın Allah Teâlâ'nın '*Eğer çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan*

kimse (erkek kardeş)ölürse, bıraktığının yarısı o kız kardeşindir' buyruğu hakkında şöyle dediğini işitmiştir: Sizler çocuğu olmasa dahi kız kardeşe yarısının verileceğini söylüyorsunuz.” Hâkim bu haberi tahrir eder ve haberin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde tahrir etmediklerini belirtir. Zehebî de bu hükmü doğru bulur. *El-Müstedrek*, c. 2, s. 310, Kitabü't-Tefsir, Nisâ Sûresi, c. 4, s. 339, Ferâiz. Ancak İbn Abbâs'ın bu hükmü kabul görmemektedir. Bundan dolayı âlimler kendisine cevap vermeye çalışmışlardır. Âlimlerin çoğunluğuna göre kız kardeş de kız ile birlikte miras alabilmektedir. Biz sadece konuyla ilgili olarak Buhârî'de geçen rivayetleri buraya alıntılıyoruz:

1- Muaz ibn Cebel, Yemen'de bize bir muallim ve bir emîr olarak geldi. Biz kendisine bir kızı ile bir kız kardeşini geride bırakarak vefat etmiş olan bir adamın mirasını sorduk. Muâz, terekenin yarısını kıza, yarısını da kız kardeşe verdi.

2- Ben Huzeyl ibn Şurahbil'den işittim, şöyle dedi: “Ebû Musa el-Eş'ari'ye ölünün kızına, oğlunun kızına, kız kardeşine ait miras hisseleri soruldu. Ebû Musa: “Terekenin yarısı ölünün kızına, bir yarısı da kız kardeşine aittir” dedi (oğlunun kızını mirastan mahrum bıraktı). Ebû Musa, soran kimseye: ‘Abdullah ibn Mes’ud’a git (bu meseleyi ona da sor), umarım ki, İbn Mes’ud da benim fikrime uygun cevap verecektir!’ dedi. Mes’ele İbn Mes’ud’a sorulup, Ebû Musa’nın cevabı ve onun tarafından gönderildiği haber verilince, Abdullah ibn Mes’ud: ‘Eğer ben oğulun kızını mirastan mahrum edersem, elbette dalaletle düşmüş olurum, hidayete erenlerden olmam! Bu meselede ben Hz. Peygamber (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’in hükmettiği bir haberle hükmederim (ki şudur): ‘Ölünün kızı yarım alır, oğlunun kızı da -iki üçte biri tamamlamak için üçte bir alır. Geri kalan (üçte bir) de kız kardeşin payı olur!’ dedi. Huzeyl şöyle dedi: Biz Ebû Musa’ya gelip İbn Mes’ud’un fetvasını kendisine haber verince: ‘Aranızda bu ‘Hibr/Büyük âlim’ bulunduğu müddetçe, bana birşey sormayınız!’ dedi.” Buhârî, Ferâiz, 6 ve 12. Bâb, 6734 ve 6741.

Dizin

A

Abdan ibn Eşva 210, 409
Abdullah ibn Asım 277
Abdullah ibn Cahş 242, 244, 632, 633
Abdullah ibn Cübeyr 466, 468, 483
Abdullah ibn Revaha 249, 261
Abdullah ibn Selam 48, 52, 103, 137,
162, 165, 234, 311, 353, 354, 406,
407, 437, 439, 441, 510, 577, 578,
673, 684, 688
Abdullah ibn Übeyy 51, 369, 371, 373,
473, 483, 575, 597, 598, 608, 609,
674, 676, 678, 679, 680
Abdurrahman ibn Avf 318, 602, 604,
605, 645
Abdüddar 53
Abd Yalil 334
Âdem 68, 69, 70, 71, 72, 73, 134, 226,
341, 374, 395, 396, 423, 514, 553
Ahnes ibn Şureyk 233
Ali ibn Ebî Tâlib 11, 28, 29, 206, 331
Amîl 94, 95, 97
Ammâr ibn Yâsir 127, 206, 233, 402,
430, 463
Amr ibn Cemuh 245
Amr ibn Hadramî 242, 243, 244
Amuriye 132
Anâk 253
Arafat 226, 227, 228
Arefe 218, 222, 231
Asiyye 451
Avf ibn Amir 53
aybaşı hali 264, 548

B

Bahira 137, 656
Bâtıl 232, 243, 486, 507, 556, 605,
650, 657
Bedir 14, 28, 167, 356, 357, 358, 359,
447, 457, 476, 477, 482, 485, 486,
487, 488, 587, 601, 602, 612, 632,
633, 634, 636, 639
belâ 79, 482
Benî Amr 53
Benî Eslem 53
Benî Harise 447
Benî İsrail 78, 103, 127, 302
Benî Kureyza 104, 128, 358, 366, 367
Benî Nadir 104, 358, 366

Benî Necran 349, 351, 395, 396, 397,
398
Benî Seleme 447
berr 184
Beytül-Mukaddes 132, 153, 154, 155,
158, 159, 184, 376
bildircin eti 75, 86, 87
Bilal 236
birr 184, 185, 422, 523
buzağı 112

C

Cahiliyye 11, 29, 212, 227, 247, 470,
528, 542, 545, 555
cahiller 52, 120
Câlut 300, 301, 302
Cedd ibn Kays 51
Cin 303, 435, 608
cinsel münasebet 207, 208, 223, 224,
262, 288, 572, 574
cizye 87, 393, 438, 577, 581, 687
Cuheyne 53, 109
Cumartesi 88, 91, 234, 388, 438, 577,
578, 686, 687
Cüdey ibn Ahtab 182, 353

D

Davud 91, 117, 220, 302, 341, 418, 467,
582, 583, 693
Deccal 76, 409
Deyr Hirakl 314
dilsizlik 55, 179
diyet 187, 188, 189, 621, 622, 623

E

Ebûbekir 47, 50, 53, 98, 189, 270, 308,
329, 361, 441
Ebû Berde el-Eslemi 53
Ebû Cehil 124, 236, 355
Ebû Dahdah 254, 294
Ebû Nadir 117, 196, 259, 329
Ebû Süfyan 357, 358, 483, 487
Ehl-i Kitap 25, 98, 119, 124, 127, 137,
150, 160, 161, 162, 192, 204, 307,
328, 329, 398, 399, 400, 402, 403,
404, 406, 409, 429, 436, 437, 439,
499, 510, 555, 658, 669, 685, 690,
692, 695, 697, 698

Ensar 16, 201, 207, 219, 257, 258,
259, 294, 308, 309, 418, 443, 454,
559, 625
Eriha 84, 686
Esed 109, 550, 620, 621, 673
Esma bint Ebûbekir 328
Eşmoil 295, 296, 297, 298
Evs 156, 431, 663

F

facir 333, 648
faiz 331, 332, 451, 453, 691
Fars 369
Fazl 125, 258, 289, 292, 293, 310,
406, 466
fesad 51, 86, 302, 443
Fetih 447, 445, 463, 552, 597, 607,
611, 676, 677
fidye 78, 79, 105, 138, 139, 193, 194,
195, 196, 197, 199, 200, 201, 217,
218, 221, 268, 269, 270, 271, 305,
421, 539, 540
Finhas ibn Azura 127, 494
Firavun 75, 79, 80, 81, 138, 356
fitne 213, 214, 242, 243, 352, 353

G

ganimet 23, 229, 369, 445, 466, 467,
469, 479, 480, 488, 528, 597, 607,
611, 628, 629, 631, 677
Gatafan 109, 620, 621
gusûl 255, 269

H

Hacer-i Esved 425
hakaret 444, 498, 537, 576
hanîf 148
Hanne 376
Harem 133, 162, 165, 212, 213, 214,
215, 217, 219, 221, 223, 224, 226,
228, 426, 427, 428, 618
Havva 71, 72, 73, 514
Hayber 366, 367
Hazrec 431
hedy 217, 222
Hıristiyanlar 130, 131, 133, 136, 148,
149, 152, 161, 363, 364, 400, 412,
413, 436
Hitta 84, 85
Hill 212, 213, 214, 426, 618
Hubeyb 334
Hudeybiye Barışı 216
hul' 265, 270, 271

Humsîler 228

Huyey ibn Ahtab 49, 182, 353, 580

Huzeyfe 127, 402, 463

Hz. Harun 299, 375

Hz. İbrahim 139, 140, 141, 142, 144,
145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 154, 160, 162, 164, 165, 237,
251, 266, 304, 312, 313, 316, 317,
374, 399, 400, 401, 402, 405, 410,
412, 415, 416, 424, 425, 500

Hz. İdris 304

Hz. İsa 107, 149, 304, 348, 373, 382,
387, 389, 391, 392, 393, 394, 395,
396, 397, 413, 417, 496

Hz. İshak 146, 147, 148, 149, 151, 152,
416, 693

Hz. İsmail 140, 141, 142, 144, 146, 147,
148, 149, 151, 152, 416, 425, 693

Hz. İsrail 116, 423

Hz. Lut 348

Hz. Mûsâ 44, 82, 86, 87, 88, 89, 92, 93,
127, 235, 298, 299, 304, 356, 375,
417, 423

Hz. Nûh 157, 237

Hz. Yakub 74, 78, 138, 146, 147, 148,
149, 151, 152, 235, 416, 423, 693

Hz. Zekerıyya 108, 378, 379, 380, 381,
382, 496

I-i

ıslah 51, 250, 252, 261, 408, 610, 613,
653

İbn Adiy 206

İbn Sevda 53

ihram 211, 212, 221, 222, 223

ihsan 188, 229, 261, 292, 523, 539,
562, 567, 582, 661

İmriü'l-Kays 210, 409

İncil 46, 130, 131, 149, 350, 386, 390,
394, 399, 400, 499, 669, 688

inek 92, 94, 95, 217, 218, 229, 360,
423

infak 128, 216, 240, 245, 279, 317, 320,
321, 322, 422, 442, 453

irtidat 418, 422, 615, 636

İsrailoğulları 92, 138, 387

K

Kâbe 23, 24, 136, 140, 141, 142, 153,
158, 159, 160, 163, 169, 170, 184,
383, 405, 424, 425, 427, 428

Ka'b ibn Eşref 49, 53, 124, 127, 165, 182,
311, 353, 355, 402, 580, 588

Kâhin 383
Kârun 348
kefareti 23, 262, 327, 328
keramet 48, 304, 371, 422, 486, 702
küble 141, 154, 155, 156, 157, 158,
159, 165, 405
kır'an kanı 218
Kinane 212, 227
Kisra 369
Konstaniyye 132
körlük 55, 179
kudret helvası 44, 75, 83, 86, 87
Kureys 24, 125, 412, 481, 634
kuşku 46, 51, 61, 159, 293, 353, 354,
355, 368, 593, 614, 635
Küçük Bedir Gazvesi 486, 487

L

Lağv yemin 262
lakap 223
Latîf 46
Levh-i Mahfuz 46, 394

M

Ma'teb ibn Kuşeyr 51, 470
Mecîd 42, 46
Medine 14, 29, 53, 130, 136, 201, 244,
257, 259, 308, 342, 422, 446, 471,
473, 483, 484, 501, 508, 540, 559,
600, 602, 604, 605, 615, 616, 625,
634, 637, 640, 641, 676
mehir 272, 517, 541, 542, 547, 548,
563, 573, 582
mensuh 9, 194, 199, 353, 523, 524,
559, 627
Mersed ibn Ebî Mersed el-Ganevî
253
Merve 169, 170, 219, 220
Meryem 107, 303, 304, 350, 376, 377,
378, 379, 381, 382, 383, 384, 385,
386, 393, 411, 688, 689, 697, 698
Mescid-i Haram 158, 159, 160, 164,
165, 213, 217, 219, 222, 242, 243,
426, 427
Mesih 133, 134, 373, 384, 413, 674,
688, 689, 697, 698, 699
Mevkîf 229
Mikdad ibn Esved 242, 602, 630
miras 190, 240, 281, 291, 521, 522,
523, 524, 526, 527, 528, 529, 530,
540, 541, 559, 560, 561, 562, 705,
706, 707
misak 46, 90, 413, 672, 686

mizan 57, 59, 47, 285, 355
Muaz ibn Cebel 127, 201, 202, 211,
707
Muhlis 148, 167, 175, 415, 432, 594,
681
muttakiler 92, 289
münafık 233, 369, 470, 589, 598, 617,
674
Münzir ibn Savi et-Temimî 308
Müzeyne 109

N

nafaka 216, 265, 278, 280, 291, 292,
516, 518, 563, 565, 619, 667
nafile 167
nasih 126, 9, 200, 282, 561
Necaşi 137
Necran 130, 136, 349, 351, 395, 396,
397, 398, 698
Nemrut 312
nesh 125, 155, 156, 158, 159, 186,
190, 193, 196, 199, 200, 201, 240,
245, 264, 265, 266, 280, 281, 282,
292, 352, 522, 523, 528, 533, 534,
536, 539, 548, 559, 560, 561, 562,
625, 626, 627
nifak 51, 680

O-Ö

okçular 467, 468, 471
on iki pınar 86
Osman ibn Affan 282, 318, 472
Ömer 132, 245, 589, 634, 705, 706

P

put 169, 311

R

Rabia 334, 622
Rum 7, 132, 369
Rumiyye 132

S-Ş

sadaka 128, 166, 217, 218, 221, 240,
282, 294, 305, 319, 326, 327, 328,
331, 335, 518, 566, 653
sâdık 50, 158, 184, 186
Sa'd ibn Ebî Vakkas 242, 270, 271,
602
Safâ 169, 170
sağırılık 55, 179
Sakîf 227, 334

Sakifliler 451
 sapıklık 308, 481, 628, 654, 695
 sarımsak 86, 87
 Selam secdesi 71
 Selman 236
 sila-i rahim 103
 Sırat 9, 47, 355, 419, 678
 Sırât-ı Müstakîm 44
 sihir 120, 121, 122, 123
 Söyme 223, 444, 535, 536, 577
 Suheyb ibn Sinan 233
 Süleyman 120, 582, 583, 663, 693
 Sümeyye 233
 şâhid 29, 104, 116, 154, 155, 157, 158,
 231, 232, 275, 337, 339, 340, 341,
 375, 389, 390, 398, 399, 413, 414,
 519, 520, 532, 533, 534, 569, 570,
 588, 608, 699
 şâhidlik 157, 258, 337, 339, 340, 341,
 371, 414, 440, 532, 533, 534, 570,
 608, 672, 695
 Şam 7, 53, 266, 363, 546
 şefaât 78, 79, 138, 139, 306, 307
 Şeybe 13, 49, 156, 251
 şeytanın süslemesi 234
 şîrk 10, 47, 102, 175, 361, 371, 382,
 394, 442, 433, 436, 440, 442, 443,
 453, 456, 603, 613, 616, 617, 625,
 636, 640, 654
 şükür 42, 221, 382

T
 Tâbût 298, 299
 tahrim 234, 247, 424, 427
 Takiyye 371
 takvâ 46, 47, 184, 186, 211, 289, 452,
 453
 Tâlut 296, 299, 300
 Taun 85
 tavaf 140, 141, 169, 170, 219, 220
 tehlil 231
 tekbir 230, 231, 643
 temcid 231
 temettü kanı 218
 Teşrik 231
 tevekkül 224, 225, 422
 Tevrat 46, 75, 76, 77, 81, 99, 107, 108,
 110, 111, 116, 120, 130, 131, 135,
 137, 149, 152, 162, 170, 171, 182,
 183, 188, 350, 353, 366, 384, 386,
 388, 394, 399, 400, 409, 423, 424,
 430, 499, 501, 502, 510, 575, 576,

577, 578, 580, 588, 669, 673, 685,
 691, 692
 tevbe 20, 69, 73, 81, 82, 123, 171, 214,
 228, 254, 255, 263, 284, 334, 335,
 344, 373, 388, 418, 419, 420, 450,
 451, 452, 454, 455, 472, 510, 535,
 536, 537, 538, 545, 578, 592, 594,
 624, 625, 626, 628, 636, 638, 648,
 650, 666, 680, 685, 698
 Tu'me 422, 538, 647
 Tur Dağı 90, 112

U
 Uhud 167, 402, 446, 447, 448, 449, 450,
 456, 457, 458, 459, 464, 465, 466,
 467, 468, 471, 472, 476, 482, 483,
 484, 485, 487, 491, 607, 616, 646
 umre 169, 170, 219, 220, 221, 222
 Utbe 49, 194, 467
 Uzeyr 133

V
 vahdaniyet 42
 vasiyet 146, 147, 190, 191, 192, 220,
 281, 282, 290, 291, 523, 524, 525,
 528, 531, 561, 562
 Velid 24, 49, 469, 640
 Veyl 100

Y
 Yahudiler 55, 56, 60, 101, 107, 108, 116,
 117, 120, 121, 122, 123, 124, 129,
 130, 131, 133, 135, 136, 147, 148,
 152, 161, 353, 363, 364, 372, 373,
 374, 390, 391, 405, 409, 436, 437,
 438, 491, 498, 501, 567, 568, 576,
 577, 675, 677, 684, 692
 Yâsir 206, 233, 247
 Yemen 7, 194, 224, 228, 271, 707
 yetim 250, 514, 515, 516, 520, 522,
 524, 660, 661

Z
 Zebur 89, 693
 zekât 128, 144, 166, 245, 326, 327,
 328, 481
 Zekvan 451